ඛුද්දකනිකායෙ

පටිසම්භිදාමග්ග-අට්ඨකථා

(පඨමො භාගො)

ධම්මවිචය

පටුන

"ධම්මා සුතා ධාතා වචසා පරිචිතා මනසානුපෙක්ඛිතා දිට්ඨියා සුප්පටිවිද්ධා."

(මහා සුඤ්ඤත සුත්තං; මජ්ඣිම නිකායො, උපරිපණ්ණාසකො, සුඤ්ඤත වග්ගො.)

පටුන සංස්කරණය - භික්ඛු ධම්මවිහාරි

(ඡට්ඨ සංගායනා ත්‍රිපිටක වැඩසටහනින් උපුටා සකසන ලදී)

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

ඛුද්දකනිකායෙ

පටිසම්භිදාමග්ග-අට්ඨකථා

(පඨමො භාගො)

ගන්ථාරම්භකථා

යො සබ්බලොකාතිගසබ්බසොභා-
යුත්තෙහි සබ්බෙහි ගුණෙහි යුත්තො;
දොසෙහි සබ්බෙහි සවාසනෙහි,
මුත්තො විමුත්තිං පරමඤ්ච දාතා.

නිච්චං දයාචන්දනසීතචිත්තො,
පඤ්ඤාරවිජ්ජොතිතසබ්බනෙය්‍යො;
සබ්බෙසු භූතෙසු තමග්ගභූතං,
භූතත්ථනාථං සිරසා නමිත්වා.

යො සබ්බභූතෙසු මුනීව අග්ගො, අනන්තසඞ්ඛෙසු ජිනත්තජෙසු;
අහු දයාඤාණගුණෙහි සත්ථුලීලානුකාරී ජනතාහිතෙසු.

තං **සාරිපුත්තං** මුනිරාජපුත්තං, ථෙරං ථිරානෙකගුණාභිරාමං;
පඤ්ඤාපභාවුග්ගතචාරුකිත්තිං, සුසන්තවුත්තිඤ්ච අථො නමිත්වා.

සද්ධම්මචක්කානුපවත්තකෙන, සද්ධම්මසෙනාපතිසාවකෙන;
සුත්තෙසු වුත්තෙසු තථාගතෙන, භූතත්ථවෙදිත්තමුපාගතෙන.

යො භාසිතො භාසිතකොවිදෙන, ධම්මප්පදීපුජ්ජලනායකෙන;
පාඨො විසිට්ඨො පටිසම්භිදානං, මග්ගොති තන්නාමවිසෙසිතො ච.

විචිත්තනානත්තනයොපගූළ්හො, ගම්භීරපඤ්ඤෙහි සදාවගාළ්හො;
අත්තත්ථලොකත්ථපරායණෙහි, සංසෙවනීයො සුජනෙහි නිච්චං.

ඤාණප්පභෙදාවහනස්ස තස්ස, යොගීහිනෙකෙහි නිසෙවිතස්ස;
අත්ථං අපුබ්බං අනුවණ්ණයන්තො, සුත්තඤ්ච යුත්තිඤ්ච අනුක්කමන්තො.

අවොක්කමන්තො සමයා සකා ච, අනාමසන්තො සමයං පරඤ්ච;
පුබ්බොපදෙසට්ඨකථානයඤ්ච, යථානුරූපං උපසංහරන්තො.

වක්ඛාමහං අට්ඨකථං ජනස්ස, හිතාය සද්ධම්මචිරට්ඨිතත්ථං;

සක්කච්ච **සද්ධම්මපකාසිනිං** තං, සුණාථ ධාරෙථ ච සාධු සන්තොති.

තත්ථ **පටිසම්භිදානං මග්ගොති තන්නාමවිසෙසිතො චාති** වුත්තත්තා පටිසම්භිදාමග්ගස්ස පටිසම්භිදාමග්ගතා තාව වත්තබ්බා. චතස්සො හි පටිසම්භිදා – අත්ථපටිසම්භිදා, ධම්මපටිසම්භිදා, නිරුත්තිපටිසම්භිදා, පටිභානපටිසම්භිදාති. තාසං පටිසම්භිදානං මග්ගො අධිගමූපායොති පටිසම්භිදාමග්ගො, පටිසම්භිදාපටිලාභහෙතූති වුත්තං හොති. කථමයං තාසං මග්ගො හොතීති චෙ? පභෙදතො දෙසිතාය දෙසනාය පටිසම්භිදාඤාණාවහත්තා. නානාභෙදභින්නානඤ්හි ධම්මානං නානාභෙදභින්නා දෙසනා සොතූනං අරියපුග්ගලානං පටිසම්භිදාඤාණප්පභෙදඤ්ච සඤ්ජනෙති, පුථුජ්ජනානං ආයතිං පටිසම්භිදාඤාණප්පභෙදාය ච පච්චයො හොති. වුත්තඤ්ච – ‘‘පභෙදතො හි දෙසනා ඝනවිනිබ්භොගපටිසම්භිදාඤාණාවහා හොතී’’ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1.කාමාවචරකුසලපදභාජනීය). අයඤ්ච නානාභෙදභින්නා දෙසනා, තෙනස්සා පටිසම්භිදානං මග්ගත්තසිද්ධි.

තත්ථ **චතස්සොති** ගණනපරිච්ඡෙදො. **පටිසම්භිදාති** පභෙදා. ‘‘අත්ථෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, ධම්මෙ ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, තත්‍ර ධම්මනිරුත්තාභිලාපෙ ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදා, ඤාණෙසු ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදා’’ති (විභ. 718) වුත්තත්තා න අඤ්ඤස්ස කස්සචි පභෙදා, ඤාණස්සෙව පභෙදා. තස්මා ‘‘චතස්සො පටිසම්භිදා’’ති චත්තාරො ඤාණප්පභෙදාති අත්ථො. අත්ථප්පභෙදස්ස සල්ලක්ඛණවිභාවනවවත්ථානකරණසමත්ථං අත්ථෙ පභෙදගතං ඤාණං **අත්ථපටිසම්භිදා.** ධම්මප්පභෙදස්ස සල්ලක්ඛණවිභාවනවවත්ථානකරණසමත්ථං ධම්මෙ පභෙදගතං ඤාණං **ධම්මපටිසම්භිදා.** නිරුත්තිප්පභෙදස්ස සල්ලක්ඛණවිභාවනවවත්ථානකරණසමත්ථං නිරුත්තාභිලාපෙ පභෙදගතං ඤාණං **නිරුත්තිපටිසම්භිදා.** පටිභානප්පභෙදස්ස සල්ලක්ඛණවිභාවනවවත්ථානකරණසමත්ථං පටිභානෙ පභෙදගතං ඤාණං **පටිභානපටිසම්භිදා.**

තත්ථ **අත්ථොති** සඞ්ඛෙපතො හෙතුඵලං. තඤ්හි යස්මා හෙතුඅනුසාරෙන අරීයති අධිගමීයති පාපුණීයති, තස්මා අත්ථොති වුච්චති. පභෙදතො පන යංකිඤ්චි පච්චයසමුප්පන්නං, නිබ්බානං, භාසිතත්ථො, විපාකො, කිරියාති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා අත්ථොති වෙදිතබ්බා. තං අත්ථං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං අත්ථෙ පභෙදගතං ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා.

ධම්මොති සඞ්ඛෙපතො පච්චයො. සො හි යස්මා තං තං විදහති පවත්තෙති චෙව පාපෙති ච, තස්මා ධම්මොති වුච්චති. පභෙදතො පන යො කොචි ඵලනිබ්බත්තකො හෙතු, අරියමග්ගො, භාසිතං, කුසලං, අකුසලන්ති

ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ධම්මොති වෙදිතබ්බා. තං ධම්මං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං ධම්මෙ පභෙදගතං ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා. අයමෙව හි අත්ථො අභිධම්මෙ (විභ. 719-725) –

‘‘දුක්ඛෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, දුක්ඛසමුදයෙ ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, දුක්ඛනිරොධෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා. හෙතුම්හි ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, හෙතුඵලෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා.

‘‘යෙ ධම්මා ජාතා භූතා සඤ්ජාතා නිබ්බත්තා අභිනිබ්බත්තා පාතුභූතා, ඉමෙසු ධම්මෙසු ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, යම්හා ධම්මා තෙ ධම්මා ජාතා භූතා සඤ්ජාතා නිබ්බත්තා අභිනිබ්බත්තා පාතුභූතා, තෙසු ධම්මෙසු ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා.

‘‘ජරාමරණෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, ජරාමරණසමුදයෙ ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, ජරාමරණනිරොධෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, ජරාමරණනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා.

‘‘ජාතියා ඤාණං...පෙ.... භවෙ ඤාණං...පෙ.... උපාදානෙ ඤාණං...පෙ.... තණ්හාය ඤාණං...පෙ.... වෙදනාය ඤාණං...පෙ.... ඵස්සෙ ඤාණං....පෙ.... සළායතනෙ ඤාණං....පෙ.... නාමරූපෙ ඤාණං...පෙ.... විඤ්ඤාණෙ ඤාණං...පෙ.... සඞ්ඛාරෙසු ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, සඞ්ඛාරසමුදයෙ ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, සඞ්ඛාරනිරොධෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, සඞ්ඛාරනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා.

‘‘ඉධ භික්ඛු ධම්මං ජානාති – සුත්තං ගෙය්‍යං වෙය්‍යාකරණං ගාථං උදානං ඉතිවුත්තකං ජාතකං අබ්භුතධම්මං වෙදල්ලං. අයං වුච්චති ධම්මපටිසම්භිදා. සො තස්ස තස්සෙව භාසිතස්ස අත්ථං ජානාති ‘අයං ඉමස්ස භාසිතස්ස අත්ථො, අයං ඉමස්ස භාසිතස්ස අත්ථො’ති. අයං වුච්චති අත්ථපටිසම්භිදා.

‘‘කතමෙ ධම්මා කුසලා? යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං රූපාරම්මණං වා...පෙ.... ධම්මාරම්මණං වා යං යං වා පනාරබ්භ තස්මිං සමයෙ ඵස්සො හොති...පෙ.... අවික්ඛෙපො හොති. ඉමෙ ධම්මා කුසලා. ඉමෙසු ධම්මෙසු ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා’’තිආදිනා නයෙන විභජිත්වා විභජිත්වා දස්සිතො.

තත්‍ර ධම්මනිරුත්තාභිලාපෙ ඤාණන්ති තස්මිං අත්ථෙ ච ධම්මෙ ච යා සභාවනිරුත්ති අබ්‍යභිචාරිවොහාරො, තස්ස අභිලාපෙ භාසනෙ උදීරණෙ තං ලපිතං භාසිතං උදීරිතං සභාවනිරුත්තිසද්දං ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං සභාවනිරුත්තාභිලාපෙ ‘‘අයං සභාවනිරුත්ති, අයං න සභාවනිරුත්තී’’ති එවං තස්සා ධම්මනිරුත්තිසඤ්ඤිතාය සභාවනිරුත්තියා මාගධිකාය සබ්බසත්තානං මූලභාසාය පභෙදගතං ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදා. එවමයං නිරුත්තිපටිසම්භිදා සද්දාරම්මණා නාම ජාතා, න පඤ්ඤත්තිආරම්මණා. කස්මා? යස්මා සද්දං සුත්වා ‘‘අයං සභාවනිරුත්ති, අයං න සභාවනිරුත්තී’’ති ජානාති. පටිසම්භිදාප්පත්තො හි ‘‘ඵස්සො’’ති වුත්තෙ ‘‘අයං සභාවනිරුත්තී’’ති ජානාති, ‘‘ඵස්සා’’ති වා ‘‘ඵස්ස’’න්ති වා වුත්තෙ පන ‘‘අයං න සභාවනිරුත්තී’’ති ජානාති. වෙදනාදීසුපි එසෙව නයො. අඤ්ඤං පනෙස නාමාඛ්‍යාතඋපසග්ගනිපාතබ්‍යඤ්ජනසද්දං ජානාති න ජානාතීති? යදග්ගෙන සද්දං සුත්වා ‘‘අයං සභාවනිරුත්ති, අයං න සභාවනිරුත්තී’’ති ජානාති, තදග්ගෙන තම්පි ජානිස්සති. තං පන නයිදං පටිසම්භිදාකිච්චන්ති පටික්ඛිපිත්වා ‘‘භාසං නාම සත්තා උග්ගණ්හන්තී’’ති වත්වා ඉදං කථිතං – මාතාපිතරො හි දහරකාලෙ කුමාරකෙ මඤ්චෙ වා පීඨෙ වා නිපජ්ජාපෙත්වා තං තං කථයමානා තානි තානි කිච්චානි කරොන්ති, දාරකා තෙසං තං තං භාසං වවත්ථාපෙන්ති ‘‘ඉමිනා ඉදං වුත්තං, ඉමිනා ඉදං වුත්ත’’න්ති. ගච්ඡන්තෙ ගච්ඡන්තෙ කාලෙ සබ්බම්පි භාසං ජානන්ති. මාතා දමිළී, පිතා අන්ධකො. තෙසං ජාතදාරකො සචෙ මාතු කථං පඨමං සුණාති, දමිළභාසං භාසිස්සති. සචෙ පිතු කථං පඨමං සුණාති, අන්ධකභාසං භාසිස්සති. උභින්නම්පි පන කථං අසුණන්තො මාගධිකභාසං භාසිස්සති.

යොපි අගාමකෙ මහාඅරඤ්ඤෙ නිබ්බත්තො, තත්ථ අඤ්ඤො කථෙන්තො නාම නත්ථි, සොපි අත්තනො ධම්මතාය වචනං සමුට්ඨාපෙන්තො මාගධිකභාසමෙව භාසිස්සති. නිරයෙ තිරච්ඡානයොනියං පෙත්තිවිසයෙ මනුස්සලොකෙ දෙවලොකෙති සබ්බත්ථ මාගධිකභාසාව උස්සන්නා. තත්ථ සෙසා ඔට්ටකිරාතඅන්ධකයොනකදමිළභාසාදිකා භාසා පරිවත්තන්ති. අයමෙවෙකා යථාභුච්චබ්‍රහ්මවොහාරඅරියවොහාරසඞ්ඛාතා මාගධිකභාසා න පරිවත්තති. සම්මාසම්බුද්ධොපි තෙපිටකං බුද්ධවචනං තන්තිං ආරොපෙන්තො මාගධිකභාසාය එව ආරොපෙසි. කස්මා? එවඤ්හි අත්ථං ආහරිතුං සුඛං හොති. මාගධිකභාසාය හි තන්තිං ආරුළ්හස්ස බුද්ධවචනස්ස පටිසම්භිදාප්පත්තානං සොතපථාගමනමෙව පපඤ්චො. සොතෙ පන සඞ්ඝට්ටිතමත්තෙයෙව නයසතෙන නයසහස්සෙන අත්ථො උපට්ඨාති. අඤ්ඤාය පන භාසාය තන්තිං ආරුළ්හකං පොථෙත්වා පොථෙත්වා උග්ගහෙතබ්බං හොති. බහුම්පි උග්ගහෙත්වා පන පුථුජ්ජනස්ස පටිසම්භිදාප්පත්ති නාම නත්ථි, අරියසාවකො නො පටිසම්භිදාප්පත්තො නාම නත්ථි.

ඤාණෙසු ඤාණන්ති සබ්බත්ථකඤාණමාරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං ඤාණෙ පභෙදගතං ඤාණං, යථාවුත්තෙසු වා තෙසු තීසු ඤාණෙසු ගොචරකිච්චාදිවසෙන විත්ථාරගතං ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදා.

ඉමා පන චතස්සො පටිසම්භිදා ද්වීසු ඨානෙසු පභෙදං ගච්ඡන්ති, පඤ්චහි කාරණෙහි විසදා හොන්තීති වෙදිතබ්බා. කතමෙසු ද්වීසු ඨානෙසු පභෙදං ගච්ඡන්ති? සෙක්ඛභූමියඤ්ච අසෙක්ඛභූමියඤ්ච. තත්ථ සාරිපුත්තත්ථෙරස්ස මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්ස මහාකස්සපත්ථෙරස්ස මහාකච්චායනත්ථෙරස්ස මහාකොට්ඨිතත්ථෙරස්සාති එවමාදීනං අසීතියාපි මහාථෙරානං පටිසම්භිදා අසෙක්ඛභූමියං පභෙදං ගතා, ආනන්දත්ථෙරස්ස, චිත්තස්ස ගහපතිනො, ධම්මිකස්ස උපාසකස්ස, උපාලිස්ස ගහපතිනො, ඛුජ්ජුත්තරාය උපාසිකායාතිඑවමාදීනං පටිසම්භිදා සෙක්ඛභූමියං පභෙදං ගතාති ඉමාසු ද්වීසු භූමීසු පභෙදං ගච්ඡන්ති.

කතමෙහි පඤ්චහි කාරණෙහි විසදා හොන්ති? අධිගමෙන, පරියත්තියා, සවනෙන, පරිපුච්ඡාය, පුබ්බයොගෙන. තත්ථ **අධිගමො** නාම අරහත්තප්පත්ති. අරහත්තඤ්හි පත්තස්ස පටිසම්භිදා විසදා හොන්ති. **පරියත්ති** නාම බුද්ධවචනං. තඤ්හි උග්ගණ්හන්තස්ස පටිසම්භිදා විසදා හොන්ති. **සවනං** නාම සද්ධම්මස්සවනං. සක්කච්චං අට්ඨිං කත්වා ධම්මං සුණන්තස්ස හි පටිසම්භිදා විසදා හොන්ති. **පරිපුච්ඡා** නාම පාළිඅට්ඨකථාදීසු ගණ්ඨිපදඅත්ථපදවිනිච්ඡයකථා. උග්ගහිතපාළිආදීසු හි අත්ථං පරිපුච්ඡන්තස්ස පටිසම්භිදා විසදා හොන්ති. **පුබ්බයොගො** නාම පුබ්බබුද්ධානං සාසනෙ යොගාවචරතා ගතපච්චාගතිකභාවෙන යාව අනුලොමගොත්‍රභුසමීපං පත්තවිපස්සනානුයොගො. පුබ්බයොගාවචරස්ස හි පටිසම්භිදා විසදා හොන්ති. ඉමෙහි පඤ්චහි කාරණෙහි විසදා හොන්තීති.

එතෙසු පන කාරණෙසු පරියත්ති සවනං පරිපුච්ඡාති ඉමානි තීණි පභෙදස්සෙව බලවකාරණානි. පුබ්බයොගො අධිගමස්ස බලවපච්චයො, පභෙදස්ස හොති න හොතීති? හොති, න පන තථා. පරියත්තිසවනපරිපුච්ඡා හි පුබ්බෙ හොන්තු වා මා වා, පුබ්බයොගෙන පන පුබ්බෙ චෙව එතරහි ච සඞ්ඛාරසම්මසනං විනා පටිසම්භිදා නාම නත්ථි. ඉමෙ පන ද්වෙපි එකතො හුත්වා පටිසම්භිදා උපත්ථම්භෙත්වා විසදා කරොන්තීති. අපරෙ ආහු –

‘‘පුබ්බයොගො බාහුසච්චං, දෙසභාසා ච ආගමො;
පරිපුච්ඡා අධිගමො, ගරුසන්නිස්සයො තථා;
මිත්තසම්පත්ති චෙවාති, පටිසම්භිදපච්චයා’’ති.

තත්ථ **පුබ්බයොගො** වුත්තනයොව. **බාහුසච්චං** නාම තෙසු තෙසු සත්ථෙසු ච සිප්පායතනෙසු ච කුසලතා. **දෙසභාසා** නාම එකසතවොහාරකුසලතා, විසෙසෙන පන මාගධිකෙ කොසල්ලං. **ආගමො**

නාම අන්තමසො ඔපම්මවග්ගමත්තස්සපි බුද්ධවචනස්ස පරියාපුණනං. **පරිපුච්ඡා** නාම එකගාථායපි අත්ථවිනිච්ඡයපුච්ඡනං. **අධිගමො** නාම සොතාපන්නතා වා සකදාගාමිතා වා අනාගාමිතා වා අරහත්තං වා. **ගරුසන්නිස්සයො** නාම සුතපටිභානබහුලානං ගරූනං සන්තිකෙ වාසො. **මිත්තසම්පත්ති** නාම තථාරූපානංයෙව මිත්තානං පටිලාභොති.

තත්ථ බුද්ධා ච පච්චෙකබුද්ධා ච පුබ්බයොගඤ්චෙව අධිගමඤ්ච නිස්සාය පටිසම්භිදා පාපුණන්ති, සාවකා සබ්බානිපි එතානි කාරණානි. පටිසම්භිදාප්පත්තියා ච පාටියෙක්කො කම්මට්ඨානභාවනානුයොගො නාම නත්ථි, සෙක්ඛානං පන සෙක්ඛඵලවිමොක්ඛන්තිකා, අසෙක්ඛානං අසෙක්ඛඵලවිමොක්ඛන්තිකා ච පටිසම්භිදාප්පත්ති හොති. තථාගතානඤ්හි දස බලානි විය අරියානං අරියඵලෙහෙව පටිසම්භිදා ඉජ්ඣන්තීති. ඉමාසං චතස්සන්නං පටිසම්භිදානං මග්ගොති පටිසම්භිදාමග්ගො, පටිසම්භිදාමග්ගො එව පකරණං පටිසම්භිදාමග්ගප්පකරණං, පකාරෙන කරීයන්තෙ වුච්චන්තෙ එත්ථ නානාභෙදභින්නා ගම්භීරා අත්ථා ඉති පකරණං.

තදෙතං පටිසම්භිදාමග්ගප්පකරණං අත්ථසම්පන්නං බ්‍යඤ්ජනසම්පන්නං ගම්භීරං ගම්භීරත්ථං ලොකුත්තරප්පකාසනං සුඤ්ඤතාපටිසඤ්ඤුත්තං පටිපත්තිඵලවිසෙසසාධනං පටිපත්තිපටිපක්ඛපටිසෙධනං යොගාවචරානං ඤාණවරරතනාකරභූතං ධම්මකථිකානං ධම්මකථාවිලාසවිසෙසහෙතුභූතං සංසාරභීරුකානං දුක්ඛනිස්සරණං තදුපායදස්සනෙන අස්සාසජනනත්ථං තප්පටිපක්ඛනාසනත්ථඤ්ච ගම්භීරත්ථානඤ්ච අනෙකෙසං සුත්තන්තපදානං අත්ථවිවරණෙන සුජනහදයපරිතොසජනනත්ථං තථාගතෙන අරහතා සම්මාසම්බුද්ධෙන සබ්බත්ථ අප්පටිහතසබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණමහාපදීපාවභාසෙන සකලජනචිත්ථතමහාකරුණාසිනෙහසිනිද්ධහදයෙන වෙනෙය්‍යජනහදයගතකිලෙසන්ධකාරවිධමනත්ථමුජ්ජලිතස්ස සද්ධම්මමහාපදීපස්ස තදධිප්පායවිකාසනසිනෙහපරිසෙකෙන පඤ්චවස්සසහස්සමවිරතමුජ්ජලනමිච්ඡතා ලොකානුකම්පකෙන සත්ථුකප්පෙන ධම්මරාජස්ස ධම්මසෙනාපතිනා ආයස්මතා සාරිපුත්තත්ථෙරෙන භාසිතං සුත්වා ආයස්මතා ආනන්දෙන පඨමමහාසඞ්ගීතිකාලෙ යථාසුතමෙව සඞ්ගීතිං ආරොපිතං.

තදෙතං විනයපිටකං සුත්තන්තපිටකං අභිධම්මපිටකන්ති තීසු පිටකෙසු සුත්තන්තපිටකපරියාපන්නං. දීඝනිකායො මජ්ඣිමනිකායො සංයුත්තනිකායො අඞ්ගුත්තරනිකායො ඛුද්දකනිකායොති පඤ්චසු මහානිකායෙසු ඛුද්දකමහානිකායපරියාපන්නං. සුත්තං ගෙය්‍යං වෙය්‍යාකරණං ගාථා උදානං ඉතිවුත්තකං ජාතකං අබ්භුතධම්මං

වෙදල්ලන්ති නවසු සත්ථු සාසනඞ්ගෙසු යථාසම්භවං ගෙය්‍යවෙය්‍යාකරණඞ්ගද්වයසඞ්ගහිතං.

‘‘ද්වාසීති බුද්ධතො ගණ්හිං, ද්වෙ සහස්සානි භික්ඛුතො;
චතුරාසීති සහස්සානි, යෙ මෙ ධම්මා පවත්තිනො’’ති. (ථෙරගා. 1027) –

ධම්මභණ්ඩාගාරිකත්ථෙරෙන පන පඤ්චසු ඨානෙසු එතදග්ගං ආරොපිතෙන පටිඤ්ඤාතානං චතුරාසීතියා ධම්මක්ඛන්ධසහස්සානං භික්ඛුතො ගහිතෙසු ද්වීසු ධම්මක්ඛන්ධසහස්සෙසු අනෙකසතධම්මක්ඛන්ධසඞ්ගහිතං. තස්ස තයො වග්ගා – මහාවග්ගො, මජ්ඣිමවග්ගො, චූළවග්ගොති. එකෙකස්මිං වග්ගස්මිං දසදසකං කත්වා ඤාණකථාදිකා මාතිකාකථාපරියොසානා සමතිංස කථා. එවමනෙකධා වවත්ථාපිතස්ස ඉමස්ස පටිසම්භිදාමග්ගප්පකරණස්ස අනුපුබ්බං අපුබ්බපදත්ථවණ්ණනං කරිස්සාම. ඉමඤ්හි පකරණං පාඨතො අත්ථතො උද්දිසන්තෙන ච නිද්දිසන්තෙන ච සක්කච්චං උද්දිසිතබ්බං නිද්දිසිතබ්බඤ්ච, උග්ගණ්හන්තෙනාපි සක්කච්චං උග්ගහෙතබ්බං ධාරෙතබ්බඤ්ච. තං කිස්සහෙතු? ගම්භීරත්තා ඉමස්ස පකරණස්ස ලොකහිතාය ලොකෙ චිරට්ඨිතත්ථං.

තත්ථ සමතිංසාය කථාසු ඤාණකථා කස්මා ආදිතො කථිතාති චෙ? ඤාණස්ස පටිපත්තිමලවිසොධකත්තෙන පටිපත්තියා ආදිභූතත්තා. වුත්තඤ්හි භගවතා –

‘‘තස්මාතිහ ත්වං භික්ඛු, ආදිමෙව විසොධෙහි කුසලානං ධම්මානං. කො චාදි කුසලානං ධම්මානං, සීලඤ්ච සුවිසුද්ධං දිට්ඨි ච උජුකා’’ති (සං. නි. 5.369)?

උජුකා දිට්ඨීති හි සම්මාදිට්ඨිසඞ්ඛාතං ඤාණං වුත්තං. තස්මාපි ඤාණකථා ආදිතො කථිතා.

අපරම්පි වුත්තං –

‘‘තත්‍ර, භික්ඛවෙ, සම්මාදිට්ඨි පුබ්බඞ්ගමා හොති. කථඤ්ච, භික්ඛවෙ, සම්මාදිට්ඨි පුබ්බඞ්ගමා හොති? සම්මාදිට්ඨිං ‘සම්මාදිට්ඨී’ති පජානාති, මිච්ඡාදිට්ඨිං ‘මිච්ඡාදිට්ඨී’ති පජානාති. සාස්ස හොති සම්මාදිට්ඨි. සම්මාසඞ්කප්පං ‘සම්මාසඞ්කප්පො’ති පජානාති, මිච්ඡාසඞ්කප්පං ‘මිච්ඡාසඞ්කප්පො’ති පජානාති. සම්මාවාචං ‘සම්මාවාචා’ති පජානාති, මිච්ඡාවාචං ‘මිච්ඡාවාචා’ති පජානාති. සම්මාකම්මන්තං ‘සම්මාකම්මන්තො’ති පජානාති, මිච්ඡාකම්මන්තං ‘මිච්ඡාකම්මන්තො’ති පජානාති. සම්මාආජීවං ‘සම්මාආජීවො’ති පජානාති, මිච්ඡාආජීවං ‘මිච්ඡාආජීවො’ති පජානාති. සම්මාවායාමං

‘සම්මාවායාමො’ති පජානාති, මිච්ඡාවායාමං ‘මිච්ඡාවායාමො’ති පජානාති. සම්මාසතිං ‘සම්මාසතී’ති පජානාති, මිච්ඡාසතිං ‘මිච්ඡාසතී’ති පජානාති. සම්මාසමාධිං ‘සම්මාසමාධී’ති පජානාති, මිච්ඡාසමාධිං ‘මිච්ඡාසමාධී’ති පජානාති. සාස්ස හොති සම්මාදිට්ඨී’’ති (ම. නි. 3.136 ආදයො).

පුබ්බඞ්ගමභූතාය හි සම්මාදිට්ඨියා සිද්ධාය මිච්ඡාදිට්ඨිනම්පි මිච්ඡාදිට්ඨිභාවං ජානිස්සතීති සම්මාදිට්ඨිසඞ්ඛාතං ඤාණං තාව සොධෙතුං ඤාණකථා ආදිතො කථිතා.

‘‘අපිචුදායි, තිට්ඨතු පුබ්බන්තො, තිට්ඨතු අපරන්තො, ධම්මං තෙ දෙසෙස්සාමි – ඉමස්මිං සති ඉදං හොති, ඉමස්සුප්පාදා ඉදං උප්පජ්ජති, ඉමස්මිං අසති ඉදං න හොති, ඉමස්ස නිරොධා ඉදං නිරුජ්ඣතී’’ති (ම. නි. 2.271) ච –

පුබ්බන්තාපරන්තදිට්ඨියො ඨපෙත්වා ඤාණස්සෙව වුත්තත්තා ඤාණකථා ආදිතො කථිතා.

‘‘අලං, සුභද්ද, තිට්ඨතෙතං ‘සබ්බෙ තෙ සකාය පටිඤ්ඤාය අබ්භඤ්ඤිංසු, සබ්බෙව න අබ්භඤ්ඤිංසු, උදාහු එකච්චෙ අබ්භඤ්ඤිංසු, එකච්චෙ න අබ්භඤ්ඤිංසූ’ති. ධම්මං තෙ, සුභද්ද, දෙසෙස්සාමි, තං සුණාහි සාධුකං මනසිකරොහි, භාසිස්සාමී’’ති (දී. නි. 2.213) ච –

පුථුසමණබ්‍රාහ්මණපරප්පවාදානං වාදෙ ඨපෙත්වා අරියස්ස අට්ඨඞ්ගිකස්ස මග්ගස්ස දෙසිතත්තා, අට්ඨඞ්ගිකෙ ච මග්ගෙ සම්මාදිට්ඨිසඞ්ඛාතස්ස ඤාණස්ස පධානත්තා ඤාණකථා ආදිතො කථිතා.

‘‘චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, සොතාපත්තියඞ්ගානි සප්පුරිසසංසෙවො, සද්ධම්මස්සවනං, යොනිසො මනසිකාරො, ධම්මානුධම්මපටිපත්තී’’ති (සං. නි. 5.1046; දී. නි. 3.311) ච –

‘‘සද්ධාජාතො උපසඞ්කමති, උපසඞ්කමන්තො පයිරුපාසති, පයිරුපාසන්තො සොතං ඔදහති, ඔහිතසොතො ධම්මං සුණාති, සුත්වා ධම්මං ධාරෙති, ධාතානං ධම්මානං පඤ්ඤාය අත්ථං උපපරික්ඛති, අත්ථං උපපරික්ඛතො ධම්මා නිජ්ඣානං ඛමන්ති, ධම්මනිජ්ඣානක්ඛන්තියා ඡන්දො ජායති, ඡන්දජාතො උස්සහති, උස්සහිත්වා තුලෙති, තුලයිත්වා පදහති, පහිතත්තො කායෙන චෙව පරමත්ථසච්චං සච්ඡිකරොති, පඤ්ඤාය ච නං පටිවිජ්ඣ පස්සතී’’ති (ම. නි. 2.183, 432) ච –

‘‘ඉධ තථාගතො ලොකෙ උප්පජ්ජති...පෙ.... සො ධම්මං දෙසෙති ආදිකල්‍යාණ’’න්ති ආදීනි (දී. නි. 1.190) ච –

අනෙකානි සුත්තන්තපදානි අනුලොමෙන්තෙන සුතමයෙ ඤාණං ආදිං කත්වා යථාක්කමෙන ඤාණකථා ආදිතො කථිතා.

සා පනායං ඤාණකථා උද්දෙසනිද්දෙසවසෙන ද්විධා ඨිතා. උද්දෙසෙ ‘‘සොතාවධානෙ පඤ්ඤා සුතමයෙ ඤාණ’’න්තිආදිනා නයෙන තෙසත්තති ඤාණානි මාතිකාවසෙන උද්දිට්ඨානි. නිද්දෙසෙ ‘‘කථං සොතාවධානෙ පඤ්ඤා සුතමයෙ ඤාණං. ‘ඉමෙ ධම්මා අභිඤ්ඤෙය්‍යා’ති සොතාවධානං, තංපජානනා පඤ්ඤා සුතමයෙ ඤාණ’’න්තිආදිනා නයෙන තානියෙව තෙසත්තති ඤාණානි විත්ථාරවසෙන නිද්දිට්ඨානීති.

ගන්ථාරම්භකථා නිට්ඨිතා.

(1) මහාවග්ගො

1. ඤාණකථා

මාතිකාවණ්ණනා

1. තත්ථ උද්දෙසෙ තාව **සොතාවධානෙ පඤ්ඤා සුතමයෙ ඤාණ**න්ති එත්ථ **සොත**සද්දො අනෙකත්ථප්පභෙදො. තථා හෙස –

මංසවිඤ්ඤාණඤාණෙසු, තණ්හාදීසු ච දිස්සති;
ධාරායං අරියමග්ගෙ, චිත්තසන්තතියම්පි ච.

‘‘සොතායතනං සොතධාතු සොතින්ද්‍රිය’’න්තිආදීසු (විභ. 157) හි අයං සොතසද්දො මංසසොතෙ දිස්සති. ‘‘සොතෙන සද්දං සුත්වා’’තිආදීසු (ම. නි. 1.295) සොතවිඤ්ඤාණෙ. ‘‘දිබ්බාය සොතධාතුයා’’තිආදීසු (දී. නි. 3.356) ඤාණසොතෙ. ‘‘යානි සොතානි ලොකස්මින්ති යානි එතානි සොතානි මයා කිත්තිතානි පකිත්තිතානි ආචික්ඛිතානි දෙසිතානි පඤ්ඤපිතානි පට්ඨපිතානි විවරිතානි විභත්තානි උත්තානීකතානි පකාසිතානි. සෙය්‍යථිදං – තණ්හාසොතො දිට්ඨිසොතො කිලෙසසොතො දුච්චරිතසොතො අවිජ්ජාසොතො’’තිආදීසු (චූළනි. අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 4) තණ්හාදීසු පඤ්චසු ධම්මෙසු. ‘‘අද්දසා ඛො භගවා මහන්තං දාරුක්ඛන්ධං ගඞ්ගාය නදියා සොතෙන වුය්හමාන’’න්තිආදීසු (සං. නි. 4.241) උදකධාරායං. ‘‘අරියස්සෙතං, ආවුසො, අට්ඨඞ්ගිකස්ස මග්ගස්ස අධිවචනං, යදිදං සොතො’’තිආදීසු අරියමග්ගෙ. ‘‘පුරිසස්ස ච විඤ්ඤාණසොතං පජානාති උභයතො අබ්බොච්ඡින්නං ඉධ ලොකෙ පතිට්ඨිතඤ්ච පරලොකෙ පතිට්ඨිතඤ්චා’’තිආදීසු (දී. නි. 3.149) චිත්තසන්තතියං. ඉධ පනායං මංසසොතෙ දට්ඨබ්බො. තෙන සොතෙන හෙතුභූතෙන, කරණභූතෙන වා අවධීයති අවත්ථාපීයති අප්පීයතීති සොතාවධානං. කිං තං? සුතං. සුතඤ්ච නාම ‘‘බහුස්සුතො හොති සුතධරො සුතසන්නිචයො’’තිආදීසු (ම. නි. 1.339) විය සොතද්වාරානුසාරෙන විඤ්ඤාතං අවධාරිතං ධම්මජාතං, තං ඉධ සොතාවධානන්ති වුත්තං. තස්මිං සොතාවධානසඞ්ඛාතෙ සුතෙ පවත්තා පඤ්ඤා සොතාවධානෙ පඤ්ඤා. **පඤ්ඤා**ති ච තස්ස තස්ස අත්ථස්ස පාකටකරණසඞ්ඛාතෙන පඤ්ඤාපනට්ඨෙන පඤ්ඤා, තෙන තෙන වා අනිච්චාදිනා පකාරෙන ධම්මෙ ජානාතීතිපි පඤ්ඤා.

සුතමයෙ ඤාණන්ති එත්ථ **සුත**සද්දො තාව සඋපසග්ගො අනුපසග්ගො ච –

ගමනෙ විස්සුතෙ තින්තෙනුයොගොපචිතෙපි ච;
සද්දෙ ච සොතද්වාරානුසාරඤාතෙ ච දිස්සති.

තථා හිස්ස ‘‘සෙනාය පසුතො’’තිආදීසු ගච්ඡන්තොති අත්ථො. ‘‘සුතධම්මස්ස පස්සතො’’තිආදීසු (උදා. 11; මහාව. 5) විස්සුතධම්මස්සාති අත්ථො. ‘‘අවස්සුතා අවස්සුතස්ස පුරිසපුග්ගලස්සා’’තිආදීසු (පාචි. 657) තින්තා තින්තස්සාති අත්ථො. ‘‘යෙ ඣානපසුතා ධීරා’’තිආදීසු (ධ. ප. 181) අනුයුත්තාති අත්ථො. ‘‘තුම්හෙහි පුඤ්ඤං පසුතං අනප්පක’’න්තිආදීසු (ඛු. පා. 7.12; පෙ. ව. 25) උපචිතන්ති අත්ථො. ‘‘දිට්ඨං සුතං මුතං විඤ්ඤාත’’න්තිආදීසු (ම. නි. 1.241) සද්දොති අත්ථො. ‘‘බහුස්සුතො හොති සුතධරො සුතසන්නිචයො’’තිආදීසු (ම. නි. 1.339) සොතද්වාරානුසාරවිඤ්ඤාතධරොති අත්ථො. ඉධ පනස්ස සොතද්වාරානුසාරෙන විඤ්ඤාතං උපධාරිතන්ති අත්ථො. **සුතමයෙ ඤාණ**න්ති යා එසා එතං සුතං විඤ්ඤාතං අවධාරිතං සද්ධම්මං ආරබ්භ ආරම්මණං කත්වා සබ්බපඨමඤ්ච අපරාපරඤ්ච පවත්තා පඤ්ඤා, තං ‘‘සුතමයෙ ඤාණ’’න්ති වුත්තං හොති, සුතමයං ඤාණන්ති අත්ථො. සුතමයෙති ච පච්චත්තවචනමෙතං, යථා ‘‘න හෙවං වත්තබ්බෙ’’ (කථා. 1, 15-18). ‘‘වනප්පගුම්බෙ යථා ඵුස්සිතග්ගෙ’’ (ඛු. පා. 6.13; සු. නි. 236). ‘‘නත්ථි අත්තකාරෙ නත්ථි පරකාරෙ නත්ථි පුරිසකාරෙ’’තිආදීසු (දී. නි. 1.168) පච්චත්තවචනං, එවමිධාපි දට්ඨබ්බං. තෙන වුත්තං – ‘‘සුතමයං ඤාණන්ති අත්ථො’’ති.

අථ වා සුතෙන පකතො ඵස්සාදිකො ධම්මපුඤ්ජො සුතමයො, තස්මිං සුතමයෙ ධම්මපුඤ්ජෙ පවත්තං තංසම්පයුත්තං ඤාණං සුතමයෙ ඤාණං. සභාවසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන ධම්මෙ ජානාතීති ඤාණං. තංයෙව ඤාණං පරියායවචනෙන අධිප්පායපකාසනත්ථං අනියමෙන ‘‘පඤ්ඤා’’ති වත්වා පච්ඡා අධිප්පෙතං ‘‘ඤාණ’’න්ති නියමෙත්වා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ඤාණඤ්ච නාම සභාවපටිවෙධලක්ඛණං, අක්ඛලිතපටිවෙධලක්ඛණං වා කුසලිස්සාසඛිත්තඋසුපටිවෙධො විය, විසයොභාසනරසං පදීපො විය, අසම්මොහපච්චුපට්ඨානං අරඤ්ඤගතසුදෙසකො විය. ‘‘සමාහිතො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු යථාභූතං පජානාතී’’ති (සං. නි. 5.1071) වචනතො සමාධිපදට්ඨානං. ලක්ඛණාදීසු හි සභාවො වා සාමඤ්ඤං වා ලක්ඛණං නාම, කිච්චං වා සම්පත්ති වා රසො නාම, උපට්ඨානාකාරො වා ඵලං වා පච්චුපට්ඨානං නාම, ආසන්නකාරණං පදට්ඨානං නාමාති වෙදිතබ්බං.

2. **සුත්වාන සංවරෙ පඤ්ඤාති** –

> පාතිමොක්ඛො සතී චෙව, ඤාණං ඛන්ති තථෙව ච;
> වීරියං පඤ්චිමෙ ධම්මා, සංවරාති පකාසිතා.

‘‘ඉමිනා පාතිමොක්ඛසංවරෙන උපෙතො හොති සමුපෙතො උපාගතො සමුපාගතො උපපන්නො සම්පන්නො සමන්නාගතො’’ති (විභ. 511) ආගතො **පාතිමොක්ඛසංවරො**. ‘‘චක්ඛුනා රූපං දිස්වා න නිමිත්තග්ගාහී

හොති නානුබ්‍යඤ්ජනග්ගාහී. යත්වාධිකරණමෙනං චක්ඛුන්ද්‍රියං අසංවුතං විහරන්තං අභිජ්ඣාදොමනස්සා පාපකා අකුසලා ධම්මා අන්වාස්සවෙය්‍යුං, තස්ස සංවරාය පටිපජ්ජති, රක්ඛති චක්ඛුන්ද්‍රියං, චක්ඛුන්ද්‍රියෙ සංවරං ආපජ්ජතී''තිආදිනා (දී. නි. 1.213; ම. නි. 1.295; සං. නි. 4.239; අ. නි. 3.16) නයෙන ආගතො **සතිසංවරො.**

> ''යානි සොතානි ලොකස්මිං (අජිතාති භගවා),
> සති තෙසං නිවාරණං;
> සොතානං සංවරං බ්‍රූමි, පඤ්ඤායෙතෙ පිධීයරෙ''ති . (චූළනි. අජිතමාණවපුච්ඡා 60; සු. නි. 1041) –

ආගතො **ඤාණසංවරො.** ''කතමෙ ච, භික්ඛවෙ, ආසවා පටිසෙවනා පහාතබ්බා? ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු පටිසඞ්ඛා යොනිසො චීවරං පටිසෙවතී''තිආදිනා (ම. නි. 1.23; අ. නි. 6.58) නයෙන ආගතො **පච්චයපටිසෙවනාසංවරො,** සොපි ඤාණසංවරෙනෙව සඞ්ගහිතො. ''ඛමො හොති සීතස්ස උණ්හස්ස ජිඝච්ඡාය පිපාසාය ඩංසමකසවාතාතපසරිසපසම්ඵස්සානං දුරුත්තානං දුරාගතානං වචනපථානං උප්පන්නානං සාරීරිකානං වෙදනානං දුක්ඛානං තිබ්බානං ඛරානං කටුකානං අසාතානං අමනාපානං පාණහරානං අධිවාසකජාතිකො හොතී''ති (ම. නි. 1.24; අ. නි. 4.114; 6.58) ආගතො **ඛන්තිසංවරො.** ''උප්පන්නං කාමවිතක්කං නාධිවාසෙති පජහති විනොදෙති බ්‍යන්තීකරොති අනභාවං ගමෙතී''තිආදිනා (ම. නි. 1.26; අ. නි. 4.114; 6.58) නයෙන ආගතො **වීරියසංවරො.** ''ඉධ අරියසාවකො මිච්ඡාආජීවං පහාය සම්මාආජීවෙන ජීවිකං කප්පෙතී''ති (සං. නි. 5.8) ආගතො **ආජීවපාරිසුද්ධිසංවරො,** සොපි වීරියසංවරෙනෙව සඞ්ගහිතො. තෙසු සත්තසු සංවරෙසු පාතිමොක්ඛසංවරඉන්ද්‍රියසංවරආජීවපාරිසුද්ධිපච්චයපටිසෙවනසඞ්ඛාතා චත්තාරො සංවරා ඉධාධිප්පෙතා, තෙසු ච විසෙසෙන පාතිමොක්ඛසංවරො. සබ්බොපි චායං සංවරො යථාසකං සංවරිතබ්බානං කායදුච්චරිතාදීනං සංවරණතො සංවරොති වුච්චති. සුතමයඤාණෙ වුත්තං ධම්මං සුත්වා සංවරන්තස්ස සංවරං කරොන්තස්ස තස්මිං සංවරෙ පවත්තා තංසම්පයුත්තා පඤ්ඤා ''සුත්වාන සංවරෙ පඤ්ඤා''ති වුත්තා. අථ වා හෙතුඅත්ථෙ සුත්වාති වචනස්ස සම්භවතො සුතහෙතුනා සංවරෙ පඤ්ඤාතිපි අත්ථො.

සීලමයෙ ඤාණන්ති එත්ථ සීලන්ති සීලනට්ඨෙන සීලං. කිමිදං සීලනං නාම? සමාධානං වා, කායකම්මාදීනං සුසීල්‍යවසෙන අවිප්පකිණ්ණතාති අත්ථො. උපධාරණං වා, කුසලානං ධම්මානං පතිට්ඨාවසෙන ආධාරභාවොති අත්ථො. එතදෙව හි එත්ථ අත්ථද්වයං සද්දලක්ඛණවිදූ අනුජානන්ති. අඤ්ඤෙ පන ''අධිසෙවනට්ඨෙන ආචාරට්ඨෙන තස්සීලට්ඨෙන සිරට්ඨෙන සීතලට්ඨෙන සිවට්ඨෙන සීල''න්ති වණ්ණයන්ති.

සීලනං **ලක්ඛණං** තස්ස, භින්නස්සාපි අනෙකධා;
සනිදස්සනත්තං රූපස්ස, යථා භින්නස්ස නෙකධා.

යථා හි නීලපීතාදිභෙදෙන අනෙකධා භින්නස්සාපි රූපායතනස්ස සනිදස්සනත්තං ලක්ඛණං නීලාදිභෙදෙන භින්නස්සාපි සනිදස්සනභාවානතික්කමනතො, තථා සීලස්ස චෙතනාදිභෙදෙන අනෙකධා භින්නස්සාපි යදෙතං කායකම්මාදීනං සමාධානවසෙන කුසලානඤ්ච ධම්මානං පතිට්ඨානවසෙන වුත්තං සීලනං, තදෙව ලක්ඛණං චෙතනාදිභෙදෙන භින්නස්සාපි සමාධානපතිට්ඨානභාවානතික්කමනතො. එවංලක්ඛණස්ස පනස්ස –

''දුස්සීල්‍යවිද්ධංසනතා, අනවජ්ජගුණො තථා;
කිච්චසම්පත්ති අත්ථෙන, **රසො** නාම පවුච්චති''.

තස්මා ඉදං සීලං නාම කිච්චට්ඨෙන රසෙන දුස්සීල්‍යවිද්ධංසනරසං, සම්පත්තිඅත්ථෙන රසෙන අනවජ්ජරසන්ති වෙදිතබ්බං.

සොචෙය්‍යපච්චුපට්ඨානං, තයිදං තස්ස විඤ්ඤූහි;
ඔත්තප්පඤ්ච හිරී චෙව, **පදට්ඨානන්ති** වණ්ණිතං. –

තයිදං සීලං ''කායසොචෙය්‍යං වචීසොචෙය්‍යං මනොසොචෙය්‍ය''න්ති (ඉතිවු. 66) එවං වුත්තසොචෙය්‍යපච්චුපට්ඨානං, සුචිභාවෙන පච්චුපට්ඨාති ගහණභාවං ගච්ඡති. හිරොත්තප්පඤ්ච පන තස්ස විඤ්ඤූහි පදට්ඨානන්ති වණ්ණිතං, ආසන්නකාරණන්ති අත්ථො. හිරොත්තප්පෙ හි සති සීලං උප්පජ්ජති චෙව තිට්ඨති ච, අසති නෙව උප්පජ්ජති න තිට්ඨතීති එවංවිධෙන සීලෙන සහගතං තංසම්පයුත්තං ඤාණං සීලමයෙ ඤාණං. අථ වා සීලමෙව පකතං සීලමයං, තස්මිං සීලමයෙ තංසම්පයුත්තං ඤාණං. අසංවරෙ ආදීනවපච්චවෙක්ඛණා ච, සංවරෙ ආනිසංසපච්චවෙක්ඛණා ච, සංවරපාරිසුද්ධිපච්චවෙක්ඛණා ච, සංවරසංකිලෙසවොදානපච්චවෙක්ඛණා ච සීලමයඤාණෙනෙව සඞ්ගහිතා.

3. සංවරිත්වා සමාදහනෙ පඤ්ඤාති සීලමයඤාණෙ වුත්තසීලසංවරෙන සංවරිත්වා සංවරං කත්වා සීලෙ පතිට්ඨාය සමාදහන්තස්ස උපචාරප්පනාවසෙන චිත්තෙකග්ගතං කරොන්තස්ස තස්මිං සමාදහනෙ පවත්තා තංසම්පයුත්තා පඤ්ඤා. සමං සම්මා ච ආදහනං ඨපනන්ති ච සමාදහනං, සමාධිස්සෙවෙතං පරියායවචනං.

සමාධිභාවනාමයෙ ඤාණන්ති එත්ථ කුසලචිත්තෙකග්ගතා සමාධි. කෙනට්ඨෙන සමාධි? සමාධානට්ඨෙන සමාධි. කිමිදං සමාධානං නාම? එකාරම්මණෙ චිත්තචෙතසිකානං සමං සම්මා ච ආධානං, ඨපනන්ති වුත්තං හොති. තස්මා යස්ස ධම්මස්සානුභාවෙන එකාරම්මණෙ චිත්තචෙතසිකා

සමං සම්මා ච අවික්ඛිපමානා අවිප්පකිණ්ණා ච හුත්වා තිට්ඨන්ති, ඉදං සමාධානන්ති වෙදිතබ්බං. තස්ස ඛො පන සමාධිස්ස –

> **ලක්ඛණං** තු අවික්ඛෙපො, වික්ඛෙපවිද්ධංසනං **රසො;**
> අකම්පනමු**පට්ඨානං, පදට්ඨානං** සුඛං පන.

භාවීයති වඩ්ඪීයතීති භාවනා, සමාධි එව භාවනා සමාධිභාවනා, සමාධිස්ස වා භාවනා වඩ්ඪනා සමාධිභාවනා. සමාධිභාවනාවචනෙන අඤ්ඤං භාවනං පටික්ඛිපති. පුබ්බෙ විය උපචාරප්පනාවසෙන සමාධිභාවනාමයෙ ඤාණං.

4. **පච්චයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤාති** එත්ථ පටිච්ච ඵලමෙතීති පච්චයො. **පටිච්චාති** න විනා තෙන, අපච්චක්ඛිත්වාති අත්ථො. එතීති උප්පජ්ජති චෙව පවත්තති චාති අත්ථො. අපිච උපකාරකත්ථො පච්චයත්ථො, තස්ස පච්චයස්ස බහුවිධත්තා පච්චයානං පරිග්ගහෙ වවත්ථාපනෙ ච පඤ්ඤා පච්චයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤා.

ධම්මට්ඨිතිඤාණන්ති එත්ථ **ධම්ම**සද්දො තාව සභාවපඤ්ඤාපුඤ්ඤපඤ්ඤත්තිආපත්තිපරියත්තිනිස්සත්තතාවිකාරගුණපච්චයපච්චයුප්පන්නාදීසු දිස්සති. අයඤ්හි ‘‘කුසලා ධම්මා අකුසලා ධම්මා අබ්‍යාකතා ධම්මා’’තිආදීසු (ධ. ස. තිකමාතිකා 1) සභාවෙ දිස්සති.

> ‘‘යස්සෙතෙ චතුරො ධම්මා, සද්ධස්ස ඝරමෙසිනො;
> සච්චං ධම්මො ධිති චාගො, ස වෙ පෙච්ච න සොචතී’’ති. (සු. නි. 190) –

ආදීසු පඤ්ඤායං.

> ‘‘න හි ධම්මො අධම්මො ච, උභො සමවිපාකිනො;
> අධම්මො නිරයං නෙති, ධම්මො පාපෙති සුග්ගති’’න්ති. (ථෙරගා. 304) –

ආදීසු පුඤ්ඤෙ. ‘‘පඤ්ඤත්තිධම්මා නිරුත්තිධම්මා අධිවචනධම්මා’’තිආදීසු (ධ. ස. දුකමාතිකා 106-108) පඤ්ඤත්තියං. ‘‘පාරාජිකා ධම්මා සඞ්ඝාදිසෙසා ධම්මා’’තිආදීසු (පාරා. 233-234) ආපත්තියං. ‘‘ඉධ භික්ඛු ධම්මං ජානාති සුත්තං ගෙය්‍යං වෙය්‍යාකරණ’’න්තිආදීසු (අ. නි. 5.73) පරියත්තියං. ‘‘තස්මිං ඛො පන සමයෙ ධම්මා හොන්ති (ධ. ස. 121). ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සී විහරතී’’තිආදීසු (දී. නි. 2.373; ම. නි. 1.115) නිස්සත්තතායං. ‘‘ජාතිධම්මා ජරාධම්මා මරණධම්මා’’තිආදීසු (අ. නි. 10.107) විකාරෙ. ‘‘ඡන්නං බුද්ධධම්මාන’’න්තිආදීසු (මහානි. 50) ගුණෙ. ‘‘හෙතුම්හි ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා’’තිආදීසු (විභ. 720) පච්චයෙ. ‘‘ඨිතාව සා ධාතු ධම්මට්ඨිතතා ධම්මනියාමතා’’තිආදීසු (සං. නි. 2.20; අ. නි. 3.137)

පච්චයුප්පන්නෙ. ස්වායමිධාපි පච්චයුප්පන්නෙ දට්ඨබ්බො. අත්ථතො පන අත්තනො සභාවං ධාරෙන්තීති වා, පච්චයෙහි ධාරීයන්තීති වා, අත්තනො ඵලං ධාරෙන්තීති වා, අත්තනො පරිපූරකං අපායෙසු අපතමානං ධාරෙන්තීති වා, සකසකලක්ඛණෙ ධාරෙන්තීති වා, චිත්තෙන අවධාරීයන්තීති වා යථායොගං ධම්මාති වුච්චන්ති. ඉධ පන අත්තනො පච්චයෙහි ධාරීයන්තීති ධම්මා, පච්චයසමුප්පන්නා ධම්මා තිට්ඨන්ති උප්පජ්ජන්ති චෙව පවත්තන්ති ච එතායාති ධම්මට්ඨිති, පච්චයධම්මානමෙතං අධිවචනං. තස්සං ධම්මට්ඨිතියං ඤාණං ධම්මට්ඨිතිඤාණං. ඉදඤ්හි සමාධිභාවනාමයඤාණෙ වුත්තසමාධිනා සමාහිතෙන චිත්තෙන යථාභූතඤාණදස්සනත්ථාය යොගමාරභිත්වා වවත්ථාපිතනාමරූපස්ස තෙසං නාමරූපානං පච්චයපරිග්ගහපරියායං ධම්මට්ඨිතිඤාණං උප්පජ්ජති. ''නාමරූපවවත්ථානෙ ඤාණ''න්ති අවත්වා එව කස්මා ''ධම්මට්ඨිතිඤාණ''න්ති වුත්තන්ති චෙ? පච්චයපරිග්ගහෙනෙව පච්චයසමුප්පන්නපරිග්ගහස්ස සිද්ධත්තා. පච්චයසමුප්පන්නෙ හි අපරිග්ගහිතෙ පච්චයපරිග්ගහො න සක්කා හොති කාතුං. තස්මා ධම්මට්ඨිතිඤාණගහණෙනෙව තස්ස හෙතුභූතං පුබ්බෙ සිද්ධං නාමරූපවවත්ථානඤාණං වුත්තමෙව හොතීති වෙදිතබ්බං. කස්මා දුතියතතියඤාණං විය ''සමාදහිත්වා පච්චයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤා''ති න වුත්තන්ති චෙ? සමථවිපස්සනානං යුගනද්ධත්තා.

> ''සමාදහිත්වා යථා චෙ විපස්සති, විපස්සමානො තථා චෙ සමාදහෙ;
> විපස්සනා ච සමථො තදා අහු, සමානභාගා යුගනද්ධා වත්තරෙ''ති.
> –

හි වුත්තං. තස්මා සමාධිං අවිස්සජ්ජෙත්වා සමාධිඤ්ච ඤාණඤ්ච යුගනද්ධං කත්වා යාව අරියමග්ගො, තාව උස්සුක්කාපෙතබ්බන්ති ඤාපනත්ථං ''පච්චයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤා ධම්මට්ඨිතිඤාණ''මිච්චෙව වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

5. අතීතානාගතපච්චුප්පන්නානං ධම්මානං සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ **පඤ්ඤා**ති එත්ථ අත්තනො සභාවං, උප්පාදාදික්ඛණං වා පත්වා අති ඉතා අතික්කන්තාති අතීතා, තදුභයම්පි න ආගතා න සම්පත්තාති අනාගතා, තං තං කාරණං පටිච්ච උප්පාදාදිඋද්ධං පන්නා ගතා පවත්තාති පච්චුප්පන්නා. අද්ධා සන්තතිඛණපච්චුප්පන්නෙසු සන්තතිපච්චුප්පන්නං ඉධාධිප්පෙතං. තෙසං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නානං පඤ්චක්ඛන්ධධම්මානං එකෙකක්ඛන්ධලක්ඛණෙ සඞ්ඛිපිත්වා කලාපවසෙන රාසිං කත්වා වවත්ථානෙ නිච්ඡයනෙ සන්නිට්ඨාපනෙ පඤ්ඤා.

සම්මසනෙ ඤාණන්ති සම්මා ආමසනෙ අනුමජ්ජනෙ පෙක්ඛණෙ ඤාණං, කලාපසම්මසනඤාණන්ති අත්ථො. ඉදඤ්හි නාමරූපවවත්ථානඤාණානන්තරං නාමරූපපච්චයපරිග්ගහෙ

ධම්මට්ඨිතිඤාණෙ ඨිතස්ස ''යංකිඤ්චි රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අජ්ඣත්තං වා බහිද්ධා වා ඔළාරිකං වා සුඛුමං වා හීනං වා පණීතං වා යං දූරෙ සන්තිකෙ වා, සබ්බං තං රූපං අනිච්චතො වවත්ථපෙති, එකං සම්මසනං, දුක්ඛතො වවත්ථපෙති, එකං සම්මසනං, අනත්තතො වවත්ථපෙති, එකං සම්මසන''න්තිආදිනා (පටි. ම. 1.48) නයෙන වුත්තසම්මසනවසෙන පුබ්බෙ වවත්ථාපිතෙ එකෙකස්මිං ඛන්ධෙ තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්තස්ස කලාපසම්මසනඤාණං උප්පජ්ජති.

6. **පච්චුප්පන්නානං ධම්මානං විපරිණාමානුපස්සනෙ පඤ්ඤා**ති සන්තතිවසෙන පච්චුප්පන්නානං අජ්ඣත්තං පඤ්චක්ඛන්ධධම්මානං විපරිණාමදස්සනෙ භඞ්ගදස්සනෙ පඤ්ඤා. යස්මා ''ඉමෙ ධම්මා උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජන්තී''ති උදයං ගහෙත්වාපි භෙදෙයෙව චිත්තං ඨපෙති, තස්මා අවුත්තොපි උදයො වුත්තොයෙව හොතීති වෙදිතබ්බො. පච්චුප්පන්නානං ධම්මානං දස්සනෙන වා උදයදස්සනස්ස සිද්ධත්තා උදයො වුත්තොයෙව හොති. න හි උදයං විනා ධම්මානං උප්පන්නත්තං සිජ්ඣති, තස්මා ''පච්චුප්පන්නානං ධම්මානං උප්පාදවිපරිණාමානුපස්සනෙ පඤ්ඤා''ති අවුත්තෙපි වුත්තමෙව හොතීති වෙදිතබ්බං. ''උදයබ්බයානුපස්සනෙ ඤාණ''න්ති නියමිතත්තා ච උදයදස්සනං සිද්ධමෙව හොතීති අනන්තරං වුත්තස්ස සම්මසනඤාණස්ස පාරං ගන්ත්වා තංසම්මසනෙයෙව පාකටීභූතෙ උදයබ්බයෙ පරිග්ගණ්හිත්වා සඞ්ඛාරානං පරිච්ඡෙදකරණත්ථං උදයබ්බයානුපස්සනං ආරභන්තස්ස උප්පජ්ජති උදයබ්බයානුපස්සනාඤාණං. තඤ්හි උදයබ්බයෙ අනුපස්සනතො උදයබ්බයානුපස්සනාති වුච්චති.

7. **ආරම්මණං පටිසඞ්ඛා**ති රූපක්ඛන්ධාදිආරම්මණං භඞ්ගතො පටිසඞ්ඛාය ජානිත්වා පස්සිත්වා. **භඞ්ගානුපස්සනෙ පඤ්ඤා විපස්සනෙ ඤාණ**න්ති තස්ස ආරම්මණං භඞ්ගතො පටිසඞ්ඛාය උප්පන්නස්ස ඤාණස්ස භඞ්ගං අනුපස්සනෙ යා පඤ්ඤා, තං ''විපස්සනෙ ඤාණ''න්ති වුත්තං හොති. **විපස්සනා**ති ච විවිධා පස්සනා විපස්සනා. ආරම්මණපටිසඞ්ඛාතිපි පාඨො. තස්සත්ථො – ආරම්මණස්ස පටිසඞ්ඛා ජානනා පස්සනාති වුත්තනයෙනෙව ආරම්මණපටිසඞ්ඛා ''භඞ්ගානුපස්සනෙ පඤ්ඤා විපස්සනෙ ඤාණ''න්ති වුත්තං හොති. යස්මා පන භඞ්ගානුපස්සනාය එව විපස්සනා සිඛං පාපුණාති, තස්මා විසෙසෙත්වා ඉදමෙව ''විපස්සනෙ ඤාණ''න්ති වුත්තං. යස්මා උදයබ්බයානුපස්සනාය ඨිතස්ස මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනං උප්පජ්ජති, තස්මා තස්සා සිද්ධාය තං සිද්ධමෙව හොතීති තං අවත්වාව භඞ්ගානුපස්සනාය එව විපස්සනාසිඛං ඤාණං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. උදයබ්බයානුපස්සනාය සුපරිදිට්ඨඋදයබ්බයස්ස සුපරිච්ඡින්නෙසු සඞ්ඛාරෙසු ලහුං ලහුං උපට්ඨහන්තෙසු ඤාණෙ තික්ඛෙ වහන්තෙ උදයං පහාය භඞ්ගෙ එව සති

සන්තිට්ඨති, තස්ස ‘‘එවං උප්පජ්ජිත්වා එවං නාම සඞ්ඛාරා භිජ්ජන්තී’’ති පස්සතො එතස්මිං ඨානෙ භඞ්ගානුපස්සනාඤාණං උප්පජ්ජති.

8. භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤාති උප්පාදපවත්තනිමිත්තආයූහනාපටිසන්ධීනං භයතො උපට්ඨානෙ පීළායොගතො සප්පටිභයවසෙන ගහණූපගමනෙ පඤ්ඤාති අත්ථො. භයතො උපට්ඨාතීති භයතුපට්ඨානං ආරම්මණං, තස්මිං භයතුපට්ඨානෙ. අථ වා භයතො උපතිට්ඨතීති භයතුපට්ඨානං, පඤ්ඤා, තං ‘‘භයතුපට්ඨාන’’න්ති වුත්තං හොති.

ආදීනවෙ ඤාණන්ති භුම්මවචනමෙව. ‘‘යා ච භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා, යඤ්ච ආදීනවෙ ඤාණං, යා ච නිබ්බිදා, ඉමෙ ධම්මා එකට්ඨා, බ්‍යඤ්ජනමෙව නාන’’න්ති (පටි. ම. 1.227) වුත්තත්තා එකම්ව වුච්චමානම්පි අවත්ථාභෙදෙන මුඤ්චිතුකම්‍යතාදි විය තිවිධමෙව හොති. තස්මා භයතුපට්ඨානආදීනවානුපස්සනාසු සිද්ධාසු නිබ්බිදානුපස්සනා සිද්ධා හොතීති කත්වා අවුත්තාපි වුත්තාව හොතීති වෙදිතබ්බා.

සබ්බසඞ්ඛාරානං භඞ්ගාරම්මණං භඞ්ගානුපස්සනං ආසෙවන්තස්ස භාවෙන්තස්ස බහුලීකරොන්තස්ස තිභවචතුයොනිපඤ්චගතිසත්තවිඤ්ඤාණට්ඨිතිනවසත්තාවාසෙසු පභෙදකා සඞ්ඛාරා සුඛෙන ජීවිතුකාමස්ස භීරුකපුරිසස්ස සීහබ්‍යග්ඝදීපිඅච්ඡතරච්ඡයක්ඛරක්ඛසචණ්ඩගොණචණ්ඩකුක්කුරපභින්න-මදචණ්ඩහත්ථිඝොරආසිවිසඅසනිවිචක්කසුසානරණභූමිජලිතඅඞ්ගාරකාසුආදයො විය මහාභයං හුත්වා උපට්ඨහන්ති, තස්ස ‘‘අතීතා සඞ්ඛාරා නිරුද්ධා, පච්චුප්පන්නා නිරුජ්ඣන්ති, අනාගතාපි එවමෙව නිරුජ්ඣිස්සන්තී’’ති පස්සතො එතස්මිං ඨානෙ භයතුපට්ඨානං ඤාණං උප්පජ්ජති. තස්ස තං භයතුපට්ඨානඤාණං ආසෙවන්තස්ස භාවෙන්තස්ස බහුලීකරොන්තස්ස සබ්බභවයොනිගතිඨිතිසත්තාවාසෙසු නෙව තාණං න ලෙණං න ගති න පටිසරණං පඤ්ඤායති, සබ්බභවයොනිගතිඨිතිනිවාසගතෙසු සඞ්ඛාරෙසු එකසඞ්ඛාරෙපි පත්ථනා වා පරාමාසො වා න හොති, තයො භවා වීතච්චිතඞ්ගාරපුණ්ණා අඞ්ගාරකාසුයො විය, චත්තාරො මහාභූතා ඝොරවිසා ආසිවිසා විය, පඤ්චක්ඛන්ධා උක්ඛිත්තාසිකා වධකා විය, ඡ අජ්ඣත්තිකායතනානි සුඤ්ඤගාමො විය, ඡ බාහිරායතනානි ගාමඝාතකචොරා විය, සත්තවිඤ්ඤාණට්ඨිතියො නව ච සත්තාවාසා එකාදසහි අග්ගීහි ආදිත්තා සම්පජ්ජලිතා සජොතිභූතා විය ච, සබ්බෙ සඞ්ඛාරා ගණ්ඩභූතා රොගභූතා සල්ලභූතා අඝභූතා ආබාධභූතා විය ච නිරස්සාදා නිරසා මහාආදීනවරාසිභූතා හුත්වා උපට්ඨහන්ති, සුඛෙන ජීවිතුකාමස්ස භීරුකපුරිසස්ස රමණීයාකාරසණ්ඨිතම්පි සවාළකම්ව වනගහනං, සසද්දූලා විය ගුහා, සගාහරක්ඛසං විය උදකං, සමුස්සිතඛග්ගා විය පච්චත්ථිකා, සවිසං විය භොජනං, සචොරො විය මග්ගො, ආදිත්තම්ව

අගාරං, උස්සුත්තසෙනා විය රණභූමි. යථා හි සො පුරිසො එතානි සවාළකවනගහනාදීනි ආගම්ම භීතො සංවිග්ගො ලොමහට්ඨජාතො සමන්තතො ආදීනවමෙව පස්සති, එවමෙව සො යොගාවචරො භඞ්ගානුපස්සනාවසෙන සබ්බසඞ්ඛාරෙසු භයතො උපට්ඨිතෙසු සමන්තතො නිරසං නිරස්සාදං ආදීනවමෙව පස්සති. තස්සෙවං පස්සතො ආදීනවානුපස්සනාඤාණං උප්පජ්ජති.

සො එවං සබ්බසඞ්ඛාරෙ ආදීනවතො සම්පස්සන්තො සබ්බභවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසගතෙ සභෙදකෙ සඞ්ඛාරගතෙ නිබ්බින්දති උක්කණ්ඨති නාභිරමති. සෙය්‍යථාපි නාම චිත්තකූටපබ්බතපාදාභිරතො සුවණ්ණරාජහංසො අසුචිම්හි චණ්ඩාලගාමද්වාරආවාටෙ නාභිරමති, සත්තසු මහාසරෙසුයෙව අභිරමති, එවමෙව අයං යොගීරාජහංසො සුපරිදිට්ඨාදීනවෙ සභෙදකෙ සඞ්ඛාරගතෙ නාභිරමති, භාවනාරාමතාය පන භාවනාරතියා සමන්නාගතත්තා සත්තසු අනුපස්සනාසුයෙව අභිරමති. යථා ච සුවණ්ණපඤ්ජරෙපි පක්ඛිත්තො සීහො මිගරාජා නාභිරමති, තියොජනසහස්සවිත්ථතෙ පන හිමවන්තෙයෙව රමති, එවමයම්පි යොගීසීහො තිවිධෙ සුගතිභවෙපි නාභිරමති, තීසු අනුපස්සනාසුයෙව රමති. යථා ච සබ්බසෙතො සත්තප්පතිට්ඨො ඉද්ධිමා වෙහාසඞ්ගමො ඡද්දන්තො නාගරාජා නගරමජ්ඣෙ නාභිරමති, හිමවති ඡද්දන්තරහදෙයෙව රමති, එවමයං යොගීවරවාරණො සබ්බස්මිම්පි සඞ්ඛාරගතෙ නාභිරමති, ''අනුප්පාදො ඛෙම''න්තිආදිනා (පටි. ම. 1.53) නයෙන නිද්දිට්ඨෙ සන්තිපදෙයෙව රමති, තන්නින්නතප්පොණතප්පබ්භාරමානසො හොති. එත්තාවතා තස්ස නිබ්බිදානුපස්සනාඤාණං උප්පන්නං හොතීති.

9. මුඤ්චිතුකම්‍යතාපටිසඞ්ඛාසන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණන්ති මුඤ්චිතුං චජිතුං කාමෙති ඉච්ඡතීති මුඤ්චිතුකාමො, මුඤ්චිතුකාමස්ස භාවො මුඤ්චිතුකම්‍යතා. පටිසඞ්ඛාති උපපරික්ඛතීති පටිසඞ්ඛා, පටිසඞ්ඛානං වා පටිසඞ්ඛා. සන්තිට්ඨතීති අජ්ඣුපෙක්ඛතීති සන්තිට්ඨනා, සන්තිට්ඨනං වා සන්තිට්ඨනා. මුඤ්චිතුකම්‍යතා ච සා පටිසඞ්ඛා ච සන්තිට්ඨනා චාති මුඤ්චිතුකම්‍යතාපටිසඞ්ඛාසන්තිට්ඨනා. ඉති පුබ්බභාගෙ නිබ්බිදාඤාණෙන නිබ්බින්නස්ස උප්පාදාදීනි පරිච්චජිතුකාමතා මුඤ්චිතුකම්‍යතා. මුඤ්චනස්ස උපායකරණත්ථං මජ්ඣෙ පටිසඞ්ඛානං පටිසඞ්ඛා. මුඤ්චිත්වා අවසානෙ අජ්ඣුපෙක්ඛනං සන්තිට්ඨනා. එවං අවත්ථාභෙදෙන තිප්පකාරා පඤ්ඤා සඞ්ඛාරානං අජ්ඣුපෙක්ඛනාසු ඤාණං, මුඤ්චිතුකම්‍යතාපටිසඞ්ඛාසන්තිට්ඨනාසඞ්ඛාතානං අවත්ථාභෙදෙන භින්නානං තිස්සන්නම්පි පඤ්ඤානං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛතං ඉච්ඡන්තෙන පන ''පඤ්ඤා''ති ච ''සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාසූ''ති ච බහුවචනං කතං, අවත්ථාභෙදෙන භින්නස්සාපි එකත්තා ''ඤාණ''න්ති එකවචනං කතන්ති වෙදිතබ්බං. වුත්තඤ්ච – ''යා ච මුඤ්චිතුකම්‍යතා යා ච පටිසඞ්ඛානුපස්සනා යා ච

සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා, ඉමෙ ධම්මා එකට්ඨා, බ්‍යඤ්ජනමෙව නාන''න්ති (පටි. ම. 1.227). කෙචි පන ''සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාසූති බහුවචනං සමථවිපස්සනාවසෙන සඞ්ඛාරුපෙක්ඛානං බහුත්තා''තිපි වදන්ති. සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාසූති ච කිරියාපෙක්ඛන්ති වෙදිතබ්බං. අවත්ථාභෙදෙන පන තෙන නිබ්බිදාඤාණෙන නිබ්බින්දන්තස්ස උක්කණ්ඨන්තස්ස සබ්බභවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසගතෙසු සභෙදකෙසු සඞ්ඛාරෙසු චිත්තං න සජ්ජති න ලග්ගති න බජ්ඣති, සබ්බසඞ්ඛාරගතං මුඤ්චිතුකාමං ඡඩ්ඩෙතුකාමං හොති.

අථ වා යථා ජාලබ්භන්තරගතො මච්ඡො, සප්පමුඛගතො මණ්ඩූකො, පඤ්ජරපක්ඛිත්තො වනකුක්කුටො, දළ්හපාසවසංගතො මිගො, අහිතුණ්ඩිකහත්ථගතො සප්පො, මහාපඞ්කපක්ඛන්දො කුඤ්ජරො, සුපණ්ණමුඛගතො නාගරාජා, රාහුමුඛපවිට්ඨො චන්දො, සපත්තපරික්ඛිත්තො පුරිසොතිඑවමාදයො තතො තතො මුච්චිතුකාමා නිස්සරිතුකාමාව හොන්ති, එවං තස්ස යොගිනො චිත්තං සබ්බස්මා සඞ්ඛාරගතා මුච්චිතුකාමං නිස්සරිතුකාමං හොති. එවඤ්හි වුච්චමානෙ ''මුච්චිතුකාමස්ස මුච්චිතුකම්‍යතා''ති පාඨො යුජ්ජති. එවඤ්ච සති ''උප්පාදං මුඤ්චිතුකම්‍යතා''තිආදීසු ''උප්පාදා මුච්චිතුකම්‍යතා''තිආදි වත්තබ්බං හොති, තස්මා පුරිමො එව අත්ථො සුන්දරතරො. අථස්ස සබ්බසඞ්ඛාරෙසු විගතාලයස්ස සබ්බසඞ්ඛාරගතං මුඤ්චිතුකාමස්ස මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණං උප්පජ්ජති. සො එවං සබ්බභවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසගතෙ සභෙදකෙ සඞ්ඛාරෙ මුඤ්චිතුකාමො මුඤ්චනස්ස උපායසම්පාදනත්ථං පුන තෙ එව සඞ්ඛාරෙ පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණෙන තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා විපස්සති. එවඤ්හි විපස්සතො චස්ස අනිච්චවසෙන නිමිත්තං පටිසඞ්ඛාඤාණං උප්පජ්ජති, දුක්ඛවසෙන පවත්තං පටිසඞ්ඛාඤාණං උප්පජ්ජති, අනත්තවසෙන නිමිත්තඤ්ච පවත්තඤ්ච පටිසඞ්ඛාඤාණං උප්පජ්ජති. සො පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණෙන ''සබ්බෙ සඞ්ඛාරා සුඤ්ඤා''ති දිස්වා තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සඞ්ඛාරෙ පරිග්ගණ්හන්තො භයඤ්ච නන්දිඤ්ච විප්පහාය භරියාය දොසං දිස්වා විස්සට්ඨභරියො විය පුරිසො තස්සා භරියාය සඞ්ඛාරෙසු උදාසීනො හොති මජ්ඣත්තො, ''අහ''න්ති වා ''මම''න්ති වා න ගණ්හාති. තස්ස එවං ජානතො එවං පස්සතො තීසු භවෙසු චිත්තං පතිලීයති පතිකුටති පතිවත්තති න සම්පසාරියති. සෙය්‍යථාපි නාම පදුමපලාසෙ ඊසකං පොණෙ උදකඵුසිතානි පතිලීයන්ති පතිකුටන්ති පතිවත්තන්ති න සම්පසාරියන්ති. සෙය්‍යථාපි වා පන කුක්කුටපත්තං වා න්හාරුදද්දුලං වා අග්ගිම්හි පක්ඛිත්තං පතිලීයති පතිකුටති පතිවත්තති න සම්පසාරියති, එවං තස්ස තීසු භවෙසු චිත්තං පතිලීයති පතිකුටති පතිවත්තති න සම්පසාරියති, උපෙක්ඛා සණ්ඨාති. එවමස්ස සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං උප්පන්නං හොති. ඉමිනා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණෙන සද්ධිං උපරි ගොත්‍රභුඤාණස්ස සාධකං

අනුලොමඤාණං පුබ්බාපරඤාණෙහි අවුත්තම්පි වුත්තමෙව හොතීති වෙදිතබ්බං. වුත්තඤ්හි භගවතා –

> ‘‘සො වත, භික්ඛවෙ, භික්ඛු කඤ්චි සඞ්ඛාරං නිච්චතො සමනුපස්සන්තො අනුලොමිකාය ඛන්තියා සමන්නාගතො භවිස්සතීති නෙතං ඨානං විජ්ජති, අනුලොමිකාය ඛන්තියා අසමන්නාගතො සම්මත්තනියාමං ඔක්කමිස්සතීති නෙතං ඨානං විජ්ජති, සම්මත්තනියාමං අනොක්කමමානො සොතාපත්තිඵලං වා සකදාගාමිඵලං වා අනාගාමිඵලං වා අරහත්තඵලං වා සච්ඡිකරිස්සතීති නෙතං ඨානං විජ්ජතී’’තිආදි (අ. නි. 6.98; පටි. ම. 3.36).

වුත්තඤ්ච ධම්මසෙනාපතිනා –

> ‘‘කතිහාකාරෙහි අනුලොමිකං ඛන්තිං පටිලභති? කතිහාකාරෙහි සම්මත්තනියාමං ඔක්කමති? චත්තාලීසාය ආකාරෙහි අනුලොමිකං ඛන්තිං පටිලභති, චත්තාලීසාය ආකාරෙහි සම්මත්තනියාමං ඔක්කමතී’’තිආදි (පටි. ම. 3.37).

පට්ඨානෙ චෙතං වුත්තං භගවතා –

> ‘‘අනුලොමං ගොත්‍රභුස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො. අනුලොමං වොදානස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’තිආදි (පට්ඨා. 1.1.417).

තස්ස හි තං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං ආසෙවන්තස්ස භාවෙන්තස්ස බහුලීකරොන්තස්ස අධිමොක්ඛසද්ධා බලවතරා හොති, වීරියං සුපග්ගහිතං, සති සූපට්ඨිතා, චිත්තං සුසමාහිතං, සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං තික්ඛතරං පවත්තති. තස්ස ඉදානි මග්ගො උප්පජ්ජිස්සතීති සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය සඞ්ඛාරෙ ‘‘අනිච්චා’’ති වා ‘‘දුක්ඛා’’ති වා ‘‘අනත්තා’’ති වා සම්මසිත්වා භවඞ්ගං ඔතරති. භවඞ්ගානන්තරං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය කතනයෙනෙව සඞ්ඛාරෙ ‘‘අනිච්චා’’ති වා ‘‘දුක්ඛා’’ති වා ‘‘අනත්තා’’ති වා ආරම්මණං කුරුමානං උප්පජ්ජති මනොද්වාරාවජ්ජනං. තදනන්තරං තථෙව සඞ්ඛාරෙ ආරම්මණං කත්වා ද්වෙ තීණි චත්තාරි වා ජවනචිත්තානි උප්පජ්ජන්ති. තංසම්පයුත්තං ඤාණං අනුලොමඤාණං. තඤ්හි පුරිමානඤ්ච අට්ඨන්නං විපස්සනාඤාණානං තථකිච්චතාය අනුලොමෙති, උපරි ච පත්තබ්බානං සත්තතිංසාය බොධිපක්ඛියධම්මානං අනුලොමෙති. යථා හි ධම්මිකො රාජා විනිච්ඡයට්ඨානෙ නිසින්නො අට්ඨන්නං වොහාරිකමහාමත්තානං විනිච්ඡයං සුත්වා අගතිගමනං පහාය මජ්ඣත්තො හුත්වා ‘‘එවං හොතූ’’ති අනුමොදමානො තෙසඤ්ච විනිච්ඡයස්ස අනුලොමෙති, පොරාණස්ස ච රාජධම්මස්ස. තත්ථ රාජා විය අනුලොමඤාණං, අට්ඨ වොහාරිකමහාමත්තා විය අට්ඨ විපස්සනාඤාණානි, පොරාණරාජධම්මො විය සත්තතිංස

බොධිපක්ඛියධම්මා, යථා රාජා ‘‘එවං හොතූ’’ති අනුමොදමානො වොහාරිකානඤ්ච විනිච්ඡයස්ස රාජධම්මස්ස ච අනුලොමෙති, එවමිදං අනිච්චාදිවසෙන සඞ්ඛාරෙ ආරබ්භ උප්පජ්ජමානානං අට්ඨන්නඤ්ච විපස්සනාඤාණානං තථකිච්චතාය අනුලොමෙති, උපරි ච පත්තබ්බානං සත්තතිංසාය බොධිපක්ඛියධම්මානං. තස්මා අනුලොමඤාණන්ති වුච්චති.

10. **බහිද්ධා වුට්ඨානවිවට්ටනෙ පඤ්ඤා ගොත්‍රභුඤාණන්ති** එත්ථ **බහිද්ධාති** සඞ්ඛාරනිමිත්තං. තඤ්හි අජ්ඣත්තචිත්තසන්තානෙ අකුසලක්ඛන්ධෙ උපාදාය බහිද්ධාති වුත්තං. තස්මා බහිද්ධා සඞ්ඛාරනිමිත්තම්හා වුට්ඨාති විගතං හුත්වා උද්ධං තිට්ඨතීති වුට්ඨානං, විවට්ටති පරාවට්ටති පරම්මුඛං හොතීති විවට්ටනං, වුට්ඨානඤ්ච තං විවට්ටනඤ්චාති වුට්ඨානවිවට්ටනං. තෙනෙවාහ –

> ‘‘ගොත්‍රභුඤාණං සමුදයස්ස අසමුච්ඡින්දනතො පවත්තා න වුට්ඨාති, නිබ්බානාරම්මණතො පන නිමිත්තා වුට්ඨාතීති එකතො වුට්ඨානං හොතී’’ති (විසුද්ධි. 2.827).

පුථුජ්ජනගොත්තාභිභවනතො අරියගොත්තභාවනතො ගොත්‍රභු. ඉදඤ්හි අනුලොමඤාණෙහි පදුමපලාසතො උදකමිව සබ්බසඞ්ඛාරතො පතිලීයමානචිත්තස්ස අනුලොමඤාණස්ස ආසෙවනන්තෙ අනිමිත්තං නිබ්බානං ආරම්මණං කුරුමානං පුථුජ්ජනගොත්තං පුථුජ්ජනසඞ්ඛං පුථුජ්ජනභූමිං අතික්කමමානං අරියගොත්තං අරියසඞ්ඛං අරියභූමිං ඔක්කමමානං නිබ්බානාරම්මණෙ පඨමාවත්තනපඨමාභොගපඨමසමන්නාහාරභූතං මග්ගස්ස අනන්තරසමනන්තරාසෙවනඋපනිස්සයනත්ථිවිගතවසෙන ඡහි ආකාරෙහි පච්චයභාවං සාධයමානං සිඛාප්පත්තං විපස්සනාය මුද්ධභූතං අපුනරාවත්තකං උප්පජ්ජති.

11. **දුභතො වුට්ඨානවිවට්ටනෙ පඤ්ඤා මග්ගෙ ඤාණන්ති** එත්ථ **දුභතොති** උභතො, ද්වයතොති වා වුත්තං හොති. කිලෙසානං සමුච්ඡින්දනතො කිලෙසෙහි ච තදනුවත්තකක්ඛන්ධෙහි ච නිබ්බානාරම්මණකරණතො බහිද්ධා සබ්බසඞ්ඛාරනිමිත්තෙහි ච වුට්ඨාති විවට්ටතීති දුභතො වුට්ඨානවිවට්ටනෙ පඤ්ඤා. තෙනෙවාහ –

> ‘‘චත්තාරිපි මග්ගඤාණානි අනිමිත්තාරම්මණත්තා නිමිත්තතො වුට්ඨහන්ති, සමුදයස්ස සමුච්ඡින්දනතො පවත්තා වුට්ඨහන්තීති දුභතො වුට්ඨානානි හොන්තී’’ති (විසුද්ධි. 2.827).

මග්ගෙ ඤාණන්ති නිබ්බානං මග්ගති පෙක්ඛති, නිබ්බානත්ථිකෙහි වා මග්ගීයති අන්වෙසීයති, කිලෙසෙ වා මාරෙන්තො ගච්ඡති පවත්තතීති මග්ගො, තස්මිං මග්ගෙ ඤාණං. ජාතිග්ගහණෙන එකවචනං කතං. තඤ්හි

ගොත්‍රභුඤාණස්ස අනන්තරං නිබ්බානං ආරම්මණං කුරුමානං සයංවජ්ඣෙ කිලෙසෙ නිරවසෙසං සමුච්ඡින්දමානං අනමතග්ගසංසාරවට්ටදුක්ඛසමුද්දං සොසයමානං සබ්බාපායද්වාරානි පිදහමානං සත්තඅරියධනසම්මුඛීභාවං කුරුමානං අට්ඨඞ්ගිකං මිච්ඡාමග්ගං පජහමානං සබ්බවෙරභයානි වූපසමයමානං සම්මාසම්බුද්ධස්ස ඔරසපුත්තභාවමුපනයමානං අඤ්ඤානි ච අනෙකානි ආනිසංසසතානි පටිලාභයමානං මග්ගඤාණං උප්පජ්ජති.

යාතුං ඉච්ඡං පුරිසො, ලඞ්ඝිත්වා මාතිකාය පරතීරෙ;
වෙගෙනාගම්ම යථා, ගණ්හිත්වා ඔරිමතිරතරුබද්ධං.

රජ්ජුං වා දණ්ඩං වා, උල්ලඞ්ඝිත්වාන පාරනින්නතනු;
පාරාපන්නො පන තං, මුඤ්චිය වෙධං පතිට්ඨහති පාරෙ.

එවං යොගාවචරො, සක්කායමයම්හි ඔරිමෙ තීරෙ;
දිට්ඨභයො අභයෙ පන, යාතුං ඉච්ඡං අමතපාරෙ.

උදයබ්බයානුපස්ස, පභුතිකවෙගෙන ආගතො රජ්ජුං;
රූපාච්හං දණ්ඩං වා, තදිතරඛන්ධාච්හයං සම්මා.

ගණ්හිත්වා ආවජ්ජන, චිත්තෙන හි පුබ්බවුත්තනයතොව;
අනුලොමෙහුල්ලඞ්ඝිය, නිබ්බුතිනින්නො තදාසනොපගතො.

තං මුඤ්චිය ගොත්‍රභුනා, අලද්ධආසෙවනෙන තු පවෙධං;
පතිතො සඞ්ඛතපාරෙ, තතො පතිට්ඨාති මග්ගඤාණෙන.

පස්සිතුකාමො චන්දං, චන්දෙ ඡන්නම්හි අබ්භපටලෙහි;
ථූලකසුඛුමසුඛුමෙසු, අබ්භෙසු හටෙසු වායුනා කමතො.

චන්දං පස්සෙය්‍ය නරො, යථා තථෙවානුලොමඤාණෙහි කමා;
සච්චච්ඡාදකමොහෙ, විනාසිතෙ පෙක්ඛතෙ හි ගොත්‍රභූ අමතං.

වාතා විය තෙ චන්දං, අමතං න හි පෙක්ඛරෙනුලොමානි;
පුරිසො අබ්භානි යථා, ගොත්‍රභූ න තමං විනොදෙති.

හම්තම්හි චක්කයන්තෙ, ඨිතො නරො අඤ්ඤදින්නසඤ්ඤාය;
උසුපාතෙ ඵලකසතං, අපෙක්ඛමානො යථා විජ්ඣෙ.

එවමිධ මග්ගඤාණං, ගොත්‍රභුනා දින්නසඤ්ඤමවිහාය;
නිබ්බානෙ වත්තන්තං, ලොභක්ඛන්ධාදිකෙ පදාලෙති.

සංසාරදුක්ඛජලධිං, සොසයති පිදහති දුග්ගතිද්වාරං;
කුරුතෙ ච අරියධනිනං, මිච්ඡාමග්ගඤ්ච පජහාති.

වෙරභයානි සමයතෙ, කරොති නාථස්ස ඔරසසුතත්තං;
අඤ්ඤෙ ච අනෙකසතෙ, ආනිසංසෙ දදාති ඤාණමිදන්ති.

12. **පයොගප්පටිප්පස්සද්ධිපඤ්ඤා ඵලෙ ඤාණ**න්ති එත්ථ **පයොගො**ති භුසො යොගො, ඵලසච්ඡිකිරියාය මග්ගභාවනාය උභතො වුට්ඨානපයොගො, තස්ස පයොගස්ස පටිප්පස්සම්භනං නිට්ඨානං පයොගපටිප්පස්සද්ධි. කිං තං? චතුමග්ගකිච්චපරියොසානං. තස්සා පයොගපටිප්පස්සද්ධියා හෙතුභූතාය පවත්තා ඵලෙ පඤ්ඤා පයොගප්පටිප්පස්සද්ධිපඤ්ඤා. ඵලතී විපච්චතීති ඵලං, තස්මිං ඵලෙ තංසම්පයුත්තං ඤාණං. එකෙකස්ස හි මග්ගඤාණස්ස අනන්තරා තස්ස තස්සෙව විපාකභූතානි නිබ්බානාරම්මණානි තීණි වා ද්වෙ වා එකං වා ඵලචිත්තානි උප්පජ්ජන්ති. අනන්තරවිපාකත්තායෙව ලොකුත්තරකුසලානං ‘‘සමාධිමානන්තරිකඤ්ඤමාහූ’’ති (ඛු. පා. 6.5; සු. නි. 228) ච, ‘‘දන්ධං ආනන්තරිකං පාපුණාති ආසවානං ඛයායා’’ති (අ. නි. 4.162) ච ආදි වුත්තං. යස්ස ද්වෙ අනුලොමානි, තස්ස තතියං ගොත්‍රභු, චතුත්ථං මග්ගචිත්තං, තීණි ඵලචිත්තානි හොන්ති. යස්ස තීණි අනුලොමානි, තස්ස චතුත්ථං ගොත්‍රභු, පඤ්චමං මග්ගචිත්තං, ද්වෙ ඵලචිත්තානි හොන්ති. යස්ස චත්තාරි අනුලොමානි, තස්ස පඤ්චමං ගොත්‍රභු, ඡට්ඨං මග්ගචිත්තං, එකං ඵලචිත්තං හොති. ඉදං මග්ගවීථියං ඵලං. කාලන්තරඵලං පන සමාපත්තිවසෙන උප්පජ්ජමානං නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස උප්පජ්ජමානඤ්ච එතෙනෙව සඞ්ගහිතං.

13. **ඡින්නවටුමානුපස්සනෙ පඤ්ඤා**ති තෙන තෙන අරියමග්ගෙන සමුච්ඡින්නං තං තං උපක්කිලෙසං පච්ඡා පස්සනෙ පඤ්ඤා. **විමුත්තිඤාණ**න්ති විමුත්තියා ඤාණං. **විමුත්තී**ති ච උපක්කිලෙසෙහි විමුත්තං පරිසුද්ධං චිත්තං, විමුත්තභාවො වා. තස්සා විමුත්තියා ජානනං ඤාණං විමුත්තිඤාණං. කිලෙසෙහි විමුත්තං චිත්තසන්තතිම්පි කිලෙසෙහි විමුත්තභාවම්පි පච්චවෙක්ඛන්තො කිලෙසෙහි න විනා පච්චවෙක්ඛතීති එතෙන පහීනකිලෙසපච්චවෙක්ඛණං වුත්තං හොති. ‘‘විමුත්තස්මිං විමුත්තමිති ඤාණං හොතී’’ති (මහාව. 23; දී. නි. 1.248) හි ඉදමෙව සන්ධාය වුත්තං. අවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණං පන අවුත්තම්පි ඉමිනාව වුත්තං හොතීති ගහෙතබ්බං. වුත්තඤ්ච –

‘‘වුත්තම්හි එකධම්මෙ, යෙ ධම්මා එකලක්ඛණා තෙන;
වුත්තා භවන්ති සබ්බෙ, ඉති වුත්තො ලක්ඛණො හාරො’’ති. (නෙත්ති. 4.5 නිද්දෙසවාර);

අථ වා අරහතො අවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණාභාවා චතුන්නං අරියානං ලබ්භමානං පහීනකිලෙසපච්චවෙක්ඛණමෙව වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

14. තදා සමුදාගතෙ ධම්මෙ පස්සනෙ පඤ්ඤාති තදා මග්ගක්ඛණෙ ඵලක්ඛණෙ ච සමුදාගතෙ පටිලාභවසෙන ච පටිවෙධවසෙන ච සමාගතෙ සම්පත්තෙ සමඞ්ගිභූතෙ මග්ගඵලධම්මෙ චතුසච්චධම්මෙ ච පස්සනා පෙක්ඛණා පජානනා පඤ්ඤා. **පච්චවෙක්ඛණෙ ඤාණ**න්ති නිවත්තිත්වා භුසං පස්සනං ජානනං ඤාණං. ඉමිනා ච ඤාණද්වයෙන පච්චවෙක්ඛණඤාණානි වුත්තානි හොන්ති. සොතාපන්නස්ස හි මග්ගවීථියං සොතාපත්තිඵලපරියොසානෙ චිත්තං භවඞ්ගං ඔතරති, තතො භවඞ්ගං උපච්ඡින්දිත්වා මග්ගපච්චවෙක්ඛණත්ථාය මනොද්වාරාවජ්ජනං උප්පජ්ජති, තස්මිං නිරුද්ධෙ පටිපාටියා සත්ත මග්ගපච්චවෙක්ඛණජවනානීති. පුන භවඞ්ගං ඔතරිත්වා තෙනෙව නයෙන ඵලාදීනං පච්චවෙක්ඛණත්ථාය ආවජ්ජනාදීනි උප්පජ්ජන්ති. යෙසං උප්පත්තියා එස මග්ගං පච්චවෙක්ඛති, ඵලං පච්චවෙක්ඛති, පහීනකිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති, අවසිට්ඨකිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති, නිබ්බානං පච්චවෙක්ඛති. සො හි ‘‘ඉමිනා වතාහං මග්ගෙන ආගතො’’ති මග්ගං පච්චවෙක්ඛති, තතො ‘‘අයං මෙ ආනිසංසො ලද්ධො’’ති ඵලං පච්චවෙක්ඛති, තතො ‘‘ඉමෙ නාම මෙ කිලෙසා පහීනා’’ති පහීනකිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති, තතො ‘‘ඉමෙ නාම මෙ කිලෙසා අවසිට්ඨා’’ති උපරිමග්ගවජ්ඣෙ කිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති, අවසානෙ ‘‘අයං මෙ ධම්මො ආරම්මණතො පටිලද්ධො’’ති අමතං නිබ්බානං පච්චවෙක්ඛති. ඉති සොතාපන්නස්ස අරියසාවකස්ස පඤ්ච පච්චවෙක්ඛණානි හොන්ති. යථා ච සොතාපන්නස්ස, එවං සකදාගාමිඅනාගාමීනම්පි. අරහතො පන අවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණං නාම නත්ථීති චත්තාරියෙව පච්චවෙක්ඛණානි. එවං සබ්බානි එකූනවීසති පච්චවෙක්ඛණඤාණානි. උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදොයෙව චෙසො. පහීනාවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණං සෙක්ඛානං හොති වා න වා. තස්ස හි අභාවතොයෙව මහානාමො සක්කො භගවන්තං පුච්ඡි ‘‘කොසු නාම මෙ ධම්මො අජ්ඣත්තං අප්පහීනො, යෙන මෙ එකදා ලොභධම්මාපි චිත්තං පරියාදාය තිට්ඨන්තී’’තිආදි (ම. නි. 1.175).

එත්ථ ධම්මට්ඨිතිඤාණාදීනං එකාදසන්නං ඤාණානං විභාවනත්ථාය අයං උපමා වෙදිතබ්බා – යථා පුරිසො ‘‘මච්ඡෙ ගහෙස්සාමී’’ති මච්ඡඛිප්පං ගහෙත්වා තදනුරූපෙ උදකෙ ඔසාරෙත්වා ඛිප්පමුඛෙන හත්ථං ඔතාරෙත්වා අන්තොඋදකෙ කණ්හසප්පං මච්ඡසඤ්ඤාය ගීවාය දළ්හං ගහෙත්වා ‘‘මහා වත මයා මච්ඡො ලද්ධො’’ති තුට්ඨො උක්ඛිපිත්වා පස්සන්තො සොවත්ථිකත්තයදස්සනෙන ‘‘සප්පො’’ති සඤ්ජානිත්වා භීතො ආදීනවං දිස්වා ගහණෙ නිබ්බින්නො මුඤ්චිතුකාමො හුත්වා මුඤ්චනස්ස උපායං කරොන්තො අග්ගනඞ්ගුට්ඨතො පට්ඨාය හත්ථං නිබ්බෙඨෙත්වා බාහං උක්ඛිපිත්වා උපරිසීසෙ ද්වෙ තයො වාරෙ පරිබ්භමෙත්වා සප්පං දුබ්බලං කත්වා ‘‘ගච්ඡ රෙ දුට්ඨසප්පා’’ති නිස්සජ්ජිත්වා වෙගෙන ථලං ආරුය්හ ඨිතොව ‘‘මහන්තස්ස වත භො සප්පස්ස මුඛතො මුත්තොම්හී’’ති හට්ඨො ආගතමග්ගං ඔලොකෙය්‍ය.

තත්ථ තස්ස පුරිසස්ස මච්ඡසඤ්ඤාය කණ්හසප්පං දළ්හං ගහෙත්වා ඨිතස්සනං විය ඉමස්ස යොගිනො ආදිතො බාලපුථුජ්ජනස්ස අනිච්චතාදිවසෙන භයානකං ඛන්ධපඤ්චකං නිච්චාදිසඤ්ඤාය ‘‘අහං මමා’’ති දිට්ඨිතණ්හාහි දළ්හං ගහෙත්වා ඨිතස්සනං, තස්ස ඛිප්පමුඛතො සප්පං නීහරිත්වා සොවත්ථිකත්තයං දිස්වා ‘‘සප්පො’’ති සඤ්ජානනං විය සප්පච්චයනාමරූපපරිග්ගහෙන ඝනවිනිබ්භොගං කත්වා කලාපසම්මසනාදීහි ඤාණෙහි ඛන්ධපඤ්චකස්ස අනිච්චතාදිලක්ඛණත්තයං දිස්වා ‘‘අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා’’ති තස්ස වවත්ථාපනං, තස්ස භායනං විය ඉමස්ස භයතුපට්ඨානඤාණං, සප්පෙ ආදීනවදස්සනං විය ආදීනවානුපස්සනාඤාණං, සප්පගහණෙ නිබ්බින්දනං විය නිබ්බිදානුපස්සනාඤාණං, සප්පං මුඤ්චිතුකාමතා විය මුඤ්චිතුකම්යතාඤාණං, මුඤ්චනස්ස උපායකරණං විය පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණං, සප්පං පරිබ්භමෙත්වා දුබ්බලං කත්වා නිවත්තිත්වා ඩංසිතුං අසමත්ථභාවපාපනං විය තිලක්ඛණාරොපනෙන සඞ්ඛාරුපෙක්ඛානුලොමඤාණෙහි සඞ්ඛාරෙ පරිබ්භමෙත්වා දුබ්බලං කත්වා පුන නිච්චසුඛත්තාකාරෙන උපට්ඨාතුං අසමත්ථතාපාපනං, සප්පවිස්සජ්ජනං විය ගොත්‍රභුඤාණං, සප්පං විස්සජ්ජෙත්වා ථලං ආරුය්හ ඨානං විය නිබ්බානථලං ආරුය්හ ඨිතං මග්ගඵලඤාණං, හට්ඨස්ස ආගතමග්ගොලොකනං විය මග්ගාදිපච්චවෙක්ඛණඤාණන්ති.

ඉමෙසඤ්ච සුතමයඤාණාදීනං චුද්දසන්නං ඤාණානං උප්පත්තික්කමෙන පටිපත්තික්කමෙන ච දෙසනක්කමස්ස කතත්තා පච්චවෙක්ඛණෙසු පඨමං කිලෙසපච්චවෙක්ඛණං හොති, තතො මග්ගඵලනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණානීති වෙදිතබ්බං.

‘‘ලොකුත්තරං ඣානං භාවෙති නිය්‍යානිකං අපචයගාමිං දිට්ඨිගතානං පහානාය, කාමරාගබ්‍යාපාදානං තනුභාවාය, කාමරාගබ්‍යාපාදානං අනවසෙසප්පහානාය, රූපරාගඅරූපරාගමානඋද්ධච්චඅවිජ්ජානං අනවසෙසප්පහානායා’’ති (ධ. ස. 277, 361-363) ච කිලෙසප්පහානංයෙව අධිකං කත්වා මග්ගපටිපත්තියා වුත්තත්තා පටිපත්තානුරූපෙනෙව කිලෙසපච්චවෙක්ඛණස්ස ආදිභාවො යුජ්ජති, අට්ඨකථායං වුත්තක්කමො පන දස්සිතොයෙව. සො පන කමො පඤ්චවිධො උප්පත්තික්කමො පහානක්කමො පටිපත්තික්කමො භූමික්කමො දෙසනක්කමොති.

> ‘‘පඨමං කලලං හොති, කලලා හොති අබ්බුදං;
> අබ්බුදා ජායතෙ පෙසි, පෙසි නිබ්බත්තතී ඝනො’’ති. (සං. නි. 1.235)
> –

එවමාදි උප්පත්තික්කමො. ‘‘දස්සනෙන පහාතබ්බා ධම්මා, භාවනාය පහාතබ්බා ධම්මා’’ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 8) එවමාදි පහානක්කමො. ‘‘සීලවිසුද්ධි චිත්තවිසුද්ධි දිට්ඨිවිසුද්ධි කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධි

මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි ඤාණදස්සනවිසුද්ධී''ති එවමාදි පටිපත්තික්කමො. ''කාමාවචරා ධම්මා, රූපාවචරා ධම්මා, අරූපාවචරා ධම්මා''ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 93-95) එවමාදි භූමික්කමො. ''චත්තාරො සතිපට්ඨානා චත්තාරො සම්මප්පධානා චත්තාරො ඉද්ධිපාදා පඤ්චින්ද්‍රියානි පඤ්ච බලානි සත්ත බොජ්ඣඞ්ගා අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො''ති (ම. නි. 3.43; මහානි. 191; චූළනි. මෙත්තගූමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 22) වා, ''අනුපුබ්බිකථං කථෙසි. සෙය්‍යථීදං – දානකථං සීලකථං සග්ගකථං කාමානං ආදීනවං ඔකාරං සංකිලෙසං නෙක්ඛම්මෙ ආනිසංසං පකාසෙසී''ති (මහාව. 31; දී. නි. 1.298; 2.83) වා එවමාදි දෙසනක්කමො. ඉධ පන වුද්දසන්නං ඤාණානං උප්පත්තික්කමො පටිපත්තික්කමො ච තදුභයවසෙන පටිපාටියා දෙසිතත්තා දෙසනක්කමො චාති තයො කමා වෙදිතබ්බා.

15. ඉදානි යස්මා හෙට්ඨා සරූපෙන නාමරූපවවත්ථානඤාණං න වුත්තං, තස්මා පඤ්චධා නාමරූපප්පභෙදං දස්සෙතුං **අජ්ඣත්තවවත්ථානෙ පඤ්ඤා වත්ථුනානත්තෙ ඤාණ**න්තිආදීනි පඤ්ච ඤාණානි උද්දිට්ඨානි. සකලෙ හි නාමරූපෙ වුත්තෙ යං පරිග්ගහෙතුං සක්කා, යඤ්ච පරිග්ගහෙතබ්බං, තං පරිග්ගහෙස්සති. ලොකුත්තරනාමඤ්හි පරිග්ගහෙතුඤ්ච න සක්කා අනධිගතත්තා, න ච පරිග්ගහෙතබ්බං අවිපස්සනූපගත්තා. තත්ථ **අජ්ඣත්තවවත්ථානෙති** ''එවං පවත්තමානා මයං අත්තාති ගහණං ගමිස්සාමා''ති ඉමිනා විය අධිප්පායෙන අත්තානං අධිකාරං කත්වා පවත්තාති අජ්ඣත්තා. **අජ්ඣත්ත**සද්දො පනායං ගොචරජ්ඣත්තෙ නියකජ්ඣත්තෙ අජ්ඣත්තජ්ඣත්තෙ විසයජ්ඣත්තෙති චතූසු අත්ථෙසු දිස්සති. ''තෙන, ආනන්ද, භික්ඛුනා තස්මිංයෙව පුරිමස්මිං සමාධිනිමිත්තෙ අජ්ඣත්තමෙව චිත්තං සණ්ඨපෙතබ්බං, අජ්ඣත්තරතො සමාහිතො''තිආදීසු (ධ. ප. 362) හි අයං ගොචරජ්ඣත්තෙ දිස්සති. ''අජ්ඣත්තං සම්පසාදනං (දී. නි. 1.228; ධ. ස. 161), අජ්ඣත්තං වා ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සී විහරතී''තිආදීසු (දී. නි. 2.373) නියකජ්ඣත්තෙ. ''ඡ අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානි, අජ්ඣත්තිකා ධම්මා''තිආදීසු (ධ. ස. තිකමාතිකා 20) අජ්ඣත්තජ්ඣත්තෙ. ''අයං ඛො, පනානන්ද, විහාරො තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධො යදිදං සබ්බනිමිත්තානං අමනසිකාරා අජ්ඣත්තං සුඤ්ඤතං උපසම්පජ්ජ විහරතී''තිආදීසු (ම. නි. 3.187) විසයජ්ඣත්තෙ, ඉස්සරියට්ඨානෙති අත්ථො. ඵලසමාපත්ති හි බුද්ධානං ඉස්සරියට්ඨානං නාම. ඉධ පන අජ්ඣත්තජ්ඣත්තෙ දට්ඨබ්බො. තෙසං අජ්ඣත්තානං වවත්ථානෙ අජ්ඣත්තවවත්ථානෙ. **වත්ථුනානත්තෙති** වත්ථූනං නානාභාවෙ, නානාවත්ථූසූති අත්ථො. එත්ථ ජවනමනොවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයභූතො භවඞ්ගමනොපි චක්ඛාදිපඤ්චකං විය උප්පත්තිට්ඨානත්තා වත්ථූති වුත්තො. ආවජ්ජනම්පි තන්නිස්සිතමෙව කාතබ්බං.

16.

බහිද්ධාති ඡහි අජ්ඣත්තජ්ඣත්තෙහි බහිභූතෙසු තෙසං විසයෙසු. **ගොචරනානත්තෙති** විසයනානත්තෙ.

17. **චරියාවවත්ථානෙති** විඤ්ඤාණචරියාඅඤ්ඤාණචරියාඤාණචරියාවසෙන චරියානං වවත්ථානෙ. ‘‘චරියවවත්ථානෙ’’ති රස්සං කත්වාපි පඨන්ති.

18. **චතුධම්මවවත්ථානෙති** කාමාවචරභූමිආදීනං චුද්දසන්නං චතුක්කානං වසෙන චතුන්නං චතුන්නං ධම්මානං වවත්ථානෙ. **භූමීති** ච ‘‘භූමිගතඤ්ච වෙහාසට්ඨඤ්චා’’තිආදීසු (සං. නි. 1.136) පථවියං වත්තති. ‘‘අභූමිං තාත, මා සෙවා’’තිආදීසු (ජා. 1.6.34) විසයෙ. ‘‘සුඛභූමියං කාමාවචරෙ’’තිආදීසු (ධ. ස. 988) උප්පජ්ජනට්ඨානෙ. ඉධ පන කොට්ඨාසෙ වත්තති. පරිච්ඡෙදෙතිපි වදන්ති.

19. **නවධම්මවවත්ථානෙති** කාමාවචරකුසලාදිවසෙන පාමොජ්ජමූලකවසෙන යොනිසො මනසිකාරමූලකවසෙන ච නවන්නං නවන්නං ධම්මානං වවත්ථානෙ. ඉමෙසු ච පඤ්චසු ඤාණෙසු පඨමං අජ්ඣත්තධම්මා වවත්ථාපෙතබ්බාති වත්ථුනානත්තෙ ඤාණං පඨමං වුත්තං, තතො තෙසං විසයා වවත්ථාපෙතබ්බාති තදනන්තරං ගොචරනානත්තෙ ඤාණං වුත්තං, තතො පරානි තීණි ඤාණානි තිණ්ණං චතුන්නං නවන්නං වසෙන ගණනානුලොමෙන වුත්තානි.

20. ඉදානි යස්මා නාමරූපස්සෙව පභෙදතො වවත්ථාපනඤාණං ඤාතපරිඤ්ඤා, තදනන්තරං තීරණපරිඤ්ඤා, තදනන්තරං පහානපරිඤ්ඤාති තිස්සො පරිඤ්ඤා. තංසම්බන්ධා ච භාවනාසච්ඡිකිරියා හොන්ති, තස්මා ධම්මනානත්තඤාණානන්තරං ඤාතට්ඨෙ ඤාණාදීනි පඤ්ච ඤාණානි උද්දිට්ඨානි. තිස්සො හි පරිඤ්ඤා ඤාතපරිඤ්ඤා තීරණපරිඤ්ඤා පහානපරිඤ්ඤා ච. තත්ථ ‘‘රුප්පනලක්ඛණං රූපං, වෙදයිතලක්ඛණා වෙදනා’’ති එවං තෙසං තෙසං ධම්මානං පච්චත්තලක්ඛණසල්ලක්ඛණවසෙන පවත්තා පඤ්ඤා **ඤාතපරිඤ්ඤා** නාම. ‘‘රූපං අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා, වෙදනා අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තා’’තිආදිනා නයෙන තෙසං තෙසං ධම්මානං සාමඤ්ඤලක්ඛණං ආරොපෙත්වා පවත්තා ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාපඤ්ඤා **තීරණපරිඤ්ඤා** නාම. තෙසුයෙව පන ධම්මෙසු නිච්චසඤ්ඤාදිපජහනවසෙන පවත්තා ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාව **පහානපරිඤ්ඤා** නාම.

තත්ථ සඞ්ඛාරපරිච්ඡෙදතො පට්ඨාය යාව පච්චයපරිග්ගහා ඤාතපරිඤ්ඤාය භූමි. එතස්මිඤ්හි අන්තරෙ ධම්මානං පච්චත්තලක්ඛණපටිවෙධස්සෙව ආධිපච්චං හොති. කලාපසම්මසනතො පට්ඨාය යාව උදයබ්බයානුපස්සනා තීරණපරිඤ්ඤාය භූමි. එතස්මිඤ්හි අන්තරෙ සාමඤ්ඤලක්ඛණපටිවෙධස්සෙව ආධිපච්චං හොති.

භඞ්ගානුපස්සනං ආදිං කත්වා උපරි පහානපරිඤ්ඤාය භූමි. තතො පට්ඨාය හි ‘‘අනිච්චතො අනුපස්සන්තො නිච්චසඤ්ඤං පජහති, දුක්ඛතො අනුපස්සන්තො සුඛසඤ්ඤං පජහති, අනත්තතො අනුපස්සන්තො අත්තසඤ්ඤං පජහති, නිබ්බින්දන්තො නන්දිං පජහති, විරජ්ජන්තො රාගං පජහති, නිරොධෙන්තො සමුදයං පජහති, පටිනිස්සජ්ජන්තො ආදානං පජහතී’’ති (පටි. ම. 1.52) එවං නිච්චසඤ්ඤාදිපහානසාධිකානං සත්තන්නං අනුපස්සනානං ආධිපච්චං හොති.

තත්ථ **අභිඤ්ඤාපඤ්ඤා**ති ධම්මානං රුප්පනාදිසභාවෙන ජානනපඤ්ඤා. සා හි සොභනට්ඨෙන අභිසද්දෙන ‘‘තෙසං තෙසං ධම්මානං සභාවජානනවසෙන සොභනං ජානන’’න්ති කත්වා අභිඤ්ඤාති වුච්චති. **ඤාතට්ඨෙ ඤාණ**න්ති ජානනසභාවං ඤාණං.

21. **පරිඤ්ඤාපඤ්ඤා**ති ජානනපඤ්ඤා. සා හි බ්‍යාපනට්ඨෙන පරිසද්දෙන ‘‘අනිච්චාදිසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන සකිච්චසමාපනවසෙන වා බ්‍යාපිතං ජානන’’න්ති කත්වා පරිඤ්ඤාති වුච්චති. **තීරණට්ඨෙ ඤාණ**න්ති උපපරික්ඛණසභාවං, සම්මසනසභාවං වා ඤාණං.

22. **පහානෙ පඤ්ඤා**ති නිච්චසඤ්ඤාදීනං පජහනා පඤ්ඤා, පජහතීති වා, පජහන්ති එතෙනාති වා පහානං. **පරිච්චාගට්ඨෙ ඤාණ**න්ති පරිච්චජනසභාවං ඤාණං.

23. **භාවනාපඤ්ඤා**ති වඩ්ඪනපඤ්ඤා. **එකරසට්ඨෙ ඤාණ**න්ති එකකිච්චසභාවං ඤාණං, විමුත්තිරසෙන වා එකරසසභාවං ඤාණං.

24. **සච්ඡිකිරියාපඤ්ඤා**ති පටිවෙධවසෙන පටිලාභවසෙන වා පච්චක්ඛකරණපඤ්ඤා. **ඵස්සනට්ඨෙ ඤාණ**න්ති තදුභයවසෙනෙව වින්දනසභාවං ඤාණං.

25-28. ඉදානි යස්මා පහානභාවනාසච්ඡිකිරියඤාණානි අරියමග්ගඵලසම්පයුත්තානිපි හොන්ති, තස්මා තදනන්තරං අරියපුග්ගලානංයෙව ලබ්භමානානි චත්තාරි පටිසම්භිදාඤාණානි උද්දිට්ඨානි. තත්ථාපි පච්චයුප්පන්නො අත්ථො දුක්ඛසච්චං විය පාකටො සුවිඤ්ඤෙය්‍යො චාති පඨමං **අත්ථපටිසම්භිදාඤාණං** උද්දිට්ඨං, තස්ස අත්ථස්ස හෙතුධම්මවිසයත්තා තදනන්තරං **ධම්මපටිසම්භිදාඤාණං,** තදුභයස්ස නිරුත්තිවිසයත්තා තදනන්තරං **නිරුත්තිපටිසම්භිදාඤාණං,** තෙසු තීසුපි ඤාණෙසු පවත්තනතො තදනන්තරං **පටිභානපටිසම්භිදාඤාණං**. ප-කාරං දීඝං කත්වා ච පඨන්ති.

29-31. ඉතො පරානි විහාරට්ඨෙ ඤාණාදීනි තීණි ඤාණානි අරියානංයෙව සම්භවතො පටිසම්භිදාපභෙදතො ච

පටිසම්භිදාඤාණානන්තරං උද්දිට්ඨානි. විහාරට්ඨෙ ඤාණඤ්හි ධම්මපටිසම්භිදා හොති, සමාපත්තට්ඨෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා. ධම්මසභාවෙ ඤාණඤ්හි පටිසම්භිදාකථායං (පටි. ම. 2.30) ධම්මපටිසම්භිදාති වුත්තං. නිබ්බානෙ ඤාණං පන අත්ථපටිසම්භිදා එව. තත්ථ **විහාරනානත්තෙති** අනිච්චානුපස්සනාදිවසෙන නානාවිපස්සනාවිහාරෙ. **විහාරට්ඨෙති** විපස්සනාවිහාරසභාවෙ. **විහාරොති** ච සසම්පයුත්තා විපස්සනා එව. **සමාපත්තිනානත්තෙති** අනිමිත්තාදිවසෙන නානාඵලසමාපත්තියං. **සමාපත්තීති** ච ලොකුත්තරඵලභූතා චිත්තචෙතසිකධම්මා. **විහාරසමාපත්තිනානත්තෙති** උභයවසෙන වුත්තං.

32. තතො විහාරසමාපත්තිඤාණසාධකස්ස ‘‘දුභතො වුට්ඨානවිවට්ටනෙ පඤ්ඤා’’ති පුබ්බෙ වුත්තස්සාපි මග්ගඤාණස්ස ආසවසමුච්ඡෙදසමත්ථතං අනන්තරඵලදායකත්තඤ්ච කාරණෙන විසෙසෙත්වා අපරෙනාකාරෙන වත්තුකාමෙන තදෙව ‘‘ආනන්තරිකසමාධිම්හි ඤාණ’’න්ති උද්දිට්ඨං. තත්ථ **අවික්ඛෙපපරිසුද්ධත්තාති** වික්ඛිපති තෙන චිත්තන්ති වික්ඛෙපො, උද්ධච්චස්සෙතං නාමං. න වික්ඛෙපො අවික්ඛෙපො, උද්ධච්චපටිපක්ඛස්ස සමාධිස්සෙතං නාමං. පරිසුද්ධස්ස භාවො පරිසුද්ධත්තං, අවික්ඛෙපස්ස පරිසුද්ධත්තං අවික්ඛෙපපරිසුද්ධත්තං, තස්මා අවික්ඛෙපපරිසුද්ධත්තා සමාධිස්ස පරිසුද්ධභාවෙනාති අත්ථො. ඉදඤ්හි ආසවසමුච්ඡෙදස්ස අනන්තරඵලදායකත්තස්ස ච කාරණවචනං. **ආසවසමුච්ඡෙදෙති** එත්ථ ආසවන්තීති ආසවා, චක්ඛුතොපි…පෙ…. මනතොපි සන්දන්ති පවත්තන්තීති වුත්තං හොති. ධම්මතො යාව ගොත්‍රභුං, ඔකාසතො යාව භවග්ගං සවන්තීති වා ආසවා, එතං ධම්මං එතඤ්ච ඔකාසං අන්තොකරිත්වා පවත්තන්තීති අත්ථො. අන්තොකරණත්ථො හි අයං ආ-කාරො. චිරපාරිවාසිකට්ඨෙන මදිරාදයො ආසවා වියාතිපි ආසවා. ලොකස්මිඤ්හි චිරපාරිවාසිකා මදිරාදයො ආසවාති වුච්චන්ති. යදි ච චිරපාරිවාසිකට්ඨෙන ආසවා, එතෙයෙව භවිතුමරහන්ති. වුත්තඤ්හෙතං –

> ‘‘පුරිමා, භික්ඛවෙ, කොටි න පඤ්ඤායති අවිජ්ජාය, ඉතො පුබ්බෙ අවිජ්ජා නාහොසි, අථ පච්ඡා සමභවී’’තිආදි.

ආයතං වා සංසාරදුක්ඛං සවන්ති පසවන්තීතිපි ආසවා, සමුච්ඡිජ්ජති එතෙනාති සමුච්ඡෙදො. **පඤ්ඤාති** කාමාසවාදීනං චතුන්නං ආසවානං සමුච්ඡෙදෙ පඤ්ඤා.

ආනන්තරිකසමාධිම්හි ඤාණන්ති අත්තනො පවත්තිසමනන්තරං නියමෙනෙව ඵලප්පදානතො ආනන්තරිකොති ලද්ධනාමො මග්ගසමාධි. න හි මග්ගසමාධිම්හි උප්පන්නෙ තස්ස ඵලුප්පත්තිනිසෙධකො කොචි අන්තරායො අත්ථි. යථාහ –

‘‘අයඤ්ච පුග්ගලො සොතාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියාය පටිපන්නො අස්ස, කප්පස්ස ච උඩ්ඩය්හනවෙලා අස්ස, නෙව තාව කප්පො උඩ්ඩය්හෙය්‍ය, යාවායං පුග්ගලො න සොතාපත්තිඵලං සච්ඡිකරොති, අයං වුච්චති පුග්ගලො ඨිතකප්පී. සබ්බෙපි මග්ගසමඞ්ගිනො පුග්ගලා ඨිතකප්පිනො’’ති (පු. ප. 17).

ඉදං තෙන ආනන්තරිකසමාධිනා සම්පයුත්තං ඤාණං.

33. ඉමිනා මග්ගඤාණෙන ඵලප්පත්තානං අරියානංයෙව සම්භවතො ඉමස්ස ඤාණස්ස අනන්තරං අරණවිහාරඤාණාදීනි චත්තාරි ඤාණානි උද්දිට්ඨානි. තත්‍රාපි ච අරහතොයෙව සතතමෙව ච සම්භවතො අරණවිහාරෙ ඤාණං පඨමං උද්දිට්ඨං, තදනන්තරං නිරොධස්ස අනාගාමිඅරහන්තානං සම්භවෙපි බහුසම්භාරත්තා විසෙසෙන ච නිරොධස්ස නිබ්බානසම්මතත්තා ච නිරොධසමාපත්තියා ඤාණං උද්දිට්ඨං, තදනන්තරං පරිනිබ්බානස්ස කාලන්තරෙ පරිනිබ්බානකාලං ආහච්ච ඨිතත්තා දීඝකාලිකන්ති පරිනිබ්බානෙ ඤාණං උද්දිට්ඨං, තදනන්තරං සමසීසට්ඨස්ස සබ්බකිලෙසඛයානන්තරං පරිනිබ්බානකාලං ආහච්ච ඨිතත්තා රස්සකාලිකන්ති සමසීසට්ඨෙ ඤාණං උද්දිට්ඨං. තත්ථ **සන්තො චාති ච-**කාරො දස්සනාධිපතෙය්‍යඤ්ච සන්තො විහාරාධිගමො ච පණීතාධිමුත්තතා චාති තීහිපි පදෙහි සම්බන්ධිතබ්බො. **දස්සනන්ති** විපස්සනාඤාණං, අධිපතියෙව ආධිපතෙය්‍යං, අධිපතිතො වා ආගතත්තා ආධිපතෙය්‍යං, දස්සනඤ්ච තං ආධිපතෙය්‍යඤ්චාති **දස්සනාධිපතෙය්‍යං**. විහරතීති විහාරො, විහරන්ති තෙන වාති විහාරො, අධිගම්මති පාපුණීයතීති අධිගමො, විහාරො එව අධිගමො **විහාරාධිගමො**. සො ච කිලෙසපරිළාහවිරහිතත්තා නිබ්බුතොති **සන්තො**. සො ච අරහත්තඵලසමාපත්තිපඤ්ඤා. උත්තමට්ඨෙන අතප්පකට්ඨෙන ච **පණීතො,** පධානභාවං නීතොති වා පණීතො, පණීතෙ අධිමුත්තො විසට්ඨචිත්තො තප්පරමො පණීතාධිමුත්තො, තස්ස භාවො **පණීතාධිමුත්තතා**. සා ච ඵලසමාපත්තාධිමුත්තා පුබ්බභාගපඤ්ඤා එව.

අරණවිහාරෙති නික්කිලෙසවිහාරෙ. රාගාදයො හි රණන්ති සත්තෙ චුණ්ණෙන්ති පීළෙන්තීති රණා, රණන්ති එතෙහි සත්තා කන්දන්ති පරිදෙවන්තීති වා රණා. වුත්තො තිවිධොපි විහාරො. නත්ථි එතස්ස රණාති අරණො. විවිධෙ පච්චනීකධම්මෙ හරන්ති එතෙනාති විහාරො. තස්මිං අරණෙ විහාරෙ. නිද්දෙසවාරෙ (පටි. ම. 1.82) වුත්තපඨමජ්ඣානාදීනි ච පණීතාධිමුත්තතාය එව සඞ්ගහිතානි. ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජිතුකාමතාය හි පඨමජ්ඣානාදිං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ඣානසම්පයුත්තධම්මෙ විපස්සති, යා ච අරණවිභඞ්ගසුත්තන්තෙ (ම. නි. 3.323 ආදයො) භගවතා දෙසිතා අරණපටිපදා, සාපි ඉමිනාව සඞ්ගහිතාති වෙදිතබ්බා. වුත්තඤ්හි තත්ථ භගවතා –

‘‘අරණවිභඞ්ගං වො, භික්ඛවෙ, දෙසෙස්සාමි…පෙ…. න කාමසුඛං අනුයුඤ්ජෙය්‍ය හීනං ගම්මං පොථුජ්ජනිකං අනරියං අනත්ථසංහිතං, න ච අත්තකිලමථානුයොගං අනුයුඤ්ජෙය්‍ය දුක්ඛං අනරියං අනත්ථසංහිතං. එතෙ ඛො, භික්ඛවෙ, උභො අන්තෙ අනුපගම්ම මජ්ඣිමා පටිපදා තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධා චක්ඛුකරණී ඤාණකරණී උපසමාය අභිඤ්ඤාය සම්බොධාය නිබ්බානාය සංවත්තති. උස්සාදනඤ්ච ජඤ්ඤා, අපසාදනඤ්ච ජඤ්ඤා, උස්සාදනඤ්ච ඤත්වා අපසාදනඤ්ච ඤත්වා නෙවුස්සාදෙය්‍ය න අපසාදෙය්‍ය, ධම්මමෙව දෙසෙය්‍ය. සුඛවිනිච්ඡයං ජඤ්ඤා, සුඛවිනිච්ඡයං ඤත්වා අජ්ඣත්තං සුඛමනුයුඤ්ජෙය්‍ය, රහොවාදං න භාසෙය්‍ය, සම්මුඛා න ඛීණං භණෙ, අතරමානොව භාසෙය්‍ය නො තරමානො, ජනපදනිරුත්තිං නාභිනිවෙසෙය්‍ය, සමඤ්ඤං නාතිධාවෙය්‍යාති. අයමුද්දෙසො අරණවිභඞ්ගස්ස …පෙ…. තත්‍ර, භික්ඛවෙ, යො කාමපටිසන්ධිසුඛිනො සොමනස්සානුයොගං අනනුයොගො හීනං…පෙ…. අනත්ථසංහිතං, අදුක්ඛො එසො ධම්මො අවිඝාතො අනුපායාසො අපරිළාහො සම්මාපටිපදා. තස්මා එසො ධම්මො අරණො…පෙ…. තත්‍ර, භික්ඛවෙ, යො අත්තකිලමථානුයොගං අනනුයොගො දුක්ඛං අනරියං අනත්ථසංහිතං. අදුක්ඛො එසො ධම්මො …පෙ…. තස්මා එසො ධම්මො අරණො. තත්‍ර, භික්ඛවෙ, යායං මජ්ඣිමා පටිපදා තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධා…පෙ…. අදුක්ඛො එසො ධම්මො…පෙ…. තස්මා එසො ධම්මො අරණො…පෙ…. තත්‍ර, භික්ඛවෙ, යායං නෙවුස්සාදනා න අපසාදනා ධම්මදෙසනා ච, අදුක්ඛො එසො ධම්මො…පෙ…. තස්මා එසො ධම්මො අරණො…පෙ…. තත්‍ර, භික්ඛවෙ, යදිදං නෙක්ඛම්මසුඛං පවිවෙකසුඛං උපසමසුඛං සම්බොධිසුඛං, අදුක්ඛො එසො ධම්මො…පෙ…. තස්මා එසො ධම්මො අරණො…පෙ…. තත්‍ර, භික්ඛවෙ, ය්වායං රහොවාදො භූතො තච්ඡො අත්ථසංහිතො, අදුක්ඛො එසො ධම්මො…පෙ…. තස්මා එසො ධම්මො අරණො …පෙ…. තත්‍ර, භික්ඛවෙ, ය්වායං සම්මුඛා ඛීණවාදො භූතො තච්ඡො අත්ථසංහිතො, අදුක්ඛො එසො ධම්මො…පෙ…. තස්මා එසො ධම්මො අරණො…පෙ…. තත්‍ර, භික්ඛවෙ, යදිදං අතරමානස්ස භාසිතං, අදුක්ඛො එසො ධම්මො…පෙ…. තස්මා එසො ධම්මො අරණො…පෙ…. තත්‍ර, භික්ඛවෙ, ය්වායං ජනපදනිරුත්තියා ච අනභිනිවෙසො සමඤ්ඤාය ච අනතිසාරො, අදුක්ඛො එසො ධම්මො…පෙ…. තස්මා එසො ධම්මො අරණොති. තස්මාතිහ, භික්ඛවෙ, සරණඤ්ච ධම්මං ජානිස්සාම, අරණඤ්ච ධම්මං ජානිස්සාම. සරණඤ්ච ධම්මං ඤත්වා අරණඤ්ච ධම්මං ඤත්වා අරණං පටිපදං පටිපජ්ජිස්සාමාති එවඤ්හි වො, භික්ඛවෙ, සික්ඛිතබ්බං. සුභූති ච පන, භික්ඛවෙ, කුලපුත්තො අරණපටිපදං පටිපන්නො’’ති.

තත්ථ මජ්ඣිමා පටිපදා දස්සනාධිපතෙය්‍යෙන ච සන්තෙන විහාරාධිගමෙන ච සඞ්ගහිතා. කාමසුඛං අත්තකිලමථං අනනුයොගො මජ්ඣිමා පටිපදා එව. අරහතො හි විපස්සනාපුබ්බභාගමජ්ඣිමා පටිපදා හොති, අරහත්තඵලසමාපත්ති අට්ඨඞ්ගමග්ගවසෙන මජ්ඣිමා පටිපදා ච. සෙසා පන පණීතාධිමුත්තතාය එව සඞ්ගහිතාති වෙදිතබ්බා. කිඤ්චාපි සබ්බෙපි අරහන්තො අරණවිහාරිනො, අඤ්ඤෙ අරහන්තො ධම්මං දෙසෙන්තා ''සම්මාපටිපන්නෙ සම්මාපටිපන්නා''ති ''මිච්ඡාපටිපන්නෙ මිච්ඡාපටිපන්නා''ති පුග්ගලවසෙනාපි උස්සාදනාපසාදනානි කත්වා ධම්මං දෙසෙන්ති. **සුභූතිත්ථෙරො** පන ''අයං මිච්ඡාපටිපදා, අයං සම්මාපටිපදා''ති ධම්මවසෙනෙව ධම්මං දෙසෙසි. තෙනෙව භගවා තංයෙව අරණපටිපදං පටිපන්නොති ච වණ්ණෙසි, ''එතදග්ගං, භික්ඛවෙ, මම සාවකානං භික්ඛූනං අරණවිහාරීනං යදිදං සුභූතී''ති (අ. නි. 1.198, 201) ච අරණවිහාරීනං අග්ගට්ඨානෙ ඨපෙසීති.

34. **ද්වීහි බලෙහීති** සමථබලවිපස්සනාබලෙහි. **සමන්නාගතත්තාති** යුත්තත්තා පරිපුණ්ණත්තා වා. **තයො චාති** විභත්තිවිපල්ලාසො, තිණ්ණඤ්චාති වුත්තං හොති. **සඞ්ඛාරානන්ති** වචීසඞ්ඛාරකායසඞ්ඛාරචිත්තසඞ්ඛාරානං. **පටිප්පස්සද්ධියාති** පටිප්පස්සද්ධත්ථං නිරොධත්ථං, අප්පවත්තත්ථන්ති වුත්තං හොති. **සොළසහීති** අනිච්චානුපස්සනාදීනි අට්ඨ, මග්ගඵලානි අට්ඨාති සොළසහි. **ඤාණචරියාහීති** ඤාණප්පවත්තීහි. **නවහීති** රූපාරූපාවචරසමාධි තදුපචාරො චාති නවහි. **වසීභාවතා පඤ්ඤාති** ලහුතා, යථාසුඛවත්තනං ඉස්සරියං වසො, සො අස්ස අත්ථීති වසී, වසිනො භාවො වසීභාවො, වසීභාවො එව වසීභාවතා, යථා පාටිකුල්‍යමෙව පාටිකුල්‍යතා. එවංවිධා පඤ්ඤා වසීභාවතාය පඤ්ඤාති වා අත්ථො. සි-කාරං දීඝං කත්වා ච පඨන්ති. සමන්නාගතත්තා ච පටිප්පස්සද්ධියා ච ඤාණචරියාහි ච සමාධිචරියාහි චාති ච-කාරො සම්බන්ධිතබ්බො.

නිරොධසමාපත්තියා ඤාණන්ති අනාගාමිඅරහන්තානං නිරොධසමාපත්තිනිමිත්තං ඤාණං, යථා අජිනම්හි හඤ්ඤතෙ දීපීති. **නිරොධසමාපත්තීති** ච නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනස්ස අභාවමත්තං, න කොචි ධම්මො, පඤ්ඤත්තිමත්තං අභාවමත්තත්තා නිරොධොති ච. සමාපජ්ජන්තෙන සමාපජ්ජීයති නාමාති සමාපත්තීති ච වුච්චති.

35. **සම්පජානස්සාති** සම්මා පකාරෙහි ජානාතීති සම්පජානො. තස්ස සම්පජානස්ස. **පවත්තපරියාදානෙති** පවත්තනං පවත්තං, සමුදාචාරොති අත්ථො. කිලෙසපවත්තං ඛන්ධපවත්තඤ්ච. තස්ස පවත්තස්ස පරියාදානං පරික්ඛයො අප්පවත්ති පවත්තපරියාදානං. තස්මිං පවත්තපරියාදානෙ. **පරිනිබ්බානෙ ඤාණන්ති** අරහතො කාමච්ඡන්දාදීනං පරිනිබ්බානං

අප්පවත්තං අනුපාදිසෙසපරිනිබ්බානඤ්ච පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං කිලෙසපරිනිබ්බානෙ ඛන්ධපරිනිබ්බානෙ ච පවත්තං ඤාණං.

36. **සබ්බධම්මානන්ති** සබ්බෙසං තෙභූමකධම්මානං. **සම්මා සමුච්ඡෙදෙති** සන්තතිසමුච්ඡෙදවසෙන සුට්ඨු නිරොධෙ. **නිරොධෙ ච අනුපට්ඨානතාති** නිරොධෙ ගතෙ පුන න උපට්ඨානතාය, පුන අනුප්පත්තියන්ති අත්ථො. සම්මාසමුච්ඡෙදෙ ච නිරොධෙ ච අනුපට්ඨානතා චාති ච-කාරො සම්බන්ධිතබ්බො.

සමසීසට්ඨෙ ඤාණන්ති නෙක්ඛම්මාදීනි සත්තතිංස සමානි, තණ්හාදීනි තෙරස සීසානි. පච්චනීකධම්මානං සමිතත්තා සමානි, යථායොගං පධානත්තා ච කොටිත්තා ච සීසානි. එකස්මිං ඉරියාපථෙ වා එකස්මිං රොගෙ වා සභාගසන්තතිවසෙන එකස්මිං ජීවිතින්ද්‍රියෙ වා නෙක්ඛම්මාදීනි සමානි ච සද්ධාදීනි සීසානි ච අස්ස සන්තීති සමසීසී, සමසීසිස්ස අත්ථො සමසීසට්ඨො. තස්මිං සමසීසට්ඨෙ, සමසීසිභාවෙති අත්ථො. එකස්මිං ඉරියාපථෙ රොගෙ වා සභාගසන්තතිවසෙන ජීවිතෙ වා විපස්සනං ආරභිත්වා තස්මිංයෙව ඉරියාපථෙ රොගෙ සභාගජීවිතෙ වා චත්තාරි මග්ගඵලානි පත්වා, තස්මිංයෙව පරිනිබ්බායන්තස්ස අරහතොයෙව සමසීසිභාවො හොතීති තස්මිං සමසීසිභාවෙ ඤාණන්ති වුත්තං හොති. වුත්තඤ්ච පුග්ගලපඤ්ඤත්තියං (පු. ප. 16), තස්සා ච අට්ඨකථායං (පු. ප. අට්ඨ. 16) –

> ‘‘කතමො ච පුග්ගලො සමසීසී? යස්ස පුග්ගලස්ස අපුබ්බං අචරිමං ආසවපරියාදානඤ්ච හොති ජීවිතපරියාදානඤ්ච. අයං වුච්චති පුග්ගලො සමසීසී’’ති (පු. ප. 16).

‘‘සමසීසිනිද්දෙසෙ **අපුබ්බං අචරිමන්ති** අපුරෙ අපච්ඡා, සන්තතිපච්චුප්පන්නවසෙන එකවාරංයෙව, එකකාලංයෙවාති අත්ථො. **පරියාදානන්ති** පරික්ඛයො. **අයන්ති** අයං පුග්ගලො සමසීසී නාම වුච්චති. සො පනෙස තිවිධො හොති ඉරියාපථසමසීසී රොගසමසීසී ජීවිතසමසීසීති. තත්ථ යො චඞ්කමන්තොව විපස්සනං ආරභිත්වා අරහත්තං පත්වා චඞ්කමන්තොව පරිනිබ්බාති, යො ඨිතකොව විපස්සනං ආරභිත්වා අරහත්තං පත්වා ඨිතකොව පරිනිබ්බාති, යො නිසින්නොව විපස්සනං ආරභිත්වා අරහත්තං පත්වා නිසින්නොව පරිනිබ්බාති, යො නිපන්නොව විපස්සනං ආරභිත්වා අරහත්තං පත්වා නිපන්නොව පරිනිබ්බාති, අයං **ඉරියාපථසමසීසී** නාම. යො පන එකං රොගං පත්වා අන්තොරොගෙයෙව විපස්සනං ආරභිත්වා අරහත්තං පත්වා තෙනෙව රොගෙන පරිනිබ්බාති, අයං **රොගසමසීසී** නාම. කතරො ජීවිතසමසීසී? තෙරස සීසානි. තත්ථ කිලෙසසීසං අවිජ්ජං අරහත්තමග්ගො පරියාදියති, පවත්තසීසං ජීවිතින්ද්‍රියං චුතිචිත්තං පරියාදියති, අවිජ්ජාපරියාදායකං චිත්තං ජීවිතින්ද්‍රියං පරියාදාතුං න සක්කොති, ජීවිතින්ද්‍රියපරියාදායකං චිත්තං අවිජ්ජං පරියාදාතුං න සක්කොති.

අවිජ්ජාපරියාදායකං චිත්තං අඤ්ඤං, ජීවිතින්ද්‍රියපරියාදායකං චිත්තං අඤ්ඤං. යස්ස චෙතං සීසද්වයං සමං පරියාදානං ගච්ඡති, සො **ජීවිතසමසීසී** නාම. කථමිදං සමං හොතීති? වාරසමතාය. යස්මිඤ්හි වාරෙ මග්ගවුට්ඨානං හොති. සොතාපත්තිමග්ගෙ පඤ්ච පච්චවෙක්ඛණානි, සකදාගාමිමග්ගෙ පඤ්ච, අනාගාමිමග්ගෙ පඤ්ච, අරහත්තමග්ගෙ චත්තාරීති එකූනවීසතිමෙ පච්චවෙක්ඛණඤාණෙ පතිට්ඨාය භවඞ්ගං ඔතරිත්වා පරිනිබ්බායති. ඉමාය වාරසමතාය එව උභයසීසපරියාදානම්පි සමං හොති නාම. තෙනායං පුග්ගලො ‘ජීවිතසමසීසී’ති වුච්චති. අයමෙව ච ඉධ අධිප්පෙතො’’ති.

37. ඉදානි යස්මා සුතමයසීලමයභාවනාමයඤාණානි වට්ටපාදකානි සල්ලෙඛා නාම න හොන්ති, ලොකුත්තරපාදකානෙව එතානි ච අඤ්ඤානි ච ඤාණානි සල්ලෙඛාති වුච්චන්ති, තස්මා පච්චනීකසල්ලෙඛනාකාරෙන පවත්තානි ඤාණානි දස්සෙතුං සමසීසට්ඨෙ ඤාණානන්තරං සල්ලෙඛට්ඨෙ ඤාණං උද්දිට්ඨං. තත්ථ **පුථුනානත්තතෙජපරියාදානෙ පඤ්ඤාති** ලොකුත්තරෙහි අසම්මිස්සට්ඨෙන පුථූනං රාගාදීනඤ්ච නානත්තානං නානාසභාවානං කාමච්ඡන්දාදීනඤ්ච සන්තාපනට්ඨෙන ‘‘තෙජා’’ති ලද්ධනාමානං දුස්සීල්‍යාදීනඤ්ච පරියාදානෙ ඛෙපනෙ පඤ්ඤා, නෙක්ඛම්මාදිම්හි සත්තතිංසභෙදෙ ධම්මෙ පඤ්ඤාති වුත්තං හොති. අථ වා පුථුභූතා නානත්තභූතා ච තෙජා එව තෙසං පුථුභූතානං නානත්තභූතානං දුස්සීල්‍යාදීනං පඤ්චන්නං තෙජානං පරියාදානෙ පඤ්ඤාති අත්ථො. තෙජෙහියෙව පුථූනං නානත්තානඤ්ච සඞ්ගහං නිද්දෙසවාරෙ පකාසයිස්සාම.

සල්ලෙඛට්ඨෙ ඤාණන්ති පච්චනීකධම්මෙ සල්ලෙඛති සමුච්ඡින්දතීති සල්ලෙඛො, තස්මිං නෙක්ඛම්මාදිකෙ සත්තතිංසප්පභෙදෙ සල්ලෙඛසභාවෙ ඤාණං. ‘‘පරෙ විහිංසකා භවිස්සන්ති, මයමෙත්ථ අවිහිංසකා භවිස්සාමාති සල්ලෙඛො කරණීයො’’තිආදිනා (ම. නි. 1.83) නයෙන භගවතා සල්ලෙඛසුත්තන්තෙ වුත්තො චතුචත්තාලීසභෙදොපි සල්ලෙඛො ඉමිනා සඞ්ගහිතොයෙවාති වෙදිතබ්බො.

38. ඉදානි සල්ලෙඛෙ යීතෙන කත්තබ්බං සම්මප්පධානවීරියං දස්සෙතුං තදනන්තරං වීරියාරම්භෙ ඤාණං උද්දිට්ඨං. තත්ථ **අසල්ලීනත්තපහිතත්තපග්ගහට්ඨෙති** කොසජ්ජවසෙන අසල්ලීනො අසඞ්කුචිතො අත්තා අස්සාති අසල්ලීනත්තො. **අත්තාති** චිත්තං. යථාහ –

> ‘‘උදකඤ්හි නයන්ති නෙත්තිකා, උසුකාරා නමයන්ති තෙජනං;
> දාරුං නමයන්ති තච්ඡකා, අත්තානං දමයන්ති පණ්ඩිතා’’ති. ආදි (ධ. ප. 80-82) –

කායෙ ච ජීවිතෙ ච අනපෙක්ඛතාය පහිතො පෙසිතො විස්සට්ඨො අත්තා එතෙනාති පහිතත්තො. **අත්තාති** අත්තභාවො. යථාහ – ‘‘යා පන භික්ඛුනී

අත්තානං වධිත්වා වධිත්වා රොදෙය්‍යා''තිආදි (පාචි. 880). අසල්ලීනත්තො ච සො පහිතත්තො චාති අසල්ලීනත්තපහිතත්තො. සහජාතධම්මෙ පග්ගණ්හාති උපත්ථම්භෙතීති පග්ගහො, පග්ගහො එව අත්ථො පග්ගහට්ඨො, පග්ගහසභාවොති අත්ථො. අසල්ලීනත්තපහිතත්තස්ස පග්ගහට්ඨො අසල්ලීනත්තපහිතත්තපග්ගහට්ඨො. තස්මිං අසල්ලීනත්තපහිතත්තපග්ගහට්ඨෙ. ''තස්මාතිහ, භික්ඛවෙ, තුම්හෙපි අප්පටිවානං පදහෙය්‍යාථ. කාමං තචො ච න්හාරු ච අට්ඨි ච අවසිස්සතු, උපසුස්සතු සරීරෙ මංසලොහිතං. යං තං පුරිසථාමෙන පුරිසවීරියෙන පුරිසපරක්කමෙන පත්තබ්බං, න තං අපාපුණිත්වා වීරියස්ස සණ්ඨානං භවිස්සතී''ති (අ. නි. 2.5) වුත්තත්තා අසල්ලීනත්තපහිතත්තවචනෙන පධානස්මිං අප්පටිවානිතා අනිවත්තනතා වුත්තා. පග්ගහට්ඨවචනෙන පන කොසජ්ජුද්ධච්චවිමුත්තං සමප්පවත්තං වීරියං වුත්තං.

වීරියාරම්භෙ ඤාණන්ති වීරභාවො වීරියං, වීරානං වා කම්මං, විධිනා වා නයෙන උපායෙන ඊරයිතබ්බං පවත්තයිතබ්බන්ති වීරියං. තදෙතං උස්සාහලක්ඛණං, සහජාතානං ධම්මානං උපත්ථම්භනරසං, අසංසීදනභාවපච්චුපට්ඨානං, ''සංවිග්ගො යොනිසො පදහතී''ති (අ. නි. 4.113) වචනතො සංවෙගපදට්ඨානං, වීරියාරම්භවත්ථුපදට්ඨානං වා. සම්මා ආරද්ධං සබ්බසම්පත්තීනං මූලං හොතීති දට්ඨබ්බං. වීරියසඞ්ඛාතො ආරම්භො වීරියාරම්භො. ඉමිනා සෙසාරම්භෙ පටික්ඛිපති. අයඤ්හි **ආරම්භ**සද්දො කම්මෙ ආපත්තියං කිරියායං වීරියෙ හිංසායං විකොපනෙති අනෙකෙසු අත්ථෙසු ආගතො.

> ''යංකිඤ්චි දුක්ඛං සම්භොති, සබ්බං ආරම්භපච්චයා;
> ආරම්භානං නිරොධෙන, නත්ථි දුක්ඛස්ස සම්භවො''ති. (සු. නි. 749) –

එත්ථ හි කම්මං ආරම්භොති ආගතං. ''ආරම්භති ච විප්පටිසාරී ච හොතී''ති (අ. නි. 5.142; පු. ප. 191) එත්ථ ආපත්ති. ''මහායඤ්ඤා මහාරම්භා, න තෙ හොන්ති මහප්ඵලා''ති (අ. නි. 4.39; සං. නි. 1.120) එත්ථ යූපුස්සාපනාදිකිරියා. ''ආරම්භථ නික්කමථ, යුඤ්ජථ බුද්ධසාසනෙ''ති (සං. නි. 1.185) එත්ථ වීරියං. ''සමණං ගොතමං උද්දිස්ස පාණං ආරම්භන්තී''ති (ම. නි. 2.51-52) එත්ථ හිංසා. ''බීජගාමභූතගාමසමාරම්භා පටිවිරතො හොතී''ති (දී. නි. 1.10; ම. නි. 1.293) එත්ථ ඡෙදනභඤ්ජනාදිකං විකොපනං. ඉධ පන වීරියමෙව අධිප්පෙතං. තෙන වුත්තං ''වීරියසඞ්ඛාතො ආරම්භො වීරියාරම්භො''ති. වීරියඤ්හි ආරභනකවසෙන ආරම්භොති වුච්චති. තස්මිං වීරියාරම්භෙ ඤාණං. අසල්ලීනත්තා පහිතත්තාතිපි පඨන්ති, අසල්ලීනභාවෙන පහිතභාවෙනාති අත්ථො. පුරිමපාඨොයෙව සුන්දරො. කෙචි පන ''සතිධම්මවිචයවීරියපීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගානං සමතා අසල්ලීනත්තතා, සතිසමාධිපස්සද්ධිඋපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගානං සමතා

පහිතත්තතා, සත්තන්නං සම්බොජ්ඣඞ්ගානං සමතා පග්ගහට්ඨො''ති වණ්ණයන්ති.

39. ඉදානි සම්මාවායාමසිද්ධං මග්ගඵලං පත්තෙන ලොකහිතත්ථං ධම්මදෙසනා කාතබ්බාති දස්සෙතුං තදනන්තරං අත්ථසන්දස්සනෙ ඤාණං උද්දිට්ඨං. තත්ථ **නානාධම්මප්පකාසනතාති** සබ්බසඞ්ඛතාසඞ්ඛතවසෙන නානාධම්මානං පකාසනතා දීපනතා දෙසනතා. **පකාසනතාති** ච පකාසනා එව. **අත්ථසන්දස්සනෙති** නානාඅත්ථානං පරෙසං සන්දස්සනෙ. ධම්මා ච අත්ථා ච තෙ එව.

40. ඉදානි පරෙසං ධම්මියා කථාය සන්දස්සෙන්තස්ස තස්ස අරියපුග්ගලස්ස යථාසභාවධම්මදෙසනාකාරණං දස්සනවිසුද්ධිං දස්සෙතුං තදනන්තරං දස්සනවිසුද්ධිඤාණං උද්දිට්ඨං. තත්ථ **සබ්බධම්මානං එකසඞ්ගහතා නානත්තෙකත්තපටිවෙධෙති** සබ්බෙසං සඞ්ඛතාසඞ්ඛතධම්මානං එකසඞ්ගහතාය ච කාමච්ඡන්දාදීනං නානත්තස්ස ච නෙක්ඛම්මාදීනං එකත්තස්ස ච පටිවෙධො, අභිසමයොති අත්ථො. සො පන මග්ගපඤ්ඤා ඵලපඤ්ඤා ච. මග්ගපඤ්ඤා සච්චාභිසමයක්ඛණෙ සච්චාභිසමයවසෙන පටිවිජ්ඣතීති පටිවෙධො, ඵලපඤ්ඤා පටිවිද්ධත්තා පටිවෙධො. **එකසඞ්ගහතාති** එත්ථ ජාතිසඞ්ගහො, සඤ්ජාතිසඞ්ගහො, කිරියාසඞ්ගහො, ගණනසඞ්ගහොති චතුබ්බිධො සඞ්ගහො. තත්ථ ''සබ්බෙ ඛත්තියා ආගච්ඡන්තු, සබ්බෙ බ්‍රාහ්මණා, සබ්බෙ වෙස්සා, සබ්බෙ සුද්දා ආගච්ඡන්තු'', ''යා, චාවුසො විසාඛ, සම්මාවාචා, යො ච සම්මාකම්මන්තො, යො ච සම්මාආජීවො, ඉමෙ ධම්මා සීලක්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා''ති (ම. නි. 1.462) අයං **ජාතිසඞ්ගහො** නාම. ''එකජාතිකා ආගච්ඡන්තූ''ති වුත්තට්ඨානෙ විය හි ඉධ සබ්බෙ ජාතියා එකසඞ්ගහිතා. ''සබ්බෙ කොසලකා ආගච්ඡන්තු, සබ්බෙ මාගධිකා, සබ්බෙ භාරුකච්ඡකා ආගච්ඡන්තු'', ''යො, චාවුසො විසාඛ, සම්මාවායාමො, යා ච සම්මාසති, යො ච සම්මාසමාධි, ඉමෙ ධම්මා සමාධික්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා''ති (ම. නි. 1.462) අයං **සඤ්ජාතිසඞ්ගහො** නාම. ''එකට්ඨානෙ ජාතා සංවඩ්ඪා ආගච්ඡන්තූ''ති වුත්තට්ඨානෙ විය හි ඉධ සබ්බෙ ජාතිට්ඨානෙන නිවුත්ථොකාසෙන එකසඞ්ගහිතා. ''සබ්බෙ හත්ථාරොහා ආගච්ඡන්තු, සබ්බෙ අස්සාරොහා ආගච්ඡන්තු, සබ්බෙ රථිකා ආගච්ඡන්තු'', ''යා, චාවුසො විසාඛ, සම්මාදිට්ඨි, යො ච සම්මාසඞ්කප්පො, ඉමෙ ධම්මා පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා''ති (ම. නි. 1.462) අයං **කිරියාසඞ්ගහො** නාම. සබ්බෙව හි තෙ අත්තනො කිරියාකරණෙන එකසඞ්ගහිතා. ''චක්ඛායතනං කතමං ඛන්ධගණනං ගච්ඡති, චක්ඛායතනං රූපක්ඛන්ධගණනං ගච්ඡති. හඤ්චි චක්ඛායතනං රූපක්ඛන්ධගණනං ගච්ඡති, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ චක්ඛායතනං රූපක්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිත''න්ති (කථා. 471) අයං **ගණනසඞ්ගහො** නාම. අයමිධ අධිප්පෙතො. තථට්ඨාදීසු ද්වාදසසු ආකාරෙසු විසුං විසුං එකෙන සඞ්ගහො

ගණනපරිච්ඡෙදො එතෙසන්ති එකසඞ්ගහා, එකසඞ්ගහානං භාවො එකසඞ්ගහතා.

දස්සනවිසුද්ධිඤාණන්ති මග්ගඵලඤාණං දස්සනං. දස්සනමෙව විසුද්ධි දස්සනවිසුද්ධි, දස්සනවිසුද්ධි එව ඤාණං දස්සනවිසුද්ධිඤාණං. මග්ගඤාණං විසුජ්ඣතීති දස්සනවිසුද්ධි, ඵලඤාණං විසුද්ධත්තා දස්සනවිසුද්ධි.

41. ඉදානි දස්සනවිසුද්ධිසාධකානි විපස්සනාඤාණානි ද්විධා දස්සෙතුං තදනන්තරං ඛන්තිඤාණපරියොගාහණඤාණානි උද්දිට්ඨානි. තත්ථ **විදිතත්තා පඤ්ඤා**ති රූපක්ඛන්ධාදීනං අනිච්චාදිතො විදිතත්තා පවත්තා පඤ්ඤා. **ඛන්තිඤාණ**න්ති විදිතමෙව ඛමතීති ඛන්ති, ඛන්ති එව ඤාණං ඛන්තිඤාණං. එතෙන අධිවාසනඛන්තිං පටික්ඛිපති. එතං කලාපසම්මසනාදිවසෙන පවත්තං තරුණවිපස්සනාඤාණං.

42. **ඵුට්ඨත්තා පඤ්ඤා**ති රූපක්ඛන්ධාදීනං අනිච්චාදිවසෙන ඤාණඵස්සෙන ඵුට්ඨත්තා පවත්තා පඤ්ඤා. **පරියොගාහණෙ ඤාණ**න්ති ඵුට්ඨමෙව පරියොගාහති පවිසතීති පරියොගාහණං ඤාණං. ගා-කාරං රස්සං කත්වාපි පඨන්ති. එතං භඞ්ගානුපස්සනාදිවසෙන පවත්තං තික්ඛවිපස්සනාඤාණං. කෙචි පන ''විපස්සනාඤාණමෙව සද්ධාවාහිස්ස ඛන්තිඤාණං, පඤ්ඤාවාහිස්ස පරියොගාහණඤාණ''න්ති වදන්ති. එවං සන්තෙ එතානි ද්වෙ ඤාණානි එකස්ස න සම්භවන්ති, තදසම්භවෙ එකස්ස සාවකස්ස සත්තසට්ඨි සාවකසාධාරණඤාණානි න සම්භවන්ති, තස්මා තං න යුජ්ජති.

43. ඉදානි යස්මා පුථුජ්ජනා සෙක්ඛා ච විපස්සනූපගෙ ඛන්ධාදයො ධම්මෙ සකලෙ එව සම්මසන්ති, න තෙසං එකදෙසං, තස්මා තෙසං පදෙසවිහාරො න ලබ්භති, අරහතොයෙව යථාරුචි පදෙසවිහාරො ලබ්භතීති දස්සනවිසුද්ධිසාධකානි ඤාණානි වත්වා තදනන්තරං අරහතො දස්සනවිසුද්ධිසිද්ධං පදෙසවිහාරඤාණං උද්දිට්ඨං. තත්ථ **සමොදහනෙ පඤ්ඤා**ති ඛන්ධාදීනං එකදෙසස්ස වෙදනාධම්මස්ස සමොදහනපඤ්ඤා, සම්පිණ්ඩනපඤ්ඤා රාසිකරණපඤ්ඤා. සමොධානෙ පඤ්ඤාතිපි පාඨො, සොයෙව අත්ථො.

පදෙසවිහාරෙ ඤාණන්ති ඛන්ධාදීනං පදෙසෙන එකදෙසෙන අවයවෙන විහාරො පදෙසවිහාරො, තස්මිං පදෙසවිහාරෙ ඤාණං. තත්ථ **පදෙසො** නාම ඛන්ධපදෙසො
ආයතනධාතුසච්චඉන්ද්‍රියපච්චයාකාරසතිපට්ඨානඣානනාමරූපධම්මපදෙසොති නානාවිධො. එවං නානාවිධො චෙස වෙදනා එව. කථං? පඤ්චන්නං ඛන්ධානං වෙදනාක්ඛන්ධවසෙන ඛන්ධෙකදෙසො, ද්වාදසන්නං ආයතනානං වෙදනාවසෙන ධම්මායතනෙකදෙසො, අට්ඨාරසන්නං ධාතූනං වෙදනාවසෙන ධම්මධාතෙකදෙසො, චතුන්නං සච්චානං වෙදනාවසෙන

දුක්ඛසච්චෙකදෙසො, බාවීසතියා ඉන්ද්‍රියානං පඤ්චවෙදනින්ද්‍රියවසෙන ඉන්ද්‍රියෙකදෙසො, ද්වාදසන්නං පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගානං ඵස්සපච්චයා වෙදනාවසෙන පච්චයාකාරෙකදෙසො, චතුන්නං සතිපට්ඨානානං වෙදනානුපස්සනාවසෙන සතිපට්ඨානෙකදෙසො, චතුන්නං ඣානානං සුඛඋපෙක්ඛාවසෙන ඣානෙකදෙසො, නාමරූපානං වෙදනාවසෙන නාමරූපෙකදෙසො, කුසලාදීනං සබ්බධම්මානං වෙදනාවසෙන ධම්මෙකදෙසොති එවං වෙදනා එව ඛන්ධාදීනං පදෙසො, තස්සා වෙදනාය එව පච්චවෙක්ඛණවසෙන පදෙසවිහාරො.

44. ඉදානි යස්මා සමාධිභාවනාමයඤාණාදීනි භාවෙන්තා පුථුජ්ජනා සෙක්ඛා ච තෙ තෙ භාවෙතබ්බභාවනාධම්මෙ අධිපතී ජෙට්ඨකෙ කත්වා තෙන තෙන පහාතබ්බෙ තප්පච්චනීකෙ නානාසභාවෙ ධම්මෙ අනෙකාදීනවෙ ආදීනවතො පච්චවෙක්ඛිත්වා තස්ස තස්ස භාවනාධම්මස්ස වසෙන චිත්තං පතිට්ඨපෙත්වා තෙ තෙ පච්චනීකධම්මෙ පජහන්ති. පජහන්තා විපස්සනාකාලෙ සබ්බසඞ්ඛාරෙ සුඤ්ඤතො දිස්වා පච්ඡා සමුච්ඡෙදෙන පජහන්ති, තථා පජහන්තා ච එකාභිසමයවසෙන සච්චානි පටිවිජ්ඣන්තා පජහන්ති. යථාවුත්තෙහෙව ආකාරෙහි සබ්බෙපි අරියා යථායොගං පටිපජ්ජන්ති, තස්මා පදෙසවිහාරඤාණානන්තරං සඤ්ඤාවිවට්ටඤාණාදීනි ඡ ඤාණානි යථාක්කමෙන උද්දිට්ඨානි. තත්ථ **අධිපතත්තා පඤ්ඤාති** නෙක්ඛම්මාදීනං අධිපතිභාවෙන නෙක්ඛම්මාදීනි අධිකානි කත්වා තදධිකභාවෙන පවත්තා පඤ්ඤාති අත්ථො. **සඤ්ඤාවිවට්ටෙ ඤාණන්ති** සඤ්ඤාය විවට්ටනං පරාවට්ටනං පරම්මුඛභාවොති සඤ්ඤාවිවට්ටො, යාය සඤ්ඤාය තෙ තෙ භාවනාධම්මෙ අධිපතිං කරොති, තාය සඤ්ඤාය හෙතුභූතාය, කරණභූතාය වා තතො තතො කාමච්ඡන්දාදිතො විවට්ටනෙ ඤාණන්ති වුත්තං හොති. එත්තො විවට්ටොති අවුත්තෙපි යතො විවට්ටති, තතො එව විවට්ටොති ගය්හති යථා විවට්ටනානුපස්සනාය. සා පන සඤ්ඤා සඤ්ජානනලක්ඛණා, තදෙවෙතන්ති පුන සඤ්ජානනපච්චයනිමිත්තකරණරසා දාරුආදීසු තච්ඡකාදයො විය, යථාගහිතනිමිත්තවසෙන අභිනිවෙසකරණපච්චුපට්ඨානා හත්ථිදස්සකඅන්ධා විය, ආරම්මණෙ අනොගාළ්හවුත්තිතාය අචිරට්ඨානපච්චුපට්ඨානා වා විජ්ජු විය, යථාඋපට්ඨිතවිසයපදට්ඨානා තිණපුරිසකෙසු මිගපොතකානං පුරිසාති උප්පන්නසඤ්ඤා විය.

45. **නානත්තෙ පඤ්ඤාති** නානාසභාවෙ භාවෙතබ්බතො අඤ්ඤසභාවෙ කාමච්ඡන්දාදිකෙ ආදීනවදස්සනෙන පවත්තා පඤ්ඤා. **නානත්තෙති** ච නිමිත්තත්ථෙ භුම්මවචනං. නානත්තප්පහානං වා නානත්තං, නානත්තප්පහානනිමිත්තං නානත්තප්පහානහෙතු නෙක්ඛම්මාදීසු පඤ්ඤාති අධිප්පායො. **චෙතොවිවට්ටෙ ඤාණන්ති** චෙතසො කාමච්ඡන්දාදිතො විවට්ටනං නෙක්ඛම්මාදීසු ඤාණං. **චෙතොති** චෙත්ථ චෙතනා අධිප්පෙතා. සා චෙතනාභාවලක්ඛණා, අභිසන්දහනලක්ඛණා වා, ආයූහනරසා,

සංවිදහනපච්චුපට්ඨානා සකිච්චපරකිච්චසාධකා ජෙට්ඨසිස්සමහාවඩ්ඪකිආදයො විය. අච්චායිකකම්මානුස්සරණාදීසු ච පනායං සම්පයුත්තානං උස්සාහනභාවෙන පාකටා හොති.

46. අධිට්ඨානෙ **පඤ්ඤා**ති නෙක්ඛම්මාදිවසෙන චිත්තස්ස පතිට්ඨාපනෙ පඤ්ඤා. **චිත්තවිවට්ටෙ ඤාණ**න්ති කාමච්ඡන්දාදිපහානවසෙන චිත්තස්ස විවට්ටනෙ ඤාණං. චිත්තඤ්චෙත්ථ විජානනලක්ඛණං, පුබ්බඞ්ගමරසං, සන්ධානපච්චුපට්ඨානං, නාමරූපපදට්ඨානං.

47. **සුඤ්ඤතෙ පඤ්ඤා**ති අත්තත්තනියසුඤ්ඤතාය අනත්තානත්තනියෙ පවත්තා අනත්තානුපස්සනා පඤ්ඤා. **ඤාණවිවට්ටෙ ඤාණ**න්ති ඤාණමෙව අභිනිවෙසතො විවට්ටතීති විවට්ටො, තං ඤාණවිවට්ටභූතං ඤාණං.

48. **වොසග්ගෙ පඤ්ඤා**ති එත්ථ වොසජ්ජතීති වොසග්ගො, කාමච්ඡන්දාදීනං වොසග්ගො නෙක්ඛම්මාදිම්හි පඤ්ඤා. **විමොක්ඛවිවට්ටෙ ඤාණ**න්ති කාමච්ඡන්දාදිකෙහි විමුච්චතීති විමොක්ඛො, විමොක්ඛො එව විවට්ටො විමොක්ඛවිවට්ටො, සො එව ඤාණං.

49. **තථට්ඨෙ පඤ්ඤා**ති එකෙකස්ස සච්චස්ස චතුබ්බිධෙ චතුබ්බිධෙ අවිපරීතසභාවෙ කිච්චවසෙන අසම්මොහතො පවත්තා පඤ්ඤා. **සච්චවිවට්ටෙ ඤාණ**න්ති චතූසු සච්චෙසු දුභතො වුට්ඨානවසෙන විවට්ටතීති සච්චවිවට්ටො, සො එව ඤාණං. එකමෙව ඤාණං අධිපතිකතධම්මවසෙන සඤ්ඤාවිවට්ටොති, පහාතබ්බධම්මවසෙන චෙතොවිවට්ටොති, චිත්තපතිට්ඨාපනවසෙන චිත්තවිවට්ටොති, පච්චනීකපහානවසෙන විමොක්ඛවිවට්ටොති එවං චතුධා වුත්තං. අනත්තානුපස්සනාව සුඤ්ඤතාකාරවසෙන ‘‘ඤාණවිවට්ටෙ ඤාණ’’න්ති වුත්තා. මග්ගඤාණමෙව හෙට්ඨා ‘‘මග්ගෙ ඤාණ’’න්ති ච, ‘‘ආනන්තරිකසමාධිම්හි ඤාණ’’න්ති ච ද්විධා වුත්තං, විවට්ටනාකාරවසෙන ‘‘සච්චවිවට්ටෙ ඤාණ’’න්ති වුත්තං.

50. ඉදානි තස්ස සච්චවිවට්ටඤාණවසෙන පවත්තස්ස ආසවානං ඛයෙ ඤාණස්ස වසෙන පවත්තානි කමතො ඡ අභිඤ්ඤාඤාණානි උද්දිට්ඨානි. තත්ථාපි ලොකපාකටානුභාවත්තා අතිවිම්හාපනන්ති පඨමං ඉද්ධිවිධඤාණං උද්දිට්ඨං, චෙතොපරියඤාණස්ස විසයතො දිබ්බසොතඤාණං ඔළාරිකවිසයන්ති දුතියං දිබ්බසොතඤාණං උද්දිට්ඨං, සුඛුමවිසයත්තා තතියං චෙතොපරියඤාණං උද්දිට්ඨං. තීසු විජ්ජාසු පුබ්බෙනිවාසච්ඡාදකාතීතතමවිනොදකත්තා පඨමං පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං උද්දිට්ඨං, පච්චුප්පන්නානාගතතමවිනොදකත්තා දුතියං දිබ්බචක්ඛුඤාණං උද්දිට්ඨං, සබ්බතමසමුච්ඡෙදකත්තා තතියං ආසවානං ඛයෙ ඤාණං උද්දිට්ඨං. තත්ථ **කායම්පීති** රූපකායම්පි. **චිත්තම්පීති** පාදකජ්ඣානචිත්තම්පි.

එකවවත්ථානතාති පරිකම්මචිත්තෙන එකතො ඨපනතාය ච දිස්සමානකායෙන, අදිස්සමානකායෙන වා ගන්තුකාමකාලෙ යථායොගං කායස්සපි චිත්තස්සපි මිස්සීකරණතාය චාති වුත්තං හොති. **කායොති** චෙත්ථ සරීරං. සරීරඤ්හි අසුචිසඤ්චයතො කුච්ඡිතානං කෙසාදීනඤ්චෙව චක්ඛුරොගාදීනං රොගසතානඤ්ච ආයභූතතො කායොති වුච්චති. **සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලහුසඤ්ඤඤ්චාති** එත්ථ චතුත්ථජ්ඣානසම්පයුත්තං එකංයෙව සඤ්ඤං ආකාරනානත්තතො ද්විධා කත්වා සමුච්චයත්ථො ච-සද්දො පයුත්තො. චතුත්ථජ්ඣානස්මිඤ්හි උපෙක්ඛා සන්තත්තා සුඛන්ති වුත්තා, තංසම්පයුත්තා සඤ්ඤා සුඛසඤ්ඤා. සායෙව නීවරණෙහි චෙව විතක්කාදිපච්චනීකෙහි ච විමුත්තත්තා ලහුසඤ්ඤා. **අධිට්ඨානවසෙනාති** අධිකං කත්වා ඨානවසෙන, පවිසනවසෙනාති අධිප්පායො. අධිට්ඨානවසෙන චාති ච-සද්දො සම්බන්ධිතබ්බො. එත්තාවතා සබ්බප්පකාරස්ස ඉද්ධිවිධස්ස යථායොගං කාරණං වුත්තං.

ඉජ්ඣනට්ඨෙ පඤ්ඤාති ඉජ්ඣනසභාවෙ පඤ්ඤා. **ඉද්ධිවිධෙ ඤාණන්ති** ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධි, නිප්ඵත්තිඅත්ථෙන පටිලාභට්ඨෙන චාති වුත්තං හොති. යඤ්හි නිප්ඵජ්ජති පටිලබ්භති ච, තං ඉජ්ඣතීති වුච්චති. යථාහ – ‘‘කාමං කාමයමානස්ස, තස්ස චෙතං සමිජ්ඣතී’’ති (සු. නි. 772). තථා ‘‘නෙක්ඛම්මං ඉජ්ඣතීති ඉද්ධි, පටිහරතීති පාටිහාරියං, අරහත්තමග්ගො ඉජ්ඣතීති ඉද්ධි, පටිහරතීති පාටිහාරිය’’න්ති (පටි. ම. 3.32). අපරො නයො – ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධි, උපායසම්පදායෙතං අධිවචනං. උපායසම්පදා හි ඉජ්ඣති අධිප්පෙතඵලප්පසවනතො. යථාහ – ‘‘අයං ඛො චිත්තො ගහපති සීලවා කල්‍යාණධම්මො, සචෙ පණිදහිස්සති, අනාගතමද්ධානං රාජා අස්සං චක්කවත්තීති. ඉජ්ඣිස්සති හි සීලවතො චෙතොපණිධි විසුද්ධත්තා’’ති (සං. නි. 4.352). අපරො නයො – එතාය සත්තා ඉජ්ඣන්තීති ඉද්ධි, **ඉජ්ඣන්තීති** ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා හොන්තීති වුත්තං හොති. ඉද්ධි එව විධං ඉද්ධිවිධං, ඉද්ධිකොට්ඨාසො ඉද්ධිවිකප්පොති අත්ථො. තං ඉද්ධිවිධං ඤාණන්ති වුත්තං හොති.

51. **විතක්කවිප්ඵාරවසෙනාති** දිබ්බසොතධාතුඋප්පාදනත්ථං පරිකම්මකරණකාලෙ සද්දනිමිත්තෙසු අත්තනො විතක්කවිප්ඵාරවසෙන විතක්කවෙගවසෙන. **විතක්කොති** චෙත්ථ විතක්කෙතීති විතක්කො, විතක්කනං වා විතක්කො, ඌහනන්ති වුත්තං හොති. ස්වායං ආරම්මණෙ චිත්තස්ස අභිනිරොපනලක්ඛණො, ආහනනපරියාහනනරසො. තථා හි තෙන යොගාවචරො ආරම්මණං විතක්කාහතං විතක්කපරියාහතං කරොතීති වුච්චති. ආරම්මණෙ චිත්තස්ස ආනයනපච්චුපට්ඨානො, තජ්ජාසමන්නාහාරෙන පන ඉන්ද්‍රියෙන ච පරික්ඛිත්තෙ විසයෙ අනන්තරායෙන උප්පජ්ජනතො ආපාථගතවිසයපදට්ඨානොති වුච්චති. **නානත්තෙකත්තසද්දනිමිත්තානන්ති** නානාසභාවානං එකසභාවානඤ්ච සද්දනිමිත්තානං. සද්දා එව චෙත්ථ විතක්කුප්පත්තිකාරණත්තා

සඞ්ඛාරනිමිත්තත්තා ච නිමිත්තානි. භෙරිසද්දාදිවසෙන එකග්ඝනීභූතා, අනෙකා වා සද්දා, නානාදිසාසු වා සද්දා, නානාසත්තානං වා සද්දා නානත්තසද්දා, එකදිසාය සද්දා, එකසත්තස්ස වා සද්දා, භෙරිසද්දාදිවසෙන එකෙකසද්දා වා එකත්තසද්දා. **සද්දොති** වෙත්ථ සප්පතීති සද්දො, කථීයතීති අත්ථො. **පරියොගාහණෙ පඤ්ඤාති** පවිසනපඤ්ඤා, පජානනපඤ්ඤාති අත්ථො. **සොතධාතුවිසුද්ධිඤාණන්ති** සවනට්ඨෙන ච නිජ්ජීවට්ඨෙන ච සොතධාතු, සොතධාතුකිච්චකරණවසෙන ච සොතධාතු වියාතිපි සොතධාතු, පරිසුද්ධත්තා නිරුපක්කිලෙසත්තා විසුද්ධි, සොතධාතු එව විසුද්ධි සොතධාතුවිසුද්ධි, සොතධාතුවිසුද්ධි එව ඤාණං සොතධාතුවිසුද්ධිඤාණං.

52. **තිණ්ණන්නං චිත්තානන්ති** සොමනස්සසහගතදොමනස්සසහගතඋපෙක්ඛාසහගතවසෙන තිණ්ණන්නං චිත්තානං. **විප්ඵාරත්තාති** විප්ඵාරභාවෙන වෙගෙනාති අත්ථො. හෙතුඅත්ථෙ නිස්සක්කවචනං, චෙතොපරියඤාණුප්පාදනත්ථං පරිකම්මකරණකාලෙ පරෙසං තිණ්ණන්නං චිත්තානං විප්ඵාරහෙතුනා. **ඉන්ද්‍රියානං පසාදවසෙනාති** චක්ඛාදීනං ඡන්නං ඉන්ද්‍රියානං පසාදවසෙන, ඉන්ද්‍රියානං පතිට්ඨිතොකාසා වෙත්ථ එලූපචාරෙන ඉන්ද්‍රියානන්ති වුත්තා යථා ‘‘විප්පසන්නානි ඛො තෙ, ආවුසො, ඉන්ද්‍රියානි පරිසුද්ධො ඡවිවණ්ණො පරියොදාතො’’ති (මහාව. 60). ඉන්ද්‍රියපතිට්ඨිතොකාසෙසුපි හදයවත්ථු එව ඉධාධිප්පෙතං. **පසාදවසෙනාති** ච අනාවිලභාවවසෙන. ‘‘පසාදප්පසාදවසෙනා’’ති වත්තබ්බෙ අප්පසාදසද්දස්ස ලොපො කතොති වෙදිතබ්බං. අථ වා ඉදමප්පසන්නන්ති ගහණස්ස පසාදමපෙක්ඛිත්වා එව සම්භවතො ‘‘පසාදවසෙනා’’ති වචනෙනෙව අප්පසාදොපි වුත්තොව හොතීති වෙදිතබ්බං. **නානත්තෙකත්තවිඤ්ඤාණචරියා පරියොගාහණෙ පඤ්ඤාති** යථාසම්භවං නානාසභාවඑකසභාවඑකූනනවුතිවිඤ්ඤාණපවත්තිවිජානනපඤ්ඤා. එත්ථ අසමාහිතස්ස විඤ්ඤාණචරියා නානත්තා, සමාහිතස්ස විඤ්ඤාණචරියා එකත්තා. සරාගාදිචිත්තං වා නානත්තං, වීතරාගාදිචිත්තං එකත්තං. **චෙතොපරියඤාණන්ති** එත්ථ පරියාතීති පරියං, පරිච්ඡින්දතීති අත්ථො. චෙතසො පරියං චෙතොපරියං, චෙතොපරියඤ්ච තං ඤාණඤ්චාති චෙතොපරියඤාණං. විප්ඵාරතාතිපි පාඨො, විප්ඵාරතායාති අත්ථො.

53. **පච්චයප්පවත්තානං ධම්මානන්ති** පටිච්චසමුප්පාදවසෙන පච්චයතො පවත්තානං පච්චයුප්පන්නධම්මානං. **නානත්තෙකත්තකම්මවිප්ඵාරවසෙනාති** එත්ථ අකුසලං කම්මං නානත්තං, කුසලං කම්මං එකත්තං. කාමාවචරං වා කම්මං නානත්තං, රූපාවචරාරූපාවචරං කම්මං එකත්තං. නානත්තෙකත්තකම්මවිප්ඵාරවසෙන පච්චයපවත්තානං ධම්මානං පරියොගාහණෙ පඤ්ඤාති සම්බන්ධො. **පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණන්ති** පුබ්බෙ අතීතජාතීසු නිවුත්ථඛන්ධා පුබ්බෙනිවාසො. **නිවුත්ථාති** අජ්ඣාවුත්ථා අනුභූතා අත්තනො සන්තානෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා. පුබ්බෙ අතීතජාතීසු නිවුත්ථධම්මා වා

පුබ්බෙනිවාසො. **නිවුත්ථාති** ගොචරනිවාසෙන නිවුත්ථා අත්තනො විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤාතා පරිච්ඡින්නා, පරවිඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤාතාපි වා. ඡින්නවටුමකානුස්සරණාදීසු තෙ බුද්ධානංයෙව ලබ්භන්ති. **පුබ්බෙනිවාසානුස්සතීති** යාය සතියා පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරති, සා පුබ්බෙනිවාසානුස්සති, **ඤාණන්ති** තාය සතියා සම්පයුත්තං ඤාණං.

54. **ඔභාසවසෙනාති** දිබ්බෙන චක්ඛුනා රූපදස්සනත්ථං පසාරිතස්ස තෙජොකසිණඔදාතකසිණආලොකකසිණානං අඤ්ඤතරස්ස චතුත්ථජ්ඣානාරම්මණස්ස කසිණොභාසස්ස වසෙන. **නානත්තෙකත්තරූපනිමිත්තානන්ති** නානාසත්තානං රූපානි, නානත්තකායං උපපන්නානං වා සත්තානං රූපානි, නානාදිසාසු වා රූපානි, අසම්මිස්සානි වා රූපානි නානත්තරූපානි, එකසත්තස්ස රූපානි, එකත්තකායං උපපන්නස්ස වා රූපානි, එකදිසාය වා රූපානි, නානාදිසාදීනං සම්මිස්සීභූතානි වා රූපානි එකත්තරූපානි. **රූපන්ති** චෙත්ථ වණ්ණායතනමෙව. තඤ්හි රූපයතීති රූපං, වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං හදයඞ්ගතභාවං පකාසෙතීති අත්ථො. රූපමෙව රූපනිමිත්තං. තෙසං නානත්තෙකත්තරූපනිමිත්තානං. **දස්සනට්ඨෙ පඤ්ඤාති** දස්සනසභාවෙ පඤ්ඤා.

දිබ්බචක්ඛුඤාණන්ති දිබ්බසදිසත්තා දිබ්බං. දෙවානඤ්හි සුචරිතකම්මනිබ්බත්තං පිත්තසෙම්හරුහිරාදීහි අපලිබුද්ධං උපක්කිලෙසවිමුත්තතාය දූරෙපි ආරම්මණසම්පටිච්ඡනසමත්ථං දිබ්බං පසාදචක්ඛු හොති. ඉදඤ්චාපි වීරියභාවනාබලනිබ්බත්තං ඤාණචක්ඛු තාදිසමෙවාති දිබ්බසදිසත්තා දිබ්බං, දිබ්බවිහාරවසෙන පටිලද්ධත්තා අත්තනා දිබ්බවිහාරසන්නිස්සිතත්තාපි දිබ්බං, ආලොකපරිග්ගහෙන මහාජුතිකත්තාපි දිබ්බං, තිරොකුට්ටාදිගතරූපදස්සනෙන මහාගතිකත්තාපි දිබ්බං. තං සබ්බං සද්දසත්ථානුසාරෙන වෙදිතබ්බං. දස්සනට්ඨෙන චක්ඛු, චක්ඛුකිච්චකරණෙන චක්ඛුමිවාතිපි චක්ඛු, දිබ්බඤ්ච තං චක්ඛු චාති දිබ්බචක්ඛු, දිබ්බචක්ඛු ච තං ඤාණඤ්චාති දිබ්බචක්ඛුඤාණං.

55. **චතුසට්ඨියා ආකාරෙහීති** අට්ඨසු මග්ගඵලෙසු එකෙකස්මිං අට්ඨන්නං අට්ඨන්නං ඉන්ද්‍රියානං වසෙන චතුසට්ඨියා ආකාරෙහි. **තිණ්ණන්නං ඉන්ද්‍රියානන්ති** අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං අඤ්ඤින්ද්‍රියං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියන්ති, ඉමෙසං තිණ්ණන්නං ඉන්ද්‍රියානං. **වසිභාවතා පඤ්ඤාති** වසිභාවතාය පවත්තා පඤ්ඤා, අරහත්තඵලෙ අට්ඨන්නං ඉන්ද්‍රියානං වසෙන අට්ඨහි ආකාරෙහි අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියස්සෙව වසිභාවතාය අරහත්තමග්ගක්ඛණෙ අභාවෙපි කාරණසිද්ධිවසෙන තදත්ථසාධනතාය වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **ආසවානං ඛයෙ ඤාණන්ති** අත්තනා වජ්ඣානං ආසවානං ඛයකරං අරහත්තමග්ගඤාණං.

56-59. ඉදානි ආසවානං ඛයඤාණසඞ්ඛාතඅරහත්තමග්ගඤාණසම්බන්ධෙ චතුන්නම්පි මග්ගඤාණානං එකෙකස්ස මග්ගඤාණස්ස එකාභිසමයතං දස්සෙතුං ‘‘පරිඤ්ඤට්ඨෙ පඤ්ඤා’’තිආදීනි චත්තාරි ඤාණානි උද්දිට්ඨානි. තත්ථාපි ඔළාරිකත්තා සබ්බසත්තසාධාරණත්තා ච සුවිඤ්ඤෙය්‍යන්ති දුක්ඛසච්චං පඨමං වුත්තං, තස්සෙව හෙතුදස්සනත්ථං තදනන්තරං සමුදයසච්චං, හෙතුනිරොධා ඵලනිරොධොති ඤාපනත්ථං තදනන්තරං නිරොධසච්චං, තදධිගමූපායදස්සනත්ථං අන්තෙ මග්ගසච්චං. භවසුඛස්සාදගධිතානං වා සත්තානං සංවෙගජනනත්ථං පඨමං දුක්ඛමාහ, තං නෙව අකතං ආගච්ඡති, න ඉස්සරනිම්මානාදිතො හොති, ඉතො පන හොතීති ඤාපනත්ථං තදනන්තරං සමුදයසච්චං, තතො සහෙතුකෙන දුක්ඛෙන අභිභූතත්තා සංවිග්ගමානසානං දුක්ඛනිස්සරණගවෙසීනං නිස්සරණදස්සනෙන අස්සාසජනනත්ථං නිරොධං, තතො නිරොධාධිගමත්ථං නිරොධසම්පාපකං මග්ගන්ති. ඉදානි තබ්බිසයානි ඤාණානි තෙනෙව කමෙන උද්දිට්ඨානි. තත්ථ **පරිඤ්ඤට්ඨෙති** දුක්ඛස්ස පීළනට්ඨාදිකෙ චතුබ්බිධෙ පරිජානිතබ්බසභාවෙ. **පහානට්ඨෙති** සමුදයස්ස ආයූහනට්ඨාදිකෙ චතුබ්බිධෙ පහාතබ්බසභාවෙ. **සච්ඡිකිරියට්ඨෙති** නිරොධස්ස නිස්සරණට්ඨාදිකෙ චතුබ්බිධෙ සච්ඡිකාතබ්බසභාවෙ. **භාවනට්ඨෙති** මග්ගස්ස නිය්‍යානට්ඨාදිකෙ චතුබ්බිධෙ භාවෙතබ්බසභාවෙ.

60-63. ඉදානි භාවිතමග්ගස්ස පච්චවෙක්ඛණවසෙන වා අභාවිතමග්ගස්ස අනුස්සවවසෙන වා විසුං විසුං සච්චඤාණානි දස්සෙතුං **දුක්ඛෙ ඤාණාදීනි** චත්තාරි ඤාණානි උද්දිට්ඨානි. තත්ථ **දුක්ඛෙති** එත්ථ **දු**-ඉති අයං සද්දො කුච්ඡිතෙ දිස්සති. කුච්ඡිතඤ්හි පුත්තං දුපුත්තොති වදන්ති. **ඛං**-සද්දො පන තුච්ඡෙ. තුච්ඡඤ්හි ආකාසං ‘ඛ’න්ති වුච්චති. ඉදඤ්ච පඨමසච්චං කුච්ඡිතං අනෙකුපද්දවාධිට්ඨානතො, තුච්ඡං බාලජනපරිකප්පිතධුවසුභසුඛත්තභාවවිරහිතතො. තස්මා කුච්ඡිතත්තා තුච්ඡත්තා ච ‘‘දුක්ඛ’’න්ති වුච්චති.

දුක්ඛසමුදයෙති එත්ථ **සං**-ඉති අයං සද්දො ‘‘සමාගමො සමෙත’’න්තිආදීසු (විභ. 199; දී. නි. 2.396) විය සංයොගං දීපෙති. **උ**-ඉති අයං සද්දො ‘‘උප්පන්නං උදිත’’න්තිආදීසු (පාරා. 172; චූළනි. ඛග්ගවිසාණසුත්තනිද්දෙස 141) විය උප්පත්තිං. **අය**-සද්දො පන කාරණං දීපෙති. ඉදඤ්චාපි දුතියසච්චං අවසෙසපච්චයසමායොගෙ සති දුක්ඛස්ස උප්පත්තිකාරණං. ඉති දුක්ඛස්ස සංයොගෙ උප්පත්තිකාරණත්තා ‘‘දුක්ඛසමුදය’’න්ති වුච්චති.

දුක්ඛනිරොධෙති එත්ථ **නි**-සද්දො අභාවං, **රොධ**-සද්දො ච චාරකං දීපෙති. තස්මා අභාවො එත්ථ සංසාරචාරකසඞ්ඛාතස්ස දුක්ඛරොධස්ස සබ්බගතිසුඤ්ඤත්තා, සමධිගතෙ වා තස්මිං සංසාරචාරකස්ස දුක්ඛරොධස්ස

අභාවො හොති තප්පටිපක්ඛත්තාතිපි ''දුක්ඛනිරොධ''න්ති වුච්චති. දුක්ඛස්ස වා අනුප්පත්තිනිරොධපච්චයත්තා දුක්ඛනිරොධන්ති වුච්චති.

දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදායාති එත්ථ යස්මා අයං එතං දුක්ඛනිරොධං ගච්ඡති ආරම්මණකරණවසෙන තදභිමුඛීභූතත්තා, පටිපදා ච හොති දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා, තස්මා දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදාති වුච්චති. චත්තාරි මග්ගඤාණානෙව හෙට්ඨා වුට්ඨානාකාරදීපනවසෙන ''මග්ගෙ ඤාණ''න්ති වුත්තානි, අනන්තරඵලදායකත්තස්ස කාරණපරිදීපනවසෙන ''ආනන්තරිකසමාධිම්හි ඤාණ''න්ති වුත්තානි, විවට්ටනාකාරදීපනවසෙන ''සච්චවිවට්ටෙ ඤාණ''න්ති වුත්තානි, මග්ගපටිපාටික්කමෙනෙව අරහත්තමග්ගඤාණුප්පත්තිං, තස්ස ච ඤාණස්ස අභිඤ්ඤාභාවං දීපෙතුං අරහත්තමග්ගඤාණමෙව ''ආසවානං ඛයෙ ඤාණ''න්ති වුත්තං. පුන චතුන්නම්පි මග්ගඤාණානං එකාභිසමයතං දීපෙතුං ''පරිඤ්ඤට්ඨෙ පඤ්ඤා දුක්ඛෙ ඤාණ''න්තිආදීනි චත්තාරි ඤාණානි වුත්තානි. පුන එකෙකස්මිං සච්චෙ විසුං විසුං උප්පත්තිදීපනවසෙන ''දුක්ඛෙ ඤාණ''න්තිආදීනි චත්තාරි ඤාණානි උද්දිට්ඨානීති එවං පුබ්බාපරවිසෙසො වෙදිතබ්බොති.

64-67. ඉදානි සබ්බෙසං අරියපුග්ගලානං අරියමග්ගානුභාවෙනෙව පටිසම්භිදාඤාණානි සිද්ධානීති දස්සෙතුං **අත්ථපටිසම්භිදෙ ඤාණ**න්තිආදීනි පුන චත්තාරි පටිසම්භිදාඤාණානි උද්දිට්ඨානි. ඉමානි හි පටිසම්භිදාපභෙදාභාවෙපි සබ්බඅරියපුග්ගලසාධාරණානි සුද්ධිකපටිසම්භිදාඤාණානි, හෙට්ඨා උද්දිට්ඨානි පන පභින්නපටිසම්භිදානං පභෙදප්පත්තානි පටිසම්භිදාඤාණානීති වෙදිතබ්බානීති අයමෙතෙසං උභයත්ථවචනෙ විසෙසො. යස්මා වා අනන්තරං උද්දිට්ඨං දුක්ඛාරම්මණං නිරොධාරම්මණඤ්ච ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා හොති, සමුදයාරම්මණං මග්ගාරම්මණඤ්ච ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, තදභිලාපෙ ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදා, තෙසු ඤාණෙසු ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදා, තස්මා තම්පි අත්ථවිසෙසං දස්සෙතුං සුද්ධිකපටිසම්භිදාඤාණානි උද්දිට්ඨානීති වෙදිතබ්බානි. තස්මායෙව ච හෙට්ඨා නානත්තසද්දෙන විසෙසෙත්වා වුත්තානි. ඉධ තථා අවිසෙසෙත්වා වුත්තානීති.

68. එවං පටිපාටියා සත්තසට්ඨි සාවකසාධාරණඤාණානි උද්දිසිත්වා ඉදානි සාවකෙහි අසාධාරණානි තථාගතානංයෙව ආවෙණිකානි ඤාණානි දස්සෙතුං **ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණාදීනි** ඡ අසාධාරණඤාණානි උද්දිට්ඨානි. තත්ථපි යස්මා තථාගතා සත්තානං ධම්මදෙසනාය භාජනාභාජනත්තං ඔලොකෙන්තා බුද්ධචක්ඛුනා ඔලොකෙන්ති. බුද්ධචක්ඛු නාම ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තාසයානුසයඤාණද්වයමෙව. යථාහ –

> ''අද්දසා ඛො භගවා බුද්ධචක්ඛුනා ලොකං වොලොකෙන්තො සත්තෙ අප්පරජක්ඛෙ මහාරජක්ඛෙ තික්ඛින්ද්‍රියෙ මුදින්ද්‍රියෙ''තිආදි (මහාව. 9; ම. නි. 1.283; 2.339).

සත්තසන්තානෙ ච ඔලොකෙන්තා පඨමං ඉන්ද්‍රියපරිපාකාපරිපාකං ඔලොකෙන්ති, ඉන්ද්‍රියපරිපාකඤ්ච ඤත්වා ආසයාදීනං අනුරූපෙන ධම්මදෙසනත්ථං තතො ආසයානුසයචරිතානි ඔලොකෙන්ති, තස්මාපි පඨමං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණං උද්දිට්ඨං, තදනන්තරං ආසයානුසයඤාණං. ධම්මං දෙසෙන්තා ච යස්මා පාටිහාරියෙන විනෙතබ්බානං පාටිහාරියං කරොන්ති, තස්මා ආසයානුසයඤාණානන්තරං යමකපාටිහාරියෙ ඤාණං උද්දිට්ඨං. ඉමෙසං තිණ්ණං ඤාණානං හෙතුපරිදීපනත්ථං තදනන්තරං මහාකරුණාඤාණං උද්දිට්ඨං. මහාකරුණාඤාණස්ස පරිසුද්ධභාවපරිදීපනත්ථං තදනන්තරං සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං උද්දිට්ඨං. සබ්බඤ්ඤුස්සාපි සබ්බධම්මානං ආවජ්ජනපටිබද්ධභාවපරිදීපනත්ථං සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස අනාවරියභාවපරිදීපනත්ථඤ්ච තදනන්තරං අනාවරණඤාණං උද්දිට්ඨන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණන්ති එත්ථ උපරි ‘‘සත්තාන’’න්ති පදං ඉධෙව ආහරිත්වා ‘‘සත්තානං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණ’’න්ති යොජෙතබ්බං. පරානි ච අපරානි ච පරාපරානීති වත්තබ්බෙ සන්ධිවසෙන රො-කාරං කත්වා පරොපරානීති වුච්චති. පරොපරානං භාවො පරොපරියං, පරොපරියමෙව පරොපරියත්තං, වෙනෙය්‍යසත්තානං සද්ධාදීනං පඤ්චන්නං ඉන්ද්‍රියානං පරොපරියත්තං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තං, ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තස්ස ඤාණං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණං, ඉන්ද්‍රියානං උත්තමානුත්තමභාවඤාණන්ති අත්ථො. ‘‘ඉන්ද්‍රියවරොවරියත්තඤාණ’’න්තිපි පාඨො. වරානි ච අවරියානි ච වරොවරියානි, වරොවරියානං භාවො වරොවරියත්තන්ති යොජෙතබ්බං. **අවරියානී**ති ච න උත්තමානීති අත්ථො. අථ වා පරානි ච ඔපරානි ච පරොපරානි, තෙසං භාවො පරොපරියත්තන්ති යොජෙතබ්බං. **ඔපරානී**ති ච ඔරානීති වුත්තං හොති, ලාමකානීති අත්ථො, ‘‘පරොපරා යස්ස සමෙච්ච ධම්මා’’තිආදීසු (සු. නි. 479) විය. ‘‘ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තෙ ඤාණ’’න්ති භුම්මවචනෙනාපි පාඨො.

69. **සත්තානං ආසයානුසයෙ ඤාණ**න්ති එත්ථ රූපාදීසු ඛන්ධෙසු ඡන්දරාගෙන සත්තා විසත්තාති සත්තා. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා –

> ‘‘රූපෙ ඛො, රාධ, යො ඡන්දො යො රාගො යා නන්දී යා තණ්හා, තත්‍ර සත්තො තත්‍ර විසත්තො, තස්මා ‘සත්තො’ති වුච්චති. වෙදනාය සඤ්ඤාය සඞ්ඛාරෙසු විඤ්ඤාණෙ යො ඡන්දො යො රාගො යා නන්දී යා තණ්හා, තත්‍ර සත්තො තත්‍ර විසත්තො, තස්මා ‘සත්තො’ති වුච්චතී’’ති (සං. නි. 3.161).

අක්ඛරචින්තකා පන අත්ථං අවිචාරෙත්වා ‘‘නාමමත්තමෙත’’න්ති ඉච්ඡන්ති. යෙපි අත්ථං විචාරෙන්ති, තෙ සත්වයොගෙන සත්තාති ඉච්ඡන්ති, තෙසං

සත්තානං. ආසයන්ති නිස්සයන්ති එතං ඉති ආසයො, මිච්ඡාදිට්ඨියා, සම්මාදිට්ඨියා වා කාමාදීහි, නෙක්ඛම්මාදීහි වා පරිභාවිතස්ස සන්තානස්සෙතං අධිවචනං. සත්තසන්තානෙ අනුසෙන්ති අනුපවත්තන්තීති අනුසයා, ථාමගතානං කාමරාගාදීනං එතං අධිවචනං. ආසයො ච අනුසයො ච ආසයානුසයො. ජාතිග්ගහණෙන ච ද්වන්දසමාසවසෙන ච එකවචනං වෙදිතබ්බං. යස්මා චරිතාධිමුත්තියො ආසයානුසයසඞ්ගහිතා, තස්මා උද්දෙසෙ චරිතාධිමුත්තීසු ඤාණානි ආසයානුසයඤාණෙනෙව සඞ්ගහෙත්වා ''ආසයානුසයෙ ඤාණ''න්ති වුත්තං. යෙනෙව හි අධිප්පායෙන උද්දෙසො කතො, තෙනෙව අධිප්පායෙන නිද්දෙසො කතොති.

70. **යමකපාටිහීරෙ ඤාණ**න්ති එත්ථ අග්ගික්ඛන්ධඋදකධාරාදීනං අපුබ්බං අචරිමං සකිංයෙව පවත්තිතො යමකං, අස්සද්ධියාදීනං පටිපක්ඛධම්මානං හරණතො පාටිහීරං, යමකඤ්ච තං පාටිහීරඤ්චාති යමකපාටිහීරං.

71. **මහාකරුණාසමාපත්තියා ඤාණ**න්ති එත්ථ පරදුක්ඛෙ සති සාධූනං හදයකම්පනං කරොතීති කරුණා, කිනාති වා පරදුක්ඛං හිංසති විනාසෙතීති කරුණා, කිරීයති වා දුක්ඛිතෙසු ඵරණවසෙන පසාරීයතීති කරුණා, ඵරණකම්මවසෙන කම්මගුණවසෙන ච මහතී කරුණා මහාකරුණා, සමාපජ්ජන්ති එතං මහාකාරුණිකාති සමාපත්ති, මහාකරුණා ච සා සමාපත්ති චාති මහාකරුණාසමාපත්ති. තස්සං මහාකරුණාසමාපත්තියං, තංසම්පයුත්තං ඤාණං.

72-73. **සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං අනාවරණඤාණ**න්ති එත්ථ පඤ්චනෙය්‍යපථප්පභෙදං සබ්බං අඤ්ඤාසීති සබ්බඤ්ඤූ, සබ්බඤ්ඤුස්ස භාවො සබ්බඤ්ඤුතා, සා එව ඤාණං ''සබ්බඤ්ඤුතාඤාණ''න්ති වත්තබ්බෙ ''සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණ''න්ති වුත්තං. සඞ්ඛතාසඞ්ඛතාදිභෙදා සබ්බධම්මා හි සඞ්ඛාරො විකාරො ලක්ඛණං නිබ්බානං පඤ්ඤත්තීති පඤ්චෙව නෙය්‍යපථා හොන්ති. **සබ්බඤ්ඤූ**ති ච කමසබ්බඤ්ඤූ, සකිංසබ්බඤ්ඤූ, සතතසබ්බඤ්ඤූ, සත්තිසබ්බඤ්ඤූ, ඤාතසබ්බඤ්ඤූති පඤ්චවිධා සබ්බඤ්ඤුනො සියුං. කමෙන සබ්බජානනකාලාසම්භවතො කමසබ්බඤ්ඤුතා න හොති, සකිං සබ්බාරම්මණගහණාභාවතො සකිංසබ්බඤ්ඤුතා න හොති, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරම්මණචිත්තසම්භවතො භවඞ්ගචිත්තවිරොධතො යුත්තිඅභාවතො ච සතතසබ්බඤ්ඤුතා න හොති, පරිසෙසතො සබ්බජානනසමත්ථත්තා සත්තිසබ්බඤ්ඤුතා වා සියා, විදිතසබ්බධම්මත්තා ඤාතසබ්බඤ්ඤුතා වා සියා. සත්තිසබ්බඤ්ඤුනො සබ්බජානනත්තං නත්ථීති තම්පි න යුජ්ජති.

''න තස්ස අද්දිට්ඨමිධත්ථි කිඤ්චි, අථො අවිඤ්ඤාතමජානිතබ්බං;

සබ්බං අභිඤ්ඤාසි යදත්ථි නෙය්‍යං, තථාගතො තෙන සමන්තචක්ඛූ''ති. (මහානි. 156; චූළනි. මොඝරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85; පටි. ම. 1.208) –

වුත්තත්තා ඤාතසබ්බඤ්ඤුත්තමෙව යුජ්ජති. එවඤ්හි සති කිච්චතො අසම්මොහතො කාරණසිද්ධිතො ආවජ්ජනපටිබද්ධතො සබ්බඤ්ඤුත්තමෙව හොතීති. ආවජ්ජනපටිබද්ධත්තා එව හි නත්ථි එතස්ස ආවරණන්ති අනාවරණං, තදෙව අනාවරණඤාණන්ති වුච්චතීති.

ඉමානි තෙසත්තති ඤාණානීති සාවකෙහි සාධාරණාසාධාරණවසෙන උද්දිට්ඨානි ඉමානි තෙසත්තති ඤාණානි. **ඉමෙසං තෙසත්තතියා ඤාණානන්**ති ආදිතො පට්ඨාය වුත්තානං ඉමෙසං තෙසත්තතිඤාණානං. උබ්බාහනත්ථෙ චෙතං සාමිවචනං. තෙසත්තතීනන්තිපි පාඨො. ''තෙසත්තතියා''ති වත්තබ්බෙ එකස්මිං බහුවචනං වෙදිතබ්බං. **සත්තසට්ඨි ඤාණානී**තිආදිතො පට්ඨාය සත්තසට්ඨි ඤාණානි. **සාවකසාධාරණානී**ති සවනන්තෙ අරියාය ජාතියා ජාතත්තා සාවකා, සමානං ධාරණමෙතෙසන්ති සාධාරණානි, තථාගතානං සාවකෙහි සාධාරණානි සාවකසාධාරණානි. **ඡ ඤාණානී**ති අන්තෙ උද්දිට්ඨානි ඡ ඤාණානි. **අසාධාරණානි සාවකෙහී**ති සාවකෙහි අසාධාරණානි තථාගතානංයෙව ඤාණානීති.

සද්ධම්මප්පකාසිනියා පටිසම්භිදාමග්ග-අට්ඨකථාය

ඤාණකථාමාතිකුද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. සුතමයඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

විස්සජ්ජනුද්දෙසවණ්ණනා

1. ඉදානි යථානික්ඛිත්තෙන උද්දෙසෙන සඞ්ගහිතෙ ධම්මෙ පභෙදතො දස්සෙතුං **කථං සොතාවධානෙ පඤ්ඤා සුතමයෙ ඤාණ**න්තිආදි නිද්දෙසවාරො ආරද්ධො. තත්ථ යං වුත්තං, ‘‘සොතාවධානෙ පඤ්ඤා සුතමයෙ ඤාණ’’න්ති, තං කථං හොතීති? අයං කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡා. පඤ්චවිධා හි පුච්ඡා – අදිට්ඨජොතනාපුච්ඡා, දිට්ඨසංසන්දනාපුච්ඡා, විමතිච්ඡෙදනාපුච්ඡා, අනුමතිපුච්ඡා, කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡාති. තාසං ඉදං නානත්තං –

කතමා **අදිට්ඨජොතනාපුච්ඡා**? (මහානි. 150; චූළනි. පුණ්ණකමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 12) පකතියා ලක්ඛණං අඤ්ඤාතං හොති අදිට්ඨං අතුලිතං අතීරිතං අවිභූතං අවිභාවිතං, තස්ස ඤාණාය දස්සනාය තුලනාය තීරණාය විභූතාය විභාවනත්ථාය පඤ්හං පුච්ඡති, අයං අදිට්ඨජොතනාපුච්ඡා.

කතමා **දිට්ඨසංසන්දනාපුච්ඡා**? (මහානි. 150; චූළනි. පුණ්ණකමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 12) පකතියා ලක්ඛණං ඤාතං හොති දිට්ඨං තුලිතං තීරිතං විභූතං විභාවිතං, සො අඤ්ඤෙහි පණ්ඩිතෙහි සද්ධිං සංසන්දනත්ථාය පඤ්හං පුච්ඡති, අයං දිට්ඨසංසන්දනාපුච්ඡා.

කතමා **විමතිච්ඡෙදනාපුච්ඡා**? (මහානි. 150; චූළනි. පුණ්ණකමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 12) පකතියා සංසයපක්ඛන්දො හොති විමතිපක්ඛන්දො ද්වෙළ්හකජාතො ‘‘එවං නු ඛො, නනු ඛො, කිං නු ඛො, කථං නු ඛො’’ති? සො විමතිච්ඡෙදනත්ථාය පඤ්හං පුච්ඡති, අයං විමතිච්ඡෙදනාපුච්ඡා.

කතමා **අනුමති**පුච්ඡා? භගවා භික්ඛූනං අනුමතියා පඤ්හං පුච්ඡති – ‘‘තං කිං මඤ්ඤථ, භික්ඛවෙ, රූපං නිච්චං වා අනිච්චං වා’’ති? ‘‘අනිච්චං, භන්තෙ’’. ‘‘යං පනානිච්චං, දුක්ඛං වා තං සුඛං වා’’ති? ‘‘දුක්ඛං, භන්තෙ’’. ‘‘යං පනානිච්චං දුක්ඛං විපරිණාමධම්මං, කල්ලං නු තං සමනුපස්සිතුං ‘එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා’’ති? ‘‘නො හෙතං, භන්තෙ’’ති (මහාව. 21), අයං අනුමතිපුච්ඡා.

කතමා **කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡා**? භගවා භික්ඛූනං කථෙතුකම්‍යතාය පඤ්හං පුච්ඡති – ‘‘චත්තාරොමෙ, භික්ඛවෙ, සතිපට්ඨානා. කතමෙ චත්තාරො’’ති (සං. නි. 5.390)? අයං කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡාති. තාසු අයං ථෙරස්ස කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡාති වෙදිතබ්බා.

ඉදානි සමාතිකුද්දෙසාය කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡාය ‘‘ඉමෙ ධම්මා අභිඤ්ඤෙය්‍යාති සොතාවධානං, තංපජානනා පඤ්ඤා සුතමයෙ ඤාණ’’න්තිආදයො සොළස විස්සජ්ජනුද්දෙසා. තත්ථ **ඉමෙ ධම්මා අභිඤ්ඤෙය්‍යාති** ‘‘දෙසයන්තස්සා’’ති පාඨසෙසො. ඉමෙ ධම්මා අභිජානිතබ්බාති සත්ථුනො, අඤ්ඤතරස්ස වා ගරුට්ඨානියස්ස සබ්‍රහ්මචාරිස්ස ධම්මං දෙසයන්තස්ස පුබ්බෙ වුත්තනයෙන සොතාවධානං සුතං **සොතාවධානං** නාම. තංපජානනා පඤ්ඤා තස්ස සුතස්ස පජානනා පරියායපරිච්ඡින්දකපඤ්ඤා සුතමයෙ ඤාණං නාමාති අත්ථො. තස්ස පජානනා තංපජානනාති සාමිවචනසමාසො. තං පජානනාති විභත්තිවිපල්ලාසවසෙන උපයොගවචනං වා. **අභිඤ්ඤෙය්‍යාති** ච සභාවලක්ඛණාවබොධවසෙන සොභනෙනාකාරෙන ජානිතබ්බා. **පරිඤ්ඤෙය්‍යාති** සාමඤ්ඤලක්ඛණාවබොධවසෙන කිච්චසමාපනවසෙන ච බ්‍යාපිත්වා ජානිතබ්බා. **භාවෙතබ්බාති** වඩ්ඪෙතබ්බා. **සච්ඡිකාතබ්බාති** පච්චක්ඛං කාතබ්බා. දුවිධා හි සච්ඡිකිරියා පටිලාභසච්ඡිකිරියා ආරම්මණසච්ඡිකිරියා ච. පච්චනීකසමුදාචාරවසෙන පරිහානියසඞ්ඛාතං හානං භජන්තීති **හානභාගියා.** තදනුධම්මතාය සතියා සණ්ඨානවසෙන ඨානසඞ්ඛාතං ඨිතිං භජන්තීති **ඨිතිභාගියා.** උපරිවිසෙසාධිගමවසෙන විසෙසං භජන්තීති **විසෙසභාගියා.** අනිබ්බිද්ධපුබ්බං අප්පදාලිතපුබ්බං ලොභක්ඛන්ධං දොසක්ඛන්ධං මොහක්ඛන්ධං නිබ්බිජ්ඣති පදාලෙතීති අරියමග්ගො නිබ්බෙධො නාම, නිබ්බිදාසහගතානං සඤ්ඤාමනසිකාරානං සමුදාචාරවසෙන තං නිබ්බෙධං භජන්තීති **නිබ්බෙධභාගියා.**

සබ්බෙ සඞ්ඛාරාති සබ්බෙ සප්පච්චයා ධම්මා. තෙ හි **සඞ්ඛතසඞ්ඛාරා** නාම. පච්චයෙහි සඞ්ගම්ම කරීයන්තීති සඞ්ඛාරා, තෙ එව පච්චයෙහි සඞ්ගම්ම කතත්තා සඞ්ඛතාති විසෙසෙත්වා වුත්තා. කම්මනිබ්බත්තා තෙභූමකරූපාරූපධම්මා අභිසඞ්ඛතසඞ්ඛාරාති අට්ඨකථාසු (විසුද්ධි. 2.587; විභ. අට්ඨ. 226 සඞ්ඛාරපදනිද්දෙස) වුත්තා. තෙපි ‘‘අනිච්චා ච සඞ්ඛාරා’’තිආදීසු (සං. නි. 1.186; 2.143; දී. නි. 2.221, 272) සඞ්ඛතසඞ්ඛාරෙසු සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. ‘‘අවිජ්ජාගතොයං, භික්ඛවෙ, පුරිසපුග්ගලො පුඤ්ඤඤ්චෙව සඞ්ඛාරං අභිසඞ්ඛරොතී’’තිආදීසු (සං. නි. 2.51) අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාව ආගතා තෙභූමිකකුසලාකුසලචෙතනා **අභිසඞ්ඛරණකසඞ්ඛාරා** නාම. ‘‘යාවතිකා අභිසඞ්ඛාරස්ස ගති, තාවතිකං ගන්ත්වා අක්ඛාහතං මඤ්ඤෙ අට්ඨාසී’’තිආදීසු ආගතං කායිකං චෙතසිකං වීරියං **පයොගාභිසඞ්ඛාරො** නාම. ‘‘සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං සමාපන්නස්ස ඛො, ආවුසො විසාඛ, භික්ඛුනො පඨමං නිරුජ්ඣති වචීසඞ්ඛාරො, තතො කායසඞ්ඛාරො, තතො චිත්තසඞ්ඛාරො’’තිආදීසු (ම. නි. 1.464) ආගතා විතක්කවිචාරා. වාචං සඞ්ඛරොන්තීති **වචීසඞ්ඛාරා.** අස්සාසපස්සාසා කායෙන සඞ්ඛරීයන්තීති **කායසඞ්ඛාරා.** සඤ්ඤා ච වෙදනා ච චිත්තෙන සඞ්ඛරීයන්තීති **චිත්තසඞ්ඛාරා.** ඉධ පන සඞ්ඛතසඞ්ඛාරා අධිප්පෙතා.

අනිච්චාති හුත්වා අභාවට්ඨෙන. **දුක්ඛාති** පීළනට්ඨෙන. **සබ්බෙ ධම්මාති** නිබ්බානම්පි අන්තොකත්වා වුත්තා. **අනත්තාති** අවසවත්තනට්ඨෙන. **ඉදං දුක්ඛං අරියසච්චන්**තිආදීසු ‘‘දුක්ඛසමුදයො දුක්ඛනිරොධො’’ති වත්තබ්බෙ ‘‘දුක්ඛසමුදයං දුක්ඛනිරොධ’’න්ති ලිඞ්ගවිපල්ලාසො කතො. යස්මා පන බුද්ධාදයො අරියා පටිවිජ්ඣන්ති, තස්මා අරියසච්චානීති වුච්චන්ති. යථාහ ‘‘චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, අරියසච්චානි…පෙ.… ඉමානි ඛො, භික්ඛවෙ, චත්තාරි අරියසච්චානි. අරියා ඉමානි පටිවිජ්ඣන්ති, තස්මා අරියසච්චානීති වුච්චන්තී’’ති. අරියස්ස සච්චානීතිපි අරියසච්චානි. යථාහ ‘‘සදෙවකෙ ලොකෙ…පෙ.… සදෙවමනුස්සාය තථාගතො අරියො, තස්මා අරියසච්චානීති වුච්චන්තී’’ති (සං. නි. 5.1098). එතෙසං අභිසම්බුද්ධත්තා අරියභාවසිද්ධිතොපි අරියසච්චානි. යථාහ ‘‘ඉමෙසං ඛො, භික්ඛවෙ, චතුන්නං අරියසච්චානං යථාභූතං අභිසම්බුද්ධත්තා තථාගතො අරහං සම්මාසම්බුද්ධො අරියොති වුච්චතී’’ති (සං. නි. 5.1093). අරියානි සච්චානීතිපි අරියසච්චානි. **අරියානී**ති අවිතථානි, අවිසංවාදකානීති අත්ථො. යථාහ ‘‘ඉමානි ඛො, භික්ඛවෙ, චත්තාරි අරියසච්චානි තථානි අවිතථානි අනඤ්ඤථානි, තස්මා අරියසච්චානීති වුච්චන්තී’’ති (සං. නි. 5.1097). **සච්චානී**ති කො සච්චට්ඨොති චෙ? යො පඤ්ඤාචක්ඛුනා උපපරික්ඛමානානං මායාව විපරීතො, මරීචීව විසංවාදකො, තිත්ථියානං පරිකප්පිතඅත්තාව අනුපලබ්භසභාවො ච න හොති, අථ ඛො බාධනපභවසන්තිනිය්‍යානප්පකාරෙන තච්ඡාවිපරීතභූතභාවෙන අරියඤාණස්ස ගොචරො හොතියෙව. එස අග්ගිලක්ඛණං විය ලොකපකති විය ච තච්ඡාවිපරීතභූතභාවො සච්චට්ඨොති වෙදිතබ්බො. යථාහ ‘‘ඉදං දුක්ඛන්ති, භික්ඛවෙ, තථමෙතං අවිතථමෙතං අනඤ්ඤථමෙත’’න්ති (සං. නි. 5.1090) විත්ථාරො. අපිච –

නාබාධකං යතො දුක්ඛං, දුක්ඛා අඤ්ඤං න බාධකං;
බාධකත්තනියාමෙන, තතො සච්චමිදං මතං.

තං විනා නාඤ්ඤතො දුක්ඛං, න හොති න ච තං තතො;
දුක්ඛහෙතු නියාමෙන, ඉති සච්චං විසත්තිකා.

නාඤ්ඤා නිබ්බානතො සන්ති, සන්තං න ච න තං යතො;
සන්තභාවනියාමෙන, තතො සච්චමිදං මතං.

මග්ගා අඤ්ඤං න නිය්‍යානං, අනිය්‍යානො න චාපි සො;
තච්ඡනිය්‍යානභාවෙන, ඉති සො සච්චසම්මතො.

ඉති තච්ඡාවිපල්ලාස-භූතභාවං චතූස්වපි;
දුක්ඛාදීස්වවිසෙසෙන, සච්චට්ඨං ආහු පණ්ඩිතාති.

සො පනායං **සච්චසද්දො** අනෙකෙසු අත්ථෙසු දිස්සති. සෙය්‍යථිදං – ‘‘සච්චං භණෙ න කුජ්ඣෙය්‍යා’’තිආදීසු (ධ. ප. 224) වාචාසච්චෙ. ‘‘සච්චෙ ඨිතා සමණබ්‍රාහ්මණා ච’’තිආදීසු (ජා. 2.21.433) විරතිසච්චෙ. ‘‘කස්මා නු සච්චානි වදන්ති නානා, පවාදියාසෙ කුසලාවදානා’’තිආදීසු (සු. නි. 891) දිට්ඨිසච්චෙ. ‘‘එකඤ්හි සච්චං න දුතීයමත්ථි, යස්මිං පජා නො විවදෙ පජාන’’න්තිආදීසු (සු. නි. 890; මහානි. 119) පරමත්ථසච්චෙ නිබ්බානෙ චෙව මග්ගෙ ච. ‘‘චතුන්නං සච්චානං කති කුසලා කති අකුසලා’’තිආදීසු (විභ. 216) අරියසච්චෙ. ස්වායමිධාපි අරියසච්චෙ පවත්තතීති.

නිද්දෙසවාරසඞ්ගහිතස්ස විස්සජ්ජනුද්දෙසස්ස

අත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අභිඤ්ඤෙය්‍යනිද්දෙසවණ්ණනා

2. ඉදානි විස්සජ්ජනුද්දෙසසඞ්ගහිතෙ ධම්මෙ පභෙදතො දස්සෙතුං **කථං ඉමෙ ධම්මා අභිඤ්ඤෙය්‍යා**තිආදි නිද්දෙසවාරො ආරද්ධො. තත්ථ අභිඤ්ඤෙය්‍යනිද්දෙසාදීසු පඤ්චසු ආදිතො එකකාදිවසෙන දස දස විස්සජ්ජනානි **දසුත්තරපරියායෙන** සංසන්දෙත්වා උද්දිට්ඨානි. තෙසු අභිඤ්ඤෙය්‍යනිද්දෙසෙ තාව **සබ්බෙ සත්තා**ති කාමභවාදීසු සඤ්ඤාභවාදීසු එකවොකාරභවාදීසු ච සබ්බභවෙසු සබ්බෙ සත්තා. **ආහාරට්ඨිතිකා**ති ආහාරතො ඨිති එතෙසන්ති ආහාරට්ඨිතිකා. **ඨිතී**ති චෙත්ථ සකක්ඛණෙ අත්ථිතා අධිප්පෙතා. ඉති සබ්බසත්තානං ඨිතිහෙතු ආහාරො නාම එකො ධම්මො අධිකෙන ඤාණෙන ජානිතබ්බො. පච්චයෙ හි අභිඤ්ඤාතෙ පච්චයුප්පන්නාපි අභිඤ්ඤාතා හොන්ති උභින්නම්පි අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛත්තා. එතෙන ඤාතපරිඤ්ඤා වුත්තා හොති. නනු ච එවං සන්තෙ යං වුත්තං ‘‘අසඤ්ඤසත්තා දෙවා අහෙතුකා අනාහාරා අඵස්සකා’’තිආදි (විභ. 1017), තං විරුජ්ඣතීති. තඤ්ච න විරුජ්ඣති. තෙසඤ්හි ඣානං ආහාරොති. එවං සන්තෙපි ‘‘චත්තාරොමෙ, භික්ඛවෙ, ආහාරා භූතානං වා සත්තානං ඨිතියා, සම්භවෙසීනං වා අනුග්ගහාය. කතමෙ චත්තාරො? කබළීකාරො ආහාරො ඔළාරිකො වා සුඛුමො වා, ඵස්සො දුතියො, මනොසඤ්චෙතනා තතියා, විඤ්ඤාණං චතුත්ථ’’න්ති (සං. නි. 2.11) ඉදං විරුජ්ඣතීති. ඉදම්පි න විරුජ්ඣති. එතස්මිඤ්හි සුත්තෙ නිප්පරියායෙන ආහාරලක්ඛණාව ධම්මා ආහාරාති වුත්තා. ඉධ පන පරියායෙන පච්චයො ආහාරොති වුත්තො. සබ්බසඞ්ඛතධම්මානඤ්හි පච්චයො ලද්ධුං වට්ටති, සො ච යං යං ඵලං ජනෙති, තං තං ආහරති නාම. තස්මා ආහාරොති වුච්චති. තෙනෙවාහ –

> ‘‘අවිජ්ජම්පාහං, භික්ඛවෙ, සාහාරං වදාමි, නො අනාහාරං. කො ච, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජාය ආහාරො? ‘පඤ්ච නීවරණා’තිස්ස වචනීයං. පඤ්චනීවරණෙපාහං, භික්ඛවෙ, සාහාරෙ වදාමි, නො අනාහාරෙ. කො ච,

භික්ඛවෙ, පඤ්චන්නං නීවරණානං ආහාරො. ‘අයොනිසො මනසිකාරො’තිස්ස වචනීය’’න්තිආදි (අ. නි. 10.61). අයං ඉධ අධිප්පෙතො.

එතස්මිඤ්හි පච්චයාහාරෙ ගහිතෙ පරියායාහාරොපි නිප්පරියායාහාරොපි සබ්බො ගහිතොව හොති.

තත්ථ අසඤ්ඤභවෙ පච්චයාහාරො ලබ්භති. අනුප්පන්නෙ හි බුද්ධෙ තිත්ථායතනෙ පබ්බජිත්වා වායොකසිණෙ පරිකම්මං කත්වා චතුත්ථජ්ඣානං නිබ්බත්තෙත්වා තතො වුට්ඨාය ‘‘ධී චිත්තං, ධී චිත්තං, චිත්තස්ස නාම අභාවොයෙව සාධු. චිත්තඤ්හි නිස්සාය වධබන්ධනාදිපච්චයං දුක්ඛං උප්පජ්ජති, චිත්තෙ අසති නත්ථෙත’’න්ති ඛන්තිං රුචිං උප්පාදෙත්වා අපරිහීනජ්ඣානා කාලංකත්වා අසඤ්ඤභවෙ නිබ්බත්තන්ති. යො යස්ස ඉරියාපථො මනුස්සලොකෙ පණිහිතො අහොසි, සො තෙන ඉරියාපථෙන නිබ්බත්තිත්වා පඤ්ච කප්පසතානි තිට්ඨති. එත්තකං අද්ධානං නිපන්නො විය නිසින්නො විය ඨිතො විය හොති. එවරූපානඤ්ච සත්තානං පච්චයාහාරො ලබ්භති. තෙ හි යං ඣානං භාවෙත්වා නිබ්බත්තා, තදෙ නෙසං පච්චයො හොති. යථා ජියාවෙගෙන ඛිත්තසරො යාව ජියාවෙගො අත්ථි, තාව ගච්ඡති, එවං යාව ඣානපච්චයො අත්ථි, තාව තිට්ඨන්ති. තස්මිං නිට්ඨිතෙ ඛීණවෙගො සරො විය පතන්ති.

යෙ පන තෙ නෙරයිකා ‘‘නෙවුට්ඨානඵලූපජීවිනො න පුඤ්ඤඵලූපජීවිනො’’ති වුත්තා, තෙසං කො ආහාරොති? තෙසං කම්මමෙව ආහාරොති. කිං පඤ්ච ආහාරා අත්ථීති? ‘‘පඤ්ච, න පඤ්චා’’ති ඉදං න වත්තබ්බං. නනු ‘‘පච්චයො ආහාරො’’ති වුත්තො, තස්මා යෙන කම්මෙන තෙ නිරයෙ නිබ්බත්තා, තදෙව තෙසං ඨිතිපච්චයත්තා ආහාරො. යං සන්ධාය ඉදං වුත්තං ‘‘න තාව කාලං කරොති, යාව න තං පාපකම්මං බ්‍යන්තී හොතී’’ති (අ. නි. 3.36; ම. නි. 3.250). තස්මා **ආහාරට්ඨිතිකා**ති පච්චයට්ඨිතිකාති අත්ථො. කබළීකාරං ආහාරං ආරබ්භාපි චෙත්ථ විවාදො න කාතබ්බො. මුඛෙ උප්පන්නඛෙළොපි හි තෙසං ආහාරකිච්චං සාධෙති. ඛෙළො හි නිරයෙ දුක්ඛවෙදනීයො හුත්වා පච්චයො හොති, සග්ගෙ සුඛවෙදනීයො. ඉති කාමභවෙ නිප්පරියායෙන චත්තාරො ආහාරා, රූපාරූපභවෙසු ඨපෙත්වා අසඤ්ඤභවං සෙසානං තයො, අසඤ්ඤානඤ්චෙව අවසෙසානඤ්ච පච්චයාහාරොති ඉමිනා ආහාරෙන සබ්බෙ සත්තා ආහාරට්ඨිතිකා.

සබ්බෙ සත්තාති ච පුග්ගලාධිට්ඨානා ධම්මදෙසනා, සබ්බෙ සඞ්ඛාරාති අධිප්පායො. භගවතොපි හි ධම්මපුග්ගලානං වසෙන චතුබ්බිධා දෙසනා – ධම්මාධිට්ඨානා ධම්මදෙසනා, ධම්මාධිට්ඨානා පුග්ගලදෙසනා, පුග්ගලාධිට්ඨානා පුග්ගලදෙසනා, පුග්ගලාධිට්ඨානා ධම්මදෙසනාති. ‘‘නාහං,

භික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකධම්මම්පි සමනුපස්සාමි, යං එවං භාවිතං කම්මනියං හොති, යථයිදං චිත්තං. චිත්තං, භික්ඛවෙ, භාවිතං කම්මනියං හොතී''ති (අ. නි. 1.22) එවරූපී **ධම්මාධිට්ඨානා ධම්මදෙසනා**. ''අට්ඨානමෙතං, භික්ඛවෙ, අනවකාසො යං දිට්ඨිසම්පන්නො පුග්ගලො කඤ්චි සඞ්ඛාරං නිච්චතො උපගච්ඡෙය්‍ය, නෙතං ඨානං විජ්ජතී''ති (අ. නි. 1.268) එවරූපී **ධම්මාධිට්ඨානා පුග්ගලදෙසනා**. ''එකපුග්ගලො, භික්ඛවෙ, ලොකෙ උප්පජ්ජමානො උප්පජ්ජති බහුජනහිතාය බහුජනසුඛාය ලොකානුකම්පාය අත්ථාය හිතාය සුඛාය දෙවමනුස්සාන''න්ති (අ. නි. 1.170, 309), එවරූපී **පුග්ගලාධිට්ඨානා පුග්ගලදෙසනා**. ''එකපුග්ගලස්ස භික්ඛවෙ, පාතුභාවා මහතො චක්ඛුස්ස පාතුභාවො හොතී''ති (අ. නි. 1.175-186) එවරූපී **පුග්ගලාධිට්ඨානා ධම්මදෙසනා**. තාසු ඉධ පුග්ගලාධිට්ඨානා ධම්මදෙසනා. උපරි යාව දසකා ධම්මානංයෙව ගහිතත්තා සත්තග්ගහණෙන ධම්මග්ගහණං කතන්ති වෙදිතබ්බං, විසෙසෙන වා සත්තසන්තානපරියාපන්නධම්මානංයෙව අධිකෙන ඤාණෙන සභාවතො උපපරික්ඛිතබ්බත්තා සත්තග්ගහණං කතන්ති වෙදිතබ්බං, සඞ්ඛාරෙ උපාදාය සත්තොති පඤ්ඤත්තිමත්තසම්භවතො වා එලොපවාරෙන සඞ්ඛාරා ''සත්තා''ති වුත්තාති වෙදිතබ්බං. න හි කොචි සත්තො පච්චයට්ඨිතිකො අත්ථි අඤ්ඤත්‍ර සඞ්ඛාරෙහි, වොහාරවසෙන පන එවං වුච්චති. එවමෙතෙන ඤාතපරිඤ්ඤා වුත්තා හොති.

ද්වෙ ධාතුයොති සඞ්ඛතා ච ධාතු අසඞ්ඛතා ච ධාතු. තත්ථ අනෙකෙහි පච්චයෙහි සඞ්ගම්ම කතා පඤ්චක්ඛන්ධා සඞ්ඛතා ධාතු, කෙහිචි පච්චයෙහි අකතං නිබ්බානං අසඞ්ඛතා ධාතු.

තිස්සො ධාතුයොති කාමධාතු රූපධාතු අරූපධාතු (විභ. 181-182). තත්ථ කතමා කාමධාතු? හෙට්ඨතො අවීචිනිරයං පරියන්තං කරිත්වා උපරිතො පරනිම්මිතවසවත්තී දෙවෙ අන්තොකරිත්වා යං එතස්මිං අන්තරෙ එත්ථාවචරා එත්ථ පරියාපන්නා ඛන්ධා ධාතූ ආයතනා රූපා වෙදනා සඤ්ඤා සඞ්ඛාරා විඤ්ඤාණං. අයං වුච්චති කාමධාතු (විභ. 182; ධ. ස. 1287). තත්ථ කතමා රූපධාතු? හෙට්ඨතො බ්‍රහ්මලොකං පරියන්තං කරිත්වා උපරිතො අකනිට්ඨෙ දෙවෙ අන්තොකරිත්වා යං එතස්මිං අන්තරෙ එත්ථාවචරා එත්ථ පරියාපන්නා සමාපන්නස්ස වා උපපන්නස්ස වා දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරිස්ස වා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා. අයං වුච්චති රූපධාතු. තත්ථ කතමා අරූපධාතු? හෙට්ඨතො ආකාසානඤ්චායතනූපගෙ දෙවෙ පරියන්තං කරිත්වා උපරිතො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනූපගෙ දෙවෙ අන්තොකරිත්වා යං එතස්මිං අන්තරෙ එත්ථාවචරා එත්ථ පරියාපන්නා සමාපන්නස්ස වා උපපන්නස්ස වා දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරිස්ස වා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා. අයං වුච්චති අරූපධාතු. අට්ඨකථායං පන ''කාමධාතූති කාමභවො පඤ්චක්ඛන්ධා ලබ්භන්ති, රූපධාතූති රූපභවො පඤ්චක්ඛන්ධා ලබ්භන්ති. අරූපධාතූති අරූපභවො චත්තාරො ඛන්ධා ලබ්භන්තී''ති වුත්තං. අයං දසුත්තරපරියායෙන යොජනා.

සඞ්ගීතිපරියායෙන පන ''තිස්සො කුසලධාතුයො – නෙක්ඛම්මධාතු අබ්‍යාපාදධාතු අවිහිංසාධාතු. අපරාපි තිස්සො ධාතුයො – රූපධාතු අරූපධාතු නිරොධධාතු. අපරාපි තිස්සො ධාතුයො – හීනා ධාතු මජ්ඣිමා ධාතු පණීතා ධාතූ''ති (දී. නි. 1.3.305) වුත්තා ධාතුයොපි එත්ථ යුජ්ජන්ති (විභ. 181-182). නෙක්ඛම්මපටිසංයුත්තො තක්කො විතක්කො…පෙ…. සම්මාසඞ්කප්පො. අයං වුච්චති නෙක්ඛම්මධාතු. සබ්බෙපි කුසලා ධම්මා නෙක්ඛම්මධාතු. අබ්‍යාපාදපටිසංයුත්තො තක්කො විතක්කො…පෙ…. සම්මාසඞ්කප්පො අබ්‍යාපාදධාතු. යා සත්තෙසු මෙත්ති මෙත්තායනා මෙත්තායිතත්තං මෙත්තාචෙතොවිමුත්ති. අයං වුච්චති අබ්‍යාපාදධාතු. අවිහිංසාපටිසංයුත්තො තක්කො විතක්කො…පෙ…. සම්මාසඞ්කප්පො අවිහිංසාධාතු. යා සත්තෙසු කරුණා කරුණායනා කරුණායිතත්තං කරුණාචෙතොවිමුත්ති. අයං වුච්චති අවිහිංසාධාතු (විභ. 182). රූපාරූපධාතුයො වුත්තායෙව. නිරොධධාතු නිබ්බානං. හීනා ධාතු ද්වාදසාකුසලචිත්තුප්පාදා, මජ්ඣිමා ධාතු අවසෙසා තෙභූමකධම්මා. පණීතා ධාතු නව ලොකුත්තරධම්මා. සබ්බාපි ච නිජ්ජීවට්ඨෙන ධාතු.

චත්තාරි අරියසච්චානීති දුක්ඛං අරියසච්චං, දුක්ඛසමුදයං අරියසච්චං, දුක්ඛනිරොධං අරියසච්චං, දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා අරියසච්චං. ඉමෙසං වණ්ණනා සච්චවිස්සජ්ජනෙසුයෙව භවිස්සති.

පඤ්ච විමුත්තායතනානීති අත්තනො හිතත්ථාය පරෙහි පවත්තිතධම්මදෙසනාසවනං, පරෙසං හිතත්ථාය අත්තනො යථාසුතධම්මදෙසනා, යථාසුතස්ස ධම්මස්ස සජ්ඣායකරණං, යථාසුතස්ස ධම්මස්ස චෙතසා අනුවිතක්කනං, කසිණාසුභාදීසු අනුකූලං ආරම්මණන්ති, ඉමානි පඤ්ච විමුච්චනකාරණානි. යථාහ –

> ''ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො සත්ථා ධම්මං දෙසෙති අඤ්ඤතරො වා ගරුට්ඨානියො සබ්‍රහ්මචාරී, යථා යථා ඛො, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො සත්ථා ධම්මං දෙසෙති අඤ්ඤතරො වා ගරුට්ඨානියො සබ්‍රහ්මචාරී, තථා තථා සො තස්මිං ධම්මෙ අත්ථපටිසංවෙදී ච හොති ධම්මපටිසංවෙදී ච, තස්ස අත්ථපටිසංවෙදිනො ධම්මපටිසංවෙදිනො පාමොජ්ජං ජායති, පමුදිතස්ස පීති ජායති, පීතිමනස්ස කායො පස්සම්භති, පස්සද්ධකායො සුඛං වෙදෙති, සුඛිනො චිත්තං සමාධියති, ඉදං පඨමං විමුත්තායතනං.
>
> ''පුන චපරං, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො න හෙව ඛො සත්ථා ධම්මං දෙසෙති අඤ්ඤතරො වා ගරුට්ඨානියො සබ්‍රහ්මචාරී, අපි ච ඛො යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං විත්ථාරෙන පරෙසං දෙසෙති. යථා යථා ඛො, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො…පෙ…. සුඛිනො චිත්තං සමාධියති. ඉදං දුතියං විමුත්තායතනං.

‘‘පුන චපරං, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො නහෙව ඛො සත්ථා ධම්මං දෙසෙති අඤ්ඤතරො වා ගරුට්ඨානියො සබ්‍රහ්මචාරී, නාපි යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං විත්ථාරෙන පරෙසං දෙසෙති, අපි ච ඛො යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං විත්ථාරෙන සජ්ඣායං කරොති. යථා යථා ඛො, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො…පෙ.… සුඛිනො චිත්තං සමාධියති. ඉදං තතියං විමුත්තායතනං.

‘‘පුන චපරං, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො නහෙව ඛො සත්ථා ධම්මං දෙසෙති අඤ්ඤතරො වා ගරුට්ඨානියො සබ්‍රහ්මචාරී, නාපි යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං විත්ථාරෙන පරෙසං දෙසෙති, නාපි යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං විත්ථාරෙන සජ්ඣායං කරොති, අපි ච ඛො යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං චෙතසා අනුවිතක්කෙති අනුවිචාරෙති මනසානුපෙක්ඛති. යථා යථා ඛො, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො…පෙ.… සුඛිනො චිත්තං සමාධියති. ඉදං චතුත්ථං විමුත්තායතනං.

‘‘පුන චපරං, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො නහෙව ඛො සත්ථා ධම්මං දෙසෙති අඤ්ඤතරො වා ගරුට්ඨානියො සබ්‍රහ්මචාරී, නාපි යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං විත්ථාරෙන පරෙසං දෙසෙති, නාපි යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං විත්ථාරෙන සජ්ඣායං කරොති, නාපි යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං චෙතසා අනුවිතක්කෙති අනුවිචාරෙති මනසානුපෙක්ඛති, අපි ච ඛ්වස්ස අඤ්ඤතරං සමාධිනිමිත්තං සුග්ගහිතං හොති සුමනසිකතං සූපධාරිතං සුප්පටිවිද්ධං පඤ්ඤාය, යථා යථා ඛො, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො අඤ්ඤතරං සමාධිනිමිත්තං සුග්ගහිතං හොති සුමනසිකතං සූපධාරිතං සුප්පටිවිද්ධං පඤ්ඤාය තථා තථා සො තස්මිං ධම්මෙ අත්ථපටිසංවෙදී ච හොති ධම්මපටිසංවෙදී ච. තස්ස අත්ථපටිසංවෙදිනො ධම්මපටිසංවෙදිනො පාමොජ්ජං ජායති, පමුදිතස්ස පීති ජායති, පීතිමනස්ස කායො පස්සම්භති, පස්සද්ධකායො සුඛං වෙදෙති, සුඛිනො චිත්තං සමාධියති. ඉදං පඤ්චමං විමුත්තායතන’’න්ති (අ. නි. 5.26; දී. නි. 3.322).

ඡ අනුත්තරියානීති එත්ථ නත්ථි එතෙසං උත්තරන්ති අනුත්තරානි, අනුත්තරානි එව අනුත්තරියානි, ජෙට්ඨකානීති අත්ථො. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා –

‘‘ඡයිමානි (අ. නි. 6.8, 30), භික්ඛවෙ, අනුත්තරියානි. කතමානි ඡ? දස්සනානුත්තරියං, සවනානුත්තරියං, ලාභානුත්තරියං, සික්ඛානුත්තරියං, පාරිචරියානුත්තරියං, අනුස්සතානුත්තරියන්ති.

‘‘කතමඤ්ච, භික්ඛවෙ, දස්සනානුත්තරියං? ඉධ, භික්ඛවෙ, එකච්චො හත්ථිරතනම්පි දස්සනාය ගච්ඡති, අස්සරතනම්පි දස්සනාය

ගච්ඡති, මණිරතනම්පි දස්සනාය ගච්ඡති, උච්චාවචං වා පන දස්සනාය ගච්ඡති, සමණං වා බ්‍රාහ්මණං වා මිච්ඡාදිට්ඨිකං මිච්ඡාපටිපන්නං දස්සනාය ගච්ඡති. අත්ථෙතං, භික්ඛවෙ, දස්සනං, නෙතං නත්ථීති වදාමි. තඤ්ච ඛො එතං, භික්ඛවෙ, දස්සනං හීනං ගම්මං පොථුජ්ජනිකං අනරියං අනත්ථසංහිතං න නිබ්බිදාය න විරාගාය න නිරොධාය න උපසමාය න අභිඤ්ඤාය න සම්බොධාය න නිබ්බානාය සංවත්තති. යො ච ඛො, භික්ඛවෙ, තථාගතං වා තථාගතසාවකං වා දස්සනාය ගච්ඡති නිවිට්ඨසද්ධො නිවිට්ඨපෙමො එකන්තගතො අභිප්පසන්නො. එතදානුත්තරියං, භික්ඛවෙ, දස්සනානං සත්තානං විසුද්ධියා සොකපරිදෙවානං සමතික්කමාය දුක්ඛදොමනස්සානං අත්ථඞ්ගමාය ඤායස්ස අධිගමාය නිබ්බානස්ස සච්ඡිකිරියාය, යදිදං තථාගතං වා තථාගතසාවකං වා දස්සනාය ගච්ඡති නිවිට්ඨසද්ධො නිවිට්ඨපෙමො එකන්තගතො අභිප්පසන්නො. ඉදං වුච්චති, භික්ඛවෙ, දස්සනානුත්තරියං. ඉති දස්සනානුත්තරියං.

‘‘සවනානුත්තරියඤ්ච කථං හොති? ඉධ, භික්ඛවෙ, එකච්චො භෙරිසද්දම්පි සවනාය ගච්ඡති, වීණාසද්දම්පි සවනාය ගච්ඡති, ගීතසද්දම්පි සවනාය ගච්ඡති, උච්චාවචං වා පන සවනාය ගච්ඡති, සමණස්ස වා බ්‍රාහ්මණස්ස වා මිච්ඡාදිට්ඨිකස්ස මිච්ඡාපටිපන්නස්ස ධම්මස්සවනාය ගච්ඡති. අත්ථෙතං, භික්ඛවෙ, සවනං, නෙතං නත්ථීති වදාමි. තඤ්ච ඛො එතං, භික්ඛවෙ, සවනං හීනං…පෙ…. න නිබ්බානාය සංවත්තති. යො ච ඛො, භික්ඛවෙ, තථාගතස්ස වා තථාගතසාවකස්ස වා ධම්මස්සවනාය ගච්ඡති නිවිට්ඨසද්ධො නිවිට්ඨපෙමො එකන්තගතො අභිප්පසන්නො. එතදානුත්තරියං, භික්ඛවෙ, සවනානං සත්තානං විසුද්ධියා…පෙ…. නිබ්බානස්ස සච්ඡිකිරියාය, යදිදං තථාගතස්ස වා තථාගතසාවකස්ස වා ධම්මස්සවනාය ගච්ඡති නිවිට්ඨසද්ධො නිවිට්ඨපෙමො එකන්තගතො අභිප්පසන්නො. ඉදං වුච්චති, භික්ඛවෙ, සවනානුත්තරියං. ඉති දස්සනානුත්තරියං, සවනානුත්තරියං.

‘‘ලාභානුත්තරියඤ්ච කථං හොති? ඉධ, භික්ඛවෙ, එකච්චො පුත්තලාභම්පි ලභති, දාරලාභම්පි ලභති, ධනලාභම්පි ලභති, උච්චාවචං වා පන ලාභම්පි ලභති. සමණෙ වා බ්‍රාහ්මණෙ වා මිච්ඡාදිට්ඨිකෙ මිච්ඡාපටිපන්නෙ සද්ධං පටිලභති. අත්ථෙසො, භික්ඛවෙ, ලාභො, නෙසො නත්ථීති වදාමි. සො ච ඛො එසො, භික්ඛවෙ, ලාභො හීනො…පෙ…. න නිබ්බානාය සංවත්තති. යො ච ඛො, භික්ඛවෙ, තථාගතෙ වා තථාගතසාවකෙ වා සද්ධං පටිලභති නිවිට්ඨසද්ධො නිවිට්ඨපෙමො එකන්තගතො අභිප්පසන්නො. එතදානුත්තරියං, භික්ඛවෙ, ලාභානං සත්තානං විසුද්ධියා…පෙ…. නිබ්බානස්ස සච්ඡිකිරියාය, යදිදං තථාගතෙ වා තථාගතසාවකෙ වා සද්ධං පටිලභති

නිවිට්ඨසද්ධො නිවිට්ඨපෙමො එකන්තගතො අභිප්පසන්නො. ඉදං වුච්චති, භික්ඛවෙ, ලාභානුත්තරියං. ඉති දස්සනානුත්තරියං, සවනානුත්තරියං, ලාභානුත්තරියං.

‘‘සික්ඛානුත්තරියඤ්ච කථං හොති? ඉධ, භික්ඛවෙ, එකච්චො හත්ථිස්මිම්පි සික්ඛති, අස්සස්මිම්පි සික්ඛති, රථස්මිම්පි සික්ඛති, ධනුස්මිම්පි සික්ඛති, ථරුස්මිම්පි සික්ඛති, උච්චාවචං වා පන සික්ඛති, සමණස්ස වා බ්‍රාහ්මණස්ස වා මිච්ඡාදිට්ඨිකස්ස මිච්ඡාපටිපන්නස්ස සික්ඛති. අත්ථෙසා, භික්ඛවෙ, සික්ඛා, නෙසා නත්ථීති වදාමි. සා ච ඛො එසා, භික්ඛවෙ, සික්ඛා හීනා…පෙ…. න නිබ්බානාය සංවත්තති. යො ච ඛො, භික්ඛවෙ, තථාගතප්පවෙදිතෙ ධම්මවිනයෙ අධිසීලම්පි සික්ඛති, අධිචිත්තම්පි සික්ඛති, අධිපඤ්ඤම්පි සික්ඛති නිවිට්ඨසද්ධො නිවිට්ඨපෙමො එකන්තගතො අභිප්පසන්නො. එතදානුත්තරියං, භික්ඛවෙ, සික්ඛානං සත්තානං විසුද්ධියා…පෙ…. නිබ්බානස්ස සච්ඡිකිරියාය, යදිදං තථාගතප්පවෙදිතෙ ධම්මවිනයෙ අධිසීලම්පි සික්ඛති, අධිචිත්තම්පි සික්ඛති, අධිපඤ්ඤම්පි සික්ඛති නිවිට්ඨසද්ධො නිවිට්ඨපෙමො එකන්තගතො අභිප්පසන්නො. ඉදං වුච්චති, භික්ඛවෙ, සික්ඛානුත්තරියං. ඉති දස්සනානුත්තරියං, සවනානුත්තරියං, ලාභානුත්තරියං, සික්ඛානුත්තරියං.

‘‘පාරිචරියානුත්තරියඤ්ච කථං හොති? ඉධ, භික්ඛවෙ, එකච්චො ඛත්තියම්පි පරිචරති, බ්‍රාහ්මණම්පි පරිචරති, ගහපතිම්පි පරිචරති, උච්චාවචං වා පන පරිචරති, සමණං වා බ්‍රාහ්මණං වා මිච්ඡාදිට්ඨිකං මිච්ඡාපටිපන්නං පරිචරති. අත්ථෙසා, භික්ඛවෙ, පාරිචරියා, නෙසා නත්ථීති වදාමි. සා ච ඛො එසා, භික්ඛවෙ, පාරිචරියා හීනා…පෙ…. න නිබ්බානාය සංවත්තති. යො ච ඛො, භික්ඛවෙ, තථාගතං වා තථාගතසාවකං වා පරිචරති නිවිට්ඨසද්ධො නිවිට්ඨපෙමො එකන්තගතො අභිප්පසන්නො. එතදානුත්තරියං, භික්ඛවෙ, පාරිචරියානං සත්තානං විසුද්ධියා…පෙ…. නිබ්බානස්ස සච්ඡිකිරියාය, යදිදං තථාගතං වා තථාගතසාවකං වා පරිචරති නිවිට්ඨසද්ධො නිවිට්ඨපෙමො එකන්තගතො අභිප්පසන්නො. ඉදං වුච්චති, භික්ඛවෙ, පාරිචරියානුත්තරියං. ඉති දස්සනානුත්තරියං, සවනානුත්තරියං, ලාභානුත්තරියං, සික්ඛානුත්තරියං, පාරිචරියානුත්තරියං.

‘‘අනුස්සතානුත්තරියඤ්ච කථං හොති? ඉධ, භික්ඛවෙ, එකච්චො පුත්තලාභම්පි අනුස්සරති, දාරලාභම්පි අනුස්සරති, ධනලාභම්පි අනුස්සරති, උච්චාවචං වා පන අනුස්සරති, සමණං වා බ්‍රාහ්මණං වා මිච්ඡාදිට්ඨිකං මිච්ඡාපටිපන්නං අනුස්සරති. අත්ථෙසා, භික්ඛවෙ, අනුස්සති, නෙසා නත්ථීති වදාමි. සා ච ඛො එසා, භික්ඛවෙ, අනුස්සති හීනා…පෙ…. න නිබ්බානාය සංවත්තති. යො ච ඛො, භික්ඛවෙ,

තථාගතං වා තථාගතසාවකං වා අනුස්සරති නිවිට්ඨසද්ධො නිවිට්ඨපෙමො එකන්තගතො අභිප්පසන්නො. එතදානුත්තරියං, භික්ඛවෙ, අනුස්සතීනං සත්තානං විසුද්ධියා...පෙ.... නිබ්බානස්ස සච්ඡිකිරියාය, යදිදං තථාගතං වා තථාගතසාවකං වා අනුස්සරති නිවිට්ඨසද්ධො නිවිට්ඨපෙමො එකන්තගතො අභිප්පසන්නො. ඉදං වුච්චති, භික්ඛවෙ, අනුස්සතානුත්තරියං. ඉමානි ඛො, භික්ඛවෙ, ඡ අනුත්තරියානී''ති (අ. නි. 6.30).

සත්ත නිද්දසවත්ථූනීති එත්ථ නත්ථි එතස්ස දසාති නිද්දසො. නිද්දසස්ස නිද්දසභාවස්ස වත්ථූනි කාරණානි නිද්දසවත්ථූනි. ඛීණාසවො හි දසවස්සකාලෙ පරිනිබ්බුතො පුන පටිසන්ධියා අභාවා පුන දසවස්සො න හොතීති නිද්දසොති වුච්චති. න කෙවලඤ්ච දසවස්සොව න හොති, නවවස්සොපි...පෙ.... එකමුහුත්තිකොපි න හොතියෙව. න කෙවලඤ්ච දසවස්සකාලෙ පරිනිබ්බුතො, සත්තවස්සිකකාලෙ පරිනිබ්බුතොපි නිස්සත්තො නිද්දසො නිමුහුත්තො හොතියෙව. තිත්ථියසමයෙ උප්පන්නවොහාරං පන සාසනෙ ඛීණාසවස්ස ආරොපෙත්වා තත්ථ තාදිසස්ස අභාවං, ඉධ ච සබ්භාවං දස්සෙන්තො භගවා තාදිසසභාවස්ස කාරණානි ''සත්ත නිද්දසවත්ථූනී''ති ආහ. යථාහ –

''සත්තිමානි, භික්ඛවෙ, නිද්දසවත්ථූනි. කතමානි සත්ත? ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු සික්ඛාසමාදානෙ තිබ්බච්ඡන්දො හොති, ආයතිඤ්ච සික්ඛාසමාදානෙ අවිගතපෙමො. ධම්මනිසන්තියා තිබ්බච්ඡන්දො හොති, ආයතිඤ්ච ධම්මනිසන්තියා අවිගතපෙමො. ඉච්ඡාවිනයෙ තිබ්බච්ඡන්දො හොති, ආයතිඤ්ච ඉච්ඡාවිනයෙ අවිගතපෙමො. පටිසල්ලානෙ තිබ්බච්ඡන්දො හොති, ආයතිඤ්ච පටිසල්ලානෙ අවිගතපෙමො. වීරියාරම්භෙ තිබ්බච්ඡන්දො හොති, ආයතිඤ්ච වීරියාරම්භෙ අවිගතපෙමො. සතිනෙපක්කෙ තිබ්බච්ඡන්දො හොති, ආයතිඤ්ච සතිනෙපක්කෙ අවිගතපෙමො. දිට්ඨිපටිවෙධෙ තිබ්බච්ඡන්දො හොති, ආයතිඤ්ච දිට්ඨිපටිවෙධෙ අවිගතපෙමො. ඉමානි ඛො, භික්ඛවෙ, සත්ත නිද්දසවත්ථූනී''ති (අ. නි. 7.20).

ථෙරොපි තථෙව දෙසනං උද්ධරිත්වා ''සත්ත නිද්දසවත්ථූනී''ති ආහ.

අට්ඨ අභිභායතනානීති එත්ථ අභිභුය්‍යමානානි ආයතනානි එතෙසං ඣානානන්ති අභිභායතනානි, ඣානානි. **ආයතනානී**ති අධිට්ඨානට්ඨෙන ආයතනසඞ්ඛාතානි කසිණාරම්මණානි. ඤාණුත්තරිකො හි පුග්ගලො විසදඤාණො ''කිං එත්ථ ආරම්මණෙ සමාපජ්ජිතබ්බං. න මය්හං චිත්තෙකග්ගතාකරණෙ භාරො අත්ථී''ති, තානි ආරම්මණානි අභිභවිත්වා සමාපජ්ජති, සහ නිමිත්තුප්පාදෙනෙවෙත්ථ අප්පනං නිබ්බත්තෙතීති අත්ථො. එවං උප්පාදිතානි ඣානානි ''අභිභායතනානී''ති වුච්චන්ති.

‘‘කතමානි (අ. නි. 8.65) අට්ඨ? අජ්ඣත්තං රූපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති පරිත්තානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි, ‘තානි අභිභුය්‍ය ජානාමි පස්සාමී’ති එවංසඤ්ඤී හොති. ඉදං පඨමං අභිභායතනං.

‘‘අජ්ඣත්තං රූපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති අප්පමාණානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි, ‘තානි අභිභුය්‍ය ජානාමි පස්සාමී’ති එවංසඤ්ඤී හොති. ඉදං දුතියං අභිභායතනං.

‘‘අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති පරිත්තානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි, ‘තානි අභිභුය්‍ය ජානාමි පස්සාමී’ති එවංසඤ්ඤී හොති. ඉදං තතියං අභිභායතනං.

‘‘අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති අප්පමාණානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි, ‘තානි අභිභුය්‍ය ජානාමි පස්සාමී’ති එවංසඤ්ඤී හොති. ඉදං චතුත්ථං අභිභායතනං.

‘‘අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති නීලානි නීලවණ්ණානි නීලනිදස්සනානි නීලනිභාසානි. සෙය්‍යථාපි නාම උමාපුප්ඵං නීලං නීලවණ්ණං නීලනිදස්සනං නීලනිභාසං, සෙය්‍යථාපි වා පන තං වත්ථං බාරාණසෙය්‍යකං උභතොභාගවිමට්ඨං නීලං නීලවණ්ණං නීලනිදස්සනං නීලනිභාසං, එවමෙව අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති නීලානි නීලවණ්ණානි නීලනිදස්සනානි නීලනිභාසානි, ‘තානි අභිභුය්‍ය ජානාමි පස්සාමී’ති එවංසඤ්ඤී හොති. ඉදං පඤ්චමං අභිභායතනං.

‘‘අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති පීතානි පීතවණ්ණානි පීතනිදස්සනානි පීතනිභාසානි. සෙය්‍යථාපි නාම කණිකාරපුප්ඵං පීතං පීතවණ්ණං පීතනිදස්සනං පීතනිභාසං, සෙය්‍යථාපි වා පන තං වත්ථං බාරාණසෙය්‍යකං උභතොභාගවිමට්ඨං පීතං පීතවණ්ණං පීතනිදස්සනං පීතනිභාසං, එවමෙව අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති පීතානි පීතවණ්ණානි පීතනිදස්සනානි පීතනිභාසානි, ‘තානි අභිභුය්‍ය ජානාමි පස්සාමී’ති එවංසඤ්ඤී හොති. ඉදං ඡට්ඨං අභිභායතනං.

‘‘අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති ලොහිතකානි ලොහිතකවණ්ණානි ලොහිතකනිදස්සනානි ලොහිතකනිභාසානි. සෙය්‍යථාපි නාම බන්ධුජීවකපුප්ඵං ලොහිතකං ලොහිතකවණ්ණං ලොහිතකනිදස්සනං ලොහිතකනිභාසං, සෙය්‍යථාපි වා පන තං වත්ථං බාරාණසෙය්‍යකං උභතොභාගවිමට්ඨං ලොහිතකං ලොහිතකවණ්ණං ලොහිතකනිදස්සනං ලොහිතකනිභාසං, එවමෙව

අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති ලොහිතකානි ලොහිතකවණ්ණානි ලොහිතකනිදස්සනානි ලොහිතකනිභාසානි, ‘තානි අභිභුය්‍ය ජානාමි පස්සාමී’ති එවංසඤ්ඤී හොති. ඉදං සත්තමං අභිභායතනං.

‘‘අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති ඔදාතානි ඔදාතවණ්ණානි ඔදාතනිදස්සනානි ඔදාතනිභාසානි. සෙය්‍යථාපි නාම ඔසධිතාරකා ඔදාතා ඔදාතවණ්ණා ඔදාතනිදස්සනා ඔදාතනිභාසා, සෙය්‍යථාපි වා පන තං වත්ථං බාරාණසෙය්‍යකං උභතොභාගවිමට්ඨං ඔදාතං ඔදාතවණ්ණං ඔදාතනිදස්සනං ඔදාතනිභාසං, එවමෙව අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති ඔදාතානි ඔදාතවණ්ණානි ඔදාතනිදස්සනානි ඔදාතනිභාසානි, ‘තානි අභිභුය්‍ය ජානාමි පස්සාමී’ති එවංසඤ්ඤී හොති. ඉදං අට්ඨමං අභිභායතනං. ඉමානි අට්ඨ අභිභායතනානි (අ. නි. 8.65; දී. නි. 3.358).

නව අනුපුබ්බවිහාරාති පුබ්බං පුබ්බං අනු අනුපුබ්බං, අනුපුබ්බං විහරිතබ්බතො සමාපජ්ජිතබ්බතො විහාරා අනුපුබ්බවිහාරා, අනුපටිපාටියා සමාපජ්ජිතබ්බවිහාරාති අත්ථො.

‘‘කතමෙ නව? ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු විවිච්චෙව කාමෙහි විවිච්ච අකුසලෙහි ධම්මෙහි සවිතක්කං සවිචාරං විවෙකජං පීතිසුඛං පඨමං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති. විතක්කවිචාරානං වූපසමා අජ්ඣත්තං සම්පසාදනං චෙතසො එකොදිභාවං අවිතක්කං අවිචාරං සමාධිජං පීතිසුඛං දුතියං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති. පීතියා ච විරාගා උපෙක්ඛකො ච විහරති සතො සම්පජානො, සුඛඤ්ච කායෙන පටිසංවෙදෙති, යං තං අරියා ආචික්ඛන්ති ‘උපෙක්ඛකො සතිමා සුඛවිහාරී’ති, තතියං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති. සුඛස්ස ච පහානා දුක්ඛස්ස ච පහානා පුබ්බෙව සොමනස්සදොමනස්සානං අත්ථඞ්ගමා අදුක්ඛමසුඛං උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිං චතුත්ථං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති. සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා පටිඝසඤ්ඤානං අත්ථඞ්ගමා නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා ‘අනන්තො ආකාසො’ති ආකාසානඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති. සබ්බසො ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්කම්ම ‘අනන්තං විඤ්ඤාණ’න්ති විඤ්ඤාණඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති. සබ්බසො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමතික්කම්ම ‘නත්ථි කිඤ්චී’ති ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති. සබ්බසො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමතික්කම්ම නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති. සබ්බසො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමතික්කම්ම සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං උපසම්පජ්ජ විහරතී’’ති (අ. නි. 9.33; දී. නි. 3.343, 359) වුත්තා නව අනුපුබ්බවිහාරාව.

දස නිජ්ජරවත්ථූනීති මිච්ඡාදිට්ඨිආදීනි නිජ්ජරයන්ති නාසයන්තීති නිජ්ජරානි. **වත්ථූනීති** කාරණානි. නිජ්ජරානි ච තානි වත්ථූනි චාති නිජ්ජරවත්ථූනි. සම්මාදිට්ඨිආදීනං එතං අධිවචනං.

‘‘කතමානි (අ. නි. 10.106; දී. නි. 3.360) දස? සම්මාදිට්ඨිකස්ස, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාදිට්ඨි නිජ්ජිණ්ණා හොති. යෙ ච මිච්ඡාදිට්ඨිපච්චයා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති, තෙ චස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති, සම්මාදිට්ඨිපච්චයා ච අනෙකෙ කුසලා ධම්මා භාවනාපාරිපූරිං ගච්ඡන්ති.

‘‘සම්මාසඞ්කප්පස්ස, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාසඞ්කප්පො නිජ්ජිණ්ණො හොති. යෙ ච මිච්ඡාසඞ්කප්පපච්චයා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති, තෙ චස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති, සම්මාසඞ්කප්පපච්චයා ච අනෙකෙ කුසලා ධම්මා භාවනාපාරිපූරිං ගච්ඡන්ති.

‘‘සම්මාවාචස්ස, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාවාචා නිජ්ජිණ්ණා හොති. යෙ ච මිච්ඡාවාචාපච්චයා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති, තෙ චස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති, සම්මාවාචාපච්චයා ච අනෙකෙ කුසලා ධම්මා භාවනාපාරිපූරිං ගච්ඡන්ති.

‘‘සම්මාකම්මන්තස්ස, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාකම්මන්තො නිජ්ජිණ්ණො හොති. යෙ ච මිච්ඡාකම්මන්තපච්චයා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති, තෙ චස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති, සම්මාකම්මන්තපච්චයා ච අනෙකෙ කුසලා ධම්මා භාවනාපාරිපූරිං ගච්ඡන්ති.

‘‘සම්මාආජීවස්ස, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාආජීවො නිජ්ජිණ්ණො හොති. යෙ ච මිච්ඡාආජීවපච්චයා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති, තෙ චස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති, සම්මාආජීවපච්චයා ච අනෙකෙ කුසලා ධම්මා භාවනාපාරිපූරිං ගච්ඡන්ති.

‘‘සම්මාවායාමස්ස, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාවායාමො නිජ්ජිණ්ණො හොති. යෙ ච මිච්ඡාවායාමපච්චයා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති, තෙ චස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති, සම්මාවායාමපච්චයා ච අනෙකෙ කුසලා ධම්මා භාවනාපාරිපූරිං ගච්ඡන්ති.

‘‘සම්මාසතිස්ස, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාසති නිජ්ජිණ්ණා හොති. යෙ ච මිච්ඡාසතිපච්චයා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති, තෙ චස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති, සම්මාසතිපච්චයා ච අනෙකෙ කුසලා ධම්මා භාවනාපාරිපූරිං ගච්ඡන්ති.

‘‘සම්මාසමාධිස්ස, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාසමාධි නිජ්ජිණ්ණො හොති. යෙ ච මිච්ඡාසමාධිපච්චයා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති, තෙ චස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති, සම්මාසමාධිපච්චයා ච අනෙකෙ කුසලා ධම්මා භාවනාපාරිපූරිං ගච්ඡන්ති.

‘‘සම්මාඤාණිස්ස, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාඤාණං නිජ්ජිණ්ණං හොති. යෙ ච මිච්ඡාඤාණපච්චයා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති, තෙ චස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති, සම්මාඤාණපච්චයා ච අනෙකෙ කුසලා ධම්මා භාවනාපාරිපූරිං ගච්ඡන්ති.

‘‘සම්මාවිමුත්තිස්ස, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාවිමුත්ති නිජ්ජිණ්ණා හොති. යෙ ච මිච්ඡාවිමුත්තිපච්චයා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති, තෙ චස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති, සම්මාවිමුත්තිපච්චයා ච අනෙකෙ කුසලා ධම්මා භාවනාපාරිපූරිං ගච්ඡන්ති’’ති (අ. නි. 10.106; දී. නි. 3.360) වුත්තානි දස නිජ්ජරවත්ථූනි.

3. **සබ්බං, භික්ඛවෙ, අභිඤ්ඤෙය්‍ය**න්තිආදි භගවතා වුත්තං ඉධ ආහරිත්වා දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං. **කිඤ්ච**-ඉති **ච**-කාරො පදපූරණමත්තෙ නිපාතො. **චක්ඛාදීනි** තිංස විස්සජ්ජනානි ඡසු ද්වාරෙසු එකෙකස්මිං පඤ්ච පඤ්ච කත්වා ද්වාරාරම්මණපවත්තික්කමෙන නිද්දිට්ඨානි. තත්ථ දුවිධං චක්ඛු – මංසචක්ඛු පඤ්ඤාචක්ඛු ච. තෙසු බුද්ධචක්ඛු සමන්තචක්ඛු ඤාණචක්ඛු දිබ්බචක්ඛු ධම්මචක්ඛූති පඤ්චවිධං පඤ්ඤාචක්ඛු. ‘‘අද්දසං ඛො අහං, භික්ඛවෙ, බුද්ධචක්ඛුනා ලොකං වොලොකෙන්තො’’ති (ම. නි. 1.283; 2.339; මහාව. 9) ඉදං **බුද්ධචක්ඛු** නාම. ‘‘සමන්තචක්ඛු වුච්චති සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණ’’න්ති (චූළනි. ධොතකමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 32; මොඝරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85) ඉදං **සමන්තචක්ඛු** නාම. ‘‘චක්ඛුං උදපාදි ඤාණං උදපාදී’’ති (සං. නි. 5.1081; මහාව. 15) ඉදං **ඤාණචක්ඛු** නාම. ‘‘අද්දසං ඛො අහං, භික්ඛවෙ, දිබ්බෙන චක්ඛුනා විසුද්ධෙනා’’ති (ම. නි. 1.285) ඉදං **දිබ්බචක්ඛු** නාම. ‘‘විරජං වීතමලං ධම්මචක්ඛුං උදපාදී’’ති (ම. නි. 2.395) ඉදං හෙට්ඨිමමග්ගත්තයසඞ්ඛාතං ඤාණං **ධම්මචක්ඛු** නාම.

මංසචක්ඛුපි සසම්භාරචක්ඛු, පසාදචක්ඛූති දුවිධං හොති. ය්වායං අක්ඛිකූපකෙ පතිට්ඨිතො හෙට්ඨා අක්ඛිකූපකට්ඨිකෙන උපරි භමුකට්ඨිකෙන උභතො අක්ඛිකූටෙහි බහිද්ධා අක්ඛිපඛුමෙහි පරිච්ඡින්නො අක්ඛිකූපකමජ්ඣා නික්ඛන්තෙන න්හාරුසුත්තකෙන මත්ථලුඞ්ගෙ ආබද්ධො සෙතකණ්හාතිකණ්හමණ්ඩලවිචිත්තො මංසපිණ්ඩො, ඉදං **සසම්භාරචක්ඛු** නාම. යො පන එත්ථ සිතො එත්ථ පටිබද්ධො චතුන්නං මහාභූතානං උපාදාය පසාදො, ඉදං **පසාදචක්ඛු** නාම. ඉදම්ධාධිප්පෙතං. තදෙතං තස්ස සසම්භාරචක්ඛුනො සෙතමණ්ඩලපරික්ඛිත්තස්ස කණ්හමණ්ඩලස්ස මජ්ඣෙ අභිමුඛෙ ඨිතානං සරීරසණ්ඨානුප්පත්තිදෙසෙ

දිට්ඨිමණ්ඩලෙ සත්තසු පිචුපටලෙසු ආසිත්තතෙලං පිචුපටලානි විය සත්ත අක්ඛිපටලානි බ්‍යාපෙත්වා පමාණතො මුග්ගවිදලමත්තං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති. තං චක්ඛතීති **චක්ඛු,** රූපං අස්සාදෙති විභාවෙති චාති අත්ථො. රූපයන්තීති **රූපා,** වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානා හදයඞ්ගතභාවං පකාසෙන්තීති අත්ථො. චක්ඛුතො පවත්තං විඤ්ඤාණං, චක්ඛුස්ස වා විඤ්ඤාණං **චක්ඛුවිඤ්ඤාණං.** ඵුසතීති ඵස්සො. උපසග්ගෙන පදං මණ්ඩෙත්වා සම්ඵස්සොති වුත්තං. චක්ඛුතො පවත්තො සම්ඵස්සො **චක්ඛුසම්ඵස්සො. චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා**ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තඵස්සපච්චයා. **වෙදයිත**න්ති වින්දනං, වෙදනාති අත්ථො. තදෙව සුඛයතීති **සුඛං,** යස්සුප්පජ්ජති, තං සුඛිතං කරොතීති අත්ථො. සුට්ඨු වා ඛාදති, ඛනති ච කායචිත්තාබාධන්ති සුඛං. දුක්ඛයතීති **දුක්ඛං,** යස්සුප්පජ්ජති, තං දුක්ඛිතං කරොතීති අත්ථො. න දුක්ඛං න සුඛන්ති **අදුක්ඛමසුඛං. ම**-කාරො පදසන්ධිවසෙන වුත්තො. සො පන චක්ඛුසම්ඵස්සො අත්තනා සම්පයුත්තාය වෙදනාය සහජාත අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සය විපාකආහාරසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන අට්ඨධා පච්චයො හොති, සම්පටිච්ඡනසම්පයුත්තාය අනන්තරසමනන්තරඅනන්තරූපනිස්සයනත්ථිවිගතවසෙනපඤ්චධා, සන්තීරණාදිසම්පයුත්තානං උපනිස්සයවසෙනෙව පච්චයො හොති.

සුණාතීති **සොතං.** තං සසම්භාරසොතබිලස්ස අන්තො තනුතම්බලොමාචිතෙ අඞ්ගුලිවෙධකසණ්ඨානෙ පදෙසෙ සොතවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති. සප්පන්තීති **සද්දා,** උදාහරීයන්තීති අත්ථො. සායතීති **ඝානං.** තං සසම්භාරඝානබිලස්ස අන්තො අජපදසණ්ඨානෙ පදෙසෙ ඝානවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති. ගන්ධයන්තීති **ගන්ධා,** අත්තනො වත්ථුං සූචෙන්තීති අත්ථො. ජීවිතමව්හායතීති **ජිව්හා,** සායනට්ඨෙන වා ජිව්හා. සා සසම්භාරජිව්හාය අතිඅග්ගමූලපස්සානි වජ්ජෙත්වා උපරිමතලමජ්ඣෙ භින්නඋප්පලදලග්ගසණ්ඨානෙ පදෙසෙ ජිව්හාවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානා තිට්ඨති. රසන්ති තෙ සත්තාති **රසා,** අස්සාදෙන්තීති අත්ථො. කුච්ඡිතානං සාසවධම්මානං ආයොති **කායො. ආයො**ති උප්පත්තිදෙසො. සො යාවතා ඉමස්මිං කායෙ උපාදිණ්ණප්පවත්ති නාම අත්ථි, තත්ථ යෙභුය්‍යෙන කායපසාදො කායවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානො තිට්ඨති. ඵුසීයන්තීති **ඵොට්ඨබ්බා.** මුනාතීති **මනො,** විජානාතීති අත්ථො. අත්තනො ලක්ඛණං ධාරෙන්තීති **ධම්මා. මනො**ති සභාවජ්ජනං භවඞ්ගං. **ධම්මා**ති ද්වාදසපභෙදා ධම්මාරම්මණා ධම්මා. **මනොවිඤ්ඤාණ**න්ති ජවනමනොවිඤ්ඤාණං. **මනොසම්ඵස්සො**ති තංසම්පයුත්තො ඵස්සො. සො සම්පයුත්තාය වෙදනාය විපාකපච්චයවජ්ජෙහි සෙසෙහි සත්තහි පච්චයො හොති, අනන්තරාය තෙහෙව, සෙසානං උපනිස්සයවසෙනෙව පච්චයො හොති.

රූපාදීනි පඤ්ච විස්සජ්ජනානි ඛන්ධවසෙන නිද්දිට්ඨානි. සීතාදීහි රුප්පති පීළීයතීති **රූපං**. වෙදයතීති **වෙදනා**. සඤ්ජානාතීති **සඤ්ඤා**. සඞ්ඛරොන්තීති **සඞ්ඛාරා**. **විජානාතීති විඤ්ඤාණං**. **චක්ඛාදීනි** ධම්මවිචාරපරියන්තානි දස ඡක්කවසෙන, සට්ඨි විස්සජ්ජනානි පියරූපසාතරූපවසෙන නිද්දිට්ඨානි. චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිකා වෙදනා තංතංසම්පයුත්තාව. රූපෙසු සඤ්ඤා **රූපසඤ්ඤා**. සඤ්චෙතයතීති **සඤ්චෙතනා,** අභිසන්දහතීති අත්ථො. තසතීති **තණ්හා,** පිපාසතීති අත්ථො. විතක්කෙතීති **විතක්කො,** විතක්කනං වා විතක්කො, ඌහනන්ති වුත්තං හොති. ආරම්මණෙ තෙන චිත්තං විචරතීති **විචාරො,** විචරණං වා විචාරො, අනුසඤ්චරණන්ති වුත්තං හොති.

4. **පථවීධාතාදීනි** ඡ විස්සජ්ජනානි සංඛිත්තෙන නාමරූපවවත්ථානවසෙන නිද්දිට්ඨානි. පත්ථටත්තා **පථවී**. අප්පෙති, ආපීයති, අප්පායතීති වා **ආපො**. තෙජයතීති **තෙජො**. වායතීති **වායො**. න කස්සති න නිකස්සති, කසිතුං ඡින්දිතුං භින්දිතුං වා න සක්කාති **ආකාසො**. නිස්සත්තට්ඨෙන **ධාතු**.

පථවීකසිණාදීනි දස විස්සජ්ජනානි කසිණභාවනාවසෙන නිද්දිට්ඨානි. **කසිණන්ති** සකලඵරණවසෙන කසිණමණ්ඩලම්පි තස්මිං උපට්ඨිතනිමිත්තම්පි තදාරම්මණං ඣානම්පි වුච්චති. ඉධ පන ඣානං අධිප්පෙතං. ආදිම්හි චත්තාරි මහාභූතකසිණාරම්මණානි ඣානානි, තතො පරානි චත්තාරි වණ්ණකසිණාරම්මණානි. **ආකාසකසිණන්ති** පරිච්ඡෙදාකාසො, තදාරම්මණඤ්ච ඣානං, කසිණුග්ඝාටිමාකාසො, තදාරම්මණඤ්ච ආකාසානඤ්චායතනං. **විඤ්ඤාණකසිණන්ති** ආකාසානඤ්චායතනවිඤ්ඤාණං, තදාරම්මණඤ්ච විඤ්ඤාණඤ්චායතනං.

කෙසාදීනි ද්වත්තිංස විස්සජ්ජනානි ද්වත්තිංසාකාරකම්මට්ඨානවසෙන නිද්දිට්ඨානි. තෙසු පන කෙසාදීසු පටිකූලතො උපට්ඨිතෙසු කායගතාසතිවසෙන අසුභකම්මට්ඨානං හොති, වණ්ණතො උපට්ඨිතෙසු කසිණකම්මට්ඨානං හොති, ධාතුතො උපට්ඨිතෙසු චතුධාතුවවත්ථානකම්මට්ඨානං හොති, කෙසාතිආදීනි ච පටිකූලතො වණ්ණතො වා උපට්ඨිතානං තදාරම්මණානි ඣානානි, ධාතුතො උපට්ඨිතස්ස තෙ ච කොට්ඨාසා තදාරම්මණා ච ධාතුභාවනා වෙදිතබ්බා.

කෙසා උභොසු පස්සෙසු කණ්ණචූළිකාහි පුරතො නලාටන්තෙන, පච්ඡතො ච ගලවාටකෙන පරිච්ඡින්නා සීසකටාහවෙඨනචම්මෙ වීහග්ගමත්තං පවිසිත්වා ඨිතා අනෙකසතසහස්සසඞ්ඛා.

ලොමා ඨපෙත්වා කෙසාදීනං පතිට්ඨිතොකාසං හත්ථතලපාදතලානි ච යෙභුය්‍යෙන සරීරචම්මෙ නවනවුතියා ලොමකූපසහස්සෙසු ලික්ඛාමත්තං පවිසිත්වා ඨිතා.

නඛා අඞ්ගුලීනං අග්ගපිට්ඨෙසු ඨිතා වීසති.

දන්තා ද්වීසු හනුකට්ඨිකෙසු ඨිතා යෙභුය්‍යෙන ද්වත්තිංස.

තචො සකලසරීරං පරියොනන්ධිත්වා ඨාකටකිලොමකස්ස උපරි ඡවියා හෙට්ඨා ඨිතං චම්මං.

මංසං සාධිකානි තීණි අට්ඨිසතානි අනුලිම්පිත්වා ඨිතානි නවමංසපෙසිසතානි.

න්හාරු සකලසරීරෙ අට්ඨීනි ආබන්ධිත්වා ඨිතානි නව න්හාරුසතානි.

අට්ඨී සකලසරීරෙ හෙට්ඨා අට්ඨීනං උපරි ඨිතානි සාධිකානි තීණි අට්ඨිසතානි.

අට්ඨිමිඤ්ජා තෙසං තෙසං අට්ඨීනං අබ්භන්තරෙ ඨිතා මිඤ්ජා.

වක්කං ගලවාටකා නික්ඛන්තෙන එකමූලෙන ථොකං ගන්ත්වා ද්විධා භින්නෙන ථූලන්හාරුනා විනිබද්ධා හුත්වා හදයමංසං පරික්ඛිපිත්වා ඨිතා ද්වෙ මංසපිණ්ඩිකා.

හදයං සරීරබ්භන්තරෙ ද්වින්නං ථනානං මජ්ඣෙ ඨිතං අන්තො චිත්තසන්නිස්සයං අඩ්ඪපසතමත්තලොහිතපුණ්ණං පුන්නාගට්ඨිපතිට්ඨානමත්තාවාටකං හදයමංසං.

යකනං ද්වින්නං ථනානං අබ්භන්තරෙ දක්ඛිණපස්සං නිස්සාය ඨිතං යමකමංසපටලං.

කිලොමකං හදයවක්කානි පටිච්ඡාදෙත්වා ඨිතං පටිච්ඡන්නකිලොමකසඞ්ඛාතඤ්ච සකලසරීරෙ චම්මස්ස හෙට්ඨතො මංසං පරියොනන්ධිත්වා ඨිතං අප්පටිච්ඡන්නකිලොමකසඞ්ඛාතඤ්චාති දුවිධං පරියොනහනමංසං.

පිහකං හදයස්ස වාමපස්සෙ උදරපටලස්ස මත්ථකපස්සං නිස්සාය ඨිතං උදරජිව්හාමංසං.

පප්ඵාසං සරීරබ්භන්තරෙ ද්වින්නං ථනානං අන්තරෙ හදයයකනානං උපරි ඡාදෙත්වා ඔලම්බන්තං ඨිතං ද්වත්තිංසමංසඛණ්ඩප්පභෙදං පප්ඵාසමංසං.

අන්තං උපරි ගලවාටකෙ හෙට්ඨා කරීසමග්ගෙ විනිබන්ධත්තා ගලවාටකකරීසමග්ගපරියන්තෙ සරීරබ්භන්තරෙ ඨිතා පුරිසස්ස

ද්වත්තිංසහත්ථා ඉත්ථියා අට්ඨවීසතිහත්ථා එකවීසතියා ඨානෙසු ඔභග්ගා අන්තවට්ටි.

අන්තගුණං අන්තභොගෙ එකතො අගලන්තෙ ආබන්ධිත්වා එකවීසතියා අන්තභොගානං අන්තරා ඨිතං බන්ධනං.

උදරියං දන්තමුසලසඤ්චුණ්ණිතං ජිව්හාහත්ථපරිවත්තිතං ඛෙළලාලාපලිබුද්ධං තංඛණවිගතවණ්ණගන්ධරසාදිසම්පදං තන්තවායඛලිසුවානවමථුසදිසං නිපතිත්වා පිත්තසෙම්හවාතපලිවෙඨිතං හුත්වා උදරග්ගිසන්තාපවෙගකුථිතං කිමිකුලාකුලං උපරූපරි ඵෙණබුබ්බුළකානි මුඤ්චන්තං පරමකසම්බුකදුග්ගන්ධජෙගුච්ඡභාවං ආපජ්ජිත්වා ආමාසයසඞ්ඛාතෙ උපරිනාභිඅන්තපටලෙ ඨිතං නානප්පකාරකං අසිතපීතඛායිතසායිතං.

කරීසං පක්කාසයසඞ්ඛාතෙ හෙට්ඨා නාභිපිට්ඨිකණ්ටකමූලානං අන්තරෙ උබ්බෙධෙන අට්ඨඞ්ගුලමත්තෙ අන්තාවසානෙ ඨිතං වච්චං.

පිත්තං හදයමංසපප්ඵාසානං අන්තරෙ යකනමංසං නිස්සාය ඨිතං මහාකොසාතකීකොසකසදිසෙ පිත්තකොසකෙ ඨිතං බද්ධපිත්තසඞ්ඛාතඤ්ච, කෙසලොමනඛදන්තානං මංසවිනිමුත්තට්ඨානඤ්චෙව ථද්ධසුක්ඛචම්මඤ්ච ඨපෙත්වා අවසෙසං සරීරං බ්‍යාපෙත්වා ඨිතං අබද්ධපිත්තසඞ්ඛාතඤ්චාති දුවිධං පිත්තං.

සෙම්හං උදරපටලෙ ඨිතං එකපත්ථපූරප්පමාණං සෙම්හං.

පුබ්බො ඛාණුකණ්ටකපහරණග්ගිජාලාදීහි අභිහතෙ වා සරීරප්පදෙසෙ අබ්භන්තරධාතුක්ඛොභවසෙන වා උප්පන්නෙසු ගණ්ඩපීළකාදීසු පරිපක්කලොහිතපරිණාමො. **ලොහිතං** යකනස්ස හෙට්ඨාභාගං පූරෙත්වා හදයවක්කපප්ඵාසානං උපරි ථොකං ථොකං පග්ඝරන්තං වක්කහදයයකනපප්ඵාසෙ තෙමයමානං ඨිතං එකපත්ථපූරමත්තං සන්නිචිතලොහිතසඞ්ඛාතඤ්ච, කෙසලොමනඛදන්තානං මංසවිනිමුත්තට්ඨානඤ්චෙව ථද්ධසුක්ඛචම්මඤ්ච ඨපෙත්වා ධමනිජාලානුසාරෙන සබ්බං උපාදින්නසරීරං ඵරිත්වා ඨිතං සංසරණලොහිතසඞ්ඛාතඤ්චාති දුවිධං ලොහිතං.

සෙදො අග්ගිසන්තාපසූරියසන්තාපඋතුවිකාරාදීහි සන්තත්තෙ සරීරෙ සබ්බකෙසලොමකූපවිවරෙහි පග්ඝරණකආපොධාතු.

මෙදො ථූලස්ස සකලසරීරෙ චම්මමංසන්තරෙ කිසස්ස ජඞ්ඝමංසාදීනි නිස්සාය ඨිතො ථිනසිනෙහො.

අස්සු සොමනස්සදොමනස්සවිසභාගාහාරඋතූහි සමුට්ඨහිත්වා අක්ඛිකූපකෙ පූරෙත්වා තිට්ඨන්තී වා පග්ඝරන්තී වා ආපොධාතු.

වසා අග්ගිසන්තාපසූරියසන්තාපඋතුවිසභාගෙහි උස්මාජාතෙසු යෙභුය්‍යෙන
හත්ථතලහත්ථපිට්ඨිපාදතලපාදපිට්ඨිනාසාපුටනලාටඅංසකූටෙසු ඨිතො විලීනසිනෙහො.

ඛෙළො තථාරූපං ආහාරං පස්සන්තස්ස වා සරන්තස්ස වා මුඛෙ වා ඨපෙන්තස්ස හදයං වා ආකිලායන්තස්ස කිස්මිඤ්චිදෙව වා ජිගුච්ඡං උප්පාදෙන්තස්ස භිය්‍යො උප්පජ්ජිත්වා උභොහි කපොලපස්සෙහි ඔරුය්හ ජිව්හාය තිට්ඨමානා ඵෙණමිස්සා ආපොධාතු.

සිඞ්ඝාණිකා විසභාගාහාරඋතුවසෙන සඤ්ජාතධාතුක්ඛොභස්ස වා රොදන්තස්ස වා අන්තොසීසෙ මත්ථලුඞ්ගතො ගලිත්වා තාලුමත්ථකවිවරෙන ඔතරිත්වා නාසාපුටෙ පූරෙත්වා තිට්ඨන්තං වා පග්ඝරන්තං වා පූති අසුචි පිච්ඡිලං.

ලසිකා අට්ඨිසන්ධීනං අබ්භඤ්ජනකිච්චං සාධයමානං අසීතිසතසන්ධීනං අබ්භන්තරෙ ඨිතං පිච්ඡිලකුණපං.

මුත්තං ආහාරඋතුවසෙන වත්ථිපුටබ්භන්තරෙ ඨිතා ආපොධාතු.

මත්ථලුඞ්ගං සීසකටාහබ්භන්තරෙ චත්තාරො සිබ්බිනිමග්ගෙ නිස්සාය ඨිතො චතුපිණ්ඩසමොධානො මිඤ්ජරාසි.

චක්ඛායතනාදීනි ද්වාදස විස්සජ්ජනානි ද්වාදසායතනවසෙන නිද්දිට්ඨානි. ආයතනතො, ආයානං තනනතො, ආයතස්ස ච නයනතො ආයතනං. චක්ඛුරූපාදීසු හි තංතංද්වාරාරම්මණා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා සෙන සෙන අනුභවනාදිනා කිච්චෙන ආයතන්ති උට්ඨහන්ති ඝටන්ති, වායමන්තීති වුත්තං හොති. තෙ ච පන ආයභූතෙ ධම්මෙ එතානි තනොන්ති, විත්ථාරෙන්තීති වුත්තං හොති. ඉදඤ්ච අනමතග්ගෙ සංසාරෙ පවත්තං අතීව ආයතං සංසාරදුක්ඛං යාව න නිවත්තති, තාව නයන්ති, පවත්තයන්තීති වුත්තං හොති.

අපිච නිවාසට්ඨානට්ඨෙන ආකරට්ඨෙන සමොසරණට්ඨානට්ඨෙන සඤ්ජාතිදෙසට්ඨෙන කාරණට්ඨෙන ච ආයතනං. තථා හි ලොකෙ ‘‘ඉස්සරායතනං වාසුදෙවායතන’’න්තිආදීසු නිවාසට්ඨානං ‘‘ආයතන’’න්ති වුච්චති. ‘‘සුවණ්ණායතනං රජතායතන’’න්තිආදීසු ආකරො. සාසනෙ පන ‘‘මනොරමෙ ආයතනෙ, සෙවන්ති නං විහඞ්ගමා’’තිආදීසු (අ. නි. 5.38) සමොසරණට්ඨානං. ‘‘දක්ඛිණාපථො ගුන්නං ආයතන’’න්තිආදීසු

සඤ්ජාතිදෙසො. ‘‘තත්‍ර තත්‍රෙව සක්ඛිභබ්බතං පාපුණාති සති සතිආයතනෙ’’තිආදීසු (අ. නි. 3.102; 5.23) කාරණං. චක්ඛුආදීසු චාපි තෙ තෙ චිත්තචෙතසිකා ධම්මා නිවසන්ති තදායත්තවුත්තිතායාති චක්ඛාදයො නෙසං නිවාසට්ඨානං, චක්ඛාදීසු ච තෙ ආකිණ්ණා තන්නිස්සයත්තා තදාරම්මණත්තා චාති චක්ඛාදයො ච නෙසං ආකරො, තත්ථ තත්ථ වත්ථුද්වාරාරම්මණවසෙන සමොසරණතො චක්ඛාදයො ච නෙසං සමොසරණට්ඨානං, තංනිස්සයාරම්මණභාවෙන තත්ථෙව උප්පත්තිතො චක්ඛාදයො ච නෙසං සඤ්ජාතිදෙසො, චක්ඛාදීනං අභාවෙ අභාවතො චක්ඛාදයො ච නෙසං කාරණන්ති යථාවුත්තෙනත්ථෙන චක්ඛු ච තං ආයතනඤ්චාති **චක්ඛායතනං**. එවං සෙසානිපි.

චක්ඛුධාතාදීනි අට්ඨාරස විස්සජ්ජනානි අට්ඨාරසධාතුවසෙන නිද්දිට්ඨානි. චක්ඛාදීසු එකෙකො ධම්මො යථාසම්භවං විදහති, ධීයතෙ, විධානං විධීයතෙ, එතාය, එත්ථ වා ධීයතීති **ධාතු**. ලොකියා හි ධාතුයො කාරණභාවෙන ववत्थिता හුත්වා සුවණ්ණරජතාදිධාතුයො විය සුවණ්ණරජතාදිං, අනෙකප්පකාරං සංසාරදුක්ඛං විදහන්ති. භාරහාරෙහි ච භාරො විය සත්තෙහි ධීයන්තෙ, ධාරීයන්තීති අත්ථො. දුක්ඛවිධානමත්තමෙව චෙතා අවසවත්තනතො. එතාහි ච කරණභූතාහි සංසාරදුක්ඛං සත්තෙහි අනුවිධීයති. තථාවිහිතඤ්චෙතං එතාස්වෙව ධීයති, ඨපීයතීති අත්ථො. අපිච යථා තිත්ථියානං අත්තා නාම සභාවතො නත්ථි, න එවමෙතා. එතා පන අත්තනො සභාවං ධාරෙන්තීති ධාතුයො. යථා ච ලොකෙ විචිත්තා හරිතාලමනොසිලාදයො සෙලාවයවා ධාතුයොති වුච්චන්ති, එවමෙතාපි ධාතුයො වියාති ධාතුයො. විචිත්තා හෙතා ඤාණනෙය්‍යාවයවාති. යථා වා සරීරසඞ්ඛාතස්ස සමුදායස්ස අවයවභූතෙසු රසසොණිතාදීසු අඤ්ඤමඤ්ඤවිසභාගලක්ඛණපරිච්ඡින්නෙසු ධාතුසමඤ්ඤා, එවමෙවෙතෙසුපි පඤ්චක්ඛන්ධසඞ්ඛාතස්ස අත්තභාවස්ස අවයවෙසු ධාතුසමඤ්ඤා වෙදිතබ්බා. අඤ්ඤමඤ්ඤවිසභාගලක්ඛණපරිච්ඡින්නා හෙතෙ චක්ඛාදයොති. අපිච **ධාතූති** නිජ්ජීවමත්තස්සෙතං අධිවචනං. තථා හි භගවා ‘‘ඡධාතුරො අයං භික්ඛු පුරිසො’’තිආදීසු (ම. නි. 3.343-344) ජීවසඤ්ඤාසමූහනනත්ථං ධාතුදෙසනං අකාසීති. යථාවුත්තෙනත්ථෙන චක්ඛු ච තං ධාතු චාති **චක්ඛුධාතු**. එවං සෙසාපි. **මනොධාතූති** ච තිස්සො මනොධාතුයො. **ධම්මධාතූති** වෙදනාසඤ්ඤාසඞ්ඛාරක්ඛන්ධා සොළස සුඛුමරූපානි නිබ්බානඤ්ච. **මනොවිඤ්ඤාණධාතූති** ඡසත්තති මනොවිඤ්ඤාණධාතුයො.

චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනි බාවීසති විස්සජ්ජනානි බාවීසතින්ද්‍රියවසෙන නිද්දිට්ඨානි. චක්ඛුමෙව දස්සනලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **චක්ඛුන්ද්‍රියං**. සොතමෙව සවනලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **සොතින්ද්‍රියං**. ඝානමෙව ඝායනලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **ඝානින්ද්‍රියං**. ජිව්හා එව සායනලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **ජිව්හින්ද්‍රියං**. කායො එව

ඵුසනලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **කායින්ද්‍රියං**. මනතෙ ඉති මනො, විජානාතීති අත්ථො. අට්ඨකථාචරියා පනාහු – නාළියා මිනමානො විය මහාතුලාය ධාරයමානො විය ච ආරම්මණං මනති ජානාතීති මනො, තදෙව මනනලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **මනින්ද්‍රියං**.

ජීවන්ති තෙන තංසහජාතා ධම්මාති ජීවිතං, තදෙව අනුපාලනලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **ජීවිතින්ද්‍රියං**. තං රූපජීවිතින්ද්‍රියං අරූපජීවිතින්ද්‍රියන්ති දුවිධං. සබ්බකම්මජරූපසහජං සහජරූපානුපාලනං රූපජීවිතින්ද්‍රියං, සබ්බචිත්තසහජං සහජඅරූපානුපාලනං අරූපජීවිතින්ද්‍රියං.

ඊයති සඞ්ඝාතං ගච්ඡති එතිස්සා ගබ්භොති ඉත්ථී, ඉත්ථිලිඞ්ගාදීසු ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, නියමතො ඉත්ථියා එව ඉන්ද්‍රියං **ඉත්ථින්ද්‍රියං**.

පුං-වුච්චති නිරයො, පුං සඞ්ඛාතෙ නිරයෙ රිසීයති හිංසීයතීති පුරිසො, පුරිසලිඞ්ගාදීසු ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, නියමතො පුරිසස්සෙව ඉන්ද්‍රියං **පුරිසින්ද්‍රියං**. ද්වීසුපෙතෙසු එකෙකං සභාවකස්ස එකෙකස්ස කම්මජරූපසහජං හොති.

කුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තං සුඛං, කායිකසාතලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, සුඛමෙව ඉන්ද්‍රියං **සුඛින්ද්‍රියං**.

අකුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තං දුක්ඛං, කායිකඅසාතලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, දුක්ඛමෙව ඉන්ද්‍රියං **දුක්ඛින්ද්‍රියං**.

පීතිසොමනස්සයොගතො සොභනං මනො අස්සාති සුමනො, සුමනස්ස භාවො සොමනස්සං, චෙතසිකසාතලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, සොමනස්සමෙව ඉන්ද්‍රියං **සොමනස්සින්ද්‍රියං**.

දොමනස්සයොගතො දුට්ඨු මනො අස්සාති, හීනවෙදනත්තා වා කුච්ඡිතං මනො අස්සාති දුම්මනො, දුම්මනස්ස භාවො දොමනස්සං, චෙතසිකඅසාතලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, දොමනස්සමෙව ඉන්ද්‍රියං **දොමනස්සින්ද්‍රියං**. සුඛදුක්ඛාකාරපවත්තිං උපෙක්ඛති මජ්ඣත්තාකාරසණ්ඨිතත්තා තෙනාකාරෙන පවත්තතීති උපෙක්ඛා, මජ්ඣත්තලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, උපෙක්ඛා එව ඉන්ද්‍රියං **උපෙක්ඛින්ද්‍රියං**.

සද්දහන්ති එතාය, සයං වා සද්දහති, සද්දහනමත්තමෙව වා එසාති සද්ධා, අස්සද්ධියස්ස අභිභවනතො අධිපතිඅත්ථෙන ඉන්ද්‍රියං, අධිමොක්ඛලක්ඛණෙ වා ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, සද්ධායෙව ඉන්ද්‍රියං **සද්ධින්ද්‍රියං**.

වීරභාවො වීරියං, වීරානං වා කම්මං, විධිනා වා නයෙන ඊරයිතබ්බං පවත්තයිතබ්බන්ති වීරියං, කොසජ්ජස්ස අභිභවනතො අධිපතිඅත්ථෙන ඉන්ද්‍රියං, පග්ගහණලක්ඛණෙ වා ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, වීරියමෙව ඉන්ද්‍රියං **වීරියින්ද්‍රියං**.

සරන්ති තාය, සයං වා සරති, සරණමත්තමෙව වා එසාති සති, මුට්ඨස්සච්චස්ස අභිභවනතො අධිපතිඅත්ථෙන ඉන්ද්‍රියං, උපට්ඨානලක්ඛණෙ වා ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, සති එව ඉන්ද්‍රියං **සතින්ද්‍රියං**.

ආරම්මණෙ චිත්තං සම්මා ආධියති ඨපෙතීති සමාධි, වික්ඛෙපස්ස අභිභවනතො අධිපතිඅත්ථෙන ඉන්ද්‍රියං, අවික්ඛෙපලක්ඛණෙ වා ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, සමාධි එව ඉන්ද්‍රියං **සමාධින්ද්‍රියං**.

‘‘ඉදං දුක්ඛ’’න්තිආදිනා නයෙන අරියසච්චානි පජානාතීති පඤ්ඤා. අට්ඨකථායං පන ‘‘අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති පඤ්ඤාපනවසෙන පඤ්ඤා’’ති වුත්තං. අවිජ්ජාය අභිභවනතො අධිපතිඅත්ථෙන ඉන්ද්‍රියං, දස්සනලක්ඛණෙ වා ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, පඤ්ඤා එව ඉන්ද්‍රියං **පඤ්ඤින්ද්‍රියං**.

අනමතග්ගෙ සංසාරවට්ටෙ අනඤ්ඤාතං අමතං පදං චතුසච්චධම්මමෙව වා ජානිස්සාමීති පටිපන්නස්ස උප්පජ්ජනතො ඉන්ද්‍රියට්ඨසම්භවතො ච **අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං**. සොතාපත්තිමග්ගඤාණස්සෙතං නාමං.

පඨමමග්ගෙන ඤාතං මරියාදං අනතික්කමිත්වා තෙසංයෙව තෙන මග්ගෙන ඤාතානං චතුසච්චධම්මානමෙව ජානනතො ඉන්ද්‍රියට්ඨසම්භවතො ච ආජානනකං ඉන්ද්‍රියං **අඤ්ඤින්ද්‍රියං**. සොතාපත්තිඵලාදීසු ඡසු ඨානෙසු ඤාණස්සෙතං නාමං.

අඤ්ඤාතාවිනො චතුසච්චෙසු නිට්ඨිතඤාණකිච්චස්ස ඛීණාසවස්ස උප්පජ්ජනතො ඉන්ද්‍රියට්ඨසම්භවතො ච **අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං**, අඤ්ඤාතාවීනං වා චතූසු සච්චෙසු නිට්ඨිතකිච්චානං චත්තාරි සච්චානි පටිවිජ්ඣිත්වා ඨිතානං ධම්මානං අබ්භන්තරෙ ඉන්දට්ඨසාධනෙන අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං. අරහත්තඵලඤාණස්සෙතං නාමං. සබ්බානිපෙතානි යථායොගං ඉන්දලිඞ්ගට්ඨෙන ඉන්දදෙසිතට්ඨෙන ඉන්දදිට්ඨට්ඨෙන ඉන්දසිට්ඨට්ඨෙන ඉන්දජුට්ඨට්ඨෙන ච ඉන්ද්‍රියානි. භගවා හි සම්මාසම්බුද්ධො පරමිස්සරියභාවතො ඉන්දො, කුසලාකුසලඤ්ච කම්මං කම්මෙසු කස්සචි ඉස්සරියාභාවතො. තෙනෙවෙත්ථ කම්මජනිතානි ඉන්ද්‍රියානි කුසලාකුසලකම්මං උල්ලිඞ්ගෙන්ති, තෙන ච සිට්ඨානීති ඉන්දලිඞ්ගට්ඨෙන ඉන්දසිට්ඨට්ඨෙන ච ඉන්ද්‍රියානි. සබ්බානෙව පනෙතානි භගවතා මුනින්දෙන යථාභූතතො පකාසිතානි අභිසම්බුද්ධානි චාති ඉන්දදෙසිතට්ඨෙන ඉන්දදිට්ඨට්ඨෙන ච ඉන්ද්‍රියානි. තෙනෙව ච භගවතා මුනින්දෙන කානිචි ගොචරාසෙවනාය, කානිචි භාවනාසෙවනාය සෙවිතානීති

ඉන්දජුට්ඨට්ඨෙනපි ඉන්ද්‍රියානි. අපි ච ආධිපච්චසඞ්ඛාතෙන ඉස්සරියට්ඨෙනපි එතානි ඉන්ද්‍රියානි. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිපවත්තියඤ්හි චක්ඛාදීනං සිද්ධමාධිපච්චං තස්මිං තික්ඛෙ තික්ඛත්තා මන්දෙ ච මන්දත්තාති.

5.

කාමධාතුආදීනි ද්වාදස විස්සජ්ජනානි භවප්පභෙදවසෙන නිද්දිට්ඨානි. කාමරාගසඞ්ඛාතෙන කාමෙන යුත්තා ධාතු **කාමධාතු,** කාමසඞ්ඛාතා වා ධාතු කාමධාතු.

කාමං පහාය රූපෙන යුත්තා ධාතු **රූපධාතු,** රූපසඞ්ඛාතා වා ධාතු රූපධාතු.

කාමඤ්ච රූපඤ්ච පහාය අරූපෙන යුත්තා ධාතු **අරූපධාතු,** අරූපසඞ්ඛාතා වා ධාතු අරූපධාතු.

තා එව ධාතුයො පුන භවපරියායෙන වුත්තා. භවතීති හි භවොති වුච්චති. සඤ්ඤාය යුත්තො භවො **සඤ්ඤාභවො,** සඤ්ඤාසහගතො වා භවො සඤ්ඤාභවො, සඤ්ඤා වා එත්ථ භවෙ අත්ථීති සඤ්ඤාභවො. සො කාමභවො ච අසඤ්ඤාභවමුත්තො රූපභවො ච නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාභවමුත්තො අරූපභවො ච හොති.

න සඤ්ඤාභවො **අසඤ්ඤාභවො,** සො රූපභවෙකදෙසො.

ඔළාරිකත්තාභාවතො නෙවසඤ්ඤා, සුඛුමත්තෙන සම්භවතො නාසඤ්ඤාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා, තාය යුත්තො භවො **නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාභවො.** අථ වා ඔළාරිකාය සඤ්ඤාය අභාවා, සුඛුමාය ච භාවා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා අස්මිං භවෙති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාභවො, සො අරූපභවෙකදෙසො.

එකෙන රූපක්ඛන්ධෙන වොකිණ්ණො භවො එකෙන වොකාරො අස්ස භවස්සාති **එකවොකාරභවො,** සො අසඤ්ඤභවොව.

චතූහි අරූපක්ඛන්ධෙහි වොකිණ්ණො භවො චතූහි වොකාරො අස්ස භවස්සාති **චතුවොකාරභවො**, සො අරූපභවො එව.

පඤ්චහි ඛන්ධෙහි වොකිණ්ණො භවො පඤ්චහි වොකාරො අස්ස භවස්සාති **පඤ්චවොකාරභවො,** සො කාමභවො ච රූපභවෙකදෙසො ච හොති.

6. **පඨමජ්ඣානාදීනි** ද්වාදස විස්සජ්ජනානි ඣානසමාපත්තිවසෙන නිද්දිට්ඨානි. **ඣානන්ති** ඉධ බ්‍රහ්මවිහාරමත්තං අධිප්පෙතං.

විතක්කවිචාරපීතිසුඛචිත්තෙකග්ගතාසම්පයුත්තං **පඨමං ඣානං**. පීතිසුඛචිත්තෙකග්ගතාසම්පයුත්තං **දුතියං ඣානං**. සුඛචිත්තෙකග්ගතාසම්පයුත්තං **තතියං ඣානං**. උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතාසම්පයුත්තං **චතුත්ථං ඣානං**.

මෙදති මෙජ්ජතීති මෙත්තා, සිනියහතීති අත්ථො. මිත්තෙ වා භවා, මිත්තස්ස වා එසා පවත්තීති මෙත්තා, පච්චනීකධම්මෙහි මුත්තත්තා ආරම්මණෙ චාධිමුත්තත්තා විමුත්ති, චෙතසො විමුත්ති චෙතොවිමුත්ති, මෙත්තා එව චෙතොවිමුත්ති **මෙත්තාචෙතොවිමුත්ති**.

කරුණා වුත්තත්ථා එව.

මොදන්ති තාය තංසමඞ්ගිනො, සයං වා මොදති, මොදනමත්තමෙව වා තන්ති **මුදිතා**. ''අවෙරා හොන්තූ''තිආදිබ්‍යාපාරප්පහානෙන මජ්ඣත්තභාවූපගමනෙන ච උපෙක්ඛතීති **උපෙක්ඛා**. මෙත්තාදයො තයො බ්‍රහ්මවිහාරා පඨමාදීහි තීහි ඣානෙහි යුත්තා. උපෙක්ඛාබ්‍රහ්මවිහාරො චතුත්ථජ්ඣානෙන යුත්තො.

එරණවසෙන නත්ථි එතස්ස අන්තොති අනන්තො. ආකාසො අනන්තො ආකාසානන්තො, කසිණුග්ඝාටිමාකාසො. ආකාසානන්තොයෙව ආකාසානඤ්චං, තං ආකාසානඤ්චං අධිට්ඨානට්ඨෙන ආයතනමස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඣානස්ස ''දෙවානං දෙවායතනමිවා''ති ආකාසානඤ්චායතනං. ආකාසානඤ්චායතනමෙව සමාපත්ති **ආකාසානඤ්චායතනසමාපත්ති**. එරණවසෙන ච නත්ථි එතස්ස අන්තොති අනන්තං, තං ආකාසාරම්මණං විඤ්ඤාණං. අනන්තමෙව ආනඤ්චං, විඤ්ඤාණං ආනඤ්චං ''විඤ්ඤාණානඤ්ච''න්ති අවත්වා ''විඤ්ඤාණඤ්ච''න්ති වුත්තං. අයඤ්හෙත්ථ රූළ්හිසද්දො. තං විඤ්ඤාණඤ්චං අධිට්ඨානට්ඨෙන ආයතනමස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඣානස්ස ''දෙවානං දෙවායතනමිවා''ති **විඤ්ඤාණඤ්චායතනං**. නත්ථි එතස්ස කිඤ්චනන්ති අකිඤ්චනං, අන්තමසො භඞ්ගමත්තම්පි අස්ස අවසිට්ඨං නත්ථීති වුත්තං හොති. අකිඤ්චනස්ස භාවො ආකිඤ්චඤ්ඤං. ආකාසානඤ්චායතනවිඤ්ඤාණාභාවස්සෙතං අධිවචනං. තං ආකිඤ්චඤ්ඤං. අධිට්ඨානට්ඨෙන ආයතනමස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඣානස්ස ''දෙවානං දෙවායතනමිවා''ති **ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං**. ඔළාරිකාය සඤ්ඤාය අභාවතො, සුඛුමාය ච භාවතො නෙවස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඣානස්ස සඤ්ඤා නාසඤ්ඤාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤං. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤඤ්ච තං මනායතනධම්මායතනපරියාපන්නත්තා ආයතනඤ්චාති **නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං**. අථ වා යායමෙත්ථ සඤ්ඤා සා පටුසඤ්ඤාකිච්චං කාතුං අසමත්ථතාය නෙවසඤ්ඤා, සඞ්ඛාරාවසෙසසුඛුමභාවෙන විජ්ජමානත්තා නාසඤ්ඤාති

නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා ච සා සෙසධම්මානං අධිට්ඨානට්ඨෙන ආයතනඤ්චාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං. ආකිඤ්චඤ්ඤායතනාරම්මණාය සමාපත්තියා එතං අධිවචනං. න කෙවලං එත්ථ සඤ්ඤා එදිසී, අථ ඛො වෙදනාපි නෙවවෙදනා නාවෙදනා. චිත්තම්පි නෙවචිත්තං නාචිත්තං. ඵස්සොපි නෙවඵස්සො නාඵස්සො. එස නයො සෙසසම්පයුත්තධම්මෙසු. සඤ්ඤාසීසෙන පනායං දෙසනා කතාති.

අවිජ්ජාදීනි ද්වාදස විස්සජ්ජනානි පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගවසෙන නිද්දිට්ඨානි. පූරෙතුං අයුත්තට්ඨෙන කායදුච්චරිතාදි අවින්දියං නාම, අලද්ධබ්බන්ති අත්ථො. තං අවින්දියං වින්දතීති **අවිජ්ජා**. තබ්බිපරීතතො කායසුචරිතාදි වින්දියං නාම, තං වින්දියං න වින්දතීති අවිජ්ජා. ඛන්ධානං රාසට්ඨං, ආයතනානං ආයතනට්ඨං, ධාතූනං සුඤ්ඤට්ඨං, ඉන්ද්‍රියානං අධිපතියට්ඨං, සච්චානං තථට්ඨං අවිදිතං කරොතීති අවිජ්ජා. දුක්ඛාදීනං පීළනාදිවසෙන වුත්තං චතුබ්බිධං චතුබ්බිධං අත්ථං අවිදිතං කරොතීතිපි අවිජ්ජා, අන්තවිරහිතෙ සංසාරෙ සබ්බයොනිගතිභවවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු සත්තෙ ජවාපෙතීති අවිජ්ජා, පරමත්ථතො අවිජ්ජමානෙසු ඉත්ථිපුරිසාදීසු ජවති, විජ්ජමානෙසුපි ඛන්ධාදීසු න ජවතීති අවිජ්ජා, අපි ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං වත්ථාරම්මණානං පටිච්චසමුප්පාදපටිච්චසමුප්පන්නානඤ්ච ධම්මානං ඡාදනතොපි අවිජ්ජා. සඞ්ඛතමභිසඞ්ඛරොන්තීති **සඞ්ඛාරා**. විජානාතීති **විඤ්ඤාණං**. නමතීති **නාමං,** නාමයතීති වා නාමං. රුප්පතීති **රූපං**. ආයෙ තනොති, ආයතඤ්ච නයතීති **ආයතනං**. ඵුසතීති **ඵස්සො**. වෙදයතීති **වෙදනා**. පරිතස්සතීති **තණ්හා**. උපාදියති භුසං ගණ්හාතීති **උපාදානං**. භවති, භාවයතීති වා **භවො**. ජනනං **ජාති**. ජීරණං **ජරා**. මරන්ති එතෙනාති **මරණං**.

7. **දුක්ඛාදීනි** අට්ඨසතානි අට්ඨ ච විස්සජ්ජනානි චතුසච්චයොජනාවසෙන නිද්දිට්ඨානි. ''දුක්ඛං අභිඤ්ඤෙය්‍ය''න්තිආදීසු හි ඡන්නං චතුක්කානං වසෙන චතුවීසති විස්සජ්ජනානි ''චක්ඛු ජරාමරණ''න්ති පෙය්‍යාලෙ ''චක්ඛු අභිඤ්ඤෙය්‍යං සොතං අභිඤ්ඤෙය්‍ය''න්තිආදිනා ''ජාති අභිඤ්ඤෙය්‍යා''ති පරියොසානෙන පඤ්චනවුතාධිකෙන විස්සජ්ජනසතෙන යොජෙත්වා වුත්තානි. පඤ්චනවුතාධිකං චතුක්කසතං හොති, තෙසං චතුක්කානං වසෙන අසීතිඅධිකානි සත්ත විස්සජ්ජනසතානි. ''ජරාමරණං අභිඤ්ඤෙය්‍ය''න්තිආදිකෙ චතුක්කෙ ''චත්තාරි විස්සජ්ජනානී''ති එවං සබ්බානි අට්ඨ ච සතානි අට්ඨ ච විස්සජ්ජනානි හොන්ති. එත්ථ ච තස්ස තස්ස ධම්මස්ස පධානභූතො පච්චයො සමුදයොති වෙදිතබ්බො. සබ්බසඞ්ඛාරෙහි සුඤ්ඤං නිබ්බානං නිරොධොති වෙදිතබ්බං. අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියාදීනං තිණ්ණම්පි හි ලොකුත්තරින්ද්‍රියානං එත්ථ අභාවං සන්ධාය අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියනිරොධොතිආදි යුජ්ජති. නිරොධගාමිනිපටිපදාති ච සබ්බත්ථ අරියමග්ගො එව. එවඤ්හි වුච්චමානෙ එලෙපි මග්ගවොහාරසම්භවතො

අඤ්ඤින්ද්‍රියඅඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියානම්පි යුජ්ජති. පුන දුක්ඛාදීනං පරිඤ්ඤට්ඨාදිවසෙන අට්ඨසතානි අට්ඨ ච විස්සජ්ජනානි නිද්දිට්ඨානි, පුන දුක්ඛාදීනං පරිඤ්ඤාපටිවෙධට්ඨාදිවසෙන අට්ඨසතානි අට්ඨ ච විස්සජ්ජනානි නිද්දිට්ඨානි. පරිඤ්ඤා ච සා පටිවිජ්ඣිතබ්බට්ඨෙන පටිවෙධො චාති පරිඤ්ඤාපටිවෙධො. පරිඤ්ඤාපටිවෙධොව අත්ථො **පරිඤ්ඤාපටිවෙධට්ඨො.**

8. පුන තානෙව දුක්ඛාදීනි ජරාමරණපරියන්තානි ද්විඅධිකානි ද්වෙ පදසතානි සමුදයාදීහි සත්තහි සත්තහි පදෙහි යොජෙත්වා ද්විඅධිකානං ද්වින්නං අට්ඨකසතානං වසෙන සහස්සඤ්ච ඡ ච සතානි සොළස ච විස්සජ්ජනානි නිද්දිට්ඨානි. තත්ථ පධානභූතො පච්චයො සමුදයො, තස්ස නිරොධො **සමුදයනිරොධො.** ඡන්දො එව රාගො ඡන්දරාගො, දුක්ඛෙ සුඛසඤ්ඤාය දුක්ඛස්ස ඡන්දරාගො, තස්ස නිරොධො **ඡන්දරාගනිරොධො.** දුක්ඛං පටිච්ච උප්පජ්ජමානං සුඛං සොමනස්සං **දුක්ඛස්ස අස්සාදො.** දුක්ඛස්ස අනිච්චතා දුක්ඛස්ස විපරිණාමධම්මතා **දුක්ඛස්ස ආදීනවො.** දුක්ඛෙ ඡන්දරාගවිනයො ඡන්දරාගප්පහානං **දුක්ඛස්ස නිස්සරණං.** ‘‘යං ඛො පන කිඤ්චි භූතං සඞ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්නං නිරොධො තස්ස නිස්සරණ’’න්ති (පටි. ම. 1.24) වචනතො නිබ්බානමෙව දුක්ඛස්ස නිස්සරණං. ‘‘දුක්ඛනිරොධො සමුදයනිරොධො ඡන්දරාගනිරොධො දුක්ඛස්ස නිස්සරණ’’න්ති නානාසඞ්ඛතපටිපක්ඛවසෙන නානාපරියායවචනෙහි චතූසු ඨානෙසු නිබ්බානමෙව වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. කෙචි පන ‘‘ආහාරසමුදයා දුක්ඛසමුදයො ආහාරනිරොධා දුක්ඛනිරොධො සරසවසෙන සමුදයනිරොධො, අථ වා උදයබ්බයදස්සනෙන සමුදයනිරොධො සහ විපස්සනාය මග්ගො ඡන්දරාගනිරොධො’’ති වදන්ති. එවඤ්ච වුච්චමානෙ ලොකුත්තරින්ද්‍රියානං අවිපස්සනූපගත්තා න සබ්බසාධාරණං හොතීති පඨමං වුත්තනයොව ගහෙතබ්බො. ලොකුත්තරින්ද්‍රියෙසු හි ඡන්දරාගාභාවතොයෙව ඡන්දරාගනිරොධොති යුජ්ජති. සරීරෙ ඡන්දරාගෙනෙව සරීරෙකදෙසෙසු කෙසාදීසුපි ඡන්දරාගො කතොව හොති, ජරාමරණවන්තෙසු ඡන්දරාගෙනෙව ජරාමරණෙසුපි ඡන්දරාගො කතොව හොති. එවං අස්සාදාදීනවාපි යොජෙතබ්බා. පුන දුක්ඛාදීනි ජරාමරණපරියන්තානි ද්විඅධිකානි ද්වෙ පදසතානි සමුදයාදීහි ඡහි ඡහි පදෙහි යොජෙත්වා ද්විඅධිකානං ද්වින්නං සත්තකසතානං වසෙන නයසහස්සඤ්ච චත්තාරි ච සතානි චුද්දස ච විස්සජ්ජනානි නිද්දිට්ඨානි.

9. ඉදානි රූපාදීනි ජරාමරණපරියන්තානි එකාධිකානි ද්වෙ පදසතානි සත්තහි අනුපස්සනාහි යොජෙත්වා නිද්දිසිතුං පඨමං තාව අනිච්චානුපස්සනාදයො සත්ත අනුපස්සනා නිද්දිට්ඨා. තානි සබ්බානි සත්තහි සුද්ධිකඅනුපස්සනාවිස්සජ්ජනෙහි සද්ධිං සහස්සඤ්ච චත්තාරි ච සතානි චුද්දස ච විස්සජ්ජනානි හොන්ති. අනිච්චන්ති අනුපස්සනා **අනිච්චානුපස්සනා.** සා නිච්චසඤ්ඤාපටිපක්ඛා. දුක්ඛන්ති අනුපස්සනා

දුක්ඛානුපස්සනා. සා සුඛසඤ්ඤාපටිපක්ඛා. අනත්තාති අනුපස්සනා **අනත්තානුපස්සනා**. සා අත්තසඤ්ඤාපටිපක්ඛා. තිස්සන්නං අනුපස්සනානං පරිපූරත්තා නිබ්බින්දතීති නිබ්බිදා, නිබ්බිදා ච සා අනුපස්සනා චාති **නිබ්බිදානුපස්සනා**. සා නන්දිපටිපක්ඛා. චතස්සන්නං අනුපස්සනානං පරිපූරත්තා විරජ්ජතීති විරාගො, විරාගො ච සො අනුපස්සනා චාති **විරාගානුපස්සනා**. සා රාගපටිපක්ඛා. පඤ්චන්නං අනුපස්සනානං පරිපූරත්තා රාගං නිරොධෙතීති නිරොධො, නිරොධො ච සො අනුපස්සනා චාති **නිරොධානුපස්සනා**. සා සමුදයපටිපක්ඛා. ඡන්නං අනුපස්සනානං පරිපූරත්තා පටිනිස්සජ්ජතීති පටිනිස්සග්ගො, පටිනිස්සග්ගො ච සො අනුපස්සනා චාති **පටිනිස්සග්ගානුපස්සනා**. සා ආදානපටිපක්ඛා. ලොකුත්තරින්ද්‍රියානං අසතිපි විපස්සනූපගත්තෙ ‘‘සබ්බෙ සඞ්ඛාරා අනිච්චා, සබ්බෙ සඞ්ඛාරා දුක්ඛා, සබ්බෙ ධම්මා අනත්තා’’ති (ධ. ප. 277-279; පටි. ම. 1.31) වචනතො තෙසම්පි අනිච්චදුක්ඛානත්තත්තා තත්ථ නිච්චසුඛත්තසඤ්ඤානං නන්දියා රාගස්ස ච අභාවා නිරොධවන්තානීති අනුපස්සනතො පරිච්චාගපටිනිස්සග්ගපක්ඛන්දනපටිනිස්සග්ගසම්භවතො ච තෙහිපි සත්ත අනුපස්සනා යොජිතාති වෙදිතබ්බා. ජරාමරණවන්තෙසු අනිච්චාදිතො දිට්ඨෙසු ජරාමරණම්පි අනිච්චාදිතො දිට්ඨං නාම හොති, ජරාමරණවන්තෙසු නිබ්බින්දන්තො විරජ්ජන්තො ජරාමරණෙ නිබ්බින්නො ච විරත්තො ච හොති, ජරාමරණවන්තෙසු නිරොධතො දිට්ඨෙසු ජරාමරණම්පි නිරොධතො දිට්ඨං නාම හොති, ජරාමරණවන්තෙසු පටිනිස්සජ්ජන්තො ජරාමරණං පටිනිස්සජ්ජන්තොව හොතීති ජරාමරණෙහි සත්ත අනුපස්සනා යොජිතාති වෙදිතබ්බා.

10. ඉදානි ආදීනවඤාණස්ස වත්ථුභූතානං උප්පාදාදීනං පඤ්චන්නං ආරම්මණානං වසෙන උප්පාදාදීනි තෙසං වෙවචනානි පඤ්චදස විස්සජ්ජනානි නිද්දිට්ඨානි, සන්තිපදඤාණස්ස තප්පටිපක්ඛාරම්මණවසෙන අනුප්පාදාදීනි පඤ්චදස විස්සජ්ජනානි නිද්දිට්ඨානි, පුන තානෙව උප්පාදානුප්පාදාදීනි පදානි යුගළකවසෙන යොජෙත්වා තිංස විස්සජ්ජනානි නිද්දිට්ඨානි. එවං ඉමස්මිං නයෙව සට්ඨි විස්සජ්ජනානි හොන්ති. තත්ථ **උප්පාදො**ති පුරිමකම්මපච්චයා ඉධ උප්පත්ති. **පවත්ත**න්ති තථාඋප්පන්නස්ස පවත්ති. **නිමිත්ත**න්ති සබ්බම්පි සඞ්ඛාරනිමිත්තං. යොගාවචරස්ස හි සඞ්ඛාරා සසණ්ඨානා විය උපට්ඨහන්ති, තස්මා නිමිත්තන්ති වුච්චන්ති. **ආයූහනා**ති ආයතිං පටිසන්ධිහෙතුභූතං කම්මං. තඤ්හි අභිසඞ්ඛරණට්ඨෙන ආයූහනාති වුච්චති.

පටිසන්ධීති ආයතිං උප්පත්ති. සා හි භවන්තරපටිසන්ධානතො පටිසන්ධීති වුච්චති. **ගතී**ති යාය ගතියා සා පටිසන්ධි හොති. සා හි ගන්තබ්බතො ගතීති වුච්චති. **නිබ්බත්තී**ති ඛන්ධානං නිබ්බත්තනං. **උපපත්තී**ති ‘‘සමාපන්නස්ස වා උපපන්නස්ස වා’’ති (පටි. ම. 1.72) එවං වුත්තා විපාකපවත්ති. **ජාතී**ති ජනනං. තත්ථ තත්ථ නිබ්බත්තමානානං

සත්තානං යෙ යෙ ඛන්ධා පාතුභවන්ති, තෙසං තෙසං පඨමං පාතුභාවො. **ජරාති** ජීරණං. සා දුවිධා ඨිතඤ්ඤථත්තලක්ඛණසඞ්ඛාතං සඞ්ඛතලක්ඛණඤ්ච ඛණ්ඩිච්චාදිසම්මතො සන්තතියං එකභවපරියාපන්නඛන්ධානං පුරාණභාවො ච. සා ඉධ අධිප්පෙතා. **බ්‍යාධීති** ධාතුක්ඛොභපච්චයසමුට්ඨිතො පිත්තසෙම්හවාතසන්නිපාතඋතුවිපරිණාමවිසමපරිහාරඋපක්කමකම්මවිපාක වසෙන අට්ඨවිධො ආබාධො. විවිධං දුක්ඛං ආදහති විදහතීති බ්‍යාධි, බ්‍යාධයති තාපෙති, කම්පයතීති වා බ්‍යාධි. **මරණන්ති** මරන්ති එතෙනාති මරණං. තං දුවිධං වයලක්ඛණසඞ්ඛාතං සඞ්ඛතලක්ඛණඤ්ච එකභවපරියාපන්නජීවිතින්ද්‍රියප්පබන්ධවිච්ඡෙදො ච. තං ඉධ අධිප්පෙතං.

සොකොති සොචනං. ඤාතිභොගරොගසීලදිට්ඨිබ්‍යසනෙහි ඵුට්ඨස්ස චිත්තසන්තාපො. **පරිදෙවොති** පරිදෙවනං. ඤාතිබ්‍යසනාදීහියෙව ඵුට්ඨස්ස වචීපලාපො. **උපායාසොති** භුසො ආයාසො. ඤාතිබ්‍යසනාදීහියෙව ඵුට්ඨස්ස අධිමත්තචෙතොදුක්ඛප්පභාවිතො දොසොයෙව. එත්ථ ච උප්පාදාදයො පඤ්චෙව ආදීනවඤාණස්ස වත්ථුවසෙන වුත්තා, සෙසා තෙසං වෙවචනවසෙන. ‘‘නිබ්බත්ති’’ති හි උප්පාදස්ස, ‘‘ජාති’’ති පටිසන්ධියා වෙවචනං, ‘‘ගති උපපත්ති’’ති ඉදං ද්වයං පවත්තස්ස, ජරාදයො නිමිත්තස්සාති. අනුප්පාදාදිවචනෙහි පන නිබ්බානමෙව වුත්තං.

පුන ඨානෙව උප්පාදානුප්පාදාදීනි සට්ඨි පදානි දුක්ඛසුඛපදෙහි යොජෙත්වා සට්ඨි විස්සජ්ජනානි, භයඛෙමපදෙහි යොජෙත්වා සට්ඨි විස්සජ්ජනානි, සාමිසනිරාමිසපදෙහි යොජෙත්වා සට්ඨි විස්සජ්ජනානි, සඞ්ඛාරනිබ්බානපදෙහි යොජෙත්වා සට්ඨි විස්සජ්ජනානි නිද්දිට්ඨානි. තත්ථ **දුක්ඛන්ති** අනිච්චත්තා දුක්ඛං. දුක්ඛපටිපක්ඛතො **සුඛං**. යං දුක්ඛං, තං **භයං**. භයපටිපක්ඛතො **ඛෙමං**. යං භයං, තං වට්ටාමිසලොකාමිසෙහි අවිප්පමුත්තත්තා **සාමිසං**. සාමිසපටිපක්ඛතො **නිරාමිසං**. යං සාමිසං, තං සඞ්ඛාරමත්තමෙව. සඞ්ඛාරපටිපක්ඛතො සන්තත්තා **නිබ්බානං**. සඞ්ඛාරා හි ආදිත්තා, නිබ්බානං සන්තන්ති. දුක්ඛාකාරෙන භයාකාරෙන සාමිසාකාරෙන සඞ්ඛාරාකාරෙනාති එවං තෙන තෙන ආකාරෙන පවත්තිං සන්ධාය තථා තථා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බන්ති.

11. **පරිග්ගහට්ඨාදීනි** එකතිංස විස්සජ්ජනානි අරියමග්ගක්ඛණවසෙන නිද්දිට්ඨානි. අරියමග්ගසම්පයුත්තා හි ධම්මා ආදිතො පභුති උප්පාදනත්ථං පරිග්ගය්හන්තෙ ඉති පරිග්ගහා, තෙසං සභාවො **පරිග්ගහට්ඨො**. තෙසංයෙව අඤ්ඤමඤ්ඤපරිවාරභාවෙන **පරිවාරට්ඨො**. භාවනාපාරිපූරිවසෙන **පරිපූරට්ඨො**. තෙසංයෙව සමාධිවසෙන එකාරම්මණපරිග්ගහමපෙක්ඛිත්වා **එකග්ගට්ඨො**. නානාරම්මණවික්ඛෙපාභාවමපෙක්ඛිත්වා **අවික්ඛෙපට්ඨො**. වීරියවසෙන **පග්ගහට්ඨො**. සමාධිවසෙන උදකෙන න්හානීයචුණ්ණානං විය අවිප්පකිණ්ණතා **අවිසාරට්ඨො**. සමාධියොගෙන අලුලිතත්තා **අනාවිලට්ඨො**.

අවිකම්පිතත්තා **අනිඤ්ජනට්ඨො. එකත්තුපට්ඨානවසෙනාති** සමාධියොගෙන ච එකාරම්මණෙ භුසං පතිට්ඨානවසෙන ච. **ඨිතට්ඨොති** ආරම්මණෙ නිච්චලභාවෙන පතිට්ඨිතට්ඨො. තස්ස නිබ්බානාරම්මණස්ස ආලම්බනභාවෙන **ආරම්මණට්ඨො.** තත්ථෙව නිකාමචාරභාවෙන **ගොචරට්ඨො.** නිස්සරණපහානභාවෙන නිබ්බානස්ස **පහානට්ඨො.** කිලෙසපරිච්චාගවසෙන අරියමග්ගස්ස **පරිච්චාගට්ඨො.** දුභතො වුට්ඨානවසෙන **වුට්ඨානට්ඨො.** නිමිත්තපවත්තෙහි නිවත්තනවසෙන **නිවත්තනට්ඨො.** නිබ්බුතත්තා **සන්තට්ඨො.** අතප්පකත්තා උත්තමත්තා ච **පණීතට්ඨො.** කිලෙසෙහි විමුත්තත්තා, ආරම්මණෙ ච අධිමුත්තත්තා **විමුත්තට්ඨො.** ආසවානං අවිසයභාවෙන පරිසුද්ධත්තා **අනාසවට්ඨො.** කිලෙසකන්තාරසංසාරකන්තාරාතික්කමනෙන **තරණට්ඨො.** සඞ්ඛාරනිමිත්තාභාවෙන **අනිමිත්තට්ඨො.** තණ්හාපණිධිඅභාවෙන **අප්පණිහිතට්ඨො.** අත්තසාරාභාවෙන **සුඤ්ඤතට්ඨො.** විමුත්තිරසෙන එකරසතාය, සමථවිපස්සනානං එකරසතාය වා **එකරසට්ඨො.** සමථවිපස්සනානං අඤ්ඤමඤ්ඤං **අනතිවත්තනට්ඨො.** තෙසංයෙව **යුගනද්ධට්ඨො.** අරියමග්ගස්ස සඞ්ඛාරතො නිග්ගමනෙ **නියානට්ඨො.** නිබ්බානසම්පාපනෙන **හෙතුට්ඨො.** නිබ්බානපච්චක්ඛකරණෙන **දස්සනට්ඨො.** අධිපතිභාවෙන **ආධිපතෙය්‍යට්ඨොති.**

12. **සමථාදීනි** චත්තාරි විස්සජ්ජනානි සමථවිපස්සනාවසෙන නිද්දිට්ඨානි. අනිච්චාදිවසෙන අනු අනු පස්සනතො **අනුපස්සනට්ඨො.** යුගනද්ධස්ස සමථවිපස්සනාද්වයස්ස එකරසභාවෙන **අනතිවත්තනට්ඨො. සික්ඛාදීනි** නව විස්සජ්ජනානි අරියමග්ගස්ස ආදිමජ්ඣපරියොසානවසෙන නිද්දිට්ඨානි. සික්ඛිතබ්බත්තා **සික්ඛා.** තස්සා සමාදාතබ්බතො **සමාදානට්ඨො.** සීලෙ පතිට්ඨාය කම්මට්ඨානවසෙන ගහිතස්ස ආරම්මණස්ස භාවනාපවත්තිට්ඨානත්තා ගොචරට්ඨානත්තා ච **ගොචරට්ඨො.** සමථකාලෙ විපස්සනාකාලෙ වා කොසජ්ජවසෙන ලීනස්ස චිත්තස්ස ධම්මවිචයවීරියපීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගභාවනාවසෙන උස්සාහනට්ඨො **පග්ගහට්ඨො.** උද්ධච්චවසෙන උද්ධතස්ස චිත්තස්ස පස්සද්ධිසමාධිඋපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගභාවනාවසෙන සන්නිසීදාපනට්ඨො **නිග්ගහට්ඨො. උභො විසුද්ධානන්ති** උභතො විසුද්ධානං, ලීනුද්ධතපක්ඛතො නිවාරෙත්වා විසුද්ධානං චිත්තානන්ති අත්ථො. මජ්ඣිමභාවෙ ඨිතානං සන්තතිවසෙන පවත්තමානානං චිත්තානං වසෙන බහුවචනං කතන්ති වෙදිතබ්බං. උස්සාහනසන්නිසීදාපනෙසු සබ්‍යාපාරාභාවො **අජ්ඣුපෙක්ඛනට්ඨො.** සමප්පවත්තස්ස චිත්තස්ස වසෙන භාවනා **විසෙසාධිගමට්ඨො.** අරියමග්ගපාතුභාවවසෙන **උත්තරිපටිවෙධට්ඨො.** අරියමග්ගසිද්ධචතුසච්චපටිවෙධවසෙන **සච්චාභිසමයට්ඨො.** ඵලසමාපත්තිවසෙන නිරොධෙ **පතිට්ඨාපකට්ඨො.** සා හි තංසමඞ්ගිපුග්ගලං නිරොධසඞ්ඛාතෙ නිබ්බානෙ පතිට්ඨාපෙති.

සද්ධින්ද්‍රියාදීනි පඤ්ච විස්සජ්ජනානි ඉන්ද්‍රියට්ඨවසෙන වුත්තානි. **අධිමොක්ඛට්ඨෙනාති** අධිමුච්චනට්ඨෙන. **උපට්ඨානට්ඨෙනාති** ආරම්මණං උපෙච්ච පතිට්ඨානට්ඨෙන. **දස්සනට්ඨෙනාති** සභාවපෙක්ඛනට්ඨෙන. **සද්ධාබලාදීනි** පඤ්ච විස්සජ්ජනානි බලට්ඨවසෙන නිද්දිට්ඨානි. අකම්පියට්ඨෙන සද්ධාව බලන්ති **සද්ධාබලං. අස්සද්ධියෙති** අස්සද්ධියෙන. **අස්සද්ධියන්ති** ච සද්ධාපටිපක්ඛභූතො චිත්තුප්පාදො. **අකම්පියට්ඨෙනාති** අකම්පෙතබ්බට්ඨෙන, කම්පෙතුං න සක්කාති අත්ථො. **කොසජ්ජෙති** කුසීතභාවසඞ්ඛාතෙන ථිනමිද්ධෙන. **පමාදෙති** සතිපටිපක්ඛෙන චිත්තුප්පාදෙන. **උද්ධච්චෙති** අවූපසමසඞ්ඛාතෙන උද්ධච්චෙන. **අවිජ්ජායාති** මොහෙන. **සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගාදීනි** සත්ත විස්සජ්ජනානි බොජ්ඣඞ්ගට්ඨවසෙන නිද්දිට්ඨානි. බුජ්ඣනකස්ස අඞ්ගො බොජ්ඣඞ්ගො. පසත්ථො සුන්දරො ච බොජ්ඣඞ්ගො සම්බොජ්ඣඞ්ගො, සතියෙව සම්බොජ්ඣඞ්ගො **සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො**. ධම්මෙ විචිනාතීති ධම්මවිචයො. පඤ්ඤායෙතං නාමං. **පවිචයට්ඨෙනාති** විචාරට්ඨෙන. පීනයතීති **පීති. ඵරණට්ඨෙනාති** විසරණට්ඨෙන. පස්සම්භනං **පස්සද්ධි**. **උපසමට්ඨෙනාති** නිද්දරථට්ඨෙන. උපපත්තිතො ඉක්ඛතීති **උපෙක්ඛා,** සමං පෙක්ඛති අපක්ඛපතිතාව හුත්වා පෙක්ඛතීති අත්ථො. සා ඉධ තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛා, බොජ්ඣඞ්ගුපෙක්ඛාතිපි තස්සා නාමං. සමවාහිතලක්ඛණත්තා **පටිසඞ්ඛානට්ඨෙන**.

සම්මාදිට්ඨාදීනි අට්ඨ විස්සජ්ජනානි මග්ගවසෙන නිද්දිට්ඨානි. සම්මා පස්සති, සම්මා වා තාය පස්සන්ති, පසත්ථා සුන්දරා වා දිට්ඨීති සම්මාදිට්ඨි. තස්සා **සම්මාදිට්ඨියා**. සම්මා සඞ්කප්පෙති, සම්මා වා තෙන සඞ්කප්පෙන්ති, පසත්ථො සුන්දරො වා සඞ්කප්පොති **සම්මාසඞ්කප්පො. අභිරොපනට්ඨෙනාති** චිත්තස්ස ආරම්මණාරොපනට්ඨෙන. ආරම්මණාභිනිරොපනට්ඨෙනාතිපි පාඨො. සම්මා වදති, සම්මා වා තාය වදන්ති, පසත්ථා සුන්දරා වා වාචාති **සම්මාවාචා**. මිච්ඡාවාචාවිරතියා එතං නාමං. **පරිග්ගහට්ඨෙනාති** චතුබ්බිධවචීසංවරපරිග්ගහට්ඨෙන. සම්මා කරොති, සම්මා වා තෙන කරොන්ති, පසත්ථං සුන්දරං වා කම්මන්ති සම්මාකම්මං, සම්මාකම්මමෙව **සම්මාකම්මන්තො**. මිච්ඡාකම්මන්තවිරතියා එතං නාමං. **සමුට්ඨානට්ඨෙනාති** තිවිධකායසංවරසමුට්ඨානට්ඨෙන. සම්මා ආජීවති, සම්මා වා තෙන ආජීවන්ති, පසත්ථො සුන්දරො වා ආජීවොති **සම්මාආජීවො**. මිච්ඡාජීවවිරතියා එතං නාමං. **වොදානට්ඨෙනාති** පරිසුද්ධට්ඨෙන. සම්මා වායමති, සම්මා වා තෙන වායමන්ති, පසත්ථො සුන්දරො වා වායාමොති **සම්මාවායාමො**. සම්මා සරති, සම්මා වා තාය සරන්ති, පසත්ථා සුන්දරා වා සතීති **සම්මාසති**. සම්මා සමාධියති, සම්මා වා තෙන සමාධියන්ති, පසත්ථො සුන්දරො වා සමාධීති **සම්මාසමාධි**.

13. **ඉන්ද්‍රියාදීනි** දස විස්සජ්ජනානි රාසිකත්වා අනුපුබ්බපටිපාටිවසෙන නිද්දිට්ඨානි. **ආධිපතෙය්‍යට්ඨොති** ඉන්දට්ඨකරණවසෙන අධිපතිඅත්ථො. **අකම්පියට්ඨොති** පටිපක්ඛෙහි කම්පෙතුං අසක්කුණෙය්‍යට්ඨො. **නිය්‍යානට්ඨොති** ලොකියලොකුත්තරානම්පි පටිපක්ඛතො නිග්ගමනට්ඨො. **හෙතුට්ඨොති** මිච්ඡාදිට්ඨාදීනං පහානාය සම්මාදිට්ඨාදයො හෙතූති වා සබ්බෙපි සම්මාදිට්ඨාදයො නිබ්බානසම්පාපකහෙතූති වා හෙතුට්ඨො. සතිපට්ඨානෙසු ආරම්මණෙසු ඔක්ඛන්දිත්වා පක්ඛන්දිත්වා උපට්ඨානතො උපට්ඨානං, සතියෙව උපට්ඨානං **සතිපට්ඨානං.** කායවෙදනාචිත්තධම්මෙසු පනස්සා අසුභදුක්ඛානිච්චානත්තාකාරගහණවසෙ සුභසුඛනිච්චත්තසඤ්ඤාපහානකිච්චසාධනවසෙන ච පවත්තිතො චතුධා භෙදො හොති. එතානි පුබ්බභාගෙ නානාචිත්තෙසු ලබ්භන්ති, මග්ගක්ඛණෙ පන එකායෙව සති චත්තාරි නාමානි ලභති.

සම්මප්පධානෙසු පදහන්ති එතෙනාති පධානං, සොභනං පධානං **සම්මප්පධානං.** සම්මා වා පදහන්ති එතෙනාති සම්මප්පධානං, සොභනං වා තං කිලෙසවිරූපත්තවිරහතො පධානඤ්ච හිතසුඛනිප්ඵාදකත්තෙන සෙට්ඨභාවාවහනතො පධානභාවකරණතො වා සම්මප්පධානං. වීරියස්සෙතං අධිවචනං. උප්පන්නානුප්පන්නානං අනුප්පන්නුප්පන්නානඤ්ච අකුසලකුසලානං ධම්මානං පහානානුප්පත්තිඋප්පාදට්ඨිතිකිච්චසාධනවසෙන පවත්තිතො පනස්ස චතුධා භෙදො හොති. එතානිපි පුබ්බභාගෙ නානාචිත්තෙසු ලබ්භන්ති, මග්ගක්ඛණෙ පන එකමෙව වීරියං චත්තාරි නාමානි ලභති. **පදහනට්ඨොති** උස්සාහනට්ඨො. පධානට්ඨොතිපි පාඨො, සොයෙවත්ථො.

ඉද්ධිපාදානන්ති එත්ථ ඡන්දවීරියචිත්තවීමංසාසු එකෙකො ඉජ්ඣතීති ඉද්ධි, සමිජ්ඣති නිප්ඵජ්ජතීති අත්ථො. ඉජ්ඣන්ති වා එතාය සත්තා ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා හොන්තීති ඉද්ධි, පඨමෙනත්ථෙන ඉද්ධි එව පාදො **ඉද්ධිපාදො,** ඉද්ධිකොට්ඨාසොති අත්ථො. දුතියෙනත්ථෙන ඉද්ධියා පාදොති ඉද්ධිපාදො. **පාදොති** පතිට්ඨා, අධිගමූපායොති අත්ථො. තෙන හි යස්මා උපරූපරි විසෙසසඞ්ඛාතං ඉද්ධිං පජ්ජන්ති පාපුණන්ති, තස්මා පාදොති වුච්චති. එතෙ ඡන්දාදයො පුබ්බභාගෙ අධිපතිවසෙන නානාචිත්තෙසු ලබ්භන්ති, මග්ගක්ඛණෙ පන සහෙව ලබ්භන්ති. **ඉජ්ඣනට්ඨොති** නිප්ඵජ්ජනට්ඨො පතිට්ඨානට්ඨො වා. **සච්චානන්ති** චතුන්නං අරියසච්චානං. **තථට්ඨොති** යථාසභාවට්ඨො. ඉමානි අට්ඨ විස්සජ්ජනානි ලොකියලොකුත්තරමිස්සකානි. **පයොගානන්ති** චතුන්නං අරියමග්ගපයොගානං. **පටිප්පස්සද්ධට්ඨොති** චතුන්නං අරියඵලානං පටිප්පස්සද්ධට්ඨො. මග්ගපයොගො හි ඵලක්ඛණෙ පටිප්පස්සද්ධො හොති නිට්ඨිතකිච්චත්තා. මග්ගපයොගානං ඵලොදයෙන පටිප්පස්සද්ධභාවො වා. **ඵලානං සච්ඡිකිරියට්ඨොති** අරියඵලානං පච්චවෙක්ඛණවසෙන පච්චක්ඛකරණට්ඨො. ආරම්මණසච්ඡිකිරියා වුත්තා හොති, ඵලක්ඛණෙ

පටිලාභසච්ඡිකිරියා වා. **විතක්කාදීනි** පඤ්ච විස්සජ්ජනානි ඣානඞ්ගවසෙන නිද්දිට්ඨානි. විතක්කනං **විතක්කො,** ඌහනන්ති වුත්තං හොති. විචරණං **විචාරො,** අනුසඤ්චරණන්ති වුත්තං හොති. **උපවිචාරට්ඨොති** අනුමජ්ජනට්ඨො. **අභිසන්දනට්ඨොති** තෙමනට්ඨො සමාධිවසෙන චිත්තස්ස එකග්ගට්ඨො.

ආවජ්ජනාදීනි පඤ්චදස විස්සජ්ජනානි පකිණ්ණකවසෙන නිද්දිට්ඨානි. පඤ්චද්වාරමනොද්වාරෙසු භවඞ්ගාරම්මණතො අඤ්ඤාරම්මණෙ චිත්තසන්තානං නමෙන්තානං ද්වින්නං චිත්තානං **ආවජ්ජනට්ඨො.** විඤ්ඤාණස්ස **විජානනට්ඨො.** පඤ්ඤාය **පජානනට්ඨො.** සඤ්ඤාය **සඤ්ජානනට්ඨො.** සමාධිස්ස **එකොදට්ඨො.** දුතියජ්ඣානස්මිඤ්හි සමාධි එකො උදෙතීති **එකොදීති** වුච්චති, විතක්කවිචාරෙහි අනජ්ඣාරුළ්හත්තා අග්ගො සෙට්ඨො හුත්වා උප්පජ්ජතීති අත්ථො. සෙට්ඨොපි හි ලොකෙ එකොති වුච්චති. විතක්කවිචාරවිරහිතො වා එකො අසහායො හුත්වා උදෙතීතිපි වට්ටති. සබ්බොපි වා කුසලසමාධි නීවරණාදීනං උද්ධච්චස්සෙව වා පටිපක්ඛත්තා තෙහි අනජ්ඣාරුළ්හොති අග්ගො හුත්වා උදෙතීති වා තෙහි විරහිතොති අසහායො හුත්වා උදෙතීති වා එකොදීති යුජ්ජති. **අභිඤ්ඤාය ඤාතට්ඨොති** ඤාතපරිඤ්ඤාය සභාවජානනට්ඨො. **පරිඤ්ඤාය තීරණට්ඨොති** තීරණපරිඤ්ඤාය අනිච්චාදිතො උපපරික්ඛණට්ඨො. **පහානස්ස පරිච්චාගට්ඨොති** පහානපරිඤ්ඤාය පටිපක්ඛපජහනට්ඨො. සමප්පවත්තාය **භාවනාය එකරසට්ඨො. ඵස්සනට්ඨොති** ඵුසනට්ඨො වින්දනට්ඨො. පීළාභාරවහනාදිනා **ඛන්ධට්ඨො.** සුඤ්ඤාදිනා **ධාතුට්ඨො.** සකසකමරියාදායතනාදිනා **ආයතනට්ඨො.** පච්චයෙහි සඞ්ගම්ම කතවසෙන **සඞ්ඛතට්ඨො.** තබ්බිපරීතෙන **අසඞ්ඛතට්ඨො.**

14. **චිත්තට්ඨාදීනි** පඤ්චදස විස්සජ්ජනානි චිත්තසම්බන්ධෙන නිද්දිට්ඨානි. **චිත්තට්ඨොති** එත්ථ ආරම්මණං චින්තෙතීති චිත්තං, විජානාතීති අත්ථො. යං පනෙත්ථ ජවනං හොති, තං ජවනවීථිවසෙන අත්තනො සන්තානං චිනොතීතිපි චිත්තං, යං විපාකං හොති, තං කම්මකිලෙසෙහි චිතන්තිපි චිත්තං, සබ්බම්පි යථානුරූපං චිත්තතාය චිත්තං, චිත්තකරණතාය චිත්තං, යං වට්ටස්ස පච්චයො හොති, තං සංසාරදුක්ඛං චිනොතීතිපි චිත්තං. එවං ආරම්මණෙ චිත්තතාදිතො **චිත්තට්ඨො.** චිත්තුප්පාදනෙ ඵලුප්පාදනෙ වා නාස්ස අන්තරමත්ථීති අනන්තරං, අනන්තරස්ස භාවො ආනන්තරියං, චිත්තස්ස ආනන්තරියං චිත්තානන්තරියං, සො **චිත්තානන්තරියට්ඨො.** අරහතො චුතිචිත්තං වජ්ජෙත්වා යස්ස කස්සචි සමනන්තරනිරුද්ධස්ස චිත්තස්ස අනන්තරචිත්තුප්පාදනෙ සමත්ථභාවො මග්ගචිත්තස්ස අනන්තරං ඵලුප්පාදනෙ සමත්ථභාවොති අධිප්පායො. **චිත්තස්ස වුට්ඨානට්ඨොති** ගොත්‍රභුචිත්තස්ස නිමිත්තතො, මග්ගචිත්තස්ස නිමිත්තපවත්තතො වුට්ඨානට්ඨො. **චිත්තස්ස විවට්ටනට්ඨොති** තස්සෙව චිත්තද්වයස්ස යථාවුත්තතො වුට්ඨිතස්ස නිබ්බානෙ විවට්ටනට්ඨො. **චිත්තස්ස**

හෙතුට්ඨොති චිත්තස්ස හෙතුපච්චයභූතානං නවන්නං හෙතූනං හෙතුට්ඨො. **චිත්තස්ස පච්චයට්ඨොති** චිත්තස්ස වත්ථාරම්මණාදීනං අනෙකෙසං පච්චයානං පච්චයට්ඨො. **චිත්තස්ස වත්ථුට්ඨොති** චිත්තස්ස වත්ථුභූතානං චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායහදයවත්ථූනං වත්ථුට්ඨො. **චිත්තස්ස භූමට්ඨොති** චිත්තස්ස උප්පත්තිදෙසවසෙන කාමාවචරාදිභූමිඅත්ථො. **චිත්තස්ස ආරම්මණට්ඨොති** රූපාදිආරම්මණට්ඨො. පරිචිතස්සාරම්මණස්ස සඤ්චරණට්ඨානට්ඨෙන **ගොචරට්ඨො.** උපරි වුත්තවිඤ්ඤාණචරියාවසෙන **චරියට්ඨො.** අථ වා පයොගසමුදාචාරට්ඨො චරියට්ඨො. චිත්තස්ස ගමනාභාවෙපි දූරසන්තිකාරම්මණගහණවසෙන **ගතට්ඨො. අභිනීහාරට්ඨොති** ගහිතාරම්මණතො අඤ්ඤාරම්මණමනසිකාරත්ථං චිත්තස්ස අභිනීහරණට්ඨො. **චිත්තස්ස නියානට්ඨොති** මග්ගචිත්තස්ස වට්ටතො නියානට්ඨො. ''නෙක්ඛම්මං පටිලද්ධස්ස කාමච්ඡන්දතො චිත්තං නිස්සටං හොති''තිආදිනා (පටි. ම. 1.24, 191 ථොකං විසදිසං) නයෙන **චිත්තස්ස නිස්සරණට්ඨො.**

15. **එකත්තාදීනි** ද්වාචත්තාලීස විස්සජ්ජනානි එකත්තසම්බන්ධෙන නිද්දිට්ඨානි. **එකත්තෙති** ආරම්මණෙකත්තෙ, එකාරම්මණෙති අත්ථො. පඨමජ්ඣානවසෙන **පක්ඛන්දනට්ඨො.** දුතියජ්ඣානවසෙන **පසීදනට්ඨො.** තතියජ්ඣානවසෙන **සන්තිට්ඨනට්ඨො.** චතුත්ථජ්ඣානවසෙන **මුච්චනට්ඨො.** පච්චවෙක්ඛණවසෙන එතං සන්තන්ති **පස්සනට්ඨො. යානීකතට්ඨාදයො** පඤ්ච සමාධිස්ස වසීභාවවිසෙසා. **යානීකතට්ඨොති** යුත්තයානසදිසකතට්ඨො. **වත්ථුකතට්ඨොති** පතිට්ඨට්ඨෙන වත්ථු විය කතට්ඨො. **අනුට්ඨිතට්ඨොති** පච්චුපට්ඨිතට්ඨො. **පරිචිතට්ඨොති** සමන්තතො චිතට්ඨො. **සුසමාරද්ධට්ඨොති** සුට්ඨු සමාරද්ධට්ඨො, සුකතට්ඨොති අත්ථො. ආවජ්ජනසමාපජ්ජනඅධිට්ඨානවුට්ඨානපච්චවෙක්ඛණවසිතාවසෙන වා පටිපාටියා පඤ්ච පදානි යොජෙතබ්බානි. කසිණාදිආරම්මණභාවනාය සිඛාප්පත්තකාලෙ චිත්තචෙතසිකානං **පරිග්ගහපරිවාරපරිපූරට්ඨො.** තෙසංයෙව සම්මා සමාහිතත්තා එකාරම්මණෙ සමොසරණෙන **සමොධානට්ඨො.** තෙසංයෙව බලප්පත්තියා ආරම්මණං අභිභවිත්වා පතිට්ඨානවසෙන **අධිට්ඨානට්ඨො.** සමථස්ස විපස්සනාය වා ආදිතො, ආදරෙන වා සෙවනවසෙන **ආසෙවනට්ඨො.** වඩ්ඪනවසෙන **භාවනට්ඨො.** පුනප්පුනං කරණවසෙන **බහුලීකම්මට්ඨො.** බහුලීකතස්ස සුට්ඨු සමුට්ඨිතවසෙන **සුසමුග්ගතට්ඨො.** සුසමුග්ගතස්ස පච්චනීකෙහි සුට්ඨු විමුත්තිවසෙන ආරම්මණෙ ච සුට්ඨු අධිමුත්තිවසෙන **සුවිමුත්තට්ඨො.**

බුජ්ඣනට්ඨාදීනි චත්තාරි පදානි බොජ්ඣඞ්ගවසෙන වුත්තානි. සොතාපත්තිමග්ගබොජ්ඣඞ්ගානං **බුජ්ඣනට්ඨො.** සකදාගාමිමග්ගබොජ්ඣඞ්ගානං **අනුබුජ්ඣනට්ඨො.** අනාගාමිමග්ගබොජ්ඣඞ්ගානං **පටිබුජ්ඣනට්ඨො.**

අරහත්තමග්ගබොජ්ඣඞ්ගානං **සම්බුජ්ඣනට්ඨො.** විපස්සනාබොජ්ඣඞ්ගානං වා බුජ්ඣනට්ඨො. දස්සනමග්ගබොජ්ඣඞ්ගානං අනුබුජ්ඣනට්ඨො. භාවනාමග්ගබොජ්ඣඞ්ගානං පටිබුජ්ඣනට්ඨො. ඵලබොජ්ඣඞ්ගානං සම්බුජ්ඣනට්ඨො. යථාවුත්තනයෙනෙව බොජ්ඣඞ්ගානං තස්ස තස්ස පුග්ගලස්ස බොධනාදිකරණෙන බොධනට්ඨාදයො චත්තාරො අත්ථා වෙදිතබ්බා. යථාවුත්තානංයෙව බොජ්ඣඞ්ගානං බුජ්ඣනට්ඨෙන ''බොධො''ති ලද්ධනාමස්ස පුග්ගලස්ස පක්ඛෙ භවත්තා බොධිපක්ඛියා නාම. තෙසං යථාවුත්තානංයෙව බොධිපක්ඛියට්ඨාදයො චත්තාරො අත්ථා වෙදිතබ්බා. විපස්සනාපඤ්ඤාවසෙන **ජොතනට්ඨො.** කමතො චතුමග්ගපඤ්ඤාවසෙන **උජ්ජොතනානුජ්ජොතනපටිජ්ජොතනසඤ්ජොතනට්ඨො.** කමතො චතුමග්ගපඤ්ඤාවසෙන වා ජොතනට්ඨාදයො, ඵලපඤ්ඤාවසෙන සඤ්ජොතනට්ඨො වෙදිතබ්බො.

16. **පතාපනට්ඨාදීනි** අට්ඨාරස විස්සජ්ජනානි අරියමග්ගවසෙන නිද්දිට්ඨානි. අරියමග්ගො හි යස්සුප්පජ්ජති, තං පතාපෙති පභාසෙති විරොචාපෙතීති පතාපනො, තස්ස **පතාපනට්ඨො.** තස්සෙව අතිපභස්සරභාවෙන සයං **විරොචනට්ඨො.** කිලෙසානං විසොසනෙන **සන්තාපනට්ඨො.** අමලනිබ්බානාරම්මණත්තා **අමලට්ඨො.** සම්පයුත්තමලාභාවෙන **විමලට්ඨො.** ආරම්මණකරණමලාභාවෙ **නිම්මලට්ඨො.** අථ වා සොතාපත්තිමග්ගස්ස අමලට්ඨො. සකදාගාමිඅනාගාමිමග්ගානං විමලට්ඨො. අරහත්තමග්ගස්ස නිම්මලට්ඨො. අථ වා සාවකමග්ගස්ස අමලට්ඨො. පච්චෙකබුද්ධමග්ගස්ස විමලට්ඨො. සම්මාසම්බුද්ධමග්ගස්ස නිම්මලට්ඨො. කිලෙසවිසමාභාවෙන **සමට්ඨො.** ''සම්මා මානාභිසමයා''තිආදීසු (ම. නි. 1.28; අ. නි. 3.33; 5.200) විය කිලෙසප්පහානට්ඨෙන **සමයට්ඨො.** වික්ඛම්භනතදඞ්ගසමුච්ඡෙදපටිප්පස්සද්ධිනිස්සරණසඞ්ඛාතෙසු පඤ්චසු විවෙකෙසු සමුච්ඡෙදවිවෙකත්තා **විවෙකට්ඨො,** විනාභාවට්ඨො. නිස්සරණවිවෙකෙ නිබ්බානෙ චරණතො **විවෙකචරියට්ඨො.** පඤ්චසු විරාගෙසු සමුච්ඡෙදවිරාගත්තා **විරාගට්ඨො,** විරජ්ජනට්ඨො. නිස්සරණවිරාගෙ නිබ්බානෙ චරණතො **විරාගචරියට්ඨො.** පඤ්චසු නිරොධෙසු සමුච්ඡෙදනිරොධත්තා **නිරොධට්ඨො.** දුක්ඛනිරොධෙ නිබ්බානෙ චරණතො **නිරොධචරියට්ඨො.** පරිච්චාගපක්ඛන්දනවොසග්ගත්තා **වොසග්ගට්ඨො.** අරියමග්ගො හි සමුච්ඡෙදවසෙන කිලෙසප්පහානතො පරිච්චාගවොසග්ගො, ආරම්මණකරණෙන නිබ්බානපක්ඛන්දනතො පක්ඛන්දනවොසග්ගො ච. විපස්සනා පන තදඞ්ගවසෙන කිලෙසප්පහානතො පරිච්චාගවොසග්ගො, තන්නින්නභාවෙන නිබ්බානපක්ඛන්දනතො පක්ඛන්දනවොසග්ගො. න සො ඉධ අධිප්පෙතො. වොසග්ගභාවෙන චරණතො **වොසග්ගචරියට්ඨො.** පඤ්චසු විමුත්තීසු

සමුච්ඡෙදවිමුත්තිත්තා **විමුත්තට්ඨො.** නිස්සරණවිමුත්තියං චරණතො **විමුත්තිචරියට්ඨො.**

ඡන්දවීරියචිත්තවීමංසාසඞ්ඛාතෙසු චතූසු ඉද්ධිපාදෙසු එකෙකඉද්ධිපාදවසෙන දස දස කත්වා චතුරිද්ධිපාදවසෙන **ඡන්දට්ඨාදීනි** චත්තාලීස විස්සජ්ජනානි නිද්දිට්ඨානි. කත්තුකම්‍යතට්ඨො **ඡන්දට්ඨො.** ඡන්දං සීසං කත්වා භාවනාරම්භකාලෙ **මූලට්ඨො.** සහජාතානං පතිට්ඨාභාවෙන **පාදට්ඨො.** පදට්ඨොති වා පාදො. ඉද්ධිපාදත්තා අධිපතිභාවෙන **පධානට්ඨො.** පයොගකාලෙ **ඉජ්ඣනට්ඨො.** සද්ධාසම්පයොගෙන **අධිමොක්ඛට්ඨො.** වීරියසම්පයොගෙන **පග්ගහට්ඨො.** සතිසම්පයොගෙන **උපට්ඨානට්ඨො.** සමාධිසම්පයොගෙන **අවික්ඛෙපට්ඨො.** පඤ්ඤාසම්පයොගෙන **දස්සනට්ඨො.** පග්ගහට්ඨො **වීරියට්ඨො.** වීරියං සීසං කත්වා භාවනාරම්භකාලෙ මූලට්ඨො. සයං වීරියත්තා පග්ගහට්ඨො. චින්තනට්ඨාදිකො **චිත්තට්ඨො.** චිත්තං සීසං කත්වා භාවනාරම්භකාලෙ මූලට්ඨො. උපපරික්ඛනට්ඨො **වීමංසට්ඨො.** වීමංසං සීසං කත්වා භාවනාරම්භකාලෙ මූලට්ඨො. සයං වීමංසත්තා දස්සනට්ඨො.

17. දුක්ඛස්ස පීළනට්ඨොතිආදීනි සොළස විස්සජ්ජනානි සච්චානං තථලක්ඛණවසෙන නිද්දිට්ඨානි. දුක්ඛදස්සනෙනෙව **පීළනට්ඨො.** දුක්ඛායූහනසමුදයදස්සනෙන **සඞ්ඛතට්ඨො.** සබ්බකිලෙසසන්තාපහරසුසීතලමග්ගදස්සනෙන **සන්තාපට්ඨො.** අවිපරිණාමධම්මනිරොධදස්සනෙන **විපරිණාමට්ඨො.** සමුදයදස්සනෙනෙව **ආයූහනට්ඨො.** සමුදයායූහිතදුක්ඛදස්සනෙන **නිදානට්ඨො.** විසඤ්ඤොගභූතනිරොධදස්සනෙන **සඤ්ඤොගට්ඨො.** නිය්‍යානභූතමග්ගදස්සනෙන **පලිබොධට්ඨො.** නිරොධදස්සනෙනෙව **නිස්සරණට්ඨො.** අවිවෙකභූතසමුදයදස්සනෙන **විවෙකට්ඨො.** සඞ්ඛතභූතමග්ගදස්සනෙන **අසඞ්ඛතට්ඨො.** විසභූතදුක්ඛදස්සනෙන **අමතට්ඨො.** මග්ගදස්සනෙනෙව **නිය්‍යානට්ඨො.** නිබ්බානසම්පත්තියා අහෙතුභූතසමුදයදස්සනෙන **හෙතුට්ඨො.** සුදුද්දසනිරොධදස්සනෙන **දස්සනට්ඨො.** කපණජනසදිසදුක්ඛදස්සනෙන උළාරකුලසදිසො **ආධිපතෙය්‍යට්ඨො** පාතුභවතීති. එවං තංතංසච්චදස්සනෙන තදඤ්ඤසච්චදස්සනෙන ච එකෙකස්ස සච්චස්ස චත්තාරො චත්තාරො ලක්ඛණට්ඨා වුත්තා.

තථට්ඨාදීනි ද්වාදස විස්සජ්ජනානි සබ්බධම්මසඞ්ගාහකද්වාදසපදවසෙන නිද්දිට්ඨානි. **තථට්ඨොති** යථාසභාවට්ඨො. **අනත්තට්ඨොති** අත්තවිරහිතට්ඨො. **සච්චට්ඨොති** අවිසංවාදනට්ඨො. **පටිවෙධට්ඨොති** පටිවිජ්ඣිතබ්බට්ඨො. **අභිජානනට්ඨොති** අභිජානිතබ්බට්ඨො. **පරිජානනට්ඨොති** ඤාතතීරණපරිඤ්ඤාය පරිජානිතබ්බට්ඨො. **ධම්මට්ඨොති** සභාවධාරණාදිඅත්ථො. **ධාතුට්ඨොති** සුඤ්ඤාදිඅත්ථො. **ඤාතට්ඨොති**

ජානිතුං සක්කුණෙය්‍යාට්ඨො. **සච්ඡිකිරියට්ඨොති** සච්ඡිකාතබ්බට්ඨො. **ඵස්සනට්ඨොති** ඤාණෙන ඵුසිතබ්බට්ඨො. **අභිසමයට්ඨොති** පච්චවෙක්ඛණඤාණෙන අභිසම්මාගන්තබ්බට්ඨො, ඤාණෙන පටිලභිතබ්බට්ඨො වා. පටිලාභොපි හි ‘‘අත්ථාභිසමයා ධීරො’’තිආදීසු (සං. නි. 1.130) විය අභිසමයොති වුච්චති.

18. නෙක්ඛම්මාදීනි සත්ත විස්සජ්ජනානි උපචාරජ්ඣානවසෙන නිද්දිට්ඨානි. **නෙක්ඛම්මන්ති** කාමච්ඡන්දස්ස පටිපක්ඛො අලොභො. **ආලොකසඤ්ඤාති** ථිනමිද්ධස්ස පටිපක්ඛෙ ආලොකනිමිත්තෙ සඤ්ඤා. **අවික්ඛෙපොති** උද්ධච්චස්ස පටිපක්ඛො සමාධි. **ධම්මවවත්ථානන්ති** විචිකිච්ඡාය පටිපක්ඛං ඤාණං. **ඤාණන්ති** අවිජ්ජාය පටිපක්ඛං ඤාණං. **පාමොජ්ජන්ති** අරතිපටිපක්ඛා පීති. **පඨමජ්ඣානාදීනි** අට්ඨ විස්සජ්ජනානි රූපාරූපසමාපත්තිවසෙන නිද්දිට්ඨානි. හෙට්ඨා පන රූපසමාපත්තිඅනන්තරං රූපජ්ඣානසම්බන්ධෙන චත්තාරො බ්‍රහ්මවිහාරා නිද්දිට්ඨා.

අනිච්චානුපස්සනාදීනි ලොකුත්තරමග්ගස්ස පුබ්බභාගෙ අට්ඨාරසමහාවිපස්සනාවසෙන නිද්දිට්ඨානි. හෙට්ඨා පන රූපාදීහි යොජනූපගා සත්ත අනුපස්සනා එව වුත්තා, ඉධ පන සබ්බාපි වුත්තා. කලාපසම්මසනඋදයබ්බයානුපස්සනා කස්මා න වුත්තාති චෙ? තාසං ද්වින්නං වසෙන අනිච්චානුපස්සනාදීනං සිජ්ඣනතො ඉමාසු වුත්තාසු තා ද්වෙපි වුත්තාව හොන්ති, අනිච්චානුපස්සනාදීහි වා විනා තාසං ද්වින්නං අප්පවත්තිතො ඉමාසු වුත්තාසු තා ද්වෙපි වුත්තාව හොන්ති. **ඛයානුපස්සනාති** පච්චුප්පන්නානං රූපක්ඛන්ධාදීනං භඞ්ගදස්සනඤාණඤ්ච තංතංඛන්ධභඞ්ගදස්සනානන්තරං තදාරම්මණචිත්තචෙතසිකභඞ්ගදස්සනඤාණඤ්ච. **වයානුපස්සනාති** පච්චුප්පන්නානං ඛන්ධානං භඞ්ගදස්සනානන්තරං තදන්වයෙනෙව අතීතානාගතඛන්ධානං භඞ්ගදස්සනඤාණං. **විපරිණාමානුපස්සනාති** තස්මිං භඞ්ගසඞ්ඛාතෙ නිරොධෙ අධිමුත්තත්තා, අථ සබ්බෙපි අතීතානාගතපච්චුප්පන්නා ඛන්ධා විපරිණාමවන්තොති සබ්බෙසං විපරිණාමදස්සනඤාණං. **අනිමිත්තානුපස්සනාති** එවං සබ්බසඞ්ඛාරානං විපරිණාමං දිස්වා අනිච්චතො විපස්සන්තස්ස අනිච්චානුපස්සනාව නිච්චනිමිත්තපජහනවසෙන නිච්චනිමිත්තාභාවා අනිමිත්තානුපස්සනා නාම හොති. **අප්පණිහිතානුපස්සනාති** අනිච්චානුපස්සනානන්තරං පවත්තා දුක්ඛානුපස්සනාව සුඛපත්ථනාපජහනවසෙන පණිධිඅභාවා අප්පණිහිතානුපස්සනා නාම හොති.

සුඤ්ඤතානුපස්සනාති දුක්ඛානුපස්සනානන්තරං පවත්තා අනත්තානුපස්සනාව අත්තාභිනිවෙසපජහනවසෙන අත්තසුඤ්ඤතාදස්සනතො සුඤ්ඤතානුපස්සනා නාම හොති.

අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනාති එවං සඞ්ඛාරානං භඞ්ගං පස්සිත්වා පස්සිත්වා අනිච්චාදිතො විපස්සන්තස්ස සඞ්ඛාරාව භිජ්ජන්ති, සඞ්ඛාරානං මරණං න අඤ්ඤො කොචි අත්ථීති භඞ්ගවසෙන සුඤ්ඤතං ගහෙත්වා පවත්තා විපස්සනා. සා හි අධිපඤ්ඤා ච ධම්මෙසු ච විපස්සනාති කත්වා අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනාති වුච්චති. **යථාභූතඤාණදස්සනන්ති** භඞ්ගං දිස්වා දිස්වා ''සභයා සඞ්ඛාරා''ති පවත්තං භයතුපට්ඨානඤාණං. **ආදීනවානුපස්සනාති** භයතුපට්ඨානවසෙන උප්පන්නං සබ්බභවාදීසු ආදීනවදස්සනඤාණං. ''යා ච භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා යඤ්ච ආදීනවෙ ඤාණං යා ච නිබ්බිදා, ඉමෙ ධම්මා එකත්ථා, බ්‍යඤ්ජනමෙව නාන''න්ති (පටි. ම. 1.227) වචනතො භයතුපට්ඨානාදීනවානුපස්සනාසු වුත්තාසු නිබ්බිදානුපස්සනා ඉධාපි වුත්තාව හොති. ආදිතො චතුත්ථං කත්වා වුත්තත්තා පනිධ න වුත්තා. **පටිසඞ්ඛානුපස්සනාති** මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණවසෙන උප්පන්නං මුඤ්චනස්ස උපායකරණං පටිසඞ්ඛානුපස්සනාසඤ්ඤිතං අනිච්චදුක්ඛානත්තානුපස්සනාඤාණං. ''යා ච මුඤ්චිතුකම්‍යතා යා ච පටිසඞ්ඛානුපස්සනා යා ච සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා, ඉමෙ ධම්මා එකත්ථා, බ්‍යඤ්ජනමෙව නාන''න්ති (පටි. ම. 1.227) වචනතො පටිසඞ්ඛානුපස්සනාය වුත්තාය මුඤ්චිතුකම්‍යතාසඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණානි වුත්තානෙව හොන්ති. **විවට්ටනානුපස්සනාති** අනුලොමඤාණවසෙන උප්පන්නං ගොත්‍රභුඤාණං. අනුලොමඤාණෙන ගොත්‍රභුඤාණස්ස සිජ්ඣනතො ගොත්‍රභුඤාණෙ වුත්තෙ අනුලොමඤාණං වුත්තමෙව හොති. එවඤ්හි අට්ඨාරසන්නං මහාවිපස්සනානං පටිපාටි වුච්චමානා පාළියා සමෙති. වුත්තඤ්හි ඉන්ද්‍රියකථායං –

> ''පුබ්බභාගෙ පඤ්චහින්ද්‍රියෙහි පඨමජ්ඣානවසෙන පඤ්චින්ද්‍රියානි නිස්සටානි හොන්ති, පඨමෙ ඣානෙ පඤ්චහින්ද්‍රියෙහි දුතියජ්ඣානවසෙන පඤ්චින්ද්‍රියානි නිස්සටානි හොන්තී''ති (පටි. ම. 1.192) –

ආදිනා නයෙන යාව අරහත්තඵලා උත්තරුත්තරිපටිපාටියා ඉන්ද්‍රියානි වුත්තානි. තස්මා අට්ඨාරස මහාවිපස්සනා යථාවුත්තක්කමෙන පාළියා යුජ්ජන්ති. විසුද්ධිමග්ගෙ පන –

> ''ඛයානුපස්සනාති ඝනවිනිබ්භොගං කත්වා අනිච්චං ඛයට්ඨෙනාති එවං ඛයං පස්සතො ඤාණං. විපරිණාමානුපස්සනාති රූපසත්තකඅරූපසත්තකාදිවසෙන තං තං පරිච්ඡෙදං අතික්කම්ම අඤ්ඤථා පවත්තිදස්සනං. උප්පන්නස්ස වා ජරාය චෙව මරණෙන ච ද්වීහාකාරෙහි විපරිණාමදස්සනං. යථාභූතඤාණදස්සනන්ති සපච්චයනාමරූපපරිග්ගහො''ති (විසුද්ධි. 2.850) –

වුත්තං. තං තාය පාළියා විරුද්ධං විය දිස්සති. විවට්ටනානුපස්සනාති සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා චෙව අනුලොමඤ්චාති වුත්තං. තඤ්ච පාළියා විරුද්ධං විය දිස්සති. චරියාකථායඤ්හි –

> ‘‘අනිච්චානුපස්සනත්ථාය ආවජ්ජනකිරියාබ්‍යාකතා විඤ්ඤාණචරියා. අනිච්චානුපස්සනා ඤාණචරියා…පෙ…. පටිසඞ්ඛානුපස්සනත්ථාය ආවජ්ජනකිරියාබ්‍යාකතා විඤ්ඤාණචරියා. පටිසඞ්ඛානුපස්සනා ඤාණචරියා’’ති (පටි. ම. 1.71) –

යස්ස යස්ස ඤාණස්ස විසුං විසුං ආවජ්ජනං ලබ්භති, තස්ස තස්ස විසුං විසුං ආවජ්ජනං වුත්තං. විවට්ටනානුපස්සනාය පන ආවජ්ජනං අවත්වාව ‘‘විවට්ටනානුපස්සනා ඤාණචරියා’’ති වුත්තං. යදි සඞ්ඛාරුපෙක්ඛානුලොමඤාණානි විවට්ටනානුපස්සනා නාම සියුං, තදාවජ්ජනසම්භවා තදත්ථාය ච ආවජ්ජනං වදෙය්‍ය, න ච තදත්ථාය ආවජ්ජනං වුත්තං. ගොත්‍රභුඤාණස්ස පන විසුං ආවජ්ජනං නත්ථි අනුලොමාවජ්ජනවීථියංයෙව උප්පත්තිතො. තස්මා විවට්ටනානුපස්සනත්ථාය ආවජ්ජනස්ස අවුත්තත්තා ගොත්‍රභුඤාණමෙව ‘‘විවට්ටනානුපස්සනා’’ති යුජ්ජති.

19. **සොතාපත්තිමග්ගාදීනි** අට්ඨ විස්සජ්ජනානි ලොකුත්තරමග්ගඵලවසෙන නිද්දිට්ඨානි. සොතස්ස ආපජ්ජනං සොතාපත්ති, සොතාපත්ති එව මග්ගො **සොතාපත්තිමග්ගො**. සොතාපත්තියා ඵලං සොතාපත්තිඵලං, සමාපජ්ජීයතීති සමාපත්ති, සොතාපත්තිඵලමෙව සමාපත්ති **සොතාපත්තිඵලසමාපත්ති**. පටිසන්ධිවසෙන සකිංයෙව ඉමං ලොකං ආගච්ඡතීති සකදාගාමී, තස්ස මග්ගො **සකදාගාමිමග්ගො**. සකදාගාමිස්ස ඵලං **සකදාගාමිඵලං**. පටිසන්ධිවසෙනෙව කාමභවං න ආගච්ඡතීති අනාගාමී, තස්ස මග්ගො **අනාගාමිමග්ගො**. අනාගාමිස්ස ඵලං **අනාගාමිඵලං**. කිලෙසෙහි ආරකත්තා, කිලෙසාරීනං හතත්තා, සංසාරචක්කස්ස අරානං හතත්තා, පාපකරණෙ රහාභාවා, පච්චයාදීනං අරහත්තා අරහං, අරහතො භාවො අරහත්තං. කිං තං? අරහත්තඵලං. අරහත්තස්ස මග්ගො **අරහත්තමග්ගො**. අරහත්තමෙව ඵලං **අරහත්තඵලං**.

‘‘අධිමොක්ඛට්ඨෙන සද්ධින්ද්‍රිය’’න්තිආදීනි ‘‘තථට්ඨෙන සච්චා’’තිපරියන්තානි තෙත්තිංස විස්සජ්ජනානි නිද්දිට්ඨානි. හෙට්ඨා ‘‘සද්ධින්ද්‍රියස්ස අධිමොක්ඛට්ඨො’’තිආදීහි තෙත්තිංසාය විස්සජ්ජනෙහි සමානානි. කෙවලඤ්හි තත්ථ ධම්මෙහි අත්ථා නිද්දිට්ඨා, ඉධ අත්ථෙහි ධම්මා නිද්දිට්ඨාති අයං විසෙසො. ‘‘අවික්ඛෙපට්ඨෙන සමථො’’තිආදීනඤ්ච චතුන්නං විස්සජ්ජනානං හෙට්ඨා ‘‘සමථස්ස අවික්ඛෙපට්ඨො’’තිආදීනඤ්ච චතුන්නං විස්සජ්ජනානං විසෙසො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

සංවරට්ඨෙනාතිආදීනි අට්ඨ විස්සජ්ජනානි සීලාදිබලපරියොසානධම්මවසෙන නිද්දිට්ඨානි. **සීලවිසුද්ධීති** සුපරිසුද්ධපාතිමොක්ඛසංවරාදිචතුබ්බිධං සීලං දුස්සීල්‍යමලවිසොධනතො. **චිත්තවිසුද්ධීති** සඋපචාරා අට්ඨ සමාපත්තියො. චිත්තසීසෙන හෙත්ථ සමාධි වුත්තො. සො චිත්තමලවිසොධනතො චිත්තවිසුද්ධි. **දිට්ඨිවිසුද්ධීති** නාමරූපානං යථාසභාවදස්සනං සත්තදිට්ඨිමලවිසොධනතො දිට්ඨිවිසුද්ධි. **මුත්තට්ඨෙනාති** තදඞ්ගවසෙන උපක්කිලෙසතො විමුත්තට්ඨෙන ආරම්මණෙ ච අධිමුත්තට්ඨෙන. **විමොක්ඛොති** තදඞ්ගවිමොක්ඛො. **පටිවෙධට්ඨෙන විජ්ජාති** පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං පුරිමභවපටිවෙධට්ඨෙන විජ්ජා, දිබ්බචක්ඛුඤාණං සත්තානං චුතූපපාතපටිවෙධට්ඨෙන විජ්ජා, ආසවානං ඛයෙ ඤාණං සච්චපටිවෙධට්ඨෙන විජ්ජා. **පටිවෙධට්ඨෙනාති** ජානනට්ඨෙන. **පරිච්චාගට්ඨෙන විමුත්තීති** යං යං පරිච්චත්තං, තතො තතො විමුත්තත්තා ඵලවිමුත්ති. **සමුච්ඡෙදට්ඨෙන ඛයෙ ඤාණන්ති** කිලෙසසමුච්ඡින්දනත්ථෙන කිලෙසක්ඛයකරෙ අරියමග්ගෙ ඤාණං. **පටිප්පස්සද්ධට්ඨෙන අනුප්පාදෙ ඤාණන්ති** මග්ගකිච්චසඞ්ඛාතපයොගපටිප්පස්සද්ධත්තා පටිසන්ධිවසෙන අනුප්පාදභූතෙ තංතංමග්ගවජ්ඣකිලෙසානං අනුප්පාදපරියොසානෙ උප්පන්නෙ අරියඵලෙ ඤාණං.

20. **ඡන්දො මූලට්ඨෙනාති**ආදීනි නව විස්සජ්ජනානි අරියමග්ගස්ස ආදිමජ්ඣපරියොසානවසෙන නිද්දිට්ඨානි. **ඡන්දො මූලට්ඨෙනාති** කුසලානං ධම්මානං කත්තුකම්‍යතාඡන්දො පටිපත්තියා ච නිප්ඵත්තියා ච මූලත්තා මූලට්ඨෙන. **මනසිකාරො සමුට්ඨානට්ඨෙනාති** යොනිසොමනසිකාරො සබ්බකුසලධම්මෙ සමුට්ඨාපෙතීති සමුට්ඨානට්ඨෙන. **ඵස්සො සමොධානට්ඨෙනාති** යස්මා තණ්හාය විසෙසෙන වෙදනා පධානකාරණං, තණ්හා ච පහීයමානා විසෙසෙන වෙදනාය පරිඤ්ඤාතාය පහීයති, තස්සා ච වෙදනාය ඵස්සොව පධානකාරණං, තස්මිං පරිඤ්ඤාතෙ වෙදනා පරිඤ්ඤාතා හොති, තස්මා සත්තසු අභිඤ්ඤෙය්‍යවත්ථූසු ඵස්සො පඨමං වුත්තො. සො ච තිකසන්නිපාතසඞ්ඛාතස්ස අත්තනො කාරණස්ස වසෙන පවෙදිතත්තා ‘‘තිකසන්නිපාතපච්චුපට්ඨානො’’ති වුත්තත්තා සමොධානට්ඨෙන අභිඤ්ඤෙය්‍යො. කෙචි පන ‘‘ඤාණඵස්සො ඵස්සො’’ති වදන්ති.

යස්මා පන වෙදනා චිත්තචෙතසිකෙ අත්තනො වසෙ වත්තාපයමානා තත්ථ සමොසරති පවිසති, චිත්තසන්තානමෙව වා පවිසති, තස්මා **සමොසරණට්ඨෙන අභිඤ්ඤෙය්‍යාති** වුත්තා. කෙචි පන ‘‘සබ්බානිපි පරිඤ්ඤෙය්‍යානි වෙදනාසු සමොසරන්ති, වෙදනාසු පරිඤ්ඤාතාසු සබ්බං තණ්හාවත්ථු පරිඤ්ඤාතං හොති. තං කිස්ස හෙතු? වෙදනාපච්චයා හි සබ්බාපි තණ්හා. තස්මා වෙදනා සමොසරණට්ඨෙන අභිඤ්ඤෙය්‍යා’’ති වදන්ති. යස්මා සබ්බගොපානසීනං ආබන්ධනතො කූටාගාරකණ්ණිකා විය

චිත්තචෙතසිකානං සම්පිණ්ඩනතො සමාධි කුසලානං ධම්මානං පමුඛො හොති ජෙට්ඨකො, තස්මා **සමාධි පමුඛට්ඨෙනා**ති වුත්තං. පාමුඛට්ඨෙනාතිපි පාඨො. යස්මා සමථවිපස්සනං භාවෙන්තස්ස ආරම්මණූපට්ඨානාධිපති හොති සති, සතියා උපට්ඨිතෙ ආරම්මණෙ සබ්බෙපි කුසලා ධම්මා සකං සකං කිච්චං සාධෙන්ති, තස්මා **සති ආධිපතෙය්‍යට්ඨෙනා**ති වුත්තං. **පඤ්ඤා තදුත්තරට්ඨෙනා**ති අරියමග්ගපඤ්ඤා තෙසං කුසලානං ධම්මානං උත්තරට්ඨෙන සෙට්ඨට්ඨෙන අභිඤ්ඤෙය්‍යා. අථ වා තතො කිලෙසෙහි, සංසාරවට්ටතො වා උත්තරති සමතික්කමතීති තදුත්තරා, තස්සා අත්ථො තදුත්තරට්ඨො. තෙන **තදුත්තරට්ඨෙන**. තතුත්තරට්ඨෙනාතිපි පාඨො, තතො උත්තරට්ඨෙනාති අත්ථො. **විමුත්ති සාරට්ඨෙනා**ති ඵලවිමුත්ති අපරිහානිවසෙන ථිරත්තා සාරො, තං අතික්කමිත්වා අඤ්ඤස්ස පරියෙසිතබ්බස්ස අභාවතොපි සාරො. සා විමුත්ති තෙන සාරට්ඨෙන අභිඤ්ඤෙය්‍යා. **අමතොගධං නිබ්බානන්ති** නත්ථි එතස්ස මරණසඞ්ඛාතං මතන්ති අමතං, කිලෙසවිසපටිපක්ඛත්තා අගදන්තිපි අමතං, සච්ඡිකිරියාය සත්තානං පතිට්ඨාභූතන්ති ඔගධං, සංසාරදුක්ඛසන්තිභූතත්තා නිබ්බුතන්ති නිබ්බානං, නත්ථෙත්ථ තණ්හාසඞ්ඛාතං වානන්තිපි නිබ්බානං. තං සාසනස්ස නිට්ඨාභූතත්තා **පරියොසානට්ඨෙන අභිඤ්ඤෙය්‍යං**. එවං ඉමස්මිං අභිඤ්ඤෙය්‍යනිද්දෙසෙ සත්තසහස්සානි සත්තසතානි චත්තාලීසඤ්ච විස්සජ්ජනානි හොන්ති.

ඉදානි තෙසං එවං නිද්දිට්ඨානං ධම්මානං ‘‘යෙ යෙ ධම්මා අභිඤ්ඤාතා, තෙ තෙ ධම්මා ඤාතා හොන්තී’’ති නිගමනං කරොති, තස්ස අභිමුඛං කත්වා ඤාතා හොන්තීති අධිප්පායො. **තංඤාතට්ඨෙන ඤාණ**න්ති තෙසං වුත්තප්පකාරානං ධම්මානං ජානනට්ඨෙන ඤාණං. **පජානනට්ඨෙන පඤ්ඤා**ති පකාරතො ජානනට්ඨෙන පඤ්ඤා. **තෙන වුච්චතී**තිආදිතො පුච්ඡිතපුච්ඡා නිගමෙත්වා දස්සිතා. තෙන කාරණෙන ‘‘ඉමෙ ධම්මා අභිඤ්ඤෙය්‍යාති සොතාවධානං, තංපජානනා පඤ්ඤා සුතමයෙ ඤාණ’’න්ති වුච්චතීති අත්ථොති.

සද්ධම්මප්පකාසිනියා පටිසම්භිදාමග්ගට්ඨකථාය

අභිඤ්ඤෙය්‍යනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පරිඤ්ඤෙය්‍යනිද්දෙසවණ්ණනා

21. පරිඤ්ඤෙය්‍යනිද්දෙසෙ කිඤ්චාපි පරිඤ්ඤාසද්දෙන ඤාතපරිඤ්ඤා, තීරණපරිඤ්ඤා, පහානපරිඤ්ඤාති තිස්සො පරිඤ්ඤා සඞ්ගහිතා. හෙට්ඨා ‘‘අභිඤ්ඤෙය්‍යා’’ති ඤාතපරිඤ්ඤාය වුත්තත්තා උපරි ‘‘පහාතබ්බා’’ති පහානපරිඤ්ඤාය වුත්තත්තා තීරණපරිඤ්ඤාව ඉධ අධිප්පෙතා. **ඵස්සො සාසවො උපාදානියො**ති ආසවානඤ්චෙව උපාදානානඤ්ච පච්චයභූතො තෙභූමකඵස්සො. සොපි හි අත්තානං ආරම්මණං කත්වා පවත්තමානෙහි සහ

ආසවෙහීති සාසවො, ආරම්මණභාවං උපගන්ත්වා උපාදානසම්බන්ධෙන උපාදානානං හිතොති උපාදානියො. යස්මා ඵස්සෙ තීරණපරිඤ්ඤාය පරිඤ්ඤාතෙ ඵස්සමුඛෙන සෙසාපි අරූපධම්මා තදනුසාරෙන ච රූපධම්මා පරිඤ්ඤායන්ති, තස්මා ඵකොව ඵස්සො වුත්තො. ඵවං සෙසෙසුපි යථායොගං යොජෙතබ්බං.

නාමන්ති චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො නිබ්බානඤ්ච. **රූපන්ති** චත්තාරි ච මහාභූතානි චතුන්නඤ්ච මහාභූතානං උපාදායරූපානි චතුවීසති. චත්තාරො ඛන්ධා නමනට්ඨෙන නාමං. තෙ හි ආරම්මණාභිමුඛා නමන්ති. සබ්බම්පි නාමනට්ඨෙන නාමං. චත්තාරො හි ඛන්ධා ආරම්මණෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං නාමෙන්ති, නිබ්බානං ආරම්මණාධිපතිපච්චයතාය අත්තනි අනවජ්ජධම්මෙ නාමෙති. සන්තතිවසෙන සීතාදීහි රුප්පනට්ඨෙන රූපං. **රුප්පනට්ඨෙනාති** කුප්පනට්ඨෙන. සන්තතිවිපරිණාමවසෙන හි සීතාදීහි සඞ්ඝට්ටනීයං ධම්මජාතං රූපන්ති වුච්චති. ඉධ පන නාමන්ති ලොකිකමෙව අධිප්පෙතං, රූපං පන එකන්තෙන ලොකිකමෙව.

තිස්සො වෙදනාති සුඛා වෙදනා, දුක්ඛා වෙදනා, අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා. තා ලොකිකා ඵව. **ආහාරාති** පච්චයා. පච්චයා හි අත්තනො ඵලං ආහරන්තීති ආහාරා. කබළීකාරො ආහාරො ඵස්සාහාරො මනොසඤ්චෙතනාහාරො විඤ්ඤාණාහාරොති චත්තාරො. වත්ථුවසෙන කබළීකාතබ්බත්තා කබළීකාරො, අජ්ඣොහරිතබ්බත්තා ආහාරො. ඔදනකුම්මාසාදිවත්ථුකාය ඔජායෙතං නාමං. සා හි ඔජට්ඨමකරූපානි ආහරතීති ආහාරො. චක්ඛුසම්ඵස්සාදිකො ඡබ්බිධො ඵස්සො තිස්සො වෙදනා ආහරතීති ආහාරො. මනසො සඤ්චෙතනා, න සත්තස්සාති මනොසඤ්චෙතනා යථා චිත්තෙකග්ගතා. මනසා වා සම්පයුත්තා සඤ්චෙතනා මනොසඤ්චෙතනා යථා ආජඤ්ඤරථො. තෙභූමකකුසලාකුසලචෙතනා. සා හි තයො භවෙ ආහරතීති ආහාරො. **විඤ්ඤාණන්ති** එකූනවීසතිභෙදං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං. තඤ්හි පටිසන්ධිනාමරූපං ආහරතීති ආහාරො. **උපාදානක්ඛන්ධාති** උපාදානගොචරා ඛන්ධා, මජ්ඣපදලොපො දට්ඨබ්බො. උපාදානසම්භූතා වා ඛන්ධා උපාදානක්ඛන්ධා යථා තිණග්ගි ථුසග්ගි. උපාදානවිධෙය්‍යා වා ඛන්ධා උපාදානක්ඛන්ධා යථා රාජපුරිසො. උපාදානප්පභවා වා ඛන්ධා උපාදානක්ඛන්ධා යථා පුප්ඵරුක්ඛො ඵලරුක්ඛො. උපාදානානි පන කාමුපාදානං දිට්ඨුපාදානං සීලබ්බතුපාදානං අත්තවාදුපාදානන්ති චත්තාරි. අත්ථතො පන භුසං ආදානන්ති උපාදානං. රූපුපාදානක්ඛන්ධො, වෙදනුපාදානක්ඛන්ධො, සඤ්ඤුපාදානක්ඛන්ධො, සඞ්ඛාරුපාදානක්ඛන්ධො, විඤ්ඤාණුපාදානක්ඛන්ධොති පඤ්ච.

ඡ අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානීති චක්ඛායතනං, සොතායතනං, ඝානායතනං, ජිව්හායතනං, කායායතනං, මනායතනං.

සත්ත විඤ්ඤාණට්ඨිතියොති කතමා සත්ත? වුත්තඤ්හෙතං භගවතා –

‘‘සන්ති, භික්ඛවෙ (අ. නි. 7.44; දී. නි. 3.332), සත්තා නානත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිනො. සෙය්‍යථාපි මනුස්සා එකච්චෙ ච දෙවා එකච්චෙ ච විනිපාතිකා. අයං පඨමා විඤ්ඤාණට්ඨිති.

‘‘සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිනො. සෙය්‍යථාපි දෙවා බ්‍රහ්මකායිකා පඨමාභිනිබ්බත්තා. අයං දුතියා විඤ්ඤාණට්ඨිති.

‘‘සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා එකත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිනො. සෙය්‍යථාපි දෙවා ආභස්සරා. අයං තතියා විඤ්ඤාණට්ඨිති.

‘‘සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා එකත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිනො. සෙය්‍යථාපි දෙවා සුභකිණ්හා. අයං චතුත්ථා විඤ්ඤාණට්ඨිති.

‘‘සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා පටිඝසඤ්ඤානං අත්ථඞ්ගමා නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා ‘අනන්තො ආකාසො’ති ආකාසානඤ්චායතනූපගා. අයං පඤ්චමී විඤ්ඤාණට්ඨිති.

‘‘සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා සබ්බසො ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්කම්ම ‘අනන්තං විඤ්ඤාණ’න්ති විඤ්ඤාණඤ්චායතනූපගා. අයං ඡට්ඨා විඤ්ඤාණට්ඨිති.

‘‘සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා සබ්බසො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමතික්කම්ම ‘නත්ථි කිඤ්චී’ති ආකිඤ්චඤ්ඤායතනූපගා. අයං සත්තමී විඤ්ඤාණට්ඨිති. ඉමා ඛො, භික්ඛවෙ, සත්ත විඤ්ඤාණට්ඨිතියො’’ති (අ. නි. 7.44; දී. නි. 3.332).

විඤ්ඤාණට්ඨිතියොති පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස ඨානානි සවිඤ්ඤාණකා ඛන්ධා එව. තත්ථ **සෙය්‍යථාපී**ති නිදස්සනත්ථෙ නිපාතො. **මනුස්සා**ති අපරිමාණෙසුපි චක්කවාළෙසු අපරිමාණානං මනුස්සානං වණ්ණසණ්ඨානාදිවසෙන ද්වෙපි එකසදිසා නත්ථි. යෙපි වණ්ණෙන වා සණ්ඨානෙන වා සදිසා හොන්ති, තෙපි ආලොකිතවිලොකිතාදීහි විසදිසාව හොන්ති, තස්මා **නානත්තකායා**ති වුත්තා. පටිසන්ධිසඤ්ඤා පන නෙසං තිහෙතුකාපි දුහෙතුකාපි අහෙතුකාපි හොති, තස්මා **නානත්තසඤ්ඤිනො**ති වුත්තා. **එකච්චෙ ච දෙවා**ති ඡ කාමාවචරදෙවා. තෙසු හි කෙසඤ්චි කායො නීලො හොති, කෙසඤ්චි පීතකාදිවණ්ණො, සඤ්ඤා පන නෙසං තිහෙතුකාපි දුහෙතුකාපි හොති, අහෙතුකා න හොති. **එකච්චෙ ච විනිපාතිකා**ති චතුඅපායවිනිමුත්තා පුනබ්බසුමාතා යක්ඛිනී, පියඞ්කරමාතා, ඵුස්සමිත්තා, ධම්මගුත්තාති එවමාදයො අඤ්ඤෙ ච වෙමානිකා පෙතා. එතෙසඤ්හි ඔදාතකාළමඞ්ගුරච්ඡවිසාමවණ්ණාදිවසෙන චෙව කිසථූලරස්සදීඝවසෙන ච

කායො නානා හොති, මනුස්සානං විය තිහෙතුකද්විහෙතුකාහෙතුකවසෙන සඤ්ඤාපි. තෙ පන දෙවා විය න මහෙසක්ඛා, කපණමනුස්සා විය අප්පෙසක්ඛා දුල්ලභඝාසච්ඡාදනා දුක්ඛපීළිතා විහරන්ති. එකච්චෙ කාළපක්ඛෙ දුක්ඛිතා ජුණ්හපක්ඛෙ සුඛිතා හොන්ති, තස්මා සුඛසමුස්සයතො විනිපතිතත්තා **විනිපාතිකා**ති වුත්තා. යෙ පනෙත්ථ තිහෙතුකා, තෙසං ධම්මාභිසමයොපි හොති පියඞ්කරමාතාදීනං විය.

බ්‍රහ්මකායිකාති බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජබ්‍රහ්මපුරොහිතමහාබ්‍රහ්මානො. **පඨමාභිනිබ්බත්තා**ති තෙ සබ්බෙපි පඨමජ්ඣානෙන නිබ්බත්තා. බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජා පන පරිත්තෙන, බ්‍රහ්මපුරොහිතා මජ්ඣිමෙන, කායො ච තෙසං විප්ඵාරිකතරො හොති. මහාබ්‍රහ්මානො පණීතෙන, කායො පන තෙසං අතිවිප්ඵාරිකතරො හොති. ඉති තෙ කායස්ස නානත්තා, පඨමජ්ඣානවසෙන සඤ්ඤාය එකත්තා **නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිනො**ති වුත්තා. යථා ච තෙ, එවං චතූසු අපායෙසු සත්තා. නිරයෙසු හි කෙසඤ්චි ගාවුතං, කෙසඤ්චි අඩ්ඪයොජනං, කෙසඤ්චි තිගාවුතං අත්තභාවො හොති, දෙවදත්තස්ස පන යොජනසතිකො ජාතො. තිරච්ඡානෙසුපි කෙචි ඛුද්දකා හොන්ති, කෙචි මහන්තා. පෙත්තිවිසයෙසුපි කෙචි සට්ඨිහත්ථා කෙචි අසීතිහත්ථා හොන්ති කෙචි සුවණ්ණා කෙචි දුබ්බණ්ණා. තථා කාලකඤ්චිකා අසුරා. අපිචෙත්ථ දීඝපිට්ඨිකා පෙතා නාම සට්ඨියොජනිකාපි හොන්ති, සඤ්ඤා පන සබ්බෙසම්පි අකුසලවිපාකාහෙතුකාව හොති. ඉති අපායිකාපි ‘‘නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිනො’’ති සඞ්ඛං ගච්ඡන්ති.

ආභස්සරාති දණ්ඩඋක්කාය අච්චි විය එතෙසං සරීරතො ආභා ඡිජ්ජිත්වා ඡිජ්ජිත්වා පතන්තී විය සරති විසරතීති ආභස්සරා. තෙසු පඤ්චකනයෙ දුතියතතියජ්ඣානද්වයං පරිත්තං භාවෙත්වා උප්පන්නා **පරිත්තාභා** නාම හොන්ති, මජ්ඣිමං භාවෙත්වා උප්පන්නා **අප්පමාණාභා** නාම හොන්ති, පණීතං භාවෙත්වා උප්පන්නා **ආභස්සරා** නාම හොන්ති. ඉධ පන උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදවසෙන සබ්බෙව තෙ ගහිතා. සබ්බෙසඤ්හි තෙසං කායො එකවිප්ඵාරොව හොති, සඤ්ඤා පන අවිතක්කවිචාරමත්තා ච අවිතක්කඅවිචාරා චාති නානා.

සුභකිණ්හාති සුභෙන වොකිණ්ණා විකිණ්ණා, සුභෙන සරීරප්පභාවණ්ණෙන එකග්ඝනාති අත්ථො. එතෙසඤ්හි න ආභස්සරානං විය ඡිජ්ජිත්වා ඡිජ්ජිත්වා පභා ගච්ඡතීති. චතුක්කනයෙ තතියස්ස, පඤ්චකනයෙ චතුත්ථස්ස පරිත්තමජ්ඣිමපණීතස්ස ඣානස්සවසෙන **පරිත්තසුභඅප්පමාණසුභසුභකිණ්හා** නාම හුත්වා නිබ්බත්තන්ති. ඉති සබ්බෙපි තෙ **එකත්තකායා** චෙව චතුත්ථජ්ඣානසඤ්ඤාය **එකත්තසඤ්ඤිනො** චාති වෙදිතබ්බා. **වෙහප්ඵලාපි**

චතුත්ථවිඤ්ඤාණට්ඨිතිමෙව භජන්ති. **අසඤ්ඤසත්තා** විඤ්ඤාණාභාවා එත්ථ සඞ්ගහං න ගච්ඡන්ති, සත්තාවාසෙසු ගච්ඡන්ති.

සුද්ධාවාසා විවට්ටපක්ඛෙ ඨිතා න සබ්බකාලිකා, කප්පසතසහස්සම්පි අසඞ්ඛ්‍යෙයම්පි බුද්ධසුඤ්ඤෙ ලොකෙ න උප්පජ්ජන්ති, සොළසකප්පසහස්සබ්භන්තරෙ බුද්ධෙසු උප්පන්නෙසුයෙව උප්පජ්ජන්ති, ධම්මචක්කප්පවත්තස්ස භගවතො ඛන්ධාවාරසදිසා හොන්ති, තස්මා නෙව විඤ්ඤාණට්ඨිතිං, න ච සත්තාවාසං භජන්ති. මහාසීවත්ථෙරො පන – ‘‘න ඛො පන සො, සාරිපුත්ත, සත්තාවාසො සුලභරූපො, යො මයා අනාවුත්ථපුබ්බො ඉමිනා දීඝෙන අද්ධුනා අඤ්ඤත්‍ර සුද්ධාවාසෙහි දෙවෙහී’’ති (ම. නි. 1.160) ඉමිනා සුත්තෙන සුද්ධාවාසාපි චතුත්ථං විඤ්ඤාණට්ඨිතිං චතුත්ථං සත්තාවාසඤ්ච භජන්තීති වදති, තං අප්පටිබාහිතත්තා සුත්තස්ස අනුඤ්ඤාතං.

නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං යථෙව සඤ්ඤාය, එවං විඤ්ඤාණස්සාපි සුඛුමත්තා නෙවවිඤ්ඤාණං නාවිඤ්ඤාණං, තස්මා විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු න වුත්තං.

අට්ඨ ලොකධම්මාති ලාභො, අලාභො, යසො, අයසො, නින්දා, පසංසා, සුඛං, දුක්ඛන්ති ඉමෙ අට්ඨ ලොකප්පවත්තියා සති අනුපරමධම්මකත්තා ලොකස්ස ධම්මාති ලොකධම්මා. එතෙහි මුත්තො සත්තො නාම නත්ථි, බුද්ධානම්පි හොන්තියෙව. යථාහ –

> ‘‘අට්ඨිමෙ, භික්ඛවෙ, ලොකධම්මා ලොකං අනුපරිවත්තන්ති, ලොකො ච අට්ඨ ලොකධම්මෙ අනුපරිවත්තති. කතමෙ අට්ඨ? ලාභො ච අලාභො ච යසො ච අයසො ච නින්දා ච පසංසා ච සුඛඤ්ච දුක්ඛඤ්ච. ඉමෙ ඛො, භික්ඛවෙ, අට්ඨ ලොකධම්මා ලොකං අනුපරිවත්තන්ති, ලොකො ච ඉමෙ අට්ඨ ලොකධම්මෙ අනුපරිවත්තතී’’ති (අ. නි. 8.6).

තත්ථ **අනුපරිවත්තන්තීති** අනුබන්ධන්ති නප්පජහන්ති, ලොකතො න නිවත්තන්තීති අත්ථො. **ලාභොති** පබ්බජිතස්ස චීවරාදි, ගහට්ඨස්ස ධනධඤ්ඤාදි ලාභො. සොයෙව අලබ්භමානො ලාභො **අලාභො**. න ලාභො අලාභොති වුච්චමානෙ අත්ථාභාවාපත්තිතො පරිඤ්ඤෙය්‍යො න සියා. **යසොති** පරිවාරො. සොයෙව අලබ්භමානො යසො **අයසො. නින්දාති** අවණ්ණභණනං. **පසංසාති** වණ්ණභණනං. **සුඛන්ති** කාමාවචරානං කායිකචෙතසිකං. **දුක්ඛන්ති** පුථුජ්ජනසොතාපන්නසකදාගාමීනං කායිකචෙතසිකං, අනාගාමිඅරහන්තානං කායිකමෙව.

නව සත්තාවාසාති සත්තානං ආවාසා, වසනට්ඨානානීති අත්ථො. තානි පන තථාපකාසිතා ඛන්ධා එව. කතමෙ නව? වුත්තඤ්හෙතං භගවතා –

‘‘නවයිමෙ, භික්ඛවෙ (අ. නි. 9.24; දී. නි. 3.341), සත්තාවාසා. කතමෙ නව? සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා නානත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිනො, සෙය්‍යථාපි මනුස්සා එකච්චෙ ච දෙවා එකච්චෙ ච විනිපාතිකා. අයං පඨමො සත්තාවාසො.

‘‘සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිනො, සෙය්‍යථාපි දෙවා බ්‍රහ්මකායිකා පඨමාභිනිබ්බත්තා. අයං දුතියො සත්තාවාසො.

‘‘සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා එකත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිනො, සෙය්‍යථාපි දෙවා ආභස්සරා. අයං තතියො සත්තාවාසො.

‘‘සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා එකත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිනො, සෙය්‍යථාපි දෙවා සුභකිණ්හා. අයං චතුත්ථො සත්තාවාසො.

‘‘සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා අසඤ්ඤිනො අප්පටිසංවෙදිනො, සෙය්‍යථාපි දෙවා අසඤ්ඤසත්තා. අයං පඤ්චමො සත්තාවාසො.

‘‘සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා පටිඝසඤ්ඤානං අත්ථඞ්ගමා නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා ‘අනන්තො ආකාසො’ති ආකාසානඤ්චායතනූපගා. අයං ඡට්ඨො සත්තාවාසො.

‘‘සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා සබ්බසො ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්කම්ම ‘අනන්තං විඤ්ඤාණ’න්ති විඤ්ඤාණඤ්චායතනූපගා. අයං සත්තමො සත්තාවාසො.

‘‘සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා සබ්බසො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමතික්කම්ම ‘නත්ථි කිඤ්චී’ති ආකිඤ්චඤ්ඤායතනූපගා. අයං අට්ඨමො සත්තාවාසො.

‘‘සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා සබ්බසො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමතික්කම්ම නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනූපගා. අයං නවමො සත්තාවාසො. ඉමෙ ඛො, භික්ඛවෙ, නව සත්තාවාසා’’ති (අ. නි. 9.24; දී. නි. 3.341).

දසායතනානීති චක්ඛායතනං රූපායතනං සොතායතනං සද්දායතනං ඝානායතනං ගන්ධායතනං ජිව්හායතනං රසායතනං කායායතනං ඵොට්ඨබ්බායතනන්ති එවං දස. මනායතනධම්මායතනානි පන ලොකුත්තරමිස්සකත්තා න ගහිතානි. ඉමෙසු දසසු විස්සජ්ජනෙසු විපස්සනාවසෙන තීරණපරිඤ්ඤා වුත්තා, ‘‘සබ්බං, භික්ඛවෙ, පරිඤ්ඤෙය්‍ය’’න්තිආදීසු පන අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියාදීනං තිණ්ණං,

නිරොධපටිපදානං සච්ඡිකිරියාභාවනට්ඨානං තෙසංයෙව පටිවෙධට්ඨානං දුක්ඛාදීනං නිස්සරණස්ස අනුප්පාදාදීනං පඤ්චදසන්නං, පරිග්ගහට්ඨාදීනං එකතිංසාය, උත්තරිපටිවෙධට්ඨාදීනං තිණ්ණං, මග්ගඞ්ගානං අට්ඨන්නං, ''පයොගානං පටිප්පස්සද්ධට්ඨො''තිආදීනං ද්වින්නං, අසඞ්ඛතට්ඨස්ස වුට්ඨානට්ඨාදීනං ද්වින්නං, නියානට්ඨස්ස අනුබුජ්ඣනට්ඨාදීනං තිණ්ණං, අනුබොධනට්ඨාදීනං තිණ්ණං, අනුබොධපක්ඛියාදීනං තිණ්ණං, උජ්ජොතනට්ඨාදීනං චතුන්නං, පතාපනට්ඨාදීනං අට්ඨාරසන්නං, විවට්ටනානුපස්සනාදීනං නවන්නං, ඛයෙඤාණඅනුප්පාදෙඤාණානං පඤ්ඤාවිමුත්තිනිබ්බානානන්ති ඉමෙසං ධම්මානං පටිලාභවසෙන තීරණපරිඤ්ඤා වුත්තා, සෙසානං යථායොගං විපස්සනාවසෙන ච පටිලාභවසෙන ච තීරණපරිඤ්ඤා වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

යෙසං යෙසං ධම්මානං පටිලාභත්ථාය වායමන්තස්ස, තෙ තෙ ධම්මා පටිලද්ධා හොන්ති. එවං තෙ ධම්මා පරිඤ්ඤාතා චෙව හොන්ති තීරිතා චාති හි කිච්චසමාපනට්ඨෙන තීරණපරිඤ්ඤා වුත්තා. කිච්චෙ හි සමාපිතෙ තෙ ධම්මා පටිලද්ධා හොන්තීති. කෙචි පන ''අවිපස්සනූපගානං ඤාතපරිඤ්ඤා''ති වදන්ති. අභිඤ්ඤෙය්‍යෙන ඤාතපරිඤ්ඤාය වුත්තත්තා තං න සුන්දරං. **පරිඤ්ඤාතා චෙව හොන්ති තීරිතා චාති** තෙ පටිලද්ධා එව ධම්මා පරිඤ්ඤාතා ච නාම හොන්ති, තීරිතා ච නාමාති අත්ථො. එවං කිච්චසමාපනත්ථවසෙන පරිඤ්ඤාතත්ථො වුත්තො හොති.

22. ඉදානි තමෙවත්ථං එකෙකධම්මෙ පටිලාභවසෙන යොජෙත්වා අන්තෙ ච නිගමෙත්වා දස්සෙතුං **නෙක්ඛම්ම**න්තිආදිමාහ. තං සබ්බං පුබ්බෙ වුත්තානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

පරිඤ්ඤෙය්‍යනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පහාතබ්බනිද්දෙසවණ්ණනා

23. පහාතබ්බනිද්දෙසෙ **අස්මිමානොති** රූපාදීසු පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු අස්මීති මානො. තස්මිඤ්හි පහීනෙ අරහත්තං පත්තං හොති. රූපරාගාදීසු විජ්ජමානෙසුපි සෙසානි අවත්වා අස්මිමානස්සෙව වචනං දිට්ඨිපතිරූපකත්තෙන තස්ස ඔළාරිකත්තාති වෙදිතබ්බං. **අවිජ්ජාති** සුත්තන්තපරියායෙන දුක්ඛාදීසු චතූසු ඨානෙසු අඤ්ඤාණං, අභිධම්මපරියායෙන පුබ්බන්තාදීහි සද්ධිං අට්ඨසු. වුත්තඤ්හෙතං –

''තත්ථ කතමා අවිජ්ජා? දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණං, දුක්ඛසමුදයෙ අඤ්ඤාණං, දුක්ඛනිරොධෙ අඤ්ඤාණං, දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය අඤ්ඤාණං, පුබ්බන්තෙ අඤ්ඤාණං, අපරන්තෙ අඤ්ඤාණං, පුබ්බන්තාපරන්තෙ අඤ්ඤාණං, ඉදප්පච්චයතාපටිච්චසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු අඤ්ඤාණ''න්ති (ධ. ස. 1106; විභ. 226).

භවතණ්හාති කාමභවාදීසු භවෙසු පත්ථනා. යථාහ –

‘‘තත්ථ කතමා භවතණ්හා? යො භවෙසු භවච්ඡන්දො භවරාගො භවනන්දී භවතණ්හා භවසිනෙහො භවපරිළාහො භවමුච්ඡා භවජ්ඣොසාන’’න්ති (විභ. 895).

තිස්සො තණ්හාති කාමතණ්හා, භවතණ්හා, විභවතණ්හා. තාසං අභිධම්මෙ එවං නිද්දෙසො කතො – තත්ථ කතමා භවතණ්හා? භවදිට්ඨිසහගතො රාගො…පෙ…. චිත්තස්ස සාරාගො, අයං වුච්චති භවතණ්හා. තත්ථ කතමා විභවතණ්හා? උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතො රාගො…පෙ…. චිත්තස්ස සාරාගො, අයං වුච්චති විභවතණ්හා. අවසෙසා තණ්හා කාමතණ්හා. තත්ථ කතමා කාමතණ්හා? කාමධාතුපටිසංයුත්තො රාගො…පෙ…. චිත්තස්ස සාරාගො, අයං වුච්චති කාමතණ්හා. තත්ථ කතමා භවතණ්හා? රූපධාතුඅරූපධාතුපටිසංයුත්තො රාගො…පෙ…. තත්ථ කතමා විභවතණ්හා? උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතො රාගො…පෙ…. (විභ. 916).

අට්ඨකථායං පන ‘‘පඤ්චකාමගුණිකො රාගො කාමතණ්හා, රූපාරූපභවෙසු රාගො ඣානනිකන්තිසස්සතදිට්ඨිසහගතො රාගො භවවසෙන පත්ථනා භවතණ්හා, උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතො රාගො විභවතණ්හා’’ති වුත්තං. අයං දසුත්තරසුත්තපරියායෙන යොජනා. සඞ්ගීතිපරියායෙන පන අභිධම්මපරියායෙන ච ‘‘අපරාපි තිස්සො තණ්හා කාමතණ්හා රූපතණ්හා අරූපතණ්හා. අපරාපි තිස්සො තණ්හා රූපතණ්හා අරූපතණ්හා නිරොධතණ්හා’’ති (දී. නි. 3.305; විභ. 917-918) වුත්තා තණ්හාපි එත්ථ යුජ්ජන්ති. තාසු පඤ්ච කාමධාතුරූපධාතුඅරූපධාතුපටිසංයුත්තා, අන්තිමා උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතා.

චත්තාරො ඔඝාති කාමොඝො, භවොඝො, දිට්ඨොඝො, අවිජ්ජොඝො. යස්ස සංවිජ්ජන්ති, තං වට්ටස්මිං ඔහනන්ති ඔසීදාපෙන්තීති ඔඝා. බලවකිලෙසා එතෙ. කාමගුණසඞ්ඛාතෙ කාමෙ ඔඝො කාමොඝො. කාමතණ්හායෙතං නාමං. රූපාරූපසඞ්ඛාතෙ කම්මතො ච උපපත්තිතො ච දුවිධෙපි භවෙ ඔඝො භවොඝො. භවතණ්හායෙතං නාමං. දිට්ඨි එව ඔඝො දිට්ඨොඝො. ‘‘සස්සතො ලොකො’’තිආදිකාය දිට්ඨියා එතං නාමං. අවිජ්ජා එව ඔඝො අවිජ්ජොඝො, දුක්ඛාදීසු අඤ්ඤාණස්සෙතං නාමං.

පඤ්ච නීවරණානීති කාමච්ඡන්දනීවරණං බ්‍යාපාදනීවරණං ථිනමිද්ධනීවරණං උද්ධච්චකුක්කුච්චනීවරණං විචිකිච්ඡානීවරණං. චිත්තං නීවරන්ති පරියොනන්ධන්තීති නීවරණානි. කාමීයන්තීති කාමා. පඤ්ච කාමගුණා. කාමෙසු ඡන්දො කාමච්ඡන්දො. කාමයතීති වා කාමො, කාමො එව ඡන්දො, න කත්තුකම්‍යතාඡන්දො න ධම්මච්ඡන්දොති කාමච්ඡන්දො. කාමතණ්හායෙතං නාමං. බ්‍යාපජ්ජති තෙන චිත්තං පූතිභාවං ගච්ඡති, බ්‍යාපාදයති වා විනයාචාරරූපසම්පත්තිහිතසුඛානීති බ්‍යාපාදො.

දොසස්සෙතං නාමං. ථිනනතා ථිනං, මිද්ධනතා මිද්ධං, අනුස්සාහසංහනනතා අසත්තිවිඝාතො චාති අත්ථො. චිත්තස්ස අනුස්සාහො ථිනං, චෙතසිකානං අකම්මඤ්ඤතා මිද්ධං, ථිනඤ්ච මිද්ධඤ්ච ථිනමිද්ධං. උද්ධතස්ස භාවො උද්ධච්චං, අවූපසමොති අත්ථො. වික්ඛෙපස්සෙතං නාමං. කුච්ඡිතං කතං කුකතං, කුකතස්ස භාවො කුක්කුච්චං, ගරහිතකිරියභාවොති අත්ථො. පච්ඡානුතාපස්සෙතං නාමං. විගතා චිකිච්ඡාති විචිකිච්ඡා, විගතපඤ්ඤාති අත්ථො. සභාවං වා විචිනන්තො එතාය කිච්ඡති කිලමතීති විචිකිච්ඡා. බුද්ධාදීසු සංසයස්සෙතං නාමං. කාමච්ඡන්දො එව නීවරණං කාමච්ඡන්දනීවරණං. එවං සෙසෙසුපි.

ඡ ධම්මා, ඡද්ධම්මාති වා පාඨො. **ඡ තණ්හාකායාති** රූපතණ්හා සද්දතණ්හා ගන්ධතණ්හා රසතණ්හා ඵොට්ඨබ්බතණ්හා ධම්මතණ්හා. රූපෙ තණ්හා රූපතණ්හා. සා එව කාමතණ්හාදිභෙදෙන අනෙකභෙදත්තා රාසට්ඨෙන කායොති වුත්තා. එවං සෙසෙසුපි.

සත්තානුසයාති කාමරාගානුසයො පටිඝානුසයො මානානුසයො දිට්ඨානුසයො විචිකිච්ඡානුසයො භවරාගානුසයො අවිජ්ජානුසයො. අප්පහීනට්ඨෙන අනුසෙන්තීති අනුසයා. කාමෙසු රාගො කාමරාගො, කාමො එව වා රාගොති කාමරාගො. ආරම්මණස්මිං පටිහඤ්ඤතීති පටිඝං. අයාථාවදස්සනට්ඨෙන දිට්ඨි. සෙය්‍යාදිවසෙන මඤ්ඤතීති මානො. භවෙසු රාගො භවරාගො. ථාමගතො කාමරාගො කාමරාගානුසයො. එවං සෙසෙසුපි.

අට්ඨ මිච්ඡත්තාති මිච්ඡාදිට්ඨි මිච්ඡාසඞ්කප්පො මිච්ඡාවාචා මිච්ඡාකම්මන්තො මිච්ඡාආජීවො මිච්ඡාවායාමො මිච්ඡාසති මිච්ඡාසමාධි. ‘‘හිතසුඛාවහා මෙ භවිස්සන්තී’’ති එවං ආසීසිතාපි තථාඅභාවතො අසුභාදීසුයෙව සුභන්තිආදිවිපරීතප්පවත්තිතො ච මිච්ඡාසභාවාති මිච්ඡත්තා. මිච්ඡා පස්සති, මිච්ඡා වා එතාය පස්සන්තීති මිච්ඡාදිට්ඨි. අථ වා විපරීතා දිට්ඨීති මිච්ඡාදිට්ඨි, අයාථාවදිට්ඨීති වා මිච්ඡාදිට්ඨි, විරජ්ඣිත්වා ගහණතො වා විතථා දිට්ඨීති මිච්ඡාදිට්ඨි, අනත්ථාවහත්තා පණ්ඩිතෙහි කුච්ඡිතා දිට්ඨීති වාමිච්ඡාදිට්ඨි. මිච්ඡාසඞ්කප්පාදීසුපි එසෙව නයො. **මිච්ඡාදිට්ඨීති** සස්සතුච්ඡෙදාභිනිවෙසො. **මිච්ඡාසඞ්කප්පොති** කාමවිතක්කාදිතිවිධො විතක්කො. **මිච්ඡාවාචාති** මුසාවාදාදිචතුබ්බිධා චෙතනා. **මිච්ඡාකම්මන්තොති** පාණාතිපාතාදිතිවිධා චෙතනා. **මිච්ඡාආජීවොති** මිච්ඡාජීවපයොගසමුට්ඨාපිකා චෙතනා. **මිච්ඡාවායාමොති** අකුසලචිත්තසම්පයුත්තං වීරියං. **මිච්ඡාසතීති** සතිපටිපක්ඛභූතො අකුසලචිත්තුප්පාදො. **මිච්ඡාසමාධීති** අකුසලසමාධි.

නව තණ්හාමූලකාති (දී. නි. 2.103; 3.359) තණ්හං පටිච්ච පරියෙසනා, පරියෙසනං පටිච්ච ලාභො, ලාභං පටිච්ච විනිච්ඡයො, විනිච්ඡයං පටිච්ච

ඡන්දරාගො, ඡන්දරාගං පටිච්ච අජ්ඣොසානං, අජ්ඣොසානං පටිච්ච පරිග්ගහො, පරිග්ගහං පටිච්ච මච්ඡරියං, මච්ඡරියං පටිච්ච ආරක්ඛො, ආරක්ඛාධිකරණං දණ්ඩාදානසත්ථාදානකලහවිග්ගහවිවාදතුවංතුවංපෙසුඤ්ඤමුසාවාදා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති (දී. නි. 2.104; 3.359). ඉමෙ නව තණ්හාමූලකා ධම්මා. තණ්හා මූලං එතෙසන්ති තණ්හාමූලකා. පරියෙසනාදයො අකුසලා එව. **තණ්හං, පටිච්චාති** තණ්හං නිස්සාය. **පරියෙසනාති** රූපාදිආරම්මණපරියෙසනා. සා හි තණ්හාය සති හොති. **ලාභොති** රූපාදිආරම්මණපටිලාභො, සො හි පරියෙසනාය සති හොති. විනිච්ඡයො පන ඤාණතණ්හාදිට්ඨිවිතක්කවසෙන චතුබ්බිධො. තත්ථ ''සුඛවිනිච්ඡයං ජඤ්ඤා, සුඛවිනිච්ඡයං ඤත්වා අජ්ඣත්තං සුඛමනුයුඤ්ජෙය්‍යා''ති (ම. නි. 3.323) අයං **ඤාණවිනිච්ඡයො.** ''විනිච්ඡයොති ද්වෙ විනිච්ඡයා තණ්හාවිනිච්ඡයො ච දිට්ඨිවිනිච්ඡයො චා''ති (මහානි. 102) එවං ආගතානි අට්ඨසතතණ්හාවිචරිතානි **තණ්හාවිනිච්ඡයො.** ද්වාසට්ඨි දිට්ඨියො **දිට්ඨිවිනිච්ඡයො.** ''ඡන්දො ඛො, දෙවානමින්ද, විතක්කනිදානො''ති (දී. නි. 2.358) ඉමස්මිං පන සුත්තෙ ඉධ විනිච්ඡයොති වුත්තො විතක්කොයෙව ආගතො. ලාභං ලභිත්වා හි ඉට්ඨානිට්ඨං සුන්දරාසුන්දරඤ්ච විතක්කෙනෙව විනිච්ඡිනාති ''එත්තකං මෙ රූපාරම්මණත්ථාය භවිස්සති, එත්තකං සද්දාදිආරම්මණත්ථාය, එත්තකං මය්හං භවිස්සති, එත්තකං පරස්ස, එත්තකං පරිභුඤ්ජිස්සාමි, එත්තකං නිදහිස්සාමී''ති. තෙන වුත්තං – ''ලාභං පටිච්ච විනිච්ඡයො''ති. **ඡන්දරාගොති** එවං අකුසලවිතක්කෙන විතක්කිතෙ වත්ථුස්මිං දුබ්බලරාගො ච බලවරාගො ච උප්පජ්ජති. **ඡන්දොති** එත්ථ දුබ්බලරාගස්සාධිවචනං, **රාගොති** බලවරාගස්ස. **අජ්ඣොසානන්ති** අහං මමාති බලවසන්නිට්ඨානං. **පරිග්ගහොති** තණ්හාදිට්ඨිවසෙන පරිග්ගහකරණං. **මච්ඡරියන්ති** පරෙහි සාධාරණභාවස්ස අසහනතා. තෙනෙවස්ස පොරාණා එවං වචනත්ථං වදන්ති ''ඉදං අච්ඡරියං මය්හමෙව හොතු, මා අඤ්ඤස්ස අච්ඡරියං හොතූති පවත්තත්තා මච්ඡරියන්ති වුච්චතී''ති. **ආරක්ඛොති** ද්වාරපිදහනමඤ්ජූසගොපනාදිවසෙන සුට්ඨු රක්ඛණං. අධිකරොතීති අධිකරණං. කාරණස්සෙතං නාමං. **ආරක්ඛාධිකරණන්ති** භාවනපුංසකං, ආරක්ඛහෙතූති අත්ථො. දණ්ඩාදානාදීසු පරනිසෙධනත්ථං දණ්ඩස්ස ආදානං **දණ්ඩාදානං.** එකතොධාරාදිනා සත්ථස්ස ආදානං **සත්ථාදානං.** කායකලහොපි වාචාකලහොපි **කලහො.** පුරිමො පුරිමො විරොධො **විග්ගහො.** පච්ඡිමො පච්ඡිමො **විවාදො. තුවංතුවන්ති** අගාරවවසෙන තුවංතුවංවචනං.

දස මිච්ඡත්තාති මිච්ඡාදිට්ඨි...පෙ.... මිච්ඡාසමාධි මිච්ඡාඤාණං මිච්ඡාවිමුත්ති. තත්ථ **මිච්ඡාඤාණන්ති** පාපකිරියාසු උපායචින්තාවසෙන පාපං කත්වා සුකතං මයාති පච්චවෙක්ඛණාකාරෙන ච උප්පන්නො මොහො. **මිච්ඡාවිමුත්තීති** අවිමුත්තස්සෙව සතො විමුත්තිසඤ්ඤිතා.

24.

ඉදානි අනෙකභෙදෙන පහානෙන පහාතබ්බෙ දස්සෙතුං **ද්වෙ පහානානී**තිආදි ආරද්ධං. පහානෙසු හි විඤ්ඤාතෙසු තෙන තෙන පහාතබ්බා ධම්මා සුවිඤ්ඤෙය්‍යා හොන්ති. පඤ්චසු පහානෙසු ලොකිකානි ච ද්වෙ පහානානි අප්පයොගං නිස්සරණප්පහානඤ්ච ඨපෙත්වා අප්පයොගානෙව ද්වෙ ලොකුත්තරපහානානි පඨමං වුත්තානි. සම්මා උච්ඡිජ්ජන්ති එතෙන කිලෙසාති සමුච්ඡෙදො, පහීයන්ති එතෙන කිලෙසාති පහානං. සමුච්ඡෙදසඞ්ඛාතං පහානං, න සෙසප්පහානන්ති **සමුච්ඡෙදප්පහානං**. කිලෙසානං පටිප්පස්සද්ධත්තා පටිප්පස්සද්ධි, පහීනත්තා පහානං, පටිප්පස්සද්ධිසඞ්ඛාතං පහානං **පටිප්පස්සද්ධිප්පහානං**. ලොකං උත්තරතීති **ලොකුත්තරො**. නිබ්බානසඞ්ඛාතං ඛයං ගච්ඡතීති ඛයගාමී, ඛයගාමී ච සො මග්ගො චාති **ඛයගාමිමග්ගො,** තං භාවයතො සො මග්ගො සමුච්ඡෙදප්පහානන්ති අත්ථො. තථා ඵලක්ඛණෙ ලොකුත්තරඵලමෙව පටිප්පස්සද්ධිප්පහානං.

කාමානමෙතං නිස්සරණන්තිආදීසු කාමතො රූපතො සඞ්ඛතතො නිස්සරන්ති එතෙනාති **නිස්සරණං,** තෙහි වා නිස්සටත්තා නිස්සරණං. අසුභජ්ඣානං. කාමෙහි නික්ඛන්තත්තා **නෙක්ඛම්මං**. අනාගාමිමග්ගො වා. අසුභජ්ඣානඤ්හි වික්ඛම්භනතො කාමානං නිස්සරණං, තං ඣානං පාදකං කත්වා උප්පාදිතඅනාගාමිමග්ගො පන සමුච්ඡෙදතො සබ්බසො කාමානං අච්චන්තනිස්සරණං. රුප්පතීති රූපං, න රූපං අරූපං මිත්තපටිපක්ඛා අමිත්තා විය, ලොභාදිපටිපක්ඛා අලොභාදයො විය ච රූපපටිපක්ඛොති අත්ථො. ඵලවසෙන වා නත්ථෙත්ථ රූපන්ති අරූපං, අරූපමෙව **ආරුප්පං**. අරූපජ්ඣානානි. තානි රූපානං නිස්සරණං නාම. අරූපෙහිපි අරහත්තමග්ගො පුන උප්පත්තිනිවාරණතො සබ්බසො රූපානං නිස්සරණං නාම. **භූත**න්ති ජාතං. **සඞ්ඛත**න්ති පච්චයෙහි සඞ්ගම්ම කතං. **පටිච්චසමුප්පන්න**න්ති තෙ තෙ පච්චයෙ පටිච්ච සම්මා සහ ච උප්පන්නං. පඨමෙන සඤ්ජාතත්තදීපනෙන අනිච්චතා, දුතියෙන අනිච්චස්සාපි සතො පච්චයානුභාවදීපනෙන පරායත්තතා, තතියෙන පරායත්තස්සාපි සතො පච්චයානං අබ්‍යාපාරත්තදීපනෙන එවංධම්මතා දීපිතා හොති. **නිරොධො**ති නිබ්බානං. නිබ්බානඤ්හි ආගම්ම දුක්ඛං නිරුජ්ඣතීති නිරොධොති වුච්චති. සො එව ච සබ්බසඞ්ඛතතො නිස්සටත්තා තස්ස සඞ්ඛතස්ස නිස්සරණං නාම. අට්ඨකථායං පන –

> ‘‘නිරොධො තස්ස නිස්සරණන්ති ඉධ අරහත්තඵලං නිරොධොති අධිප්පෙතං. අරහත්තඵලෙන හි නිබ්බානෙ දිට්ඨෙ පුන ආයතිං සබ්බසඞ්ඛාරා න හොන්තීති අරහත්තසඞ්ඛාතස්ස නිරොධස්ස පච්චයත්තා නිරොධොති වුත්ත’’න්ති වුත්තං.

නෙක්ඛම්මං පටිලද්ධස්සාතිආදීසු අසුභජ්ඣානස්ස නිස්සරණත්තෙ වික්ඛම්භනප්පහානෙන, අනාගාමිමග්ගස්ස නිස්සරණත්තෙ සමුච්ඡෙදප්පහානෙන කාමා පහීනා චෙව හොන්ති පරිච්චත්තා ච. අරූපජ්ඣානානං නිස්සරණත්තෙ ච අරහත්තමග්ගස්ස නිස්සරණත්තෙ ච එවමෙව රූපා යොජෙතබ්බා. රූපෙසු හි ඡන්දරාගප්පහානෙන රූපානං සමුච්ඡෙදො හොති. **රූපාති** චෙත්ථ ලිඞ්ගවිපල්ලාසො කතො. නිබ්බානස්ස නිස්සරණත්තෙ නිස්සරණප්පහානෙන, අරහත්තඵලස්ස නිස්සරණත්තෙ පටිප්පස්සද්ධිප්පහානෙන සඞ්ඛාරා පහීනා චෙව හොන්ති පරිච්චත්තා ච. නිබ්බානස්ස ච නිස්සරණත්තෙ ආරම්මණකරණවසෙන පටිලාභො වෙදිතබ්බො.

දුක්ඛසච්චන්තිආදීසු **පරිඤ්ඤාපටිවෙධ**න්තිආදි භාවනපුංසකවචනං. පරිඤ්ඤාය පටිවෙධො පරිඤ්ඤාපටිවෙධො. තං පරිඤ්ඤාපටිවෙධං. එස නයො සෙසෙසුපි. **පජහාතී**ති තථා තථා පටිවිජ්ඣන්තො පහාතබ්බෙ කිලෙසෙ පජහතීති අත්ථො ගහෙතබ්බො. ලොකියලොකුත්තරෙසුපි ඡන්දරාගප්පහානෙන වා තානි පජහතීති අත්ථො. පජහතීතිපි පාඨො. යථා නාවා අපුබ්බං අචරිමං එකක්ඛණෙ චත්තාරි කිච්චානි කරොති, ඔරිමං තීරං පජහති, සොතං ඡින්දති, භණ්ඩං වහති, පාරිමං තීරං අප්පෙති, එවමෙවං මග්ගඤාණං අපුබ්බං අචරිමං එකක්ඛණෙ චත්තාරි සච්චානි අභිසමෙති, දුක්ඛං පරිඤ්ඤාභිසමයෙන අභිසමෙති, සමුදයං පහානාභිසමයෙන අභිසමෙති, මග්ගං භාවනාභිසමයෙන අභිසමෙති, නිරොධං සච්ඡිකිරියාභිසමයෙන අභිසමෙති. කිං වුත්තං හොති? ''නිරොධං ආරම්මණං කත්වා චත්තාරි සච්චානි පාපුණාති පස්සති පටිවිජ්ඣතී''ති (විසුද්ධි. 2.839) වුත්තත්තා එකක්ඛණෙපි විසුං විසුං විය පහානානි වුත්තානීති වෙදිතබ්බානි.

පඤ්චසු පහානෙසු යං සසෙවාලෙ උදකෙ පක්ඛිත්තෙන ඝටෙන සෙවාලස්ස විය තෙන තෙන ලොකියසමාධිනා නීවරණාදීනං පච්චනීකධම්මානං වික්ඛම්භනං දූරීකරණං, ඉදං **වික්ඛම්භනප්පහානං** නාම. **වික්ඛම්භනප්පහානඤ්ච නීවරණානං පඨමං ඣානං භාවයතොති** නීවරණානංයෙව පහානං පාකටත්තා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. නීවරණානි හි ඣානස්ස පුබ්බභාගෙපි පච්ඡාභාගෙපි න සහසා චිත්තං අජ්ඣොත්ථරන්ති, අජ්ඣොත්ථටෙසු ච තෙසු ඣානං පරිහායති, විතක්කාදයො පන දුතියජ්ඣානාදිතො පුබ්බෙ පච්ඡා ච අප්පටිපක්ඛා හුත්වා පවත්තන්ති. තස්මා නීවරණානං වික්ඛම්භනං පාකටං. යං පන රත්තිභාගෙ සමුජ්ජලිතෙන පදීපෙන අන්ධකාරස්ස විය තෙන තෙන විපස්සනාය අවයවභූතෙන ඣානඞ්ගෙන පටිපක්ඛවසෙනෙව තස්ස තස්ස ච පහාතබ්බධම්මස්ස පහානං, ඉදං **තදඞ්ගප්පහාන**ං නාම. **තදඞ්ගප්පහානඤ්ච දිට්ඨිගතානං නිබ්බෙධභාගියං සමාධිං භාවයතොති** දිට්ඨිගතානංයෙව පහානං ඔළාරිකවසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. දිට්ඨිගතඤ්හි ඔළාරිකං, නිච්චසඤ්ඤාදයො සුඛුමා. තත්ථ දිට්ඨිගතානන්ති දිට්ඨියෙව දිට්ඨිගතං

‘‘ගූථගතං මුත්තගත’’න්තිආදීනි (අ. නි. 9.11) විය. ගන්තබ්බාභාවතො වදිට්ඨියා ගතමත්තමෙවෙතන්තිපි දිට්ඨිගතං, ද්වාසට්ඨිදිට්ඨීසු අන්තොගධත්තා දිට්ඨීසු ගතන්තිපි දිට්ඨිගතං. බහුවචනෙන තෙසං දිට්ඨිගතානං. **නිබ්බෙධභාගියං සමාධින්ති** විපස්සනාසම්පයුත්තං සමාධිං. යං පන අසනිවිචක්කාභිහතස්ස (විසුද්ධි. 2.851) රුක්ඛස්ස විය අරියමග්ගඤාණෙන සංයොජනානං ධම්මානං යථා න පුන පවත්තති, එවං පහානං, ඉදං **සමුච්ඡෙදප්පහානං** නාම. **නිරොධො නිබ්බානන්ති** නිරොධසඞ්ඛාතං නිබ්බානං.

එවං පහානවසෙන පහාතබ්බෙ ධම්මෙ දස්සෙත්වා ඉදානි සරූපෙනෙව පුන පහාතබ්බෙ ධම්මෙ දස්සෙතුං **සබ්බං, භික්ඛවෙ, පහාතබ්බ**න්තිආදිමාහ. තත්ථ චක්ඛාදීනි ඡන්දරාගප්පහානෙන පහාතබ්බානි. **රූපං පස්සන්තො පජහාතී**තිආදීසු රූපං අනිච්චාදිතො පස්සන්තො පහාතබ්බෙ කිලෙසෙ පජහාති. **චක්ඛුං…පෙ…. ජරාමරණං…පෙ…. අමතොගධං නිබ්බානන්ති** පෙය්‍යාලද්වයෙ අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං ‘‘පස්සන්තො පජහාතී’’තිආදීසු තෙසු ලොකුත්තරෙසු අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං පස්සන්තො උදික්ඛන්තො අපෙක්ඛමානො ඉච්ඡමානො විපස්සනාක්ඛණෙසු පහාතබ්බෙ කිලෙසෙ පජහාතීති තංතංධම්මානුරූපෙන යොජෙතබ්බං.

පහාතබ්බනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භාවෙතබ්බනිද්දෙසවණ්ණනා

25. භාවෙතබ්බනිද්දෙසෙ **කායගතාසතීති** කායගතාසතිසුත්තන්තෙ (ම. නි. 3.153 ආදයො) වුත්තා ආනාපානචතුඉරියාපථඛුද්දකඉරියාපථද්වත්තිංසාකාරචතුධාතුනවසිවථිකාප ටිකූල- වවත්ථාපකමනසිකාරසම්පයුත්තා යථානුරූපං රූපජ්ඣානසම්පයුත්තා ච සති. සා හි තෙසු කායෙසු ගතා පවත්තාති කායගතාති වුච්චති. **සාතසහගතාති** මධුරසුඛවෙදයිතසඞ්ඛාතෙන සාතෙන සහ එකුප්පාදාදිභාවං ගතා. තබ්භාවෙ වොකිණ්ණෙ ආරම්මණෙ නිස්සයෙ සංසට්ඨෙ දිස්සති **සහගතසද්දො** පඤ්චසු අත්ථෙසු ජිනවචනෙ. ‘‘යායං තණ්හා පොනොබ්භවිකා නන්දිරාගසහගතා’’ති (විභ. 203) එත්ථ තබ්භාවෙ, නන්දිරාගභූතාති අත්ථො. ‘‘යා, භික්ඛවෙ, වීමංසා කොසජ්ජසහගතා කොසජ්ජසම්පයුත්තා’’ති (සං. නි. 5.832) එත්ථ වොකිණ්ණෙ, අන්තරන්තරා උප්පජ්ජමානෙන කොසජ්ජෙන වොකිණ්ණාති අත්ථො. ‘‘ලාභී හොති රූපසහගතානං වා සමාපත්තීනං අරූපසහගතානං වා සමාපත්තීන’’න්ති (පු. ප. 3-8) එත්ථ ආරම්මණෙ, රූපාරූපාරම්මණානන්ති අත්ථො. ‘‘අට්ඨිකසඤ්ඤාසහගතං සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගං භාවෙතී’’ති (සං. නි. 5.238) එත්ථ නිස්සයෙ, අට්ඨිකසඤ්ඤානිස්සයං අට්ඨිකසඤ්ඤං භාවෙත්වා පටිලද්ධන්ති අත්ථො. ‘‘ඉදං සුඛං ඉමාය පීතියා සහගතං හොති සහජාතං

සම්පයුත්ත''න්ති (විභ. 578) එත්ථ සංසට්ඨෙ, සම්මිස්සන්ති අත්ථො. ඉමස්මිම්පි පදෙ සංසට්ඨො අධිප්පෙතො. සාතසංසට්ඨා හි සාතසහගතාති වුත්තා. සා හි ඨපෙත්වා චතුත්ථං ඣානං සෙසෙසු සාතසහගතා හොති, සතිපි ච උපෙක්ඛාසහගතත්තෙ යෙභුය්‍යවසෙන සාතසහගතාති වුත්තා, පුරිමජ්ඣානමූලකත්තා වා චතුත්ථජ්ඣානස්ස සාතසහගතාය උපෙක්ඛාසහගතාපි වුත්තාව හොති, උපෙක්ඛාය පන සන්තෙ සුඛෙ වුත්තත්තා භගවතා සාතසහගතාති චතුත්ථජ්ඣානසම්පයුත්තාපි වුත්තාව හොති.

සමථො ච විපස්සනා චාති කාමච්ඡන්දාදයො පච්චනීකධම්මෙ සමෙති විනාසෙතීති සමථො. සමාධිස්සෙතං නාමං. අනිච්චතාදිවසෙන විවිධෙහි ආකාරෙහි ධම්මෙ පස්සතීති විපස්සනා. පඤ්ඤායෙතං නාමං. ඉමෙ පන ද්වෙ දසුත්තරපරියායෙ පුබ්බභාගාති වුත්තා, සඞ්ගීතිපරියායෙ ච ලොකියලොකුත්තරමිස්සකාති. **තයො සමාධීති** සවිතක්කො සවිචාරො සමාධි, අවිතක්කො විචාරමත්තො සමාධි, අවිතක්කො අවිචාරො සමාධි. සම්පයොගවසෙන වත්තමානෙන සහ විතක්කෙන සවිතක්කො, සහ විචාරෙන සවිචාරො. සො ඛණිකසමාධි, විපස්සනාසමාධි, උපචාරසමාධි, පඨමජ්ඣානසමාධි. නත්ථි එතස්ස විතක්කොති අවිතක්කො. විතක්කවිචාරෙසු විචාරො මත්තා පරමා පමාණං එතස්සාති විචාරමත්තො, විචාරතො උත්තරි විතක්කෙන සම්පයොගං න ගච්ඡතීති අත්ථො. සො පඤ්චකනයෙ දුතියජ්ඣානසමාධි, තදුභයවිරහිතො අවිතක්කො අවිචාරො සමාධි. සො චතුක්කනයෙ දුතියජ්ඣානාදි, පඤ්චකනයෙ තතියජ්ඣානාදි රූපාවචරසමාධි. ඉමෙ තයොපි ලොකියා එව. සඞ්ගීතිපරියායෙ අපරෙපි තයො සමාධී වුත්තා – ''සුඤ්ඤතො සමාධි, අනිමිත්තො සමාධි, අප්පණිහිතො සමාධී''ති (දී. නි. 3.305). න තෙ ඉධ අධිප්පෙතා.

චත්තාරො සතිපට්ඨානාති කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, වෙදනානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, චිත්තානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, ධම්මානුපස්සනාසතිපට්ඨානං. පුබ්බභාගෙ චුද්දසවිධෙන කායං පරිග්ගණ්හතො කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, නවවිධෙන වෙදනං පරිග්ගණ්හතො වෙදනානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, සොළසවිධෙන චිත්තං පරිග්ගණ්හතො චිත්තානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, පඤ්චවිධෙන ධම්මෙ පරිග්ගණ්හතො ධම්මානුපස්සනාසතිපට්ඨානං වෙදිතබ්බං. ලොකුත්තරං පන ඉධ න අධිප්පෙතං. **පඤ්චඞ්ගිකො සමාධීති** පඤ්ච අඞ්ගානි අස්ස සන්තීති පඤ්චඞ්ගිකො, චතුත්ථජ්ඣානසමාධි. පීතිඵරණතා, සුඛඵරණතා, චෙතොඵරණතා, ආලොකඵරණතා, පච්චවෙක්ඛණනිමිත්තන්ති පඤ්ච අඞ්ගානි. පීතිං ඵරමානා උප්පජ්ජතීති ද්වීසු ඣානෙසු පඤ්ඤා **පීතිඵරණතා** නාම. සුඛං ඵරමානා උප්පජ්ජතීති තීසු ඣානෙසු පඤ්ඤා **සුඛඵරණතා** නාම. පරෙසං චෙතො ඵරමානා උප්පජ්ජතීති චෙතොපරියපඤ්ඤා **චෙතොඵරණතා** නාම. ආලොකං ඵරමානා උප්පජ්ජතීති දිබ්බචක්ඛුපඤ්ඤා **ආලොකඵරණතා**

නාම. පච්චවෙක්ඛණඤාණං **පච්චවෙක්ඛණනිමිත්තං** නාම. වුත්තම්පි චෙතං –

> ‘‘ද්වීසු ඣානෙසු පඤ්ඤා පීතිඵරණතා, තීසු ඣානෙසු පඤ්ඤා සුඛඵරණතා, පරචිත්තපඤ්ඤා චෙතොඵරණතා, දිබ්බචක්ඛුපඤ්ඤා ආලොකඵරණතා, තම්හා තම්හා සමාධිම්හා වුට්ඨිතස්ස පච්චවෙක්ඛණඤාණං පච්චවෙක්ඛණනිමිත්ත’’න්ති (විභ. 804).

තඤ්හි වුට්ඨිතසමාධිස්ස පවත්තාකාරගහණතො නිමිත්තන්ති වුත්තං. තත්ථ ච පීතිඵරණතා සුඛඵරණතා ද්වෙ පාදා විය, චෙතොඵරණතා ආලොකඵරණතා ද්වෙ හත්ථා විය, අභිඤ්ඤාපාදකං චතුත්ථජ්ඣානං මජ්ඣිමකායො විය, පච්චවෙක්ඛණනිමිත්තං සීසං විය. ඉති ආයස්මා ධම්මසෙනාපති සාරිපුත්තත්ථෙරො පඤ්චඞ්ගිකං සම්මාසමාධිං අඞ්ගපච්චඞ්ගසම්පන්නං පුරිසං විය කත්වා දස්සෙසි.

ඡ අනුස්සතිට්ඨානානීති පුනප්පුනං උප්පජ්ජනතො සතියො එව අනුස්සතියො, පවත්තිතබ්බට්ඨානස්මිංයෙව පවත්තත්තා සද්ධාපබ්බජිතස්ස කුලපුත්තස්ස අනුරූපා සතියොතිපි අනුස්සතියො, අනුස්සතියො එව පීතිආදීනං ඨානත්තා අනුස්සතිට්ඨානානි. කතමානි ඡ? බුද්ධානුස්සති ධම්මානුස්සති සඞ්ඝානුස්සති සීලානුස්සති චාගානුස්සති දෙවතානුස්සති (දී. නි. 3.327). **බොජ්ඣඞ්ගා**ති බොධියා, බොධිස්ස වා අඞ්ගා. ඉදං වුත්තං හොති – යා එසා ධම්මසාමග්ගී යාය ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ උප්පජ්ජමානාය ලීනුද්ධච්චපතිට්ඨානායූහනකාමසුඛත්තකිලමථානුයොගඋච්ඡෙදසස්සතාභිනිවෙසාදීනං අනෙකෙසං උපද්දවානං පටිපක්ඛභූතාය සතිධම්මවිචයවීරියපීතිපස්සද්ධිසමාධිඋපෙක්ඛාසඞ්ඛාතාය ධම්මසාමග්ගියා අරියසාවකො බුජ්ඣතීති කත්වා බොධීති වුච්චති. **බුජ්ඣතී**ති කිලෙසසන්තානනිද්දාය වුට්ඨහති, චත්තාරි වා අරියසච්චානි පටිවිජ්ඣති, නිබ්බානමෙව වා සච්ඡිකරොති, තස්සා ධම්මසාමග්ගිසඞ්ඛාතාය බොධියා අඞ්ගාතිපි බොජ්ඣඞ්ගා ඣානඞ්ගමග්ගඞ්ගාදයො විය. යො පනෙස යථාවුත්තප්පකාරාය එතාය ධම්මසාමග්ගියා බුජ්ඣතීති කත්වා අරියසාවකො බොධීති වුච්චති, තස්ස බොධිස්ස අඞ්ගාතිපි බොජ්ඣඞ්ගා සෙනඞ්ගරථඞ්ගාදයො විය. තෙනාහු අට්ඨකථාචරියා ‘‘බුජ්ඣනකස්ස පුග්ගලස්ස අඞ්ගාති වා බොජ්ඣඞ්ගා’’ති. අපිච ‘‘බොජ්ඣඞ්ගාති කෙනට්ඨෙන බොජ්ඣඞ්ගා, බොධාය සංවත්තන්තීති බොජ්ඣඞ්ගා’’තිආදිනා (පටි. ම. 2.17) නයෙන බොජ්ඣඞ්ගට්ඨො වෙදිතබ්බො. **අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො**ති තංතංමග්ගවජ්ඣකිලෙසෙහි ආරකත්තා අරියභාවකරත්තා අරියඵලපටිලාභකරත්තා ච අරියො. අට්ඨ අඞ්ගානි අස්සාති අට්ඨඞ්ගිකො. සොයං චතුරඞ්ගිකා විය සෙනා, පඤ්චඞ්ගිකං විය ච තූරියං අඞ්ගමත්තමෙව හොති, අඞ්ගවිනිමුත්තො නත්ථි.

බොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගා ලොකුත්තරා, දසුත්තරපරියායෙන පුබ්බභාගාපි ලබ්භන්ති.

නව පාරිසුද්ධිපධානියඞ්ගානීති සීලවිසුද්ධි පාරිසුද්ධිපධානියඞ්ගං, චිත්තවිසුද්ධි පාරිසුද්ධිපධානියඞ්ගං, දිට්ඨිවිසුද්ධි පාරිසුද්ධිපධානියඞ්ගං, කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධි පාරිසුද්ධිපධානියඞ්ගං, මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි පාරිසුද්ධිපධානියඞ්ගං, පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි පාරිසුද්ධිපධානියඞ්ගං, ඤාණදස්සනවිසුද්ධි පාරිසුද්ධිපධානියඞ්ගං, පඤ්ඤා පාරිසුද්ධිපධානියඞ්ගං, විමුත්ති පාරිසුද්ධිපධානියඞ්ගං (දී. නි. 3.359). **සීලවිසුද්ධීති** විසුද්ධිං පාපෙතුං සමත්ථං චතුපාරිසුද්ධිසීලං. තඤ්හි දුස්සීල්‍යමලං විසොධෙති. **පාරිසුද්ධිපධානියඞ්ගන්ති** පරිසුද්ධභාවස්ස පධානං උත්තමං අඞ්ගං. **චිත්තවිසුද්ධීති** විපස්සනාය පදට්ඨානභූතා පගුණා අට්ඨ සමාපත්තියො. තා හි කාමච්ඡන්දාදිචිත්තමලං විසොධෙන්ති. **දිට්ඨිවිසුද්ධීති** සප්පච්චයනාමරූපදස්සනං. තඤ්හි සත්තදිට්ඨිමලං විසොධෙති. **කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධීති** පච්චයාකාරඤාණං. තෙන හි තීසු අද්ධාසු පච්චයවසෙන ධම්මා පවත්තන්තීති පස්සන්තො තීසුපි අද්ධාසු සත්තකඞ්ඛාමලං විතරන්තො විසුජ්ඣති. **මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධීති** උදයබ්බයානුපස්සනක්ඛණෙ උප්පන්නා ඔභාසඤාණපීතිපස්සද්ධිසුඛඅධිමොක්ඛපග්ගහඋපට්ඨානඋපෙක්ඛානිකන්තී ති දස විපස්සනුපක්කිලෙසා, න මග්ගො, වීථිපටිපන්නං උදයබ්බයඤාණං මග්ගොති එවං මග්ගාමග්ගෙ ඤාණං නාම. තෙන හි අමග්ගමලං විසොධෙති. **පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධීති** වීථිපටිපන්නං උදයබ්බයානුපස්සනාඤාණං භඞ්ගානුපස්සනාඤාණං භයතුපට්ඨානානුපස්සනාඤාණං ආදීනවානුපස්සනාඤාණං නිබ්බිදානුපස්සනාඤාණං මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණං පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං අනුලොමඤාණන්ති ඉමානි නව විපස්සනාඤාණානි. තානි හි නිච්චසඤ්ඤාදිමලං විසොධෙන්ති. **ඤාණදස්සනවිසුද්ධීති** චතුඅරියමග්ගපඤ්ඤා. සා හි සමුච්ඡෙදතො සකසකමග්ගවජ්ඣකිලෙසමලං විසොධෙති. **පඤ්ඤාති** අරහත්තඵලපඤ්ඤා. **විමුත්තීති** අරහත්තඵලවිමුත්ති.

දස කසිණායතනානීති ‘‘පථවීකසිණමෙකො සඤ්ජානාති උද්ධං අධො තිරියං අද්වයං අප්පමාණං, ආපොකසිණමෙකො සඤ්ජානාති…පෙ…. තෙජොකසිණමෙකො සඤ්ජානාති…පෙ…. වායොකසිණමෙකො සඤ්ජානාති…පෙ…. නීලකසිණමෙකො සඤ්ජානාති…පෙ…. පීතකසිණමෙකො සඤ්ජානාති…පෙ…. ලොහිතකසිණමෙකො සඤ්ජානාති…පෙ…. ඔදාතකසිණමෙකො සඤ්ජානාති…පෙ…. ආකාසකසිණමෙකො සඤ්ජානාති…පෙ…. විඤ්ඤාණකසිණමෙකො සඤ්ජානාති උද්ධං අධො තිරියං අද්වයං අප්පමාණ’’න්ති (අ. නි. 10.25; දී. නි. 3.360) එවං වුත්තානි දස. එතානි හි සකලඵරණට්ඨෙන කසිණානි, තදාරම්මණානං ධම්මානං ඛෙත්තට්ඨෙන අධිට්ඨානට්ඨෙන වා ආයතනානි.

උද්ධන්ති උපරිගගනතලාභිමුඛං. **අධොති** හෙට්ඨාභූමිතලාභිමුඛං. **තිරියන්ති** ඛෙත්තමණ්ඩලමිව සමන්තා පරිච්ඡින්නං. එකච්චො හි උද්ධමෙව කසිණං වඩ්ඪෙති එකච්චො අධො, එකච්චො සමන්තතො. එකොපි තෙන තෙන වා කාරණෙන එවං පසාරෙති ආලොකමිව රූපදස්සනකාමො. තෙන වුත්තං – ''පථවීකසිණමෙකො සඤ්ජානාති උද්ධං අධො තිරිය''න්ති (අ. නි. 10.25; දී. නි. 3.360). **අද්වයන්ති** ඉදං පන එකස්ස අඤ්ඤභාවානුපගමනත්ථං වුත්තං. යථා හි උදකං පවිට්ඨස්ස සබ්බදිසාසු උදකමෙව හොති න අඤ්ඤං, එවමෙව පථවීකසිණං පථවීකසිණමෙව හොති, නත්ථි තස්ස අඤ්ඤකසිණසම්භෙදොති. එස නයො සබ්බත්ථ. **අප්පමාණන්ති** ඉදං තස්ස තස්ස ඵරණඅප්පමාණවසෙන වුත්තං. තඤ්හි මනසා ඵරන්තො සකලමෙව ඵරති, න ''අයමස්ස ආදි ඉදං මජ්ඣ''න්ති පමාණං ගණ්හාතීති. **ආකාසකසිණන්ති** කසිණුග්ඝාටිමාකාසො පරිච්ඡෙදාකාසකසිණඤ්ච. **විඤ්ඤාණකසිණන්ති** කසිණුග්ඝාටිමාකාසෙ පවත්තවිඤ්ඤාණං. තත්ථ කසිණවසෙන කසිණුග්ඝාටිමාකාසෙ, කසිණුග්ඝාටිමාකාසවසෙන තත්ථ පවත්තවිඤ්ඤාණෙ උද්ධංඅධොතිරියතා වෙදිතබ්බා, පරිච්ඡෙදාකාසකසිණස්සපි වඩ්ඪනීයත්තා තස්ස වසෙනපීති.

26. ඉදානි භාවනාපභෙදං දස්සෙන්තො **ද්වෙ භාවනාති**ආදිමාහ. තත්ථ **ලොකියාති**ආදීසු ලොකො වුච්චති ලුජ්ජනපලුජ්ජනට්ඨෙන වට්ටං, තස්මිං පරියාපන්නභාවෙන ලොකෙ නියුත්තාති ලොකියා, ලොකියානං ධම්මානං භාවනා ලොකියා. කිඤ්චාපි ධම්මානං භාවනාති වොහාරවසෙන වුච්චති, තෙහි පන විසුං භාවනා නත්ථි. තෙ එව හි ධම්මා භාවියමානා **භාවනාති** වුච්චන්ති. උත්තිණ්ණාති උත්තරා, ලොකෙ අපරියාපන්නභාවෙන ලොකතො උත්තරාති **ලොකුත්තරා**.

රූපභවසඞ්ඛාතෙ රූපෙ අවචරන්තීති **රූපාවචරා. කුසලසද්දො** පනෙත්ථ ආරොග්‍යඅනවජ්ජඡෙකසුඛවිපාකෙසු දිස්සති. ''කච්චි නු භොතො කුසලං? කච්චි භොතො අනාමය''න්තිආදීසු (ජා. 1.15.146; 2.20.129) ආරොග්‍යෙ. ''කතමො පන, භන්තෙ, කායසමාචාරො කුසලො? යො ඛො, මහාරාජ, කායසමාචාරො අනවජ්ජො''ති (ම. නි. 2.361) ච ''පුන චපරං, භන්තෙ, එතදානුත්තරියං, යථා භගවා ධම්මං දෙසෙති කුසලෙසු ධම්මෙසූ''ති (දී. නි. 3.145) ච එවමාදීසු අනවජ්ජෙ. ''තං කිං මඤ්ඤසි, රාජකුමාර, කුසලො ත්වං රථස්ස අඞ්ගපච්චඞ්ගාන''න්ති? (ම. නි. 2.87) ''කුසලා නච්චගීතස්ස සික්ඛිතා චාතුරිත්ථියො''ති (ජා. 2.22.94) ච ආදීසු ඡෙකෙ. ''කුසලානං ධම්මානං සමාදානහෙතු එවමිදං පුඤ්ඤං පවඩ්ඪතී''ති (දී. නි. 3.80) ''කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා''ති (ධ. ස. 431) ච ආදීසු සුඛවිපාකෙ. ස්වායමිධ ආරොග්‍යෙපි අනවජ්ජෙපි සුඛවිපාකෙපි වට්ටති. වචනත්ථො පනෙත්ථ කුච්ඡිතෙ පාපකෙ ධම්මෙ සලයන්ති චලයන්ති කම්පෙන්ති විද්ධංසෙන්තීති කුසලා, කුච්ඡිතෙන වා ආකාරෙන සයන්ති පවත්තන්තීති කුසා, තෙ අකුසලසඞ්ඛාතෙ කුසෙ ලුනන්ති ඡින්දන්තීති

කුසලා, කුච්ඡිතානං වා සානතො තනුකරණතො කුසං, ඤාණං. තෙන කුසෙන ලාතබ්බා ගහෙතබ්බා පවත්තෙතබ්බාති කුසලා, යථා වා කුසා උභයභාගගතං හත්ථප්පදෙසං ලුනන්ති, එවමිමෙපි උප්පන්නානුප්පන්නභාවෙන උභයභාගගතං සංකිලෙසපක්ඛං ලුනන්ති, තස්මා කුසා විය ලුනන්තීති කුසලා. තෙසං **රූපාවචරකුසලානං භාවනා.** අරූපභවසඞ්ඛාතෙ අරූපෙ අවචරන්තීති **අරූපාවචරා.** තෙභූමකවට්ටෙ පරියාපන්නා අන්තොගධාති පරියාපන්නා, තස්මිං න පරියාපන්නාති **අපරියාපන්නා,** ලොකුත්තරා.

කාමාවචරකුසලානං ධම්මානං භාවනා කස්මා න වුත්තාති චෙ? අප්පනාප්පත්තාය එව භාවනාය අභිධම්මෙ භාවනාති අධිප්පෙතත්තා. වුත්තඤ්හි තත්ථ –

> ‘‘යොගවිහිතෙසු වා කම්මායතනෙසු යොගවිහිතෙසු වා සිප්පායතනෙසු යොගවිහිතෙසු වා විජ්ජාට්ඨානෙසු කම්මස්සකතං වා සච්චානුලොමිකං වා රූපං අනිච්චන්ති වා, වෙදනා අනිච්චාති වා, සඤ්ඤා අනිච්චාති වා, සඞ්ඛාරා අනිච්චාති වා, විඤ්ඤාණං අනිච්චන්ති වා යං එවරූපං අනුලොමිකං ඛන්තිං දිට්ඨිං රුචිං මුදිං පෙක්ඛං ධම්මනිජ්ඣානක්ඛන්තිං පරතො අසුත්වා පටිලභති, අයං වුච්චති චින්තාමයා පඤ්ඤා. යොගවිහිතෙසු වා කම්මායතනෙසු…පෙ…. ධම්මනිජ්ඣානක්ඛන්තිං පරතො සුත්වා පටිලභති, අයං වුච්චති සුතමයා පඤ්ඤා. සබ්බාපි සමාපන්නස්ස පඤ්ඤා භාවනාමයා පඤ්ඤා’’ති (විභ. 768).

සා පන කාමාවචරභාවනා ආවජ්ජනභවඞ්ගපාතෙහි අන්තරිතත්තා භාවනාති න වුත්තාති වෙදිතබ්බා. සබ්බෙසං පන පුඤ්ඤානං තිවිධපුඤ්ඤකිරියවත්ථූනං අන්තොගධත්තා උපචාරසමාධිවිපස්සනාසමාධීනං භාවනාමයපුඤ්ඤතා සිද්ධා. ඉධ පන ලොකියභාවනාය එව සඞ්ගහිතා. රූපාරූපාවචරානං තිවිධභාවෙ **හීනාති** ලාමකා. හීනුත්තමානං මජ්ඣෙ භවා **මජ්ඣා,** මජ්ඣිමාතිපි පාඨො. පධානභාවං නීතාති **පණීතා,** උත්තමාති අත්ථො. ආයූහනවසෙන අයං හීනමජ්ඣිමපණීතතා වෙදිතබ්බා. යස්සා හි ආයූහනක්ඛණෙ ඡන්දො වා හීනො හොති වීරියං වා චිත්තං වා වීමංසා වා, සා හීනා නාම. යස්සා තෙ ධම්මා මජ්ඣිමා, සා මජ්ඣිමා නාම. යස්සා තෙ ධම්මා පණීතා, සා පණීතා නාම. මුදුකෙහි වා ඉන්ද්‍රියෙහි සම්පයුත්තා හීනා නාම, මජ්ඣිමෙහි ඉන්ද්‍රියෙහි සම්පයුත්තා මජ්ඣිමා, අධිමත්තෙහි ඉන්ද්‍රියෙහි සම්පයුත්තා පණීතා නාම. අපරියාපන්නාය හීනමජ්ඣිමත්තාභාවා පණීතතා එව වුත්තා. සා හි උත්තමට්ඨෙන අතප්පකට්ඨෙන ච පණීතා.

27. පඨමභාවනාචතුක්කෙ **භාවෙතීති** එකස්මිංයෙව ඛණෙ තථා තථා පටිවිජ්ඣන්තො අරියමග්ගං භාවෙති. දුතියභාවනාචතුක්කෙ **එසනාභාවනාති** අප්පනාපුබ්බභාගෙ භාවනා. සා හි අප්පනං එසන්ති එතායාති එසනාති වුත්තා. **පටිලාභභාවනාති** අප්පනාභාවනා. සා හි තාය එසනාය පටිලබ්භතීති පටිලාභොති වුත්තා. **එකරසාභාවනාති** පටිලාභෙ වසීභාවං පත්තුකාමස්ස පයොගකාලෙ භාවනා. සා හි තෙන තෙන පහානෙන තෙහි තෙහි කිලෙසෙහි විමුත්තත්තා විමුත්තිරසෙන එකරසාති කත්වා එකරසාති වුත්තා. **ආසෙවනාභාවනාති** පටිලාභෙ වසිප්පත්තස්ස යථාරුචි පරිභොගකාලෙ භාවනා. සා හි භුසං සෙවීයතීති ආසෙවනාති වුත්තා. කෙචි පන ‘‘ආසෙවනාභාවනා වසීකම්මං, එකරසාභාවනා සබ්බත්ථිකා’’ති වණ්ණයන්ති. චතුක්කවිභාගෙ **සමාධිං සමාපජ්ජන්තානන්ති** වත්තමානසමීපෙ වත්තමානවචනං. **තත්ථ ජාතාති** තස්මිං පුබ්බභාගෙ ජාතා. **එකරසා හොන්තීති** අප්පනුප්පාදනෙ සමානකිච්චා හොන්ති. **සමාධිං සමාපන්නානන්ති** අප්පිතප්පනානං. **තත්ථ ජාතාති** තස්සා අප්පනාය ජාතා. **අඤ්ඤමඤ්ඤං නාතිවත්තන්තීති** සමප්පවත්තියා අඤ්ඤමඤ්ඤං නාතික්කමන්ති. **අධිමොක්ඛට්ඨෙන සද්ධින්ද්‍රියං භාවයතොති**ආදීසු එකක්ඛණෙපි එකෙකස්ස ඉන්ද්‍රියස්ස සකසකකිච්චකරණෙ තංතංනිස්සයවසෙන සකසකකිච්චකාරකානි සෙසානිපි ඉන්ද්‍රියානි විමුත්තිරසෙන එකරසා හොන්තීති විමුත්තිරසෙනෙව එකරසට්ඨෙන භාවනා. බලබොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගෙසුපි එසෙව නයො. එකරසාති ච ලිඞ්ගවිපල්ලාසො කතො.

ඉධ භික්ඛූති ඉමස්මිං සාසනෙ භික්ඛු. සංසාරෙ භයං ඉක්ඛතීති භික්ඛු. **පුබ්බණ්හසමයන්ති**ආදීසු අච්චන්තසංයොගත්ථෙ උපයොගවචනං, අත්ථතො පන භුම්මමෙව, දිවසස්ස පුබ්බකාලෙති අත්ථො. **ආසෙවතීති** වසිප්පත්තං සමාධිං භුසං සෙවති. **මජ්ඣන්හිකසමයන්ති** දිවසස්ස මජ්ඣකාලෙ. **සායන්හසමයන්ති** දිවසස්ස සායන්හකාලෙ. **පුරෙභත්තන්ති** දිවාභත්තතො පුරෙකාලෙ. **පච්ඡාභත්තන්ති** දිවාභත්තතො පච්ඡාකාලෙ. **පුරිමෙපි යාමෙති** රත්තියා පඨමෙ කොට්ඨාසෙ. **කාළෙති** කාළපක්ඛෙ. **ජුණ්හෙති** සුක්කපක්ඛෙ. **පුරිමෙපි වයොඛන්ධෙති** පඨමෙ වයොකොට්ඨාසෙ, පඨමවයෙති අත්ථො. තීසු ච වයෙසු වස්සසතායුකස්ස පුරිසස්ස එකෙකස්මිං වයෙ චතුමාසාධිකානි තෙත්තිංස වස්සානි හොන්ති.

28. තතියභාවනාචතුක්කෙ **තත්ථ ජාතානං ධම්මානං අනතිවත්තනට්ඨෙනාති** තත්ථ නෙක්ඛම්මාදීසු භාවනාවිසෙසෙසු ජාතානං සමාධිපඤ්ඤාසඞ්ඛාතානං යුගනද්ධධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤං අනතික්කමනභාවෙන. **ඉන්ද්‍රියානං එකරසට්ඨෙනාති** තත්ථෙව සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියානං නානාකිලෙසෙහි විමුත්තත්තා විමුත්තිරසෙන එකරසභාවෙන. **තදුපගවීරියවාහනට්ඨෙනාති** තෙසං අනතිවත්තනඑකරසභාවානං

අනුච්ඡවිකස්ස වීරියස්ස වාහනභාවෙන. **ආසෙවනට්ඨෙනා**ති යා තස්ස තස්මිං සමයෙ පවත්තා ආසෙවනා. තස්සා ආසෙවනාය ආසෙවනභාවෙන.

රූපසඤ්ඤන්ති කුසලවිපාකකිරියවසෙන පඤ්චදසවිධං රූපාවචරජ්ඣානසඞ්ඛාතං රූපසඤ්ඤං. රූපාවචරජ්ඣානම්පි හි රූපන්ති වුච්චති ‘‘රූපී රූපානි පස්සතී’’තිආදීසු (දී. නි. 2.174; අ. නි. 8.66; ධ. ස. 248), තස්ස ඣානස්ස ආරම්මණම්පි ‘‘බහිද්ධා රූපානි පස්සති සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානී’’තිආදීසු (දී. නි. 2.173; අ. නි. 8.65-66; ධ. ස. 247, 249). රූපාවචරජ්ඣානඤ්හි සඤ්ඤාසීසෙන රූපෙ සඤ්ඤාති කත්වා රූපසඤ්ඤාති වුච්චති. **පටිඝසඤ්ඤ**න්ති කුසලවිපාකා පඤ්ච, අකුසලවිපාකා පඤ්චාති එවං දසවිධං පටිඝසඤ්ඤං. ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා හි සඤ්ඤා චක්ඛාදීනං වත්ථූනං රූපාදීනං ආරම්මණානඤ්ච පටිඝාතෙන උප්පන්නත්තා පටිඝසඤ්ඤාති වුච්චති. රූපසඤ්ඤා සද්දසඤ්ඤා ගන්ධසඤ්ඤා රසසඤ්ඤා ඵොට්ඨබ්බසඤ්ඤාතිපි එතිස්සා එව නාමං. **නානත්තසඤ්ඤ**න්ති අට්ඨ කාමාවචරකුසලසඤ්ඤා, ද්වාදස අකුසලසඤ්ඤා, එකාදස කාමාවචරකුසලවිපාකසඤ්ඤා, ද්වෙ අකුසලවිපාකසඤ්ඤා, එකාදස කාමාවචරකිරියසඤ්ඤාති එවං චතුචත්තාලීසවිධං නානත්තසඤ්ඤං. සා හි නානත්තෙ නානාසභාවෙ රූපසද්දාදිභෙදෙ ගොචරෙ පවත්තා සඤ්ඤාති නානත්තසඤ්ඤා, චතුචත්තාලීසභෙදතො නානත්තා නානාසභාවා අඤ්ඤමඤ්ඤං අසදිසා සඤ්ඤාති වා නානත්තසඤ්ඤාති වුච්චති. සඤ්ඤාබහුකත්තෙපි ජාතිග්ගහණෙන එකවචනං කතං.

නිච්චසඤ්ඤන්ති නිච්චන්ති සඤ්ඤං නිච්චසඤ්ඤං. එවං සුඛසඤ්ඤං අත්තසඤ්ඤං. **නන්දි**න්ති සප්පීතිකං තණ්හං. **රාග**න්ති නිප්පීතිකං තණ්හං. **සමුදය**න්ති රාගස්ස සමුදයං. අථ වා භඞ්ගානුපස්සනාය භඞ්ගස්සෙව දස්සනතො සඞ්ඛාරානං උදයං. **ආදාන**න්ති නිබ්බත්තනවසෙන කිලෙසානං, අදොසදස්සාවිතාය සඞ්ඛතාරම්මණස්ස වා ආදානං. **ඝනසඤ්ඤ**න්ති සන්තතිවසෙන ඝනන්ති සඤ්ඤං. **ආයූහන**න්ති සඞ්ඛාරානං අත්ථාය පයොගකරණං. **ධුවසඤ්ඤ**න්ති ථිරන්ති සඤ්ඤං. **නිමිත්ත**න්ති නිච්චනිමිත්තං. **පණිධි**න්ති සුඛපත්ථනං. **අභිනිවෙස**න්ති අත්ථි අත්තාති අභිනිවෙසං. **සාරාදානාභිනිවෙස**න්ති නිච්චසාරත්තසාරගහණාභිනිවෙසං. **සම්මොහාභිනිවෙස**න්ති ‘‘අහොසිං නු ඛො අහං අතීතමද්ධාන’’න්තිආදිවසෙන (සං. නි. 2.20) ‘‘ඉස්සරතො ලොකො සම්භොතී’’තිආදිවසෙන ච සම්මොහාභිනිවෙසං. **ආලයාභිනිවෙස**න්ති ආදීනවාදස්සනෙන අල්ලීයිතබ්බමිදන්ති අභිනිවෙසං. **අප්පටිසඞ්ඛ**න්ති අනුපායගහණං. **සඤ්ඤොගාභිනිවෙස**න්ති කාමයොගාදිකං කිලෙසප්පවත්තිං.

දිට්ඨෙකට්ඨෙති දිට්ඨියා සහ එකස්මිං ඨිතාති දිට්ඨෙකට්ඨා. තෙ දිට්ඨෙකට්ඨෙ. කිලෙසෙන්ති උපතාපෙන්ති, විබාධෙන්ති වාති කිලෙසා. තෙ

කිලෙසෙ. දුවිධඤ්හි එකට්ඨං පහානෙකට්ඨං සහජෙකට්ඨඤ්ච. පහානෙකට්ඨං සක්කායදිට්ඨිපමුඛාහි තෙසට්ඨියා දිට්ඨීහි සහ (පටි. ම. අට්ඨ. 2.1.118) යාව සොතාපත්තිමග්ගෙන පහානා, තාව එකස්මිං පුග්ගලෙ ඨිතාති අත්ථො. ඉදමිධාධිප්පෙතං. දසසු හි කිලෙසෙසු ඉධ දිට්ඨිකිලෙසොයෙව ආගතො. සෙසෙසු පන අපායගමනීයො ලොභො දොසො මොහො මානො විචිකිච්ඡා ථිනං උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තප්පන්ති නව කිලෙසා දිට්ඨියා සහ පහානෙකට්ඨා හුත්වා සොතාපත්තිමග්ගෙන පහීයන්ති, රාගදොසමොහපමුඛෙසු වා දියඩ්ඪෙසු කිලෙසසහස්සෙසු සොතාපත්තිමග්ගෙන දිට්ඨියා පහීයමානාය දිට්ඨියා සහ අපායගමනීයා සබ්බකිලෙසා පහානෙකට්ඨවසෙන පහීයන්ති, සහජෙකට්ඨෙ දිට්ඨියා සහ එකස්මිං චිත්තෙ ඨිතාති අත්ථො. සොතාපත්තිමග්ගෙන හි ද්වීසු දිට්ඨිසම්පයුත්තඅසඞ්ඛාරිකචිත්තෙසු පහීයමානෙසු තෙහි සහජාතො ලොභො මොහො උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තප්පන්ති ඉමෙ කිලෙසා සහජෙකට්ඨවසෙන පහීයන්ති, ද්වීසු දිට්ඨිසම්පයුත්තසසඞ්ඛාරිකචිත්තෙසු පහීයමානෙසු තෙහි සහජාතො ලොභො මොහො ථිනං උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තප්පන්ති ඉමෙ කිලෙසා සහජෙකට්ඨවසෙන පහීයන්ති. **ඔළාරිකෙ කිලෙසෙති** ඔළාරිකභූතෙ කාමරාගබ්‍යාපාදෙ. **අනුසහගතෙ කිලෙසෙති** සුඛුමභූතෙ කාමරාගබ්‍යාපාදෙ. **සබ්බකිලෙසෙති** මග්ගත්තයෙන පහීනාවසෙසෙ.

වීරියං වාහෙතීති යොගාවචරො වීරියං පවත්තෙති. හෙට්ඨා එසනාපටිලාභඑකරසආසෙවනවචනානි භාවනානං විසෙසදස්සනත්ථං වුත්තානි ''එවංභූතා ච භාවනා''ති. ඉධ ''තත්ථ ජාතානං ධම්මානං අනතිවත්තනට්ඨෙන ඉන්ද්‍රියානං එකරසට්ඨෙන තදුපගවීරියවාහනට්ඨෙන ආසෙවනට්ඨෙනා''ති වචනානි භාවනාහෙතුදස්සනත්ථං වුත්තානි ''ඉමිනා ච ඉමිනා ච හෙතුනා භාවනා''ති. හෙට්ඨා ආසෙවනාභාවනාති නානාක්ඛණවසෙන වුත්තා, ඉධ ආසෙවනට්ඨෙන භාවනාති එකක්ඛණවසෙනාති විසෙසො. **රූපං පස්සන්තො භාවෙතීති**ආදීසු රූපාදීනි පස්සිතබ්බාකාරෙන පස්සන්තො භාවෙතබ්බං භාවනං භාවෙතීති අත්ථො. **එකරසා හොන්තීති** විමුත්තිරසෙන, කිච්චරසෙන වා එකරසා හොන්ති. **විමුත්තිරසොති** සම්පත්තිරසො. කිච්චසම්පත්තිඅත්ථෙන රසො නාම පවුච්චතීති හි වුත්තන්ති.

භාවෙතබ්බනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සච්ඡිකාතබ්බනිද්දෙසවණ්ණනා

29. සච්ඡිකාතබ්බනිද්දෙසෙ දස එකුත්තරවිස්සජ්ජනානි පටිලාභසච්ඡිකිරියාවසෙන වුත්තානි. තත්ථ **අකුප්පා චෙතොවිමුත්තීති** අරහත්තඵලවිමුත්ති. සා හි න කුප්පති න චලති න පරිහායතීති අකුප්පා, සබ්බකිලෙසෙහි චිත්තස්ස විමුත්තත්තා චෙතොවිමුත්තීති වුච්චති. **විජ්ජාති**

තිස්සො විජ්ජා. **විමුත්තීති** දසුත්තරපරියායෙන අරහත්තඵලං වුත්තං, සඞ්ගීතිපරියායෙන පන ''විමුත්තීති ද්වෙ විමුත්තියො චිත්තස්ස ච අධිමුත්ති නිබ්බානඤ්චා''ති (දී. නි. අට්ඨ. 3.304) වුත්තං. එත්ථ ච අට්ඨ සමාපත්තියො නීවරණාදීහි සුට්ඨු විමුත්තත්තා විමුත්ති නාම, නිබ්බානං සබ්බසඞ්ඛතතො විමුත්තත්තා විමුත්ති නාම. **තිස්සො විජ්ජාති** පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං විජ්ජා සත්තානං චුතූපපාතෙ ඤාණං විජ්ජා ආසවානං ඛයෙ ඤාණං විජ්ජා. තමවිජ්ඣනට්ඨෙන විජ්ජා, විදිතකරණට්ඨෙනාපි විජ්ජා. පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණඤ්හි උප්පජ්ජමානං පුබ්බෙනිවාසං ඡාදෙත්වා ඨිතං තමං විජ්ඣති, පුබ්බෙනිවාසඤ්ච විදිතං කරොතීති විජ්ජා. චුතූපපාතෙ ඤාණං චුතිපටිසන්ධිච්ඡාදකං තමං විජ්ඣති, චුතූපපාතඤ්ච විදිතං කරොතීති විජ්ජා. ආසවානං ඛයෙ ඤාණං චතුසච්චච්ඡාදකං තමං විජ්ඣති, චතුසච්චධම්මෙ ච විදිතං කරොතීති විජ්ජා. **චත්තාරි සාමඤ්ඤඵලානීති** සොතාපත්තිඵලං, සකදාගාමිඵලං, අනාගාමිඵලං, අරහත්තඵලං. පාපධම්මෙ සමෙති විනාසෙතීති සමණො, සමණස්ස භාවො සාමඤ්ඤං. චතුන්නං අරියමග්ගානමෙතං නාමං. සාමඤ්ඤස්ස ඵලානි සාමඤ්ඤඵලානි.

පඤ්ච ධම්මක්ඛන්ධාති සීලක්ඛන්ධො, සමාධික්ඛන්ධො, පඤ්ඤාක්ඛන්ධො, විමුත්තික්ඛන්ධො, විමුත්තිඤාණදස්සනක්ඛන්ධො. **ධම්මක්ඛන්ධාති** ධම්මවිභාගා ධම්මකොට්ඨාසා. **සීලක්ඛන්ධාදීසුපි** එසෙව නයො. ලොකියලොකුත්තරා සීලසමාධිපඤ්ඤා එව සීලසමාධිපඤ්ඤාක්ඛන්ධා. සමුච්ඡෙදපටිප්පස්සද්ධිනිස්සරණවිමුත්තියො එව විමුත්තික්ඛන්ධො. තිවිධා විමුත්තිපච්චවෙක්ඛණා එව විමුත්තිඤාණදස්සනක්ඛන්ධො. සො ලොකියො එව. ජානනට්ඨෙන ඤාණමෙව දස්සනට්ඨෙන දස්සනන්ති ඤාණදස්සනං, විමුත්තීනං ඤාණදස්සනං විමුත්තිඤාණදස්සනන්ති වුච්චති. වික්ඛම්භනතදඞ්ගවිමුත්තියො පන සමාධිපඤ්ඤාක්ඛන්ධෙහෙව සඞ්ගහිතා. ඉමෙ පඤ්ච ධම්මක්ඛන්ධා සෙක්ඛානං සෙක්ඛා, අසෙක්ඛානං අසෙක්ඛාති වුත්තා. එතෙසු හි ලොකියා ච නිස්සරණවිමුත්ති ච නෙවසෙක්ඛානාසෙක්ඛා. සෙක්ඛා හොන්තාපි සෙක්ඛානං ඉමෙ ඉති සෙක්ඛා, අසෙක්ඛානං ඉමෙ ඉති අසෙක්ඛාති වුච්චන්ති. ''සෙක්ඛෙන විමුත්තික්ඛන්ධෙන සමන්නාගතො හොතී''ති එත්ථ පන නිස්සරණවිමුත්තියා ආරම්මණකරණවසෙන සමන්නාගතොති වෙදිතබ්බො. **ඡ අභිඤ්ඤාති** ඡ අධිකානි ඤාණානි. කතමා ඡ? ඉද්ධිවිධඤාණං, දිබ්බසොතධාතුඤාණං, පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං, චෙතොපරියඤාණං, දිබ්බචක්ඛුඤාණං, ආසවානං ඛයෙ ඤාණන්ති ඉමා ඡ.

සත්ත ඛීණාසවබලානීති ඛීණා ආසවා අස්සාති ඛීණාසවො, ඛීණාසවස්ස බලානි ඛීණාසවබලානි. කතමානි සත්ත? වුත්තානි භගවතා –

> ''ඉධ, භික්ඛවෙ, ඛීණාසවස්ස භික්ඛුනො අනිච්චතො සබ්බෙ සඞ්ඛාරා යථාභූතං සම්මප්පඤ්ඤාය සුදිට්ඨා හොන්ති. යම්පි, භික්ඛවෙ,

ඛීණාසවස්ස භික්ඛුනො අනිච්චතො සබ්බෙ සඞ්ඛාරා යථාභූතං සම්මප්පඤ්ඤාය සුදිට්ඨා හොන්ති, ඉදම්පි, භික්ඛවෙ, ඛීණාසවස්ස භික්ඛුනො බලං හොති, යං බලං ආගම්ම ඛීණාසවො භික්ඛු ආසවානං ඛයං පටිජානාති ‘ඛීණා මෙ ආසවා’ති.

‘‘පුන චපරං, භික්ඛවෙ, ඛීණාසවස්ස භික්ඛුනො අඞ්ගාරකාසූපමා කාමාති යථාභූතං සම්මප්පඤ්ඤාය සුදිට්ඨා හොන්ති. යම්පි, භික්ඛවෙ…පෙ…. ඉදම්පි ඛීණාසවස්ස භික්ඛුනො බලං හොති…පෙ…..

‘‘පුන චපරං, භික්ඛවෙ, ඛීණාසවස්ස භික්ඛුනො විවෙකනින්නං චිත්තං හොති විවෙකපොණං විවෙකපබ්භාරං විවෙකට්ඨං නෙක්ඛම්මාභිරතං බ්‍යන්තීභූතං සබ්බසො ආසවට්ඨානියෙහි ධම්මෙහි. යම්පි, භික්ඛවෙ…පෙ…. ඉදම්පි ඛීණාසවස්ස භික්ඛුනො බලං හොති…පෙ…..

‘‘පුන චපරං, භික්ඛවෙ, ඛීණාසවස්ස භික්ඛුනො චත්තාරො සතිපට්ඨානා භාවිතා හොන්ති සුභාවිතා. පඤ්චින්ද්‍රියානි භාවිතානි හොන්ති සුභාවිතානි. සත්ත බොජ්ඣඞ්ගා භාවිතා හොන්ති සුභාවිතා. අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො භාවිතො හොති සුභාවිතො. යම්පි, භික්ඛවෙ, ඛීණාසවස්ස භික්ඛුනො අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො භාවිතො හොති සුභාවිතො, ඉදම්පි ඛීණාසවස්ස භික්ඛුනො බලං හොති, යං බලං ආගම්ම ඛීණාසවො භික්ඛු ආසවානං ඛයං පටිජානාති ‘ඛීණා මෙ ආසවා’’’ති (අ. නි. 10.90; දී. නි. 3.357; පටි. ම. 2.44).

තත්ථ පඨමෙන බලෙන දුක්ඛසච්චපටිවෙධො, දුතියෙන සමුදයසච්චපටිවෙධො, තතියෙන නිරොධසච්චපටිවෙධො, චතූහි මග්ගසච්චපටිවෙධො පකාසිතො හොති.

අට්ඨ විමොක්ඛාති ආරම්මණෙ අධිමුච්චනට්ඨෙන පච්චනීකධම්මෙහි ච සුට්ඨු මුච්චනට්ඨෙන විමොක්ඛා. ‘‘කතමෙ අට්ඨ? රූපී රූපානි පස්සති, අයං පඨමො විමොක්ඛො. අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී බහිද්ධා රූපානි පස්සති, අයං දුතියො විමොක්ඛො. ‘සුභ’න්තෙව අධිමුත්තො හොති, අයං තතියො විමොක්ඛො. සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා පටිඝසඤ්ඤානං අත්ථඞ්ගමා නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා ‘අනන්තො ආකාසො’ති ආකාසානඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති, අයං චතුත්ථො විමොක්ඛො. සබ්බසො ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්කම්ම ‘අනන්තං විඤ්ඤාණ’න්ති විඤ්ඤාණඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති, අයං පඤ්චමො විමොක්ඛො. සබ්බසො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමතික්කම්ම ‘නත්ථි කිඤ්චී’ති ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති, අයං ඡට්ඨො විමොක්ඛො. සබ්බසො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමතික්කම්ම

නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති, අයං සත්තමො විමොක්ඛො. සබ්බසො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමතික්කම්ම සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං උපසම්පජ්ජ විහරති, අයං අට්ඨමො විමොක්ඛො''ති (දී. නි. 2.174; 3.358; අ. නි. 8.66).

නව අනුපුබ්බනිරොධාති නව අනුපටිපාටියා නිරොධා. ''කතමෙ නව? පඨමං ඣානං සමාපන්නස්ස කාමසඤ්ඤා නිරුද්ධා හොති, දුතියං ඣානං සමාපන්නස්ස විතක්කවිචාරා නිරුද්ධා හොන්ති, තතියං ඣානං සමාපන්නස්ස පීති නිරුද්ධා හොති, චතුත්ථං ඣානං සමාපන්නස්ස අස්සාසපස්සාසා නිරුද්ධා හොන්ති, ආකාසානඤ්චායතනං සමාපන්නස්ස රූපසඤ්ඤා නිරුද්ධා හොති, විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමාපන්නස්ස ආකාසානඤ්චායතනසඤ්ඤා නිරුද්ධා හොති, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපන්නස්ස විඤ්ඤාණඤ්චායතනසඤ්ඤා නිරුද්ධා හොති, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපන්නස්ස ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසඤ්ඤා නිරුද්ධා හොති, සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං සමාපන්නස්ස සඤ්ඤා ච වෙදනා ච නිරුද්ධා හොන්තී''ති (අ. නි. 9.31; දී. නි. 3.344, 359).

දස අසෙක්ඛා ධම්මාති උපරි සික්ඛිතබ්බාභාවතො න සික්ඛන්තීති අසෙක්ඛා. අථ වා තීසු සික්ඛාසු සික්ඛන්තීති සෙක්ඛා, වුද්ධිප්පත්තා සෙක්ඛාති අසෙක්ඛා, අරහන්තො. අසෙක්ඛානං ඉමෙ ඉති අසෙක්ඛා. ''කතමෙ දස? අසෙක්ඛා සම්මාදිට්ඨි, අසෙක්ඛො සම්මාසඞ්කප්පො, අසෙක්ඛා සම්මාවාචා, අසෙක්ඛො සම්මාකම්මන්තො, අසෙක්ඛො සම්මාආජීවො, අසෙක්ඛො සම්මාවායාමො, අසෙක්ඛා සම්මාසති, අසෙක්ඛො සම්මාසමාධි, අසෙක්ඛං සම්මාඤාණං, අසෙක්ඛා සම්මාවිමුත්තී''ති (දී. නි. 3.348, 360). **අසෙක්ඛං සම්මාඤාණ**න්ති අරහත්තඵලපඤ්ඤං ඨපෙත්වා සෙසලොකියපඤ්ඤා. **සම්මාවිමුත්තී**ති අරහත්තඵලවිමුත්ති. අට්ඨකථායං (දී. නි. අට්ඨ. 3.348) පන වුත්තං –

> ''අසෙක්ඛා සම්මාදිට්ඨීතිආදයො සබ්බෙපි ඵලසම්පයුත්තධම්මා එව. එත්ථ ච සම්මාදිට්ඨි සම්මාඤාණන්ති ද්වීසු ඨානෙසු පඤ්ඤාව කථිතා. සම්මාවිමුත්තීති ඉමිනා පන පදෙන වුත්තාවසෙසා ඵලසමාපත්තිධම්මා සඞ්ගහිතා''ති.

සබ්බං, භික්ඛවෙ, සච්ඡිකාතබ්බන්තිආදීසු ආරම්මණසච්ඡිකිරියා වෙදිතබ්බා. **රූපං පස්සන්තො සච්ඡිකරොතී**තිආදීසු රූපාදීනි ලොකියානි පස්සිතබ්බාකාරෙන පස්සන්තො තානෙව රූපාදීනි ආරම්මණසච්ඡිකිරියාය සච්ඡිකරොති, රූපාදීනි වා පස්සිතබ්බාකාරෙන පස්සන්තො තෙන හෙතුනා සච්ඡිකාතබ්බං නිබ්බානං සච්ඡිකරොති. පස්සන්තොති හි පදං හෙතුඅත්ථෙපි අක්ඛරචින්තකා ඉච්ඡන්ති. අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියාදීනි පන ලොකුත්තරානි පච්චවෙක්ඛණවසෙන පස්සන්තො තානෙව

ආරම්මණසච්ඡිකිරියාය සච්ඡිකරොති. ‘‘අමතොගධං නිබ්බානං පරියොසානට්ඨෙන සච්ඡිකරොතී’’ති ඉදං පරිඤ්ඤෙය්‍යපහාතබ්බසච්ඡිකාතබ්බභාවෙතබ්බෙසු සච්ඡිකාතබ්බත්තා උජුකමෙව. **යෙ යෙ ධම්මා සච්ඡිකතා හොන්ති, තෙ තෙ ධම්මා ඵස්සිතා හොන්තී**ති ආරම්මණසච්ඡිකිරියාය සච්ඡිකතා ආරම්මණඵස්සෙන ඵුට්ඨා හොන්ති, පටිලාභසච්ඡිකිරියාය සච්ඡිකතා පටිලාභඵස්සෙන ඵුට්ඨා හොන්තීති.

සච්ඡිකාතබ්බනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

හානභාගියචතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

30. ඉදානි යස්මා හානභාගියාදිතා එකෙකස්සෙව සමාධිස්ස අවත්ථාභෙදෙන හොති, තස්මා හානභාගියචතුක්කං එකතොයෙව නිද්දිට්ඨං. තත්ථ **පඨමස්ස ඣානස්ස ලාභි**න්ති පඨමස්ස ඣානස්ස ලාභිනො. සාමිඅත්ථෙ උපයොගවචනං. ලාභො සච්ඡිකිරියා අස්ස අත්ථීති ලාභීති වුච්චති. **කාමසහගතා**ති එත්ථ සහගතසද්දස්ස ආරම්මණත්ථො අධිප්පෙතො, වත්ථුකාමකිලෙසකාමාරම්මණාති අත්ථො. **සඤ්ඤාමනසිකාරා**ති ජවනසඤ්ඤා ච තදාවජ්ජනමනසිකාරො ච, සඤ්ඤාසම්පයුත්තමනසිකාරොපි වට්ටති. **සමුදාචරන්තී**ති පවත්තන්ති. **ධම්මො**ති පඨමජ්ඣානධම්මො. ඣානා පරිහායන්තො තීහි කාරණෙහි පරිහායති කිලෙසසමුදාචාරෙන වා අසප්පායකිරියාය වා අනනුයොගෙන වා. කිලෙසසමුදාචාරෙන පරිහායන්තො සීඝං පරිහායති, කම්මාරාමතාභස්සාරාමතානිද්දාරාමතාසඞ්ගණිකාරාමතානුයොගවසෙන අසප්පායකිරියාය පරිහායන්තො දන්ධං පරිහායති, ගෙලඤ්ඤපච්චයවෙකල්ලාදිනා පලිබොධෙන අභික්ඛණං අසමාපජ්ජන්තො අනනුයොගෙන පරිහායන්තොපි දන්ධං පරිහායති. ඉධ පන බලවකාරණමෙව දස්සෙන්තො කිලෙසසමුදාචාරමෙවාහ. දුතියජ්ඣානාදීහි පන පරිහායන්තො හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමජ්ඣානනිකන්තිසමුදාචාරෙනපි පරිහායති. කිත්තාවතා පරිහීනො හොතීති? යදා න සක්කොති සමාපජ්ජිතුං, එත්තාවතා පරිහීනො හොතීති. **තදනුධම්මතා**ති අනුපවත්තො ධම්මො අනුධම්මො, ඣානං අධිකං කත්වා පවත්තස්ස නිකන්තිධම්මස්සෙතං අධිවචනං. අනුධම්මො එව අනුධම්මතා, තස්ස ඣානස්ස අනුධම්මතා තදනුධම්මතා. **සතී**ති නිකන්ති. **සන්තිට්ඨතී**ති පතිට්ඨාති. තං පඨමජ්ඣානං අනුවත්තමානා නිකන්ති පවත්තතීති වුත්තං හොති. **අවිතක්කසහගතා**ති දුතියජ්ඣානාරම්මණා. තඤ්හි නත්ථෙත්ථ විතක්කොති අවිතක්කන්ති වුච්චති. **නිබ්බිදාසහගතා**ති විපස්සනාරම්මණා. සා හි සඞ්ඛාරෙසු නිබ්බින්දනතො නිබ්බිදාති වුච්චති. ‘‘නිබ්බින්දං විරජ්ජතී’’ති (මහාව. 23; සං. නි. 3.61) හි වුත්තං. **විරාගූපසංහිතා**ති අරියමග්ගපටිසඤ්ඤුත්තා විපස්සනා. විපස්සනා හි සිඛාප්පත්තා මග්ගවුට්ඨානං පාපෙති. තස්මා විපස්සනාරම්මණා

සඤ්ඤාමනසිකාරා ‘‘විරාගූපසංහිතා’’ති වුච්චන්ති, ‘‘විරාගා විමුච්චතී’’ති හි වුත්තං.

විතක්කසහගතාති විතක්කවසෙන පඨමජ්ඣානාරම්මණා. **උපෙක්ඛාසුඛසහගතා**ති තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛාය ච සුඛවෙදනාය ච වසෙන තතියජ්ඣානාරම්මණා. **පීතිසුඛසහගතා**ති පීතියා ච සුඛවෙදනාය ච වසෙන දුතියජ්ඣානාරම්මණා. **අදුක්ඛමසුඛසහගතා**ති උපෙක්ඛාවෙදනාවසෙන චතුත්ථජ්ඣානාරම්මණා. සා හි වෙදනා න දුක්ඛා න සුඛාති අදුක්ඛමසුඛාති වුච්චති, ම-කාරො පනෙත්ථ පදසන්ධිවසෙන වුත්තො. **රූපසහගතා**ති රූපජ්ඣානාරම්මණා. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනෙ ඨිතස්ස හානභාගියඨිතිභාගියනිබ්බෙධභාගියත්තෙසු විජ්ජමානෙසුපි විසෙසභාගියත්තාභාවා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං න නිද්දිට්ඨං. සබ්බොපි චෙස ලොකියො සමාධි පමාදවිහාරිස්ස මුදින්ද්‍රියස්ස හානභාගියො හොති, අප්පමාදවිහාරිස්ස මුදින්ද්‍රියස්ස ඨිතිභාගියො හොති, තණ්හාචරිතස්ස තික්ඛින්ද්‍රියස්ස විසෙසභාගියො හොති, දිට්ඨිචරිතස්ස තික්ඛින්ද්‍රියස්ස නිබ්බෙධභාගියො හොතීති වුච්චති.

හානභාගියචතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ලක්ඛණත්තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

31. ඉදානි යස්මා එකෙකොපි ලොකියධම්මො තිලක්ඛණබ්භාහතො, තස්මා ලක්ඛණත්තිකං එකතො නිද්දිට්ඨං. තත්ථ **අනිච්චං ඛයට්ඨෙනා**ති තත්ථ තත්ථෙව ඛීයනභාවෙන අනිච්චං. ‘‘ඛයධම්මත්තා, වයධම්මත්තා, විරාගධම්මත්තා, නිරොධධම්මත්තා අනිච්ච’’න්ති එකෙ. **දුක්ඛං භයට්ඨෙනා**ති සප්පටිභයතාය දුක්ඛං. යඤ්හි අනිච්චං, තං භයාවහං හොති සීහොපමසුත්තෙ (සං. නි. 3.78) දෙවානං විය. ‘‘ජාතිජරාබ්‍යාධිමරණභයට්ඨෙන දුක්ඛ’’න්ති එකෙ. **අනත්තා අසාරකට්ඨෙනා**ති ‘‘අත්තා නිවාසී කාරකො වෙදකො සයංවසී’’ති එවං පරිකප්පිතස්ස අත්තසාරස්ස අභාවෙන අනත්තා. යඤ්හි අනිච්චං දුක්ඛං, තං අත්තනොපි අනිච්චතං වා උදයබ්බයපීළනං වා ධාරෙතුං න සක්කොති, කුතො තස්ස කාරකාදිභාවො. වුත්තඤ්ච ‘‘රූපඤ්ච හිදං, භික්ඛවෙ, අත්තා අභවිස්ස, නයිදං රූපං ආබාධාය සංවත්තෙය්‍යා’’තිආදි (මහාව. 20). ‘‘අත්තසාරනිච්චසාරවිරහිතත්තා අනත්තා’’ති එකෙ.

ලක්ඛණත්තිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුක්ඛසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

32-33 .

අරියසච්චචතුක්කම්පි තථට්ඨෙන සච්චානං එකසම්බන්ධත්තා එකතො එව නිද්දිට්ඨං. තත්ථ **තත්ථා**ති තෙසු චතූසු අරියසච්චෙසු. **කතමන්ති**

කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡා. **දුක්ඛං අරියසච්චන්ති** පුච්ඡිතධම්මනිදස්සනං. තත්ථ **ජාතිපි දුක්ඛාති**ආදීසු ජාතිසද්දස්ස තාව අනෙකෙ අත්ථා පවෙදිතා. යථාහ –

> ‘‘භවො කුලං නිකායො ච, සීලං පඤ්ඤත්ති ලක්ඛණං;
> පසූති සන්ධි චෙවාති, ජාතිඅත්ථා පවෙදිතා’’.

තථා හිස්ස ‘‘එකම්පි ජාතිං ද්වෙපි ජාතියො’’තිආදීසු (පාරා. 12) භවො අත්ථො. ‘‘අක්ඛිත්තො අනුපක්කුට්ඨො ජාතිවාදෙනා’’ති (දී. නි. 1.331) එත්ථ කුලං. ‘‘අත්ථි, විසාඛෙ, නිගණ්ඨා නාම සමණජාතී’’ති (අ. නි. 3.71) එත්ථ නිකායො. ‘‘යතොහං, භගිනි, අරියාය ජාතියා ජාතො නාභිජානාමී’’ති (ම. නි. 2.351) එත්ථ අරියසීලං. ‘‘තිරියා නාම තිණජාති නාභියා උග්ගන්ත්වා නභං ආහච්ච ඨිතා අහොසී’’ති (අ. නි. 5.196) එත්ථ පඤ්ඤත්ති. ‘‘ජාති ද්වීහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිතා’’ති (ධාතු. 71) එත්ථ සඞ්ඛතලක්ඛණං. ‘‘සම්පතිජාතො, ආනන්ද, බොධිසත්තො’’ති (ම. නි. 3.207) එත්ථ පසූති. ‘‘භවපච්චයා ජාතී’’ති (විභ. 354) ච ‘‘ජාතිපි දුක්ඛා’’ති (පටි. ම. 1.33; විභ. 190) ච එත්ථ පරියායතො පටිසන්ධිඛන්ධා. නිප්පරියායතො පන තත්ථ තත්ථ නිබ්බත්තමානානං සත්තානං යෙ යෙ ඛන්ධා පාතුභවන්ති, තෙසං තෙසං පඨමං පාතුභාවො.

කස්මා පනෙසා ජාති දුක්ඛාති චෙ? අනෙකෙසං දුක්ඛානං වත්ථුභාවතො. අනෙකානි හි දුක්ඛානි. සෙය්‍යථිදං – දුක්ඛදුක්ඛං, විපරිණාමදුක්ඛං, සඞ්ඛාරදුක්ඛං, පටිච්ඡන්නදුක්ඛං, අප්පටිච්ඡන්නදුක්ඛං, පරියායදුක්ඛං, නිප්පරියායදුක්ඛන්ති. එත්ථ කායිකචෙතසිකා දුක්ඛා වෙදනාසභාවතො ච නාමතො ච දුක්ඛත්තා **දුක්ඛදුක්ඛන්ති** වුච්චති. සුඛා වෙදනා විපරිණාමෙන දුක්ඛුප්පත්තිහෙතුතො **විපරිණාමදුක්ඛං**. උපෙක්ඛාවෙදනා චෙව අවසෙසා ච තෙභූමකසඞ්ඛාරා උදයබ්බයපටිපීළිතත්තා **සඞ්ඛාරදුක්ඛං**. කණ්ණසූලදන්තසූලරාගජපරිළාහදොසජපරිළාහාදි කායිකචෙතසිකො ආබාධො පුච්ඡිත්වා ජානිතබ්බතො උපක්කමස්ස ච අපාකටභාවතො **පටිච්ඡන්නදුක්ඛං**. ද්වත්තිංසකම්මකාරණාදිසමුට්ඨානො ආබාධො අපුච්ඡිත්වාව ජානිතබ්බතො උපක්කමස්ස ච පාකටභාවතො **අප්පටිච්ඡන්නදුක්ඛං**. ඨපෙත්වා දුක්ඛදුක්ඛං සෙසං දුක්ඛසච්චවිභඞ්ගෙ (විභ. 190 ආදයො) ආගතං ජාතිආදි සබ්බම්පි තස්ස තස්ස දුක්ඛස්ස වත්ථුභාවතො **පරියායදුක්ඛං**. දුක්ඛදුක්ඛං පන **නිප්පරියායදුක්ඛන්ති** වුච්චති.

තත්‍රායං ජාති යං තං බාලපණ්ඩිතසුත්තාදීසු (ම. නි. 3.246 ආදයො) භගවතාපි උපමාවසෙන පකාසිතං ආපායිකං දුක්ඛං, යඤ්ච සුගතියම්පි මනුස්සලොකෙ ගබ්භොක්කන්තිමූලකාදිභෙදං දුක්ඛං උප්පජ්ජති, තස්ස වත්ථුභාවතො දුක්ඛා. තත්‍රිදං ගබ්භොක්කන්තිමූලකාදිභෙදං දුක්ඛං – අයඤ්හි සත්තො මාතුකුච්ඡිම්හි නිබ්බත්තමානො න උප්පලපදුමපුණ්ඩරීකාදීසු නිබ්බත්තති, අථ ඛො හෙට්ඨා ආමාසයස්ස උපරි පක්කාසයස්ස

උදරපටලපිට්ඨිකණ්ටකානං වෙමජ්ඣෙ පරමසම්බාධෙ තිබ්බන්ධකාරෙ නානාකුණපගන්ධපරිභාවිතපරමදුග්ගන්ධපවනවිචරිතෙ අධිමත්තජෙගුච්ඡෙ කුච්ඡිප්පදෙසෙ පූතිමච්ඡපූතිකුම්මාසචන්දනිකාදීසු කිමි විය නිබ්බත්තති. සො තත්ථ නිබ්බත්තො දස මාසෙ මාතුකුච්ඡිසම්භවෙන උස්මනා පුටපාකං විය පච්චමානො පිට්ඨපිණ්ඩි විය සෙදියමානො සමිඤ්ජනපසාරණාදිවිරහිතො අධිමත්තං දුක්ඛං පච්චනුභොතීති. ඉදං තාව **ගබ්භොක්කන්තිමූලකං** දුක්ඛං.

යං පන සො මාතු සහසා උපක්ඛලනගමනනිසීදනඋට්ඨානපරිවත්තනාදීසු සුරාධුත්තහත්ථගතො එළකො විය අහිතුණ්ඩිකහත්ථගතො සප්පපොතකො විය ච ආකඩ්ඪනපරිකඩ්ඪනඔධුනනනිද්ධුනනාදිනා උපක්කමෙන අධිමත්තං දුක්ඛමනුභොති, යඤ්ච මාතු සීතුදකපානකාලෙ සීතනරකූපපන්නො විය උණ්හයාගුභත්තාදිඅජ්ඣොහරණකාලෙ අඞ්ගාරවුට්ඨිසම්පරිකිණ්ණො විය ලොණම්බිලාදිඅජ්ඣොහරණකාලෙ ඛාරාපතච්ඡිකාදිකම්මකාරණප්පත්තො විය අධිමත්තං දුක්ඛමනුභොති. ඉදං **ගබ්භපරිහරණමූලකං** දුක්ඛං.

යං පනස්ස මූළ්හගබ්භාය මාතුයා මිත්තාමච්චසුහජ්ජාදීහිපි අදස්සනාරහෙ දුක්ඛුප්පත්තිට්ඨානෙ ඡෙදනඵාලනාදීහි දුක්ඛමනුභවති. ඉදං **ගබ්භවිපත්තිමූලකං** දුක්ඛං.

යං විජායමානාය මාතුයා කම්මජෙහි වාතෙහි පරිවත්තෙත්වා නරකප්පපාතං විය අතිභයානකං යොනිමග්ගං පටිපාදියමානස්ස පරමසම්බාධෙන ච යොනිමුඛෙන තාළච්ඡිග්ගළෙන විය නිකඩ්ඪියමානස්ස මහානාගස්ස නරකසත්තස්ස විය ච සඞ්ඝාතපබ්බතෙහි විචුණ්ණියමානස්ස දුක්ඛමුප්පජ්ජති. ඉදං **විජායනමූලකං** දුක්ඛං.

යං පන ජාතස්ස තරුණවණසදිසස්ස සුකුමාරසරීරස්ස හත්ථගහණන්හාපනධොවනචොළපරිමජ්ජනාදිකාලෙ සූචිමුඛඛුරධාරාවිජ්ඣනඵාලනසදිසං දුක්ඛමුප්පජ්ජති. ඉදං මාතුකුච්ඡිතො **බහිනික්ඛමනමූලකං** දුක්ඛං.

යං තතො පරං පවත්තියං අත්තනාව අත්තානං වධෙන්තස්ස අචෙලකවතාදිවසෙන ආතාපනපරිතාපනානුයොගමනුයුත්තස්ස කොධවසෙන අභුඤ්ජන්තස්ස උබ්බන්ධන්තස්ස ච දුක්ඛං හොති. ඉදං **අත්තුපක්කමමූලකං** දුක්ඛං.

යං පන පරතො වධබන්ධනාදීනි අනුභවන්තස්ස උප්පජ්ජති. ඉදං **පරූපක්කමමූලකං**දුක්ඛන්ති. ඉති ඉමස්ස සබ්බස්සාපි දුක්ඛස්ස අයං ජාති වත්ථුමෙව හොති. තෙනෙතං වුච්චති –

‘‘ජායෙථ නො චෙ නරකෙසු සත්තො,
තත්ථග්ගිදාහාදිකමප්පසය්හං;
ලභෙථ දුක්ඛං නු කුහිං පතිට්ඨං, ඉච්චාහ දුක්ඛාති මුනීධ ජාතිං.

‘‘දුක්ඛං තිරච්ඡෙසු කසාපතොද-
දණ්ඩාභිඝාතාදිභවං අනෙකං;
යං තං කථං තත්ථ භවෙය්‍ය ජාතිං,
විනා තහිං ජාති තතොපි දුක්ඛා.

‘‘පෙතෙසු දුක්ඛං පන ඛුප්පිපාසා-
වාතාතපාදිප්පභවං විචිත්තං;
යස්මා අජාතස්ස න තත්ථ අත්ථි,
තස්මාපි දුක්ඛං මුනි ජාතිමාහ.

‘‘තිබ්බන්ධකාරෙ ච අසය්හසීතෙ,
ලොකන්තරෙ යං අසුරෙසු දුක්ඛං;
න තං භවෙ තත්ථ න චස්ස ජාති,
යතො අයං ජාති තතොපි දුක්ඛා.

‘‘යඤ්චාපි ගූථනරකෙ විය මාතුගබ්භෙ,
සත්තො වසං චිරමතො බහි නික්ඛමඤ්ච;
පප්පොති දුක්ඛමතිඝොරමිදම්පි නත්ථි,
ජාතිං විනා ඉතිපි ජාති අයඤ්හි දුක්ඛා.

‘‘කිං භාසිතෙන බහුනා නනු යං කුහිඤ්චි,
අත්ථීධ කිඤ්චිදපි දුක්ඛමිදං කදාචි;
නෙවත්ථි ජාතිවිරහෙ යදතො මහෙසී,
දුක්ඛාති සබ්බපඨමං ඉමමාහ ජාති’’න්ති.

ජරාපි දුක්ඛාති එත්ථ දුවිධා ජරා සඞ්ඛතලක්ඛණඤ්ච, ඛණ්ඩිච්චාදිසම්මතො සන්තතියං එකභවපරියාපන්නඛන්ධපුරාණභාවො ච. සා ඉධ අධිප්පෙතා. සා පනෙසා දුක්ඛා සඞ්ඛාරදුක්ඛභාවතො චෙව දුක්ඛවත්ථුතො ච. යං හිදං අඞ්ගපච්චඞ්ගසිථිලීභාවඉන්ද්‍රියවිකාරවිරූපතායොබ්බනවිනාසබලූපඝාතසතිමතිවිප්පවාසපරපරිභවාදිඅනෙකප්පච්චයං කායිකචෙතසිකං දුක්ඛමුප්පජ්ජති, ජරා තස්ස වත්ථු. තෙනෙතං වුච්චති –

‘‘අඞ්ගානං සිථිලීභාවා, ඉන්ද්‍රියානං විකාරතො;
යොබ්බනස්ස විනාසෙන, බලස්ස උපඝාතතො.

‘‘විප්පවාසා සතාදීනං, පුත්තදාරෙහි අත්තනො;
අප්පසාදනීයතො චෙව, භියෝ‍යා බාලත්තපත්තියා.

‘‘පප්පොති දුක්ඛං යං මච්චො, කායිකං මානසං තථා;
සබ්බමෙතං ජරාහෙතු, යස්මා තස්මා ජරා දුඛා’’ති.

ජරාදුක්ඛානන්තරං බ්‍යාධිදුක්ඛෙ වත්තබ්බෙපි කායිකදුක්ඛගහණෙනෙව බ්‍යාධිදුක්ඛං ගහිතං හොතීති න වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

මරණම්පි දුක්ඛන්ති එත්ථාපි දුවිධං මරණං – සඞ්ඛතලක්ඛණඤ්ච, යං සන්ධාය වුත්තං – ‘‘ජරාමරණං ද්වීහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිත’’න්ති (ධාතු. 71). එකභවපරියාපන්නජීවිතින්ද්‍රියප්පබන්ධවිච්ඡෙදො ච, යං සන්ධාය වුත්තං – ‘‘නිච්චං මරණතො භය’’න්ති (සු. නි. 581). තං ඉධ අධිප්පෙතං. ජාතිපච්චයමරණං උපක්කමමරණං සරසමරණං ආයුක්ඛයමරණං පුඤ්ඤක්ඛයමරණන්තිපි තස්සෙව නාමං. පුන ඛණිකමරණං සම්මුතිමරණං සමුච්ඡෙදමරණන්ති අයම්පෙත්ථ භෙදො වෙදිතබ්බො. පවත්තෙ රූපාරූපධම්මානං භෙදො **ඛණිකමරණං** නාම. ‘‘තිස්සො මතො, ඵුස්සො මතො’’ති ඉදං පරමත්ථතො සත්තස්ස අභාවා, ‘‘සස්සං මතං, රුක්ඛො මතො’’ති ඉදං ජීවිතින්ද්‍රියස්ස අභාවා **සම්මුතිමරණං** නාම. ඛීණාසවස්ස අප්පටිසන්ධිකා කාලකිරියා **සමුච්ඡෙදමරණං** නාම. බාහිරකං සම්මුතිමරණං ඨපෙත්වා ඉතරං සම්මුතිමරණඤ්ච සමුච්ඡෙදමරණඤ්ච යථාවුත්තපබන්ධවිච්ඡෙදෙනෙව සඞ්ගහිතං. දුක්ඛස්ස පන වත්ථුභාවතො දුක්ඛං. තෙනෙතං වුච්චති –

‘‘පාපස්ස පාපකම්මාදිනිමිත්තමනුපස්සතො;
භද්දස්සාපසහන්තස්ස, වියොගං පියවත්ථුකං;
මීයමානස්ස යං දුක්ඛං, මානසං අවිසෙසතො.

‘‘සබ්බෙසඤ්චාපි යං සන්ධිබන්ධනච්ඡෙදනාදිකං;
විතුජ්ජමානමම්මානං, හොති දුක්ඛං සරීරජං.

‘‘අසය්හමප්පටිකාරං, දුක්ඛස්සෙතස්සිදං යතො;
මරණං වත්ථු තෙනෙතං, දුක්ඛමිච්චෙව භාසිත’’න්ති.

සොකාදීසු **සොකො** නාම ඤාතිබ්‍යසනාදීහි ඵුට්ඨස්ස අන්තොනිජ්ඣානලක්ඛණො චිත්තසන්තාපො. දුක්ඛො පන දුක්ඛදුක්ඛතො දුක්ඛවත්ථුතො ච. තෙනෙතං වුච්චති –

‘‘සත්තානං හදයං සොකො, විසසල්ලංව තුජ්ජති;
අග්ගිතත්තොව නාරාචො, භුසංව දහතෙ පුන.

‘‘සමාවහති බ්‍යාධිඤ්ච, ජරාමරණභෙදනං;
දුක්ඛම්පි විවිධං යස්මා, තස්මා දුක්ඛොති වුච්චතී’’ති.

පරිදෙවො නාම ඤාතිබ්‍යසනාදීහි ඵුට්ඨස්ස වචීපලාපො. දුක්ඛො පන සඞ්ඛාරදුක්ඛභාවතො දුක්ඛවත්ථුතො ච. තෙනෙතං වුච්චති –

‘‘යං සොකසල්ලවිහතො පරිදෙවමානො,
කණ්ඨොට්ඨතාලුතලසොසජමප්පසය්හං;
භියොධිමත්තමධිගච්ඡතියෙව දුක්ඛං, දුක්ඛොති තෙන භගවා පරිදෙවමාහා’’ති.

දුක්ඛං නාම කායපීළනලක්ඛණං කායිකදුක්ඛං. දුක්ඛං පන දුක්ඛදුක්ඛතො මානසදුක්ඛාවහනතො ච. තෙනෙතං වුච්චති –

‘‘පීළෙති කායිකමිදං, දුක්ඛං දුක්ඛඤ්ච මානසං භියො;
ජනයති යස්මා තස්මා, දුක්ඛන්ති විසෙසතො වුත්ත’’න්ති.

දොමනස්සං නාම චිත්තපීළනලක්ඛණං මානසං දුක්ඛං. දුක්ඛං පන දුක්ඛදුක්ඛතො කායිකදුක්ඛාවහනතො ච. චෙතොදුක්ඛසමප්පිතා හි කෙසෙ පකිරිය කන්දන්ති, උරානි පටිපිසන්ති, ආවට්ටන්ති, විවට්ටන්ති, උද්ධංපාදං පපතන්ති, සත්ථං ආහරන්ති, විසං ඛාදන්ති, රජ්ජුයා උබ්බන්ධන්ති, අග්ගිං පවිසන්තීති නානප්පකාරකං දුක්ඛමනුභවන්ති. තෙනෙතං වුච්චති –

‘‘පීළෙති යතො චිත්තං, කායස්ස ච පීළනං සමාවහති;
දුක්ඛන්ති දොමනස්සං, විදොමනස්සා තතො ආහූ’’ති.

උපායාසො නාම ඤාතිබ්‍යසනාදීහි ඵුට්ඨස්ස අධිමත්තචෙතොදුක්ඛප්පභාවිතො දොසොයෙව. ‘‘සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නො එකො ධම්මො’’ති එකෙ. දුක්ඛො පන සඞ්ඛාරදුක්ඛභාවතො චිත්තපරිදහනතො කායවිසාදනතො ච. තෙනෙතං වුච්චති –

‘‘චිත්තස්ස ච පරිදහනා, කායස්ස විසාදනා ච අධිමත්තං;
යං දුක්ඛමුපායාසො, ජනෙති දුක්ඛො තතො වුත්තො’’ති.

එත්ථ ච මන්දග්ගිනා අන්තොභාජනෙ පාකො විය සොකො, තික්ඛග්ගිනා පච්චමානස්ස භාජනතො බහිනික්ඛමනං විය පරිදෙවො, බහිනික්ඛන්තාවසෙසස්ස නික්ඛමිතුම්පි අප්පහොන්තස්ස අන්තොභාජනෙයෙව යාව පරික්ඛයා පාකො විය උපායාසො දට්ඨබ්බො.

අප්පියසම්පයොගො නාම අප්පියෙහි සත්තසඞ්ඛාරෙහි සමොධානං. දුක්ඛො පන දුක්ඛවත්ථුතො. තෙනෙතං වුච්චති –

‘‘දිස්වාව අප්පියෙ දුක්ඛං, පඨමං හොති චෙතසි;
තදුපක්කමසම්භූතමථ කායෙ යතො ඉධ.

‘‘තතො දුක්ඛද්වයස්සාපි, වත්ථුතො සො මහෙසිනා;
දුක්ඛො වුත්තොති විඤ්ඤෙය්‍යො, අප්පියෙහි සමාගමො’’ති.

පියවිප්පයොගො නාම පියෙහි සත්තසඞ්ඛාරෙහි විනාභාවො. දුක්ඛො පන දුක්ඛවත්ථුතො. තෙනෙතං වුච්චති –

‘‘ඤාතිධනාදිවියොගා, සොකසරසමප්පිතා විතුජ්ජන්ති;
බාලා යතො තතොයං, දුක්ඛොති මතො පියවියොගො’’ති.

ඉච්ඡිතාලාභෙ අලබ්භනෙය්‍යවත්ථූසු ඉච්ඡාව **යම්පිච්ඡං න ලභති, තම්පි දුක්ඛ**න්ති වුත්තා. යෙනපි ධම්මෙන අලබ්භනෙය්‍යං වත්ථුං ඉච්ඡන්තො න ලභති, තම්පි අලබ්භනෙය්‍යවත්ථුම්හි ඉච්ඡනං දුක්ඛන්ති අත්ථො. දුක්ඛං පන දුක්ඛවත්ථුතො. තෙනෙතං වුච්චති –

‘‘තං තං පත්ථයමානානං, තස්ස තස්ස අලාභතො;
යං විඝාතමයං දුක්ඛං, සත්තානං ඉධ ජායති.

‘‘අලබ්භනෙය්‍යවත්ථූනං, පත්ථනා තස්ස කාරණං;
යස්මා තස්මා ජිනො දුක්ඛං, ඉච්ඡිතාලාභමබ්‍රවී’’ති.

සඞ්ඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධාති එත්ථ පන **සඞ්ඛිත්තෙනාති** දෙසනං සන්ධාය වුත්තං. දුක්ඛඤ්හි එත්තකානි දුක්ඛසතානීති වා එත්තකානි දුක්ඛසහස්සානීති වා සඞ්ඛිපිතුං න සක්කා, දෙසනා පන සක්කා. තස්මා ‘‘දුක්ඛං නාම න අඤ්ඤං කිඤ්චි, සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා’’ති දෙසනං සඞ්ඛිපන්තො එවමාහ. **පඤ්චාති** ගණනපරිච්ඡෙදො. **උපාදානක්ඛන්ධාති** උපාදානගොචරා ඛන්ධා.

ජාතිප්පභුතිකං දුක්ඛං, යං වුත්තමිධ තාදිනා;
අවුත්තං යඤ්ච තං සබ්බං, විනා එතෙන විජ්ජති.

යස්මා තස්මා උපාදානක්ඛන්ධා සඞ්ඛෙපතො ඉමෙ;
දුක්ඛාති වුත්තා දුක්ඛන්ත-දෙසකෙන මහෙසිනා.

තථා හි ඉන්ධනමිව පාවකො, ලක්ඛමිව පහරණානි, ගොරූපං විය ඩංසමකසාදයො, ඛෙත්තමිව ලායකා, ගාමං විය ගාමඝාතකා, උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකමෙව ජාතිආදයො නානප්පකාරෙහි විබාධෙන්තා තිණලතාදීනි විය භූමියං, පුප්ඵඵලපල්ලවානි විය රුක්ඛෙසු උපාදානක්ඛන්ධෙසුයෙව නිබ්බත්තන්ති. උපාදානක්ඛන්ධානඤ්ච ආදිදුක්ඛං ජාති, මජ්ඣෙදුක්ඛං ජරා, පරියොසානදුක්ඛං මරණං, මාරණන්තිකදුක්ඛාභිඝාතෙන පරිඩය්හනදුක්ඛං සොකො, තදසහනතො ලාලප්පනදුක්ඛං පරිදෙවො, තතො

ධාතුක්ඛොභසඞ්ඛාතඅනිට්ඨඵොට්ඨබ්බසමායොගතො කායස්ස ආබාධනදුක්ඛං දුක්ඛං, තෙන ආබාධියමානානං පුථුජ්ජනානං තත්ථ පටිඝුප්පත්තිතො චෙතොබාධනදුක්ඛං දොමනස්සං, සොකාදිවුද්ධියා ජනිතවිසාදානං අනුත්ථුනනදුක්ඛං උපායාසො, මනොරථවිඝාතප්පත්තානං ඉච්ඡාවිඝාතදුක්ඛං ඉච්ඡිතාලාභොති එවං නානප්පකාරතො උපපරික්ඛියමානා උපාදානක්ඛන්ධාව දුක්ඛාති යදෙතං එකමෙකං දස්සෙත්වා වුච්චමානං අනෙකෙහිපි කප්පෙහි න සක්කා අනවසෙසතො වත්තුං, තං සබ්බම්පි දුක්ඛං එකජලබින්දුම්හි සකලසමුද්දජලරසං විය යෙසු කෙසුචි පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු සඞ්ඛිපිත්වා දස්සෙතුං ''සඞ්ඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා''ති භගවතා වුත්තමෙව ථෙරො අවොචාති.

තත්ථ කතමා ජාතීතිආදීසු පදභාජනීයෙසු **තත්ථා**ති දුක්ඛසච්චනිද්දෙසෙ වුත්තෙසු ජාතිආදීසු. **යා තෙසං තෙසං සත්තානන්**ති සඞ්ඛෙපතො අනෙකෙසං සත්තානං සාධාරණනිද්දෙසො. යා දෙවදත්තස්ස ජාති, යා සොමදත්තස්ස ජාතීති එවඤ්හි දිවසම්පි කථීයමානෙ නෙව සත්තා පරියාදානං ගච්ඡන්ති, න සබ්බං අපරත්ථදීපනං සිජ්ඣති, ඉමෙහි පන ද්වීහි පදෙහි න කොචි සත්තො අපරියාදින්නො හොති, න කිඤ්චි අපරත්ථදීපනං න සිජ්ඣති. **තම්හි තම්හී**ති අයං ගතිජාතිවසෙන අනෙකෙසං සත්තනිකායානං සාධාරණනිද්දෙසො. **සත්තනිකායෙ**ති සත්තානං නිකායෙ, සත්තඝටායං සත්තසමූහෙති අත්ථො. **ජාතී**ති ජායනවසෙන. ඉදමෙත්ථ සභාවපච්චත්තං. **සඤ්ජාතී**ති සඤ්ජායනවසෙන. උපසග්ගෙන පදං වඩ්ඪිතං. **ඔක්කන්තී**ති ඔක්කමනවසෙන. ජායනට්ඨෙන වා ජාති, සා අපරිපුණ්ණායතනවසෙන වුත්තා. සඤ්ජායනට්ඨෙන සඤ්ජාති, සා පරිපුණ්ණායතනවසෙන වුත්තා. ඔක්කමනට්ඨෙන ඔක්කන්ති, සා අණ්ඩජජලාබුජවසෙන වුත්තා. තෙ හි අණ්ඩකොසං වත්ථිකොසඤ්ච ඔක්කමන්ති, ඔක්කමන්තා පවිසන්තා විය පටිසන්ධිං ගණ්හන්ති. අභිනිබ්බත්තනට්ඨෙන **අභිනිබ්බත්ති,** සා සංසෙදජඔපපාතිකවසෙන වුත්තා. තෙ හි පාකටා එව හුත්වා නිබ්බත්තන්ති, අයං තාව සම්මුතිකථා.

ඉදානි **ඛන්ධානං පාතුභාවො, ආයතනානං පටිලාභො**ති පරමත්ථකථා හොති. ඛන්ධා එව හි පරමත්ථතො පාතුභවන්ති, න සත්තා. එත්ථ ච **ඛන්ධානන්**ති එකවොකාරභවෙ එකස්ස, චතුවොකාරභවෙ චතුන්නං, පඤ්චවොකාරභවෙ පඤ්චන්නම්පි ගහණං වෙදිතබ්බං. **පාතුභාවො**ති උප්පත්ති. **ආයතනානන්**ති තත්‍ර තත්‍ර උප්පජ්ජමානායතනවසෙන සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. **පටිලාභො**ති සන්තතියං පාතුභාවොයෙව. පාතුභවන්තානෙව හි තානි පටිලද්ධානි නාම හොන්ති. **අයං වුච්චති ජාතී**ති අයං ජාති නාම කථීයති.

ජරානිද්දෙසෙ **ජරා**ති සභාවපච්චත්තං. **ජීරණතා**ති ආකාරනිද්දෙසො. **ඛණ්ඩිච්ච**න්තිආදයො තයො කාලාතික්කමෙ කිච්චනිද්දෙසා, පච්ඡිමා ද්වෙ පකතිනිද්දෙසා. අයඤ්හි ජරාති ඉමිනා පදෙන සභාවතො දීපිතා, තෙනස්සා

ඉදං සභාවපච්චත්තං. ජීරණතාති ඉමිනා ආකාරතො, තෙනස්සායං ආකාරනිද්දෙසො. ඛණ්ඩිච්චන්ති ඉමිනා කාලාතික්කමෙ දන්තනඛානං ඛණ්ඩිතභාවකරණකිච්චතො. **පාලිච්චන්ති** ඉමිනා කෙසලොමානං පලිතභාවකරණකිච්චතො. **වලිත්තචතාති** ඉමිනා මංසං මිලාපෙත්වා තචෙ වලිභාවකරණකිච්චතො දීපිතා. තෙනස්සා ඉමෙ තයො කාලාතික්කමෙ කිච්චනිද්දෙසා. තෙහි ඉමෙසං විකාරානං දස්සනවසෙන පාකටීභූතා පාකටජරා දස්සිතා. යථෙව හි උදකස්ස වා වාතස්ස වා අග්ගිනො වා තිණරුක්ඛාදීනං සම්භග්ගපලිභග්ගතාය වා ඣාමතාය වා ගතමග්ගො පාකටො හොති, න ච සො ගතමග්ගො තානෙව උදකාදීනි, එවමෙව ජරාය දන්තාදීසු ඛණ්ඩිච්චාදිවසෙන ගතමග්ගො පාකටො චක්ඛුං උම්මීලෙත්වාපි ගය්හති, න ච ඛණ්ඩිච්චාදීනෙව ජරා. න හි ජරා චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා හොති.

ආයුනො සංහානි ඉන්ද්‍රියානං පරිපාකොති ඉමෙහි පන පදෙහි කාලාතික්කමෙයෙව අභිබ්‍යත්තාය ආයුක්ඛයචක්ඛාදිඉන්ද්‍රියපරිපාකසඞ්ඛාතාය පකතියා දීපිතා, තෙනස්සිමෙ ද්වෙ පකතිනිද්දෙසාති වෙදිතබ්බා. තත්ථ යස්මා ජරං පත්තස්ස ආයු හායති, තස්මා ජරා ‘‘ආයුනො සංහානී’’ති ඵලූපචාරෙන වුත්තා. යස්මා ච දහරකාලෙ සුප්පසන්නානි සුඛුමම්පි අත්තනො විසයං සුඛෙනෙව ගණ්හනසමත්ථානි චක්ඛාදීනි ඉන්ද්‍රියානි ජරං පත්තස්ස පරිපක්කානි ආලුළිතානි අවිසදානි ඔළාරිකම්පි අත්තනො විසයං ගහෙතුං අසමත්ථානි හොන්ති, තස්මා ‘‘ඉන්ද්‍රියානං පරිපාකො’’ති ඵලූපචාරෙනෙව වුත්තා.

සා පනෙසා එවං නිද්දිට්ඨා සබ්බාපි ජරා පාකටා පටිච්ඡන්නාති දුවිධා හොති. තත්ථ දන්තාදීසු ඛණ්ඩාදිභාවදස්සනතො රූපධම්මෙසු ජරා **පාකටජරා** නාම. අරූපධම්මෙසු පන ජරා තාදිසස්ස විකාරස්ස අදස්සනතො **පටිච්ඡන්නජරා** නාම. තත්‍ර ය්වායං ඛණ්ඩාදිභාවො දිස්සති, සො තාදිසානං දන්තාදීනං වණ්ණොයෙව. තං චක්ඛුනා දිස්වා මනොද්වාරෙන චින්තෙත්වා ‘‘ඉමෙ දන්තා ජරාය පහටා’’ති ජරං ජානාති, උදකට්ඨානෙ බද්ධානි ගොසිඞ්ගාදීනි ඔලොකෙත්වා හෙට්ඨා උදකස්ස අත්ථිභාවජානනං විය. පුන අයං ජරා සවීචි අවීචීති එවම්පි දුවිධා හොති. තත්ථ මණිකනකරජතපවාළචන්දසූරියාදීනං මන්දදසකාදීසු පාණීනං විය, පුප්ඵඵලපල්ලවාදීසු අපාණීනං විය ච අන්තරන්තරා වණ්ණවිසෙසාදීනං දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යත්තා ජරා **අවීචිජරා** නාම, නිරන්තරජරාති අත්ථො. තතො අඤ්ඤෙසු පන යථාවුත්තෙසු අන්තරන්තරා වණ්ණවිසෙසාදීනං සුවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා ජරා **සවීචිජරා** නාම.

තත්ථ සවීචිජරා උපාදින්නකඅනුපාදින්නකවසෙන එවං වෙදිතබ්බා – දහරකුමාරකානඤ්හි පඨමමෙව ඛීරදන්තා නාම උට්ඨහන්ති, න තෙ ථිරා. තෙසු පන පතිතෙසු පුන දන්තා උට්ඨහන්ති. තෙ පඨමමෙව සෙතා හොන්ති, ජරාවාතෙන පහටකාලෙ කාළකා හොන්ති. කෙසා පඨමමෙව තම්බා

හොන්ති, තතො කාළකා, තතො සෙතා. ඡවි පන සලොහිතිකා හොති. වඩ්ඪන්තානං වඩ්ඪන්තානං ඔදාතානං ඔදාතභාවො, කාළකානං කාළකභාවො පඤ්ඤායති. ජරාවාතෙන පන පහටකාලෙ වලිං ගණ්හාති. සබ්බම්පි සස්සං වපිතකාලෙ සෙතං හොති, පච්ඡා නීලං. ජරාවාතෙන පන පහටකාලෙ පණ්ඩුකං හොති. අම්බඞ්කුරෙනාපි දීපෙතුං වට්ටති.

මරණනිද්දෙසෙ **චුතීති** චවනවසෙන වුත්තං. එකචතුපඤ්චක්ඛන්ධානං සාමඤ්ඤවචනමෙතං. **චවනතාති** භාවවචනෙන ලක්ඛණනිදස්සනං. **භෙදොති** චුතිඛන්ධානං භඞ්ගුප්පත්තිපරිදීපනං. **අන්තරධානන්ති** ඝටස්ස විය භින්නස්ස භින්නානං චුතිඛන්ධානං යෙන කෙනචි පරියායෙන ඨානාභාවපරිදීපනං. **මච්චු මරණන්ති** මච්චුසඞ්ඛාතං මරණං, න ඛණිකමරණං. කාලො නාම අන්තකො, තස්ස කිරියාති **කාලකිරියා.** එත්තාවතා ච සම්මුතියා මරණං දීපිතං.

ඉදානි පරමත්ථෙන දීපෙතුං **ඛන්ධානං භෙදො**තිආදිමාහ. පරමත්ථෙන හි ඛන්ධායෙව භිජ්ජන්ති, න සත්තො නාම කොචි මරති. ඛන්ධෙසු පන භිජ්ජමානෙසු සත්තො මරති, භින්නෙසු මතොති වොහාරො හොති. එත්ථ ච චතුවොකාරපඤ්චවොකාරවසෙන **ඛන්ධානං භෙදො,** එකවොකාරවසෙන **කළෙවරස්ස නික්ඛෙපො,** චතුවොකාරවසෙන වා ඛන්ධානං භෙදො, සෙසද්වයවසෙන කළෙවරස්ස නික්ඛෙපො වෙදිතබ්බො. කස්මා? භවද්වයෙපි රූපකායසඞ්ඛාතස්ස කළෙවරස්ස සම්භවතො. යස්මා වා චාතුමහාරාජිකාදීසුපි ඛන්ධා භිජ්ජන්තෙව, න කිඤ්චි නික්ඛිපති, තස්මා තෙසං වසෙන ඛන්ධානං භෙදො, මනුස්සාදීසු කළෙවරස්ස නික්ඛෙපො. එත්ථ ච කළෙවරස්ස නික්ඛෙපකරණතො මරණං ''කළෙවරස්ස නික්ඛෙපො''ති වුත්තං.

ජීවිතින්ද්‍රියස්සුපච්ඡෙදොති ඉමිනා ඉන්ද්‍රියබද්ධස්සෙව මරණං නාම හොති, අනින්ද්‍රියබද්ධස්ස මරණං නාම නත්ථීති දස්සෙති. ''සස්සං මතං, රුක්ඛො මතො''ති ඉදං පන වොහාරමත්තමෙව, අත්ථතො පන එවරූපානි වචනානි සස්සාදීනං ඛයවයභාවමෙව දීපෙන්ති.

අපිච ඉමානි ජාතිජරාමරණානි නාම ඉමෙසං සත්තානං වධකපච්චාමිත්තා විය ඔතාරං ගවෙසන්තානි විචරන්ති. යථා හි පුරිසස්ස තීසු පච්චාමිත්තෙසු ඔතාරාපෙක්ඛෙසු විචරන්තෙසු එකො වදෙය්‍ය ''අහං අසුකඅරඤ්ඤස්ස නාම වණ්ණං කථෙත්වා එතං ආදාය තත්ථ ගමිස්සාමි, එත්ථ මය්හං දුක්කරං නත්ථී''ති. දුතියො වදෙය්‍ය ''අහං තව එතං ගහෙත්වා ගතකාලෙ පොථෙත්වා දුබ්බලං කරිස්සාමි, එත්ථ මය්හං දුක්කරං නත්ථී''ති. තතියො වදෙය්‍ය ''තයා එතස්මිං පොථෙත්වා දුබ්බලෙ කතෙ තිණ්හෙන අසිනා සීසච්ඡෙදනං නාම මය්හං භාරො හොතූ''ති තෙ එවං වත්වා තථා කරෙය්‍යුං. තත්ථ පඨමපච්චාමිත්තස්ස අරඤ්ඤවණ්ණං කථෙත්වා තං ආදාය

තත්ථ ගතකාලො විය සුභජ්ජඤාතිමණ්ඩලතො නික්කඩ්ඪිත්වා යත්ථ කත්ථචි නිබ්බත්තාපනං නාම ජාතියා කිච්චං, දුතියස්ස පොථෙත්වා දුබ්බලකරණං විය නිබ්බත්තක්ඛන්ධෙසු නිපතිත්වා පරාධීනමඤ්චපරායණභාවකරණං ජරාය කිච්චං, තතියස්ස තිණ්හෙන අසිනා සීසච්ඡෙදනං විය ජීවිතක්ඛයපාපනං මරණස්ස කිච්චන්ති වෙදිතබ්බං.

අපිචෙත්ථ ජාතිදුක්ඛං සාදීනවමහාකන්තාරප්පවෙසො විය දට්ඨබ්බං, ජරාදුක්ඛං තත්ථ අන්නපානරහිතස්ස දුබ්බලං විය, මරණදුක්ඛං දුබ්බලස්ස ඉරියාපථපවත්තනෙ විහතපරක්කමස්ස වාළාදීහි අනයබ්‍යසනාපාදනං විය දට්ඨබ්බන්ති.

සොකනිද්දෙසෙ වියසතීති බ්‍යසනං, හිතසුඛං ඛිපති විද්ධංසෙතීති අත්ථො. ඤාතීනං බ්‍යසනං ඤාතිබ්‍යසනං, චොරරොගභයාදීහි ඤාතික්ඛයො ඤාතිවිනාසොති අත්ථො. තෙන **ඤාතිබ්‍යසනෙන. ඵුට්ඨස්සාති** අජ්ඣොත්ථටස්ස අභිභූතස්ස, සමන්නාගතස්සාති අත්ථො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. අයං පන විසෙසො – භොගානං බ්‍යසනං **භොගබ්‍යසනං,** රාජචොරාදිවසෙන භොගක්ඛයො භොගවිනාසොති අත්ථො. රොගොයෙව බ්‍යසනං **රොගබ්‍යසනං**. රොගො හි ආරොග්‍යං වියසති විනාසෙතීති බ්‍යසනං. සීලස්ස බ්‍යසනං **සීලබ්‍යසනං**. දුස්සීල්‍යස්සෙතං නාමං. සම්මාදිට්ඨිං විනාසයමානා උප්පන්නා දිට්ඨි එව බ්‍යසනං **දිට්ඨිබ්‍යසනං**. එත්ථ ච පුරිමානි ද්වෙ අනිප්ඵන්නානි, පච්ඡිමානි තීණි නිප්ඵන්නානි තිලක්ඛණබ්භාහතානි. පුරිමානි ච තීණි නෙව කුසලානි න අකුසලානි, සීලදිට්ඨිබ්‍යසනද්වයං අකුසලං.

අඤ්ඤතරඤ්ඤතරෙනාති ගහිතෙසු වා යෙන කෙනචි අග්ගහිතෙසු වා මිත්තාමච්චබ්‍යසනාදීසු යෙන කෙනචි. **සමන්නාගතස්සාති** සමනුබන්ධස්ස අපරිමුච්චමානස්ස. **අඤ්ඤතරඤ්ඤතරෙන දුක්ඛධම්මෙනාති** යෙන කෙනචි සොකදුක්ඛස්ස උප්පත්තිහෙතුනා. **සොකොති** සොචනකවසෙන සොකො. ඉදං තෙහි කාරණෙහි උප්පජ්ජනකසොකස්ස සභාවපච්චත්තං. **සොචනාති** සොචනාකාරො. **සොචිතත්තන්ති** සොචිතභාවො. **අන්තොසොකොති** අබ්භන්තරසොකො. දුතියපදං උපසග්ගෙන වඩ්ඪිතං. සො හි අබ්භන්තරං සුක්ඛාපෙන්තො විය පරිසුක්ඛාපෙන්තො විය උප්පජ්ජතීති ‘‘අන්තොසොකො අන්තොපරිසොකො’’ති වුච්චති. **චෙතසො පරිජ්ඣායනාති** චිත්තස්ස පරිජ්ඣායනාකාරො. සොකො හි උප්පජ්ජමානො අග්ගි විය චිත්තං ඣාපෙති දහති, ‘‘චිත්තං මෙ ඣාමං, න මෙ කිඤ්චි පටිභාතී’’ති වදාපෙති. දුක්ඛිතො මනො දුම්මනො, තස්ස භාවො **දොමනස්සං**. අනුපවිට්ඨට්ඨෙන සොකොව සල්ලන්ති **සොකසල්ලං**.

පරිදෙවනිද්දෙසෙ ‘‘මය්හං ධීතා, මය්හං පුත්තො’’ති එවං ආදිස්ස ආදිස්ස දෙවන්ති රොදන්ති එතෙනාති **ආදෙවො**. තං තං වණ්ණං පරිකිත්තෙත්වා

පරිකිත්තෙත්වා දෙවන්ති එතෙනාති **පරිදෙවො.** තතො පරානි ද්වෙ ද්වෙ පදානි පුරිමද්වයස්සෙව ආකාරභාවනිද්දෙසවසෙන වුත්තානි. **වාචාති** වචනං. **පලාපොති** තුච්ඡං නිරත්ථකවචනං. උපඩ්ඪභණිතඅඤ්ඤභණිතාදිවසෙන විරූපො පලාපොති **විප්පලාපො. ලාලප්පොති** පුනප්පුනං ලපනං. ලාලප්පනාකාරො **ලාලප්පනා.** ලාලප්පිතස්ස භාවො **ලාලප්පිතත්තං.**

දුක්ඛනිද්දෙසෙ කායනිස්සිතත්තා **කායිකං.** අමධුරට්ඨෙන **අසාතං.** කායිකපදෙන චෙතසිකඅසාතං පටික්ඛිපති, අසාතපදෙන කායිකසාතං. තදෙව දුක්ඛයතීති **දුක්ඛං,** යස්සුප්පජ්ජති, තං දුක්ඛිතං කරොතීති අත්ථො. දුක්ඛමත්තා වා දුක්ඛං. **කායසම්ඵස්සජන්ති** කායසම්ඵස්සෙ ජාතං. **අසාතං දුක්ඛං වෙදයිතන්ති** අසාතං වෙදයිතං න සාතං, දුක්ඛං වෙදයිතං න සුඛං. පරතො තීණි පදානි ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන වුත්තානි. අසාතා වෙදනා න සාතා, දුක්ඛා වෙදනා න සුඛාති අයමෙව පනෙත්ථ අත්ථො. යං කායිකං අසාතං දුක්ඛං වෙදයිතං, යා කායසම්ඵස්සජා අසාතා දුක්ඛා වෙදනා, ඉදං වුච්චති දුක්ඛන්ති එවං යොජනා වෙදිතබ්බා.

දොමනස්සනිද්දෙසෙ දුට්ඨු මනොති දුම්මනො, හීනවෙදනත්තා වා කුච්ඡිතං මනොති දුම්මනො, දුම්මනස්ස භාවො **දොමනස්සං.** චිත්තනිස්සිතත්තා **චෙතසිකං. චෙතොසම්ඵස්සජන්ති** චිත්තසම්ඵස්සෙ ජාතං.

උපායාසනිද්දෙසෙ ආයාසනට්ඨෙන **ආයාසො.** සංසීදනවිසීදනාකාරප්පවත්තස්ස චිත්තකිලමථස්සෙතං නාමං. බලවආයාසො **උපායාසො.** ආයාසිතභාවො **ආයාසිතත්තං.** උපායාසිතභාවො **උපායාසිතත්තං.**

අප්පියසම්පයොගනිද්දෙසෙ **ඉධාති** ඉමස්මිං ලොකෙ. **යස්සාති** යෙ අස්ස. **අනිට්ඨාති** අපරියෙසිතා. පරියෙසිතා වා හොන්තු අපරියෙසිතා වා, නාමමෙවෙතං අමනාපාරම්මණානං. මනස්මිං න කමන්ති න පවිසන්තීති **අකන්තා.** මනස්මිං න අප්පියන්ති, න වා මනං වඩ්ඪෙන්තීති **අමනාපා. රූපාතිආදි** තෙසං සභාවනිදස්සනං. අනත්ථං කාමෙන්ති ඉච්ඡන්තීති **අනත්ථකාමා.** අහිතං කාමෙන්ති ඉච්ඡන්තීති **අහිතකාමා.** අඵාසුං දුක්ඛවිහාරං කාමෙන්ති ඉච්ඡන්තීති **අඵාසුකාමා.** චතූහි යොගෙහි ඛෙමං නිබ්භයං විවට්ටං න කාමෙන්ති, සභයං වට්ටමෙව නෙසං කාමෙන්ති ඉච්ඡන්තීති **අයොගක්ඛෙමකාමා.** අපිච සද්ධාදීනං වුද්ධිසඞ්ඛාතස්ස අත්ථස්ස අකාමනතො, තෙසංයෙව හානිසඞ්ඛාතස්ස අනත්ථස්ස ච කාමනතො **අනත්ථකාමා.** සද්ධාදීනංයෙව උපායභූතස්ස හිතස්ස අකාමනතො, සද්ධාහානිආදීනං උපායභූතස්ස අහිතස්ස ච කාමනතො **අහිතකාමා.** ඵාසුවිහාරස්ස අකාමනතො, අඵාසුවිහාරස්ස ච කාමනතො **අඵාසුකාමා.** යස්ස කස්සචි නිබ්භයස්ස අකාමනතො, භයස්ස ච කාමනතො **අයොගක්ඛෙමකාමාති** එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො.

සඞ්ගතීති ගන්ත්වා සංයොගො. **සමාගමොති** ආගතෙහි සංයොගො. **සමොධානන්ති** ඨානනිසජ්ජාදීසු සහභාවො. **මිස්සීභාවොති** සබ්බකිච්චානං සහකරණං. අයං සත්තවසෙන යොජනා. සඞ්ඛාරවසෙන පන යං ලබ්භති, තං ගහෙතබ්බං. සො පන අප්පියසම්පයොගො අත්ථතො එකො ධම්මො නාම නත්ථි, කෙවලං අප්පියසම්පයුත්තානං දුවිධස්සාපි දුක්ඛස්ස වත්ථුභාවතො දුක්ඛොති වුත්තො.

පියවිප්පයොගනිද්දෙසො වුත්තපටිපක්ඛනයෙන වෙදිතබ්බො. **මාතා වා**තිආදි පනෙත්ථ අත්ථකාමෙ සරූපෙන දස්සෙතුං වුත්තං. තත්ථ මමායතීති **මාතා,** පියායතීති **පිතා.** භජතීති **භාතා,** තථා **භගිනී.** මෙත්තායන්තීති **මිත්තා,** මිනන්ති වා සබ්බගුය්හෙසු අන්තො පක්ඛිපන්තීති මිත්තා. කිච්චකරණීයෙසු සහභාවට්ඨෙන අමා හොන්තීති **අමච්චා.** ''අයං අම්හාකං අජ්ඣත්තිකො''ති එවං ජානන්ති, ඤායන්තීති වා **ඤාතී.** ලොහිතෙන සම්බන්ධාති **සාලොහිතා.** පිතුපක්ඛිකා ඤාතී, මාතුපක්ඛිකා සාලොහිතා. මාතාපිතුපක්ඛිකා වා ඤාතී, සස්සුසසුරපක්ඛිකා සාලොහිතා. අයම්පි පියවිප්පයොගො අත්ථතො එකො ධම්මො නාම නත්ථි, කෙවලං පියවිප්පයුත්තානං දුවිධස්සාපි දුක්ඛස්ස වත්ථුභාවතො දුක්ඛොති වුත්තො. ඉදමෙත්ථ සබ්බඅට්ඨකථාවචනං. සච්චානං පන තථලක්ඛණත්තා සම්පයොගවිප්පයොගවචනෙහි අප්පියපියවත්ථූනියෙව විසෙසිතානීති වත්තුං යුජ්ජතීති.

ඉච්ඡිතාලාභනිද්දෙසෙ **ජාතිධම්මානන්ති** ජාතිසභාවානං ජාතිපකතිකානං. **ඉච්ඡා උප්පජ්ජතීති** තණ්හා උප්පජ්ජති. **අහො වතාති** පත්ථනා. **අස්සාමාති** භවෙය්‍යාම. **න ඛො පනෙතං ඉච්ඡාය පත්තබ්බන්ති** යං එතං ''අහො වත මයං න ජාතිධම්මා අස්සාම, න ච වත නො ජාති ආගච්ඡෙය්‍යා''ති එවං පහීනසමුදයෙසු සාධූසු විජ්ජමානං අජාතිධම්මත්තං පරිනිබ්බුතෙසු ච විජ්ජමානං ජාතියා අනාගමනං ඉච්ඡිතං, තං ඉච්ඡන්තස්සාපි මග්ගභාවනාය විනා අප්පත්තබ්බතො, අනිච්ඡන්තස්සාපි ච භාවනාය පත්තබ්බතො න ඉච්ඡාය පත්තබ්බං නාම හොති. **ඉදම්පීති** එතම්පි. උපරි සෙසානි උපාදාය **අපිසද්දො.**

උපාදානක්ඛන්ධනිද්දෙසෙ **සෙය්‍යථීදන්ති** නිපාතො, තස්ස තෙ කතමෙ ඉති චෙති අත්ථො. රූපමෙව උපාදානක්ඛන්ධොති **රූපූපාදානක්ඛන්ධො.** එසෙව නයො සෙසෙසුපි.

දුක්ඛසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සමුදයසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

34. සමුදයසච්චනිද්දෙසෙ **යායං තණ්හාති** යා අයං තණ්හා. **පොනොභවිකාති** පුනබ්භවකරණං පුනොභවො, පුනොභවො සීලමස්සාති පොනොභවිකා. අපිච පුනබ්භවං දෙති, පුනබ්භවාය සංවත්තති, පුනප්පුනං

භවෙ නිබ්බත්තෙතීති පොනොභවිකා. සා පනෙසා පුනබ්භවස්ස දායිකාපි අත්ථි අදායිකාපි, පුනබ්භවාය සංවත්තනිකාපි අත්ථි අසංවත්තනිකාපි, දින්නාය පටිසන්ධියා උපධිවෙපක්කමත්තාපි. සා තිප්පකාරාපි පොනොභවිකාති නාමං ලභති. පොනබ්භවිකාතිපි පාඨො, සොයෙවත්ථො. අභිනන්දනසඞ්ඛාතෙන නන්දිරාගෙන සහ ගතාති **නන්දිරාගසහගතා.** නන්දිරාගෙන සද්ධිං අත්ථතො එකත්තමෙව ගතාති වුත්තං හොති. **තත්‍ර තත්‍රාභිනන්දිනීති** යත්‍ර යත්‍ර අත්තභාවො නිබ්බත්තති, තත්‍ර තත්‍ර අභිනන්දිනී. රූපාදීසු වා ආරම්මණෙසු තත්‍ර තත්‍රාභිනන්දිනී, රූපාභිනන්දිනී සද්දගන්ධරසඵොට්ඨබ්බධම්මාභිනන්දිනීති අත්ථො. තත්‍ර තත්‍රාභිනන්දීතිපි පාඨො, තත්‍ර තත්‍ර අභිනන්දයතීති අත්ථො. **සෙය්‍යථීදන්ති** නිපාතො, තස්ස සා කතමා ඉති චෙති අත්ථො. **කාමතණ්හාති** කාමෙ තණ්හා, පඤ්චකාමගුණිකරාගස්සෙතං අධිවචනං. **භවතණ්හාති** භවෙ තණ්හා. භවපත්ථනාවසෙන උප්පන්නස්ස සස්සතදිට්ඨිසහගතස්ස රාගස්ස රූපාරූපභවරාගස්ස ච ඣානනිකන්තියා ච එතං අධිවචනං. **විභවතණ්හාති** විභවෙ තණ්හා. උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතරාගස්සෙතං අධිවචනං.

ඉදානි තස්සා තණ්හාය වත්ථුං විත්ථාරතො දස්සෙතුං **සා ඛො පනෙසාති**ආදිමාහ. තත්ථ **උප්පජ්ජතීති** ජායති. **නිවිසතීති** පුනප්පුනං පවත්තිවසෙන පතිට්ඨාති. උප්පජ්ජමානා කත්ථ උප්පජ්ජති, නිවිසමානා කත්ථ නිවිසතීති සම්බන්ධො. **යං ලොකෙ පියරූපං සාතරූපන්ති** යං ලොකස්මිං පියසභාවඤ්චෙව මධුරසභාවඤ්ච. **චක්ඛු ලොකෙති**ආදීසු ලොකස්මිඤ්හි චක්ඛුආදීසු මමත්තෙන අභිනිවිට්ඨා සත්තා සම්පත්තියං පතිට්ඨිතා අත්තනො චක්ඛුං ආදාසාදීසු නිමිත්තග්ගහණානුසාරෙන විප්පසන්නං පඤ්චපසාදං සුවණ්ණවිමානෙ උග්ඝාටිතමණිසීහපඤ්ජරං විය මඤ්ඤන්ති, සොතං රජතපනාළිකං විය පාමඞ්ගසුත්තකං විය ච මඤ්ඤන්ති, තුඞ්ගනාසාති ලද්ධවොහාරං ඝානං වට්ටෙත්වා ඨපිතහරිතාලවට්ටිං විය මඤ්ඤන්ති, ජිව්හං රත්තකම්බලපටලං විය මුදුසිනිද්ධමධුරරසදං මඤ්ඤන්ති, කායං සාලලට්ඨිං විය සුවණ්ණතොරණං විය ච මඤ්ඤන්ති, මනං අඤ්ඤෙසං මනෙන අසදිසං උළාරං මඤ්ඤන්ති, රූපං සුවණ්ණකණිකාරපුප්ඵාදිවණ්ණං විය, සද්දං මත්තකරවීකකොකිලමන්දධමිතමණිවංසනිග්ඝොසං විය, අත්තනා පටිලද්ධානි චතුසමුට්ඨානිකගන්ධාරම්මණාදීනි ‘‘කස්සඤ්ඤස්ස එවරූපානි අත්ථී’’ති මඤ්ඤන්ති, තෙසං එවං මඤ්ඤමානානං තානි චක්ඛාදීනි පියරූපානි චෙව සාතරූපානි ච හොන්ති. අථ නෙසං තත්ථ අනුප්පන්නා චෙව තණ්හා උප්පජ්ජති, උප්පන්නා ච පුනප්පුනං පවත්තිවසෙන නිවිසති. තස්මා ථෙරො ‘‘චක්ඛු ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං, එත්ථෙසා තණ්හා උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජතී’’තිආදිමාහ. තත්ථ **උප්පජ්ජමානාති** යදා උප්පජ්ජති, තදා එත්ථ උප්පජ්ජතීති අත්ථො.

සමුදයසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිරොධසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

35.

නිරොධසච්චනිද්දෙසෙ **යො තස්සායෙව තණ්හායාති** එත්ථ ‘‘යො තස්සෙව දුක්ඛස්සා’’ති වත්තබ්බෙ යස්මා සමුදයනිරොධෙනෙව දුක්ඛං නිරුජ්ඣති, නො අඤ්ඤථා. යථාහ –

> ‘‘යථාපි මූලෙ අනුපද්දවෙ දළ්හෙ, ඡින්නොපි රුක්ඛො පුනරෙව රූහති;
> එවම්පි තණ්හානුසයෙ අනූහතෙ, නිබ්බත්තතී දුක්ඛමිදං පුනප්පුන’’න්ති. (ධ. ප. 338);

තස්මා තං දුක්ඛනිරොධං දස්සෙන්තො සමුදයනිරොධෙන දස්සෙතුං එවමාහ. සීහසමානවුත්තිනො හි තථාගතා, තෙ දුක්ඛං නිරොධෙන්තා දුක්ඛනිරොධඤ්ච දස්සෙන්තා හෙතුම්හි පටිපජ්ජන්ති, න ඵලෙ. සුවානවුත්තිනො පන අඤ්ඤතිත්ථියා, තෙ දුක්ඛං නිරොධෙන්තා දුක්ඛනිරොධඤ්ච දස්සෙන්තා අත්තකිලමථානුයොගෙන චෙව තස්සෙව ච දෙසනාය ඵලෙ පටිපජ්ජන්ති, න හෙතුම්හීති. සීහසමානවුත්තිතාය සත්ථා හෙතුම්හි පටිපජ්ජන්තො ‘‘යො තස්සායෙවා’’තිආදිමාහ. ධම්මසෙනාපතිපි සත්ථාරා වුත්තක්කමෙනෙවාහ.

තත්ථ **තස්සායෙව තණ්හායාති** යා සා තණ්හා ‘‘පොනොභවිකා’’ති වත්වා කාමතණ්හාදිවසෙන විභත්තා උප්පත්තිනිවෙසනවසෙන ච හෙට්ඨා පකාසිතා, තස්සායෙව තණ්හාය. **අසෙසවිරාගනිරොධොති** විරාගො වුච්චති මග්ගො, ‘‘විරාගා විමුච්චතී’’ති (ම. නි. 1.245; සං. නි. 3.12; මහාව. 23) හි වුත්තං. විරාගෙන නිරොධො විරාගනිරොධො, අනුසයසමුග්ඝාතතො අසෙසො විරාගනිරොධො අසෙසවිරාගනිරොධො. අථ වා විරාගොති හි පහානං වුච්චති, තස්මා අසෙසො විරාගො අසෙසො නිරොධොති එවම්පෙත්ථ යොජනා දට්ඨබ්බා. අත්ථතො පන සබ්බානෙව පනෙතානි අසෙසවිරාගනිරොධොතිආදීනි නිබ්බානස්සෙව වෙවචනානි. පරමත්ථතො හි දුක්ඛනිරොධං අරියසච්චන්ති නිබ්බානං වුච්චති. යස්මා පන තං ආගම්ම තණ්හා අසෙසා විරජ්ජති නිරුජ්ඣති, තස්මා තං ‘‘තස්සායෙව තණ්හාය අසෙසවිරාගනිරොධො’’ති වුච්චති. නිබ්බානඤ්ච ආගම්ම තණ්හා චජීයති පටිනිස්සජ්ජීයති මුච්චති න අල්ලීයති, කාමගුණාලයෙසු චෙත්ථ එකොපි ආලයො නත්ථි, තස්මා නිබ්බානං **චාගො පටිනිස්සග්ගො මුත්ති අනාලයොති** වුච්චති. එකමෙව හි නිබ්බානං, නාමානි පනස්ස සබ්බසඞ්ඛතානං නාමපටිපක්ඛවසෙන අනෙකානි හොන්ති. සෙය්‍යථීදං – අසෙසවිරාගො අසෙසනිරොධො චාගො පටිනිස්සග්ගො මුත්ති අනාලයො රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයො තණ්හාක්ඛයො අනුප්පාදො අප්පවත්තං අනිමිත්තං අප්පණිහිතං අනායූහනං අප්පටිසන්ධි අනුපපත්ති අගති අජාතං අජරං අබ්‍යාධි අමතං අසොකං අපරිදෙවං අනුපායාසං අසංකිලිට්ඨන්තිආදීනි.

ඉදානි මග්ගෙන ඡින්නාය නිබ්බානං ආගම්ම අප්පවත්තිප්පත්තායපි ච තණ්හාය යෙසු වත්ථූසු තස්සා උප්පත්ති දස්සිතා, තත්ථෙව අභාවං දස්සෙතුං **සා ඛො පනෙසා**තිආදිමාහ. තත්ථ යථා පුරිසො ඛෙත්තෙ ජාතං තිත්තකාලාබුවල්ලිං දිස්වා අග්ගතො පට්ඨාය මූලං පරියෙසිත්වා ඡින්දෙය්‍ය, සා අනුපුබ්බෙන මිලායිත්වා අප්පඤ්ඤත්තිං ගච්ඡෙය්‍ය, තතො තස්මිං ඛෙත්තෙ තිත්තකාලාබු නිරුද්ධා පහීනාති වුච්චෙය්‍ය, එවමෙව ඛෙත්තෙ තිත්තකාලාබු විය චක්ඛාදීසු තණ්හා. සා අරියමග්ගෙන මූලච්ඡින්නා නිබ්බානං ආගම්ම අප්පවත්තිං ගච්ඡති. එවං ගතා පන තෙසු වත්ථූසු ඛෙත්තෙ තිත්තකාලාබු විය න පඤ්ඤායති. යථා ච අටවිතො චොරෙ ආනෙත්වා නගරස්ස දක්ඛිණද්වාරෙ ඝාතෙය්‍යුං, තතො අටවියං චොරා මතාති වා මාරිතාති වා වුච්චෙය්‍යුං, එවමෙව අටවියං චොරා විය යා චක්ඛාදීසු තණ්හා, සා දක්ඛිණද්වාරෙ චොරා විය නිබ්බානං ආගම්ම නිරුද්ධත්තා නිබ්බානෙ නිරුද්ධා. එවං නිරුද්ධා පන තෙසු වත්ථූසු අටවියං චොරා විය න පඤ්ඤායති. තෙනස්සා තත්ථෙව නිරොධං දස්සෙන්තො ‘‘චක්ඛු ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං, එත්ථෙසා තණ්හා පහීයමානා පහීයතී’’තිආදිමාහ. අථ වා තණ්හුප්පාදවත්ථුස්ස පරිඤ්ඤාතත්තා පරිඤ්ඤාතවත්ථුස්මිං පුන න උප්පජ්ජනතො අනුප්පාදනිරොධවසෙන තණ්හුප්පාදවත්ථුස්මිංයෙව නිරුජ්ඣතීති වුච්චති. එත්ථ ච උප්පජ්ජනපටිපක්ඛවසෙන පහීයතීති වුත්තං, නිවිසනපටිපක්ඛවසෙන නිරුජ්ඣතීති.

නිරොධසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මග්ගසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

36.

මග්ගසච්චනිද්දෙසෙ **අයමෙවා**ති අඤ්ඤමග්ගපටික්ඛෙපනත්ථං නියමනං (විභ. අට්ඨ. 205). **අරියොති** තංතංමග්ගවජ්ඣකිලෙසෙහි ආරකත්තා, අරියභාවකරත්තා, අරියඵලපටිලාභකරත්තා ච අරියො. අට්ඨ අඞ්ගානි අස්සාති **අට්ඨඞ්ගිකො**. ස්වායං චතුරඞ්ගිකා විය සෙනා, පඤ්චඞ්ගිකං විය තූරියං අඞ්ගමත්තමෙව හොති, අඞ්ගවිනිමුත්තො නත්ථි.

ඉදානි අඞ්ගමත්තමෙව මග්ගො අඞ්ගවිනිමුත්තො නත්ථීති දස්සෙන්තො **සම්මාදිට්ඨි...පෙ.... සම්මාසමාධී**තිආදිමාහ. තත්ථ සම්මා දස්සනලක්ඛණා **සම්මාදිට්ඨි.** සම්මා අභිනිරොපනලක්ඛණො **සම්මාසඞ්කප්පො.** සම්මා පරිග්ගහලක්ඛණා **සම්මාවාචා.** සම්මා සමුට්ඨාපනලක්ඛණො **සම්මාකම්මන්තො.** සම්මා වොදාපනලක්ඛණො **සම්මාආජීවො.** සම්මා පග්ගහලක්ඛණො **සම්මාවායාමො.** සම්මා උපට්ඨානලක්ඛණා **සම්මාසති.** සම්මා සමාධානලක්ඛණො **සම්මාසමාධි.** තෙසු එකෙකස්ස තීණි තීණි කිච්චානි හොන්ති. සෙය්‍යථිදං – සම්මාදිට්ඨි තාව අඤ්ඤෙහිපි අත්තනො පච්චනීකකිලෙසෙහි සද්ධිං මිච්ඡාදිට්ඨිං පජහති, නිරොධඤ්ච ආරම්මණං කරොති, සම්පයුත්තධම්මෙ ච පස්සති තප්පටිච්ඡාදකමොහවිධමනවසෙන

අසම්මොහතො. සම්මාසඞ්කප්පාදයොපි තථෙව මිච්ඡාසඞ්කප්පාදීනි ච පජහන්ති, නිබ්බානඤ්ච ආරම්මණං කරොන්ති. විසෙසතො පනෙත්ථ සම්මාසඞ්කප්පො සහජාතධම්මෙ සම්මා අභිනිරොපෙති, සම්මාවාචා සම්මා පරිග්ගණ්හාති, සම්මාකම්මන්තො සම්මා සමුට්ඨාපෙති, සම්මාආජීවො සම්මා වොදාපෙති, සම්මාවායාමො සම්මා පග්ගණ්හාති, සම්මාසති සම්මා උපට්ඨාපෙති, සම්මාසමාධි සම්මා සමාදහති.

අපිචෙසා සම්මාදිට්ඨි නාම පුබ්බභාගෙ නානාක්ඛණා නානාරම්මණා හොති, මග්ගකාලෙ එකක්ඛණා එකාරම්මණා. කිච්චතො පන ‘‘දුක්ඛෙ ඤාණ’’න්තිආදීනි චත්තාරි නාමානි ලභති. සම්මාසඞ්කප්පාදයොපි පුබ්බභාගෙ නානාක්ඛණා නානාරම්මණා හොන්ති, මග්ගකාලෙ එකක්ඛණා එකාරම්මණා. තෙසු සම්මාසඞ්කප්පො කිච්චතො නෙක්ඛම්මසඞ්කප්පොතිආදීනි තීණි නාමානි ලභති. සම්මාවාචාදයො තයො පුබ්බභාගෙ විරතියොපි හොන්ති චෙතනායොපි, මග්ගක්ඛණෙ පන විරතියොයෙව. සම්මාවායාමො සම්මාසතීති ඉදම්පි ද්වයං කිච්චතො සම්මප්පධානසතිපට්ඨානවසෙන චත්තාරි නාමානි ලභති. සම්මාසමාධි පන පුබ්බභාගෙපි මග්ගක්ඛණෙපි සම්මාසමාධියෙව.

ඉති ඉමෙසු අට්ඨසු ධම්මෙසු භගවතා නිබ්බානාධිගමාය පටිපන්නස්ස යොගිනො බහූපකාරත්තා පඨමං සම්මාදිට්ඨි දෙසිතා. අයඤ්හි ‘‘පඤ්ඤාපජ්ජොතො පඤ්ඤාසත්ථ’’න්ති (ධ. ස. 16, 20, 29) ච වුත්තා. තස්මා එතාය පුබ්බභාගෙ විපස්සනාඤාණසඞ්ඛාතාය සම්මාදිට්ඨියා අවිජ්ජන්ධකාරං විධමිත්වා කිලෙසචොරෙ ඝාතෙන්තො ඛෙමෙන යොගාවචරො නිබ්බානං පාපුණාති. තස්මා පඨමං සම්මාදිට්ඨි දෙසිතා.

සම්මාසඞ්කප්පො පන තස්සා බහූපකාරො. තස්මා තදනන්තරං වුත්තො. යථා හි හෙරඤ්ඤිකො හත්ථෙන පරිවත්තෙත්වා පරිවත්තෙත්වා චක්ඛුනා කහාපණං ඔලොකෙන්තො ‘‘අයං කූටො අයං ඡෙකො’’ති ජානාති, එවං යොගාවචරොපි පුබ්බභාගෙ විතක්කෙන විතක්කෙත්වා විතක්කෙත්වා විපස්සනාපඤ්ඤාය ඔලොකයමානො ‘‘ඉමෙ ධම්මා කාමාවචරා, ඉමෙ රූපාවචරාදයො’’ති ජානාති. යථා වා පන පුරිසෙන කොටියං ගහෙත්වා පරිවත්තෙත්වා පරිවත්තෙත්වා දින්නං මහාරුක්ඛං තච්ඡකො වාසියා තච්ඡෙත්වා කම්මෙ උපනෙති, එවං විතක්කෙන විතක්කෙත්වා විතක්කෙත්වා දින්නධම්මෙ යොගාවචරො පඤ්ඤාය ‘‘ඉමෙ ධම්මා කාමාවචරා, ඉමෙ රූපාවචරා’’තිආදිනා නයෙන පරිච්ඡින්දිත්වා කම්මෙ උපනෙති. තස්මා සම්මාසඞ්කප්පො සම්මාදිට්ඨානන්තරං වුත්තො.

ස්වායං යථා සම්මාදිට්ඨියා, එවං සම්මාවාචායපි උපකාරකො. යථාහ – ‘‘පුබ්බෙ ඛො, ගහපති, විතක්කෙත්වා විචාරෙත්වා පච්ඡා වාචං භින්දතී’’ති (ම. නි. 1.463). තස්මා තදනන්තරං සම්මාවාචා වුත්තා.

යස්මා පන ‘‘ඉදඤ්චිදඤ්ච කරිස්සාමා’’ති පඨමං වාචාය සංවිදහිත්වා ලොකෙ කම්මන්තෙ පයොජෙන්ති, තස්මා වාචා කායකම්මස්ස උපකාරිකාති සම්මාවාචාය අනන්තරං සම්මාකම්මන්තො වුත්තො.

චතුබ්බිධං පන වචීදුච්චරිතං, තිවිධං කායදුච්චරිතං පහාය උභයං සුචරිතං පූරෙන්තස්සෙව යස්මා ආජීවට්ඨමකසීලං පූරති, න ඉතරස්ස, තස්මා තදුභයානන්තරං සම්මාආජීවො වුත්තො.

එවං විසුද්ධාජීවෙන පන ‘‘පරිසුද්ධො මෙ ආජීවො’’ති එත්තාවතා පරිතොසං කත්වා සුත්තප්පමත්තෙන විහරිතුං න යුත්තං, අථ ඛො සබ්බඉරියාපථෙසු ඉදං වීරියමාරභිතබ්බන්ති දස්සෙතුං තදනන්තරං සම්මාවායාමො වුත්තො.

තතො ආරද්ධවීරියෙනාපි කායාදීසු චතූසු වත්ථූසු සති සූපට්ඨිතා කාතබ්බාති දස්සෙතුං තදනන්තරං සම්මාසති වුත්තා.

යස්මා පන එවං සූපට්ඨිතාය සතියා සමාධිස්ස උපකාරානුපකාරානං ධම්මානං ගතියො සමන්වෙසිත්වා පහොති එකත්තාරම්මණෙ චිත්තං සමාධාතුං, තස්මා සම්මාසතිඅනන්තරං සම්මාසමාධි වුත්තොති වෙදිතබ්බොති.

සම්මාදිට්ඨිනිද්දෙසෙ ‘‘දුක්ඛෙ ඤාණ’’න්තිආදිනා චතුසච්චකම්මට්ඨානං දස්සිතං. තත්ථ පුරිමානි ද්වෙ සච්චානි වට්ටං, පච්ඡිමානි ද්වෙ විවට්ටං. තෙසු භික්ඛුනො වට්ටෙ කම්මට්ඨානාභිනිවෙසො හොති, විවට්ටෙ නත්ථි අභිනිවෙසො. පුරිමානි හි ද්වෙ සච්චානි ‘‘පඤ්චක්ඛන්ධා දුක්ඛං, තණ්හා සමුදයො’’ති එවං සඞ්ඛෙපෙන ච, ‘‘කතමෙ පඤ්චක්ඛන්ධා? රූපක්ඛන්ධො’’තිආදිනා නයෙන විත්ථාරෙන ච ආචරියසන්තිකෙ උග්ගණ්හිත්වා වාචාය පුනප්පුනං පරිවත්තෙන්තො යොගාවචරො කම්මං කරොති. ඉතරෙසු පන ද්වීසු සච්චෙසු ‘‘නිරොධසච්චං ඉට්ඨං කන්තං මනාපං, මග්ගසච්චං ඉට්ඨං කන්තං මනාප’’න්ති එවං සවනෙනෙව කම්මං කරොති. සො එවං කම්මං කරොන්තො චත්තාරි සච්චානි එකපටිවෙධෙන පටිවිජ්ඣති, එකාභිසමයෙන අභිසමෙති. දුක්ඛං පරිඤ්ඤාපටිවෙධෙන පටිවිජ්ඣති, සමුදයං පහානපටිවෙධෙන පටිවිජ්ඣති. නිරොධං සච්ඡිකිරියාපටිවෙධෙන පටිවිජ්ඣති, මග්ගං භාවනාපටිවෙධෙන පටිවිජ්ඣති. දුක්ඛං පරිඤ්ඤාභිසමයෙන…පෙ…. මග්ගං භාවනාභිසමයෙන අභිසමෙති.

එවමස්ස පුබ්බභාගෙ ද්වීසු සච්චෙසු උග්ගහපරිපුච්ඡාසවනධාරණසම්මසනපටිවෙධො හොති, ද්වීසු සවනපටිවෙධොයෙව. අපරභාගෙ තීසු කිච්චතො පටිවෙධො හොති නිරොධෙ ආරම්මණපටිවෙධො. තත්ථ සබ්බම්පි පටිවෙධඤාණං

ලොකුත්තරං, සවනධාරණසම්මසනඤාණං ලොකියං කාමාවචරං. පච්චවෙක්ඛණා පන පත්තසච්චස්ස හොති, අයඤ්ච ආදිකම්මිකො. තස්මා සා ඉධ න වුත්තා. ඉමස්ස ච භික්ඛුනො පුබ්බෙ පරිග්ගහතො ‘‘දුක්ඛං පරිජානාමි, සමුදයං පජහාමි, නිරොධං සච්ඡිකරොමි, මග්ගං භාවෙමී’’ති ආභොගසමන්නාහාරමනසිකාරපච්චවෙක්ඛණා නත්ථි, පරිග්ගහතො පට්ඨාය හොති. අපරභාගෙ පන දුක්ඛං පරිඤ්ඤාතමෙව හොති...පෙ.... මග්ගො භාවිතොව හොති.

තත්ථ ද්වෙ සච්චානි දුද්දසත්තා ගම්භීරානි, ද්වෙ ගම්භීරත්තා දුද්දසානි. දුක්ඛසච්චඤ්හි උප්පත්තිතො පාකටං, ඛාණුකණ්ටකප්පහාරාදීසු ‘‘අහො දුක්ඛ’’න්ති වත්තබ්බතම්පි ආපජ්ජති. සමුදයසච්චං ඛාදිතුකාමතාභුඤ්ජිතුකාමතාදිවසෙන උප්පත්තිතො පාකටං. ලක්ඛණපටිවෙධතො පන උභයම්පි ගම්භීරං. ඉති තානි දුද්දසත්තා ගම්භීරානි. ඉතරෙසං පන ද්වින්නං දස්සනත්ථාය පයොගො භවග්ගග්ගහණත්ථං හත්ථපසාරණං විය, අවීචිඵුසනත්ථං පාදපසාරණං විය, සතධා භින්නස්ස වාලස්ස කොටියා කොටිපටිපාදනං විය ච හොති. ඉති තානි ගම්භීරත්තා දුද්දසානි. එවං දුද්දසත්තා ගම්භීරෙසු ගම්භීරත්තා ච දුද්දසෙසු චතූසු සච්චෙසු උග්ගහාදිවසෙන පුබ්බභාගඤාණුප්පත්තිං සන්ධාය ඉදං ‘‘දුක්ඛෙ ඤාණ’’න්තිආදි වුත්තං. පටිවෙධක්ඛණෙ පන එකමෙව තං ඤාණං හොති.

අපරෙ පනාහු – චතුබ්බිධං සච්චෙසු ඤාණං සුතමයඤාණං වවත්ථානඤාණං සම්මසනඤාණං අභිසමයඤාණන්ති. තත්ථ කතමං සුතමයඤාණං? සංඛිත්තෙන වා විත්ථාරෙන වා චත්තාරි සච්චානි සුත්වා ජානාති ‘‘ඉදං දුක්ඛං, අයං සමුදයො, අයං නිරොධො, අයං මග්ගො’’ති. ඉදං **සුතමයඤාණං**. කතමං වවත්ථානඤාණං? සො සුතානං අත්ථං උපපරික්ඛති ධම්මතො ච ලක්ඛණතො ච, ‘‘ඉමෙ ධම්මා ඉමස්මිං සච්චෙ පරියාපන්නා, ඉමස්ස සච්චස්ස ඉදං ලක්ඛණ’’න්ති සන්නිට්ඨානං කරොති. ඉදං **වවත්ථානඤාණං**. කතමං සම්මසනඤාණං? සො එවං යථානුපුබ්බං චත්තාරි සච්චානි වවත්ථපෙත්වා අථ දුක්ඛමෙව ගහෙත්වා යාව ගොත්‍රභුඤාණං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො සම්මසති. ඉදං **සම්මසනඤාණං**. කතමං අභිසමයඤාණං? ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ එකෙන ඤාණෙන චත්තාරි සච්චානි අපුබ්බං අචරිමං අභිසමෙති ‘‘දුක්ඛං පරිඤ්ඤාභිසමයෙන, සමුදයං පහානාභිසමයෙන, නිරොධං සච්ඡිකිරියාභිසමයෙන මග්ගං භාවනාභිසමයෙන අභිසමෙතී’’ති. ඉදං **අභිසමයඤාණ**න්ති.

සම්මාසඞ්කප්පනිද්දෙසෙ කාමතො නිස්සටොති **නෙක්ඛම්මසඞ්කප්පො.** බ්‍යාපාදතො නිස්සටොති **අබ්‍යාපාදසඞ්කප්පො.** විහිංසාය නිස්සටොති **අවිහිංසාසඞ්කප්පො.** තත්ථ නෙක්ඛම්මවිතක්කො කාමවිතක්කස්ස පදඝාතං පදච්ඡෙදං කරොන්තො උප්පජ්ජති, අබ්‍යාපාදවිතක්කො බ්‍යාපාදවිතක්කස්ස,

අවිහිංසාවිතක්කො විහිංසාවිතක්කස්ස. තථා නෙක්ඛම්මඅබ්‍යාපාදඅවිහිංසාවිතක්කා කාමබ්‍යාපාදවිහිංසාවිතක්කානං පච්චනීකා හුත්වා උප්පජ්ජන්ති.

තත්ථ යොගාවචරො කාමවිතක්කස්ස පදඝාතනත්ථං කාමවිතක්කං වා සම්මසති අඤ්ඤං වා පන කිඤ්චි සඞ්ඛාරං. අථස්ස විපස්සනාක්ඛණෙ විපස්සනාසම්පයුත්තො සඞ්කප්පො තදඞ්ගවසෙන කාමවිතක්කස්ස පදඝාතං පදච්ඡෙදං කරොන්තො උප්පජ්ජති, විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා මග්ගං පාපෙති. අථස්ස මග්ගක්ඛණෙ මග්ගසම්පයුත්තො සඞ්කප්පො සමුච්ඡෙදවසෙන කාමවිතක්කස්ස පදඝාතං පදච්ඡෙදං කරොන්තො උප්පජ්ජති. බ්‍යාපාදවිතක්කස්සපි පදඝාතනත්ථං බ්‍යාපාදවිතක්කං වා අඤ්ඤං වා සඞ්ඛාරං, විහිංසාවිතක්කස්ස පදඝාතනත්ථං විහිංසාවිතක්කං වා අඤ්ඤං වා සඞ්ඛාරං සම්මසති. අථස්ස විපස්සනාක්ඛණෙති සබ්බං පුරිමනයෙනෙව යොජෙතබ්බං.

කාමවිතක්කාදීනං පන තිණ්ණම්පි පාළියං විභත්තෙසු අට්ඨතිංසාරම්මණෙසු එකකම්මට්ඨානම්පි අපච්චනීකං නාම නත්ථි. එකන්තතො පන කාමවිතක්කස්ස තාව අසුභෙසු පඨමජ්ඣානමෙව පච්චනීකං, බ්‍යාපාදවිතක්කස්ස මෙත්තාය තිකචතුක්කජ්ඣානානි, විහිංසආවිතක්කස්ස කරුණාය තිකචතුක්කජ්ඣානානි. තස්මා අසුභපරිකම්මං කත්වා ඣානං සමාපන්නස්ස සමාපත්තික්ඛණෙ ඣානසම්පයුත්තො විතක්කො වික්ඛම්භනවසෙන කාමවිතක්කස්ස පච්චනීකො හුත්වා උප්පජ්ජති, ඣානං පාදකං කත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙන්තස්ස විපස්සනාක්ඛණෙ විපස්සනාසම්පයුත්තො සඞ්කප්පො තදඞ්ගවසෙන කාමවිතක්කස්ස පච්චනීකො හුත්වා උප්පජ්ජති, විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා මග්ගං පාපෙන්තස්ස මග්ගක්ඛණෙ මග්ගසම්පයුත්තො සඞ්කප්පො සමුච්ඡෙදවසෙන කාමවිතක්කස්ස පච්චනීකො හුත්වා උප්පජ්ජති. එවං උප්පන්නො නෙක්ඛම්මසඞ්කප්පොති වුච්චතීති වෙදිතබ්බො.

මෙත්තාය පන පරිකම්මං කත්වා, කරුණාය පරිකම්මං කත්වා ඣානං සමාපන්නස්සාති සබ්බං පුරිමනයෙනෙව යොජෙතබ්බං. එවං උප්පන්නො අබ්‍යාපාදසඞ්කප්පොති වුච්චති, අවිහිංසාසඞ්කප්පොති වුච්චතීති වෙදිතබ්බො. එවමෙතෙ නෙක්ඛම්මසඞ්කප්පාදයො විපස්සනාඣානවසෙන උප්පත්තීනං නානත්තා පුබ්බභාගෙ නානා, මග්ගක්ඛණෙ පන ඉමෙසු තීසු ඨානෙසු උප්පන්නස්ස අකුසලසඞ්කප්පස්ස පදච්ඡෙදතො අනුප්පත්තිසාධනවසෙන මග්ගඞ්ගං පූරයමානො එකොව කුසලසඞ්කප්පො උප්පජ්ජති. අයං සම්මාසඞ්කප්පො නාම.

සම්මාවාචානිද්දෙසෙපි යස්මා අඤ්ඤෙනෙව චිත්තෙන මුසාවාදා විරමති, අඤ්ඤෙන අඤ්ඤෙන පිසුණාවාචාදීහි, තස්මා චතස්සොපෙතා වෙරමණියො

පුබ්බභාගෙ නානා, මග්ගක්ඛණෙ පන මිච්ඡාවාචාසඞ්ඛාතාය චතුබ්බිධාය අකුසලදුස්සීල්‍යචෙතනාය පදච්ඡෙදතො අනුප්පත්තිසාධනවසෙන මග්ගඞ්ගං පූරයමානා එකාව සම්මාවාචාසඞ්ඛාතා කුසලවෙරමණී උප්පජ්ජති. අයං සම්මාවාචා නාම.

සම්මාකම්මන්තනිද්දෙසෙපි යස්මා අඤ්ඤෙනෙව චිත්තෙන පාණාතිපාතා විරමති, අඤ්ඤෙන අදින්නාදානා, අඤ්ඤෙන මිච්ඡාචාරා, තස්මා තිස්සොපෙතා වෙරමණියො පුබ්බභාගෙ නානා, මග්ගක්ඛණෙ පන මිච්ඡාකම්මන්තසඞ්ඛාතාය තිවිධාය අකුසලදුස්සීල්‍යචෙතනාය පදච්ඡෙදතො අනුප්පත්තිසාධනවසෙන මග්ගඞ්ගං පූරයමානා එකාව සම්මාකම්මන්තසඞ්ඛාතා කුසලවෙරමණී උප්පජ්ජති. අයං සම්මාකම්මන්තො නාම.

සම්මාආජීවනිද්දෙසෙ **ඉධාති** ඉමස්මිං සාසනෙ. **අරියසාවකොති** අරියස්ස බුද්ධස්ස සාවකො. **මිච්ඡාආජීවං පහායාති** පාපකං ආජීවං පජහිත්වා. **සම්මාආජීවෙනාති** බුද්ධප්පසත්ථෙන කුසලආජීවෙන. **ජීවිකං කප්පෙතීති** ජීවිතප්පවත්තිං පවත්තෙති. ඉධාපි යස්මා අඤ්ඤෙනෙව චිත්තෙන කායද්වාරවීතික්කමා විරමති, අඤ්ඤෙනෙව වචීද්වාරවීතික්කමා, තස්මා පුබ්බභාගෙ නානාක්ඛණෙසු උප්පජ්ජති, මග්ගක්ඛණෙ පන ද්වීසු ද්වාරෙසු සත්තන්නං කම්මපථානං වසෙන උප්පන්නාය මිච්ඡාආජීවදුස්සීල්‍යචෙතනාය පදච්ඡෙදතො අනුප්පත්තිසාධනවසෙන මග්ගඞ්ගං පූරයමානා එකාව සම්මාආජීවසඞ්ඛාතා කුසලවෙරමණී උප්පජ්ජති. අයං සම්මාආජීවො නාම.

සම්මාවායාමනිද්දෙසෙ **ඉධ භික්ඛූති** ඉමස්මිං සාසනෙ පටිපන්නකො භික්ඛු. **අනුප්පන්නානන්ති** අනිබ්බත්තානං. **පාපකානන්ති** ලාමකානං. **අකුසලානං ධම්මානන්ති** අකොසල්ලසම්භූතානං ධම්මානං. **අනුප්පාදායාති** න උප්පාදනත්ථාය. **ඡන්දං ජනෙතීති** කත්තුකම්‍යතාසඞ්ඛාතං කුසලච්ඡන්දං ජනෙති උප්පාදෙති. **වායමතීති** පයොගං ජනෙති පරක්කමං කරොති. **වීරියං ආරභතීති** කායිකං චෙතසිකං වීරියං කරොති. **චිත්තං පග්ගණ්හාතීති** තෙනෙව සහජාතවීරියෙන චිත්තං උක්ඛිපති. **පදහතීති** පධානවීරියං කරොති. පටිපාටියා පනෙතානි චත්තාරිපි පදානි ආසෙවනාභාවනාබහුලීකම්මසාතච්චකිරියාහි යොජෙතබ්බානි.

උප්පන්නානන්ති අනුප්පන්නානන්ති අවත්තබ්බතං ආපන්නානං. **පහානායාති** පජහනත්ථාය. **අනුප්පන්නානං කුසලානං ධම්මානන්ති** අනිබ්බත්තානං කොසල්ලසම්භූතානං ධම්මානං. **උප්පාදායාති** උප්පාදනත්ථාය. **උප්පන්නානන්ති** නිබ්බත්තානං. **ඨිතියාති** ඨිතත්ථාය. **අසම්මොසායාති** අනස්සනත්ථං. **භියොභාවායාති** පුනප්පුනං භාවාය. **වෙපුල්ලායාති** විපුලභාවාය. **භාවනායාති** වඩ්ඪියා. **පාරිපූරියාති** පරිපූරණත්ථාය.

එතෙ පන සම්මාවායාමසඞ්ඛාතා චත්තාරො සම්මප්පධානා පුබ්බභාගෙ ලොකියා, මග්ගක්ඛණෙ ලොකුත්තරා. මග්ගක්ඛණෙ පන එකමෙව වීරියං චතුකිච්චසාධනවසෙන චත්තාරි නාමානි ලභති. තත්ථ ලොකියා කස්සපසංයුත්තෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා. වුත්තඤ්හි තත්ථ –

> ‘‘චත්තාරොමෙ, ආවුසො, සම්මප්පධානා; කතමෙ චත්තාරො? ඉධාවුසො, භික්ඛු ‘අනුප්පන්නා මෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා උප්පජ්ජමානා අනත්ථාය සංවත්තෙය්‍යු’න්ති ආතප්පං කරොති, ‘උප්පන්නා මෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා අප්පහීයමානා අනත්ථාය සංවත්තෙය්‍යු’න්ති ආතප්පං කරොති, ‘අනුප්පන්නා මෙ කුසලා ධම්මා අනුප්පජ්ජමානා අනත්ථාය සංවත්තෙය්‍යු’න්ති ආතප්පං කරොති, ‘උප්පන්නා මෙ කුසලා ධම්මා නිරුජ්ඣමානා අනත්ථාය සංවත්තෙය්‍යු’න්ති ආතප්පං කරොතී’’ති (සං. නි. 2.145);

තත්ථ ච **අනුප්පන්නා**ති අසමුදාචාරවසෙන වා අනනුභූතාරම්මණවසෙන වා අනුප්පන්නා. අඤ්ඤථා හි අනමතග්ගෙ සංසාරෙ අනුප්පන්නා පාපකා අකුසලා ධම්මා නාම නත්ථි, අනුප්පන්නා පන උප්පජ්ජමානාපි එතෙයෙව උප්පජ්ජන්ති, පහීයමානාපි එතෙයෙව පහීයන්ති.

තත්ථ එකච්චස්ස වත්තගන්ථධුතඞ්ගසමාධිවිපස්සනානවකම්මභවානං අඤ්ඤතරවසෙන කිලෙසා න සමුදාචරන්ති. කථං? එකච්චො හි වත්තසම්පන්නො හොති, අසීති ඛන්ධකවත්තානි චුද්දස මහාවත්තානි චෙතියඞ්ගණබොධියඞ්ගණපානීයමාළකඋපොසථාගාරආගන්තුකගමිකවත්තානි ච කරොන්තස්සෙව කිලෙසා ඔකාසං න ලභන්ති. අපරභාගෙ පනස්ස වත්තානි විස්සජ්ජෙත්වා භින්නවත්තස්ස චරතො අයොනිසොමනසිකාරං සතිවොස්සග්ගඤ්ච ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවම්පි අසමුදාචාරවසෙන අනුප්පන්නා උප්පජ්ජන්ති නාම.

එකච්චො ගන්ථයුත්තො හොති, එකම්පි නිකායං ගණ්හාති ද්වෙපි තයොපි චත්තාරොපි පඤ්චපි. තස්ස තෙපිටකං බුද්ධවචනං අත්ථවසෙන පාළිවසෙන අනුසන්ධිවසෙන පුබ්බාපරවසෙන ගණ්හන්තස්ස සජ්ඣායන්තස්ස චින්තෙන්තස්ස වාචෙන්තස්ස දෙසෙන්තස්ස පකාසෙන්තස්ස කිලෙසා ඔකාසං න ලභන්ති. අපරභාගෙ පනස්ස ගන්ථකම්මං පහාය කුසීතස්ස චරතො අයොනිසොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවම්පි අසමුදාචාරවසෙන අනුප්පන්නා උප්පජ්ජන්ති නාම.

එකච්චො පන ධුතඞ්ගධරො හොති, තෙරස ධුතඞ්ගගුණෙ සමාදාය වත්තති, තස්ස ධුතඞ්ගගුණෙ පරිහරන්තස්ස කිලෙසා ඔකාසං න ලභන්ති. අපරභාගෙ පනස්ස ධුතඞ්ගානි විස්සජ්ජෙත්වා බාහුල්ලාය ආවත්තස්ස චරතො අයොනිසොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවම්පි අසමුදාචාරවසෙන අනුප්පන්නා උප්පජ්ජන්ති නාම.

එකච්චො අට්ඨසු සමාපත්තීසු චිණ්ණවසී හොති, තස්ස පඨමජ්ඣානාදීසු ආවජ්ජනවසීආදීනං වසෙන විහරන්තස්ස කිලෙසා ඔකාසං න ලභන්ති. අපරභාගෙ පනස්ස පරිහීනජ්ඣානස්ස වා විස්සට්ඨජ්ඣානස්ස වා හස්සාදීසු අනුයුත්තස්ස විහරතො අයොනිසොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවම්පි අසමුදාචාරවසෙන අනුප්පන්නා උප්පජ්ජන්ති නාම.

එකච්චො පන විපස්සකො හොති, සත්තසු වා අනුපස්සනාසු (පටි. ම. 3.35) අට්ඨාරසසු වා මහාවිපස්සනාසු (පටි. ම. 1.22) කම්මං කරොන්තො විහරති, තස්ස එවං විහරතො කිලෙසා ඔකාසං න ලභන්ති. අපරභාගෙ පනස්ස විපස්සනාකම්මං පහාය කායදළ්හීබහුලස්ස විහරතො අයොනිසොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවම්පි අසමුදාචාරවසෙන අනුප්පන්නා උප්පජ්ජන්ති නාම.

එකච්චො නවකම්මිකො හොති, උපොසථාගාරභොජනසාලාදීනි කරොති, තස්ස තෙසං උපකරණානි චින්තෙන්තස්ස කිලෙසා ඔකාසං න ලභන්ති. අපරභාගෙ පනස්ස නවකම්මෙ නිට්ඨිතෙ වා විස්සට්ඨෙ වා අයොනිසොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවම්පි අසමුදාචාරවසෙන අනුප්පන්නා උප්පජ්ජන්ති නාම.

එකච්චො පන බ්‍රහ්මලොකතො ආගතො සුද්ධසත්තො හොති, තස්ස අනාසෙවනාය කිලෙසා ඔකාසං න ලභන්ති. අපරභාගෙ පනස්ස ලද්ධාසෙවනස්ස අයොනිසොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවම්පි අසමුදාචාරවසෙන අනුප්පන්නා උප්පජ්ජන්ති නාම. එවං තාව අසමුදාචාරවසෙන අනුප්පන්නතා වෙදිතබ්බා.

කථං අනනුභූතාරම්මණවසෙන? ඉධෙකච්චො අනනුභූතපුබ්බං මනාපිකාදිභෙදං ආරම්මණං ලභති, තස්ස තත්ථ අයොනිසොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම රාගාදයො කිලෙසා උප්පජ්ජන්ති. එවං අනනුභූතාරම්මණවසෙන අනුප්පන්නා උප්පජ්ජන්ති නාම. එවං අනුප්පන්නානං අකුසලානං උප්පාදෙ සති අත්තනො අනත්ථං පස්සිත්වා තෙසං අනුප්පාදාය සතිපට්ඨානභාවනානුයොගෙන පඨමං සම්මප්පධානං භාවෙති, උප්පන්නෙසු පන තෙසු තෙසං අප්පහානතො අත්තනො අනත්ථං පස්සිත්වා තෙසං පහානාය දුතියං තථෙව සම්මප්පධානං භාවෙති.

අනුප්පන්නා කුසලා ධම්මාති සමථවිපස්සනා චෙව මග්ගො ච. තෙසං අනුප්පාදෙ අත්තනො අනත්ථං පස්සිත්වා තෙසං උප්පාදනත්ථාය තථෙව තතියං සම්මප්පධානං භාවෙති. **උප්පන්නා කුසලා ධම්මාති** සමථවිපස්සනාව. මග්ගො පන සකිං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣමානො අනත්ථාය සංවත්තනකො නාම නත්ථි. සො හි ඵලස්ස පච්චයං දත්වාව නිරුජ්ඣති. තාසං සමථවිපස්සනානං නිරොධතො අත්තනො අනත්ථං පස්සිත්වා තාසං ඨිතියා

තථෙව චතුත්ථං සම්මප්පධානං භාවෙති. ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ පන එකමෙව වීරියං.

යෙ එවං අනුප්පන්නා උප්පජ්ජෙය්‍යුං, තෙ යථා නෙව උප්පජ්ජන්ති, එවං තෙසං අනුප්පන්නානං අනුප්පාදකිච්චං, උප්පන්නානඤ්ච පහානකිච්චං සාධෙති. **උප්පන්නාති** එත්ථ චතුබ්බිධං උප්පන්නං වත්තමානුප්පන්නං භූතාපගතුප්පන්නං ඔකාසකතුප්පන්නං භූමිලද්ධුප්පන්නන්ති. තත්ථ සබ්බම්පි උප්පාදජරාභඞ්ගසමඞ්ගිසඞ්ඛාතං **වත්තමානුප්පන්නං** නාම. ආරම්මණරසං අනුභවිත්වා නිරුද්ධං අනුභූතාපගතසඞ්ඛාතං කුසලාකුසලං උප්පාදාදිත්තයමනුප්පත්වා නිරුද්ධං භුත්වාපගතසඞ්ඛාතං සෙසසඞ්ඛතඤ්ච **භූතාපගතුප්පන්නං** නාම. ‘‘යානිස්ස තානි පුබ්බෙ කතානි කම්මානී’’ති එවමාදිනා (ම. නි. 3.248) නයෙන වුත්තං කම්මං අතීතම්පි සමානං අඤ්ඤං විපාකං පටිබාහිත්වා අත්තනො විපාකස්ස ඔකාසං කත්වා ඨිතත්තා තථා කතොකාසඤ්ච විපාකං අනුප්පන්නම්පි සමානං එවං කතෙ ඔකාසෙ එකන්තෙන උප්පජ්ජනතො **ඔකාසකතුප්පන්නං** නාම. තාසු තාසු භූමීසු අසමූහතං අකුසලං **භූමිලද්ධුප්පන්නං** නාම.

එත්ථ ච භූමියා භූමිලද්ධස්ස ච නානත්තං වෙදිතබ්බං – **භූමීති** හි විපස්සනාය ආරම්මණභූතා තෙභූමකා පඤ්චක්ඛන්ධා. භූමිලද්ධං නාම තෙසු ඛන්ධෙසු උප්පත්තිරහං කිලෙසජාතං. තෙන හි සා භූමිලද්ධා නාම හොතීති තස්මා භූමිලද්ධන්ති වුච්චති. සා ච ඛො න ආරම්මණවසෙන. ආරම්මණවසෙන හි සබ්බෙපි අතීතානාගතෙ පරිඤ්ඤාතෙපි ච ඛීණාසවානං ඛන්ධෙ ආරබ්භ කිලෙසා උප්පජ්ජන්ති. යදි ච තං භූමිලද්ධං නාම සියා, තස්ස අප්පහෙය්‍යතො න කොචි භවමූලං පජහෙය්‍ය. වත්ථුවසෙන පන භූමිලද්ධං වෙදිතබ්බං. යත්ථ යත්ථ හි විපස්සනාය අපරිඤ්ඤාතා ඛන්ධා උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ තත්ථ උප්පාදතො පභුති තෙසු වට්ටමූලං කිලෙසජාතං අනුසෙති. තං අප්පහීනට්ඨෙන භූමිලද්ධන්ති වෙදිතබ්බං.

තත්ථ ච යස්ස යෙසු ඛන්ධෙසු අප්පහීනට්ඨෙන අනුසයිතා කිලෙසා, තස්ස තෙ එව ඛන්ධා තෙසං කිලෙසානං වත්ථු, න අඤ්ඤෙසං සන්තකා ඛන්ධා. අතීතක්ඛන්ධෙසු ච අප්පහීනානුසයිතානං කිලෙසානං අතීතක්ඛන්ධාව වත්ථු, න ඉතරෙ. එස නයො අනාගතාදීසු. තථා කාමාවචරක්ඛන්ධෙසු අප්පහීනානුසයිතානං කිලෙසානං කාමාවචරක්ඛන්ධා එව වත්ථු, න ඉතරෙ. එස නයො රූපාරූපාවචරෙසු. සොතාපන්නාදීසු පන යස්ස යස්ස අරියපුග්ගලස්ස ඛන්ධෙසු තං තං වට්ටමූලං කිලෙසජාතං තෙන තෙන මග්ගෙන පහීනං, තස්ස තස්ස තෙ තෙ ඛන්ධා පහීනානං තෙසං තෙසං වට්ටමූලකානං කිලෙසානං අවත්ථුතො භූමීති සඞ්ඛං න ලභන්ති. පුථුජ්ජනස්ස සබ්බසො වට්ටමූලකිලෙසානං අප්පහීනත්තා යංකිඤ්චි කරියමානං කම්මං කුසලමකුසලං වා හොති, ඉච්චස්ස කම්මකිලෙසපච්චයාව වට්ටං වට්ටති, තස්ස තස්සෙව තං වට්ටමූලං

රූපක්ඛන්ධෙයෙව, න වෙදනාදීසු. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙයෙව වා, න රූපක්ඛන්ධාදීසූති න වත්තබ්බං. කස්මා? අවිසෙසෙන පඤ්චසුපි ඛන්ධෙසු අනුසයිතත්තා. කථං? පථවීරසාදි විය රුක්ඛෙ. යථා හි මහාරුක්ඛෙ පථවීතලං අධිට්ඨාය පථවීරසඤ්ච ආපොරසඤ්ච නිස්සාය තප්පච්චයා මූලඛන්ධසාඛාපසාඛාපල්ලවපලාසපුප්ඵඵලෙහි වඩ්ඪිත්වා නභං පූරෙත්වා යාව කප්පාවසානා බීජපරම්පරාය රුක්ඛපවෙණිං සන්තානයමානෙ ඨිතෙ තං පථවීරසාදිමූලෙයෙව, න ඛන්ධාදීසු. ඵලෙයෙව වා, න මූලාදීසූති න වත්තබ්බං. කස්මා? අවිසෙසෙන සබ්බෙසු මූලාදීසු අනුගතත්තාති. යථා පන තස්සෙව රුක්ඛස්ස පුප්ඵඵලාදීසු නිබ්බින්නො කොචි පුරිසො චතූසු දිසාසු මණ්ඩූකකණ්ටකං නාම විසකණ්ටකං ආකොටෙය්‍ය, අථ සො රුක්ඛො තෙන විසසම්ඵස්සෙන ඵුට්ඨො පථවීරසආපොරසානං පරියාදින්නත්තා අප්පසවධම්මතං ආගම්ම පුන සන්තානං නිබ්බත්තෙතුං න සක්කුණෙය්‍ය, එවමෙව ඛන්ධප්පවත්තියං නිබ්බින්නො කුලපුත්තො තස්ස පුරිසස්ස චතූසු දිසාසු රුක්ඛෙ විසයොජනං විය අත්තනො සන්තානෙ චතුමග්ගභාවනං ආරභති. අථස්ස සො ඛන්ධසන්තානො තෙන චතුමග්ගවිසසම්ඵස්සෙන සබ්බසො වට්ටමූලකිලෙසානං පරියාදින්නත්තා කිරියසභාවමත්තං උපගතකායකම්මාදිසබ්බකම්මප්පභෙදො හුත්වා ආයතිං පුනබ්භවානභිනිබ්බත්තනධම්මතං ආගම්ම භවන්තරසන්තානං නිබ්බත්තෙතුං න සක්කොති, කෙවලං චරිමවිඤ්ඤාණනිරොධෙන නිරින්ධනො විය ජාතවෙදො අනුපාදානො පරිනිබ්බායති. එවං භූමියා භූමිලද්ධස්ස ච නානත්තං වෙදිතබ්බං.

අපරම්පි චතුබ්බිධං උප්පන්නං සමුදාචාරුප්පන්නං ආරම්මණාධිග්ගහිතුප්පන්නං අවික්ඛම්භිතුප්පන්නං අසමූහතුප්පන්නන්ති. තත්ථ වත්තමානුප්පන්නමෙව **සමුදාචාරුප්පන්නං**. චක්ඛාදීනං පන ආපාථගතෙ ආරම්මණෙ පුබ්බභාගෙ අනුප්පජ්ජමානම්පි කිලෙසජාතං ආරම්මණස්ස අධිග්ගහිතත්තා එව අපරභාගෙ එකන්තෙන උප්පත්තිතො **ආරම්මණාධිග්ගහිතුප්පන්නන්ති** වුච්චති. සමථවිපස්සනානං අඤ්ඤතරවසෙන අවික්ඛම්භිතං කිලෙසජාතං චිත්තසන්තතිමනාරූළ්හම්පි උප්පත්තිනිවාරකස්ස හෙතුනො අභාවා **අවික්ඛම්භිතුප්පන්නං** නාම. සමථවිපස්සනාවසෙන පන වික්ඛම්භිතම්පි අරියමග්ගෙන අසමූහතත්තා උප්පත්තිධම්මතං අනතීතත්තා **අසමූහතුප්පන්න**න්ති වුච්චති. තිවිධම්පි චෙතං ආරම්මණාධිග්ගහිතාවික්ඛම්භිතාසමූහතුප්පන්නං භූමිලද්ධෙනෙව සඞ්ගහං ගච්ඡතීති වෙදිතබ්බං.

ඉච්චෙතස්මිං වුත්තප්පභෙදෙ උප්පන්නෙ යදෙතං වත්තමානභූතාපගතොකාසකතසමුදාචාරසඞ්ඛාතං උප්පන්නං, තං අමග්ගවජ්ඣත්තා කෙනචි මග්ගඤාණෙන පහාතබ්බං න හොති. යං පනෙතං භූමිලද්ධාරම්මණාධිග්ගහිතාවික්ඛම්භිතාසමූහතසඞ්ඛාතං උප්පන්නං, තස්ස තං උප්පන්නභාවං නාසයමානං යස්මා තං තං

ලොකියලොකුත්තරඤාණං උප්පජ්ජති, තස්මා තං සබ්බම්පි පහාතබ්බං හොතීති. එවං යෙ මග්ගො කිලෙසෙ පජහති, තෙ සන්ධාය ‘‘උප්පන්නාන’’න්තිආදි වුත්තං.

අථ මග්ගක්ඛණෙ කථං අනුප්පන්නානං කුසලානං උප්පාදාය භාවනා හොති, කථඤ්ච උප්පන්නානං ඨිතියාති? මග්ගප්පවත්තියා එව. මග්ගො හි පවත්තමානො පුබ්බෙ අනුප්පන්නපුබ්බත්තා අනුප්පන්නො නාම වුච්චති. අනාගතපුබ්බඤ්හි ඨානං ආගන්ත්වා අනනුභූතපුබ්බං වා ආරම්මණං අනුභවිත්වා වත්තාරො භවන්ති ‘‘අනාගතට්ඨානං ආගතම්හ, අනනුභූතං ආරම්මණං අනුභවාමා’’ති. යාවස්ස පවත්ති, අයමෙව ඨිති නාමාති ඨිතියා භාවෙතීතිපි වත්තුං වට්ටති. එවමෙතස්ස භික්ඛුනො ඉදං ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ එකමෙව වීරියං ‘‘අනුප්පන්නානං පාපකානං අකුසලානං ධම්මානං අනුප්පාදායා’’තිආදීනි චත්තාරි නාමානි ලභති. අයං ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ සම්මප්පධානකථා. එවමෙත්ථ ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා සම්මප්පධානා නිද්දිට්ඨාති.

සම්මාසතිනිද්දෙසෙ **කායෙ**ති රූපකායෙ. රූපකායො හි ඉධ අඞ්ගපච්චඞ්ගානං කෙසාදීනඤ්ච ධම්මානං සමූහට්ඨෙන හත්ථිකායරථකායාදයො විය කායොති අධිප්පෙතො. යථා ච සමූහට්ඨෙන, එවං කුච්ඡිතානං ආයට්ඨෙන. කුච්ඡිතානඤ්හි පරමජෙගුච්ඡානං සො ආයොතිපි කායො. **ආයො**ති උප්පත්තිදෙසො. තත්‍රායං වචනත්ථො – ආයන්ති තතොති ආයො. කෙ ආයන්ති? කුච්ඡිතා කෙසාදයො. ඉති කුච්ඡිතානං ආයොති කායො.

කායානුපස්සීති කායං අනුපස්සනසීලො, කායං වා අනුපස්සමානො. **කායෙ**ති ච වත්වාපි පුන **කායානුපස්සී**ති දුතියං කායග්ගහණං අසම්මිස්සතො වවත්ථානඝනවිනිබ්භොගාදිදස්සනත්ථං කතන්ති වෙදිතබ්බං. තෙන න කායෙ වෙදනානුපස්සී චිත්තධම්මානුපස්සී වා, අථ ඛො කායානුපස්සීයෙවාති කායසඞ්ඛාතෙ වත්ථුස්මිං කායානුපස්සනාකාරස්සෙව දස්සනෙන අසම්මිස්සතො වවත්ථානං දස්සිතං හොති. තථා න කායෙ අඞ්ගපච්චඞ්ගවිනිමුත්තඑකධම්මානුපස්සී, නාපි කෙසලොමාදිවිනිමුත්තඉත්ථිපුරිසානුපස්සී. යොපි චෙත්ථ කෙසලොමාදිකො භූතුපාදායසමූහසඞ්ඛාතො කායො, තත්ථාපි න භූතුපාදායවිනිමුත්තඑකධම්මානුපස්සී, අථ ඛො රථසම්භාරානුපස්සකො විය අඞ්ගපච්චඞ්ගසමූහානුපස්සී, නගරාවයවානුපස්සකො විය කෙසලොමාදිසමූහානුපස්සී, කදලික්ඛන්ධපත්තවට්ටිවිනිභුජ්ජකො විය රිත්තමුට්ඨිවිනිවෙඨකො විය ච භූතුපාදායසමූහානුපස්සීයෙවාති සමූහවසෙනෙව කායසඞ්ඛාතස්ස වත්ථුනො නානප්පකාරතො දස්සනෙන ඝනවිනිබ්භොගො දස්සිතො හොති. න හෙත්ථ යථාවුත්තසමූහවිනිමුත්තො කායො වා ඉත්ථී වා පුරිසො වා අඤ්ඤො වා කොචි ධම්මො දිස්සති,

යථාවුත්තධම්මසමූහමත්තෙයෙව පන තථා තථා සත්තා මිච්ඡාභිනිවෙසං කරොන්ති. තෙනාහු පොරාණා –

‘‘යං පස්සති න තං දිට්ඨං, යං දිට්ඨං තං න පස්සති;
අපස්සං බජ්ඣතෙ මූළ්හො, බජ්ඣමානො න මුච්චතී’’ති.

ඝනවිනිබ්භොගාදිදස්සනත්ථන්ති වුත්තං. ආදිසද්දෙන චෙත්ථ අයම්පි අත්ථො වෙදිතබ්බො – අයඤ්හි එතස්මිං කායෙ කායානුපස්සීයෙව, න අඤ්ඤධම්මානුපස්සී. කිං වුත්තං හොති? යථා අනුදකභූතායපි මරීචියා උදකානුපස්සිනො හොන්ති, න එවං අනිච්චදුක්ඛානත්තාසුභභූතෙයෙව ඉමස්මිං කායෙ නිච්චසුඛත්තසුභභාවානුපස්සී, අථ ඛො කායානුපස්සී

අනිච්චදුක්ඛානත්තාසුභාකාරසමූහානුපස්සීයෙවාති වුත්තං හොති. අථ වා ය්වායං මහාසතිපට්ඨානෙ ‘‘ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු අරඤ්ඤගතො වා රුක්ඛමූලගතො වා…පෙ…. සො සතොව අස්සසතී’’තිආදිනා (දී. නි. 2.374; ම. නි. 1.107) නයෙන අස්සාසපස්සාසාදි චුණ්ණකජාතඅට්ඨිකපරියොසානො කායො වුත්තො, යො ච පරතො සතිපට්ඨානකථායං ‘‘ඉධෙකච්චො පථවීකායං අනිච්චතො අනුපස්සති, ආපොකායං, තෙජොකායං, වායොකායං, කෙසකායං, ලොමකායං, ඡවිකායං, චම්මකායං, මංසකායං, රුහිරකායං, න්හාරුකායං, අට්ඨිකායං, අට්ඨිමිඤ්ජකාය’’න්ති (පටි. ම. 3.35) කායො වුත්තො, තස්ස සබ්බස්ස ඉමස්මිංයෙව කායෙ අනුපස්සනතො කායෙ කායානුපස්සීති එවම්පි අත්ථො දට්ඨබ්බො.

අථ වා කායෙ අහන්ති වා මමන්ති වා එවං ගහෙතබ්බස්ස කස්සචි අනනුපස්සනතො තස්ස තස්සෙව පන කෙසලොමාදිකස්ස නානාධම්මසමූහස්ස අනුපස්සනතො කායෙ කෙසාදිධම්මසමූහසඞ්ඛාතකායානුපස්සීති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො. අපිච ‘‘ඉමස්මිං කායෙ අනිච්චතො අනුපස්සති, නො නිච්චතො’’තිආදිනා අනුක්කමෙන පරතො ආගතනයස්ස සබ්බස්සෙව අනිච්චලක්ඛණාදිනො ආකාරසමූහසඞ්ඛාතස්ස කායස්ස අනුපස්සනතොපි කායෙ කායානුපස්සීති එවම්පි අත්ථො දට්ඨබ්බො. අයං පන චතුසතිපට්ඨානසාධාරණො අත්ථො.

කායෙ කායානුපස්සීති අස්සාසපස්සාසකායාදිකෙ බහුධා වුත්තෙ කායෙ එකෙකකායානුපස්සී. **විහරතීති** චතූසු ඉරියාපථවිහාරෙසු අඤ්ඤතරවිහාරසමායොගපරිදීපනමෙතං, එකං ඉරියාපථබාධනං අඤ්ඤෙන ඉරියාපථෙන විච්ඡින්දිත්වා අපතමානං අත්තානං හරති පවත්තෙතීති අත්ථො. **ආතාපීති** කායපරිග්ගාහකවීරියසමායොගපරිදීපනමෙතං. සො හි යස්මා තස්මිං සමයෙ යං තං වීරියං තීසු භවෙසු කිලෙසානං ආතාපනතො ආතාපොති වුච්චති, තෙන සමන්නාගතො හොති, තස්මා ‘‘ආතාපී’’ති වුච්චති. **සම්පජානොති** කායපරිග්ගාහකෙන සම්පජඤ්ඤසඞ්ඛාතෙන

ඤාණෙන සමන්නාගතො. **සතිමාති** කායපරිග්ගාහිකාය සතියා සමන්නාගතො. අයං පන යස්මා සතියා ආරම්මණං පරිග්ගහෙත්වා පඤ්ඤාය අනුපස්සති. න හි සතිවිරහිතස්ස අනුපස්සනා නාම අත්ථි. තෙනෙවාහ – ''සතිඤ්ච ඛ්වාහං, භික්ඛවෙ, සබ්බත්ථිකං වදාමී''ති (සං. නි. 5.234). තස්මා එත්ථ ''කායෙ කායානුපස්සී විහරතී''ති එත්තාවතා කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානකම්මට්ඨානං වුත්තං හොති. අථ වා යස්මා අනාතාපිනො අන්තොසඞ්ඛෙපො අන්තරායකරො හොති, අසම්පජානො උපායපරිග්ගහෙ අනුපායපරිවජ්ජනෙ ච සම්මුය්හති, මුට්ඨස්සති උපායාපරිච්චාගෙ අනුපායාපරිග්ගහෙ ච අසමත්ථො හොති, තෙනස්ස තං කම්මට්ඨානං න සම්පජ්ජති, තස්මා යෙසං ධම්මානං ආනුභාවෙන තං සම්පජ්ජති, තෙසං දස්සනත්ථං ''ආතාපී සම්පජානො සතිමා''ති ඉදං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉති කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං සම්පයොගඞ්ගඤ්ච දස්සෙත්වා ඉදානි පහානඞ්ගං දස්සෙතුං **විනෙය්‍ය ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්සන්**ති වුත්තං. තත්ථ **විනෙය්‍යාති** තදඞ්ගවිනයෙන වා වික්ඛම්භනවිනයෙන වා විනයිත්වා. **ලොකෙති** ය්වායං කායො පුබ්බෙ පරිග්ගහිතො, ස්වෙව ඉධ ලුජ්ජනපලුජ්ජනට්ඨෙන ලොකො නාම. තස්මිං ලොකෙ අභිජ්ඣං දොමනස්සඤ්ච පජහිත්වාති අත්ථො. යස්මා පනස්ස න කායමත්තෙයෙව අභිජ්ඣාදොමනස්සං පහීයති, වෙදනාදීසුපි පහීයතියෙව, තස්මා ''පඤ්චපි උපාදානක්ඛන්ධා ලොකො''ති (විභ. 362) විභඞ්ගෙ වුත්තං. ලොකසඞ්ඛාතත්තායෙව තෙසං ධම්මානං අත්ථුද්ධාරවසෙනෙතං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යං පනාහ – ''තත්ථ කතමො ලොකො (විභ. 538), ස්වෙව කායො ලොකො''ති අයමෙවෙත්ථ අත්ථො. අභිජ්ඣාදොමනස්සන්ති ච සමාසෙත්වා වුත්තං. සංයුත්තඞ්ගුත්තරපාඨන්තරෙසු පන විසුං කත්වා පඨන්ති. සා පන අභිජ්ඣායන්ති පත්ථයන්ති එතාය, සයං වා අභිජ්ඣායති, අභිජ්ඣායනමත්තමෙව වා එසාති අභිජ්ඣා. යස්මා පනෙත්ථ අභිජ්ඣාගහණෙන කාමච්ඡන්දො, දොමනස්සගහණෙන බ්‍යාපාදො සඞ්ගහං ගච්ඡති, තස්මා නීවරණපරියාපන්නබලවධම්මද්වයදස්සනෙන නීවරණප්පහානං වුත්තං හොතීති වෙදිතබ්බං.

විසෙසෙන පනෙත්ථ අභිජ්ඣාවිනයෙන කායසම්පත්තිමූලකස්ස අනුරොධස්ස, දොමනස්සවිනයෙන කායවිපත්තිමූලකස්ස විරොධස්ස, අභිජ්ඣාවිනයෙන ච කායෙ අභිරතියා, දොමනස්සවිනයෙන කායභාවනාය අනභිරතියා, අභිජ්ඣාවිනයෙන කායෙ අභූතානං සුභසුඛභාවාදීනං පක්ඛෙපස්ස, දොමනස්සවිනයෙන කායෙ භූතානං අසුභාසුඛභාවාදීනං අපනයනස්ස පහානං වුත්තං. තෙන යොගාවචරස්ස යොගානුභාවො යොගසමත්ථතා ච දීපිතා හොති. යොගානුභාවො හි එස, යදයං අනුරොධවිරොධවිප්පමුත්තො අරතිරතිසහො අභූතපක්ඛෙපභූතාපනයනවිරහිතො ච හොති. අනුරොධවිරොධවිප්පමුත්තො

වෙස අරතිරතිසහො අභූතං අපක්ඛිපන්තො භූතඤ්ච අනපනෙන්තො යොගසමත්ථො හොතීති.

අපරො නයො – ‘‘කායෙ කායානුපස්සී’’ති එත්ථ අනුපස්සනාය කම්මට්ඨානං වුත්තං. ‘‘විහරතී’’ති එත්ථ වුත්තවිහාරෙන කම්මට්ඨානිකස්ස කායපරිහරණං. ‘‘ආතාපී’’තිආදීසු ආතාපෙන සම්මප්පධානං, සතිසම්පජඤ්ඤෙන සබ්බත්ථකකම්මට්ඨානං, කම්මට්ඨානපරිහරණූපායො වා. සතියා වා කායානුපස්සනාවසෙන පටිලද්ධසමථො, සම්පජඤ්ඤෙන විපස්සනා, අභිජ්ඣාදොමනස්සවිනයෙන භාවනාඵලං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

වෙදනාසු වෙදනානුපස්සීතිආදීසු ච වෙදනාදීනං පුන වචනෙ පයොජනං කායානුපස්සනායං වුත්තනයෙනෙව යථායොගං යොජෙත්වා වෙදිතබ්බං. අයං පන අසාධාරණත්ථො – සුඛාදීසු අනෙකප්පභෙදාසු වෙදනාසු විසුං විසුං අනිච්චාදිතො එකෙකවෙදනානුපස්සීති, සරාගාදිකෙ සොළසප්පභෙදෙ චිත්තෙ විසුං විසුං අනිච්චාදිතො එකෙකචිත්තානුපස්සීති, කායවෙදනාචිත්තානි ඨපෙත්වා සෙසතෙභූමකධම්මෙසු විසුං විසුං අනිච්චාදිතො එකෙකධම්මානුපස්සීති, සතිපට්ඨානසුත්තන්තෙ (දී. නි. 2.382; ම. නි. 1.115) වුත්තනයෙන නීවරණාදිධම්මානුපස්සීති වා. එත්ථ ච ‘‘කායෙ’’ති එකවචනං සරීරස්ස එකත්තා, ‘‘චිත්තෙ’’ති එකවචනං චිත්තස්ස සභාවභෙදාභාවතො ජාතිග්ගහණෙන කතන්ති වෙදිතබ්බං. යථා ච වෙදනාදයො අනුපස්සිතබ්බා, තථා අනුපස්සන්තො වෙදනාසු වෙදනානුපස්සී, චිත්තෙ චිත්තානුපස්සී, ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සීති වෙදිතබ්බො. කථං තාව වෙදනා අනුපස්සිතබ්බා? සුඛා තාව වෙදනා දුක්ඛතො, දුක්ඛා වෙදනා සල්ලතො, අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා අනිච්චතො අනුපස්සිතබ්බා. යථාහ –

> ‘‘යො සුඛං දුක්ඛතො අද්ද, දුක්ඛමද්දක්ඛි සල්ලතො;
> අදුක්ඛමසුඛං සන්තං, අද්දක්ඛි නං අනිච්චතො;
> ස වෙ සම්මද්දසො භික්ඛු, පරිජානාති වෙදනා’’ති. (සං. නි. 4.253);

සබ්බා එව චෙතා දුක්ඛතොපි අනුපස්සිතබ්බා. වුත්තඤ්හෙතං ‘‘යංකිඤ්චි වෙදයිතං, සබ්බං තං දුක්ඛස්මින්ති වදාමී’’ති (සං. නි. 4.259). සුඛදුක්ඛතොපි ච අනුපස්සිතබ්බා. යථාහ – ‘‘සුඛා වෙදනා ඨිතිසුඛා විපරිණාමදුක්ඛා. දුක්ඛා වෙදනා ඨිතිදුක්ඛා විපරිණාමසුඛා. අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා ඤාණසුඛා අඤ්ඤාණදුක්ඛා’’ති (ම. නි. 1.465). අපිච අනිච්චාදිසත්තඅනුපස්සනාවසෙනාපි අනුපස්සිතබ්බා.

චිත්තධම්මෙසුපි චිත්තං තාව ආරම්මණාධිපතිසහජාතභූමිකම්මවිපාකකිරියාදිනානත්තභෙදානං අනිච්චාදිසත්තඅනුපස්සනානං සරාගාදිසොළසභෙදානඤ්ච වසෙන අනුපස්සිතබ්බං, ධම්මා සලක්ඛණසාමඤ්ඤලක්ඛණානං සුඤ්ඤතාධම්මස්ස

අනිච්චාදිසත්තඅනුපස්සනානං සන්තාසන්තාදීනඤ්ච වසෙන අනුපස්සිතබ්බා. කාමඤ්චෙත්ථ යස්ස කායසඞ්ඛාතෙ ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්සං පහීනං, තස්ස වෙදනාදිලොකෙසුපි තං පහීනමෙව, නානාපුග්ගලවසෙන පන නානාක්ඛණිකසතිපට්ඨානභාවනාවසෙන ච සබ්බත්ථ වුත්තං. යතො වා එකත්ථ පහීනං, සෙසෙසුපි පහීනං හොති. තෙනෙවස්ස තත්ථ පහානදස්සනත්ථම්පි එවං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉති ඉමෙ චත්තාරො සතිපට්ඨානා පුබ්බභාගෙ නානාචිත්තෙසු ලබ්භන්ති. අඤ්ඤෙනෙව හි චිත්තෙන කායං පරිග්ගණ්හාති, අඤ්ඤෙන වෙදනං, අඤ්ඤෙන චිත්තං, අඤ්ඤෙන ධම්මෙ පරිග්ගණ්හාති. ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ පන එකචිත්තෙයෙව ලබ්භන්ති. ආදිතො හි කායං පරිග්ගණ්හිත්වා ආගතස්ස විපස්සනාසම්පයුත්තා සති කායානුපස්සනා නාම, තාය සතියා සමන්නාගතො පුග්ගලො කායානුපස්සී නාම. විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා අරියමග්ගං පත්තස්ස මග්ගක්ඛණෙ මග්ගසම්පයුත්තා සති කායානුපස්සනා නාම, තාය සතියා සමන්නාගතො පුග්ගලො කායානුපස්සී නාම. වෙදනං පරිග්ගණ්හිත්වා චිත්තං පරිග්ගණ්හිත්වා ධම්මෙ පරිග්ගණ්හිත්වා ආගතස්ස විපස්සනාසම්පයුත්තා සති ධම්මානුපස්සනා නාම, තාය සතියා සමන්නාගතො පුග්ගලො ධම්මානුපස්සී නාම. විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා අරියමග්ගං පත්තස්ස මග්ගක්ඛණෙ මග්ගසම්පයුත්තා සති ධම්මානුපස්සනා නාම, තාය සතියා සමන්නාගතො පුග්ගලො ධම්මානුපස්සී නාම. එවං තාව දෙසනා පුග්ගලෙ තිට්ඨති. කායෙ පන ''සුභ''න්ති විපල්ලාසප්පහානා කායපරිග්ගාහිකා සති මග්ගෙන සමිජ්ඣතීති කායානුපස්සනා නාම. වෙදනාය ''සුඛා''ති විපල්ලාසප්පහානා වෙදනාපරිග්ගාහිකා සති මග්ගෙන සමිජ්ඣතීති වෙදනානුපස්සනා නාම. චිත්තෙ ''නිච්ච''න්ති විපල්ලාසප්පහානා චිත්තපරිග්ගාහිකා සති මග්ගෙන සමිජ්ඣතීති චිත්තානුපස්සනා නාම. ධම්මෙසු ''අත්තා''ති විපල්ලාසප්පහානා ධම්මපරිග්ගාහිකා සති මග්ගෙන සමිජ්ඣතීති ධම්මානුපස්සනා නාම. ඉති එකාව මග්ගසම්පයුත්තා සති චතුකිච්චසාධකත්තෙන චත්තාරි නාමානි ලභති. තෙන වුත්තං ''ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ පන එකචිත්තෙයෙව ලබ්භන්තී''ති.

සම්මාසමාධිනිද්දෙසෙ **විවිච්චෙව කාමෙහීති** කාමෙහි විවිච්චිත්වා විනා හුත්වා අපක්කමිත්වා. යො පනායමෙත්ථ එවකාරො, සො නියමත්ථොති වෙදිතබ්බො. යස්මා ච නියමත්ථො, තස්මා පඨමජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරණසමයෙ අවිජ්ජමානානම්පි කාමානං තස්ස පඨමජ්ඣානස්ස පටිපක්ඛභාවං කාමපරිච්චාගෙනෙව චස්ස අධිගමං දීපෙති. කථං? ''විවිච්චෙව කාමෙහී''ති එවඤ්හි නියමෙ කයිරමානෙ ඉදං පඤ්ඤායති – නූනිමස්ස ඣානස්ස කාමා පටිපක්ඛභූතා, යෙසු සති ඉදං න පවත්තති, අන්ධකාරෙ සති පදීපොභාසො විය, තෙසං පරිච්චාගෙනෙව චස්ස අධිගමො හොති ඔරිමතීරපරිච්චාගෙන පාරිමතීරස්ස විය. තස්මා නියමං කරොතීති.

තත්ථ සියා, කස්මා පනෙස පුබ්බපදෙයෙව වුත්තො, න උත්තරපදෙ, කිං අකුසලෙහි ධම්මෙහි අවිවිච්චාපි ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරෙය්‍යාති? න ඛො පනෙතං එවං දට්ඨබ්බං. තංනිස්සරණතො හි පුබ්බපදෙ එස වුත්තො. කාමධාතුසමතික්කමනතො හි කාමරාගපටිපක්ඛතො ච ඉදං ඣානං කාමානමෙව නිස්සරණං. යථාහ – ‘‘කාමානමෙතං නිස්සරණං යදිදං නෙක්ඛම්ම’’න්ති (ඉතිවු. 72). උත්තරපදෙපි පන යථා ‘‘ඉධෙව, භික්ඛවෙ, සමණො, ඉධ දුතියො සමණො’’ති (ම. නි. 1.139; අ. නි. 4.241) එත්ථ එවකාරො ආනෙත්වා වුච්චති, එවං වත්තබ්බො. න හි සක්කා ඉතො අඤ්ඤෙහිපි නීවරණසඞ්ඛාතෙහි අකුසලෙහි ධම්මෙහි අවිවිච්ච ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරිතුං. තස්මා ‘‘විවිච්චෙව කාමෙහි විවිච්චෙව අකුසලෙහි ධම්මෙහී’’ති එවං පදද්වයෙපි එස දට්ඨබ්බො. පදද්වයෙපි ච කිඤ්චාපි විවිච්චාති ඉමිනා සාධාරණවචනෙන තදඞ්ගවික්ඛම්භනසමුච්ඡෙදපටිප්පස්සද්ධිනිස්සරණවිවෙකා චිත්තකායඋපධිවිවෙකා ච සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති, තථාපි පුබ්බභාගෙ කායවිවෙකචිත්තවිවෙකවික්ඛම්භනවිවෙකා දට්ඨබ්බා, ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ කායවිවෙකචිත්තවිවෙකසමුච්ඡෙදවිවෙකපටිප්පස්සද්ධිවිවෙකනිස්සරණවිවෙකා.

කාමෙහීති ඉමිනා පන පදෙන යෙ ච මහානිද්දෙසෙ ‘‘කතමෙ වත්ථුකාමා මනාපිකා රූපා’’තිආදිනා (මහානි. 1) නයෙන වත්ථුකාමා වුත්තා, යෙ ච තත්ථෙව විභඞ්ගෙ ච ‘‘ඡන්දො කාමො, රාගො කාමො, ඡන්දරාගො කාමො, සඞ්කප්පො කාමො, රාගො කාමො, සඞ්කප්පරාගො කාමො’’ති (මහානි. 1; විභ. 564) එවං කිලෙසකාමා වුත්තා, තෙ සබ්බෙපි සඞ්ගහිතා ඉච්චෙව දට්ඨබ්බා. එවඤ්හි සති විවිච්චෙව කාමෙහීති වත්ථුකාමෙහිපි විවිච්චෙවාති අත්ථො යුජ්ජති. තෙන කායවිවෙකො වුත්තො හොති.

විවිච්ච අකුසලෙහි ධම්මෙහීති කිලෙසකාමෙහි සබ්බාකුසලෙහි වා විවිච්චාති අත්ථො යුජ්ජති. තෙන චිත්තවිවෙකො වුත්තො හොති. පුරිමෙන චෙත්ථ වත්ථුකාමෙහි විවෙකවචනතො එව කාමසුඛපරිච්චාගො, දුතියෙන කිලෙසකාමෙහි විවෙකවචනතො නෙක්ඛම්මසුඛපරිග්ගහො විභාවිතො හොති. එවං වත්ථුකාමකිලෙසකාමවිවෙකවචනතොයෙව ච එතෙසං පඨමෙන සංකිලෙසවත්ථුප්පහානං, දුතියෙන සංකිලෙසප්පහානං. පඨමෙන ලොලභාවස්ස හෙතුපරිච්චාගො, දුතියෙන බාලභාවස්ස. පඨමෙන ච පයොගසුද්ධි, දුතියෙන ආසයපොසනං විභාවිතං හොතීති විඤ්ඤාතබ්බං. එස තාව නයො කාමෙහීති එත්ථ වුත්තකාමෙසු වත්ථුකාමපක්ඛෙ.

කිලෙසකාමපක්ඛෙ පන ඡන්දොති ච රාගොති ච එවමාදීහි අනෙකභෙදො කාමච්ඡන්දොව කාමොති අධිප්පෙතො. සො ච අකුසලපරියාපන්නොපි සමානො ‘‘තත්ථ කතමෙ කාමා, ඡන්දො

කාමො''තිආදිනා (විභ. 564) නයෙන විභඞ්ගෙ උපරි ඣානඞ්ගපටිපක්ඛතො විසුං වුත්තො, කිලෙසකාමත්තා වා පුරිමපදෙ වුත්තො, අකුසලපරියාපන්නත්තා දුතියපදෙ. අනෙකභෙදතො චස්ස කාමතොති අවත්වා කාමෙහීති වුත්තං. අඤ්ඤෙසම්පි ච ධම්මානං අකුසලභාවෙ විජ්ජමානෙ ''තත්ථ කතමෙ අකුසලා ධම්මා, කාමච්ඡන්දො''තිආදිනා (විභ. 564) නයෙන **විභඞ්ගෙ** උපරි ඣානඞ්ගපච්චනීකපටිපක්ඛභාවදස්සනතො නීවරණානෙව වුත්තානි. නීවරණානි හි ඣානඞ්ගපච්චනීකානි, තෙසං ඣානඞ්ගානෙව පටිපක්ඛානි විද්ධංසකානි විනාසකානීති වුත්තං හොති. තථා හි ''සමාධි කාමච්ඡන්දස්ස පටිපක්ඛො, පීති බ්‍යාපාදස්ස, විතක්කො ථිනමිද්ධස්ස, සුඛං උද්ධච්චකුක්කුච්චස්ස, විචාරො විචිකිච්ඡායා''ති පෙටකෙ වුත්තං.

එවමෙත්ථ ''විවිච්චෙව කාමෙහී''ති ඉමිනා කාමච්ඡන්දස්ස වික්ඛම්භනවිවෙකො වුත්තො හොති. ''විවිච්ච අකුසලෙහි ධම්මෙහී''ති ඉමිනා පඤ්චන්නම්පි නීවරණානං. අගහිතග්ගහණෙන පන පඨමෙන කාමච්ඡන්දස්ස, දුතියෙන සෙසනීවරණානං. තථා පඨමෙන තීසු අකුසලමූලෙසු පඤ්චකාමගුණභෙදවිසයස්ස ලොභස්ස, දුතියෙන ආඝාතවත්ථුභෙදාදිවිසයානං දොසමොහානං. ඔඝාදීසු වා ධම්මෙසු පඨමෙන කාමොඝකාමයොගකාමාසවකාමුපාදානඅභිජ්ඣාකායගන්ථ කාමරාගසඤ්ඤොජනානං, දුතියෙන අවසෙසඔඝයොගාසවඋපාදානගන්ථසංයොජනානං. පඨමෙන තණ්හාය තංසම්පයුත්තකානඤ්ච, දුතියෙන අවිජ්ජාය තංසම්පයුත්තකානඤ්ච. අපිච පඨමෙන ලොභසම්පයුත්තඅට්ඨචිත්තුප්පාදානං, දුතියෙන සෙසානං චතුන්නං අකුසලචිත්තුප්පාදානං වික්ඛම්භනවිවෙකො වුත්තො හොතීති වෙදිතබ්බො.

එත්තාවතා ච පඨමස්ස ඣානස්ස පහානඞ්ගං දස්සෙත්වා ඉදානි සම්පයොගඞ්ගං දස්සෙතුං **සවිතක්කං සවිචාර**න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ ආරම්මණෙ චිත්තස්ස අභිනිරොපනලක්ඛණො **විතක්කො.** ආරම්මණානුමජ්ජනලක්ඛණො **විචාරො.** සන්තෙපි ච නෙසං කත්ථචි අවිප්පයොගෙ ඔළාරිකට්ඨෙන පුබ්බඞ්ගමට්ඨෙන ච ඝණ්ඩාභිඝාතො විය චෙතසො පඨමාභිනිපාතො විතක්කො, සුඛුමට්ඨෙන අනුමජ්ජනසභාවෙන ච ඝණ්ඩානුරවො විය අනුප්පබන්ධො විචාරො. විප්ඵාරවා චෙත්ථ විතක්කො පඨමුප්පත්තිකාලෙ පරිප්ඵන්දනභූතො චිත්තස්ස, ආකාසෙ උප්පතිතුකාමස්ස පක්ඛිනො පක්ඛවික්ඛෙපො විය, පදුමාභිමුඛපාතො විය ච ගන්ධානුබන්ධචෙතසො භමරස්ස. සන්තවුත්ති විචාරො නාතිපරිප්ඵන්දනභූතො චිත්තස්ස, ආකාසෙ උප්පතිතස්ස පක්ඛිනො පක්ඛප්පසාරණං විය, පරිබ්භමනං විය ච පදුමාභිමුඛපතිතස්ස භමරස්ස පදුමස්ස උපරිභාගෙ.

දුකනිපාතට්ඨකථායං පන ‘‘ආකාසෙ ගච්ඡතො මහාසකුණස්ස උභොහි පක්ඛෙහි වාතං ගහෙත්වා පක්ඛෙ සන්නිසීදාපෙත්වා ගමනං විය ආරම්මණෙ චෙතසො අභිනිරොපනභාවෙන පවත්තො විතක්කො, වාතග්ගහණත්ථං පක්ඛෙ ඵන්දාපයමානස්ස ගමනං විය අනුමජ්ජනභාවෙන පවත්තො විචාරො’’ති වුත්තං. තං අනුප්පබන්ධෙන පවත්තියං යුජ්ජති. සො පන තෙසං විසෙසො පඨමදුතියජ්ඣානෙසු පාකටො හොති. අපිච මලග්ගහිතං කංසභාජනං එකෙන හත්ථෙන දළ්හං ගහෙත්වා ඉතරෙන හත්ථෙන චුණ්ණතෙලවාලණ්ඩුපකෙන පරිමජ්ජන්තස්ස දළ්හග්ගහණහත්ථො විය විතක්කො, පරිමජ්ජනහත්ථො විය විචාරො. තථා කුම්භකාරස්ස දණ්ඩප්පහාරෙන චක්කං භමයිත්වා භාජනං කරොන්තස්ස උප්පීළනහත්ථො විය විතක්කො, ඉතො චිතො ච සංසරණහත්ථො විය විචාරො. තථා මණ්ඩලං කරොන්තස්ස මජ්ඣෙ සන්නිරුජ්ඣිත්වා ඨිතකණ්ටකො විය අභිනිරොපනො විතක්කො, බහි පරිබ්භමනකණ්ටකො විය අනුමජ්ජනො විචාරො. ඉති ඉමිනා ච විතක්කෙන ඉමිනා ච විචාරෙන සහ වත්තති රුක්ඛො විය පුප්ඵෙන ඵලෙන චාති ඉදං ඣානං ‘‘සවිතක්කං සවිචාර’’න්ති වුච්චති.

විවෙකජන්ති එත්ථ විවිත්ති විවෙකො, නීවරණවිගමොති අත්ථො. විවිත්තොති වා විවෙකො, නීවරණවිවිත්තො ඣානසම්පයුත්තධම්මරාසීති අත්ථො. තස්මා විවෙකා, තස්මිං වා විවෙකෙ ජාතන්ති විවෙකජං. **පීතිසුඛ**න්ති එත්ථ පීණයතීති පීති, සා සම්පියායනලක්ඛණා. සා පනෙසා ඛුද්දිකා පීති, ඛණිකා පීති, ඔක්කන්තිකා පීති, උබ්බෙගා පීති, ඵරණා පීතීති පඤ්චවිධා හොති.

තත්ථ **ඛුද්දිකා පීති** සරීරෙ ලොමහංසනමත්තමෙව කාතුං සක්කොති. **ඛණිකා පීති** ඛණෙ ඛණෙ විජ්ජුප්පාදසදිසා හොති. **ඔක්කන්තිකා පීති** සමුද්දතීරං වීචි විය කායං ඔක්කමිත්වා ඔක්කමිත්වා භිජ්ජති. **උබ්බෙගා පීති** බලවතී හොති කායං උද්ධග්ගං කත්වා ආකාසෙ ලඞ්ඝාපනප්පමාණප්පත්තා. **ඵරණා පීති** අතිබලවතී හොති. තාය හි උප්පන්නාය සකලසරීරං ධමිත්වා පූරිතවත්ථි විය මහතා උදකොඝෙන පක්ඛන්දපබ්බතකුච්ඡි විය ච අනුපරිඵුටං හොති. සා පනෙසා පඤ්චවිධා පීති ගබ්භං ගණ්හන්තී පරිපාකං ගච්ඡන්තී දුවිධං පස්සද්ධිං පරිපූරෙති කායපස්සද්ධිඤ්ච චිත්තපස්සද්ධිඤ්ච. පස්සද්ධි ගබ්භං ගණ්හන්තී පරිපාකං ගච්ඡන්තී දුවිධම්පි සුඛං පරිපූරෙති කායිකඤ්ච චෙතසිකඤ්ච. සුඛං ගබ්භං ගණ්හන්තං පරිපාකං ගච්ඡන්තං තිවිධං සමාධිං පරිපූරෙති – ඛණිකසමාධිං, උපචාරසමාධිං, අප්පනාසමාධිඤ්චාති. තාසු ච යා අප්පනාසමාධිස්ස මූලං හුත්වා වඩ්ඪමානා සමාධිසම්පයොගං ගතා ඵරණා පීති, අයං ඉමස්මිං අත්ථෙ අධිප්පෙතා පීතීති.

ඉතරං පන සුඛයතීති සුඛං, යස්සුප්පජ්ජති, තං සුඛිතං කරොතීති අත්ථො. සුඛනං වා සුඛං, සුට්ඨු වා ඛාදති, ඛණති ච කායචිත්තාබාධන්ති සුඛං, සොමනස්සවෙදනායෙතං නාමං. තං සාතලක්ඛණං. සන්තෙපි ච නෙසං

කත්ථචි අවිප්පයොගෙ ඉට්ඨාරම්මණපටිලාභතුට්ඨි පීති, පටිලද්ධරසානුභවනං සුඛං. යත්ථ පීති, තත්ථ සුඛං. යත්ථ සුඛං, තත්ථ න නියමතො පීති. සඞ්ඛාරක්ඛන්ධසඞ්ගහිතා පීති, වෙදනාක්ඛන්ධසඞ්ගහිතං සුඛං. කන්තාරඛින්නස්ස වනන්තුදකදස්සනසවනෙසු විය පීති, වනච්ඡායාපවෙසනඋදකපරිභොගෙසු විය සුඛං. තස්මිං තස්මිං සමයෙ පාකටභාවතො චෙතං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ඉති අයඤ්ච පීති ඉදඤ්ච සුඛං අස්ස ඣානස්ස, අස්මිං වා ඣානෙ අත්ථීති ඉදං ඣානං ‘‘පීතිසුඛ’’න්ති වුච්චති. අථ වා පීති ච සුඛඤ්ච පීතිසුඛං ධම්මවිනයාදයො විය. විවෙකජං පීතිසුඛං අස්ස ඣානස්ස, අස්මිං වා ඣානෙ අත්ථීති එවම්පි විවෙකජං පීතිසුඛං. යථෙව හි ඣානං, එවං පීතිසුඛම්පෙත්ථ විවෙකජමෙව හොති. තඤ්චස්ස අත්ථීති තස්මා අලොපසමාසං කත්වා එකපදෙනෙව ‘‘විවෙකජංපීතිසුඛ’’න්තිපි වත්තුං යුජ්ජති.

පඨමන්ති ගණනානුපුබ්බතා පඨමං, පඨමං උප්පන්නන්තිපි පඨමං. **ඣානන්ති** දුවිධං ඣානං ආරම්මණූපනිජ්ඣානඤ්ච ලක්ඛණූපනිජ්ඣානඤ්ච. තත්ථ අට්ඨ සමාපත්තියො පථවීකසිණාදිආරම්මණං උපනිජ්ඣායන්තීති ‘‘ආරම්මණූපනිජ්ඣාන’’න්ති සඞ්ඛ්‍යං ගතා. විපස්සනාමග්ගඵලානි පන ලක්ඛණූපනිජ්ඣානං නාම. තත්ථ විපස්සනා අනිච්චාදිලක්ඛණස්ස උපනිජ්ඣානතො ලක්ඛණූපනිජ්ඣානං, විපස්සනාය කතකිච්චස්ස මග්ගෙන ඉජ්ඣනතො මග්ගො ලක්ඛණූපනිජ්ඣානං, ඵලං පන නිරොධසච්චං තථලක්ඛණං උපනිජ්ඣායතීති ලක්ඛණූපනිජ්ඣානං. තෙසු ඉධ පුබ්බභාගෙ ආරම්මණූපනිජ්ඣානං, ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ ලක්ඛණූපනිජ්ඣානං අධිප්පෙතං, තස්මා ආරම්මණූපනිජ්ඣානතො ලක්ඛණූපනිජ්ඣානතො පච්චනීකජ්ඣාපනතො ච ‘‘ඣාන’’න්ති වෙදිතබ්බං. **උපසම්පජ්ජාති** උපගන්ත්වා, පාපුණිත්වාති වුත්තං හොති. උපසම්පාදයිත්වා වා, නිප්ඵාදෙත්වාති වුත්තං හොති. **විහරතීති** තදනුරූපෙන ඉරියාපථවිහාරෙන ඉරියති, වුත්තප්පකාරඣානසමඞ්ගී හුත්වා අත්තභාවස්ස වුත්තිං අභිනිප්ඵාදෙති.

විතක්කවිචාරානං වූපසමාති එත්ථ විතක්කස්ස ච විචාරස්ස චාති ඉමෙසං ද්වින්නං වූපසමා සමතික්කමා, දුතියජ්ඣානක්ඛණෙ අපාතුභාවාති වුත්තං හොති. තත්ථ කිඤ්චාපි දුතියජ්ඣානෙ සබ්බෙපි පඨමජ්ඣානධම්මා න සන්ති, අඤ්ඤෙයෙව හි පඨමජ්ඣානෙ ඵස්සාදයො, අඤ්ඤෙ ඉධාති. ඔළාරිකස්ස පන ඔළාරිකස්ස අඞ්ගස්ස සමතික්කමා පඨමජ්ඣානතො පරෙසං දුතියජ්ඣානාදීනං අධිගමො හොතීති දස්සනත්ථං ‘‘විතක්කවිචාරානං වූපසමා’’ති එවං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **අජ්ඣත්තන්ති** ඉධ නියකජ්ඣත්තං අධිප්පෙතං, තස්මා අත්තනි ජාතං, අත්තසන්තානෙ නිබ්බත්තන්ති අත්ථො.

සම්පසාදනන්ති සම්පසාදනං වුච්චති සද්ධා. සම්පසාදනයොගතො ඣානම්පි සම්පසාදනං නීලවණ්ණයොගතො නීලවත්ථං විය. යස්මා වා තං ඣානං සම්පසාදනසමන්නාගතත්තා විතක්කවිචාරක්ඛොභවූපසමනෙන ච චෙතො සම්පසාදයති, තස්මාපි සම්පසාදනන්ති වුත්තං. ඉමස්මිඤ්ච අත්ථවිකප්පෙ සම්පසාදනං චෙතසොති එවං පදසම්බන්ධො වෙදිතබ්බො, පුරිමස්මිං පන අත්ථවිකප්පෙ චෙතසොති එතං එකොදිභාවෙන සද්ධිං යොජෙතබ්බං.

තත්‍රායං අත්ථයොජනා – එකො උදෙතීති **එකොදි,** විතක්කවිචාරෙහි අනජ්ඣාරූළ්හත්තා අග්ගො සෙට්ඨො හුත්වා උදෙතීති අත්ථො. සෙට්ඨොපි හි ලොකෙ එකොති වුච්චති. විතක්කවිචාරවිරහිතො වා එකො අසහායො හුත්වා ඉතිපි වත්තුං වට්ටති. අථ වා සම්පයුත්තධම්මෙ උදායතීති උදි, උට්ඨපෙතීති අත්ථො. සෙට්ඨට්ඨෙන එකො ච සො උදි චාති එකොදි. සමාධිස්සෙතං අධිවචනං. ඉති ඉමං එකොදිං භාවෙති වඩ්ඪෙතීති ඉදං දුතියං ඣානං **එකොදිභාවං**. සො පනායං එකොදි යස්මා චෙතසො, න සත්තස්ස න ජීවස්ස. තස්මා එතං ''චෙතසො එකොදිභාව''න්ති වුත්තං.

නනු චායං සද්ධා පඨමජ්ඣානෙපි අත්ථි, අයඤ්ච එකොදිනාමකො සමාධි. අථ කස්මා ඉදමෙව ''සම්පසාදනං චෙතසො එකොදිභාව''න්ති ච වුත්තන්ති? වුච්චතෙ – අදුඤ්හි පඨමජ්ඣානං විතක්කවිචාරක්ඛොභෙන වීචිතරඞ්ගසමාකුලමිව ජලං න සුප්පසන්නං හොති, තස්මා සතියාපි සද්ධාය ''සම්පසාදන''න්ති න වුත්තං. න සුප්පසන්නත්තායෙව චෙත්ථ සමාධිපි න සුට්ඨු පාකටො. තස්මා ''එකොදිභාව''න්තිපි න වුත්තං. ඉමස්මිං පන ඣානෙ විතක්කවිචාරපලිබොධාභාවෙන ලද්ධොකාසා බලවතී සද්ධා, බලවසද්ධාසහායපටිලාභෙනෙව ච සමාධිපි පාකටො, තස්මා ඉදමෙව එවං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

අවිතක්කං අවිචාරන්ති භාවනාය පහීනත්තා එතස්මිං, එතස්ස වා විතක්කො නත්ථීති අවිතක්කං. ඉමිනාව නයෙන අවිචාරං. එත්ථාහ – ''නනු ච 'විතක්කවිචාරානං වූපසමා'ති ඉමිනාපි අයමත්ථො සිද්ධො. අථ කස්මා පුන වුත්තං 'අවිතක්කං අවිචාර'න්ති''? වුච්චතෙ – එවමෙතං, සිද්ධොවායමත්ථො, න පනෙතං තදත්ථදීපකං, නනු අවොචුම්හ ''ඔළාරිකස්ස පන ඔළාරිකස්ස අඞ්ගස්ස සමතික්කමා පඨමජ්ඣානතො පරෙසං දුතියජ්ඣානාදීනං සමධිගමො හොතීති දස්සනත්ථං විතක්කවිචාරානං වූපසමාති එවං වුත්ත''න්ති.

අපිච විතක්කවිචාරානං වූපසමා ඉදං සම්පසාදනං, න කිලෙසකාලුස්සියස්ස. විතක්කවිචාරානඤ්ච වූපසමා එකොදිභාවං, න උපචාරජ්ඣානමිව නීවරණප්පහානා, න පඨමජ්ඣානමිව ච අඞ්ගපාතුභාවාති එවං සම්පසාදනඑකොදිභාවානං හෙතුපරිදීපකමිදං වචනං. තථා විතක්කවිචාරානං වූපසමා ඉදං අවිතක්කඅවිචාරං, න තතියචතුත්ථජ්ඣානානි

විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි විය ච අභාවාති එවං අවිතක්කඅවිචාරභාවස්ස හෙතුපරිදීපකඤ්ච. න විතක්කවිචාරාභාවමත්තපරිදීපකං, විතක්කවිචාරාභාවමත්තපරිදීපකමෙව පන ‘‘අවිතක්කං අවිචාර’’න්ති ඉදං වචනං. තස්මා පුරිමං වත්වාපි පුන වත්තබ්බමෙවාති.

සමාධිජන්ති පඨමජ්ඣානසමාධිතො, සම්පයුත්තසමාධිතො වා ජාතන්ති අත්ථො. තත්ථ කිඤ්චාපි පඨමජ්ඣානම්පි සම්පයුත්තසමාධිතො ජාතං, අථ ඛො අයමෙව සමාධි ‘‘සමාධී’’ති වත්තබ්බතං අරහති විතක්කවිචාරක්ඛොභවිරහෙන අතිවිය අචලත්තා සුප්පසන්නත්තා ච. තස්මා ඉමස්ස වණ්ණභණනත්ථං ඉදමෙව ‘‘සමාධිජ’’න්ති වුත්තං. **පීතිසුඛ**න්ති ඉදං වුත්තනයමෙව. **දුතිය**න්ති ගණනානුපුබ්බතා දුතියං, ඉදං දුතියං උප්පන්නන්තිපි දුතියං.

පීතියා ච විරාගාති විරාගො නාම වුත්තප්පකාරාය පීතියා ජිගුච්ඡනං වා සමතික්කමො වා, උභින්නං පන අන්තරා චසද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො, සො වූපසමං වා සම්පිණ්ඩෙති විතක්කවිචාරවූපසමං වා. තත්ථ යදා වූපසමමෙව සම්පිණ්ඩෙති, තදා පීතියා විරාගා ච, කිඤ්ච භියොයො වූපසමා චාති එවං යොජනා වෙදිතබ්බා. ඉමිස්සා ච යොජනාය විරාගො ජිගුච්ඡනත්ථො හොති, තස්මා පීතියා ජිගුච්ඡනා ච සමතික්කමා චාති අයමත්ථො දට්ඨබ්බො. යදා පන විතක්කවිචාරවූපසමං සම්පිණ්ඩෙති, තදා පීතියා ච විරාගා, කිඤ්ච භියොයො විතක්කවිචාරානඤ්ච වූපසමාති එවං යොජනා වෙදිතබ්බා. ඉමිස්සා ච යොජනාය විරාගො සමතික්කමනත්ථො හොති, තස්මා පීතියා ච සමතික්කමා, විතක්කවිචාරානඤ්ච වූපසමාති අයමත්ථො දට්ඨබ්බො.

කාමඤ්චෙතෙ විතක්කවිචාරා දුතියජ්ඣානෙයෙව වූපසන්තා, ඉමස්ස පන ඣානස්ස මග්ගපරිදීපනත්ථං වණ්ණභණනත්ථඤ්චෙතං වුත්තං. විතක්කවිචාරානං වූපසමාති හි වුත්තෙ ඉදං පඤ්ඤායති ‘‘නූන විතක්කවිචාරවූපසමො මග්ගො ඉමස්ස ඣානස්සා’’ති. යථා ච තතියෙ අරියමග්ගෙ අප්පහීනානම්පි සක්කායදිට්ඨාදීනං ‘‘පඤ්චන්නං ඔරම්භාගියානං සංයොජනානං පහානා’’ති (දී. නි. 1.373; ම. නි. 2.133; සං. නි. 5.184; අ. නි. 3.88) එවං පහානං වුච්චමානං වණ්ණභණනං හොති, තදධිගමාය උස්සුක්කානං උස්සාහජනකං, එවමෙව ඉධ අවූපසන්තානම්පි විතක්කවිචාරානං වූපසමො වුච්චමානො වණ්ණභණනං හොති. තෙනායමත්ථො වුත්තො ‘‘පීතියා ච සමතික්කමා විතක්කවිචාරානඤ්ච වූපසමා’’ති.

උපෙක්ඛකො ච විහරතීති එත්ථ උපපත්තිතො ඉක්ඛතීති උපෙක්ඛා, සමං පස්සති අපක්ඛපතිතා හුත්වා පස්සතීති අත්ථො. තාය විසදාය විපුලාය ථාමගතාය සමන්නාගතත්තා තතියජ්ඣානසමඞ්ගී ‘‘උපෙක්ඛකො’’ති වුච්චති.

උපෙක්ඛා පන දසවිධා හොති ඡළඞ්ගුපෙක්ඛා බ්‍රහ්මවිහාරුපෙක්ඛා බොජ්ඣඞ්ගුපෙක්ඛා වීරියුපෙක්ඛා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා වෙදනුපෙක්ඛා විපස්සනුපෙක්ඛා තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛා ඣානුපෙක්ඛා පාරිසුද්ධුපෙක්ඛාති.

තත්ථ යා ‘‘ඉධ, භික්ඛවෙ, ඛීණාසවො භික්ඛු චක්ඛුනා රූපං දිස්වා නෙව සුමනො හොති න දුම්මනො, උපෙක්ඛකො ච විහරති සතො සම්පජානො’’ති (අ. නි. 6.1) එවමාගතා ඛීණාසවස්ස ඡසු ද්වාරෙසු ඉට්ඨානිට්ඨඡළාරම්මණාපාථෙ පරිසුද්ධපකතිභාවාවිජහනාකාරභූතා උපෙක්ඛා, අයං **ඡළඞ්ගුපෙක්ඛා** නාම.

යා පන ‘‘උපෙක්ඛාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරතී’’ති (දී. නි. 1.556; ම. නි. 1.77) එවමාගතා සත්තෙසු මජ්ඣත්තාකාරභූතා උපෙක්ඛා, අයං **බ්‍රහ්මවිහාරුපෙක්ඛා** නාම.

යා පන ‘‘උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගං භාවෙති විවෙකනිස්සිත’’න්ති (ම. නි. 2.247) එවමාගතා සහජාතධම්මානං මජ්ඣත්තාකාරභූතා උපෙක්ඛා, අයං **බොජ්ඣඞ්ගුපෙක්ඛා** නාම.

යා පන ‘‘කාලෙන කාලං උපෙක්ඛානිමිත්තං මනසිකරොතී’’ති (අ. නි. 3.103) එවමාගතා අනච්චාරද්ධනාතිසිථිලවීරියසඞ්ඛාතා උපෙක්ඛා, අයං **වීරියුපෙක්ඛා** නාම.

යා පන ‘‘කති සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා සමථවසෙන උප්පජ්ජන්ති, කති සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්ති? අට්ඨ සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා සමථවසෙන උප්පජ්ජන්ති, දස සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්තී’’ති (පටි. ම. 1.57) එවමාගතා නීවරණාදිපටිසඞ්ඛාසන්තිට්ඨනාගහණෙ මජ්ඣත්තභූතා උපෙක්ඛා, අයං **සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා** නාම.

යා පන ‘‘යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති උපෙක්ඛාසහගත’’න්ති (ධ. ස. 150) එවමාගතා අදුක්ඛමසුඛසඤ්ඤිතා උපෙක්ඛා, අයං **වෙදනුපෙක්ඛා** නාම.

යා ‘‘යදත්ථි යං භූතං, තං පජහති, උපෙක්ඛං පටිලභතී’’ති (ම. නි. 3.71; අ. නි. 7.55) එවමාගතා විචිනනෙ මජ්ඣත්තභූතා උපෙක්ඛා, අයං **විපස්සනුපෙක්ඛා** නාම.

යා පන ඡන්දාදීසු යෙවාපනකෙසු ආගතා සහජාතානං සමවාහිතභූතා උපෙක්ඛා, අයං **තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛා** නාම.

යා පන ‘‘උපෙක්ඛකො ච විහරතී’’ති (ධ. ස. 163; දී. නි. 1.230) එවමාගතා අග්ගසුඛෙපි තස්මිං අපක්ඛපාතජනනී උපෙක්ඛා, අයං **ඣානුපෙක්ඛා** නාම.

යා පන ‘‘උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිං චතුත්ථං ඣාන’’න්ති (ධ. ස. 165; දී. නි. 1.232) එවමාගතා සබ්බපච්චනීකපරිසුද්ධා පච්චනීකවූපසමනෙපි අබ්‍යාපාරභූතා උපෙක්ඛා, අයං **පාරිසුද්ධුපෙක්ඛා** නාම.

තත්ථ ඡළඞ්ගුපෙක්ඛා ච බ්‍රහ්මවිහාරුපෙක්ඛා ච බොජ්ඣඞ්ගුපෙක්ඛා ච තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛා ච ඣානුපෙක්ඛා ච පාරිසුද්ධුපෙක්ඛා ච අත්ථතො එකා, තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛාව හොති. තෙන තෙන අවත්ථාභෙදෙන පනස්සායං භෙදො. එකස්සාපි සතො සත්තස්ස කුමාරයුවත්ථෙරසෙනාපතිරාජාදිවසෙන භෙදො විය, තස්මා තාසු යත්ථ ඡළඞ්ගුපෙක්ඛා, න තත්ථ බොජ්ඣඞ්ගුපෙක්ඛාදයො. යත්ථ වා පන බොජ්ඣඞ්ගුපෙක්ඛා, න තත්ථ ඡළඞ්ගුපෙක්ඛාදයො හොන්තීති වෙදිතබ්බා.

යථා චෙතාසං අත්ථතො එකීභාවො, එවං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාවිපස්සනුපෙක්ඛානම්පි. පඤ්ඤා එව හි සා, කිච්චවසෙන ද්විධා භින්නා. යථා හි පුරිසස්ස සායං ගෙහං පවිට්ඨං සප්පං අජපදදණ්ඩං ගහෙත්වා පරියෙසමානස්ස තං ථුසකොට්ඨකෙ නිපන්නං දිස්වා ‘‘සප්පො නු ඛො, නො’’ති අවලොකෙන්තස්ස සොවත්ථිකත්තයං දිස්වා නිබ්බෙමතිකස්ස ‘‘සප්පො, න සප්පො’’ති විචිනනෙ මජ්ඣත්තතා උප්පජ්ජති, එවමෙව යා ආරද්ධවිපස්සකස්ස විපස්සනාඤාණෙන ලක්ඛණත්තයෙ දිට්ඨෙ සඞ්ඛාරානං අනිච්චභාවාදිවිචිනනෙ මජ්ඣත්තතා උප්පජ්ජති, අයං විපස්සනුපෙක්ඛා. යථා පන තස්ස පුරිසස්ස අජපදදණ්ඩෙන ගාළ්හං සප්පං ගහෙත්වා ‘‘කින්තාහං ඉමං සප්පං අවිහෙඨෙන්තො අත්තානඤ්ච ඉමිනා අඩංසාපෙන්තො මුඤ්චෙය්‍ය’’න්ති මුඤ්චනාකාරමෙව පරියෙසතො ගහණෙ මජ්ඣත්තතා හොති, එවමෙව යා ලක්ඛණත්තයස්ස දිට්ඨත්තා ආදිත්තෙ විය තයො භවෙ පස්සතො සඞ්ඛාරගහණෙ මජ්ඣත්තතා, අයං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා. ඉති විපස්සනුපෙක්ඛාය සිද්ධාය සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාපි සිද්ධාව හොති. ඉමිනා පනෙසා විචිනනගහණෙසු මජ්ඣත්තසඞ්ඛාතෙන කිච්චෙන ද්විධා භින්නාති. වීරියුපෙක්ඛා පන වෙදනුපෙක්ඛා ච අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ච අවසෙසාහි ච අත්ථතො භින්නා එවාති. ආහ චෙත්ථ –

‘‘මජ්ඣත්තබ්‍රහ්මබොජ්ඣඞ්ගඡළඞ්ගඣානසුද්ධියො;
විපස්සනා ච සඞ්ඛාරවෙදනා වීරියං ඉති.

විත්ථාරතො දසොපෙක්ඛා, ඡ මජ්ඣත්තාදිතො තතො;
දුවෙ පඤ්ඤා තතො ද්වීහි, චතස්සොව භවන්තිමා’’ති.

ඉති ඉමාසු උපෙක්ඛාසු ඣානුපෙක්ඛා ඉධ අධිප්පෙතා. සා මජ්ඣත්තලක්ඛණා. එත්ථාහ – ‘‘නනු චායං අත්ථතො තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛාව හොති, සා ච පඨමදුතියජ්ඣානෙසුපි අත්ථි, තස්මා තත්‍රාපි ‘උපෙක්ඛකො ච විහරතී’ති එවමයං වත්තබ්බා සියා, සා කස්මා න වුත්තා’’ති? අපරිබ්‍යත්තකිච්චතො. අපරිබ්‍යත්තඤ්හි තස්ස තත්ථ කිච්චං විතක්කාදීහි අභිභූතත්තා, ඉධ පනායං විතක්කවිචාරපීතීහි අනභිභූතත්තා උක්ඛිත්තසිරා විය හුත්වා පරිබ්‍යත්තකිච්චා ජාතා, තස්මා වුත්තාති.

ඉදානි **සතො ච සම්පජානොති** එත්ථ සරතීති සතො. සම්පජානාතීති සම්පජානො. ඉති පුග්ගලෙන සති ච සම්පජඤ්ඤඤ්ච වුත්තං. තත්ථ සරණලක්ඛණා සති. අසම්මොහලක්ඛණං සම්පජඤ්ඤං. තත්ථ කිඤ්චාපි ඉදං සතිසම්පජඤ්ඤං පුරිමජ්ඣානෙසුපි අත්ථි, මුට්ඨස්සතිස්ස හි අසම්පජානස්ස උපචාරමත්තම්පි න සම්පජ්ජති, පගෙව අප්පනා. ඔළාරිකත්තා පන තෙසං ඣානානං භූමියං විය පුරිසස්ස චිත්තස්ස ගති සුඛා හොති, අබ්‍යත්තං තත්ථ සතිසම්පජඤ්ඤකිච්චං. ඔළාරිකඞ්ගප්පහානෙන පන සුඛුමත්තා ඉමස්ස ඣානස්ස පුරිසස්ස ඛුරධාරායං විය සතිසම්පජඤ්ඤකිච්චපරිග්ගහිතා එව චිත්තස්ස ගති ඉච්ඡිතබ්බාති ඉධෙව වුත්තං. කිඤ්ච භිය්‍යො – යථා ධෙනුපගො වච්ඡො ධෙනුතො අපනීතො අරක්ඛියමානො පුනදෙව ධෙනුං උපගච්ඡති, එවමිදං තතියජ්ඣානසුඛං පීතිතො අපනීතම්පි සතිසම්පජඤ්ඤාරක්ඛෙන අරක්ඛියමානං පුනදෙව පීතිං උපගච්ඡෙය්‍ය, පීතිසම්පයුත්තමෙව සියා. සුඛෙ වාපි සත්තා සාරජ්ජන්ති, ඉදඤ්ච අතිමධුරං සුඛං තතො පරං සුඛාභාවා. සතිසම්පජඤ්ඤානුභාවෙන පනෙත්ථ සුඛෙ අසාරජ්ජනා හොති, නො අඤ්ඤථාති ඉමම්පි අත්ථවිසෙසං දස්සෙතුං ඉදං ඉධෙව වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉදානි **සුඛඤ්ච කායෙන පටිසංවෙදෙතීති** එත්ථ කිඤ්චාපි තතියජ්ඣානසමඞ්ගිනො සුඛපටිසංවෙදනාභොගො නත්ථි, එවං සන්තෙපි යස්මා තස්ස නාමකායෙන සම්පයුත්තං සුඛං, යං වා තං නාමකායසම්පයුත්තං සුඛං, තංසමුට්ඨානෙනස්ස යස්මා අතිපණීතෙන රූපෙන රූපකායො ඵුට්ඨො, යස්ස ඵුට්ඨත්තා ඣානා වුට්ඨිතොපි සුඛං පටිසංවෙදෙය්‍ය, තස්මා එතමත්ථං දස්සෙන්තො ‘‘සුඛඤ්ච කායෙන පටිසංවෙදෙතී’’ති ආහ.

ඉදානි **යං තං අරියා ආචික්ඛන්ති උපෙක්ඛකො සතිමා සුඛවිහාරීති** එත්ථ යංඣානහෙතු යංඣානකාරණා තං තතියජ්ඣානසමඞ්ගිපුග්ගලං බුද්ධාදයො අරියා ආචික්ඛන්ති දෙසෙන්ති පඤ්ඤපෙන්ති පට්ඨපෙන්ති විවරන්ති විභජන්ති උත්තානීකරොන්ති පකාසෙන්ති, පසංසන්තීති අධිප්පායො. කින්ති? උපෙක්ඛකො සතිමා සුඛවිහාරීති. තං තතියං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරතීති එවමෙත්ථ යොජනා වෙදිතබ්බා.

කස්මා පන තං තෙ එවං පසංසන්තීති? පසංසාරහතො. අයඤ්හි යස්මා අතිමධුරසුඛෙ සුඛපාරමිප්පත්තෙපි තතියජ්ඣානෙ උපෙක්ඛකො, න තත්ථ සුඛාභිසඞ්ගෙන ආකඩ්ඪීයති. යථා ච පීති න උප්පජ්ජති, එවං උපට්ඨිතස්සතිතාය සතිමා. යස්මා ච අරියකන්තං අරියජනසෙවිතමෙව ච අසංකිලිට්ඨං සුඛං නාමකායෙන පටිසංවෙදෙති, තස්මා පසංසාරහො හොති. ඉති පසංසාරහතො නං අරියා තෙ එවං පසංසාරහහෙතුභූතෙ ගුණෙ පකාසෙන්තා ''උපෙක්ඛකො සතිමා සුඛවිහාරී''ති එවං පසංසන්තීති වෙදිතබ්බං. **තතිය**න්ති ගණනානුපුබ්බතා තතියං, තතියං උප්පන්නන්තිපි තතියං.

සුඛස්ස ච පහානා දුක්ඛස්ස ච පහානාති කායිකසුඛස්ස ච කායිකදුක්ඛස්ස ච පහානා. **පුබ්බෙවා**ති තඤ්ච ඛො පුබ්බෙව, න චතුත්ථජ්ඣානක්ඛණෙ. **සොමනස්සදොමනස්සානං අත්ථඞ්ගමා**ති චෙතසිකසුඛස්ස චෙතසිකදුක්ඛස්ස චාති ඉමෙසම්පි ද්වින්නං පුබ්බෙව අත්ථඞ්ගමා, පහානා ඉච්චෙව වුත්තං හොති. කදා පන නෙසං පහානං හොති? චතුන්නං ඣානානං උපචාරක්ඛණෙ. සොමනස්සඤ්හි චතුත්ථස්ස ඣානස්ස උපචාරක්ඛණෙයෙව පහීයති, දුක්ඛදොමනස්සසුඛානි පඨමදුතියතතියානං උපචාරක්ඛණෙසු. එවමෙතෙසං පහානක්කමෙන අවුත්තානං **ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගෙ** (විභ. 219 ආදයො) පන ඉන්ද්‍රියානං උද්දෙසක්කමෙනෙව ඉධාපි වුත්තානං සුඛදුක්ඛසොමනස්සදොමනස්සානං පහානං වෙදිතබ්බං.

යදි පනෙතානි තස්ස තස්ස ඣානස්ස උපචාරක්ඛණෙයෙව පහීයන්ති, අථ කස්මා ''කත්ථ චුප්පන්නං දුක්ඛින්ද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣති? ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු විවිච්චෙව කාමෙහි...පෙ.... පඨමජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති. එත්ථ චුප්පන්නං දුක්ඛින්ද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣති. කත්ථ චුප්පන්නං දොමනස්සින්ද්‍රියං, සුඛින්ද්‍රියං, සොමනස්සින්ද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣති? ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු සුඛස්ස ච පහානා...පෙ.... චතුත්ථං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති. එත්ථ චුප්පන්නං සොමනස්සින්ද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣතී''ති (සං. නි. 5.510) එවං ඣානෙස්වෙව නිරොධො වුත්තොති? අතිසයනිරොධත්තා. අතිසයනිරොධො හි නෙසං පඨමජ්ඣානාදීසු, න නිරොධොයෙව. නිරොධොයෙව පන උපචාරක්ඛණෙ, නාතිසයනිරොධො. තථා හි නානාවජ්ජනෙ පඨමජ්ඣානූපචාරෙ නිරුද්ධස්සාපි දුක්ඛින්ද්‍රියස්ස ඩංසමකසාදිසම්ඵස්සෙන වා විසමාසනුපතාපෙන වා සියා උප්පත්ති, න ත්වෙව අන්තොඅප්පනායං. උපචාරෙ වා නිරුද්ධම්පෙතං න සුට්ඨු නිරුද්ධං හොති පටිපක්ඛෙන අවිහතත්තා. අන්තොඅප්පනායං පන පීතිඵරණෙන සබ්බො කායො සුඛොක්කන්තො හොති, සුඛොක්කන්තකායස්ස ච සුට්ඨු නිරුද්ධං හොති දුක්ඛින්ද්‍රියං පටිපක්ඛෙන විහතත්තා. නානාවජ්ජනෙයෙව ච දුතියජ්ඣානූපචාරෙ පහීනස්සාපි දොමනස්සින්ද්‍රියස්ස, යස්මා එතං විතක්කවිචාරපච්චයෙපි කායකිලමථෙ චිත්තූපඝාතෙ ච සති උප්පජ්ජති, විතක්කවිචාරාභාවෙ නෙව උප්පජ්ජති. යත්ථ පන උප්පජ්ජති, තත්ථ

විතක්කවිචාරභාවෙ. අප්පහීනායෙව ච දුතියජ්ඣානූපචාරෙ විතක්කවිචාරාති තත්ථස්ස සියා උප්පත්ති, නත්වෙව දුතියජ්ඣානෙ පහීනපච්චයත්තා. තථා තතියජ්ඣානූපචාරෙ පහීනස්සාපි සුඛින්ද්‍රියස්ස පීතිසමුට්ඨානපණීතරූපඵුට්ඨකායස්ස සියා උප්පත්ති, නත්වෙව තතියජ්ඣානෙ. තතියජ්ඣානෙ හි සුඛස්ස පච්චයභූතා පීති සබ්බසො නිරුද්ධා හොති. තථා චතුත්ථජ්ඣානූපචාරෙ පහීනස්සාපි සොමනස්සින්ද්‍රියස්ස ආසන්නත්තා, අප්පනාප්පත්තාය උපෙක්ඛාය අභාවෙන සම්මා අනතික්කන්තත්තා ච සියා උප්පත්ති, නත්වෙව චතුත්ථජ්ඣානෙ. තස්මා එව ච ‘‘එත්ථුප්පන්නං දුක්ඛින්ද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣතී’’ති තත්ථ තත්ථ අපරිසෙසග්ගහණං කතන්ති.

එත්ථාහ – ‘‘අථෙවං තස්ස තස්ස ඣානස්සූපචාරෙ පහීනාපි එතා වෙදනා ඉධ කස්මා සමාහරී’’ති? සුඛග්ගහණත්ථං. යා හි අයං ‘‘අදුක්ඛමසුඛ’’න්ති එත්ථ අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා වුත්තා, සා සුඛුමා දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යා න සක්කා සුඛෙන ගහෙතුං, තස්මා යථා නාම දුට්ඨස්ස යථා තථා වා උපසඞ්කමිත්වා ගහෙතුං අසක්කුණෙය්‍යස්ස ගොණස්ස ගහණත්ථං ගොපො එකස්මිං වජෙ සබ්බා ගාවො සමාහරති, අථෙකෙකං නීහරන්තො පටිපාටියා ආගතං ‘‘අයං සො ගණ්හථ න’’න්ති තම්පි ගාහාපෙති, එවමෙවං සුඛග්ගහණත්ථං සබ්බාපි එතා සමාහරි. එවඤ්හි සමාහටා එතා දස්සෙත්වා ‘‘යං නෙව සුඛං, න දුක්ඛං, න සොමනස්සං, න දොමනස්සං, අයං අදුක්ඛමසුඛාවෙදනා’’ති සක්කා හොති එසා ගාහයිතුං.

අපිච අදුක්ඛමසුඛාය චෙතොවිමුත්තියා පච්චයදස්සනත්ථඤ්චාපි එතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා. සුඛදුක්ඛප්පහානාදයො හි තස්සා පච්චයා. යථාහ – ‘‘චත්තාරො ඛො, ආවුසො, පච්චයා අදුක්ඛමසුඛාය චෙතොවිමුත්තියා සමාපත්තියා. ඉධාවුසො, භික්ඛු සුඛස්ස ච පහානා…පෙ…. චතුත්ථං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති. ඉමෙ ඛො ආවුසො, චත්තාරො පච්චයා අදුක්ඛමසුඛාය චෙතොවිමුත්තියා සමාපත්තියා’’ති (ම. නි. 1.458). යථා වා අඤ්ඤත්ථ පහීනාපි සක්කායදිට්ඨිආදයො තතියමග්ගස්ස වණ්ණභණනත්ථං තත්ථ පහීනාති වුත්තා, එවං වණ්ණභණනත්ථම්පෙතස්ස ඣානස්සෙතා ඉධ වුත්තාතිපි වෙදිතබ්බා. පච්චයඝාතෙන වා එත්ථ රාගදොසානං අතිදූරභාවං දස්සෙතුම්පෙතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා. එතාසු හි සුඛං සොමනස්සස්ස පච්චයො, සොමනස්සං රාගස්ස, දුක්ඛං දොමනස්සස්ස, දොමනස්සං දොසස්ස. සුඛාදිඝාතෙන ච සප්පච්චයා රාගදොසා හතාති අතිදූරෙ හොන්තීති.

අදුක්ඛමසුඛන්ති දුක්ඛාභාවෙන අදුක්ඛං. සුඛාභාවෙන අසුඛං. එතෙනෙත්ථ දුක්ඛසුඛපටිපක්ඛභූතං තතියවෙදනං දීපෙති, න දුක්ඛසුඛාභාවමත්තං. තතියවෙදනා නාම අදුක්ඛමසුඛා, උපෙක්ඛාතිපි වුච්චති. සා ඉට්ඨානිට්ඨවිපරීතානුභවනලක්ඛණා. **උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධින්**ති

උපෙක්ඛාය ජනිතසතිපාරිසුද්ධිං. ඉමස්මිඤ්හි ඣානෙ සුපරිසුද්ධා සති, යා ච තස්සා සතියා පාරිසුද්ධි, සා උපෙක්ඛාය කතා, න අඤ්ඤෙන. තස්මා එතං ‘‘උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධි’’න්ති වුච්චති. යාය ච උපෙක්ඛාය එත්ථ සතියා පාරිසුද්ධි හොති, සා අත්ථතො තත්‍රමජ්ඣත්තතාති වෙදිතබ්බා. න කෙවලඤ්චෙත්ථ තාය සතියෙව පරිසුද්ධා, අපිච ඛො සබ්බෙපි සම්පයුත්තධම්මා, සතිසීසෙන පන දෙසනා වුත්තා.

තත්ථ කිඤ්චාපි අයං උපෙක්ඛා හෙට්ඨාපි තීසු ඣානෙසු විජ්ජති, යථා පන දිවා සූරියප්පභාභිභවා සොම්මභාවෙන ච අත්තනො උපකාරකත්තෙන වා සභාගාය රත්තියා අලාභා දිවා විජ්ජමානාපි චන්දලෙඛා අපරිසුද්ධා හොති අපරියොදාතා, එවමයම්පි තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛාචන්දලෙඛා විතක්කාදිපච්චනීකධම්මතෙජාභිභවා සභාගාය ච උපෙක්ඛාවෙදනාරත්තියා අලාභා විජ්ජමානාපි පඨමජ්ඣානාදිභෙදෙ අපරිසුද්ධා හොති. තස්සා ච අපරිසුද්ධාය දිවා අපරිසුද්ධචන්දලෙඛාය පභා විය සහජාතාපි සතිආදයො අපරිසුද්ධාව හොන්ති. තස්මා තෙසු එකම්පි ‘‘උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධි’’න්ති න වුත්තං. ඉධ පන විතක්කාදිපච්චනීකතෙජාභිභවාභාවා සභාගාය ච උපෙක්ඛාවෙදනාරත්තියා පටිලාභා අයං තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛාචන්දලෙඛා අතිවිය පරිසුද්ධා. තස්සා පරිසුද්ධත්තා පරිසුද්ධචන්දලෙඛාය පභා විය සහජාතාපි සතිආදයො පරිසුද්ධා හොන්ති පරියොදාතා. තස්මා ඉදමෙව ‘‘උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධි’’න්ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **චතුත්ථන්ති** ගණනානුපුබ්බතා චතුත්ථං, චතුත්ථං උප්පන්නන්තිපි චතුත්ථං.

ඉමානි චත්තාරි ඣානානි පුබ්බභාගෙපි නානා, මග්ගක්ඛණෙපි. පුබ්බභාගෙ සමාපත්තිවසෙන නානා, මග්ගක්ඛණෙ නානාමග්ගවසෙන. එකස්ස හි පඨමමග්ගො පඨමජ්ඣානිකො හොති, දුතියමග්ගාදයොපි පඨමජ්ඣානිකා වා දුතියාදීසු අඤ්ඤතරජ්ඣානිකා වා. එකස්ස පඨමමග්ගො දුතියාදීනං අඤ්ඤතරජ්ඣානිකො හොති, දුතියාදයොපි දුතියාදීනං අඤ්ඤතරජ්ඣානිකා වා පඨමජ්ඣානිකා වා. එවං චත්තාරොපි මග්ගා ඣානවසෙන සදිසා වා අසදිසා වා එකච්චසදිසා වා හොන්ති. අයං පනස්ස විසෙසො පාදකජ්ඣානනියමෙන හොති. පඨමජ්ඣානලාභිනො හි පඨමජ්ඣානා වුට්ඨාය විපස්සන්තස්ස උප්පන්නමග්ගො පඨමජ්ඣානිකො හොති, මග්ගඞ්ගබොජ්ඣඞ්ගානි පනෙත්ථ පරිපුණ්ණානෙව හොන්ති. දුතියජ්ඣානතො වුට්ඨාය විපස්සන්තස්ස උප්පන්නො දුතියජ්ඣානිකො හොති, මග්ගඞ්ගානි පනෙත්ථ සත්ත හොන්ති. තතියජ්ඣානතො වුට්ඨාය විපස්සන්තස්ස උප්පන්නො තතියජ්ඣානිකො, මග්ගඞ්ගානි පනෙත්ථ සත්ත, බොජ්ඣඞ්ගානි ඡ හොන්ති. එස නයො චතුත්ථජ්ඣානතො පට්ඨාය යාව නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනා. ආරුප්පෙ චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානං උප්පජ්ජති, තඤ්ච ඛො ලොකුත්තරං, න ලොකියන්ති වුත්තං. එත්ථ කථන්ති? එත්ථපි පඨමජ්ඣානාදීසු යතො වුට්ඨාය සොතාපත්තිමග්ගං පටිලභිත්වා අරූපසමාපත්තිං භාවෙත්වා යො ආරුප්පෙ උප්පන්නො,

තංඣානිකාව තස්ස තත්ථ තයො මග්ගා උප්පජ්ජන්ති. එවං පාදකජ්ඣානමෙව නියමෙති. කෙචි පන ථෙරා ‘‘විපස්සනාය ආරම්මණභූතා ඛන්ධා නියමෙන්තී’’ති වදන්ති. කෙචි ‘‘පුග්ගලජ්ඣාසයො නියමෙතී’’ති වදන්ති. කෙචි ‘‘වුට්ඨානගාමිනී විපස්සනා නියමෙතී’’ති වදන්ති.

තත්‍රායං අනුපුබ්බිකථා – විපස්සනානියමෙන හි සුක්ඛවිපස්සකස්ස උප්පන්නමග්ගොපි, සමාපත්තිලාභිනො ඣානං පාදකං අකත්වා උප්පන්නමග්ගොපි, පඨමජ්ඣානං පාදකං කත්වා පකිණ්ණකසඞ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා උප්පාදිතමග්ගොපි පඨමජ්ඣානිකොව හොති, සබ්බෙසු සත්ත බොජ්ඣඞ්ගානි අට්ඨ මග්ගඞ්ගානි පඤ්ච ඣානඞ්ගානි හොන්ති. තෙසඤ්හි පුබ්බභාගවිපස්සනා සොමනස්සසහගතාපි උපෙක්ඛාසහගතාපි හුත්වා වුට්ඨානකාලෙ සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාභාවං පත්තා සොමනස්සසහගතාව හොති.

පඤ්චකනයෙ දුතියතතියචතුත්ථජ්ඣානානි පාදකානි කත්වා උප්පාදිතමග්ගෙසු යථාක්කමෙනෙව ඣානං චතුරඞ්ගිකං තිවඞ්ගිකං දුවඞ්ගිකඤ්ච හොති, සබ්බෙසු පන සත්ත මග්ගඞ්ගානි හොන්ති, චතුත්ථෙ ඡ බොජ්ඣඞ්ගානි. අයං විසෙසො පාදකජ්ඣානනියමෙන චෙව විපස්සනානියමෙන ච හොති. තෙසම්පි හි පුබ්බභාගවිපස්සනා සොමනස්සසහගතාපි උපෙක්ඛාසහගතාපි හොති, වුට්ඨානගාමිනී සොමනස්සසහගතාව.

පඤ්චමජ්ඣානං පාදකං කත්වා නිබ්බත්තිතමග්ගෙ පන උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතාවසෙන ද්වෙ ඣානඞ්ගානි, බොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගානි ඡ සත්ත චෙව. අයම්පි විසෙසො උභයනියමවසෙන හොති. ඉමස්මිඤ්හි නයෙ පුබ්බභාගවිපස්සනා සොමනස්සසහගතා වා උපෙක්ඛාසහගතා වා හොති, වුට්ඨානගාමිනී උපෙක්ඛාසහගතාව හොති. අරූපජ්ඣානානි පාදකානි කත්වා උප්පාදිතමග්ගෙපි එසෙව නයො. ඉධ පන චතුක්කනයෙ අවිතක්කවිචාරමත්තස්ස දුතියජ්ඣානස්ස අභාවා තං අපනෙත්වා සෙසානං වසෙන යොජෙතබ්බං. එවං පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය යෙ කෙචි සඞ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා නිබ්බත්තිතමග්ගස්ස ආසන්නපදෙසෙ වුට්ඨිතසමාපත්ති අත්තනා සදිසභාවං කරොති භූමිවණ්ණො විය ගොධාවණ්ණස්ස.

දුතියත්ථෙරවාදෙ පන යතො යතො සමාපත්තිතො වුට්ඨාය යෙ යෙ සමාපත්තිධම්මෙ සම්මසිත්වා මග්ගො නිබ්බත්තිතො හොති, තංතංසමාපත්තිසදිසොව හොති. තත්‍රාපි ච විපස්සනානියමො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

තතියත්ථෙරවාදෙ අත්තනො අජ්ඣාසයානුරූපෙන යං යං ඣානං පාදකං කත්වා යෙ යෙ ඣානධම්මෙ සම්මසිත්වා මග්ගො නිබ්බත්තිතො, තංතංඣානසදිසොව හොති. පාදකජ්ඣානං පන සම්මසිතජ්ඣානං වා විනා

අජ්ඣාසයමත්තෙනෙව තං න ඉජ්ඣති. එත්ථාපි ච විපස්සනානියමො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

අයං වුච්චති සම්මාසමාධීති යා ඉමෙසු චතූසු ඣානෙසු එකග්ගතා, අයං පුබ්බභාගෙ ලොකියො, අපරභාගෙ ලොකුත්තරො සම්මාසමාධි නාම වුච්චති. එවං ලොකියලොකුත්තරවසෙන ධම්මසෙනාපති මග්ගසච්චං දෙසෙති. තත්ථ ලොකියමග්ගෙ සබ්බානෙව මග්ගඞ්ගානි යථානුරූපං ඡසු ආරම්මණෙසු අඤ්ඤතරාරම්මණානි හොන්ති. ලොකුත්තරමග්ගෙ පන චතුසච්චප්පටිවෙධාය පවත්තස්ස අරියසාවකස්ස නිබ්බානාරම්මණං අවිජ්ජානුසයසමුග්ඝාතකං පඤ්ඤාචක්ඛු සම්මාදිට්ඨි, තථා සම්පන්නදිට්ඨිස්ස තංසම්පයුත්තො තිවිධමිච්ඡාසඞ්කප්පසමුග්ඝාතකො චෙතසො නිබ්බානපදාභිනිරොපනො සම්මාසඞ්කප්පො, තථා පස්සන්තස්ස විතක්කෙන්තස්ස ච තංසම්පයුත්තාව චතුබ්බිධවචීදුච්චරිතසමුග්ඝාතිකා මිච්ඡාවාචාය විරති සම්මාවාචා, තථා විරමන්තස්ස තංසම්පයුත්තාව තිවිධමිච්ඡාකම්මන්තසමුච්ඡෙදිකා මිච්ඡාකම්මන්තා විරති සම්මාකම්මන්තො, තෙසංයෙව වස්ස වාචාකම්මන්තානං වොදානභූතා තංසම්පයුත්තාව කුහනාදිසමුච්ඡෙදිකා මිච්ඡාආජීවා විරති සම්මාආජීවො, තස්සායෙවස්ස සම්මාවාචාකම්මන්තාජීවසඞ්ඛාතාය සීලභූමියං පතිට්ඨමානස්ස තදනුරූපො තංසම්පයුත්තොව කොසජ්ජසමුච්ඡෙදකො, අනුප්පන්නුප්පන්නානං අකුසලකුසලානං අනුප්පාදප්පහානුප්පාදට්ඨිතිසාධකො ච වීරියාරම්භො සම්මාවායාමො, එවං වායමන්තස්ස තංසම්පයුත්තොව මිච්ඡාසතිවිනිද්ධුනකො, කායාදීසු කායානුපස්සනාදිසාධකො ච චෙතසො අසම්මොසො සම්මාසති. එවං අනුත්තරාය සතියා සුවිහිතචිත්තාරක්ඛස්ස තංසම්පයුත්තාව මිච්ඡාසමාධිවිද්ධංසිකා චිත්තෙකග්ගතා සම්මාසමාධි. එස ලොකුත්තරො අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො.

යො සහ ලොකියෙන මග්ගෙන දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදාති සඞ්ඛ්‍යං ගතො, සො ඛො පනෙස මග්ගො සම්මාදිට්ඨිසඞ්කප්පානං විජ්ජාය සෙසධම්මානං චරණෙන සඞ්ගහිතත්තා විජ්ජා චෙව චරණඤ්ච. තථා තෙසං ද්වින්නං විපස්සනායානෙන ඉතරෙසං සමථයානෙන සඞ්ගහිතත්තා සමථො චෙව විපස්සනා ච. තෙසං ද්වින්නං පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙන තදනන්තරානං තිණ්ණං සීලක්ඛන්ධෙන අවසෙසානං තිණ්ණං සමාධික්ඛන්ධෙන අධිපඤ්ඤාඅධිසීලඅධිචිත්තසික්ඛාහි ච සඞ්ගහිතත්තා ඛන්ධත්තයඤ්චෙව සික්ඛත්තයඤ්ච හොති. යෙන සමන්නාගතො අරියසාවකො දස්සනසමත්ථෙහි චක්ඛූහි ගමනසමත්ථෙහි ච පාදෙහි සමන්නාගතො අද්ධිකො විය විජ්ජාචරණසම්පන්නො හුත්වා විපස්සනායානෙන කාමසුඛල්ලිකානුයොගං සමථයානෙන අත්තකිලමථානුයොගන්ති අන්තද්වයං පරිවජ්ජෙත්වා මජ්ඣිමපටිපදං පටිපන්නො පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙන මොහක්ඛන්ධං, සීලක්ඛන්ධෙන දොසක්ඛන්ධං, සමාධික්ඛන්ධෙන ච

ලොභක්ඛන්ධං පදාලෙන්තො අධිපඤ්ඤාසික්ඛාය පඤ්ඤාසම්පදං, අධිසීලසික්ඛාය සීලසම්පදං, අධිචිත්තසික්ඛාය සමාධිසම්පදන්ති තිස්සො සම්පත්තියො පත්වා අමතං නිබ්බානං සච්ඡිකරොති. ආදිමජ්ඣපරියොසානකල්‍යාණං සත්තතිංසබොධිපක්ඛියධම්මරතනවිචිත්තං සම්මත්තනියාමසඞ්ඛාතං අරියභූමිං ඔක්කන්තො හොතීති.

මග්ගසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සච්චපකිණ්ණකවණ්ණනා

චතූසු පන සච්චෙසු බාධනලක්ඛණං දුක්ඛසච්චං, පභවලක්ඛණං සමුදයසච්චං, සන්තිලක්ඛණං නිරොධසච්චං, නිය්‍යානලක්ඛණං මග්ගසච්චං, අපිච පවත්තිපවත්තකනිවත්තිනිවත්තකලක්ඛණානි පටිපාටියා. තථා සඞ්ඛතතණ්හාඅසඞ්ඛතදස්සනලක්ඛණානි ච.

කස්මා පන චත්තාරෙව අරියසච්චානි වුත්තානි අනූනානි අනධිකානීති චෙ? අඤ්ඤස්ස අසම්භවතො අඤ්ඤතරස්ස ච අනපනෙය්‍යභාවතො. න හි එතෙහි අඤ්ඤං අධිකං වා, එතෙසං වා එකම්පි අපනෙතබ්බං සම්භොති. යථාහ –

> ‘‘ඉධ, භික්ඛවෙ, ආගච්ඡෙය්‍ය සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා ‘නෙතං දුක්ඛං අරියසච්චං, අඤ්ඤං දුක්ඛං අරියසච්චං. යං සමණෙන ගොතමෙන දෙසිතං, අහමෙතං දුක්ඛං අරියසච්චං ඨපෙත්වා අඤ්ඤං දුක්ඛං අරියසච්චං පඤ්ඤපෙස්සාමී’ති නෙතං ඨානං විජ්ජතී’’තිආදි.

යථා චාහ –

> ‘‘යො හි කොචි, භික්ඛවෙ, සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා එවං වදෙය්‍ය ‘නෙතං දුක්ඛං පඨමං අරියසච්චං, යං සමණෙන ගොතමෙන දෙසිතං, අහමෙතං දුක්ඛං පඨමං අරියසච්චං පච්චක්ඛාය අඤ්ඤං දුක්ඛං පඨමං අරියසච්චං පඤ්ඤපෙස්සාමී’ති නෙතං ඨානං විජ්ජතී’’තිආදි (සං. නි. 5.1086).

අපිච පවත්තිමාචික්ඛන්තො භගවා සහෙතුකං ආචික්ඛි, නිවත්තිඤ්ච සඋපායං. ඉති පවත්තිනිවත්තිතදුභයහෙතූනං එතප්පරමතො චත්තාරෙව වුත්තානි. තථා පරිඤ්ඤෙය්‍යපහාතබ්බසච්ඡිකාතබ්බභාවෙතබ්බානං, තණ්හාවත්ථුතණ්හාතණ්හානිරොධතණ්හානිරොධූපායානං, ආලයආලයරාමතාආලයසමුග්ඝාතආලයසමුග්ඝාතූපායානඤ්ච වසෙනාපි චත්තාරෙව වුත්තානීති.

එත්ථ ච ඔළාරිකත්තා සබ්බසත්තසාධාරණත්තා ච සුවිඤ්ඤෙය්‍යන්ති දුක්ඛසච්චං පඨමං වුත්තං. තස්සෙව හෙතුදස්සනත්ථං තදනන්තරං

සමුදයසච්චං, හෙතුනිරොධා ඵලනිරොධොති ඤාපනත්ථං තතො නිරොධසච්චං, තදධිගමූපායදස්සනත්ථං අන්තෙ මග්ගසච්චං. භවසුඛස්සාදගධිතානං වා සත්තානං සංවෙගජනනත්ථං පඨමං දුක්ඛමාහ. තං නෙව අකතං ආගච්ඡති, න ඉස්සරනිම්මානාදිතො හොති, ඉතො පන හොතීති ඤාපනත්ථං තදනන්තරං සමුදයං. තතො සහෙතුකෙන දුක්ඛෙන අභිභූතත්තා සංවිග්ගමානසානං දුක්ඛනිස්සරණගවෙසීනං නිස්සරණදස්සනෙන අස්සාසජනනත්ථං නිරොධං. තතො නිරොධාධිගමනත්ථං නිරොධසම්පාපකං මග්ගන්ති අයමෙතෙසං කමො.

එතෙසු පන භාරො විය දුක්ඛසච්චං දට්ඨබ්බං, භාරාදානමිව සමුදයසච්චං, භාරනික්ඛෙපනමිව නිරොධසච්චං, භාරනික්ඛෙපනූපායො විය මග්ගසච්චං. රොගො විය වා දුක්ඛසච්චං, රොගනිදානමිව සමුදයසච්චං, රොගවූපසමො විය නිරොධසච්චං, භෙසජ්ජමිව මග්ගසච්චං. දුබ්භික්ඛමිව වා දුක්ඛසච්චං, දුබ්බුට්ඨි විය සමුදයසච්චං, සුභික්ඛමිව නිරොධසච්චං, සුවුට්ඨි විය මග්ගසච්චං. අපිච වෙරීවෙරමූලවෙරසමුග්ඝාතවෙරසමුග්ඝාතූපායෙහි, විසරුක්ඛරුක්ඛමූලමූලූපච්ඡෙදතදුපච්ඡෙදූපායෙහි, භයභයමූලනිබ්භයතදධිගමූපායෙහි, ඔරිමතීරමහොඝපාරිමතීරතංසම්පාපකවායාමෙහි ච යොජෙත්වාපෙතානි උපමාතො වෙදිතබ්බානීති.

සබ්බානෙව පනෙතානි සච්චානි පරමත්ථෙන වෙදකකාරකනිබ්බුතගමකාභාවතො සුඤ්ඤානීති වෙදිතබ්බානි. තෙනෙතං වුච්චති –

> ‘‘දුක්ඛමෙව හි න කොචි දුක්ඛිතො, කාරකො න කිරියාව විජ්ජති;
> අත්ථි නිබ්බුති න නිබ්බුතො පුමා, මග්ගමත්ථි ගමකො න විජ්ජතී’’ති.

අථ වා –

> ධුවසුභසුඛත්තසුඤ්ඤං, පුරිමද්වයමත්තසුඤ්ඤමමතපදං;
> ධුවසුඛඅත්තවිරහිතො, මග්ගො ඉති සුඤ්ඤතා තෙසු.

නිරොධසුඤ්ඤානි වා තීණි, නිරොධො ච සෙසත්තයසුඤ්ඤො. ඵලසුඤ්ඤො වා එත්ථ හෙතු සමුදයෙ දුක්ඛස්ස අභාවතො, මග්ගෙ ච නිරොධස්ස, න ඵලෙන සගබ්භො පකතිවාදීනං පකති විය. හෙතුසුඤ්ඤඤ්ච ඵලං දුක්ඛසමුදයානං නිරොධමග්ගානඤ්ච අසමවායා, න හෙතුසමවෙතං හෙතුඵලං සමවායවාදීනං ද්විඅණුකාදි විය. තෙනෙතං වුච්චති –

> ‘‘තයමිධ නිරොධසුඤ්ඤං, තයෙන තෙනාපි නිබ්බුතී සුඤ්ඤා;
> සුඤ්ඤො ඵලෙන හෙතු, ඵලම්පි තංහෙතුනා සුඤ්ඤ’’න්ති.

සබ්බානෙව සච්චානි අඤ්ඤමඤ්ඤසභාගානි අවිතථතො අත්තසුඤ්ඤතො දුක්කරපටිවෙධතො ච. යථාහ –

> ‘‘තං කිං මඤ්ඤසි, ආනන්ද, කතමං නු ඛො දුක්කරතරං වා දුරභිසම්භවතරං වා, යො දූරතොව සුඛුමෙන තාළච්ඡිග්ගළෙන අසනං අතිපාතෙය්‍ය පොඞ්ඛානුපොඞ්ඛං අවිරාධිතං, යො වා සත්තධා භින්නස්ස වාලස්ස කොටියා කොටිං පටිවිජ්ඣෙය්‍යාති? එතදෙව, භන්තෙ, දුක්කරතරඤ්චෙව දුරභිසම්භවතරඤ්ච; යො වා සත්තධා භින්නස්ස වාලස්ස කොටියා කොටිං පටිවිජ්ඣෙය්‍යාති; අථ ඛො තෙ, ආනන්ද, දුප්පටිවිජ්ඣතරං පටිවිජ්ඣන්ති, යෙ ‘ඉදං දුක්ඛ’න්ති යථාභූතං පටිවිජ්ඣන්ති…පෙ.… ‘අයං දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා’ති යථාභූතං පටිවිජ්ඣන්තී’’ති (සං. නි. 5.1115);

විසභාගානි සලක්ඛණවවත්ථානතො. පුරිමානි ච ද්වෙ සභාගානි දුරවගාහත්ථෙන ගම්භීරත්තා ලොකියත්තා සාසවත්තා ච, විසභාගානි ඵලහෙතුභෙදතො පරිඤ්ඤෙය්‍යපහාතබ්බතො ච. පච්ඡිමානිපි ද්වෙ සභාගානි ගම්භීරත්තෙන දුරවගාහත්තා ලොකුත්තරත්තා අනාසවත්තා ච, විසභාගානි විසයවිසයීභෙදතො සච්ඡිකාතබ්බභාවෙතබ්බතො ච. පඨමතතියානි චාපි සභාගානි ඵලාපදෙසතො, විසභාගානි සඞ්ඛතාසඞ්ඛතතො. දුතියචතුත්ථානි චාපි සභාගානි හෙතුඅපදෙසතො, විසභාගානි එකන්තකුසලාකුසලතො. පඨමචතුත්ථානි චාපි සභාගානි සඞ්ඛතතො, විසභාගානි ලොකියලොකුත්තරතො. දුතියතතියානි චාපි සභාගානි නෙවසෙක්ඛනාසෙක්ඛභාවතො, විසභාගානි සාරම්මණානාරම්මණතො.

> ‘‘ඉති එවං පකාරෙහි, නයෙහි ච විචක්ඛණො;
> විජඤ්ඤා අරියසච්චානං, සභාගවිසභාගත’’න්ති.

සබ්බමෙව චෙත්ථ දුක්ඛං එකවිධං පවත්තිභාවතො, දුවිධං නාමරූපතො, තිවිධං කාමරූපාරූපූපපත්තිභවභෙදතො, චතුබ්බිධං චතුආහාරභෙදතො, පඤ්චවිධං පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධභෙදතො. සමුදයොපි එකවිධො පවත්තකභාවතො, දුවිධො දිට්ඨිසම්පයුත්තාසම්පයුත්තතො, තිවිධො කාමභවවිභවතණ්හාභෙදතො, චතුබ්බිධො චතුමග්ගප්පහෙය්‍යතො, පඤ්චවිධො රූපාභිනන්දනාදිභෙදතො, ඡබ්බිධො ඡතණ්හාකායභෙදතො. නිරොධොපි එකවිධො අසඞ්ඛතධාතුභාවතො, පරියායතො පන දුවිධො සඋපාදිසෙසඅනුපාදිසෙසතො, තිවිධො භවත්තයවූපසමතො, චතුබ්බිධො චතුමග්ගාධිගමනීයතො, පඤ්චවිධො පඤ්චාභිනන්දනවූපසමතො, ඡබ්බිධො ඡතණ්හාකායක්ඛයභෙදතො. මග්ගොපි එකවිධො භාවෙතබ්බතො, දුවිධො සමථවිපස්සනාභෙදතො, දස්සනභාවනාභෙදතො වා, තිවිධො ඛන්ධත්තයභෙදතො. අයඤ්හි සප්පදෙසත්තා නගරං විය රජ්ජෙන නිප්පදෙසෙහි තීහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිතො. යථාහ –

‘‘න ඛො, ආවුසො විසාඛ, අරියෙන අට්ඨඞ්ගිකෙන මග්ගෙන තයො ඛන්ධා සඞ්ගහිතා, තීහි ච ඛො, ආවුසො විසාඛ, ඛන්ධෙහි අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො සඞ්ගහිතො. යා, චාවුසො විසාඛ, සම්මාවාචා යො ච සම්මාකම්මන්තො යො ච සම්මාආජීවො, ඉමෙ ධම්මා සීලක්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා. යො ච සම්මාවායාමො යා ච සම්මාසති යො ච සම්මාසමාධි, ඉමෙ ධම්මා සමාධික්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා. යා ච සම්මාදිට්ඨි යො ච සම්මාසඞ්කප්පො, ඉමෙ ධම්මා පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා’’ති (ම. නි. 1.462).

චතුබ්බිධො සොතාපත්තිමග්ගාදිවසෙන.

අපිච සබ්බානෙව සච්චානි එකවිධානි අවිතථත්තා, අභිඤ්ඤෙය්‍යත්තා වා. දුවිධානි ලොකියලොකුත්තරතො, සඞ්ඛතාසඞ්ඛතතො වා. තිවිධානි දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බතො අප්පහාතබ්බතො නෙවපහාතබ්බනාපහාතබ්බතො ච. චතුබ්බිධානි පරිඤ්ඤෙය්‍යපහාතබ්බසච්ඡිකාතබ්බභාවෙතබ්බතොති.

‘‘එවං අරියසච්චානං, දුබ්බොධානං බුධො විධිං;
අනෙකභෙදතො ජඤ්ඤා, හිතාය ච සුඛාය චා’’ති.

සච්චපකිණ්ණකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉදානි ධම්මසෙනාපති භගවතා දෙසිතක්කමෙනෙව අන්තෙ සච්චචතුක්කං නිද්දිසිත්වා ‘‘තං ඤාතට්ඨෙන ඤාණ’’න්තිආදිනා සච්චචතුක්කවසෙන සුතමයෙ ඤාණං නිගමෙත්වා දස්සෙති. එවං ‘‘සොතාවධානෙ පඤ්ඤා සුතමයෙ ඤාණ’’න්ති පුබ්බෙ වුත්තං සබ්බං නිගමෙත්වා දස්සෙතීති.

සද්ධම්මප්පකාසිනියා පටිසම්භිදාමග්ගට්ඨකථාය

සුතමයඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සීලමයඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

37. සීලමයඤාණනිද්දෙසෙ **පඤ්චාති** ගණනපරිච්ඡෙදො. **සීලානීති** පරිච්ඡින්නධම්මනිදස්සනං. **පරියන්තපාරිසුද්ධිසීලන්ති**ආදි පඤ්චන්නං සරූපතො දස්සනං. පරියන්තපාරිසුද්ධීතිආදීසු යථා නීලවණ්ණයොගතො වත්ථම්පි නීලමස්ස අත්ථීති නීලන්ති වුච්චති, එවං ගණනවසෙන පරියන්තො පරිච්ඡෙදො අස්සා අත්ථීති පරියන්තා, උපසම්පන්නසීලෙ පත්තො අනුපසම්පන්නසීලස්ස අවසානසබ්භාවතො වා පරියන්තො අවසානං අස්සා අත්ථීති පරියන්තා. සපරියන්තාති වා වත්තබ්බෙ සකාරලොපො කතොති වෙදිතබ්බො ''දකං දකාසයා පවිසන්ති''ති (සං. නි. 3.78; අ. නි. 4.33) එත්ථ උකාරලොපො විය. පරිසුද්ධභාවො පාරිසුද්ධි, පරියන්තා ච සා පාරිසුද්ධි චාති පරියන්තපාරිසුද්ධි, පරියන්තපාරිසුද්ධිසඞ්ඛාතං සීලං පරියන්තපාරිසුද්ධිසීලං. වුත්තපටිපක්ඛෙන න පරියන්තාති **අපරියන්තා,** නත්ථි එතිස්සා පරියන්තොතිපි අපරියන්තා, වුද්ධො එතිස්සා පරියන්තොතිපි අපරියන්තා. සමාදානතො පභුති අඛණ්ඩිතත්තා ඛණ්ඩිතාපි කතපටිකම්මත්තා චිත්තුප්පාදමත්තකෙනාපි මලෙන විරහිතත්තා ච පරිසුද්ධජාතිමණි විය සුධන්තසුපරිකම්මකතසුවණ්ණං විය ච පරිසුද්ධත්තා අරියමග්ගස්ස පදට්ඨානභූතා අනූනට්ඨෙන **පරිපුණ්ණා**. දිට්ඨියා පහීනත්තා දිට්ඨිපරාමාසෙන අග්ගහිතත්තා **අපරාමට්ඨා.**අයං තෙ සීලෙ දොසොති කෙනචි චොදකෙන පරාමසිතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා වා අපරාමට්ඨා. අරහත්තඵලක්ඛණෙ සබ්බදරථපටිප්පස්සද්ධියා **පටිප්පස්සද්ධි. අනුපසම්පන්නානන්ති** අනවසෙසසමාදානවසෙන සීලසම්පදාය භුසං සම්පන්නාති උපසම්පන්නා, න උපසම්පන්නා අනුපසම්පන්නා. තෙසං අනුපසම්පන්නානං.

පරියන්තසික්ඛාපදානන්ති එත්ථ සික්ඛිතබ්බට්ඨෙන සික්ඛා, කොට්ඨාසට්ඨෙන පදානි, සික්ඛිතබ්බකොට්ඨාසානීති අත්ථො. අපිච සීලෙ පතිට්ඨිතෙන උපරිපත්තබ්බත්තා සබ්බෙ කුසලා ධම්මා සික්ඛා, සීලානි තාසං සික්ඛානං පතිට්ඨට්ඨෙන පදානීති සික්ඛානං පදත්තා සික්ඛාපදානි, පරියන්තානි සික්ඛාපදානි එතෙසන්ති පරියන්තසික්ඛාපදා. තෙසං පරියන්තසික්ඛාපදානං. එත්ථ ච ද්වෙ පරියන්තා සික්ඛාපදපරියන්තො ච කාලපරියන්තො ච. කතමො සික්ඛාපදපරියන්තො? උපාසකොපාසිකානං යථාසමාදානවසෙන එකං වා ද්වෙ වා තීණි වා චත්තාරි වා පඤ්ච වා අට්ඨ වා දස වා සික්ඛාපදානි හොන්ති, සික්ඛමානසාමණෙරසාමණෙරීනං දස සික්ඛාපදානි. අයං සික්ඛාපදපරියන්තො. කතමො කාලපරියන්තො? උපාසකොපාසිකා දානං දදමානා පරිවෙසනපරියන්තං සීලං සමාදියන්ති, විහාරගතා විහාරපරියන්තං සීලං සමාදියන්ති, එකං වා ද්වෙ වා තයො වා භියෝ‍යා වා රත්තින්දිවානි පරිච්ඡෙදං කත්වා සීලං සමාදියන්ති. අයං කාලපරියන්තො. ඉමෙසු ද්වීසු පරියන්තෙසු සික්ඛාපදං පරියන්තං කත්වා සමාදින්නං සීලං වීතික්කමනෙන වා මරණෙන වා පටිප්පස්සම්භති, කාලං පරියන්තං කත්වා සමාදින්නං තංතංකාලාතික්කමෙන පටිප්පස්සම්භති.

අපරියන්තසික්ඛාපදානන්ති –

‘‘නව කොටිසහස්සානි, අසීති සතකොටියො;
පඤ්ඤාස සතසහස්සානි, ඡත්තිංස ච පුනාපරෙ.

‘‘එතෙ සංවරවිනයා, සම්බුද්ධෙන පකාසිතා;
පෙය්‍යාලමුඛෙන නිද්දිට්ඨා, සික්ඛා විනයසංවරෙ’’ති. –

එවං ගණනවසෙන පරියන්තානම්පි සික්ඛාපදානං අනවසෙසසමාදානභාවවසෙන ලාභයසඤාතිඅඞ්ගජීවිතහෙතු අදිට්ඨපරියන්තභාවවසෙන උපරි රක්ඛිතබ්බසීලපරිච්ඡෙදාභාවවසෙන ච නත්ථි එතෙසං පරියන්තොති අපරියන්තානි. අපරියන්තානි සික්ඛාපදානි එතෙසන්ති අපරියන්තසික්ඛාපදා. තෙසං අපරියන්තසික්ඛාපදානං, වුද්ධපරියන්තසික්ඛාපදානන්ති වා අත්ථො.

පුථුජ්ජනකල්‍යාණකානන්තිආදීසු –

‘‘පුථූනං ජනනාදීහි, කාරණෙහි පුථුජ්ජනො;
පුථුජ්ජනන්තොගධත්තා, පුථුවායං ජනො ඉති’’. –

වුත්තපුථුජ්ජනලක්ඛණාතික්කමෙපි –

‘‘දුවෙ පුථුජ්ජනා වුත්තා, බුද්ධෙනාදිච්චබන්ධුනා;
අන්ධො පුථුජ්ජනො එකො, කල්‍යාණෙකො පුථුජ්ජනො’’ති. –

වුත්තපුථුජ්ජනද්වයෙ කල්‍යාණධම්මසමාගමෙන අන්ධපුථුජ්ජනභාවං අතික්කම්ම කල්‍යාණපුථුජ්ජනභාවෙ ඨිතානං පුථුජ්ජනකල්‍යාණකානං කල්‍යාණපුථුජ්ජනානන්ති වුත්තං හොති. පුථුජ්ජනෙසු වා කල්‍යාණකානං පුථුජ්ජනකල්‍යාණකානං.

කුසලධම්මෙ යුත්තානන්ති එත්ථ **කුසලසද්දො** තාව ආරොග්‍යානවජ්ජඡෙකසුඛවිපාකෙසු දිස්සති. අයඤ්හි ‘‘කච්චි නු භොතො කුසලං, කච්චි භොතො අනාමය’’න්තිආදීසු (ජා. 1.15.146; 2.20.129) ආරොග්‍යෙ දිස්සති. ‘‘කතමො පන, භන්තෙ, කායසමාචාරො කුසලො? යො ඛො, මහාරාජ, කායසමාචාරො අනවජ්ජො’’ති (ම. නි. 2.361) ච ‘‘පුන චපරං, භන්තෙ, එතදානුත්තරියං යථා භගවා ධම්මං දෙසෙති කුසලෙසු ධම්මෙසූ’’ති ච (දී. නි. 3.145) එවමාදීසු අනවජ්ජෙ. ‘‘කුසලො ත්වං රථස්ස අඞ්ගපච්චඞ්ගානං (ම. නි. 2.87), කුසලා නච්චගීතස්ස සික්ඛිතා චාතුරිත්ථියො’’තිආදීසු (ජා. 2.22.94) ඡෙකෙ. ‘‘කුසලානං, භික්ඛවෙ, ධම්මානං සමාදානහෙතු (දී. නි. 3.80). කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා’’තිආදීසු (ධ. ස. 431) සුඛවිපාකෙ. ස්වායමිධ ආරොග්‍යෙපි අනවජ්ජෙපි සුඛවිපාකෙපි වට්ටති.

වචනත්ථො පනෙත්ථ කුච්ඡිතෙ පාපකෙ ධම්මෙ සලයන්ති චලයන්ති කම්පෙන්ති විද්ධංසෙන්තීති කුසලා. කුච්ඡිතෙන වා ආකාරෙන සයන්ති පවත්තන්තීති කුසා, තෙ කුසෙ ලුනන්ති ඡින්දන්තීති කුසලා. කුච්ඡිතානං වා සානතො තනුකරණතො කුසං ඤාණං. තෙන කුසෙන ලාතබ්බා ගහෙතබ්බා පවත්තෙතබ්බාති කුසලා, යථා වා කුසා උභයභාගගතං හත්ථප්පදෙසං ලුනන්ති, එවමිමෙපි උප්පන්නානුප්පන්නභාවෙන උභයභාගගතං සංකිලෙසපක්ඛං ලුනන්ති, තස්මා කුසා විය ලුනන්තීති කුසලා. අපිච ආරොග්‍යට්ඨෙන අනවජ්ජට්ඨෙන කොසල්ලසම්භූතට්ඨෙන වා කුසලා. ඉධ පන යස්මා විපස්සනාකුසලමෙව අධිප්පෙතං, තස්මා සෙසෙ විහාය තස්සෙව දස්සනත්ථං ''කුසලධම්මෙ''ති එකවචනං කතන්ති වෙදිතබ්බං. විපස්සනාකුසලධම්මෙ සාතච්චකිරියතාය සක්කච්චකාරිතාය ච යුත්තානන්ති අත්ථො.

සෙක්ඛපරියන්තෙ පරිපූරකාරීනන්ති එත්ථ තීසු සික්ඛාසු ජාතාතිපි සෙක්ඛා, සත්තන්නං සෙක්ඛානං එතෙතිපි සෙක්ඛා, සයමෙව සික්ඛන්තීතිපි සෙක්ඛා. සොතාපත්තිමග්ගඵලසකදාගාමිමග්ගඵලඅනාගාමිමග්ගඵලඅරහත්තමග්ගධම්මා. තෙ සෙක්ඛා ධම්මා පරියන්තෙ අවසානෙ එතස්ස, තෙ වා සෙක්ඛා ධම්මා පරියන්තො පරිච්ඡෙදො එතස්සාති සෙක්ඛපරියන්තො. තස්මිං සෙක්ඛපරියන්තෙ ධම්මෙති සම්බන්ධො. පරිපූරං පරිපුණ්ණතං කරොන්තීති පරිපූරකාරිනො, පරිපූරකාරො පරිපූරකිරියා එතෙසං අත්ථීති වා පරිපූරකාරිනො. තෙසං සොතාපත්තිමග්ගස්ස පුබ්බභාගභූතෙ සෙක්ඛපරියන්තෙ පටිපදාධම්මෙ විපස්සනාපාරිපූරියා පරිපූරකාරීනං. **කායෙ ච ජීවිතෙ ච අනපෙක්ඛානන්ති** එත්ථ **කායෙති** සරීරෙ. සරීරඤ්හි අසුචිසඤ්චයතො කුච්ඡිතානඤ්ච කෙසාදීනං චක්ඛුරොගාදීනඤ්ච රොගසතානං ආයභූතත්තා කායොති වුච්චති. **ජීවිතෙති** ජීවිතින්ද්‍රියෙ. තඤ්හි ජීවන්ති තෙනාති ජීවිතන්ති වුච්චති. නත්ථි එතෙසං අපෙක්ඛාති අනපෙක්ඛා, නිස්සිනෙහාති අත්ථො. තෙසං තස්මිං කායෙ ච ජීවිතෙ ච අනපෙක්ඛානං.

ඉදානි තෙසං තෙසු අනපෙක්ඛත්තස්ස කාරණං දස්සෙන්තො **පරිච්චත්තජීවිතානන්ති** ආහ. භගවතො ආචරියස්ස වා සකජීවිතපරිච්චාගෙනෙව හි තෙ කිලමමානෙපි කායෙ විනස්සමානෙපි ජීවිතෙ අනපෙක්ඛා හොන්තීති. **සත්තන්නං සෙක්ඛානන්ති** සික්ඛන්තීති සෙක්ඛාති ලද්ධනාමානං සොතාපත්තිමග්ගට්ඨාදීනං සත්තන්නං අරියපුග්ගලානං. **තථාගතසාවකානන්ති** තථාගතස්ස සාවකානං. අට්ඨපි හි අරියපුග්ගලා සවනන්තෙ අරියාය ජාතියා ජාතත්තා භගවතො දෙසනං අනුසිට්ඨිං අවෙච්චප්පසාදයොගෙන සක්කච්චං සුණන්තීති සාවකා. තෙසුපි අරහත්තඵලට්ඨෙයෙව විසෙසෙත්වා දස්සෙන්තො **ඛීණාසවානන්ති** ආහ, අරහත්තමග්ගඤාණෙන පරික්ඛීණසබ්බාසවානන්ති අත්ථො.

පච්චෙකබුද්ධානන්ති තං තං කාරණං පටිච්ච එකොව අනාචරියකො චතුසච්චං බුජ්ඣිතවාති පච්චෙකබුද්ධො. තාදිසානං පච්චෙකබුද්ධානං.

තථාගතානන්ති එත්ථ අට්ඨහි කාරණෙහි භගවා තථාගතො – තථා ආගතොති තථාගතො, තථා ගතොති තථාගතො, තථලක්ඛණං ආගතොති තථාගතො, තථධම්මෙ යාථාවතො අභිසම්බුද්ධොති තථාගතො, තථදස්සිතාය තථාගතො, තථවාදිතාය තථාගතො, තථා කාරිතාය තථාගතො, අභිභවනට්ඨෙන තථාගතො.

කථං භගවා **තථා ආගතොති තථාගතො?** යථා සබ්බලොකහිතාය උස්සුක්කමාපන්නා පුරිමකා සම්මාසම්බුද්ධා ආගතා. කිං වුත්තං හොති? යෙනාභිනීහාරෙන පුරිමකා භගවන්තො ආගතා, තෙනෙව අම්හාකම්පි භගවා ආගතො. අථ වා යථා පුරිමකා භගවන්තො දානසීලනෙක්ඛම්මපඤ්ඤාවීරියඛන්තිසච්චාධිට්ඨානමෙත්තුපෙක්ඛාසඞ්ඛාතා දස පාරමියො, දස උපපාරමියො, දස පරමත්ථපාරමියොති සමතිංස පාරමියො පූරෙත්වා අඞ්ගපරිච්චාගං නයනධනරජ්ජපුත්තදාරපරිච්චාගන්ති ඉමෙ පඤ්ච මහාපරිච්චාගෙ පරිච්චජිත්වා, පුබ්බයොගපුබ්බචරියධම්මක්ඛානඤාතත්ථචරියාදයො පූරෙත්වා බුද්ධිචරියාය කොටිං පත්වා ආගතා, තථා අම්හාකම්පි භගවා ආගතො. යථා ච පුරිමකා භගවන්තො චත්තාරො සතිපට්ඨානෙ චත්තාරො සම්මප්පධානෙ චත්තාරො ඉද්ධිපාදෙ පඤ්චින්ද්‍රියානි පඤ්ච බලානි සත්ත බොජ්ඣඞ්ගෙ අරියං අට්ඨඞ්ගිකං මග්ගං භාවෙත්වා බ්‍රූහෙත්වා ආගතා, තථා අම්හාකම්පි භගවා ආගතොති තථාගතො.

> ‘‘යථෙව දීපඞ්කරබුද්ධආදයො, සබ්බඤ්ඤුභාවං මුනයො ඉධාගතා;
> තථා අයං සක්‍යමුනීපි ආගතො, තථාගතො වුච්චති තෙන චක්ඛුමා’’ති.

කථං **තථා ගතොති තථාගතො?** යථා සම්පතිජාතා පුරිමකා භගවන්තො ගතා. කථඤ්ච තෙ ගතා? තෙ හි සම්පතිජාතා සමෙහි පාදෙහි පථවියං පතිට්ඨාය උත්තරෙනමුඛා සත්තපදවීතිහාරෙන ගතා. යථාහ ‘‘සම්පතිජාතො, ආනන්ද, බොධිසත්තො සමෙහි පාදෙහි පථවියං පතිට්ඨහිත්වා උත්තරාභිමුඛො සත්තපදවීතිහාරෙන ගච්ඡති සෙතම්හි ඡත්තෙ අනුධාරයමානෙ, සබ්බා ච දිසා අනුවිලොකෙති, ආසභිඤ්ච වාචං භාසති ‘අග්ගොහමස්මි ලොකස්ස, ජෙට්ඨොහමස්මි ලොකස්ස, සෙට්ඨොහමස්මි ලොකස්ස, අයමන්තිමා ජාති, නත්ථි දානි පුනබ්භවො’’’ති (ම. නි. 3.207; දී. නි. 2.31). තඤ්චස්ස ගමනං තථං අහොසි අවිතථං අනෙකෙසං විසෙසාධිගමානං පුබ්බනිමිත්තභාවෙන. යඤ්හි සො සම්පතිජාතො සමෙහි පාදෙහි පතිට්ඨහි, ඉදමස්ස චතුරිද්ධිපාදපටිලාභස්ස පුබ්බනිමිත්තං, උත්තරමුඛභාවො පනස්ස සබ්බලොකුත්තරභාවස්ස පුබ්බනිමිත්තං,

සත්තපදවීතිහාරො සත්තබොජ්ඣඞ්ගරතනපටිලාභස්ස පුබ්බනිමිත්තං, ‘‘සුවණ්ණදණ්ඩා වීතිපතන්ති චාමරා’’ති (සු. නි. 693) එත්ථ වුත්තචාමරුක්ඛෙපො පන සබ්බතිත්ථියනිම්මථනස්ස පුබ්බනිමිත්තං, සෙතච්ඡත්තධාරණං අරහත්තඵලවිමුත්තිවරවිමලසෙතච්ඡත්තපටිලාභස්ස පුබ්බනිමිත්තං, සබ්බාදිසානුවිලොකනං සබ්බඤ්ඤුතානාවරණඤාණපටිලාභස්ස පුබ්බනිමිත්තං, ආසභිවාචාභාසනං පන අප්පටිවත්තියවරධම්මචක්කප්පවත්තනස්ස පුබ්බනිමිත්තං. තථායං භගවාපි ගතො. තඤ්චස්ස ගමනං තථං අහොසි අවිතථං තෙසංයෙව විසෙසාධිගමානං පුබ්බනිමිත්තභාවෙන. තෙනාහු පොරාණා –

> ‘‘මුහුත්තජාතොව ගවංපතී යථා, සමෙහි පාදෙහි ඵුසී වසුන්ධරං;
> සො වික්කමී සත්ත පදානි ගොතමො, සෙතඤ්ච ඡත්තං අනුධාරයුං මරූ.
>
> ‘‘ගන්ත්වාන සො සත්ත පදානි ගොතමො, දිසා විලොකෙසි සමා සමන්තතො;
> අට්ඨඞ්ගුපෙතං ගිරමබ්භුදීරයි, සීහො යථා පබ්බතමුද්ධනිට්ඨිතො’’ති.

එවං තථා ගතොති තථාගතො.

අථ වා යථා පුරිමකා භගවන්තො, අයම්පි භගවා තථෙව නෙක්ඛම්මෙන කාමච්ඡන්දං…පෙ.… පඨමජ්ඣානෙන නීවරණෙ…පෙ.… අනිච්චානුපස්සනාය නිච්චසඤ්ඤං…පෙ.… අරහත්තමග්ගෙන සබ්බකිලෙසෙ පහාය ගතො. එවම්පි තථා ගතොති තථාගතො.

කථං **තථලක්ඛණං ආගතොති තථාගතො?** පථවීධාතුයා කක්ඛළත්තලක්ඛණං තථං අවිතථං, ආපොධාතුයා පග්ඝරණලක්ඛණං, තෙජොධාතුයා උණ්හත්තලක්ඛණං, වායොධාතුයා විත්ථම්භනලක්ඛණං, ආකාසධාතුයා අසම්ඵුට්ඨලක්ඛණං, විඤ්ඤාණධාතුයා විජානනලක්ඛණං.

රූපස්ස රුප්පනලක්ඛණං, වෙදනාය වෙදයිතලක්ඛණං, සඤ්ඤාය සඤ්ජානනලක්ඛණං, සඞ්ඛාරානං අභිසඞ්ඛරණලක්ඛණං, විඤ්ඤාණස්ස විජානනලක්ඛණං.

විතක්කස්ස අභිනිරොපනලක්ඛණං, විචාරස්ස අනුමජ්ජනලක්ඛණං, පීතියා ඵරණලක්ඛණං, සුඛස්ස සාතලක්ඛණං, චිත්තෙකග්ගතාය අවික්ඛෙපලක්ඛණං, ඵස්සස්ස ඵුසනලක්ඛණං.

සද්ධින්ද්‍රියස්ස අධිමොක්ඛලක්ඛණං, වීරියින්ද්‍රියස්ස පග්ගහලක්ඛණං, සතින්ද්‍රියස්ස උපට්ඨානලක්ඛණං, සමාධින්ද්‍රියස්ස අවික්ඛෙපලක්ඛණං, පඤ්ඤින්ද්‍රියස්ස පජානනලක්ඛණං.

සද්ධාබලස්ස අස්සද්ධියෙ අකම්පියලක්ඛණං, වීරියබලස්ස කොසජ්ජෙ, සතිබලස්ස මුට්ඨස්සච්චෙ, සමාධිබලස්ස උද්ධච්චෙ, පඤ්ඤාබලස්ස අවිජ්ජාය අකම්පියලක්ඛණං.

සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උපට්ඨානලක්ඛණං, ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස පවිචයලක්ඛණං, වීරියසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස පග්ගහලක්ඛණං, පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස ඵරණලක්ඛණං, පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උපසමලක්ඛණං, සමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස අවික්ඛෙපලක්ඛණං, උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස පටිසඞ්ඛානලක්ඛණං.

සම්මාදිට්ඨියා දස්සනලක්ඛණං, සම්මාසඞ්කප්පස්ස අභිනිරොපනලක්ඛණං, සම්මාවාචාය පරිග්ගහලක්ඛණං, සම්මාකම්මන්තස්ස සමුට්ඨානලක්ඛණං, සම්මාආජීවස්ස වොදානලක්ඛණං, සම්මාවායාමස්ස පග්ගහලක්ඛණං, සම්මාසතියා උපට්ඨානලක්ඛණං, සම්මාසමාධිස්ස අවික්ඛෙපලක්ඛණං.

අවිජ්ජාය අඤ්ඤාණලක්ඛණං, සඞ්ඛාරානං චෙතනාලක්ඛණං, විඤ්ඤාණස්ස විජානනලක්ඛණං, නාමස්ස නමනලක්ඛණං, රූපස්ස රුප්පනලක්ඛණං, සළායතනස්ස ආයතනලක්ඛණං, ඵස්සස්ස ඵුසනලක්ඛණං, වෙදනාය වෙදයිතලක්ඛණං, තණ්හාය හෙතුලක්ඛණං, උපාදානස්ස ගහණලක්ඛණං, භවස්ස ආයූහනලක්ඛණං, ජාතියා නිබ්බත්තිලක්ඛණං, ජරාය ජීරණලක්ඛණං, මරණස්ස චුතිලක්ඛණං.

ධාතූනං සුඤ්ඤතාලක්ඛණං, ආයතනානං ආයතනලක්ඛණං, සතිපට්ඨානානං උපට්ඨානලක්ඛණං, සම්මප්පධානානං පදහනලක්ඛණං, ඉද්ධිපාදානං ඉජ්ඣනලක්ඛණං, ඉන්ද්‍රියානං අධිපතිලක්ඛණං, බලානං අකම්පියලක්ඛණං, බොජ්ඣඞ්ගානං නිය්‍යානලක්ඛණං, මග්ගස්ස හෙතුලක්ඛණං.

සච්චානං තථලක්ඛණං, සමථස්ස අවික්ඛෙපලක්ඛණං, විපස්සනාය අනුපස්සනාලක්ඛණං, සමථවිපස්සනානං එකරසලක්ඛණං, යුගනද්ධානං අනතිවත්තනලක්ඛණං.

සීලවිසුද්ධියා සංවරලක්ඛණං, චිත්තවිසුද්ධියා අවික්ඛෙපලක්ඛණං, දිට්ඨිවිසුද්ධියා දස්සනලක්ඛණං.

ඛයෙ ඤාණස්ස සමුච්ඡෙදලක්ඛණං, අනුප්පාදෙ ඤාණස්ස පස්සද්ධිලක්ඛණං.

ඡන්දස්ස මූලලක්ඛණං, මනසිකාරස්ස සමුට්ඨානලක්ඛණං, ඵස්සස්ස සමොධානලක්ඛණං, වෙදනාය සමොසරණලක්ඛණං, සමාධිස්ස

පමුඛලක්ඛණං, සතියා ආධිපතෙය්‍යලක්ඛණං, පඤ්ඤාය තතුත්තරිලක්ඛණං, විමුත්තියා සාරලක්ඛණං, අමතොගධස්ස නිබ්බානස්ස පරියොසානලක්ඛණං තථං අවිතථං. එතං තථලක්ඛණං ඤාණගතියා ආගතො අවිරජ්ඣිත්වා පත්තො අනුප්පත්තොති තථාගතො. එවං තථලක්ඛණං ආගතොති තථාගතො.

කථං **තථධම්මෙ යාථාවතො අභිසම්බුද්ධොති තථාගතො?** තථධම්මා නාම චත්තාරි අරියසච්චානි. යථාහ – ‘‘චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, තථානි අවිතථානි අනඤ්ඤථානි. කතමානි චත්තාරි? ‘ඉදං දුක්ඛ’න්ති, භික්ඛවෙ, තථමෙතං අවිතථමෙතං අනඤ්ඤථමෙත’’න්ති (සං. නි. 5.1090) විත්ථාරො. තානි ච භගවා අභිසම්බුද්ධොති තථානං අභිසම්බුද්ධත්තා තථාගතොති වුච්චති. අභිසම්බොධත්ථො හි එත්ථ ගතසද්දො.

අපිච ජරාමරණස්ස ජාතිපච්චයසම්භූතසමුදාගතට්ඨො තථො අවිතථො අනඤ්ඤථො…පෙ…. සඞ්ඛාරානං අවිජ්ජාපච්චයසම්භූතසමුදාගතට්ඨො තථො අවිතථො අනඤ්ඤථො. තථා අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරානං පච්චයට්ඨො තථො අවිතථො අනඤ්ඤථො…පෙ…. ජාතියා ජරාමරණස්ස පච්චයට්ඨො තථො අවිතථො අනඤ්ඤථො. තං සබ්බං භගවා අභිසම්බුද්ධො. තස්මාපි තථානං අභිසම්බුද්ධත්තා තථාගතො. එවං තථධම්මෙ යාථාවතො අභිසම්බුද්ධොති තථාගතො.

කථං **තථදස්සිතාය තථාගතො?** භගවා යං සදෙවකෙ ලොකෙ…පෙ…. සදෙවමනුස්සාය අපරිමාණාසු ලොකධාතූසු අපරිමාණානං සත්තානං චක්ඛුද්වාරෙ ආපාථං ආගච්ඡන්තං රූපාරම්මණං නාම අත්ථි, තං සබ්බාකාරෙන ජානාති පස්සති. එවං ජානතා පස්සතා ච තෙන තං ඉට්ඨානිට්ඨාදිවසෙන වා දිට්ඨසුතමුතවිඤ්ඤාතෙසු ලබ්භමානකපදවසෙන වා ‘‘කතමං තං රූපං රූපායතනං? යං රූපං චතුන්නං මහාභූතානං උපාදාය වණ්ණනිභා සනිදස්සනං සප්පටිඝං නීලං පීතක’’න්තිආදිනා (ධ. ස. 616) නයෙන අනෙකෙහි නාමෙහි තෙරසහි වාරෙහි ද්විපඤ්ඤාසාය නයෙහි විභජ්ජමානං තථමෙව හොති, විතථං නත්ථි. එස නයො සොතද්වාරාදීසුපි ආපාථමාගච්ඡන්තෙසු සද්දාදීසු. වුත්තම්පි චෙතං භගවතා ‘‘යං, භික්ඛවෙ, සදෙවකස්ස ලොකස්ස…පෙ…. සදෙවමනුස්සාය දිට්ඨං සුතං මුතං විඤ්ඤාතං පත්තං පරියෙසිතං අනුවිචරිතං මනසා, තමහං ජානාමි, තමහං අබ්භඤ්ඤාසිං, තං තථාගතස්ස විදිතං, තං තථාගතො න උපට්ඨාසී’’ති (අ. නි. 4.24). එවං තථදස්සිතාය තථාගතො. තත්ථ තථදස්සීඅත්ථෙ තථාගතොති පදසම්භවො වෙදිතබ්බො.

කථං **තථවාදිතාය තථාගතො?** යං රත්තිං භගවා බොධිමණ්ඩෙ අපරාජිතපල්ලඞ්කෙ නිසින්නො චතුන්නං මාරානං මත්ථකං මද්දිත්වා අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධො, යඤ්ච රත්තිං යමකසාලානමන්තරෙ අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බායි,

එත්ථන්තරෙ පඤ්චචත්තාලීසවස්සපරිමාණෙ කාලෙ පඨමබොධියාපි මජ්ඣිමබොධියාපි පච්ඡිමබොධියාපි යං භගවතා භාසිතං සුත්තං ගෙය්‍යං...පෙ.... වෙදල්ලං, තං සබ්බං අත්ථතො ච බ්‍යඤ්ජනතො ච අනවජ්ජං අනුපවජ්ජං අනූනමනධිකං සබ්බාකාරපරිපුණ්ණං රාගමදනිම්මදනං දොසමොහමදනිම්මදනං, නත්ථි තත්ථ වාලග්ගමත්තම්පි පක්ඛලිතං, සබ්බං තං එකමුද්දිකාය ලඤ්ඡිතං විය, එකනාළිකාය මිතං විය, එකතුලාය තුලිතං විය, ච තථමෙව හොති. යථාහ ''යඤ්ච, චුන්ද, රත්තිං තථාගතො අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුජ්ඣති, යඤ්ච රත්තිං අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බායති, යං එතස්මිං අන්තරෙ භාසති ලපති නිද්දිසති, සබ්බං තං තථමෙව හොති, නො අඤ්ඤථා. තස්මා 'තථාගතො'ති වුච්චතී''ති (දී. නි. 3.188). ගදඅත්ථො හි එත්ථ ගතසද්දො. එවං තථවාදිතාය තථාගතො.

අපිච ආගදනං ආගදො, වචනන්ති අත්ථො. තථො අවිපරීතො ආගදො අස්සාති දකාරස්ස තකාරං කත්වා තථාගතොති එවමෙතස්මිං අත්ථෙ පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා.

කථං **තථාකාරිතාය තථාගතො**? භගවතො හි වාචාය කායො අනුලොමෙති, කායස්සාපි වාචා, තස්මා යථාවාදී තථාකාරී යථාකාරී තථාවාදී ච හොති. එවංභූතස්ස චස්ස යථා වාචා, කායොපි තථා ගතො පවත්තොති අත්ථො. යථා ච කායො, වාචාපි තථා ගතා පවත්තාති තථාගතො. තෙනෙවාහ – ''යථාවාදී, භික්ඛවෙ, තථාගතො තථාකාරී, යථාකාරී තථාවාදී. ඉති යථාවාදී තථාකාරී, යථාකාරී තථාවාදී. තස්මා 'තථාගතො'ති වුච්චතී''ති. එවං තථාකාරිතාය තථාගතො.

කථං **අභිභවනට්ඨෙන තථාගතො**? උපරි භවග්ගං හෙට්ඨා අවීචිං පරියන්තං කත්වා තිරියං අපරිමාණාසු ලොකධාතූසු සබ්බසත්තෙ අභිභවති සීලෙන සමාධිනා පඤ්ඤාය විමුත්තියා විමුත්තිඤාණදස්සනෙන, න තස්ස තුලා වා පමාණං වා අත්ථි, අතුලො අප්පමෙය්‍යො අනුත්තරො රාජාධිරාජා දෙවානං අතිදෙවො සක්කානං අතිසක්කො බ්‍රහ්මානං අතිබ්‍රහ්මා. තෙනාහ – ''සදෙවකෙ, භික්ඛවෙ, ලොකෙ...පෙ.... සදෙවමනුස්සාය තථාගතො අභිභූ අනභිභූතො අඤ්ඤදත්ථු දසො වසවත්තී. තස්මා 'තථාගතො'ති වුච්චතී''ති (අ. නි. 4.23).

තත්ථෙවං පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා – අගදො විය අගදො. කො පනෙස? දෙසනාවිලාසො චෙව පුඤ්ඤුස්සයො ච. තෙන හෙස මහානුභාවො භිසක්කො දිබ්බාගදෙන සප්පෙ විය සබ්බපරප්පවාදිනො සදෙවකඤ්ච ලොකං අභිභවති. ඉති සබ්බලොකාභිභවනෙ තථො අවිපරීතො දෙසනාවිලාසමයො චෙව පුඤ්ඤමයො ච අගදො අස්සාති දකාරස්ස තකාරං කත්වා තථාගතොති වෙදිතබ්බො. එවං අභිභවනට්ඨෙන තථාගතො.

අපිච තථාය ගතොතිපි තථාගතො, තථං ගතොතිපි තථාගතොති. **ගතොති** අවගතො අතීතො පත්තො පටිපන්නොති අත්ථො. තත්ථ සකලං ලොකං තීරණපරිඤ්ඤාය තථාය ගතො අවගතොති තථාගතො, ලොකසමුදයං පහානපරිඤ්ඤාය තථාය ගතො අතීතොති තථාගතො, ලොකනිරොධං සච්ඡිකිරියාය තථාය ගතො පත්තොති තථාගතො, ලොකනිරොධගාමිනිපටිපදං තථං ගතො පටිපන්නොති තථාගතො. තෙන යං වුත්තං භගවතා – ‘‘ලොකො, භික්ඛවෙ, තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධො, ලොකස්මා තථාගතො විසංයුත්තො. ලොකසමුදයො, භික්ඛවෙ, තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධො, ලොකසමුදයො තථාගතස්ස පහීනො. ලොකනිරොධො, භික්ඛවෙ, තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධො ලොකනිරොධො තථාගතස්ස සච්ඡිකතො. ලොකනිරොධගාමිනී පටිපදා, භික්ඛවෙ, තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධා, ලොකනිරොධගාමිනීපටිපදා තථාගතස්ස භාවිතා. යං, භික්ඛවෙ, සදෙවකස්ස ලොකස්ස…පෙ.… අනුවිචරිතං මනසා, සබ්බං තං තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධං. තස්මා ‘තථාගතො’ති වුච්චතී’’ති (අ. නි. 4.23). තස්ස එවම්පි අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉදම්පි ච තථාගතස්ස තථාගතභාවදීපනෙ මුඛමත්තමෙව. සබ්බාකාරෙන පන තථාගතොව තථාගතස්ස තථාගතභාවං වණ්ණෙය්‍ය. යස්මා පන සබ්බබුද්ධා තථාගතගුණෙනාපි සමසමා, තස්මා සබ්බෙසං වසෙන **තථාගතානන්ති** ආහ.

අරහන්තානන්ති කිලෙසෙහි ආරකත්තා, අරීනං අරානඤ්ච හතත්තා, පච්චයාදීනං අරහත්තා, පාපකරණෙ රහාභාවා තථාගතො අරහං. ආරකා හි සො සබ්බකිලෙසෙහි සුවිදූරවිදූරෙ ඨිතො මග්ගෙන සවාසනානං කිලෙසානං පහීනත්තාති අරහං.

සො තතො ආරකා නාම, යස්ස යෙනාසමඞ්ගිතා;
අසමඞ්ගී ච දොසෙහි, නාථො තෙනාරහං මතො.

තෙ චානෙන කිලෙසාරයො මග්ගෙන හතාති අරීනං හතත්තාපි අරහං.

යස්මා රාගාදිසඞ්ඛාතා, සබ්බෙපි අරයො හතා;
පඤ්ඤාසත්ථෙන නාථෙන, තස්මාපි අරහං මතො.

යඤ්චෙතං අවිජ්ජාභවතණ්හාමයනාභිපුඤ්ඤාදිඅභිසඞ්ඛාරාරානං ජරාමරණනෙමි ආසවසමුදයමයෙන අක්ඛෙන විජ්ඣිත්වා තිභවරථෙ සමායොජිතං අනාදිකාලප්පවත්තං සංසාරචක්කං, තස්සානෙන බොධිමණ්ඩෙ වීරියපාදෙහි සීලපථවියං පතිට්ඨාය සද්ධාහත්ථෙන කම්මක්ඛයකරං ඤාණඵරසුං ගහෙත්වා සබ්බෙ අරා හතාති අරානං හතත්තාපි අරහං.

අරා සංසාරචක්කස්ස, හතා ඤාණාසිනා යතො;
ලොකනාථෙන තෙනෙස, අරහන්ති පවුච්චති.

අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යත්තා ච චීවරාදිපච්චයෙ අරහති පූජාවිසෙසඤ්ච. තෙනෙව ච උප්පන්නෙ තථාගතෙ යෙ කෙචි මහෙසක්ඛා දෙවමනුස්සා, න තෙ අඤ්ඤත්ථ පූජං කරොන්ති. තථා හි බ්‍රහ්මා සහම්පති සිනෙරුමත්තෙන රතනදාමෙන තථාගතං පූජෙසි, යථාබලඤ්ච අඤ්ඤෙ දෙවා මනුස්සා ච බිම්බිසාරකොසලරාජාදයො. පරිනිබ්බුතම්පි ච භගවන්තං උද්දිස්ස ඡන්නවුතිකොටිධනං විස්සජ්ජෙත්වා අසොකමහාරාජා සකලජම්බුදීපෙ චතුරාසීති විහාරසහස්සානි පතිට්ඨාපෙසි, කො පන වාදො අඤ්ඤෙසං පූජාවිසෙසානන්ති පච්චයාදීනං අරහත්තාපි අරහං.

පූජාවිසෙසං සහ පච්චයෙහි, යස්මා අයං අරහති ලොකනාථො;
අත්ථානුරූපං අරහන්ති ලොකෙ, තස්මා ජිනො අරහති නාමමෙතං.

යථා ච ලොකෙ යෙ කෙචි පණ්ඩිතමානිනො බාලා අසිලොකභයෙන රහො පාපං කරොන්ති, එවමෙස න කදාචි කරොතීති පාපකරණෙ රහාභාවතොපි අරහං.

යස්මා නත්ථි රහො නාම, පාපකම්මෙසු තාදිනො;
රහාභාවෙන තෙනෙස, අරහං ඉති විස්සුතො.

එවං සබ්බථාපි –

ආරකත්තා හතත්තා ච, කිලෙසාරීන සො මුනි;
හතසංසාරචක්කාරො, පච්චයාදීන චාරහො;
න රහො කරොති පාපානි, අරහං තෙන වුච්චතීති.

යස්මා පන සබ්බබුද්ධා අරහත්තගුණෙනාපි සමසමා, තස්මා සබ්බෙසං වසෙන ‘‘අරහන්තාන’’න්ති ආහ.

සම්මාසම්බුද්ධානන්ති සම්මා සාමඤ්ච සබ්බධම්මානං බුද්ධත්තා සම්මාසම්බුද්ධො. තථා හෙස සබ්බධම්මෙ සම්මා සම්බුද්ධො, අභිඤ්ඤෙය්‍යෙ ධම්මෙ අභිඤ්ඤෙය්‍යතො බුද්ධො, පරිඤ්ඤෙය්‍යෙ ධම්මෙ පරිඤ්ඤෙය්‍යතො, පහාතබ්බෙ ධම්මෙ පහාතබ්බතො, සච්ඡිකාතබ්බෙ ධම්මෙ සච්ඡිකාතබ්බතො, භාවෙතබ්බෙ ධම්මෙ භාවෙතබ්බතො. තෙනෙවාහ –

‘‘අභිඤ්ඤෙය්‍යං අභිඤ්ඤාතං, භාවෙතබ්බඤ්ච භාවිතං;
පහාතබ්බං පහීනං මෙ, තස්මා බුද්ධොස්මි බ්‍රාහ්මණා’’ති. (ම. නි. 2.399; සු. නි. 563);

අථ වා චක්ඛු දුක්ඛසච්චං, තස්ස මූලකාරණභාවෙන සමුට්ඨාපිකා පුරිමතණ්හා සමුදයසච්චං, උභින්නං අප්පවත්ති නිරොධසච්චං, නිරොධප්පජානනා පටිපදා මග්ගසච්චන්ති එවං එකෙකපදුද්ධාරෙනාපි

සබ්බධම්මෙ සම්මා සාමඤ්ච බුද්ධො. එස නයො සොතඝානජිව්හාකායමනෙසු. එතෙනෙව නයෙන රූපාදීනි ඡ ආයතනානි, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදයො ඡ විඤ්ඤාණකායා, චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො ඡ ඵස්සා, චක්ඛුසම්ඵස්සජාදයො ඡ වෙදනා, රූපසඤ්ඤාදයො ඡ සඤ්ඤා, රූපසඤ්චෙතනාදයො ඡ චෙතනා, රූපතණ්හාදයො ඡ තණ්හාකායා, රූපවිතක්කාදයො ඡ විතක්කා, රූපවිචාරාදයො ඡ විචාරා, රූපක්ඛන්ධාදයො පඤ්චක්ඛන්ධා, දස කසිණානි, දස අනුස්සතියො, උද්ධුමාතකසඤ්ඤාදිවසෙන දස සඤ්ඤා, කෙසාදයො ද්වත්තිංසාකාරා, ද්වාදසායතනානි, අට්ඨාරස ධාතුයො, කාමභවාදයො නව භවා, පඨමාදීනි චත්තාරි ඣානානි, මෙත්තාභාවනාදයො චතස්සො අප්පමඤ්ඤා, චතස්සො අරූපසමාපත්තියො, පටිලොමතො ජරාමරණාදීනි, අනුලොමතො අවිජ්ජාදීනි පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගානි ච යොජෙතබ්බානි. තත්‍රායං එකපදයොජනා – ජරාමරණං දුක්ඛසච්චං, ජාති සමුදයසච්චං, උභින්නං නිස්සරණං නිරොධසච්චං, නිරොධප්පජානනා පටිපදා මග්ගසච්චන්ති එවං එකෙකපදුද්ධාරෙන සබ්බධම්මෙ සම්මා සාමඤ්ච බුද්ධො අනුබුද්ධො පටිවිද්ධො. යං වා පන කිඤ්චි අත්ථි නෙය්‍යං නාම, සබ්බස්ස සම්මා සම්බුද්ධත්තා විමොක්ඛන්තිකඤාණවසෙන සම්මාසම්බුද්ධො. තස්ස පන විභාගො උපරි ආවි භවිස්සතීති. යස්මා පන සබ්බබුද්ධා සම්මාසම්බුද්ධගුණෙනාපි සමසමා, තස්මා සබ්බෙසං වසෙන ‘‘සම්මාසම්බුද්ධාන’’න්ති ආහ.

38. ඉදානි පරියන්තපාරිසුද්ධිඅපරියන්තපාරිසුද්ධිසීලද්වයෙ එකෙකමෙව සීලං පඤ්චධා භින්දිත්වා දස්සෙතුං **අත්ථි සීලං පරියන්තං, අත්ථි සීලං අපරියන්ත**න්තිආදිමාහ. ඉතරෙසු පන තීසු සීලෙසු තථාවිධො භෙදො නත්ථීති. තත්ථ **ලාභපරියන්ත**න්ති ලාභෙන පරියන්තො භෙදො එතස්සාති ලාභපරියන්තං. එවං සෙසානිපි. **යසොති** පනෙත්ථ පරිවාරො. **ඉධාති** ඉමස්මිං ලොකෙ. **එකච්චොති** එකො. **ලාභහෙතූති** ලාභොයෙව හෙතු ලාභහෙතු, තස්මා ලාභහෙතුතොති වුත්තං හොති. හෙත්වත්ථෙ නිස්සක්කවචනං. ‘‘ලාභපච්චයා ලාභකාරණා’’ති තස්සෙව වෙවචනං. හෙතුමෙව හි පටිච්ච එතං ඵලමෙතීති **පච්චයොති** ච, ඵලුප්පත්තිං කාරයතීති **කාරණ**න්ති ච වුච්චති.

යථාසමාදින්නන්ති යං යං සමාදින්නං ගහිතං. **වීතික්කමතීති** අජ්ඣාචරති. **එවරූපානීති** එවංසභාවානි, වුත්තප්පකාරානීති අධිප්පායො. **සීලානීති** ගහට්ඨසීලානි වා හොන්තු පබ්බජිතසීලානි වා, යෙසං ආදිම්හි වා අන්තෙ වා එකං භින්නං, තානි පරියන්තෙ ඡින්නසාටකො විය **ඛණ්ඩානි**. යෙසං වෙමජ්ඣෙ එකං භින්නං, තානි මජ්ඣෙ විනිවිද්ධසාටකො විය **ඡිද්දානි**. යෙසං පටිපාටියා ද්වෙ වා තීණි වා භින්නානි, තානි පිට්ඨියා වා කුච්ඡියා වා උට්ඨිතෙන දීඝවට්ටාදිසණ්ඨානෙන විසභාගවණ්ණෙන කාළරත්තාදීනං අඤ්ඤතරසරීරවණ්ණා ගාවී විය **සබලානි**. යෙසං

අන්තරන්තරා එකෙකානි භින්නානි, තානි අන්තරන්තරා විසභාගවණ්ණබින්දුවිචිත්‍රා ගාවී විය **කම්මාසානි**. අවිසෙසෙන වා සබ්බානිපි සත්තවිධෙන මෙථුනසංයොගෙන කොධූපනාහාදීහි ච පාපධම්මෙහි උපහතත්තා ඛණ්ඩානි ඡිද්දානි සබලානි කම්මාසානීති. තානියෙව තණ්හාදාසබ්‍යතො මොචෙත්වා භුජිස්සභාවාකරණෙන **න භුජිස්සානි**. බුද්ධාදීහි විඤ්ඤූහි න පසත්ථත්තා **න විඤ්ඤුප්පසත්ථානි**. තණ්හාදිට්ඨීහි පරාමට්ඨත්තා, කෙනචි වා ''අයං තෙ සීලෙසු දොසො''ති පරාමට්ඨුං සක්කුණෙය්‍යතාය **පරාමට්ඨානි**. උපචාරසමාධිං අප්පනාසමාධිං වා, අථ වා මග්ගසමාධිං ඵලසමාධිං වා න සංවත්තයන්තීති **අසමාධිසංවත්තනිකානි**. න සමාධිසංවත්තනිකානීතිපි පාඨො.

කෙචි පන ''ඛණ්ඩානීති කුසලානං ධම්මානං අප්පතිට්ඨාභූතත්තා, ඡිද්දානීතිපි එවං. සබලානීති විවණ්ණකරණත්තා, කම්මාසානීතිපි එවං. න භුජිස්සානීති තණ්හාදාසබ්‍යං ගතත්තා. න විඤ්ඤුප්පසත්ථානීති කුසලෙහි ගරහිතත්තා. පරාමට්ඨානීති තණ්හාය ගහිතත්තා. අසමාධිසංවත්තනිකානීති විප්පටිසාරවත්ථුභූතත්තා''ති එවමත්ථං වණ්ණයන්ති.

න අවිප්පටිසාරවත්ථුකානීති විප්පටිසාරාවහත්තා අවිප්පටිසාරස්ස පතිට්ඨා න හොන්තීති අත්ථො. **න පාමොජ්ජවත්ථුකානීති** අවිප්පටිසාරජාය දුබ්බලපීතියා න වත්ථුභූතානි තස්සා අනාවහත්තා. එවං සෙසෙසුපි යොජනා කාතබ්බා. **න පීතිවත්ථුකානීති** දුබ්බලපීතිජාය බලවපීතියා න වත්ථුභූතානි. **න පස්සද්ධිවත්ථුකානීති** බලවපීතිජාය කායචිත්තපස්සද්ධියා න වත්ථුභූතානි. **න සුඛවත්ථුකානීති** පස්සද්ධිජස්ස කායිකචෙතසිකසුඛස්ස න වත්ථුභූතානි. **න සමාධිවත්ථුකානීති** සුඛජස්ස සමාධිස්ස න වත්ථුභූතානි. **න යථාභූතඤාණදස්සනවත්ථුකානීති** සමාධිපදට්ඨානස්ස යථාභූතඤාණදස්සනස්ස න වත්ථුභූතානි.

න එකන්තනිබ්බිදායාතිආදීසු **න**-කාරමෙව ආහරිත්වා ''න විරාගායා''තිආදිනා නයෙන සෙසපදෙහිපි යොජෙතබ්බං. **න විරාගායාති**ආදීසු සනකාරො වා පාඨො. තත්ථ **එකන්තනිබ්බිදායාති** එකන්තෙන වට්ටෙ නිබ්බින්දනත්ථාය න සංවත්තන්තීති සම්බන්ධො. එවං සෙසෙසුපි යොජෙතබ්බං. **විරාගායාති** වට්ටෙ විරජ්ජනත්ථාය. **නිරොධායාති** වට්ටස්ස නිරොධනත්ථාය. **උපසමායාති** නිරොධිතස්ස පුන අනුප්පත්තිවසෙන වට්ටස්ස උපසමනත්ථාය. **අභිඤ්ඤායාති** වට්ටස්ස අභිජානනත්ථාය. **සම්බොධායාති** කිලෙසනිද්දාවිගමෙන වට්ටතො පබුජ්ඣනත්ථාය. **නිබ්බානායාති** අමතනිබ්බානත්ථාය.

යථාසමාදින්නං සික්ඛාපදං වීතික්කමායාති යථාසමාදින්නස්ස සික්ඛාපදස්ස වීතික්කමනත්ථාය. විභත්තිවිපල්ලාසවසෙන පනෙත්ථ උපයොගවචනං කතං. **චිත්තම්පි න උප්පාදෙතීති** චිත්තුප්පාදසුද්ධියා සීලස්ස

අතිවිසුද්ධභාවදස්සනත්ථං වුත්තං, න පන චිත්තුප්පාදමත්තෙන සීලං භිජ්ජති. **කිං සො වීතික්කමිස්සතීති** කිමත්ථං වීතික්කමං කරිස්සති, නෙව වීතික්කමං කරිස්සතීති අත්ථො. **අඛණ්ඩානීති**ආදීනි හෙට්ඨා වුත්තපටිපක්ඛනයෙන වෙදිතබ්බානි. න ඛණ්ඩානීතිපි පාඨො. ‘‘එකන්තනිබ්බිදායා’’තිආදීසු එකන්තෙන වට්ටෙ නිබ්බින්දනත්ථායාතිආදිනා නයෙන යොජෙතබ්බං. එත්ථ පන **නිබ්බිදායාති** විපස්සනා. **විරාගායාති** මග්ගො. **නිරොධාය උපසමායාති** නිබ්බානං. **අභිඤ්ඤාය සම්බොධායාති** මග්ගො. **නිබ්බානායාති** නිබ්බානමෙව. එකස්මිං ඨානෙ විපස්සනා, ද්වීසු මග්ගො, තීසු නිබ්බානං වුත්තන්ති එවං අවත්ථානකථා වෙදිතබ්බා. පරියායෙන පන සබ්බානිපෙතානි මග්ගවෙවචනානිපි නිබ්බානවෙවචනානිපි හොන්තියෙව.

39. ඉදානි පරියන්තාපරියන්තවසෙන විජ්ජමානපභෙදං දස්සෙත්වා පුන ධම්මවසෙන ජාතිවසෙන පච්චයවසෙන සම්පයුත්තවසෙන සීලස්ස පභෙදං දස්සෙතුං **කිං සීලන්ති**ආදිමාහ. තත්ථ සමුට්ඨාති එතෙනාති සමුට්ඨානං. පච්චයස්සෙතං නාමං. කිං සමුට්ඨානමස්සාති **කිංසමුට්ඨානං**. කතිනං ධම්මානං සමොධානං සමවායො අස්සාති **කතිධම්මසමොධානං**.

චෙතනා සීලන්ති පාණාතිපාතාදීහි විරමන්තස්ස, වත්තපටිපත්තිං වා පූරෙන්තස්ස චෙතනා. **චෙතසිකං සීලන්ති** පාණාතිපාතාදීහි විරමන්තස්ස විරති. අපිච චෙතනා සීලං නාම පාණාතිපාතාදීනි පජහන්තස්ස සත්තකම්මපථචෙතනා. චෙතසිකං සීලං නාම ‘‘අභිජ්ඣං ලොකෙ පහාය විගතාභිජ්ඣෙන චෙතසා විහරතී’’තිආදිනා (දී. නි. 1.217) නයෙන වුත්තා අනභිජ්ඣාඅබ්යාපාදසම්මාදිට්ඨිධම්මා. **සංවරො සීලන්ති** එත්ථ පඤ්චවිධො සංවරො වෙදිතබ්බො – පාතිමොක්ඛසංවරො, සතිසංවරො, ඤාණසංවරො, ඛන්තිසංවරො, වීරියසංවරොති. තත්ථ ‘‘ඉමිනා පාතිමොක්ඛසංවරෙන උපෙතො හොති සමුපෙතො’’ති (විභ. 511) අයං **පාතිමොක්ඛසංවරො**. ‘‘රක්ඛති චක්ඛුන්ද්‍රියං, චක්ඛුන්ද්‍රියෙ සංවරං ආපජ්ජතී’’ති (දී. නි. 1.213; ම. නි. 1.295; සං. නි. 4.239; අ. නි. 3.16) අයං **සතිසංවරො**.

‘‘යානි සොතානි ලොකස්මිං, (අජිතාති භගවා;)
සති තෙසං නිවාරණං;
සොතානං සංවරං බ්‍රූමි, පඤ්ඤායෙතෙ පිධීයරෙ’’ති. (සු. නි. 1041) –

අයං **ඤාණසංවරො**. පච්චයපටිසෙවනම්පි එත්ථෙව සමොධානං ගච්ඡති. යො පනායං ‘‘ඛමො හොති සීතස්ස උණ්හස්සා’’තිආදිනා (ම. නි. 1.24; අ. නි. 4.114; 6.58) නයෙන ආගතො, අයං **ඛන්තිසංවරො** නාම. යො චායං ‘‘උප්පන්නං කාමවිතක්කං නාධිවාසෙතී’’තිආදිනා (ම. නි. 1.26; අ. නි. 4.114; 6.58) නයෙන ආගතො, අයං **වීරියසංවරො** නාම. ආජීවපාරිසුද්ධිපි එත්ථෙව සමොධානං ගච්ඡති. ඉති අයං පඤ්චවිධොපි සංවරො, යා ච පාපභීරුකානං කුලපුත්තානං සම්පත්තවත්ථුතො විරති, සබ්බමෙතං

සංවරසීලන්ති වෙදිතබ්බං. **අවීතික්කමො සීලන්ති** සමාදින්නසීලස්ස කායිකවාචසිකො අවීතික්කමො. ඉදං තාව **කිං සීලන්ති** පඤ්හස්ස විස්සජ්ජනං.

කති සීලානීති පඤ්හස්ස විස්සජ්ජනෙ **කුසලසීලං අකුසලසීලං අබ්‍යාකතසීලන්ති** එත්ථ යස්මා ලොකෙ තෙසං තෙසං සත්තානං පකති සීලන්ති වුච්චති, යං සන්ධාය ''අයං සුඛසීලො, අයං දුක්ඛසීලො, අයං කලහසීලො, අයං මණ්ඩනසීලො''ති භණන්ති. තස්මා තෙන පරියායෙන අත්ථුද්ධාරවසෙන අකුසලසීලම්පි සීලන්ති වුත්තං. තං පන ''සුත්වාන සංවරෙ පඤ්ඤා''ති (පටි. ම. 1.37) වචනතො ඉධාධිප්පෙතසීලං න හොතීති.

යස්මා පන චෙතනාදිභෙදස්ස සීලස්ස සම්පයුත්තචිත්තං සමුට්ඨානං, තස්මා **කුසලචිත්තසමුට්ඨානං කුසලසීලන්**තිආදිමාහ.

සංවරසමොධානං සීලන්ති සංවරසම්පයුත්තඛන්ධා. තෙ හි සංවරෙන සමාගතා මිස්සීභූතාති සංවරසමොධානන්ති වුත්තා. එවං අවීතික්කමසමොධානං සීලම්පි වෙදිතබ්බං. **තථාභාවෙ ජාතචෙතනා සමොධානං සීලන්ති** සංවරභාවෙ අවීතික්කමභාවෙ ජාතචෙතනාසම්පයුත්තා ඛන්ධා. යස්මා ච තීසුපි චෙතෙසු තංසම්පයුත්තා ධම්මා අධිප්පෙතා, තස්මා චෙතනාසමොධානෙන චෙතසිකානම්පි සඞ්ගහිතත්තා චෙතසිකසමොධානසීලං විසුං න නිද්දිට්ඨන්ති වෙදිතබ්බං. හෙට්ඨා චෙතනාදයො ධම්මා ''සීල''න්ති වුත්තා. න කෙවලං තෙ එව සීලං, තංසම්පයුත්තා ධම්මාපි සීලමෙවාති දස්සනත්ථං අයං තිකො වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

40. ඉදානි යස්මා චෙතනාචෙතසිකා සංවරාවීතික්කමායෙව හොන්ති න විසුං, තස්මා සංවරාවීතික්කමෙයෙව යාව අරහත්තමග්ගා සාධාරණක්කමෙන යොජෙන්තො **පාණාතිපාතං සංවරට්ඨෙන සීලං, අවීතික්කමට්ඨෙන සීලන්**තිආදිමාහ. පාණාතිපාතා වෙරමණිආදයො හි යස්මා අත්තනො අත්තනො පච්චනීකං සංවරන්ති, තං න වීතික්කමන්ති ච, තස්මා සංවරණතො අවීතික්කමනතො ච සංවරට්ඨෙන සීලං අවීතික්කමට්ඨෙන සීලං නාම හොති. තත්ථ **පාණාතිපාතං සංවරට්ඨෙනාති** පාණාතිපාතස්ස පිදහනට්ඨෙන සීලං. කිං තං? පාණාතිපාතා වෙරමණී. සා ච තං සංවරන්තීයෙව තං න වීතික්කමතීති **අවීතික්කමට්ඨෙන** සීලං. එවමෙව **අදින්නාදානා වෙරමණි**ආදයො අනභිජ්ඣාඅබ්‍යාපාදසම්මාදිට්ඨියො යොජෙතබ්බා.

පාණාතිපාතන්තිආදීසු පන දසසු අකුසලකම්මපථෙසු පාණස්ස අතිපාතො **පාණාතිපාතො.** පාණවධො පාණඝාතොති වුත්තං හොති. **පාණොති** චෙත්ථ වොහාරතො සත්තො, පරමත්ථතො ජීවිතින්ද්‍රියං. තස්මිං

පන පාණෙ පාණසඤ්ඤිනො ජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡෙදකඋපක්කමසමුට්ඨාපිකා කායවචීද්වාරානං අඤ්ඤතරද්වාරප්පවත්තා වධකචෙතනා පාණාතිපාතො. සො ගුණවිරහිතෙසු තිරච්ඡානගතාදීසු පාණෙසු ඛුද්දකෙ පාණෙ අප්පසාවජ්ජො, මහාසරීරෙ මහාසාවජ්ජො. කස්මා? පයොගමහන්තතාය. පයොගසමත්තෙපි වත්ථුමහන්තතාය. ගුණවන්තෙසු මනුස්සාදීසු අප්පගුණෙ පාණෙ අප්පසාවජ්ජො, මහාගුණෙ මහාසාවජ්ජො. සරීරගුණානං පන සමභාවෙ සති කිලෙසානං උපක්කමානඤ්ච මුදුතාය අප්පසාවජ්ජො, තිබ්බතාය මහාසාවජ්ජොති වෙදිතබ්බො. තස්ස පඤ්ච සම්භාරා – පාණො, පාණසඤ්ඤිතා, වධකචිත්තං, උපක්කමො, තෙන මරණන්ති.

අදින්නස්ස ආදානං **අදින්නාදානං,** පරසංහරණං, ථෙය්‍යං, චොරිකාති වුත්තං හොති. තත්ථ **අදින්නන්ති** පරපරිග්ගහිතං, යත්ථ පරො යථාකාමකාරිතං ආපජ්ජන්තො අදණ්ඩාරහො අනුපවජ්ජො ච හොති, තස්මිං පරපරිග්ගහිතෙ පරපරිග්ගහිතසඤ්ඤිනො තදාදායකඋපක්කමසමුට්ඨාපිකා කායවචීද්වාරානං අඤ්ඤතරද්වාරප්පවත්තා ථෙය්‍යචෙතනා අදින්නාදානං. තං හීනෙ පරසන්තකෙ අප්පසාවජ්ජං, පණීතෙ මහාසාවජ්ජං. කස්මා? වත්ථුපණීතතාය. වත්ථුසමත්තෙ සති ගුණාධිකානං සන්තකෙ වත්ථුස්මිං මහාසාවජ්ජං, තං තං ගුණාධිකං උපාදාය තතො තතො හීනගුණස්ස සන්තකෙ වත්ථුස්මිං අප්පසාවජ්ජං. තස්ස පඤ්ච සම්භාරා – පරපරිග්ගහිතං, පරපරිග්ගහිතසඤ්ඤිතා ථෙය්‍යචිත්තං, උපක්කමො, තෙන හරණන්ති.

කාමෙසූති මෙථුනසමාචාරෙසු. **මිච්ඡාචාරොති** එකන්තනින්දිතො ලාමකාචාරො. ලක්ඛණතො පන අසද්ධම්මාධිප්පායෙන කායද්වාරප්පවත්තා අගමනීයට්ඨානවීතික්කමචෙතනා කාමෙසු මිච්ඡාචාරො.

තත්ථ **අගමනීයට්ඨානං** නාම පුරිසානං තාව මාතුරක්ඛිතා, පිතුරක්ඛිතා, මාතාපිතුරක්ඛිතා, භාතුරක්ඛිතා, භගිනිරක්ඛිතා, ඤාතිරක්ඛිතා, ගොත්තරක්ඛිතා, ධම්මරක්ඛිතා, සාරක්ඛා, සපරිදණ්ඩාති මාතුරක්ඛිතාදයො දස, ධනක්කීතා, ඡන්දවාසිනී, භොගවාසිනී, පටවාසිනී, ඔදපත්තකිනී, ඔභතචුම්බටා, දාසී ච, භරියා ච, කම්මකාරී ච භරියා ච, ධජාහටා මුහුත්තිකාති ධනක්කීතාදයො දසාති වීසති ඉත්ථියො. ඉත්ථීසු පන ද්වින්නං සාරක්ඛසපරිදණ්ඩානං දසන්නඤ්ච ධනක්කීතාදීනන්ති ද්වාදසන්නං ඉත්ථීනං අඤ්ඤෙ පුරිසා, ඉදං අගමනීයට්ඨානං නාම.

සො පනෙස මිච්ඡාචාරො සීලාදිගුණරහිතෙ අගමනීයට්ඨානෙ අප්පසාවජ්ජො, සීලාදිගුණසම්පන්නෙ මහාසාවජ්ජො. තස්ස චත්තාරො සම්භාරා – අගමනීයවත්ථු, තස්මිං සෙවනචිත්තං, සෙවනපයොගො, මග්ගෙනමග්ගපටිපත්තිඅධිවාසනන්ති.

මුසාති විසංවාදනපුරෙක්ඛාරස්ස අත්ථභඤ්ජකො වචීපයොගො, කායපයොගො වා. විසංවාදනාධිප්පායෙන පනස්ස පරවිසංවාදකකායවචීපයොගසමුට්ඨාපිකා චෙතනා මුසාවාදො. අපරො නයො – **මුසාති** අභූතං අතච්ඡං වත්ථු. **වාදොති** තස්ස භූතතො තච්ඡතො විඤ්ඤාපනං. ලක්ඛණතො පන අතථං වත්ථුං තථතො පරං විඤ්ඤාපෙතුකාමස්ස තථාවිඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපිකා චෙතනා මුසාවාදො. සො යමත්ථං භඤ්ජති, තස්ස අප්පතාය අප්පසාවජ්ජො, මහන්තතාය මහාසාවජ්ජො. අපිච ගහට්ඨානං අත්තනො සන්තකං අදාතුකාමතාය නත්ථීතිආදිනයප්පවත්තො අප්පසාවජ්ජො, සක්ඛිනා හුත්වා අත්ථභඤ්ජනත්ථං වුත්තො මහාසාවජ්ජො. පබ්බජිතානං අප්පකම්පි තෙලං වා සප්පිං වා ලභිත්වා හසාධිප්පායෙන ''අජ්ජ ගාමෙ තෙලං නදී මඤ්ඤෙ සන්දතී''ති පූරණකථානයෙන පවත්තො අප්පසාවජ්ජො, අදිට්ඨංයෙව පන දිට්ඨන්තිආදිනා නයෙන වදන්තානං මහාසාවජ්ජො. තස්ස චත්තාරො සම්භාරා – අතථං වත්ථු, විසංවාදනචිත්තං, තජ්ජො වායාමො, පරස්ස තදත්ථවිජානනන්ති.

යාය වාචාය යස්ස තං වාචං භාසති, තස්ස හදයෙ අත්තනො පියභාවං, පරස්ස ච සුඤ්ඤභාවං කරොති, සා **පිසුණා වාචා**. යාය පන අත්තානම්පි පරම්පි ඵරුසං කරොති, යා වාචා සයම්පි ඵරුසා නෙව කණ්ණසුඛා න හදයසුඛා වා, අයං **ඵරුසා වාචා**. යෙන සම්ඵං පලපති නිරත්ථකං, සො **සම්ඵප්පලාපො**. තෙසං මූලභූතා චෙතනාපි පිසුණාවාචාදිනාමමෙව ලභති. සා එව ච ඉධ අධිප්පෙතාති.

තත්ථ සංකිලිට්ඨචිත්තස්ස පරෙසං වා භෙදාය අත්තනො පියකම්‍යතාය වා කායවචීපයොගසමුට්ඨාපිකා චෙතනා පිසුණා වාචා. සා යස්ස භෙදං කරොති, තස්ස අප්පගුණතාය අප්පසාවජ්ජා, මහාගුණතාය මහාසාවජ්ජා. තස්සා චත්තාරො සම්භාරා – භින්දිතබ්බො පරො, ''ඉති ඉමෙ නානා භවිස්සන්තී''ති භෙදපුරෙක්ඛාරතා වා ''ඉති අහං පියො භවිස්සාමි විස්සාසිකො''ති පියකම්‍යතා වා, තජ්ජො වායාමො, තස්ස තදත්ථවිජානනන්ති. පරෙ පන අභින්නෙ කම්මපථභෙදො නත්ථි, භින්නෙයෙව හොති.

පරස්ස මම්මච්ඡෙදකකායවචීපයොගසමුට්ඨාපිකා එකන්තඵරුසචෙතනා ඵරුසා වාචා. මම්මච්ඡෙදකොපි පන පයොගො චිත්තසණ්හතාය ඵරුසා වාචා න හොති. මාතාපිතරො හි කදාචි පුත්තකෙ එවම්පි වදන්ති ''චොරා වො ඛණ්ඩාඛණ්ඩිකං කරොන්තූ''ති. උප්පලපත්තම්පි ච නෙසං උපරි පතන්තං න ඉච්ඡන්ති. ආචරියුපජ්ඣායා ච කදාචි නිස්සිතකෙ එවං වදන්ති ''කිං ඉමෙ අහිරිකා අනොත්තප්පිනො, නිද්ධමථ නෙ''ති. අථ ච නෙසං ආගමාධිගමසම්පත්තිං ඉච්ඡන්ති. යථා ච චිත්තසණ්හතාය ඵරුසා වාචා න හොති, එවං වචනසණ්හතාය අඵරුසා වාචාපි න හොති. න හි

මාරාපෙතුකාමස්ස ''ඉමං සුඛං සයාපෙථා''ති වචනං අඵරුසා වාචා හොති, චිත්තඵරුසතාය පනෙසා ඵරුසා වාචාව. සා යං සන්ධාය පවත්තිතා, තස්ස අප්පගුණතාය අප්පසාවජ්ජා, මහාගුණතාය මහාසාවජ්ජා. තස්සා තයො සම්භාරා – අක්කොසිතබ්බො පරො, කුපිතචිත්තං, අක්කොසනාති.

අනත්ථවිඤ්ඤාපිකා කායවචීපයොගසමුට්ඨාපිකා අකුසලචෙතනා සම්ඵප්පලාපො. සො ආසෙවනමන්දතාය අප්පසාවජ්ජො, ආසෙවනමහන්තතාය මහාසාවජ්ජො. තස්ස ද්වෙ සම්භාරා – භාරතයුද්ධසීතාහරණාදිනිරත්ථකකථාපුරෙක්ඛාරතා, තථාරූපිකථාකථනඤ්චාති. පරෙ පන තං කථං අගණ්හන්තෙ කම්මපථභෙදො නත්ථි, පරෙන සම්ඵප්පලාපෙ ගහිතෙයෙව හොති.

අභිජ්ඣායතීති **අභිජ්ඣා,** පරභණ්ඩාභිමුඛී හුත්වා තන්නින්නතාය පවත්තතීති අත්ථො. සා ''අහො වත ඉදං මමස්සා''ති එවං පරභණ්ඩාභිජ්ඣායනලක්ඛණා, අදින්නාදානං විය අප්පසාවජ්ජා මහාසාවජ්ජා ච. තස්ස ද්වෙ සම්භාරා – පරභණ්ඩං, අත්තනො පරිණාමනඤ්චාති. පරභණ්ඩවත්ථුකෙ හි ලොභෙ උප්පන්නෙපි න තාව කම්මපථභෙදො හොති, යාව ''අහො වත ඉදං මමස්සා''ති අත්තනො න පරිණාමෙති.

හිතසුඛං බ්‍යාපාදයතීති **බ්‍යාපාදො.** සො පරවිනාසාය මනොපදොසලක්ඛණො, ඵරුසා වාචා විය අප්පසාවජ්ජො මහාසාවජ්ජො ච. තස්ස ද්වෙ සම්භාරා – පරසත්තො ච, තස්ස ච විනාසචින්තාති. පරසත්තවත්ථුකෙ හි කොධෙ උප්පන්නෙපි න තාව කම්මපථභෙදො හොති, යාව ''අහො වතායං උච්ඡිජ්ජෙය්‍ය විනස්සෙය්‍යා''ති තස්ස විනාසං න චින්තෙති.

යථාභුච්චගහණාභාවෙන මිච්ඡා පස්සතීති **මිච්ඡාදිට්ඨි.** සා ''නත්ථි දින්න''න්තිආදිනා නයෙන විපරීතදස්සනලක්ඛණා, සම්ඵප්පලාපො විය අප්පසාවජ්ජා, මහාසාවජ්ජා ච. අපිච අනියතා අප්පසාවජ්ජා, නියතා මහාසාවජ්ජා. තස්සා ද්වෙ සම්භාරා – වත්ථුනො ච ගහිතාකාරවිපරීතතා, යථා ච තං ගණ්හාති, තථාභාවෙන තස්සුපට්ඨානන්ති. තත්ථ නත්ථිකාහෙතුකඅකිරියදිට්ඨීහි එව කම්මපථභෙදො හොති, න අඤ්ඤදිට්ඨීහි.

ඉමෙසං පන දසන්නං අකුසලකම්මපථානං ධම්මතො, කොට්ඨාසතො, ආරම්මණතො, වෙදනාතො, මූලතොති පඤ්චහාකාරෙහි විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

තත්ථ **ධම්මතොති** එතෙසු හි සත්ත පටිපාටියා චෙතනාධම්මාව හොන්ති, අභිජ්ඣාදයො තයො චෙතනාසම්පයුත්තා.

කොට්ඨාසතොති පටිපාටියා සත්ත, මිච්ඡාදිට්ඨී චාති ඉමෙ අට්ඨ කම්මපථා එව හොන්ති, නො මූලානි. අභිජ්ඣාබ්‍යාපාදා කම්මපථා චෙව මූලානි ච. අභිජ්ඣා හි මූලං පත්වා ලොභො අකුසලමූලං හොති, බ්‍යාපාදො දොසො අකුසලමූලං.

ආරම්මණතොති පාණාතිපාතො ජීවිතින්ද්‍රියාරම්මණතො සඞ්ඛාරාරම්මණො. අදින්නාදානං සත්තාරම්මණං වා සඞ්ඛාරාරම්මණං වා. මිච්ඡාචාරො ඵොට්ඨබ්බවසෙන සඞ්ඛාරාරම්මණො, සත්තාරම්මණොතිපි එකෙ. මුසාවාදො සත්තාරම්මණො වා සඞ්ඛාරාරම්මණො වා. තථා පිසුණා වාචා. ඵරුසා වාචා සත්තාරම්මණාව සම්ඵප්පලාපො දිට්ඨසුතමුතවිඤ්ඤාතවසෙන සත්තාරම්මණො වා සඞ්ඛාරාරම්මණො වා. තථා අභිජ්ඣා. බ්‍යාපාදො සත්තාරම්මණොව. මිච්ඡාදිට්ඨී තෙභූමකධම්මවසෙන සඞ්ඛාරාරම්මණාව.

වෙදනාතොති පාණාතිපාතො දුක්ඛවෙදනො හොති. කිඤ්චාපි හි රාජානො චොරං දිස්වා හසමානාපි ‘‘ගච්ඡථ හණෙථ, මාරෙථ න’’න්ති වදන්ති, සන්නිට්ඨාපකචෙතනා පන නෙසං දුක්ඛසම්පයුත්තාව හොති. අදින්නාදානං තිවෙදනං. තඤ්හි පරභණ්ඩං දිස්වා හට්ඨතුට්ඨස්ස ගණ්හතො සුඛවෙදනං හොති, භීතතසිතස්ස ගණ්හතො දුක්ඛවෙදනං, තථා විපාකනිස්සන්දඵලානි පච්චවෙක්ඛන්තස්ස. ගහණකාලෙ මජ්ඣත්තභාවෙ ඨිතස්ස පන ගණ්හතො අදුක්ඛමසුඛවෙදනං හොති. මිච්ඡාචාරො සුඛමජ්ඣත්තවසෙන ද්විවෙදනො, සන්නිට්ඨාපකචිත්තෙ පන මජ්ඣත්තවෙදනො න හොති. මුසාවාදො අදින්නාදානෙ වුත්තනයෙනෙව තිවෙදනො, තථා පිසුණා වාචා. ඵරුසා වාචා දුක්ඛවෙදනා. සම්ඵප්පලාපො තිවෙදනො. පරෙසු හි සාධුකාරං දෙන්තෙසු චෙලාදීනි උක්ඛිපන්තෙසු හට්ඨතුට්ඨස්ස සීතාහරණභාරතයුද්ධාදීනි කථනකාලෙ සො සුඛවෙදනො හොති, පඨමං දින්නවෙතනෙන එකෙන පච්ඡා ආගන්ත්වා ‘‘ආදිතො පට්ඨාය කථෙහී’’ති වුත්තෙ ‘‘නිරවසෙසං යථානුසන්ධිකං පකිණ්ණකකථං කථෙස්සාමි නු ඛො, නො’’ති දොමනස්සිතස්ස කථනකාලෙ දුක්ඛවෙදනො හොති, මජ්ඣත්තස්ස කථයතො අදුක්ඛමසුඛවෙදනො හොති. අභිජ්ඣා සුඛමජ්ඣත්තවසෙන ද්විවෙදනා, තථා මිච්ඡාදිට්ඨී. බ්‍යාපාදො දුක්ඛවෙදනො.

මූලතොති පාණාතිපාතො දොසමොහවසෙන ද්විමූලකො හොති, අදින්නාදානං දොසමොහවසෙන වා ලොභමොහවසෙන වා, මිච්ඡාචාරො ලොභමොහවසෙන, මුසාවාදො දොසමොහවසෙන වා ලොභමොහවසෙන වා. තථා පිසුණා වාචා සම්ඵප්පලාපො ච. ඵරුසා වාචා දොසමොහවසෙන, අභිජ්ඣා මොහවසෙන එකමූලා, තථා බ්‍යාපාදො. මිච්ඡාදිට්ඨී ලොභමොහවසෙන ද්විමූලාති.

අකුසලකම්මපථකථා නිට්ඨිතා.

පාණාතිපාතාදීහි පන විරතියො, අනභිජ්ඣාඅබ්‍යාපාදසම්මාදිට්ඨියො චාති ඉමෙ දස කුසලකම්මපථා නාම. පාණාතිපාතාදීහි එතාය විරමන්ති, සයං වා විරමති, විරමණමත්තමෙව වා එතන්ති **විරති**. යා පාණාතිපාතාදීහි විරමන්තස්ස කුසලචිත්තසම්පයුත්තා විරති, සා පභෙදතො තිවිධා හොති සම්පත්තවිරති සමාදානවිරති සමුච්ඡෙදවිරතීති. තත්ථ අසමාදින්නසික්ඛාපදානං අත්තනො ජාතිවයබාහුසච්චාදීනි පච්චවෙක්ඛිත්වා ''අයුත්තං අම්හාකං එවරූපං පාපං කාතු''න්ති සම්පත්තවත්ථුං අවීතික්කමන්තානං උප්පජ්ජමානා විරති **සම්පත්තවිරති** නාම. සමාදින්නසික්ඛාපදානං පන සික්ඛාපදසමාදානෙ ච තතුත්තරි ච අත්තනො ජීවිතම්පි පරිච්චජිත්වා වත්ථුං අවීතික්කමන්තානං උප්පජ්ජමානා විරති **සමාදානවිරති** නාම. අරියමග්ගසම්පයුත්තා පන විරති **සමුච්ඡෙදවිරති** නාම, යස්සා උප්පත්තිතො පභුති අරියපුග්ගලානං ''පාණං ඝාතෙස්සාමා''තිආදිචිත්තම්පි න උප්පජ්ජතීති.

ඉදානි අකුසලකම්මපථානං විය ඉමෙසං කුසලකම්මපථානං ධම්මතො, කොට්ඨාසතො, ආරම්මණතො, වෙදනාතො, මූලතොති පඤ්චහාකාරෙහි විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

තත්ථ **ධම්මතොති** එතෙසුපි පටිපාටියා සත්ත චෙතනාපි වට්ටන්ති විරතියොපි, අන්තෙ තයො චෙතනාසම්පයුත්තාව.

කොට්ඨාසතොති පටිපාටියා සත්ත කම්මපථා එව, නො මූලානි, අන්තෙ තයො කම්මපථා චෙව මූලානි ච. අනභිජ්ඣා හි මූලං පත්වා අලොභො කුසලමූලං හොති, අබ්‍යාපාදො අදොසො කුසලමූලං, සම්මාදිට්ඨි අමොහො කුසලමූලං.

ආරම්මණතොති පාණාතිපාතාදීනං ආරම්මණානෙව එතෙසං ආරම්මණානි. වීතික්කමිතබ්බතොයෙව හි වෙරමණී නාම හොති. යථා පන නිබ්බානාරම්මණො අරියමග්ගො කිලෙසෙ පජහති, එවං ජීවිතින්ද්‍රියාදිආරම්මණාපෙතෙ කම්මපථා පාණාතිපාතාදීනි දුස්සීල්‍යානි පජහන්තීති.

වෙදනාතොති සබ්බෙ සුඛවෙදනා වා හොන්ති මජ්ඣත්තවෙදනා වා. කුසලං පත්වා හි දුක්ඛා වෙදනා නාම නත්ථි.

මූලතොති පටිපාටියා සත්ත ඤාණසම්පයුත්තචිත්තෙන විරමන්තස්ස අලොභඅදොසඅමොහවසෙන තිමූලා හොන්ති. ඤාණවිප්පයුත්තචිත්තෙන විරමන්තස්ස අලොභාදොසවසෙන ද්විමූලා. අනභිජ්ඣා ඤාණසම්පයුත්තචිත්තෙන විරමන්තස්ස අදොසඅමොහවසෙන ද්විමූලා.

ඤාණවිප්පයුත්තචිත්තෙන විරමන්තස්ස අදොසවසෙන එකමූලා. අලොභො පන අත්තනාව අත්තනො මූලං න හොති. අබ්‍යාපාදෙපි එසෙව නයො. සම්මාදිට්ඨි අලොභාදොසවසෙන ද්විමූලාවාති.

කුසලකම්මපථකථා නිට්ඨිතා.

41.

එවං දසකුසලකම්මපථවසෙන සීලං දස්සෙත්වා ඉදානි නෙක්ඛම්මාදීනං අරහත්තමග්ගපරියොසානානං සත්තතිංසධම්මානං වසෙන දස්සෙතුං **නෙක්ඛම්මෙන කාමච්ඡන්දං සංවරට්ඨෙන සීලං, අවීතික්කමට්ඨෙන සීලන්ති**ආදිමාහ. තත්ථ යස්මා නෙක්ඛම්මෙන කාමච්ඡන්දං සංවරති න වීතික්කමති, තස්මා නෙක්ඛම්මං සීලන්ති අධිප්පායො. පච්චත්තත්ථෙ වා කරණවචනං, නෙක්ඛම්මන්ති අත්ථො. එස නයො සෙසෙසු. පාළියං පන නෙක්ඛම්මඅබ්‍යාපාදෙ දස්සෙත්වා හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා සෙසං සඞ්ඛිපිත්වා අන්තෙ අරහත්තමග්ගොයෙව දස්සිතො.

එවං සංවරඅවීතික්කමවසෙන සීලං දස්සෙත්වා ඉදානි තෙසංයෙව ද්වින්නං පභෙදදස්සනත්ථං **පඤ්ච සීලානි පාණාතිපාතස්ස පහානං සීලන්ති**ආදිමාහ. එත්ථ ච පාණාතිපාතස්ස පහානං සීලං, පාණාතිපාතා වෙරමණී සීලං, පාණාතිපාතස්ස පටිපක්ඛචෙතනා සීලං, පාණාතිපාතස්ස සංවරො සීලං, පාණාතිපාතස්ස අවීතික්කමො සීලන්ති යොජනා කාතබ්බා. **පහානන්ති** ච කොචි ධම්මො නාම නත්ථි අඤ්ඤත්‍ර වුත්තප්පකාරානං පාණාතිපාතාදීනං අනුප්පාදමත්තතො. යස්මා පන තං තං පහානං තස්ස තස්ස කුසලස්ස ධම්මස්ස පතිට්ඨානට්ඨෙන උපධාරණං හොති, විප්පකිණ්ණසභාවාකරණෙන ච සමොධානං, තස්මා පුබ්බෙ වුත්තෙනෙව උපධාරණසමොධානසඞ්ඛාතෙන සීලනට්ඨෙන සීලන්ති වුත්තං. ඉතරෙ චත්තාරො ධම්මා තතො තතො වෙරමණිවසෙන තස්ස තස්ස සංවරවසෙන තදුභයසම්පයුත්තචෙතනාවසෙන තං තං අවීතික්කමන්තස්ස අවීතික්කමවසෙන ච චෙතසො පවත්තිසභාවං සන්ධාය වුත්තා.

අථ වා පහානම්පි ධම්මතො අත්ථියෙව. කථං? පහීයතෙ අනෙන පාණාතිපාතාදිපටිපක්ඛො, පජහති වා තං පටිපක්ඛන්ති පහානං. කිං තං? සබ්බෙපි කුසලා ඛන්ධා. අඤ්ඤෙ පන ආචරියා ‘‘නෙක්ඛම්මාදීසුපි ‘වෙරමණී සීල’න්ති වචනමත්තං ගහෙත්වා සබ්බකුසලෙසුපි නියතයෙවාපනකභූතා විරති නාම අත්ථී’’ති වදන්ති, න තථා ඉධාති. එවමිමෙහි පහානාදීහි පඤ්චහි පදෙහි විසෙසෙත්වා පරියන්තාපරියන්තසීලද්වයෙ අපරියන්තසීලමෙව වුත්තං. තස්මා එව හි **එවරූපානි සීලානි චිත්තස්ස අවිප්පටිසාරාය සංවත්තන්ති…පෙ…. සච්ඡිකාතබ්බං සච්ඡිකරොන්තො සික්ඛතී**ති වුත්තං.

තත්ථ **අවිප්පටිසාරාය සංවත්තන්තීති** ''සංවරො අවිප්පටිසාරත්ථායා''ති (පරි. 366) ච ''අවිප්පටිසාරත්ථානි ඛො, ආනන්ද, කුසලානි සීලානි අවිප්පටිසාරානිසංසානී''ති (අ. නි. 10.1; 11.1) ච වචනතො අවිප්පටිසාරත්ථාය සංවත්තන්ති. ''අවිප්පටිසාරො පාමොජ්ජත්ථායා''ති (පරි. 366) ච ''යොනිසො මනසිකරොතො පාමොජ්ජං ජායතී''ති (පටි. ම. 1.74) ච වචනතො **පාමොජ්ජාය සංවත්තන්ති**. ''පාමොජ්ජං පීතත්ථායා''ති (පරි. 366) ච ''පමුදිතස්ස පීති ජායතී''ති (අ. නි. 5.26; සං. නි. 5.376; දී. නි. 3.322) ච වචනතො **පීතියා සංවත්තන්ති**. ''පීති පස්සද්ධත්ථායා''ති (පරි. 366) ච ''පීතිමනස්ස කායො පස්සම්භතී''ති (අ. නි. 5.26; සං. නි. 5.376; දී. නි. 3.322) ච වචනතො **පස්සද්ධියා සංවත්තන්ති**. ''පස්සද්ධි සුඛත්ථායා''ති (පරි. 366) ච ''පස්සද්ධකායො සුඛං වෙදෙතී''ති (අ. නි. 5.26; සං. නි. 5.376; දී. නි. 3.322) ච වචනතො **සොමනස්සාය සංවත්තන්ති**. චෙතසිකං සුඛඤ්හි සොමනස්සන්ති වුච්චති. **ආසෙවනායාති** භුසා සෙවනා ආසෙවනා. කස්ස ආසෙවනා? අනන්තරං සොමනස්සවචනෙන සුඛස්ස වුත්තත්තා සුඛං සිද්ධං. ''සුඛිනො චිත්තං සමාධියතී''ති (අ. නි. 5.26; සං. නි. 5.376; දී. නි. 3.322) ච වචනතො තෙන සුඛෙන සමාධි සිද්ධො හොති. එවං සිද්ධස්ස සමාධිස්ස ආසෙවනා. තස්ස සමාධිස්ස **ආසෙවනාය සංවත්තන්ති,** පගුණබලවභාවාය සංවත්තන්තීති අත්ථො. **භාවනායාති** තස්සෙව සමාධිස්ස වුද්ධියා. **බහුලීකම්මායාති** තස්සෙව සමාධිස්ස පුනප්පුනං කිරියාය. අවිප්පටිසාරාදිපවත්තියා මූලකාරණං හුත්වා සමාධිස්ස සද්ධින්ද්‍රියාදිඅලඞ්කාරසාධනෙන **අලඞ්කාරාය සංවත්තන්ති**. අවිප්පටිසාරාදිකස්ස සමාධිසම්භාරස්ස සාධනෙන **පරික්ඛාරාය සංවත්තන්ති**. ''යෙ ච ඛො ඉමෙ පබ්බජිතෙන ජීවිතපරික්ඛාරා සමුදානෙතබ්බා''තිආදීසු (ම. නි. 1.192) විය හි එත්ථ සම්භාරත්ථො පරික්ඛාරසද්දො. ''රථො සීලපරික්ඛාරො, ඣානක්ඛො චක්කවීරියො''තිආදීසු (සං. නි. 3.54) පන අලඞ්කාරත්ථො. ''සත්තහි නගරපරික්ඛාරෙහි සුපරික්ඛතං හොතී''තිආදීසු (අ. නි. 7.67) පරිවාරත්ථො. ඉධ පන අලඞ්කාරපරිවාරානං විසුං ආගතත්තා සම්භාරත්ථොති වුත්තං. සම්භාරත්ථො ච පච්චයත්ථොති. මූලකාරණභාවෙනෙව සමාධිසම්පයුත්තඵස්සාදිධම්මසම්පත්තිසාධනෙන **පරිවාරාය සංවත්තන්ති**. සමාධිස්ස විපස්සනාය ච පදට්ඨානභාවපාපනෙන වසීභාවපාපනෙන ච පරිපුණ්ණභාවසාධනතො **පාරිපූරියා සංවත්තන්ති**.

එවං සීලූපනිස්සයෙන සබ්බාකාරපරිපූරං සමාධිං දස්සෙත්වා ඉදානි ''සමාහිතෙ චිත්තෙ යථාභූතං ජානාති පස්සති, යථාභූතං ජානං පස්සං නිබ්බින්දති, නිබ්බින්දං විරජ්ජති, විරාගා විමුච්චතී''ති (පටි. ම. 1.73; දී. නි. 3.359) වචනතො සීලමූලකානි සමාධිපදට්ඨානානි යථාභූතඤාණදස්සනාදීනි දස්සෙන්තො **එකන්තනිබ්බිදායාති**ආදිමාහ. නිබ්බිදාය හි දස්සිතාය තස්සා පදට්ඨානභූතං යථාභූතඤාණදස්සනං දස්සිතමෙව හොති. තස්මිඤ්හි අසිද්ධෙ

නිබ්බිදා න සිජ්ඣතීති. තානි පන වුත්තත්ථානෙව. යථාභූතඤාණදස්සනං පනෙත්ථ සප්පච්චයනාමරූපපරිග්ගහො.

එවං අමතමහානිබ්බානපරියොසානං සීලප්පයොජනං දස්සෙත්වා ඉදානි තස්ස සීලස්ස අධිසීලසික්ඛාභාවං තම්මූලකා ච අධිචිත්තඅධිපඤ්ඤාසික්ඛා දස්සෙතුකාමො **එවරූපානං සීලානං සංවරපාරිසුද්ධි අධිසීලන්**තිආදිමාහ. තත්ථ සංවරොයෙව පාරිසුද්ධි **සංවරපාරිසුද්ධි**. එවරූපානං අපරියන්තභූතානං විවට්ටනිස්සිතානං සීලානං සංවරපාරිසුද්ධි විවට්ටනිස්සිතත්තා සෙසසීලතො අධිකං සීලන්ති **අධිසීලන්**ති වුච්චති. **සංවරපාරිසුද්ධියා ඨිතං චිත්තන්**ති එදිසාය සීලසංවරපාරිසුද්ධියා පතිට්ඨිතං චිත්තං සුට්ඨු අවිප්පටිසාරාදීනං ආවහනතො න වික්ඛෙපං ගච්ඡති, සමාධිස්මිං පතිට්ඨාතීති අත්ථො. අවික්ඛෙපොයෙව පාරිසුද්ධි **අවික්ඛෙපපාරිසුද්ධි**. සො සබ්බමලවිරහිතො නිබ්බෙධභාගියො සමාධි සෙසසමාධිතො අධිකත්තා **අධිචිත්තන්**ති වුච්චති. චිත්තසීසෙන හෙත්ථ සමාධි නිද්දිට්ඨො. **සංවරපාරිසුද්ධිං සම්මා පස්සතී**ති පරිසුද්ධං සීලසංවරං ඤාතපරිඤ්ඤාවසෙන තීරණපරිඤ්ඤාවසෙන ච සම්මා පස්සති, එවමෙව අවික්ඛෙපපාරිසුද්ධිසඞ්ඛාතං පරිසුද්ධං සමාධිං සම්මා පස්සති. එවං පස්සතො චස්ස දස්සනසඞ්ඛාතා පාරිසුද්ධි **දස්සනපාරිසුද්ධි**. සායෙව සෙසපඤ්ඤාය අධිකත්තා **අධිපඤ්ඤා**ති වුච්චති. **යො තත්ථා**ති යො තත්ථ සංවරඅවික්ඛෙපදස්සනෙසු. **සංවරට්ඨො**ති සංවරභාවො. එවමෙව අවික්ඛෙපට්ඨදස්සනට්ඨා ච වෙදිතබ්බා. අධිසීලමෙව සික්ඛා **අධිසීලසික්ඛා**. එවං ඉතරාපි වෙදිතබ්බා.

එවං තිස්සො සික්ඛායො දස්සෙත්වා ඉදානි තාසං පාරිපූරික්කමං දස්සෙතුං **ඉමා තිස්සො සික්ඛායො ආවජ්ජන්තො සික්ඛතී**තිආදිමාහ. තස්සත්ථො – පච්චෙකං පරිපූරෙතුං ආවජ්ජන්තොපි සික්ඛති නාම, ආවජ්ජෙත්වා ‘‘අයං නාම සික්ඛා’’ති ජානන්තොපි සික්ඛති නාම, ජානිත්වා පුනප්පුනං පස්සන්තොපි සික්ඛති නාම, පස්සිත්වා යථාදිට්ඨං පච්චවෙක්ඛන්තොපි සික්ඛති නාම, පච්චවෙක්ඛිත්වා තත්ථෙව චිත්තං අචලං කත්වා පතිට්ඨපෙන්තොපි සික්ඛති නාම, තංතංසික්ඛාසම්පයුත්තසද්ධාවීරියසතිසමාධිපඤ්ඤාහි සකසකකිච්චං කරොන්තොපි සික්ඛති නාම, අභිඤ්ඤෙය්‍යාභිජානනාදිකාලෙපි තං තං කිච්චං කරොන්තො තිස්සොපි සික්ඛායො සික්ඛති නාමාති. පුන **පඤ්ච සීලානී**තිආදීනි වුත්තත්ථානෙව. **අරහත්තමග්ගෙන සබ්බකිලෙසානන්**තිආදීසු පන අරහන්තානං සුට්ඨු විප්පටිසාරාදිඅභාවතො ආසෙවනාදිභාවතො ච තානි පදානි යුජ්ජන්තෙව. **එකන්තනිබ්බිදායා**තිආදීනි පන සතිපට්ඨානසම්මප්පධානානි විය මග්ගක්ඛණෙයෙව යොජෙතබ්බානි.

42.

සංවරපාරිසුද්ධිං සම්මා පස්සති, අවික්ඛෙපපාරිසුද්ධිං සම්මා පස්සතීති ඉදං පන වචනද්වයං ඵලසමාපත්තත්ථාය විපස්සනාවසෙන යොජෙතබ්බං,

දුතියවචනං පන නිරොධසමාපත්තත්ථාය විපස්සනාවසෙනාපි යුජ්ජති. **ආවජ්ජන්තො සික්ඛතී**තිආදීසු පඤ්චසු වචනෙසු අරහතො සික්ඛිතබ්බාභාවෙපි අසෙක්ඛසීලක්ඛන්ධාදිසභාවතො ''සික්ඛතී''ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **සද්ධාය අධිමුච්චන්තො සික්ඛතී**තිආදීනි පන මග්ගක්ඛණඤ්ඤෙව සන්ධාය වුත්තානි. අඤ්ඤානිපි උපචාරප්පනාවිපස්සනාමග්ගවසෙන වුත්තානි වචනානි යථායොගං යොජෙතබ්බානීති.

සීලමයඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සමාධිභාවනාමයඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

43. සමාධිභාවනාමයඤාණනිද්දෙසෙ ආදිතො තාව එකකතො පට්ඨාය යාව දසකා සමාධිප්පභෙදං දස්සෙන්තො **එකො සමාධී**තිආදිමාහ. තත්ථ **චිත්තස්ස එකග්ගතා**ති නානාරම්මණවික්ඛෙපාභාවතො එකං ආරම්මණං අග්ගං උත්තමං අස්සාති එකග්ගො, එකග්ගස්ස භාවො එකග්ගතා. සා පන එකග්ගතා චිත්තස්ස, න සත්තස්සාති දස්සනත්ථං ''චිත්තස්සා''ති වුත්තං. දුකෙ **ලොකියො**ති ලොකො වුච්චති ලුජ්ජනපලුජ්ජනට්ඨෙන වට්ටං, තස්මිං පරියාපන්නභාවෙන ලොකෙ නියුත්තොති ලොකියො. **ලොකුත්තරො**ති උත්තිණ්ණොති උත්තරො, ලොකෙ අපරියාපන්නභාවෙන ලොකතො උත්තරොති ලොකුත්තරො. තිකෙ සවිතක්කො ච සො සවිචාරො චාති **සවිතක්කසවිචාරො**. එවං **අවිතක්කඅවිචාරො**. විතක්කවිචාරෙසු විචාරොව මත්තා පමාණං එතස්සාති විචාරමත්තො, විචාරතො උත්තරි විතක්කෙන සද්ධිං සම්පයොගං න ගච්ඡතීති අත්ථො. අවිතක්කො ච සො විචාරමත්තො චාති **අවිතක්කවිචාරමත්තො**. තීසුපි විච්ඡෙදං කත්වාපි පඨන්ති. චතුක්කපඤ්චකා වුත්තත්ථා. ඡක්කෙ පුනප්පුනං උප්පජ්ජනතො සතියෙව අනුස්සති, පවත්තිතබ්බට්ඨානම්හියෙව වා පවත්තත්තා සද්ධාපබ්බජිතස්ස කුලපුත්තස්ස අනුරූපා සතීතිපි අනුස්සති, බුද්ධං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති **බුද්ධානුස්සති**. අරහතාදිබුද්ධගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. තස්සා බුද්ධානුස්සතියා වසෙන චිත්තස්ස එකග්ගතායෙව උද්ධච්චසඞ්ඛාතස්ස වික්ඛෙපස්ස පටිපක්ඛභාවතො න වික්ඛෙපොති **අවික්ඛෙපො**. ධම්මං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති **ධම්මානුස්සති**. ස්වාක්ඛාතතාදිධම්මගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. සඞ්ඝං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති **සඞ්ඝානුස්සති**. සුප්පටිපන්නතාදිසඞ්ඝගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. සීලං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති **සීලානුස්සති**. අත්තනො අඛණ්ඩතාදිසීලගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. චාගං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති **චාගානුස්සති**. අත්තනො මුත්තචාගතාදිචාගගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. දෙවතා ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති **දෙවතානුස්සති**. දෙවතා සක්ඛිට්ඨානෙ ඨපෙත්වා අත්තනො සද්ධාදිගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං.

සත්තකෙ **සමාධිකුසලතාති** එකවිධාදිභෙදෙන අනෙකභෙදෙ සමාධිම්හි ‘‘අයමෙවංවිධො සමාධි, අයමෙවංවිධො සමාධී’’ති ඡෙකභාවො. සමාධිපරිච්ඡෙදකපඤ්ඤායෙතං අධිවචනං. සමාධිඋප්පාදනවිධානෙපි ඡෙකභාවො සමාධිකුසලතා.

සමාධිස්ස සමාපත්තිකුසලතාති උප්පාදිතස්ස සමාධිස්ස සමාපජ්ජනෙ ඡෙකභාවො. එතෙන සමාපජ්ජනවසිතා වුත්තා හොති.

සමාධිස්ස ඨිතිකුසලතාති සමාපන්නස්ස සමාධිස්ස සන්තතිවසෙන යථාරුචි ඨපනෙ ඡෙකභාවො. එතෙන අධිට්ඨානවසිතා වුත්තා හොති. අථ වා නිමිත්තග්ගහණෙන චස්ස පුන තෙ ආකාරෙ සම්පාදයතො අප්පනාමත්තමෙව ඉජ්ඣති, න චිරට්ඨානං. චිරට්ඨානං පන සමාධිපරිපන්ථානං ධම්මානං සුවිසොධිතත්තා හොති. යො හි භික්ඛු කාමාදීනවපච්චවෙක්ඛණාදීහි කාමච්ඡන්දං න සුට්ඨු වික්ඛම්භෙත්වා, කායපස්සද්ධිවසෙන කායදුට්ඨුල්ලං න සුප්පටිප්පස්සද්ධං කත්වා, ආරම්භධාතුමනසිකාරාදිවසෙන ථිනමිද්ධං න සුට්ඨු පටිවිනොදෙත්වා, සමථනිමිත්තමනසිකාරාදිවසෙන උද්ධච්චකුක්කුච්චං න සුට්ඨු සමූහතං කත්වා, අඤ්ඤෙපි සමාධිපරිපන්ථෙ ධම්මෙ න සුට්ඨු විසොධෙත්වා ඣානං සමාපජ්ජති, සො අවිසොධිතං ආසයං පවිට්ඨභමරො විය, අසුද්ධං උය්‍යානං පවිට්ඨරාජා විය ච ඛිප්පමෙව නික්ඛමති. යො පන සමාධිපරිපන්ථෙ ධම්මෙ සුට්ඨු විසොධෙත්වා ඣානං සමාපජ්ජති, සො සුවිසොධිතං ආසයං පවිට්ඨභමරො විය, සුපරිසුද්ධං උය්‍යානං පවිට්ඨරාජා විය ච සකලම්පි දිවසභාගං අන්තොසමාපත්තියංයෙව හොති. තෙනාහු පොරාණා –

> ‘‘කාමෙසු ඡන්දං පටිඝං විනොදයෙ, උද්ධච්චථීනං විචිකිච්ඡපඤ්චමං;
> විවෙකපාමොජ්ජකරෙන චෙතසා, රාජාව සුද්ධන්තගතො තහිං රමෙ’’ති .

තස්මා ‘‘චිරට්ඨිතිකාමෙන පාරිපන්ථිකධම්මෙ සොධෙත්වා ඣානං සමාපජ්ජිතබ්බ’’න්ති වුත්තත්තා තං විධිං සම්පාදෙත්වා සමාධිස්ස චිරට්ඨිතිකරණෙ ඡෙකභාවොති වුත්තං හොති.

සමාධිස්ස වුට්ඨානකුසලතාති සන්තතිවසෙන යථාරුචි පවත්තස්ස සමාධිස්ස යථාපරිච්ඡින්නකාලෙයෙව වුට්ඨානෙන සමාධිස්ස වුට්ඨානෙ ඡෙකභාවො. ‘‘යස්ස හි ධම්මං පුරිසො විජඤ්ඤා’’තිආදීසු (ජා. 1.10.152) විය නිස්සක්කත්ථෙ වා සාමිවචනං කතන්ති වෙදිතබ්බන්ති. එතෙන වුට්ඨානවසිතා වුත්තා හොති.

සමාධිස්ස කල්ලතාකුසලතාති අගිලානභාවො අරොගභාවො කල්ලතා. ගිලානො හි අකල්ලකොති වුච්චති. විනයෙපි වුත්තං ‘‘නාහං, භන්තෙ,

අකල්ලකො''ති (පාරා. 151). අනඞ්ගණසුත්තවත්ථසුත්තෙසු (ම. නි. 1.57 ආදයො, 70 ආදයො) වුත්තානං ඣානපටිලාභපච්චනීකානං පාපකානං ඉච්ඡාවචරානං අභාවෙන ච අභිජ්ඣාදීනං චිත්තස්ස උපක්කිලෙසානං විගමෙන ච සමාධිස්ස අගිලානභාවකරණෙ ඡෙකභාවො සමාධිස්ස කල්ලතාකුසලතා, කිලෙසගෙලඤ්ඤරහිතභාවෙ කුසලතාති වුත්තං හොති. අථ වා **කල්ලතාති** කම්මඤ්ඤතා කම්මඤ්ඤතාපරියායත්තා කල්ලවචනස්ස. ''යා චිත්තස්ස අකල්ලතා අකම්මඤ්ඤතා''ති (ධ. ස. 1162) හි වුත්තං ''කල්ලචිත්තං මුදුචිත්තං විනීවරණචිත්ත''න්ති (දී. නි. 1.298; ම. නි. 2.395; මහාව. 26) ච. එත්ථ කල්ලසද්දො කම්මඤ්ඤත්ථො. තස්මා කසිණානුලොමතො කසිණපටිලොමතො කසිණානුලොමපටිලොමතො ඣානානුලොමතො ඣානපටිලොමතො ඣානානුලොමපටිලොමතො ඣානුක්කන්තිකතො කසිණුක්කන්තිකතො ඣානකසිණුක්කන්තිකතො අඞ්ගසඞ්කන්තිතො ආරම්මණසඞ්කන්තිතො අඞ්ගාරම්මණසඞ්කන්තිතො අඞ්ගවවත්ථානතො ආරම්මණවවත්ථානතොති ඉමෙහි චුද්දසහි ආකාරෙහි, අඞ්ගාරම්මණවවත්ථානතොති ඉමිනා සහ පඤ්චදසහි වා ආකාරෙහි චිත්තපරිදමනෙන සමාධිස්ස කම්මඤ්ඤභාවකරණෙ කුසලභාවොති වුත්තං හොති.

සමාධිස්ස ගොචරකුසලතාති සමාධිස්ස ගොචරෙසු කසිණාදීසු ආරම්මණෙසු තං තං ඣානං සමාපජ්ජිතුකාමතාය යථාරුචි ආවජ්ජනකරණවසෙන තෙසු ආරම්මණෙසු ඡෙකභාවො. එතෙන කසිණාවජ්ජනවසෙන ආවජ්ජනවසිතා වුත්තා හොති. අථ වා තස්මිං තස්මිං දිසාභාගෙ කසිණඵරණවසෙන එවං ඵුට්ඨස්ස කසිණස්ස විරට්ඨානවසෙන ච සමාධිස්ස ගොචරෙසු ඡෙකභාවො.

සමාධිස්ස අභිනීහාරකුසලතාති එකත්තනයෙන හෙට්ඨාහෙට්ඨාසමාධිං උපරූපරිසමාධිභාවූපනයනෙන අභිනීහරණෙ අභිනින්නාමනෙ ඡෙකභාවො. උපචාරජ්ඣානඤ්හි වසිප්පත්තං පඨමජ්ඣානත්ථාය විපස්සනත්ථාය වා අභිනීහරති, එවං පඨමජ්ඣානාදීනි දුතියජ්ඣානාදිඅත්ථාය විපස්සනත්ථාය වා, චතුත්ථජ්ඣානං අරූපසමාපත්තත්ථාය අභිඤ්ඤත්ථාය විපස්සනත්ථාය වා, ආකාසානඤ්චායතනාදයො විඤ්ඤාණඤ්චායතනාදිඅත්ථාය විපස්සනත්ථාය වා අභිනීහරතීති එවං සමාධිස්ස තත්ථ තත්ථ අභිනීහාරකුසලතා. යස්මා පන කුසලතා නාම පඤ්ඤා, සා සමාධි න හොති, තස්මා සමාධිපරිණායකපඤ්ඤාවසෙන සත්තවිධො සමාධි වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

කෙචි පන ආචරියා ''සමාධිකුසලතාති යෙන මනසිකාරෙන චිත්තං න වික්ඛිපති, තත්ථ කුසලතා. සමාපත්තිකුසලතාති යෙන මනසිකාරෙන සමාපජ්ජන්තස්ස ඣානඞ්ගානි පාතුභවන්ති, තත්ථ කුසලතා. ඨිතිකුසලතාති යෙන මනසිකාරෙන අප්පිතො සමාධි න වික්ඛිපති, තත්ථ කුසලතා.

වුට්ඨානකුසලතාති නීවරණවුට්ඨානං ජානාති පඨමජ්ඣානෙ, අඞ්ගවුට්ඨානං ජානාති තීසු ඣානෙසු, ආරම්මණවුට්ඨානං ජානාති අරූපසමාපත්තීසු, වික්ඛෙපවුට්ඨානං ජානාති විසයාධිමත්තෙසු, සච්ඡන්දවුට්ඨානං ජානාති පරියන්තකාලෙ ච අවසානකරණීයකාලෙ ච. කල්ලතාකුසලතාති චිත්තඵාසුතාය සරීරඵාසුතාය ආහාරඵාසුතාය සෙනාසනඵාසුතාය පුග්ගලඵාසුතාය ච සමාධිස්ස කල්ලතා හොතීති ජානාති. ගොචරකුසලතාති ආරම්මණස්ස පරිච්ඡෙදං කාතුං ජානාති, දිසාඵරණං කාතුං ජානාති, වඩ්ඪෙතුං ජානාති. අභිනීහාරකුසලතාති තත්ථ තත්ථ සම්මා මනසිකාරෙන චිත්තං අභිනීහරති අභිනින්නාමෙති, උපචාරෙ වසිප්පත්තෙ පඨමජ්ඣානෙ අභිනීහරති, එවං උපරූපරිඣානෙසු අභිඤ්ඤාසු අරූපසමාපත්තීසු විපස්සනාසු ච අභිනීහරති. එවං තත්ථ තත්ථ අභිනීහාරකුසලතා''ති එවමෙතෙසං පදානං අත්ථං වණ්ණයන්ති.

අට්ඨකං වුත්තත්ථමෙව. නවකෙ **රූපාවචරොති** ''කතමෙ ධම්මා රූපාවචරා? හෙට්ඨතො බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජං පරියන්තං කරිත්වා උපරිතො අකනිට්ඨෙ දෙවෙ අන්තොකරිත්වා''තිආදිනා (ධ. ස. 1289) නයෙන වුත්තෙසු රූපාවචරධම්මෙසු පරියාපන්නො. තත්‍රායං වචනත්ථො – රූපක්ඛන්ධසඞ්ඛාතං රූපං එත්ථ අවචරති, න කාමොති රූපාවචරො. රූපක්ඛන්ධොපි හි රූපන්ති වුච්චති ''රූපක්ඛන්ධො රූප''න්තිආදීසු (යම. 1.ඛන්ධයමක.2) විය. සො පන බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජබ්‍රහ්මපුරොහිතමහාබ්‍රහ්මානං පරිත්තාභඅප්පමාණාභආභස්සරානං පරිත්තසුභඅප්පමාණසුභසුභකිණ්හානං අසඤ්ඤසත්තවෙහප්ඵලානං අවිහාතප්පසුදස්සසුදස්සීඅකනිට්ඨානඤ්ච වසෙන සොළසවිධො පදෙසො. සො රූපාවචරසඞ්ඛාතො පදෙසො උත්තරපදලොපං කත්වා ''රූප''න්ති වුච්චති, තස්මිං රූපෙ අවචරතීති රූපාවචරො. රූපභවො වා රූපං, තස්මිං අවචරතීති රූපාවචරං. කිඤ්චාපි හි එසො සමාධි කාමභවෙපි අවචරති, යථා පන සඞ්ගාමෙ අවචරණතො සඞ්ගාමාවචරොති ලද්ධනාමො නාගො නගරෙ චරන්තොපි සඞ්ගාමාවචරොති වුච්චති, ථලචරා ජලචරා ච පාණිනො අථලෙ අජලෙ ච ඨිතාපි ථලචරා ජලචරාති වුච්චන්ති, එවමයං අඤ්ඤත්ථ අවචරන්තොපි රූපාවචරොති වුත්තො. අපිච රූපභවසඞ්ඛාතෙ රූපෙ පටිසන්ධිං අවචාරෙතීතිපි රූපාවචරො. **හීනොති** ලාමකො. හීනුත්තමානං මජ්ඣෙ භවො **මජ්ඣො**. මජ්ඣිමොතිපි පාඨො, සොයෙවත්ථො. පධානභාවං නීතො **පණීතො,** උත්තමොති අත්ථො. එතෙ පන ආයූහනවසෙන වෙදිතබ්බා. යස්ස හි ආයූහනක්ඛණෙ ඡන්දො වා හීනො හොති වීරියං වා චිත්තං වා වීමංසා වා, සො හීනො නාම. යස්ස තෙ ධම්මා මජ්ඣිමා, සො මජ්ඣිමො. යස්ස පණීතා, සො පණීතො. උප්පාදිතමත්තො වා හීනො, නාතිසුභාවිතො මජ්ඣිමො, අතිසුභාවිතො වසිප්පත්තො පණීතො. **අරූපාවචරො** රූපාවචරෙ වුත්තනයානුසාරෙන වෙදිතබ්බො.

සුඤ්ඤතො සමාධීතිආදීසු ‘‘සබ්බෙ සඞ්ඛාරා අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තා’’ති විපස්සනාපටිපාටියා විපස්සන්තස්ස අනත්තානුපස්සනාය මග්ගවුට්ඨානෙ ජාතෙ යස්මා සා විපස්සනා අත්තවිරහිතෙසු සඞ්ඛාරෙසු සුඤ්ඤතො පවත්තා, තස්මා සුඤ්ඤතා නාම හොති. තාය සිද්ධො අරියමග්ගසමාධි **සුඤ්ඤතො සමාධි** නාම හොති, සුඤ්ඤතවසෙන පවත්තසමාධීති අත්ථො. විපස්සනාය පවත්තාකාරෙන හි සො පවත්තති. අනිච්චානුපස්සනාය මග්ගවුට්ඨානෙ ජාතෙ යස්මා සා විපස්සනා නිච්චනිමිත්තපටිපක්ඛවසෙන පවත්තා, තස්මා අනිමිත්තා නාම හොති. තාය සිද්ධො අරියමග්ගසමාධි **අනිමිත්තො සමාධි** නාම හොති, නිච්චනිමිත්තවිරහිතො සමාධීති අත්ථො. විපස්සනාය පවත්තාකාරෙන හි සො පවත්තති. දුක්ඛානුපස්සනාය මග්ගවුට්ඨානෙ ජාතෙ යස්මා සා විපස්සනා පණිධිපටිපක්ඛවසෙන පවත්තා, තස්මා අප්පණිහිතා නාම හොති. තාය සිද්ධො අරියමග්ගසමාධි **අප්පණිහිතො සමාධි** නාම හොති, පණිධිවිරහිතො සමාධීති අත්ථො. විපස්සනාය පවත්තාකාරෙන හි සො පවත්තති. තාදිසා එව තයො ඵලසමාධයොපි එතෙහියෙව තීහි සමාධීහි ගහිතා හොන්තීති වෙදිතබ්බා. ලොකුත්තරසමාධීනං පන පණීතත්තා හීනාදිභෙදො න උද්ධටො.

දසකෙ **උද්ධුමාතකසඤ්ඤාවසෙනා**තිආදීසු භස්තා විය වායුනා උද්ධං ජීවිතපරියාදානා යථානුක්කමං සමුග්ගතෙන සූනභාවෙන උද්ධුමාතත්තා උද්ධුමාතං, උද්ධුමාතමෙව **උද්ධුමාතකං,** පටිකූලත්තා වා කුච්ඡිතං උද්ධුමාතන්ති උද්ධුමාතකං. තථාරූපස්ස ඡවසරීරස්සෙතං අධිවචනං. විනීලං වුච්චති විපරිභින්නවණ්ණං, විනීලමෙව **විනීලකං,** පටිකූලත්තා වා කුච්ඡිතං විනීලන්ති විනීලකං. මංසුස්සදට්ඨානෙසු රත්තවණ්ණස්ස, පුබ්බසන්නිචයට්ඨානෙසු සෙතවණ්ණස්ස, යෙභුය්‍යෙන ච නීලවණ්ණස්ස නීලට්ඨානෙ නීලසාටකපාරුතස්සෙව ඡවසරීරස්සෙතං අධිවචනං. පරිභින්නට්ඨානෙසු විස්සන්දමානපුබ්බං විපුබ්බං, විපුබ්බමෙව **විපුබ්බකං,** පටිකූලත්තා වා කුච්ඡිතං විපුබ්බන්ති විපුබ්බකං. තථාරූපස්ස ඡවසරීරස්සෙතං අධිවචනං. විච්ඡිද්දං වුච්චති ද්විධා ඡින්දනෙන අපධාරිතං, විච්ඡිද්දමෙව **විච්ඡිද්දකං,** පටිකූලත්තා වා කුච්ඡිතං විච්ඡිද්දන්ති විච්ඡිද්දකං. වෙමජ්ඣෙ ඡින්නස්ස ඡවසරීරස්සෙතං අධිවචනං. ඉතො ච එත්තො ච විවිධාකාරෙන සොණසිඞ්ගාලාදීහි ඛායිතන්ති වික්ඛායිතං, විඛායිතන්ති වත්තබ්බෙ වික්ඛායිතන්ති වුත්තං. වික්ඛායිතමෙව **වික්ඛායිතකං,** පටිකූලත්තා වා කුච්ඡිතං වික්ඛායිතන්ති වික්ඛායිතකං. තථාරූපස්ස ඡවසරීරස්සෙතං අධිවචනං. විවිධං ඛිත්තං වික්ඛිත්තං, වික්ඛිත්තමෙව **වික්ඛිත්තකං,** පටිකූලත්තා වා කුච්ඡිතං වික්ඛිත්තන්ති වික්ඛිත්තකං. අඤ්ඤෙන හත්ථං අඤ්ඤෙන පාදං අඤ්ඤෙන සීසන්ති එවං තතො තතො ඛිත්තස්ස ඡවසරීරස්සෙතං අධිවචනං. හතඤ්ච තං පුරිමනයෙනෙව වික්ඛිත්තකඤ්චාති **හතවික්ඛිත්තකං**. කාකපදාකාරෙන අඞ්ගපච්චඞ්ගෙසු සත්ථෙන හනිත්වා වුත්තනයෙන වික්ඛිත්තස්ස ඡවසරීරස්සෙතං අධිවචනං. ලොහිතං කිරති වික්ඛිපති ඉතො චිතො ච පග්ඝරතීති **ලොහිතකං**.

පග්ඝරිතලොහිතමක්ඛිතස්ස ඡවසරීරස්සෙතං අධිවචනං. පුළවා වුච්චන්ති කිමයො, පුළවෙ කිරතීති **පුළවකං**. කිමිපරිපුණ්ණස්ස ඡවසරීරස්සෙතං අධිවචනං. අට්ඨියෙව **අට්ඨිකං,** පටිකූලත්තා වා කුච්ඡිතං අට්ඨීති අට්ඨිකං. අට්ඨිසඞ්ඛලිකායපි එකට්ඨිකස්සපි එතං අධිවචනං. ඉමානි ච පන උද්ධුමාතකාදීනි නිස්සාය උප්පන්නනිමිත්තානම්පි නිමිත්තෙසු පටිලද්ධජ්ඣානානම්පි එතානෙව නාමානි. ඉධ පන උද්ධුමාතකනිමිත්තෙ පටිකූලාකාරගාහිකා අප්පනාවසෙන උප්පන්නා සඤ්ඤා උද්ධුමාතකසඤ්ඤා, තස්සා උද්ධුමාතකසඤ්ඤාය වසෙන **උද්ධුමාතකසඤ්ඤාවසෙන**. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. **පඤ්චපඤ්ඤාස සමාධීති** එකකාදිවසෙන වුත්තා.

44. එවං එකකාදිවසෙන සමාධිප්පභෙදං දස්සෙත්වා ඉදානි අඤ්ඤෙනපි පරියායෙන සමාධිං දස්සෙතුකාමො **අපිචාති** අඤ්ඤං පරියායාරම්භං දස්සෙත්වා **පඤ්චවීසතීති**ආදිමාහ. තත්ථ **සමාධිස්ස සමාධට්ඨාති** සමාධිස්ස සමාධිභාවෙ සභාවා, යෙහි සභාවෙහි සො සමාධි හොති, තෙ තස්මිං අත්ථා නාම. **පරිග්ගහට්ඨෙන සමාධීති** සද්ධාදීහි ඉන්ද්‍රියෙහි පරිග්ගහිතත්තා තස්මා පරිග්ගහිතසභාවෙන සමාධි. තානෙව ච ඉන්ද්‍රියානි අඤ්ඤමඤ්ඤපරිවාරානි හොන්ති, භාවනාපාරිපූරියා පරිපුණ්ණානි ච හොන්ති. තස්මා **පරිවාරට්ඨෙන පරිපූරට්ඨෙන සමාධි**. තෙසංයෙව සමාධිවසෙන එකාරම්මණමපෙක්ඛිත්වා **එකග්ගට්ඨෙන,** නානාරම්මණවික්ඛෙපාභාවමපෙක්ඛිත්වා **අවික්ඛෙපට්ඨෙන,** ලොකුත්තරස්සෙව මහතා වීරියබලපග්ගහෙන පත්තබ්බත්තා ලොකුත්තරමග්ගස්සෙව ච පරිහානිවසෙන විසාරාභාවතො හෙට්ඨා ගහිතපග්ගහට්ඨඅවිසාරට්ඨා ඉධ න ගහිතාති වෙදිතබ්බා. කිලෙසකාලුස්සියස්සාභාවෙන **අනාවිලට්ඨෙන සමාධි**. අවිකම්පත්තා **අනිඤ්ජනට්ඨෙන සමාධි**. වික්ඛම්භනවසෙන සමුච්ඡෙදවසෙන වා කිලෙසෙහි විමුත්තත්තා ආරම්මණෙ ච අධිමුත්තත්තා **විමුත්තට්ඨෙන සමාධි.**

එකත්තුපට්ඨානවසෙන චිත්තස්ස ඨිතත්තාති සමාධියොගෙනෙව එකාරම්මණෙ භුසං පතිට්ඨානවසෙන චිත්තස්ස ආරම්මණෙ නිච්චලභාවෙන පතිට්ඨිතත්තා. අට්ඨසු යුගලෙසු එසති නෙසති, ආදියති නාදියති, පටිපජ්ජති න පටිපජ්ජතීති ඉමානි තීණි යුගලානි අප්පනාවීථිතො පුබ්බභාගෙ උපචාරස්ස මුදුමජ්ඣාධිමත්තතාවසෙන වුත්තානීති වෙදිතබ්බානි, ඣායති ඣාපෙතීති ඉදං අප්පනාවීථියං උපචාරවසෙන වෙදිතබ්බං. එසිතත්තා නෙසිතත්තා, ආදින්නත්තා අනාදින්නත්තා, පටිපන්නත්තා නප්පටිපන්නත්තා, ඣාතත්තා න ඣාපිතත්තාති ඉමානි චත්තාරි යුගලානි අප්පනාවසෙන වුත්තානීති වෙදිතබ්බානි.

තත්ථ **සමං එසතීති සමාධීති**ආදීසු **සමන්ති** අප්පනං. සා හි පච්චනීකධම්මෙ සමෙති නාසෙතීති සමා, පච්චනීකවිසමාභාවතො වා සමභූතාති සමා. තං සමං එසති අජ්ඣාසයවසෙන ගවෙසති. **ඉතිසද්දො**

කාරණත්ථො, යස්මා සමං එසති, තස්මා සමාධීති අත්ථො. **විසමං නෙසතීති** තං තං ඣානපච්චනීකසඞ්ඛාතං විසමං න එසති. මුදුභූතො හි පුබ්බභාගසමාධි ආදිභූතත්තා **සමං එසති, විසමං නෙසති** නාම. මජ්ඣිමභූතො ථිරභූතත්තා **සමං ආදියති, විසමං නාදියති** නාම. අධිමත්තභූතො අප්පනාවීථියා ආසන්නභූතත්තා **සමං පටිපජ්ජති, විසමං නප්පටිපජ්ජති** නාම. **සමං ඣායතීති** භාවනපුංසකවචනං, සමං හුත්වා ඣායති, සමෙන වා ආකාරෙන ඣායතීති අත්ථො. අප්පනාවීථියඤ්හි සමාධි පච්චනීකධම්මවිගමෙන සන්තත්තා, සන්තාය අප්පනාය අනුකූලභාවෙන ච ඨිතත්තා සමෙනාකාරෙන පවත්තති. **ඣායතීති** ච පජ්ජලතීති අත්ථො ‘‘එතෙ මණ්ඩලමාළෙ දීපා ඣායන්ති (දී. නි. 1.159) සබ්බරත්තිං, සබ්බරත්තියො ච තෙලප්පදීපො ඣායති, තෙලප්පදීපො චෙත්ථ ඣායෙය්‍යා’’තිආදීසු (සං. නි. 4.255-256) විය. සමං ජායතීතිපි පාඨො, සමෙනාකාරෙන උප්පජ්ජතීති අත්ථො. ඣායති ඣාපෙතීති යුගලත්තා පන පුරිමපාඨොව සුන්දරතරො. **ඣාපෙතීති** ච දහතීති අත්ථො. සො හි සමාධිපච්චනීකධම්මෙ දූරතරකරණෙන දහති නාම. එසනානෙසනාදීනං පන අප්පනාය සිද්ධත්තා ‘‘එසිතත්තා නෙසිතත්තා’’තිආදීහි අප්පනාසමාධි වුත්තො. **සමං ඣාතත්තාති** සමං ජලිතත්තා. සමං ජාතත්තාතිපි පාඨො. ඉති ඉමෙසං අට්ඨන්නං යුගලානං වසෙන සොළස, පුරිමා ච නවාති ඉමෙ පඤ්චවීසති සමාධිස්ස සමාධට්ඨා.

සමො ච හිතො ච සුඛො චාති සමාධීති ඉදං පන පඤ්චවීසතියා ආකාරෙහි සාධිතස්ස සමාධිස්ස අත්ථසාධනත්ථං වුත්තං. තත්ථ **සමොති** සමසද්දස්ස, සංසද්දස්ස වා අත්ථො. සො හි පච්චනීකක්ඛොභවිසමවිරහිතත්තා සමො. **හිතොති** ආධිසද්දස්ස අත්ථො, ආරම්මණෙ ආහිතො නිච්චලභාවකරණෙන පතිට්ඨාපිතොති අධිප්පායො. උභයෙන සමො ච ආහිතො චාති සමාධීති වුත්තං හොති. **සුඛොති** සන්තට්ඨෙන සුඛො. ‘‘යායං, භන්තෙ, අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා, සන්තස්මිං එසා පණීතෙ සුඛෙ වුත්තා භගවතා’’ති (ම. නි. 2.88) ච ‘‘උපෙක්ඛා පන සන්තත්තා, සුඛමිච්චෙව භාසිතා’’ති ච වුත්තත්තා තෙන සන්තත්ථෙන සුඛසද්දෙන උපෙක්ඛාසහගතසමාධිපි ගහිතො හොති. අනියාමෙන හි සබ්බසමාධයො ඉධ වුච්චන්ති. තෙන ච සුඛසද්දෙන ආහිතභාවස්ස කාරණං වුත්තං හොති. යස්මා සන්තො, තස්මා එකාරම්මණෙ ආහිතොති අධිප්පායො වෙදිතබ්බොති.

සමාධිභාවනාමයඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ධම්මට්ඨිතිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

45. ධම්මට්ඨිතිඤාණනිද්දෙසෙ **අවිජ්ජාසඞ්ඛාරානං උප්පාදට්ඨිතීති**ආදීසු තිට්ඨන්ති එතාය සඞ්ඛාරාති ඨිති. කා සා? අවිජ්ජා. සා හි සඞ්ඛාරානං උප්පාදාය නිබ්බත්තියා ඨිති කාරණන්ති **උප්පාදට්ඨිති**. උප්පන්නානං

පවත්තියාපි කාරණන්ති **පවත්තට්ඨීති**. කිඤ්චාපි හි ජනකපච්චයස්ස ජනනක්ඛණෙයෙව කිච්චානුභාවො හොති, තෙන පන ජනිතානංයෙව පවත්තත්තා සකක්ඛණෙ පවත්තියාපි කාරණං නාම හොති, සන්තතිවසෙන වා පවත්තියා කාරණන්ති අත්ථො. **පවත්තන්ති** ච නපුංසකෙ භාවවචනමෙතං, තස්මා පවත්තං පවත්තීති අත්ථතො එකං. පවත්තිසද්දස්ස පන පාකටත්තා තෙන යොජෙත්වා අත්ථො වුත්තො. භාවෙපි ඨිතිසද්දස්ස සිජ්ඣනතො න ඉධ භාවෙ ඨිතිසද්දො, කාරණෙ ඨිතිසද්දොති දස්සනත්ථං **නිමිත්තට්ඨීතී**ති වුත්තං, නිමිත්තභූතා ඨිතීති අත්ථො, කාරණභූතාති වුත්තං හොති. න කෙවලං නිමිත්තමත්තං හොති, අථ ඛො සඞ්ඛාරජනනෙ සබ්‍යාපාරා විය හුත්වා ආයූහති වායමතීති පච්චයසමත්ථතං දස්සෙන්තො **ආයූහනට්ඨීතී**ති ආහ, ආයූහනභූතා ඨිතීති අත්ථො. යස්මා අවිජ්ජා සඞ්ඛාරෙ උප්පාදයමානා උප්පාදෙ සංයොජෙති නාම, ඝටෙතීති අත්ථො. සඞ්ඛාරෙ පවත්තයමානා පවත්තියං පලිබුන්ධති නාම, බන්ධතීති අත්ථො. තස්මා **සඤ්ඤොගට්ඨීති පලිබොධට්ඨීතී**ති වුත්තා. සඤ්ඤොගභූතා ඨිති, පලිබොධභූතා ඨිතීති අත්ථො. යස්මා අවිජ්ජාව සඞ්ඛාරෙ උප්පාදයමානා උප්පාදාය පවත්තියා ච මූලකාරණට්ඨෙන සමුදයො නාම, සමුදයභූතා ඨිතීති **සමුදයට්ඨීති,** මූලකාරණභූතා ඨිතීති අත්ථො. අවිජ්ජාව සඞ්ඛාරානං උප්පාදෙ ජනකපච්චයත්තා, පවත්තියං උපත්ථම්භකපච්චයත්තා **හෙතුට්ඨීති පච්චයට්ඨීතී**ති වුත්තා, හෙතුභූතා ඨිති, පච්චයභූතා ඨිතීති අත්ථො. ජනකපච්චයො හි හෙතූති, උපත්ථම්භකො පච්චයොති වුච්චති. එවං සෙසෙසුපි යොජෙතබ්බං.

භවො ජාතියා, ජාති ජරාමරණස්සාති එත්ථ පන උප්පාදට්ඨීති සඤ්ඤොගට්ඨීති හෙතුට්ඨීතීති උප්පාදවසෙන යොජිතානි පදානි ජාතිජරාමරණවන්තානං ඛන්ධානං වසෙන පරියායෙන වුත්තානීති වෙදිතබ්බානි. කෙචි පන ‘‘උප්පාදාය ඨිති උප්පාදට්ඨිතී’’ති එවමාදිනා නයෙනෙත්ථ අත්ථං වණ්ණයන්ති. **අවිජ්ජා පච්චයොති** අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරානං පච්චයභාවං අපෙක්ඛිත්වා වුත්තං. අවිජ්ජායපි පච්චයසම්භූතත්තා තස්සා අපි පච්චයපරිග්ගහණදස්සනත්ථං **උභොපෙතෙ ධම්මා පච්චයසමුප්පන්නාති පච්චයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤා**ති වුත්තං. එවං සෙසෙසුපි යොජෙතබ්බං. **ජාති පච්චයො, ජරාමරණං පච්චයසමුප්පන්නන්**ති පන පරියායෙන වුත්තං. **අතීතම්පි අද්ධානන්**ති අතික්කන්තම්පි කාලං. **අනාගතම්පි අද්ධානන්**ති අප්පත්තම්පි කාලං. උභයත්ථාපි අච්චන්තසංයොගත්ථෙ උපයොගවචනං.

46. ඉදානි නවාකාරවාරානන්තරං තෙ නවාකාරෙ විහාය හෙතුපටිච්චපච්චයපදෙහෙව යොජෙත්වා **අවිජ්ජා හෙතු, සඞ්ඛාරා හෙතුසමුප්පන්නා**තිආදයො තයො වාරා නිද්දිට්ඨා. නවාකාරවාරෙ ජනකඋපත්ථම්භකවසෙන පච්චයො වුත්තො. ඉධ පන හෙතුවාරස්ස පච්චයවාරස්ස ච විසුං ආගතත්තා **හෙතූ**ති ජනකපච්චයත්තං, **පච්චයොති**

උපත්ථම්භකපච්චයත්තං වෙදිතබ්බං එකෙකස්සාපි අවිජ්ජාදිකස්ස පච්චයස්ස උභයථා සම්භවතො. පටිච්චවාරෙ **අවිජ්ජා පටිච්චාති** අත්තනො උප්පාදෙ සඞ්ඛාරානං අවිජ්ජාපෙක්ඛත්තා සඞ්ඛාරෙහි අවිජ්ජා පටිමුඛං එතබ්බා ගන්තබ්බාති පටිච්චා. එතෙන අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරුප්පාදනසමත්ථතා වුත්තා හොති. **සඞ්ඛාරා පටිච්චසමුප්පන්නාති** සඞ්ඛාරා අවිජ්ජං පටිච්ච තදභිමුඛං පවත්තනතො පටිමුඛං කත්වා න විහාය සමං උප්පන්නා. එවං සෙසෙසුපි ලිඞ්ගානුරූපෙන යොජෙතබ්බං. අවිජ්ජා පටිච්චාති උස්සුක්කවසෙන වා පාඨො, අත්ථො පනෙත්ථ අවිජ්ජා අත්තනො පච්චයෙ පටිච්ච පවත්තාති පාඨසෙසවසෙන යොජෙතබ්බො. එවං සෙසෙසුපි. චතූසුපි ච එතෙසු වාරෙසු ද්වාදසන්නං පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගානං පච්චයස්සෙව වසෙන ධම්මට්ඨිතිඤාණස්ස නිද්දිසිතබ්බත්තා අවිජ්ජාදීනං එකාදසන්නංයෙව අඞ්ගානං වසෙන ධම්මට්ඨිතිඤාණං නිද්දිට්ඨං, ජරාමරණස්ස පන අන්තෙ ඨිතත්තා තස්ස වසෙන න නිද්දිට්ඨං. ජරාමරණස්සාපි සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසානං පච්චයත්තා ජරාමරණං තෙසං පච්චයං කත්වා උපපරික්ඛමානස්ස තස්සාපි ජරාමරණස්ස වසෙන ධම්මට්ඨිතිඤාණං යුජ්ජතෙව.

47. ඉදානි තානෙව ද්වාදස පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගානි වීසතිආකාරවසෙන විභජිත්වා චතුසඞ්ඛෙපතියද්ධතිසන්ධියො දස්සෙත්වා ධම්මට්ඨිතිඤාණං නිද්දිසිතුකාමො **පුරිමකම්මභවස්මින්ති**ආදිමාහ. තත්ථ **පුරිමකම්මභවස්මින්ති** පුරිමෙ කම්මභවෙ, අතීතජාතියං කම්මභවෙ කරියමානෙති අත්ථො. **මොහො අවිජ්ජාති** යො තදා දුක්ඛාදීසු මොහො, යෙන මූළ්හො කම්මං කරොති, සා අවිජ්ජා. **ආයූහනා සඞ්ඛාරාති** තං කම්මං කරොන්තස්ස පුරිමචෙතනායො, යථා ‘‘දානං දස්සාමී’’ති චිත්තං උප්පාදෙත්වා මාසම්පි සංවච්ඡරම්පි දානූපකරණානි සජ්ජෙන්තස්ස උප්පන්නා පුරිමචෙතනායො. පටිග්ගාහකානං පන හත්ථෙ දක්ඛිණං පතිට්ඨාපයතො චෙතනා භවොති වුච්චති. එකාවජ්ජනෙසු වා ඡසු ජවනෙසු චෙතනා ආයූහනා සඞ්ඛාරා නාම, සත්තමජවනෙ චෙතනා භවො. යා කාචි වා පන චෙතනා භවො, තංසම්පයුත්තා ආයූහනා සඞ්ඛාරා නාම.

නිකන්ති තණ්හාති යා කම්මං කරොන්තස්ස තස්ස ඵලෙ උපපත්තිභවෙ නිකාමනා පත්ථනා, සා තණ්හා නාම. **උපගමනං උපාදානන්ති** යං කම්මභවස්ස පච්චයභූතං ‘‘ඉමස්මිං නාම කම්මෙ කතෙ කාමා සම්පජ්ජන්තී’’ති වා ‘‘ඉදං කත්වා අසුකස්මිං නාම ඨානෙ කාමෙ සෙවිස්සාමී’’ති වා ‘‘අත්තා උච්ඡින්නො සුඋච්ඡින්නො හොතී’’ති වා ‘‘සුඛී හොතිං විගතපරිළාහො’’ති වා ‘‘සීලබ්බතං සුඛෙන පරිපූරතී’’ති වා පවත්තං උපගමනං දළ්හගහණං, ඉදං උපාදානං නාම. **චෙතනා භවොති** ආයූහනාවසානෙ වුත්තා චෙතනා භවො නාම. **පුරිමකම්මභවස්මින්ති** අතීතජාතියා කම්මභවෙ කරියමානෙ පවත්තා. **ඉධ පටිසන්ධියා පච්චයාති** පච්චුප්පන්නපටිසන්ධියා පච්චයභූතා.

ඉධ **පටිසන්ධි විඤ්ඤාණ**න්ති යං පච්චුප්පන්නභවස්ස භවන්තරපටිසන්ධානවසෙන උප්පන්නත්තා පටිසන්ධීති වුච්චති, තං විඤ්ඤාණං. **ඔක්කන්ති නාමරූප**න්ති යා ගබ්භෙ රූපාරූපධම්මානං ඔක්කන්ති ආගන්ත්වා පවිසනං විය, ඉදං නාමරූපං. **පසාදො ආයතන**න්ති යො පසන්නභාවො, ඉදං ආයතනං. ජාතිග්ගහණෙන එකවචනං කතං. එතෙන චක්ඛාදීනි පඤ්චායතනානි වුත්තානි. ‘‘පභස්සරමිදං, භික්ඛවෙ, චිත්තං, තඤ්ච ඛො ආගන්තුකෙහි උපක්කිලෙසෙහි උපක්කිලිට්ඨ’’න්ති (අ. නි. 1.49) එත්ථ භවඞ්ගචිත්තං අධිප්පෙතන්ති වචනතො ඉධාපි මනායතනස්ස විපාකභූතත්තා, තස්ස ච කිලෙසකාලුස්සියාභාවෙන පසන්නත්තා පසාදවචනෙන මනායතනම්පි වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **ඵුට්ඨො ඵස්සො**ති යො ආරම්මණං ඵුට්ඨො ඵුසන්තො උප්පන්නො, අයං ඵස්සො. **වෙදයිතං වෙදනා**ති යං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන වා සළායතනපච්චයෙන වා ඵස්සෙන සහ උප්පන්නං විපාකවෙදයිතං, අයං වෙදනා. **ඉධූපපත්තිභවස්මිං පුරෙකතස්ස කම්මස්ස පච්චයා**ති පච්චුප්පන්නෙ විපාකභවෙ අතීතජාතියං කතස්ස කම්මස්ස පච්චයෙන පවත්තන්තීති අත්ථො.

ඉධ **පරිපක්කත්තා ආයතනාන**න්ති පරිපක්කායතනස්ස කම්මකරණකාලෙ මොහාදයො දස්සිතා. **ආයතිං පටිසන්ධියා**ති අනාගතෙ පටිසන්ධියා. ආයතිං පටිසන්ධි **විඤ්ඤාණ**න්තිආදීනි වුත්තත්ථානි.

කථං පන ද්වාදසහි පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගෙහි ඉමෙ වීසති ආකාරා ගහිතා හොන්තීති? අවිජ්ජා සඞ්ඛාරාති ඉමෙ ද්වෙ අතීතහෙතුයො සරූපතො වුත්තා. යස්මා පන අවිද්වා පරිතස්සති, පරිතස්සිතො උපාදියති, තස්සුපාදානපච්චයා භවො, තස්මා තෙහි ද්වීහි ගහිතෙහි තණ්හුපාදානභවාපි ගහිතාව හොන්ති. පච්චුප්පන්නෙ විඤ්ඤාණනාමරූපසළායතනඵස්සවෙදනා සරූපතො වුත්තායෙව. තණ්හුපාදානභවා පච්චුප්පන්නහෙතුයො සරූපතො වුත්තා. භවෙ පන ගහිතෙ තස්ස පුබ්බභාගා තංසම්පයුත්තා වා සඞ්ඛාරා ගහිතාව හොන්ති, තණ්හුපාදානග්ගහණෙන ච තංසම්පයුත්තා. යාය වා මූළ්හො කම්මං කරොති, සා අවිජ්ජා ගහිතාව හොති. අනාගතෙ ජාති ජරාමරණන්ති ද්වෙ සරූපෙන වුත්තානි, ජාතිජරාමරණග්ගහණෙනෙව පන විඤ්ඤාණාදීනි පඤ්ච අනාගතඵලානි ගහිතානෙව හොන්ති. තෙසංයෙව හි ජාතිජරාමරණානීති එවං ද්වාදසහි අඞ්ගෙහි වීසති ආකාරා ගහිතා හොන්ති.

> ‘‘අතීතෙ හෙතවො පඤ්ච, ඉදානි ඵලපඤ්චකං;
> ඉදානි හෙතවො පඤ්ච, ආයතිං ඵලපඤ්චක’’න්ති. –

ගාථාය අයමෙවත්ථො වුත්තො. **ඉතිමෙ**ති ඉති ඉමෙ. ඉති ඉමෙති වා පාඨො.

චතුසඞ්ඛෙපෙති චතුරො රාසී. අතීතෙ පඤ්ච හෙතුධම්මා එකො හෙතුසඞ්ඛෙපො, පච්චුප්පන්නෙ පඤ්ච ඵලධම්මා එකො ඵලසඞ්ඛෙපො,

පච්චුප්පන්නෙ පඤ්ච හෙතුධම්මා එකො හෙතුසඞ්ඛෙපො, අනාගතෙ පඤ්ච ඵලධම්මා එකො ඵලසඞ්ඛෙපො.

තයො අද්ධෙති තයො කාලෙ. පඨමපඤ්චකවසෙන අතීතකාලො, දුතියතතියපඤ්චකවසෙන පච්චුප්පන්නකාලො, චතුත්ථපඤ්චකවසෙන අනාගතකාලො වෙදිතබ්බො.

තිසන්ධින්ති තයො සන්ධයො අස්සාති තිසන්ධි, තං තිසන්ධිං. අතීතහෙතුපච්චුප්පන්නඵලානමන්තරා එකො හෙතුඵලසන්ධි, පච්චුප්පන්නඵලඅනාගතහෙතූනමන්තරා එකො ඵලහෙතුසන්ධි, පච්චුප්පන්නහෙතුඅනාගතඵලානමන්තරා එකො හෙතුඵලසන්ධි.

පටිච්චසමුප්පාදපාළියං සරූපතො ආගතවසෙන පන අවිජ්ජාසඞ්ඛාරා එකො සඞ්ඛෙපො, විඤ්ඤාණනාමරූපසළායතනඵස්සවෙදනා දුතියො, තණ්හුපාදානභවා තතියො, ජාතිජරාමරණං චතුත්ථො. අවිජ්ජාසඞ්ඛාරාති ද්වෙ අඞ්ගානි අතීතකාලානි, විඤ්ඤාණාදීනි භවාවසානානි අට්ඨ පච්චුප්පන්නකාලානි, ජාතිජරාමරණන්ති ද්වෙ අනාගතකාලානි. සඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණානං අන්තරා එකො හෙතුඵලසන්ධි, වෙදනාතණ්හානමන්තරා එකො ඵලහෙතුසන්ධි, භවජාතීනමන්තරා එකො හෙතුඵලසන්ධි.

වීසතියා ආකාරෙහීති වීසතියා කොට්ඨාසෙහි. චතුසඞ්ඛෙපෙ ච තයො අද්ධෙ ච තිසන්ධිං පටිච්චසමුප්පාදඤ්ච වීසතියා ආකාරෙහි ජානාතීති සම්බන්ධො.

ජානාතීති සුතානුසාරෙන භාවනාරම්භඤාණෙන ජානාති. **පස්සතීති** ඤාතමෙව චක්ඛුනා දිට්ඨං විය හත්ථතලෙ ආමලකං විය ච ඵුටං කත්වා ඤාණෙනෙව පස්සති. **අඤ්ඤාතීති** දිට්ඨමරියාදෙනෙව ආසෙවනං කරොන්තො ඤාණෙනෙව ජානාති. මරියාදත්ථො හි එත්ථ ආකාරො. **පටිවිජ්ඣතීති** භාවනාපාරිපූරියා නිට්ඨං පාපෙන්තො ඤාණෙනෙව පටිවෙධං කරොති. සලක්ඛණවසෙන වා ජානාති, සරසවසෙන පස්සති, පච්චුපට්ඨානවසෙන අඤ්ඤාති, පදට්ඨානවසෙන පටිවිජ්ඣති.

තත්ථ **පටිච්චසමුප්පාදොති** පච්චයධම්මා වෙදිතබ්බා. **පටිච්චසමුප්පන්නා ධම්මාති** තෙහි තෙහි පච්චයෙහි නිබ්බත්තධම්මා. කථමිදං ජානිතබ්බන්ති චෙ? භගවතො වචනෙන. භගවතා හි පටිච්චසමුප්පාදපටිච්චසමුප්පන්නධම්මදෙසනාසුත්තෙ –

> ‘‘කතමො ච, භික්ඛවෙ, පටිච්චසමුප්පාදො, ජාතිපච්චයා, භික්ඛවෙ, ජරාමරණං, උප්පාදා වා තථාගතානං අනුප්පාදා වා තථාගතානං ඨිතාව සා ධාතු ධම්මට්ඨිතතා ධම්මනියාමතා

> ඉදප්පච්චයතා, තං තථාගතො අභිසම්බුජ්ඣති අභිසමෙති, අභිසම්බුජ්ඣිත්වා අභිසමෙත්වා ආචික්ඛති දෙසෙති පඤ්ඤාපෙති පට්ඨපෙති විවරති විභජති උත්තානීකරොති ‘පස්සථා’ති චාහ. ජාතිපච්චයා, භික්ඛවෙ, ජරාමරණං, භවපච්චයා, භික්ඛවෙ, ජාති…පෙ…. අවිජ්ජාපච්චයා, භික්ඛවෙ, සඞ්ඛාරා. උප්පාදා වා තථාගතානං…පෙ…. උත්තානීකරොති ‘පස්සථා’ති චාහ. අවිජ්ජාපච්චයා, භික්ඛවෙ, සඞ්ඛාරා. ඉති ඛො, භික්ඛවෙ, යා තත්‍ර තථතා අවිතථතා අනඤ්ඤථතා ඉදප්පච්චයතා. අයං වුච්චති, භික්ඛවෙ, පටිච්චසමුප්පාදො’’ති (සං. නි. 2.20) –

එවං පටිච්චසමුප්පාදං දෙසෙන්තෙන තථතාදීහි වෙවචනෙහි පච්චයධම්මාව පටිච්චසමුප්පාදොති වුත්තා. තස්මා ජරාමරණාදීනං පච්චයලක්ඛණො පටිච්චසමුප්පාදො, දුක්ඛානුබන්ධනරසො කුම්මග්ගපච්චුපට්ඨානො, අයම්පි සපච්චයත්තා අත්තනො විසෙසපච්චයපදට්ඨානො.

උප්පාදා වා අනුප්පාදා වාති උප්පාදෙ වා අනුප්පාදෙ වා, තථාගතෙසු උප්පන්නෙසුපි අනුප්පන්නෙසුපීති අත්ථො. **ඨිතාව සා ධාතූ**ති ඨිතොව සො පච්චයසභාවො, න කදාචි ජාතිජරාමරණස්ස පච්චයො න හොතීති අත්ථො. **ධම්මට්ඨිතතා ධම්මනියාමතා ඉදප්පච්චයතා**ති ජාතිපච්චයොයෙව. ජාතිපච්චයෙන හි ජරාමරණසඞ්ඛාතො පච්චයසමුප්පන්නධම්මො තදායත්තතාය තිට්ඨති, ජාතිපච්චයොව ජරාමරණධම්මං නියමෙති, තස්මා ජාති ‘‘ධම්මට්ඨිතතා ධම්මනියාමතා’’ති වුච්චති. ජාතියෙව ඉමස්ස ජරාමරණස්ස පච්චයොති ඉදප්පච්චයො, ඉදප්පච්චයොව **ඉදප්පච්චයතා. තන්ති** තං පච්චයං. **අභිසම්බුජ්ඣතී**ති ඤාණෙන අභිසම්බුජ්ඣති. **අභිසමෙතී**ති ඤාණෙන අභිසමාගච්ඡති. **ආචික්ඛතී**ති කථෙති. **දෙසෙතී**ති දස්සෙති. **පඤ්ඤාපෙතී**ති ජානාපෙති. **පට්ඨපෙතී**ති ඤාණමුඛෙ ඨපෙති. **විවරතී**ති විවරිත්වා දස්සෙති. **විභජතී**ති විභාගතො දස්සෙති. **උත්තානීකරොතී**ති පාකටං කරොති. **ඉති ඛො**ති එවං ඛො. **යා තත්‍රා**ති යා තෙසු ‘‘ජාතිපච්චයා ජරාමරණ’’න්තිආදීසු. සො පනායං පටිච්චසමුප්පාදො තෙහි තෙහි පච්චයෙහි අනූනාධිකෙහෙව තස්ස තස්ස ධම්මස්ස සම්භවතො **තථතා**ති, සාමග්ගිං උපගතෙසු පච්චයෙසු මුහුත්තම්පි තතො නිබ්බත්තනධම්මානං අසම්භවාභාවතො **අවිතථතා**ති, අඤ්ඤධම්මපච්චයෙහි අඤ්ඤධම්මානුප්පත්තිතො **අනඤ්ඤථතා**ති, යථාවුත්තානං එතෙසං ජරාමරණාදීනං පච්චයතො වා පච්චයසමූහතො වා **ඉදප්පච්චයතා**ති වුත්තො. තත්‍රායං වචනත්ථො – ඉමෙසං පච්චයා ඉදප්පච්චයා, ඉදප්පච්චයා එව ඉදප්පච්චයතා, ඉදප්පච්චයානං වා සමූහො ඉදප්පච්චයතා. ලක්ඛණං පනෙත්ථ සද්දසත්ථතො වෙදිතබ්බන්ති.

ධම්මට්ඨිතිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සම්මසනඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

48. සම්මසනඤාණනිද්දෙසෙ **යං කිඤ්චීති** අනවසෙසපරියාදානං. **රූපන්ති** අතිප්පසඞ්ගනියමනං. එවං පදද්වයෙනාපි රූපස්ස අසෙසපරිග්ගහො කතො හොති. අථස්ස අතීතාදිනා විභාගං ආරභති. තඤ්හි කිඤ්චි අතීතං කිඤ්චි අනාගතාදිභෙදන්ති. එස නයො වෙදනාදීසුපි. තත්ථ රූපං තාව අද්ධාසන්තතිසමයඛණවසෙන චතුධා අතීතං නාම හොති, තථා අනාගතපච්චුප්පන්නං. තත්ථ **අද්ධාවසෙන** තාව එකස්ස එකස්මිං භවෙ පටිසන්ධිතො පුබ්බෙ අතීතං, චුතිතො උද්ධං අනාගතං, උභින්නමන්තරෙ පච්චුප්පන්නං. **සන්තතිවසෙන** සභාගඑකඋතුසමුට්ඨානං එකාහාරසමුට්ඨානඤ්ච පුබ්බාපරියභාවෙන වත්තමානම්පි පච්චුප්පන්නං, තතො පුබ්බෙ විසභාගඋතුආහාරසමුට්ඨානං අතීතං, පච්ඡා අනාගතං. චිත්තජං එකවීථිඑකජවනඑකසමාපත්තිසමුට්ඨානං පච්චුප්පන්නං, තතො පුබ්බෙ අතීතං, පච්ඡා අනාගතං, කම්මසමුට්ඨානස්ස පාටියෙක්කං සන්තතිවසෙන අතීතාදිභෙදො නත්ථි, තෙසඤ්ඤෙව පන උතුආහාරචිත්තසමුට්ඨානානං උපත්ථම්භනවසෙන තස්ස අතීතාදිභාවො වෙදිතබ්බො. **සමයවසෙන** එකමුහුත්තපුබ්බණ්හසායන්හරත්තින්දිවාදීසු සමයෙසු සන්තානවසෙන පවත්තමානං තං තං සමයං පච්චුප්පන්නං නාම, තතො පුබ්බෙ අතීතං, පච්ඡා අනාගතං. **ඛණවසෙන** උප්පාදාදිඛණත්තයපරියාපන්නං පච්චුප්පන්නං, තතො පුබ්බෙ අනාගතං, පච්ඡා අතීතං. අපිච අතික්කන්තහෙතුපච්චයකිච්චං අතීතං, නිට්ඨිතහෙතුකිච්චමනිට්ඨිතපච්චයකිච්චං පච්චුප්පන්නං, උභයකිච්චමසම්පත්තං අනාගතං. සකිච්චක්ඛණෙ වා පච්චුප්පන්නං, තතො පුබ්බෙ අනාගතං, පච්ඡා අතීතං. එත්ථ ච ඛණාදිකථාව නිප්පරියායා සෙසා සපරියායා.

අජ්ඣත්තන්ති පඤ්චසුපි ඛන්ධෙසු ඉධ නියකජ්ඣත්තං අධිප්පෙතං, තස්මා අත්තනො සන්තානෙ පවත්තං පාටිපුග්ගලිකං රූපං අජ්ඣත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තතො බහිභූතං පන ඉන්ද්‍රියබද්ධං වා අනින්ද්‍රියබද්ධං වා රූපං **බහිද්ධා** නාම. **ඔළාරිකන්ති** චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායරූපසද්දගන්ධරසඵොට්ඨබ්බසඞ්ඛාතා පථවීතෙජොවායො වාති ද්වාදසවිධං රූපං ඝට්ටනවසෙන ගහෙතබ්බතො ඔළාරිකං. සෙසං පන ආපොධාතු ඉත්ථින්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං හදයවත්ථු ඔජා ආකාසධාතු කායවිඤ්ඤත්ති වචීවිඤ්ඤත්ති රූපස්ස ලහුතා මුදුතා කම්මඤ්ඤතා උපචයො සන්තති ජරතා අනිච්චතාති සොළසවිධං රූපං ඝට්ටනවසෙන අගහෙතබ්බතො **සුඛුමං. හීනං වා පණීතං වාති** එත්ථ හීනපණීතභාවො පරියායතො නිප්පරියායතො ච. තත්ථ අකනිට්ඨානං රූපතො සුදස්සීනං රූපං හීනං, තදෙව සුදස්සානං රූපතො පණීතං. එවං යාව නරකසත්තානං රූපං, තාව පරියායතො හීනපණීතතා වෙදිතබ්බා. නිප්පරියායතො පන යත්ථ අකුසලවිපාකං උප්පජ්ජති, තං හීනං. යත්ථ

කුසලවිපාකං, තං පණීතං. **යං දූරෙ සන්තිකෙ වා**ති එත්ථ යං සුඛුමං, තදෙව දුප්පටිවිජ්ඣසභාවත්තා දූරෙ. යං ඔළාරිකං, තදෙව සුප්පටිවිජ්ඣසභාවත්තා සන්තිකෙ.

සබ්බං රූපං අනිච්චතො වවත්ථෙති එකං සම්මසනං, දුක්ඛතො වවත්ථෙති එකං සම්මසනං, අනත්තතො වවත්ථෙති එකං සම්මසනන්ති එත්ථ අයං භික්ඛු ''යං කිඤ්චි රූප''න්ති එවං අනියමනිද්දිට්ඨං සබ්බම්පි රූපං අතීතත්තිකෙන චෙව චතූහි අජ්ඣත්තාදිදුකෙහි චාති එකාදසහි ඔකාසෙහි පරිච්ඡින්දිත්වා සබ්බං රූපං අනිච්චතො වවත්ථෙති අනිච්චන්ති සම්මසති. කථං? පරතො වුත්තනයෙන. වුත්තඤ්හෙතං – ''රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අනිච්චං ඛයට්ඨෙනා''ති (පටි. ම. 1.48). තස්මා එස යං අතීතං රූපං, තං යස්මා අතීතෙයෙව ඛීණං, නයිමං භවං සම්පත්තන්ති අනිච්චං ඛයට්ඨෙන, යං අනාගතං රූපං අනන්තරභවෙ නිබ්බත්තිස්සති, තම්පි තත්ථෙව ඛීයිස්සති, න තතො පරං භවං ගමිස්සතීති අනිච්චං ඛයට්ඨෙන, යං පච්චුප්පන්නං රූපං, තං ඉධෙව ඛීයති, න ඉතො ගච්ඡතීති අනිච්චං ඛයට්ඨෙන, යං අජ්ඣත්තං රූපං, තම්පි අජ්ඣත්තමෙව ඛීයති, න බහිද්ධාභාවං ගච්ඡතීති අනිච්චං ඛයට්ඨෙන, යං බහිද්ධා ඔළාරිකං සුඛුමං හීනං පණීතං දූරෙ සන්තිකෙ, තම්පි එත්ථෙව ඛීයති, න දූරභාවං ගච්ඡතීති අනිච්චං ඛයට්ඨෙනාති සම්මසති. ඉදං සබ්බම්පි ''අනිච්චං ඛයට්ඨෙනා''ති එතස්ස වසෙන එකං සම්මසනං, පභෙදතො පන එකාදසවිධං හොති.

සබ්බමෙව චෙතං දුක්ඛං භයට්ඨෙනාති සම්මසති. **භයට්ඨෙනා**ති සප්පටිභයතාය. යඤ්හි අනිච්චං, තං භයාවහං හොති සීහොපමසුත්තෙ (අ. නි. 4.33; සං. නි. 3.78) දෙවානං විය. ඉති ඉදම්පි ''දුක්ඛං භයට්ඨෙනා''ති එතස්ස වසෙන එකං සම්මසනං, පභෙදතො පන එකාදසවිධං හොති.

යථා ච දුක්ඛං, එවං සබ්බම්පි තං අනත්තා අසාරකට්ඨෙනාති සම්මසති. **අසාරකට්ඨෙනා**ති ''අත්තා නිවාසී කාරකො වෙදකො සයංවසී''ති එවං පරිකප්පිතස්ස අත්තසාරස්ස අභාවෙන. යඤ්හි අනිච්චං දුක්ඛං, අත්තනොපි අනිච්චතං වා උදයබ්බයපීළනං වා වාරෙතුං න සක්කොති, කුතො තස්ස කාරකාදිභාවො. තෙනාහ – ''රූපඤ්ච හිදං, භික්ඛවෙ, අත්තා අභවිස්ස, නයිදං රූපං ආබාධාය සංවත්තෙය්‍යා''තිආදි (සං. නි. 3.59). ඉති ඉදං ''අනත්තා අසාරකට්ඨෙනා''ති එතස්ස වසෙන එකං සම්මසනං, පභෙදතො පන එකාදසවිධං හොති. එසෙව නයො වෙදනාදීසු. ඉති එකෙකස්මිං ඛන්ධෙ එකාදස එකාදස කත්වා පඤ්චසු ඛන්ධෙසු පඤ්චපඤ්ඤාස සම්මසනානි හොන්ති, අනිච්චතො පඤ්චපඤ්ඤාස, දුක්ඛතො පඤ්චපඤ්ඤාස, අනත්තතො පඤ්චපඤ්ඤාසාති තිවිධානුපස්සනාවසෙන සබ්බානි පඤ්චසට්ඨිසතසම්මසනානි හොන්ති.

කෙචි පන ‘‘සබ්බං රූපං, සබ්බං වෙදනං, සබ්බං සඤ්ඤං, සබ්බෙ සඞ්ඛාරෙ, සබ්බං විඤ්ඤාණන්ති පදම්පි පක්ඛිපිත්වා එකෙකස්මිං ඛන්ධෙ ද්වාදස ද්වාදස කත්වා පඤ්චසු සට්ඨි, අනුපස්සනාතො අසීතිසතසම්මසනානී’’ති වදන්ති.

අතීතාදිවිභාගෙ පනෙත්ථ සන්තතිවසෙන ඛණාදිවසෙන ච වෙදනාය අතීතානාගතපච්චුප්පන්නභාවො වෙදිතබ්බො. තත්ථ **සන්තතිවසෙන** එකවීථිඑකජවනඑකසමාපත්තිපරියාපන්නා එකවිධවිසයසමායොගප්පවත්තා ච පච්චුප්පන්නා, තතො පුබ්බෙ අතීතා, පච්ඡා අනාගතා. **ඛණාදිවසෙන** ඛණත්තයපරියාපන්නා පුබ්බන්තාපරන්තමජ්ඣගතා සකිච්චඤ්ච කුරුමානා වෙදනා පච්චුප්පන්නා, තතො පුබ්බෙ අතීතා, පච්ඡා අනාගතා. අජ්ඣත්තබහිද්ධාභෙදො නියකජ්ඣත්තවසෙනෙව වෙදිතබ්බො.

ඔළාරිකසුඛුමභාවො ‘‘අකුසලා වෙදනා ඔළාරිකා, කුසලාබ්‍යාකතා වෙදනා සුඛුමා’’තිආදිනා (විභ. 4) නයෙන විභඞ්ගෙ වුත්තෙන ජාතිසභාවපුග්ගලලොකියලොකුත්තරවසෙන වෙදිතබ්බො. **ජාතිවසෙන** තාව අකුසලා වෙදනා සාවජ්ජකිරියහෙතුතො, කිලෙසසන්තාපභාවතො ච අවූපසන්තවුත්තීති කුසලවෙදනාය ඔළාරිකා, සබ්‍යාපාරතො සඋස්සාහතො සවිපාකතො කිලෙසසන්තාපභාවතො සාවජ්ජතො ච විපාකාබ්‍යාකතාය ඔළාරිකා, සවිපාකතො කිලෙසසන්තාපභාවතො සබ්‍යාබජ්ඣතො සාවජ්ජතො ච කිරියාබ්‍යාකතාය ඔළාරිකා. කුසලාබ්‍යාකතා පන වුත්තවිපරියායතො අකුසලාය වෙදනාය සුඛුමා. ද්වෙපි කුසලාකුසලා වෙදනා සබ්‍යාපාරතො සඋස්සාහතො සවිපාකතො ච යථායොගං දුවිධායපි අබ්‍යාකතාය ඔළාරිකා, වුත්තවිපරියායෙන දුවිධාපි අබ්‍යාකතා තාහි සුඛුමා. එවං තාව ජාතිවසෙන ඔළාරිකසුඛුමතා වෙදිතබ්බා.

සභාවවසෙන පන දුක්ඛා වෙදනා නිරස්සාදතො සවිප්ඵාරතො ඛොභකරණතො උබ්බෙජනීයතො අභිභවනතො ච ඉතරාහි ද්වීහි ඔළාරිකා, ඉතරා පන ද්වෙ සාතතො සන්තතො පණීතතො මනාපතො මජ්ඣත්තතො ච යථායොගං දුක්ඛාය සුඛුමා. උභො පන සුඛදුක්ඛා සවිප්ඵාරතො උබ්බෙජනීයතො ඛොභකරණතො පාකටතො ච අදුක්ඛමසුඛාය ඔළාරිකා, සා වුත්තවිපරියායෙන තදුභයතො සුඛුමා. එවං සභාවවසෙන ඔළාරිකසුඛුමතා වෙදිතබ්බා.

පුග්ගලවසෙන පන අසමාපන්නස්ස වෙදනා නානාරම්මණෙ වික්ඛිත්තභාවතො සමාපන්නස්ස වෙදනාය ඔළාරිකා, විපරියායෙන ඉතරා සුඛුමා. එවං පුග්ගලවසෙන ඔළාරිකසුඛුමතා වෙදිතබ්බා.

ලොකියලොකුත්තරවසෙන පන සාසවා වෙදනා ලොකියා, සා ආසවුප්පත්තිහෙතුතො ඔඝනියතො යොගනියතො ගන්ථනියතො නීවරණියතො උපාදානියතො සංකිලෙසිකතො පුථුජ්ජනසාධාරණතො ච

අනාසවාය ඔළාරිකා, අනාසවා ච විපරියායෙන සාසවාය සුඛුමා. එවං ලොකියලොකුත්තරවසෙන ඔළාරිකසුඛුමතා වෙදිතබ්බා.

තත්ථ ජාතිආදිවසෙන සම්භෙදො පරිහරිතබ්බො. අකුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා හි වෙදනා ජාතිවසෙන අබ්‍යාකතත්තා සුඛුමාපි සමානා සභාවාදිවසෙන ඔළාරිකා හොති. වුත්තඤ්හෙතං –

> ‘‘අබ්‍යාකතා වෙදනා සුඛුමා, දුක්ඛා වෙදනා ඔළාරිකා. සමාපන්නස්ස වෙදනා සුඛුමා, අසමාපන්නස්ස වෙදනා ඔළාරිකා. අනාසවා වෙදනා සුඛුමා, සාසවා වෙදනා ඔළාරිකා’’ති (විභ. 11).

යථා ච දුක්ඛා වෙදනා, එවං සුඛාදයොපි. තාපි හි ජාතිවසෙන ඔළාරිකා, සභාවාදිවසෙන සුඛුමා හොන්ති. තස්මා යථා ජාතිආදිවසෙන සම්භෙදො න හොති, තථා වෙදනානං ඔළාරිකසුඛුමතා වෙදිතබ්බා. සෙය්‍යථීදං, අබ්‍යාකතා ජාතිවසෙන කුසලාකුසලාහි සුඛුමා. තත්ථ කතමා අබ්‍යාකතා? කිං දුක්ඛා? කිං සුඛා? කිං සමාපන්නස්ස? කිං අසමාපන්නස්ස? කිං සාසවා? කිං අනාසවාති? එවං සභාවාදිභෙදො න පරාමසිතබ්බො. එස නයො සබ්බත්ථ.

අපිච ‘‘තං තං වා පන වෙදනං උපාදායුපාදාය වෙදනා ඔළාරිකා සුඛුමා දට්ඨබ්බා’’ති වචනතො අකුසලාදීසුපි ලොභසහගතාය දොසසහගතා වෙදනා අග්ගි විය නිස්සයදහනතො ඔළාරිකා, ලොභසහගතා සුඛුමා. දොසසහගතාපි නියතා ඔළාරිකා, අනියතා සුඛුමා. නියතාපි කප්පට්ඨිතිකා ඔළාරිකා, ඉතරා සුඛුමා. කප්පට්ඨිතිකාසුපි අසඞ්ඛාරිකා ඔළාරිකා, ඉතරා සුඛුමා. ලොභසහගතා පන දිට්ඨිසම්පයුත්තා ඔළාරිකා, ඉතරා සුඛුමා. සාපි නියතා කප්පට්ඨිතිකා අසඞ්ඛාරිකා ඔළාරිකා, ඉතරා සුඛුමා. අවිසෙසෙන ච අකුසලා බහුවිපාකා ඔළාරිකා, අප්පවිපාකා සුඛුමා. කුසලා පන අප්පවිපාකා ඔළාරිකා, බහුවිපාකා සුඛුමා.

අපිච කාමාවචරකුසලා ඔළාරිකා, රූපාවචරා සුඛුමා, තතො අරූපාවචරා, තතො ලොකුත්තරා. කාමාවචරා ච දානමයා ඔළාරිකා, සීලමයා සුඛුමා. සීලමයාපි ඔළාරිකා, තතො භාවනාමයා සුඛුමා. භාවනාමයාපි දුහෙතුකා ඔළාරිකා, තිහෙතුකා සුඛුමා. තිහෙතුකාපි සසඞ්ඛාරිකා ඔළාරිකා, අසඞ්ඛාරිකා සුඛුමා. රූපාවචරා ච පඨමජ්ඣානිකා ඔළාරිකා…පෙ…. පඤ්චමජ්ඣානිකා සුඛුමාව. අරූපාවචරා ච ආකාසානඤ්චායතනසම්පයුත්තා ඔළාරිකා…පෙ…. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසම්පයුත්තා සුඛුමාව. ලොකුත්තරා ච සොතාපත්තිමග්ගසම්පයුත්තා ඔළාරිකා…පෙ…. අරහත්තමග්ගසම්පයුත්තා සුඛුමාව. එස නයො තංතංභූමිවිපාකකිරියාවෙදනාසු දුක්ඛාදිඅසමාපන්නාදිසාසවාදිවසෙන වුත්තවෙදනාසු ච. ඔකාසවසෙන චාපි නිරයෙ දුක්ඛා ඔළාරිකා, තිරච්ඡානයොනියං සුඛුමා…පෙ…. පරනිම්මිතවසවත්තීසු සුඛුමාව. යථා ච

දුක්ඛා, එවං සුඛාපි සබ්බත්ථ යථානුරූපං යොජෙතබ්බා. වත්ථුවසෙන චාපි හීනවත්ථුකා යා කාචි වෙදනා ඔළාරිකා, පණීතවත්ථුකා සුඛුමා. හීනපණීතභෙදෙ යා ඔළාරිකා, සා හීනා. යා ච සුඛුමා, සා පණීතාති දට්ඨබ්බා.

දූරසන්තිකපදෙ පන ''අකුසලා වෙදනා කුසලාබ්‍යාකතාහි වෙදනාහි දූරෙ, අකුසලා වෙදනා අකුසලාය වෙදනාය සන්තිකෙ''තිආදිනා (විභ. 13) නයෙන විභඞ්ගෙ විභත්තා. තස්මා අකුසලා වෙදනා විසභාගතො අසංසට්ඨතො අසරික්ඛතො ච කුසලාබ්‍යාකතාහි දූරෙ, තථා කුසලාබ්‍යාකතා අකුසලාය. එස නයො සබ්බවාරෙසු. අකුසලා පන වෙදනා සභාගතො සංසට්ඨතො සරික්ඛතො ච අකුසලාය සන්තිකෙති ඉදං වෙදනාය අතීතාදිවිභාගෙ විත්ථාරකථාමුඛං. තංතංවෙදනාසම්පයුත්තානං පන සඤ්ඤාදීනම්පි එතං එවමෙව වෙදිතබ්බං.

යෙ පනෙත්ථ වෙදනාදීසු **චක්ඛු...පෙ.... ජරාමරණ**න්ති පෙය්‍යාලෙන සංඛිත්තෙසු ච ධම්මෙසු ලොකුත්තරධම්මා ආගතා, තෙ අසම්මසනූපගත්තා ඉමස්මිං අධිකාරෙ න ගහෙතබ්බා. තෙ පන කෙවලං තෙන තෙන පදෙන සඞ්ගහිතධම්මදස්සනවසෙන ච අභිඤ්ඤෙය්‍යනිද්දෙසෙ ආගතනයෙන ච වුත්තා. යෙපි ච සම්මසනූපගා, තෙසු යෙ යස්ස පාකටා හොන්ති, සුඛෙන පරිග්ගහං ගච්ඡන්ති, තෙසු තෙන සම්මසනං ආරභිතබ්බං. ජාතිජරාමරණවසෙන විසුං සම්මසනාභාවෙපි ජාතිජරාමරණවන්තෙසුයෙව පන සම්මසිතෙසු තානිපි සම්මසිතානි හොන්තීති පරියායෙන තෙසම්පි වසෙන සම්මසනං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අනිච්චතො වවත්ථෙතී**තිආදිනා නයෙන අතීතත්තිකස්සෙව ච වසෙන සම්මසනස්ස වුත්තත්තා අජ්ඣත්තාදිභෙදං අනාමසිත්වාපි අතීතත්තිකස්සෙව වසෙන පරිච්ඡින්දිත්වාපි අනිච්චාදිතො සම්මසනං කාතබ්බමෙව.

යං පන අනිච්චං, තං යස්මා නියමතො සඞ්ඛතාදිභෙදං හොති, තෙනස්ස පරියායදස්සනත්ථං, නානාකාරෙහි වා මනසිකාරප්පවත්තිදස්සනත්ථං **රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අනිච්චං සඞ්ඛත**න්තිආදිමාහ. තඤ්හි හුත්වා අභාවට්ඨෙන **අනිච්චං,** අනිච්චන්තිකතාය ආදිඅන්තවන්තතාය වා අනිච්චං. පච්චයෙහි සමාගන්ත්වා කතත්තා **සඞ්ඛතං**. පච්චයෙ පටිච්ච නිස්සාය සමං, සහ වා උප්පන්නත්තා **පටිච්චසමුප්පන්නං**. එතෙන පච්චයෙහි කතෙපි පච්චයානං අබ්‍යාපාරතං දස්සෙති. **ඛයධම්ම**න්ති ඛීයනධම්මං ඛීයනපකතිකං. **වයධම්ම**න්ති නස්සනධම්මං. නයිදං මන්දීභාවක්ඛයවසෙන ඛයධම්මං, කෙවලං විගමනපකතිකං. පහූතස්ස මන්දීභාවොපි හි ලොකෙ ඛයොති වුච්චති. **විරාගධම්ම**න්ති නයිදං කුහිඤ්චි ගමනවසෙන වයධම්මං, කෙවලං සභාවාතික්කමනපකතිකං. ''විරාගො නාම ජිගුච්ඡනං වා සමතික්කමො වා''ති හි වුත්තං. **නිරොධධම්ම**න්ති නයිදං සභාවාතික්කමෙන පුනරාවත්තිධම්මං, කෙවලං අපුනරාවත්තිනිරොධෙන

නිරුජ්ඣනපකතිකන්ති පුරිමපුරිමපදස්ස අත්ථවිවරණවසෙන පච්ඡිමපච්ඡිමපදං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

අථ වා එකභවපරියාපන්නරූපභඞ්ගවසෙන ඛයධම්මං, එකසන්තතිපරියාපන්නරූපක්ඛයවසෙන වයධම්මං, රූපස්ස ඛණභඞ්ගවසෙන විරාගධම්මං, තිණ්ණම්පි අපුනප්පවත්තිවසෙන නිරොධධම්මන්තිපි යොජෙතබ්බං.

ජරාමරණං අනිච්චන්තිආදීසු ජරාමරණං න අනිච්චං, අනිච්චසභාවානං පන ඛන්ධානං ජරාමරණත්තා අනිච්චං නාම ජාතං. සඞ්ඛතාදීසුපි එසෙව නයො. අන්තරපෙය්‍යාලෙ ජාතියාපි අනිච්චාදිතාය එසෙව නයො.

ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්තිආදි න විපස්සනාවසෙන වුත්තං, කෙවලං පටිච්චසමුප්පාදස්ස එකෙකඅඞ්ගවසෙන සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානතො සම්මසනඤාණං නාම හොතීති පරියායෙන වුත්තං. න පනෙතං කලාපසම්මසනඤාණං ධම්මට්ඨිතිඤාණමෙව තං හොතීති. **අසති ජාතියා**ති ලිඞ්ගවිපල්ලාසො කතො, අසතියා ජාතියාති වුත්තං හොති. **අසති සඞ්ඛාරෙසූ**ති වචනවිපල්ලාසො කතො, අසන්තෙසු සඞ්ඛාරෙසූති වුත්තං හොති. **භවපච්චයා ජාති, අසතී**තිආදි ‘‘භවපච්චයා ජාති, අසති භවෙ නත්ථි ජාතී’’තිආදිනා නයෙන යොජෙතබ්බං.

සම්මසනඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. උදයබ්බයඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

49. ඉදානි අනන්තරං වුත්තස්ස සම්මසනඤාණස්ස නානානයෙහි භාවනාථිරකරණෙන පාරං ගන්ත්වා ඨිතෙන අනිච්චාදිතො දිට්ඨෙ සඞ්ඛාරෙ උදයබ්බයෙන පරිච්ඡින්දිත්වා අනිච්චාදිතො විපස්සනත්ථං වුත්තස්ස උදයබ්බයානුපස්සනාඤාණස්ස නිද්දෙසෙ **ජාතං රූප**න්තිආදීසු සන්තතිවසෙන යථාසකං පච්චයෙහි නිබ්බත්තං රූපං. **තස්ස** ජාතස්ස රූපස්ස **නිබ්බත්තිලක්ඛණං** ජාතිං උප්පාදං අභිනවාකාරං **උදයොති, විපරිණාමලක්ඛණං** ඛයං භඞ්ගං **වයොති, අනුපස්සනා** පුනප්පුනං නිසාමනා, උදයබ්බය අනුපස්සනාඤාණන්ති අත්ථො. වෙදනාදීසුපි එසෙව නයො. ජාතිජරාමරණවන්තානංයෙව උදයබ්බයස්ස පරිග්ගහෙතබ්බත්තා ජාතිජරාමරණානං උදයබ්බයාභාවතො ජාතිජරාමරණං අනාමසිත්වා **ජාතං චක්ඛු...පෙ.... ජාතො භවො**ති පෙය්‍යාලං කතං. සො එවං පඤ්චන්නං ඛන්ධානං උදයබ්බයං පස්සන්තො එවං ජානාති ‘‘ඉමෙසං ඛන්ධානං උප්පත්තිතො පුබ්බෙ අනුප්පන්නානං රාසි වා නිචයො වා නත්ථි, උප්පජ්ජමානානම්පි රාසිතො වා නිචයතො වා ආගමනං නාම නත්ථි, නිරුජ්ඣමානානම්පි දිසාවිදිසාගමනං නාම නත්ථි, නිරුද්ධානම්පි එකස්මිං ඨානෙ රාසිතො නිචයතො නිධානතො අවට්ඨානං නාම නත්ථි. යථා පන වීණාය වාදියමානාය උප්පන්නස්ස සද්දස්ස නෙව උප්පත්තිතො පුබ්බෙ

සන්නිචයො අත්ථි, න උප්පජ්ජමානො සන්නිචයතො ආගතො, න නිරුජ්ඣමානස්ස දිසාවිදිසාගමනං අත්ථි, න නිරුද්ධො කත්ථචි සන්නිචිතො තිට්ඨති, අථ ඛො වීණඤ්ච උපවීණඤ්ච පුරිසස්ස ච තජ්ජං වායාමං පටිච්ච අහුත්වා සම්භොති, හුත්වා පටිවෙති, එවං සබ්බෙපි රූපාරූපිනො ධම්මා අහුත්වා සම්භොන්ති, හුත්වා පටිවෙන්තී''ති.

50. එවං සඞ්ඛෙපතො උදයබ්බයදස්සනං දස්සෙත්වා ඉදානි විත්ථාරතො දස්සෙතුං **පඤ්චන්නං ඛන්ධානං උදයං පස්සන්තො කති ලක්ඛණානි පස්සතී**තිආදීහි රාසිතො ගණනං පුච්ඡිත්වා, පඤ්චන්නං ඛන්ධානං උදයං පස්සන්තො **පඤ්චවීසති ලක්ඛණානි පස්සතී**තිආදීහි රාසිතොව ගණනං විස්සජ්ජෙත්වා, පුන **රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සන්තො කති ලක්ඛණානි පස්සතී**තිආදීහි විභාගතො ගණනං පුච්ඡිත්වා **රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සන්තො පඤ්ච ලක්ඛණානි පස්සතී**තිආදීහි විභාගතො ගණනං විස්සජ්ජෙත්වා, පුන **රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සන්තො කතමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි පස්සතී**තිආදීහි ලක්ඛණවිභාගං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනං කතං.

තත්ථ **අවිජ්ජාසමුදයා රූපසමුදයොති** ''පුරිමකම්මභවස්මිං මොහො අවිජ්ජා''ති වුත්තාය අවිජ්ජාය සති ඉමස්මිං භවෙ රූපස්ස උප්පාදො හොතීති අත්ථො. **පච්චයසමුදයට්ඨෙනා**ති පච්චයස්ස උප්පන්නභාවෙනාති අත්ථො. අවිජ්ජාතණ්හාකම්මානි චෙත්ථ ඉධ පටිසන්ධිහෙතුභූතා අතීතපච්චයා. ඉමෙසු ච තීසු ගහිතෙසු සඞ්ඛාරුපාදානානි ගහිතානෙව හොන්ති. **ආහාරසමුදයා**ති පවත්තිපච්චයෙසු කබළීකාරාහාරස්ස බලවත්තා සොයෙව ගහිතො. තස්මිං පන ගහිතෙ පවත්තිහෙතුභූතානි උතුචිත්තානිපි ගහිතානෙව හොන්ති. **නිබ්බත්තිලක්ඛණ**න්ති අද්ධාසන්තතිඛණවසෙන රූපස්ස උප්පාදං, උප්පාදොයෙව සඞ්ඛතලක්ඛණත්තා ලක්ඛණන්ති ච වුත්තො. **පඤ්ච ලක්ඛණානී**ති අවිජ්ජා තණ්හා කම්මාහාරා නිබ්බත්ති චාති ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි. අවිජ්ජාදයොපි හි රූපස්ස උදයො ලක්ඛීයති එතෙහීති ලක්ඛණානි. නිබ්බත්ති පන සඞ්ඛතලක්ඛණමෙව, තම්පි සඞ්ඛතන්ති ලක්ඛීයති එතෙනාති ලක්ඛණං.

අවිජ්ජානිරොධා රූපනිරොධොති අනාගතභවස්ස පච්චයභූතාය ඉමස්මිං භවෙ අවිජ්ජාය අරහත්තමග්ගඤාණෙන නිරොධෙ කතෙ පච්චයාභාවා අනාගතස්ස රූපස්ස අනුප්පාදො නිරොධො හොතීති අත්ථො. **පච්චයනිරොධට්ඨෙනා**ති පච්චයස්ස නිරුද්ධභාවෙනාති අත්ථො. නිරොධො චෙත්ථ අනාගතපටිසන්ධිපච්චයානං ඉධ අවිජ්ජාතණ්හාකම්මානංයෙව නිරොධො. **ආහාරනිරොධා රූපනිරොධොති** පවත්තිපච්චයස්ස කබළීකාරාහාරස්ස අභාවෙ තංසමුට්ඨානරූපාභාවො හොති. **විපරිණාමලක්ඛණ**න්ති අද්ධාසන්තතිඛණවසෙන රූපස්ස භඞ්ගං, භඞ්ගොයෙව සඞ්ඛතලක්ඛණත්තා ලක්ඛණන්ති වුත්තො. ඉධ **පඤ්ච ලක්ඛණානී**ති අවිජ්ජාතණ්හාකම්මාහාරානං අභාවනිරොධා චත්තාරි,

විපරිණාමො එකන්ති පඤ්ච. එස නයො වෙදනාක්ඛන්ධාදීසු. අයං පන විසෙසො – අරූපක්ඛන්ධානං උදයබ්බයදස්සනං අද්ධාසන්තතිවසෙන, න ඛණවසෙන. ඵස්සො වෙදනාසඤ්ඤාසඞ්ඛාරක්ඛන්ධානං පවත්තිපච්චයො, තංනිරොධා ච තෙසං නිරොධො. නාමරූපං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස පවත්තිපච්චයො, තංනිරොධා ච තස්ස නිරොධොති.

කෙචි පනාහු – ‘‘චතුධා පච්චයතො උදයබ්බයදස්සනෙ අතීතාදිවිභාගං අනාමසිත්වාව සබ්බසාමඤ්ඤවසෙන අවිජ්ජාදීහි උදෙතීති උප්පජ්ජමානභාවමත්තං ගණ්හාති, න උප්පාදං. අවිජ්ජාදිනිරොධා නිරුජ්ඣතීති අනුප්පජ්ජමානභාවමත්තං ගණ්හාති, න භඞ්ගං. ඛණතො උදයබ්බයදස්සනෙ පච්චුප්පන්නානං උප්පාදං භඞ්ගං ගණ්හාතී’’ති.

විපස්සමානො පන විපස්සකො පඨමං පච්චයතො උදයබ්බයං මනසිකරිත්වා විපස්සනාකාලෙ අවිජ්ජාදිකෙ චතුරො ධම්මෙ විස්සජ්ජෙත්වා උදයබ්බයවන්තෙයෙව ඛන්ධෙ ගහෙත්වා තෙසං උදයබ්බයං පස්සති, එවඤ්ච තස්ස විපස්සකස්ස ‘‘එවං රූපාදීනං උදයො, එවං වයො, එවං රූපාදයො උදෙන්ති, එවං වෙන්තී’’ති පච්චයතො ච ඛණතො ච විත්ථාරෙන උදයබ්බයං පස්සතො ‘‘ඉති කිර ඉමෙ ධම්මා අහුත්වා සම්භොන්ති, හුත්වා පටිවෙන්තී’’ති ඤාණං විසදතරං හොති, සච්චපටිච්චසමුප්පාදනයලක්ඛණභෙදා පාකටා හොන්ති. යඤ්හි සො අවිජ්ජාදිසමුදයා ඛන්ධානං සමුදයං අවිජ්ජාදිනිරොධා ච ඛන්ධානං නිරොධං පස්සති, ඉදමස්ස පච්චයතො උදයබ්බයදස්සනං. යං පන නිබ්බත්තිලක්ඛණවිපරිණාමලක්ඛණානි පස්සන්තො ඛන්ධානං උදයබ්බයං පස්සති, ඉදමස්ස ඛණතො උදයබ්බයදස්සනං. උප්පත්තික්ඛණෙයෙව හි නිබ්බත්තිලක්ඛණං, භඞ්ගක්ඛණෙ ච විපරිණාමලක්ඛණං.

ඉච්චස්සෙවං පච්චයතො චෙව ඛණතො ච ද්වෙධා උදයබ්බයං පස්සතො පච්චයතො උදයදස්සනෙන සමුදයසච්චං පාකටං හොති ජනකාවබොධතො. ඛණතො උදයදස්සනෙන දුක්ඛසච්චං පාකටං හොති ජාතිදුක්ඛාවබොධතො. පච්චයතො වයදස්සනෙන නිරොධසච්චං පාකටං හොති පච්චයානුප්පාදෙන පච්චයවතං අනුප්පාදාවබොධතො. ඛණතො වයදස්සනෙන දුක්ඛසච්චමෙව පාකටං හොති මරණදුක්ඛාවබොධතො. යඤ්චස්ස උදයබ්බයදස්සනං, මග්ගොවායං ලොකිකොති මග්ගසච්චං පාකටං හොති තත්‍ර සම්මොහවිඝාතතො.

පච්චයතො චස්ස උදයදස්සනෙන අනුලොමො පටිච්චසමුප්පාදො පාකටො හොති ‘‘ඉමස්මිං සති ඉදං හොතී’’ති (ම. නි. 1.404; සං. නි. 2.21; උදා. 1) අවබොධතො. පච්චයතො වයදස්සනෙන පටිලොමො පටිච්චසමුප්පාදො පාකටො හොති ‘‘ඉමස්ස නිරොධා ඉදං නිරුජ්ඣතී’’ති (ම. නි. 1.406; සං. නි. 2.21; උදා. 2) අවබොධතො. ඛණතො පන උදයබ්බයදස්සනෙන පටිච්චසමුප්පන්නා ධම්මා පාකටා හොන්ති

සඞ්ඛතලක්ඛණාවබොධතො. උදයබ්බයවන්තො හි සඞ්ඛතා, තෙ ච පටිච්චසමුප්පන්නාති.

පච්චයතො චස්ස උදයදස්සනෙන එකත්තනයො පාකටො හොති හෙතුඵලසම්බන්ධෙන සන්තානස්ස අනුපච්ඡෙදාවබොධතො. අථ සුට්ඨුතරං උච්ඡෙදදිට්ඨිං පජහති. ඛණතො උදයදස්සනෙන නානත්තනයො පාකටො හොති නවනවානං උප්පාදාවබොධතො. අථ සුට්ඨුතරං සස්සතදිට්ඨිං පජහති. පච්චයතො චස්ස උදයබ්බයදස්සනෙන අබ්‍යාපාරනයො පාකටො හොති ධම්මානං අවසවත්තිභාවාවබොධතො. අථ සුට්ඨුතරං අත්තදිට්ඨිං පජහති. පච්චයතො පන උදයදස්සනෙන එවංධම්මතානයො පාකටො හොති පච්චයානුරූපෙන ඵලස්සුප්පාදාවබොධතො. අථ සුට්ඨුතරං අකිරියදිට්ඨිං පජහති.

පච්චයතො චස්ස උදයදස්සනෙන අනත්තලක්ඛණං පාකටං හොති ධම්මානං නිරීහකත්තපච්චයපටිබද්ධවුත්තිතාවබොධතො. ඛණතො උදයබ්බයදස්සනෙන අනිච්චලක්ඛණං පාකටං හොති හුත්වා අභාවාවබොධතො, පුබ්බන්තාපරන්තවිවෙකාවබොධතො ච. දුක්ඛලක්ඛණම්පි පාකටං හොති උදයබ්බයෙහි පටිපීළනාවබොධතො. සභාවලක්ඛණම්පි පාකටං හොති උදයබ්බයපරිච්ඡින්නාවබොධතො. සභාවලක්ඛණෙ සඞ්ඛතලක්ඛණස්ස තාවකාලිකත්තම්පි පාකටං හොති, උදයක්ඛණෙ වයස්ස, වයක්ඛණෙ ච උදයස්ස අභාවාවබොධතොති.

තස්සෙවං පාකටීභූතසච්චපටිච්චසමුප්පාදනයලක්ඛණභෙදස්ස ''එවං කිර නාමිමෙ ධම්මා අනුප්පන්නපුබ්බා උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා නිරුජ්ඣන්ති''ති නිච්චනවාව හුත්වා සඞ්ඛාරා උපට්ඨහන්ති. න කෙවලඤ්ච නිච්චනවාව, සූරියුග්ගමනෙ උස්සාවබින්දු විය උදකපුබ්බුළො විය උදකෙ දණ්ඩරාජි විය ආරග්ගෙ සාසපො විය විජ්ජුප්පාදො විය ච පරිත්තට්ඨායිනො මායාමරීචිසුපිනන්තඅලාතචක්කගන්ධබ්බනගරඵෙණකදලිආදයො විය අසාරා නිස්සාරාති චාපි උපට්ඨහන්ති. එත්තාවතා තෙන ''වයධම්මමෙව උප්පජ්ජති, උප්පන්නඤ්ච වයං උපෙති''ති ඉමිනා ආකාරෙන සමපඤ්ඤාස ලක්ඛණානි පටිවිජ්ඣිත්වා ඨිතං උදයබ්බයානුපස්සනා නාම පඨමං තරුණවිපස්සනාඤාණං අධිගතං හොති, යස්සාධිගමා ''ආරද්ධවිපස්සකො''ති සඞ්ඛං ගච්ඡති. ඉමස්මිං ඤාණෙ ඨිතස්ස ඔභාසාදයො දස විපස්සනුපක්කිලෙසා උප්පජ්ජන්ති, යෙසං උප්පත්තියා අකුසලො යොගාවචරො තෙසු මග්ගඤාණසඤ්ඤී හුත්වා අමග්ගමෙව ''මග්ගො''ති ගණ්හාති, උපක්කිලෙසජටාජටිතො ච හොති. කුසලො පන යොගාවචරො තෙසු විපස්සනං ආරොපෙන්තො උපක්කිලෙසජටං විජටෙත්වා ''එතෙ ධම්මා න මග්ගො, උපක්කිලෙසවිමුත්තං පන වීථිපටිපන්නං විපස්සනාඤාණං මග්ගො''ති මග්ගඤ්ච අමග්ගඤ්ච වවත්ථපෙති. තස්සෙවං මග්ගඤ්ච අමග්ගඤ්ච ඤත්වා ඨිතං ඤාණං මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම.

එත්තාවතා ච පන තෙන චතුන්නං සච්චානං වවත්ථානං කතං හොති. කථං? නාමරූපපරිග්ගහෙ සති පච්චයපරිග්ගහසම්භවතො ධම්මට්ඨිතිඤාණවචනෙනෙව වුත්තෙන දිට්ඨිවිසුද්ධිසඞ්ඛාතෙන නාමරූපවවත්ථාපනෙන දුක්ඛසච්චස්ස වවත්ථානං කතං හොති, කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිසඞ්ඛාතෙන පච්චයපරිග්ගහණෙන සමුදයසච්චස්ස වවත්ථානං, උදයබ්බයානුපස්සනෙන ච ඛණතො උදයබ්බයදස්සනෙන දුක්ඛසච්චස්ස වවත්ථානං කතං, පච්චයතො උදයදස්සනෙන සමුදයසච්චස්ස වවත්ථානං, පච්චයතො වයදස්සනෙන නිරොධසච්චස්ස වවත්ථානං, යඤ්චස්ස උදයබ්බයදස්සනං, මග්ගොවායං ලොකිකොති තත්‍ර සම්මොහවිඝාතතො ඉමිස්සඤ්ච මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධියං විපස්සතො සම්මා මග්ගස්ස අවධාරණෙන මග්ගසච්චස්ස වවත්ථානං කතං. එවං ලොකියෙන තාව ඤාණෙන චතුන්නං සච්චානං වවත්ථානං කතං හොතීති.

උදයබ්බයඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. භඞ්ගානුපස්සනාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

51. සො උදයබ්බයානුපස්සනාය ඨිතො යොගාවචරො මග්ගාමග්ගවවත්ථාපනෙන උපක්කිලෙසවිමුත්තං වීථිපටිපන්නං උදයබ්බයානුපස්සනාඤාණං ''මග්ගො''ති ඤත්වා තිලක්ඛණසල්ලක්ඛණෙන තස්සෙව මග්ගස්ස සුවිසදකරණත්ථං පුන උදයබ්බයානුපස්සනං ආරභිත්වා උදයබ්බයෙන පරිච්ඡින්නෙ සඞ්ඛාරෙ අනිච්චාදිතො විපස්සති. එවං තස්ස තං ඤාණං තික්ඛං හුත්වා වහති, සඞ්ඛාරා ලහුං උපට්ඨහන්ති, ඤාණෙ තික්ඛෙ වහන්තෙ සඞ්ඛාරෙසු ලහුං උපට්ඨහන්තෙසු උප්පාදං අතික්කමිත්වා භඞ්ගෙ එව සති සන්තිට්ඨති. නිරොධාධිමුත්තත්තා වා උදයං පහාය භඞ්ගෙයෙව සතිං උපට්ඨපෙති. එතස්මිං ඨානෙ භඞ්ගානුපස්සනාඤාණං උප්පජ්ජති. ඉදානි තස්ස ඤාණස්ස නිද්දෙසෙ **රූපාරම්මණතා චිත්තං උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජතීති** රූපාරම්මණං චිත්තං උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජති. අථ වා රූපාරම්මණභාවෙ චිත්තං උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජතීති අත්ථො. **තං ආරම්මණං පටිසඞ්ඛාති** තං රූපාරම්මණං පටිසඞ්ඛාය ජානිත්වා, ඛයතො වයතො දිස්වාති අත්ථො. **තස්ස චිත්තස්ස භඞ්ගං අනුපස්සතීති** යෙන චිත්තෙන තං රූපාරම්මණං ඛයතො වයතො දිට්ඨං, තස්ස චිත්තස්ස අපරෙන චිත්තෙන භඞ්ගං අනුපස්සතීති අත්ථො. තෙනාහු පොරාණා – ''ඤාතඤ්ච ඤාණඤ්ච උභො විපස්සතී''ති. **චිත්තන්ති** චෙත්ථ සසම්පයුත්තචිත්තං අධිප්පෙතං.

අනුපස්සතීති අනු අනු පස්සති, අනෙකෙහි ආකාරෙහි පුනප්පුනං පස්සතීති අත්ථො. තෙනාහ **අනුපස්සතීති කථං අනුපස්සති, අනිච්චතො අනුපස්සතී**තිආදි. තත්ථ යස්මා භඞ්ගො නාම අනිච්චතාය පරමා කොටි, තස්මා භඞ්ගානුපස්සකො යොගාවචරො සබ්බං රූපගතං අනිච්චතො

අනුපස්සති, නො නිච්චතො. තතො අනිච්චස්ස දුක්ඛත්තා, දුක්ඛස්ස ච අනත්තත්තා, තදෙව දුක්ඛතො අනුපස්සති, නො සුඛතො. අනත්තතො අනුපස්සති, නො අත්තතො. යස්මා පන යං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා, න තං අභිනන්දිතබ්බං. යඤ්ච න අභිනන්දිතබ්බං, න තත්ථ රජ්ජිතබ්බං. තස්මා එස තස්මිං භඞ්ගානුපස්සනානුසාරෙන ‘‘අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා’’ති දිට්ඨෙ රූපගතෙ නිබ්බින්දති, නො නන්දති. විරජ්ජති, නො රජ්ජති. සො එවං විරජ්ජන්තො ලොකිකෙනෙව තාව ඤාණෙන රාගං නිරොධෙති, නො සමුදෙති, සමුදයං න කරොතීති අත්ථො. අථ වා සො එවං විරත්තො යථා දිට්ඨං රූපගතං, තථා අදිට්ඨම්පි අන්වයඤාණවසෙන නිරොධෙති, නො සමුදෙති. නිරොධතොව මනසි කරොති, නිරොධමෙවස්ස පස්සති, නො සමුදයන්ති අත්ථො. සො එවං පටිපන්නො පටිනිස්සජ්ජති, නො ආදියති. කිං වුත්තං හොති? අයම්පි හි අනිච්චාදිඅනුපස්සනා තදඞ්ගවසෙන සද්ධිං ඛන්ධාභිසඞ්ඛාරෙහි කිලෙසානං පරිච්චජනතො, සඞ්ඛතදොසදස්සනෙන ච තබ්බිපරීතෙ නිබ්බානෙ තන්නින්නතාය පක්ඛන්දනතො පරිච්චාගපටිනිස්සග්ගො චෙව පක්ඛන්දනපටිනිස්සග්ගො චාති වුච්චති. තස්මා තාය සමන්නාගතො භික්ඛු යථාවුත්තෙන නයෙන කිලෙසෙ ච පරිච්චජති, නිබ්බානෙ ච පක්ඛන්දති. නාපි නිබ්බත්තනවසෙන කිලෙසෙ ආදියති, න අදොසදස්සිතාවසෙන සඞ්ඛතාරම්මණං. තෙන වුච්චති **පටිනිස්සජ්ජති, නො ආදියතී**ති.

52. ඉදානිස්ස තෙහි ඤාණෙහි යෙසං ධම්මානං පහානං හොති, තං දස්සෙතුං **අනිච්චතො අනුපස්සන්තො නිච්චසඤ්ඤං පජහතී**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **නන්දි**න්ති සප්පීතිකං තණ්හං. **රාග**න්ති සෙසං තණ්හං. **සමුදය**න්ති රාගස්ස උප්පත්තිං. අථ වා රූපගතස්ස උදයං. **ආදාන**න්ති නිබ්බත්තනවසෙන කිලෙසානං ආදානං. වෙදනාරම්මණතාතිආදීනි ඉධ ච හෙට්ඨා ච වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි.

ගාථාසු පන **වත්ථුසඞ්කමනා**ති රූපාදීසු එකෙකස්ස භඞ්ගං දිස්වා පුන යෙන චිත්තෙන භඞ්ගො දිට්ඨො, තස්සාපි භඞ්ගදස්සනවසෙන පුරිමවත්ථුතො අඤ්ඤවත්ථුසඞ්කමනා. **පඤ්ඤාය ච විවට්ටනා**ති උදයං පහාය වයෙ සන්තිට්ඨනා. **ආවජ්ජනා බලඤ්චෙවා**ති රූපාදීසු එකෙකස්ස භඞ්ගං දිස්වා පුන භඞ්ගාරම්මණස්ස චිත්තස්ස භඞ්ගදස්සනත්ථං අනන්තරමෙව ආවජ්ජනසමත්ථතා. **පටිසඞ්ඛා විපස්සනා**ති එසා ආරම්මණපටිසඞ්ඛා භඞ්ගානුපස්සනා නාම. **ආරම්මණඅන්වයෙන උභො එකවවත්ථනා**ති පච්චක්ඛතො දිට්ඨස්ස ආරම්මණස්ස අන්වයෙන අනුගමනෙන යථා ඉදං, තථා අතීතෙපි සඞ්ඛාරගතං භිජ්ජි, අනාගතෙපි භිජ්ජිස්සතීති එවං උභින්නං එකසභාවෙනෙව වවත්ථාපනන්ති අත්ථො. වුත්තම්පි චෙතං පොරාණෙහි –

‘‘සංවිජ්ජමානම්හි විසුද්ධදස්සනො, තදන්වයං නෙති අතීතනාගතෙ;

සබ්බෙපි සඞ්ඛාරගතා පලොකිනො, උස්සාවබින්දූ සූරියෙව උග්ගතෙ''ති.

නිරොධෙ අධිමුත්තතාති එවං උභින්නං භඞ්ගවසෙන එකවවත්ථානං කත්වා තස්මිංයෙව භඞ්ගසඞ්ඛාතෙ නිරොධෙ අධිමුත්තතා තග්ගරුතා තන්නින්නතා තප්පොණතා තප්පබ්භාරතාති අත්ථො. **වයලක්ඛණවිපස්සනාති** එසා වයලක්ඛණවිපස්සනා නාමාති වුත්තං හොති. **ආරම්මණඤ්ච පටිසඞ්ඛාති** පුරිමඤ්ච රූපාදිආරම්මණං ජානිත්වා. **භඞ්ගඤ්ච අනුපස්සතීති** තස්සාරම්මණස්ස භඞ්ගං දිස්වා තදාරම්මණස්ස චිත්තස්ස ච භඞ්ගං අනුපස්සති. **සුඤ්ඤතො ච උපට්ඨානන්ති** තස්සෙවං භඞ්ගමනුපස්සතො ''සඞ්ඛාරාව භිජ්ජන්ති, තෙසං භෙදො මරණං, න අඤ්ඤො කොචි අත්ථී''ති සුඤ්ඤතො උපට්ඨානං ඉජ්ඣති. තෙනාහු පොරාණා –

''ඛන්ධා නිරුජ්ඣන්ති න චත්ථි අඤ්ඤො, ඛන්ධාන භෙදො මරණන්ති වුච්චති;
තෙසං ඛයං පස්සති අප්පමත්තො, මණිංව විජ්ඣං වජිරෙන යොනිසො''ති.

අධිපඤ්ඤා විපස්සනාති යා ච ආරම්මණපටිසඞ්ඛා, යා ච භඞ්ගානුපස්සනා, යඤ්ච සුඤ්ඤතො උපට්ඨානං, අයං අධිපඤ්ඤා විපස්සනා නාමාති වුත්තං හොති. **කුසලො තීසු අනුපස්සනාසූති** අනිච්චානුපස්සනාදීසු තීසු ඡෙකො භික්ඛු. **චතස්සො ච විපස්සනාසූති** නිබ්බිදාදීසු ච චතූසු විපස්සනාසු. **තයො උපට්ඨානෙ කුසලතාති** ඛයතො වයතො සුඤ්ඤතොති ඉමස්මිඤ්ච තිවිධෙ උපට්ඨානෙ කුසලතාය. **නානාදිට්ඨීසු න කම්පතීති** සස්සතදිට්ඨිආදීසු නානප්පකාරාසු දිට්ඨීසු න වෙධති. සො එවං අවෙධමානො ''අනිරුද්ධමෙව නිරුජ්ඣති, අභින්නමෙව භිජ්ජතී''ති පවත්තමනසිකාරො දුබ්බලභාජනස්ස විය භිජ්ජමානස්ස, සුඛුමරජස්සෙව විප්පකිරියමානස්ස, තිලානං විය භජ්ජියමානානං සබ්බසඞ්ඛාරානං උප්පාදට්ඨිතිපවත්තනිමිත්තං විස්සජ්ජෙත්වා භෙදමෙව පස්සති. සො යථා නාම චක්ඛුමා පුරිසො පොක්ඛරණීතීරෙ වා නදීතීරෙ වා ඨිතො ථූලඵුසිතකෙ දෙවෙ වස්සන්තෙ උදකපිට්ඨෙ මහන්තමහන්තානි උදකපුබ්බුළානි උප්පජ්ජිත්වා උප්පජ්ජිත්වා සීඝං සීඝං භිජ්ජමානානි පස්සෙය්‍ය, එවමෙව සබ්බෙ සඞ්ඛාරා භිජ්ජන්ති භිජ්ජන්තීති පස්සති. එවරූපඤ්හි යොගාවචරං සන්ධාය වුත්තං භගවතා –

''යථා පුබ්බුළකං පස්සෙ, යථා පස්සෙ මරීචිකං;
එවං ලොකං අවෙක්ඛන්තං, මච්චුරාජා න පස්සතී''ති. (ධ. ප. 170);

තස්සෙවං ''සබ්බෙ සඞ්ඛාරා භිජ්ජන්ති භිජ්ජන්තී''ති අභිණ්හං පස්සතො අට්ඨානිසංසපරිවාරං භඞ්ගානුපස්සනාඤාණං බලප්පත්තං හොති. තත්‍රිමෙ

අට්ඨානිසංසා – භවදිට්ඨිප්පහානං, ජීවිතනිකන්තිපරිච්චාගො, සදායුත්තපයුත්තතා, විසුද්ධාජීවිතා, උස්සුක්කප්පහානං, විගතභයතා, ඛන්තිසොරච්චපටිලාභො, අරතිරතිසහනතාති. තෙනාහු පොරාණා –

"ඉමානි අට්ඨග්ගුණමුත්තමානි, දිස්වා තහිං සම්මසතී පුනප්පුනං;
ආදිත්තචෙලස්සිරසූපමො මුනි, භඞ්ගානුපස්සී අමතස්ස පත්තියා"ති.

භඞ්ගානුපස්සනාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. ආදීනවඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

53. ආදීනවඤාණනිද්දෙසෙ **උප්පාදොති** පුරිමකම්මපච්චයා ඉධ උප්පත්ති. **පවත්තන්ති** තථාඋප්පන්නස්ස පවත්ති. **නිමිත්තන්ති** සබ්බම්පි සඞ්ඛාරනිමිත්තං. **ආයූහනාති** ආයතිං පටිසන්ධිහෙතුභූතං කම්මං. **පටිසන්ධීති** ආයතිං උප්පත්ති. **ගතීති** යාය ගතියා සා පටිසන්ධි හොති. **නිබ්බත්තීති** ඛන්ධානං නිබ්බත්තනං. **උපපත්තීති** "සමාපන්නස්ස වා උපපන්නස්ස වා"ති (ධ. ස. 1289) එවං වුත්තා විපාකප්පවත්ති. **ජාතීති** ජරාදීනං පච්චයභූතා භවපච්චයා ජාති. නිප්පරියායතො තත්ථ තත්ථ නිබ්බත්තමානානං සත්තානං යෙ යෙ ඛන්ධා පාතුභවන්ති, තෙසං පඨමපාතුභාවො ජාති. **ජරාති** ඛණ්ඩිච්චාදිසම්මතො සන්තතියං එකභවපරියාපන්නඛන්ධසන්තානස්ස පුරාණභාවො. **සොකොති** ඤාතිබ්‍යසනාදීහි ඵුට්ඨස්ස චිත්තසන්තාපො. **පරිදෙවොති** ඤාතිබ්‍යසනාදීහි ඵුට්ඨස්ස වචීපලාපො. **උපායාසොති** භුසො ආයාසො, ඤාතිබ්‍යසනාදීහි ඵුට්ඨස්ස අධිමත්තචෙතොදුක්ඛප්පභාවිතො දොසොයෙව. එත්ථ ච උප්පාදාදයො පඤ්චෙව ආදීනවඤාණස්ස වත්ථුවසෙන වුත්තා, සෙසා තෙසං වෙවචනවසෙන. "නිබ්බත්ති ජාතී"ති ඉදඤ්හි ද්වයං උප්පාදස්ස චෙව පටිසන්ධියා ච වෙවචනං, "ගති උපපත්තී"ති ඉදං ද්වයං පවත්තස්ස, ජරාදයො නිමිත්තස්සාති. තෙනාහ –

"උප්පාදඤ්ච පවත්තඤ්ච, නිමිත්තං දුක්ඛන්ති පස්සති;
ආයූහනං පටිසන්ධිං, ඤාණං ආදීනවෙ ඉද"න්ති. ච
"ඉදං ආදීනවෙ ඤාණං, පඤ්චඨානෙසු ජායතී"ති. ච

සබ්බපදෙසු ච **භයන්ති** ඉච්චෙතස්ස වචනස්ස භයං ඉතීති පදච්ඡෙදො. **භයන්ති** පීළායොගතො සප්පටිභයතාය භයං. **ඉතීති** භයතුපට්ඨානස්ස කාරණනිද්දෙසො.

අනුප්පාදො ඛෙමන්ති සන්තිපදෙ ඤාණන්තිආදි පන ආදීනවඤාණස්ස පටිපක්ඛඤාණදස්සනත්ථං වුත්තං. භයතුපට්ඨානෙන වා ආදීනවං දිස්වා උබ්බිග්ගහදයානං අභයම්පි අත්ථි ඛෙමං නිරාදීනවන්ති අස්සාසජනනත්ථම්පි එතං වුත්තං. යස්මා වා යස්ස උප්පාදාදයො භයතො සූපට්ඨිතා හොන්ති, තස්ස තප්පටිපක්ඛනින්නං චිත්තං හොති, තස්මා භයතුපට්ඨානවසෙන සිද්ධස්ස ආදීනවඤාණස්ස ආනිසංසදස්සනත්ථම්පෙතං වුත්තන්ති

වෙදිතබ්බං. **අනුප්පාදො අප්පවත්තන්**තිආදි නිබ්බානමෙව. **සන්තිපදෙති** සන්තිකොට්ඨාසෙ, නිබ්බානෙති අත්ථො. අනුස්සවවසෙනාපි හි සන්තිපදන්ති නාමමත්තං ගහෙත්වා උප්පන්නං ඤාණම්පි ''සන්තිපදෙ ඤාණ''න්ති වුත්තං.

උප්පාදො භයං, අනුප්පාදො ඛෙමන්තිආදි විපක්ඛපටිපක්ඛවසෙන උභයං සමාසෙත්වා උප්පජ්ජමානං ඤාණං ගහෙත්වා වුත්තං. එත්ථ ච යං භයං, තං යස්මා නියමතො දුක්ඛං. යඤ්ච දුක්ඛං, තං වට්ටාමිසලොකාමිසකිලෙසාමිසෙහි අවිප්පමුත්තත්තා සාමිසමෙව. යඤ්ච සාමිසං, තං සඞ්ඛාරමත්තමෙව. තස්මා **උප්පාදො දුක්ඛන්ති භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණ**න්තිආදි වුත්තං. එවං සන්තෙපි භයාකාරෙන දුක්ඛාකාරෙන සාමිසාකාරෙන සඞ්ඛාරාකාරෙනාති එවං ආකාරනානත්තතො පවත්තිවසෙනෙත්ථ නානත්තං වෙදිතබ්බං. උප්පාදො භයං, දුක්ඛං, සාමිසං, සඞ්ඛාරා චාති උප්පාදාදිලිඞ්ගමනපෙක්ඛිත්වා ''නෙතං ඛො සරණං ඛෙමං, නෙතං සරණමුත්තම''න්තිආදීසු (ධ. ප. 189) විය අත්තනො ලිඞ්ගාපෙක්ඛමෙව වුත්තං. සඞ්ඛාරාති ච එකත්තමනපෙක්ඛිත්වා ''අප්පච්චයා ධම්මා, අසඞ්ඛතා ධම්මා''තිආදීසු (ධ. ස. දුකමාතිකා 7-8) විය බහුවචනං කතං, උප්පාදාදීනං වා සඞ්ඛාරෙකදෙසත්තා ''උත්තරෙ පඤ්චාලා, දක්ඛිණෙ පඤ්චාලා''තිආදීසු විය බහුන්නං එකදෙසෙපි බහුවචනං කතන්ති වෙදිතබ්බං. **ඛෙමං සුඛං නිරාමිසං නිබ්බානන්ති** නිබ්බානමෙව වුත්තාකාරානං පටිපක්ඛවසෙන චතුධා වුත්තං. **දස ඤාණෙ පජානාතීති** ආදීනවෙ ඤාණං පජානන්තො උප්පාදාදිවත්ථුකානි පඤ්ච, අනුප්පාදාදිවත්ථුකානි පඤ්චාති දස ඤාණෙ පජානාති පටිවිජ්ඣති සච්ඡිකරොති. **ද්වින්නං ඤාණානං කුසලතාති** ආදීනවඤාණස්ස චෙව සන්තිපදඤාණස්ස චාති ඉමෙසං ද්වින්නං ඤාණානං කුසලතාය. **නානාදිට්ඨීසු න කම්පතීති** පරමදිට්ඨධම්මනිබ්බානාදිවසෙන පවත්තාසු දිට්ඨීසු න වෙධතීති.

ආදීනවඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

54. සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණනිද්දෙසෙ **උප්පාදාදීනි** වුත්තත්ථානෙව. **දුක්ඛන්ති භයන්ති සාමිසන්ති සඞ්ඛාරාති** උප්පාදාදිමුඤ්චනඤාණස්ස කාරණවචනානි. එවඤ්ච ලක්ඛණතො සඞ්ඛාරුපෙක්ඛං දස්සෙත්වා ඉදානි අත්ථතො දස්සෙතුං **උප්පාදො සඞ්ඛාරා, තෙ සඞ්ඛාරෙ අජ්ඣුපෙක්ඛතීති සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා**තිආදිමාහ. තත්ථ **සඞ්ඛාරෙ අජ්ඣුපෙක්ඛතීති** තස්ස ආරද්ධවිපස්සකස්ස විපස්සනාඤාණෙන ලක්ඛණත්තයස්ස දිට්ඨත්තා ලක්ඛණවිචිනනෙ පහීනබ්‍යාපාරස්ස ආදිත්තෙ විය තයො භවෙ පස්සතො සඞ්ඛාරග්ගහණෙ මජ්ඣත්තස්ස තං විපස්සනාඤාණං තෙ සඞ්ඛාරෙ විසෙසෙන ච ඉක්ඛති, ගහණෙන වජ්ජිතඤ්ච හුත්වා ඉක්ඛති ඔලොකෙතීති

සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා නාමාති අත්ථො. යථා ලොකෙ විසෙසෙන ජයන්තො අධිජයතීති, අන්නෙන වජ්ජිතො වසන්තො උපවසතීති වුච්චති. පුන සඞ්ඛාරෙ අනිච්චාදිතො විපස්සිත්වා ගහණෙ මජ්ඣත්තභාවසණ්ඨිතං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛම්පි අනිච්චාදිතො විපස්සිත්වා තස්සාපි සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය ගහණෙ මජ්ඣත්තාකාරසණ්ඨිතාය සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය සබ්භාවතො **යෙ ච සඞ්ඛාරා යා ච උපෙක්ඛා**තිආදි වුත්තං.

55. ඉදානි සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය චිත්තාභිනීහාරභෙදං දස්සෙතුං **කතිහාකාරෙහී**තිආදිමාහ. තත්ථ **සඞ්ඛාරුපෙක්ඛායා**ති භුම්මවචනං. **චිත්තස්ස අභිනීහාරො**ති සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාලාභිනො තතො අඤ්ඤස්ස චිත්තස්ස සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාභිමුඛං කත්වා භුසං හරණං. අභිමුඛත්ථො හි එත්ථ අභිසද්දො, භුසත්ථො **නී**සද්දො. **කතිහාකාරෙහී**ති පුච්ඡිතං පුච්ඡං **අට්ඨහාකාරෙහී**ති විස්සජ්ජෙත්වා දුතියපුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙනෙව තෙ අට්ඨාකාරෙ දස්සෙතුකාමො තෙ අදස්සෙත්වාව **පුථුජ්ජනස්ස කතිහාකාරෙහී**තිආදි පුච්ඡං අකාසි. **පුථුජ්ජනස්සා**ති එත්ථ පන –

> දුවෙ පුථුජ්ජනා වුත්තා, බුද්ධෙනාදිච්චබන්ධුනා;
> අන්ධො පුථුජ්ජනො එකො, කල්‍යාණෙකො පුථුජ්ජනොති.

තත්ථ යස්ස ඛන්ධධාතුආයතනාදීසු උග්ගහපරිපුච්ඡාසවනධාරණපච්චවෙක්ඛණාදීනි නත්ථි, අයං අන්ධපුථුජ්ජනො. යස්ස තානි අත්ථි, සො කල්‍යාණපුථුජ්ජනො. දුවිධොපි පනෙස –

> පුථූනං ජනනාදීහි, කාරණෙහි පුථුජ්ජනො;
> පුථුජ්ජනන්තොගධත්තා, පුථුවායං ජනො ඉති.

සො හි පුථූනං නානප්පකාරානං කිලෙසාදීනං ජනනාදීහි කාරණෙහි **පුථුජ්ජනො**. යථාහ – ‘‘පුථු කිලෙසෙ ජනෙන්තීති පුථුජ්ජනා, පුථු අවිහතසක්කායදිට්ඨිකාති පුථුජ්ජනා, පුථු සත්ථාරානං මුඛුල්ලොකිකාති පුථුජ්ජනා, පුථු සබ්බගතීහි අවුට්ඨිතාති පුථුජ්ජනා, පුථු නානාභිසඞ්ඛාරෙ අභිසඞ්ඛරොන්තීති පුථුජ්ජනා, පුථු නානාඔඝෙහි වුය්හන්තීති පුථුජ්ජනා, පුථු නානාසන්තාපෙහි සන්තප්පෙන්තීති පුථුජ්ජනා, පුථු නානාපරිළාහෙහි පරිඩය්හන්තීති පුථුජ්ජනා, පුථු පඤ්චසු කාමගුණෙසු රත්තා ගිද්ධා ගධිතා මුච්ඡිතා අජ්ඣොසන්නා ලග්ගා ලග්ගිතා පලිබුද්ධාති පුථුජ්ජනා, පුථු පඤ්චහි නීවරණෙහි ආවුතා නිවුතා ඔවුතා පිහිතා පටිච්ඡන්නා පටිකුජ්ජිතාති පුථුජ්ජනා’’ති (මහානි. 94). පුථූනං වා ගණනපථාතීතානං අරියධම්මපරම්මුඛානං නීචධම්මසමාචාරානං ජනානං අන්තොගධත්තාපි පුථුජ්ජනා, පුථු වා අයං විසුංයෙව සඞ්ඛං ගතො, විසංසට්ඨො සීලසුතාදිගුණයුත්තෙහි අරියෙහි ජනොතිපි පුථුජ්ජනො. තෙසු කල්‍යාණපුථුජ්ජනො ඉධාධිප්පෙතො ඉතරස්ස භාවනාය එව අභාවා.

සෙක්ඛස්සාති එත්ථ සත්ත සෙක්ඛා සොතාපත්තිමග්ගඵලසකදාගාමිමග්ගඵලඅනාගාමිමග්ගඵලඅරහත්තමග්ගට්ඨා. තෙ හි තිස්සො සික්ඛා සික්ඛන්තීති සෙක්ඛා. තෙසු සොතාපත්තිසකදාගාමිඅනාගාමිඵලට්ඨා තයො ඉධාධිප්පෙතා මග්ගට්ඨානං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය චිත්තාභිනීහාරාභාවා.

වීතරාගස්සාති එත්ථ සමුච්ඡෙදවිගමෙන විගතො රාගො අස්සාති වීතරාගො. අරහතො එතං අධිවචනං. තීසුපි පදෙසු ජාතිග්ගහණෙන එකවචනං කතං.

සඞ්ඛාරුපෙක්ඛං අභිනන්දතීති තස්මිං උපෙක්ඛාවිහාරෙ ඵාසුවිහාරසඤ්ඤං පටිලභිත්වා ඵාසුවිහාරනිකන්තියා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාභිමුඛො හුත්වා නන්දති, සප්පීතිකං තණ්හං උප්පාදෙතීති අත්ථො. **විපස්සතීති** සොතාපත්තිමග්ගපටිලාභත්ථං අනිච්චාදිවසෙන විවිධා පස්සති, සෙක්ඛො උපරිමග්ගත්ථං, වීතරාගො දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථං විපස්සති. **පටිසඞ්ඛායාති** අනිච්චාදිවසෙනෙව උපපරික්ඛිත්වා. යස්මා පන සොතාපන්නාදයො අරියා සකං සකං ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජමානා උදයබ්බයඤාණාදීහි නවහි විපස්සනාඤාණෙහි අවිපස්සිත්වා සමාපජ්ජිතුං න සක්කොන්ති, තස්මා **පටිසඞ්ඛාය වා ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජතීති** වුත්තං.

ඵලසමාපත්තියා පවත්තිදස්සනත්ථං පන තෙසං ඉදං පඤ්හකම්මං – කා ඵලසමාපත්ති? කෙ තං සමාපජ්ජන්ති? කෙ න සමාපජ්ජන්ති? කස්මා සමාපජ්ජන්ති? කථඤ්චස්සා සමාපජ්ජනං හොති? කථං ඨානං? කථං වුට්ඨානං? කිං ඵලස්ස අනන්තරං? කස්ස ච ඵලං අනන්තරන්ති?

තත්ථ **කා ඵලසමාපත්තීති**? යා අරියඵලස්ස නිරොධෙ අප්පනා.

කෙ තං සමාපජ්ජන්ති? කෙ න සමාපජ්ජන්තීති? සබ්බෙපි පුථුජ්ජනා න සමාපජ්ජන්ති. කස්මා? අනධිගතත්තා. අරියා පන සබ්බෙපි සමාපජ්ජන්ති. කස්මා? අධිගතත්තා. උපරිමා පන හෙට්ඨිමං න සමාපජ්ජන්ති පුග්ගලන්තරභාවූපගමනෙන පටිප්පස්සද්ධත්තා, හෙට්ඨිමා ච උපරිමං අනධිගතත්තා. අත්තනො අත්තනොයෙව පන ඵලං සබ්බෙපි සමාපජ්ජන්තීති ඉදමෙත්ථ සන්නිට්ඨානං.

කෙචි පන ‘‘සොතාපන්නසකදාගාමිනොපි න සමාපජ්ජන්ති, උපරිමා ද්වෙයෙව සමාපජ්ජන්තී’’ති වදන්ති. ඉදඤ්ච නෙසං කාරණං – එතෙ හි සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිනොති. තං පුථුජ්ජනස්සාපි අත්තනා පටිලද්ධං ලොකියසමාධිං සමාපජ්ජනතො අකාරණමෙව. කිඤ්චෙත්ථ කාරණාකාරණචින්තාය. නනු ඉධෙව පාළියං ‘‘කතමෙ දස සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්ති, කතමෙ දස ගොත්‍රභුධම්මා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්තී’’ති (පටි. ම. 1.60) ඉමෙසං පඤ්හානං විස්සජ්ජනෙ

‘‘සොතාපත්තිඵලසමාපත්තත්ථාය සකදාගාමිඵලසමාපත්තත්ථායා’’ති (පටි. ම. 1.60) විසුං විසුං වුත්තා. තස්මා සබ්බෙපි අරියා අත්තනො අත්තනො ඵලං සමාපජ්ජන්තීති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං.

කස්මා සමාපජ්ජන්තීති? දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථං. යථා හි රාජානො රජ්ජසුඛං, දෙවතා දිබ්බසුඛමනුභවන්ති, එවං අරියා ‘‘ලොකුත්තරසුඛං අනුභවිස්සාමා’’ති අද්ධානපරිච්ඡෙදං කත්වා ඉච්ඡිතිච්ඡිතක්ඛණෙ ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්ති.

කථඤ්චස්සා සමාපජ්ජනං හොති, කථං ඨානං, කථං වුට්ඨානන්ති? ද්වීහි තාව ආකාරෙහි අස්සා සමාපජ්ජනං හොති නිබ්බානතො අඤ්ඤස්ස ආරම්මණස්ස අමනසිකාරා, නිබ්බානස්ස ච මනසිකාරා. යථාහ – ‘‘ද්වෙ ඛො, ආවුසො, පච්චයා අනිමිත්තාය චෙතොවිමුත්තියා සමාපත්තියා සබ්බනිමිත්තානඤ්ච අමනසිකාරො, අනිමිත්තාය ච ධාතුයා මනසිකාරො’’ති (ම. නි. 1.458). අයං පනෙත්ථ සමාපජ්ජනක්කමො – ඵලසමාපත්තත්ථිකෙන හි අරියසාවකෙන රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන උදයබ්බයාදිවසෙන සඞ්ඛාරා විපස්සිතබ්බා. තස්ස පවත්තානුපුබ්බවිපස්සනස්ස සඞ්ඛාරාරම්මණගොත්‍රභුඤාණානන්තරං ඵලසමාපත්තිවසෙන නිරොධෙ චිත්තං අප්පෙති. ඵලසමාපත්තිනින්නතාය චෙත්ථ සෙක්ඛස්සාපි ඵලමෙව උප්පජ්ජති, න මග්ගො. යෙ පන වදන්ති ‘‘සොතාපන්නො ‘ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජිස්සාමී’ති විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා සකදාගාමී හොති, සකදාගාමී ච අනාගාමී’’ති. තෙ වත්තබ්බා ‘‘එවං සති අනාගාමී අරහා භවිස්සති, අරහා පච්චෙකබුද්ධො, පච්චෙකබුද්ධො ච බුද්ධො’’ති.

තස්මා න කිඤ්චි එතං, පාළිවසෙනෙව ච පටික්ඛිත්තන්තිපි න ගහෙතබ්බං. ඉදමෙව පන ගහෙතබ්බං. සෙක්ඛස්සාපි ඵලමෙව උප්පජ්ජති, න මග්ගො. ඵලඤ්චස්ස සචෙ අනෙන පඨමජ්ඣානිකො මග්ගො අධිගතො හොති, පඨමජ්ඣානිකමෙව උප්පජ්ජති, සචෙ දුතියාදීසු අඤ්ඤතරජ්ඣානිකො, දුතියාදීසු අඤ්ඤතරජ්ඣානිකමෙවාති එවං තාවස්සා සමාපජ්ජනං හොති.

‘‘තයො ඛො, ආවුසො, පච්චයා අනිමිත්තාය චෙතොවිමුත්තියා ඨිතියා සබ්බනිමිත්තානඤ්ච අමනසිකාරො, අනිමිත්තාය ච ධාතුයා මනසිකාරො, පුබ්බෙ ච අභිසඞ්ඛාරො’’ති (ම. නි. 1.458) වචනතො පනස්සා තීහාකාරෙහි ඨානං හොති. තත්ථ **පුබ්බෙ ච අභිසඞ්ඛාරොති** සමාපත්තිතො පුබ්බෙ කාලපරිච්ඡෙදො. ‘‘අසුකස්මිං නාම කාලෙ වුට්ඨහිස්සාමී’’ති පරිච්ඡින්නත්තා හිස්සා යාව සො කාලො නාගච්ඡති, තාව ඨානං හොති. එවමස්ස ඨානං හොති.

‘‘ද්වෙ ඛො, ආවුසො, පච්චයා අනිමිත්තාය චෙතොවිමුත්තියා වුට්ඨානාය සබ්බනිමිත්තානඤ්ච මනසිකාරො, අනිමිත්තාය ච ධාතුයා අමනසිකාරො’’ති (ම. නි. 1.458) වචනතො පනස්සා ද්විභාකාරෙහි වුට්ඨානං හොති. තත්ථ **සබ්බනිමිත්තානන්ති** රූපනිමිත්තවෙදනාසඤ්ඤාසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණනිමිත්තානං. කාමඤ්ච න සබ්බානෙවෙතානි එකතො මනසි කරොති, සබ්බසඞ්ගාහිකවසෙන පනෙතං වුත්තං. තස්මා යං භවඞ්ගස්ස ආරම්මණං හොති, තං මනසිකරොතො ඵලසමාපත්තිතො වුට්ඨානං හොතීති එවමස්සා වුට්ඨානං වෙදිතබ්බං.

කිං ඵලස්ස අනන්තරං, කස්ස ච ඵලං අනන්තරන්ති? ඵලස්ස තාව ඵලමෙව වා අනන්තරං හොති භවඞ්ගං වා. ඵලං පන අත්ථි මග්ගානන්තරං, අත්ථි ඵලානන්තරං, අත්ථි ගොත්‍රභුඅනන්තරං, අත්ථි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනානන්තරන්ති. තත්ථ මග්ගවීථියං මග්ගානන්තරං, පුරිමස්ස පුරිමස්ස පච්ඡිමං පච්ඡිමං ඵලානන්තරං, ඵලසමාපත්තීසු පුරිමං පුරිමං ගොත්‍රභුඅනන්තරං. **ගොත්‍රභූති** චෙත්ථ අනුලොමං වෙදිතබ්බං. වුත්තඤ්හෙතං පට්ඨානෙ ‘‘අරහතො අනුලොමං ඵලසමාපත්තියා අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො. සෙක්ඛානං අනුලොමං ඵලසමාපත්තියා අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 1.1.417). යෙන ඵලෙන නිරොධා වුට්ඨානං හොති, තං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනානන්තරන්ති. තත්ථ ඨපෙත්වා මග්ගවීථියං උප්පන්නඵලං අවසෙසං සබ්බං ඵලසමාපත්තිවසෙන පවත්තං නාම. එවමෙතං මග්ගවීථියං වා ඵලසමාපත්තියං වා උප්පජ්ජනවසෙන –

> ‘‘පටිප්පස්සද්ධදරථං, අමතාරම්මණං සුභං;
> වන්තලොකාමිසං සන්තං, සාමඤ්ඤඵලමුත්තම’’න්ති.

අයමෙත්ථ ඵලසමාපත්තිකථා.

තදජ්ඣුපෙක්ඛිත්වාති තං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛං අඤ්ඤෙන තාදිසෙනෙව විපස්සනාඤාණෙන අජ්ඣුපෙක්ඛිත්වා. **සුඤ්ඤතවිහාරෙන වාති**ආදීසු ඵලසමාපත්තිං විනා විපස්සනාවිහාරෙනෙව විහරිතුකාමස්ස අරහතො අත්තාභිනිවෙසං භයතො දිස්වා සුඤ්ඤතාධිමුත්තස්ස සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය වයං පස්සන්තස්ස විපස්සනත්තයවිහාරො සුඤ්ඤතවිහාරො නාම, සඞ්ඛාරනිමිත්තං භයතො දිස්වා අනිමිත්තාධිමුත්තස්ස සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය වයං පස්සන්තස්ස විපස්සනත්තයවිහාරො අනිමිත්තවිහාරො නාම, තණ්හාපණිධිං භයතො දිස්වා අප්පණිහිතාධිමුත්තස්ස සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය වයං පස්සන්තස්ස විපස්සනත්තයවිහාරො අප්පණිහිතවිහාරො නාම. තථා හි පරතො වුත්තං –

> ‘‘අභිනිවෙසං භයතො සම්පස්සමානො සුඤ්ඤතෙ අධිමුත්තත්තා ඵුස්ස ඵුස්ස වයං පස්සති, සුඤ්ඤතො විහාරො. නිමිත්තං භයතො

සම්පස්සමානො අනිමිත්තෙ අධිමුත්තත්තා ඵුස්ස ඵුස්ස වයං පස්සති, අනිමිත්තො විහාරො. පණිධිං භයතො සම්පස්සමානො අප්පණිහිතෙ අධිමුත්තත්තා ඵුස්ස ඵුස්ස වයං පස්සති, අප්පණිහිතො විහාරො''ති (පටි. ම. 1.78).

ඡළඞ්ගුපෙක්ඛාසබ්භාවෙන ච පටිකූලෙ අප්පටිකූලසඤ්ඤාදිවිහාරසබ්භාවෙන ච අරහතොයෙව සබ්බාකාරෙන චිත්තං වසෙ වත්තති, තතො අයං විපස්සනාවිහාරො අරහතොයෙව ඉජ්ඣතීති වුත්තං හොති. **වීතරාගො සඞ්ඛාරුපෙක්ඛං විපස්සති** වාති එත්ථ පන තිධා ච භයං, තිධා ච අධිමුත්තිං අනාපජ්ජිත්වා කෙවලං විපස්සනාති වෙදිතබ්බා. එවඤ්හි සති පුබ්බාපරවිසෙසො හොති.

56. ඉදානි ද්වින්නං තිණ්ණං පුග්ගලානං වසෙන සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය එකත්තනානත්තභෙදං දස්සෙතුකාමො **කථං පුථුජ්ජනස්ස ච සෙක්ඛස්ස** චාතිආදිමාහ. තත්ථ **චිත්තස්ස අභිනීහාරො එකත්තං හොතීති** එකො හොති, සකත්ථෙ භාවවචනන්ති වෙදිතබ්බං. යථා ඉදප්පච්චයා එව ඉදප්පච්චයතාති වුත්තං, තථා එකොව එකත්තං. **අභිනීහාරොති** සාමිඅත්ථෙ පච්චත්තවචනං වා, අභිනීහාරස්සාති අත්ථො. ''සො දෙසො සම්මජ්ජිත්වා''තිආදීසු (මහාව. 168) විය විභත්තිවිපල්ලාසො කතොති වෙදිතබ්බො. **චිත්තං කිලිස්සතීති** විපස්සනානිකන්තිසඞ්ඛාතෙන ලොභකිලෙසෙන චිත්තං කිලිස්සති, තාපීයති බාධීයතීති අත්ථො. **භාවනාය පරිපන්ථො හොතීති** පටිලද්ධාය විපස්සනාභාවනාය උපඝාතො හොති. **පටිවෙධස්ස අන්තරායො හොතීති** විපස්සනාභාවනාය පටිලභිතබ්බස්ස සච්චප්පටිවෙධස්ස පටිලාභන්තරායො හොති. **ආයතිං පටිසන්ධියා පච්චයො හොතීති** සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාසම්පයුත්තකම්මස්ස බලවත්තා තෙනෙව සුගතිපටිසන්ධියා දීයමානාය අභිනන්දනසඞ්ඛාතො ලොභකිලෙසො අනාගතෙ කාමාවචරසුගතිපටිසන්ධියා පච්චයො හොති. යස්මා කිලෙසසහායං කම්මං විපාකං ජනෙති, තස්මා කම්මං ජනකපච්චයො හොති, කිලෙසො උපත්ථම්භකපච්චයො. සෙක්ඛස්ස පන **උත්තරිපටිවෙධස්සාති** සකදාගාමිමග්ගාදිවසෙන සච්චප්පටිවෙධස්ස. **ආයතිං පටිසන්ධියා පච්චයො හොතීති** සෙක්ඛෙසු සොතාපන්නසකදාගාමීනං අනධිගතජ්ඣානානං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාකම්මෙන දීයමානාය කාමාවචරසුගතිපටිසන්ධියා අභිනන්දනකිලෙසො පච්චයො හොති, ඣානලාභීනං පන අනාගාමිස්ස ච බ්‍රහ්මලොකෙයෙව පටිසන්ධානතො පච්චයො න හොති, අනුලොමගොත්‍රභූහි ච දීයමානාය පටිසන්ධියා අයමෙව කිලෙසො පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බො.

අනිච්චතොති හුත්වා අභාවට්ඨෙන අනිච්චන්තිකතාය ආදිඅන්තවන්තතාය ච අනිච්චතො. **දුක්ඛතොති** අභිණ්හං පටිපීළනට්ඨෙන උප්පාදවයපටිපීළනතාය දුක්ඛවත්ථුතාය ච දුක්ඛතො. **අනත්තතොති**

අවසවත්තනට්ඨෙන පච්චයායත්තවුත්තිතාය සාමිනිවාසීකාරකවෙදකාභාවෙන ච අනත්තතො. **අනුපස්සනට්ඨෙනාති** අනු අනු අනිච්චාදිතො පස්සනට්ඨෙන. **අභිනීහාරො නානත්තං හොතීති** අභිනීහාරො නානා හොතීති වා අභිනීහාරස්ස නානාභාවො හොතීති වා වෙදිතබ්බං.

කුසලාති ආරොග්‍යට්ඨෙන අනවජ්ජට්ඨෙන කොසල්ලසම්භූතට්ඨෙන ච. **අබ්‍යාකතාති** කුසලාකුසලභාවෙන න බ්‍යාකතා. **කිඤ්චිකාලෙ සුවිදිතාති** විපස්සනාකාලෙ සුට්ඨු විදිතා. **කිඤ්චිකාලෙ න සුවිදිතාති** අභිනන්දනකාලෙ න සුට්ඨු විදිතා. **අච්චන්තං සුවිදිතාති** අභිනන්දනාය පහීනත්තා එකන්තෙන සුවිදිතා. **විදිතට්ඨෙන ච අවිදිතට්ඨෙන චාති** එත්ථ පුථුජ්ජනසෙක්ඛානං සුවිදිතට්ඨොපි වීතරාගස්ස අච්චන්තසුවිදිතට්ඨොපි විදිතට්ඨොව හොති, ද්වින්නම්පි න සුවිදිතට්ඨො අවිදිතට්ඨොව.

අතිත්තත්තාති විපස්සනාය කරණීයස්ස අපරියොසිතත්තා අප්පණීතභාවෙන. තබ්බිපරීතෙන **තිත්තත්තා. තිණ්ණං සඤ්ඤොජනානං පහානායාති** සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසානං පහානත්ථං. පච්ඡිමභවිකාපි බොධිසත්තා එත්ථෙව සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. අපච්ඡිමභවිකා පන විපස්සනං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛං පාපෙත්වා ඨපෙන්ති. **සොතාපත්තිමග්ගං පටිලාභත්ථායාති** අසමාසෙත්වා පඨන්ති, සමාසෙත්වා පාඨො සුන්දරතරො. **සෙක්ඛො තිණ්ණං සඤ්ඤොජනානං පහීනත්තාති** සොතාපන්නසකදාගාමිඅනාගාමීනං සාමඤ්ඤෙන වුත්තං. සකදාගාමිඅනාගාමීනම්පි හි තානි පහීනානෙව. **උත්තරිපටිලාභත්ථායාති** උපරූපරිමග්ගපටිලාභත්ථං. **දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථායාති** දිට්ඨෙව ධම්මෙ පච්චක්ඛෙ අත්තභාවෙ යො සුඛො විහාරො, තදත්ථාය. **විහාරසමාපත්තට්ඨෙනාති** සෙක්ඛස්ස ඵලසමාපත්තට්ඨෙන, වීතරාගස්ස විපස්සනාවිහාරඵලසමාපත්තට්ඨෙන.

57. ඉදානි සඞ්ඛාරුපෙක්ඛානං ගණනපරිච්ඡෙදං දස්සෙතුං **කති සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාති**ආදිමාහ. තත්ථ **සමථවසෙනාති** සමාධිවසෙන. අයමෙව වා පාඨො. **නීවරණෙ පටිසඞ්ඛාති** පඤ්ච නීවරණානි පහාතබ්බභාවෙන පරිග්ගහෙත්වා. **සන්තිට්ඨනාති** නීවරණානං පහානාභිමුඛීභූතත්තා තෙසං පහානෙපි අබ්‍යාපාරභාවූපගමනෙන මජ්ඣත්තතාය සන්තිට්ඨනා. **සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාසූති** නීවරණප්පහානෙ බ්‍යාපාරාකරණෙන නීවරණසඞ්ඛාතානං සඞ්ඛාරානං උපෙක්ඛනාසු. එස නයො විතක්කවිචාරාදීසු ච. සමථෙ සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා නාම අප්පනාවීථියා ආසන්නපුබ්බභාගෙ බලප්පත්තභාවනාමයඤාණං. **සොතාපත්තිමග්ගං පටිලාභත්ථායාති**ආදීසු චතූසු මග්ගවාරෙසු සුඤ්ඤතානිමිත්තඅප්පණිහිතමග්ගානං අඤ්ඤතරඤ්ඤතරො මග්ගො ලබ්භති. **සොතාපත්තිඵලසමාපත්තත්ථායාති**ආදීසු චතූසු ඵලවාරෙසු පන

අප්පණිහිතා ඵලසමාපත්ති වෙදිතබ්බා. කස්මා? ''සුඤ්ඤතවිහාරසමාපත්තත්ථාය අනිමිත්තවිහාරසමාපත්තත්ථායා''ති ඉතරාසං ද්වින්නං ඵලසමාපත්තීනං විසුං වුත්තත්තා. අනිච්චානුපස්සනාවුට්ඨානවසෙන හි අනිමිත්තමග්ගො, තථෙව ඵලසමාපත්තිකාලෙ අනිමිත්තඵලසමාපත්ති, දුක්ඛානුපස්සනාවුට්ඨානවසෙන අප්පණිහිතමග්ගඵලසමාපත්තියො, අනත්තානුපස්සනාවුට්ඨානවසෙන සුඤ්ඤතමග්ගඵලසමාපත්තියො සුත්තන්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා.

එත්ථ ච චතූසු මග්ගවාරෙසු **උප්පාදන්ති**ආදීනි පඤ්ච මූලපදානි, **ගති**න්තිආදීනි දස වෙවචනපදානීති පන්නරස පදානි වුත්තානි. ඡසු පන ඵලසමාපත්තිවාරෙසු පඤ්ච මූලපදානෙව වුත්තානි. තං කස්මා ඉති චෙ? සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය තික්ඛභාවෙ සති කිලෙසප්පහානෙ සමත්ථස්ස මග්ගස්ස සම්භවතො තස්සා තික්ඛභාවදස්සනත්ථං වෙවචනපදෙහි සහ දළ්හං කත්වා මූලපදානි වුත්තානි. ඵලස්ස නිරුස්සාහභාවෙන සන්තසභාවත්තා මග්ගායත්තත්තා ච මන්දභූතාපි සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා ඵලස්ස පච්චයො හොතීති දස්සනත්ථං මූලපදානෙව වුත්තානීති වෙදිතබ්බානි.

58. ඉදානි ජාතිවසෙන පුච්ඡිත්වා ලබ්භමානවසෙන විස්සජ්ජෙතුං **කති සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා කුසලා**තිආදිමාහ. තත්ථ **පන්නරස සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා**ති සමථවසෙන අට්ඨ, චතුන්නං මග්ගානං තිණ්ණං ඵලානං වසෙන සත්තාති පන්නරස. සමථවසෙන අට්ඨ සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා අරහතො නීවරණපටිසඞ්ඛාඅභාවතො, විතක්කවිචාරාදීනං පහානබ්‍යාපාරං විනා සුඛෙන පහානතො ච සඞ්ඛාරුපෙක්ඛානාමස්ස අනනුරූපාති කත්වා තාසං අබ්‍යාකතතා න වුත්තාති වෙදිතබ්බා. අරහතා පන ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්තෙන සඞ්ඛාරුපෙක්ඛං විනා සමාපජ්ජිතුං න සක්කාති තිස්සො සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා අබ්‍යාකතාති වුත්තා. අප්පණිහිතසුඤ්ඤතානිමිත්තවසෙන හි අරහතො තිස්සො සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා.

ඉදානි සඞ්ඛාරුපෙක්ඛානං සංවණ්ණනාවසෙන වුත්තාසු තීසු ගාථාසු **පටිසඞ්ඛාසන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා**ති සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා. **අට්ඨ චිත්තස්ස ගොචරා**ති සමථවසෙන වුත්තා අට්ඨ සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා සමාධිස්ස විසයා, භූමියොති අත්ථො. ''චිත්තං පඤ්ඤඤ්ච භාවය''න්තිආදීසු (සං. නි. 1.23, 192) විය චිත්තසීසෙන සමාධි නිද්දිට්ඨො, ''ගොචරෙ, භික්ඛවෙ, චරථ සකෙ පෙත්තිකෙ විසයෙ''තිආදීසු (සං. නි. 5.372) විය ගොචරසද්දෙන විසයො. යඤ්හි යදායත්තං, තස්සෙසො විසයොති වුච්චති. **පුථුජ්ජනස්ස ද්වෙ**ති සමථවසෙන විපස්සනාවසෙන ච. **තයො සෙක්ඛස්සා**ති සමථවිපස්සනාසමාපත්තිවසෙන. **තයො ච වීතරාගස්සා**ති අප්පණිහිතසුඤ්ඤතානිමිත්තඵලසමාපත්තිවසෙන. ''තිස්සො''ති වත්තබ්බෙ ''තයො''ති ච ලිඞ්ගවිපල්ලාසො කතො. තයො සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා ධම්මාති වා

යොජෙතබ්බං. **යෙහි චිත්තං විවට්ටතීති** යෙහි සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාධම්මෙහි විතක්කවිචාරාදිතො, උප්පාදාදිතො වා චිත්තං අපගච්ඡති. වීතරාගස්සාපි හි සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාසබ්භාවතො ච සඞ්ඛාරතො චිත්තං විවට්ටිත්වා නිබ්බානං පක්ඛන්දතීති වුත්තං හොති. **අට්ඨ සමාධිස්ස පච්චයාති** සමථවසෙන වුත්තා අට්ඨ අප්පනාසම්පාපකත්තා අප්පනාසමාධිස්ස පච්චයා. **දස ඤාණස්ස ගොචරාති** විපස්සනාවසෙන වුත්තා දස මග්ගඤාණස්ස ඵලඤාණස්ස ච භූමියො. **තිණ්ණං විමොක්ඛාන පච්චයාති** සුඤ්ඤතානිමිත්තඅප්පණිහිතවිමොක්ඛානං උපනිස්සයපච්චයා. **නානාදිට්ඨීසු න කම්පතීති** භඞ්ගං අවිස්සජ්ජෙත්වාව සඞ්ඛාරෙ අනිච්චාදිවසෙන විපස්සන්තො සස්සතදිට්ඨිආදීසු නානප්පකාරාසු දිට්ඨීසු න වෙධතීති.

සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. ගොත්‍රභුඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

59. ගොත්‍රභුඤාණනිද්දෙසෙ **අභිභුය්‍යතීති** අභිභවති අතික්කමති. **බහිද්ධා සඞ්ඛාරනිමිත්තන්ති** සකසන්තානප්පවත්තඅකුසලක්ඛන්ධතො බහිද්ධාභූතං සඞ්ඛාරනිමිත්තං. ලොකිකසඞ්ඛාරා හි කිලෙසානං නිමිත්තත්තා, නිමිත්තාකාරෙන උපට්ඨානතො වා නිමිත්තන්ති වුච්චන්ති. **අභිභුය්‍යතීති ගොත්‍රභූති** ච පුථුජ්ජනගොත්තාභිභවනතො ගොත්‍රභුභාවො වුත්තො. **පක්ඛන්දතීති ගොත්‍රභූති** අරියගොත්තභාවනතො ගොත්‍රභුභාවො වුත්තො. **අභිභුය්‍යිත්වා පක්ඛන්දතීති ගොත්‍රභූති** උභො අත්ථෙ සමාසෙත්වා වුත්තං. **වුට්ඨාතීති ගොත්‍රභූති** ච **විවට්ටතීති ගොත්‍රභූති** ච මාතිකාය වුට්ඨානවිවට්ටනපදානුරූපෙන පුථුජ්ජනගොත්තාභිභවනත්ථොයෙව වුත්තො. සමථවසෙන වුත්තගොත්‍රභූනං පන නීවරණාදිගොත්තාභිභවනතො ගොත්‍රභූති, ''සොතාපත්තිඵලසමාපත්තත්ථාය''තිආදීසු ඡසු සමාපත්තිවාරෙසු උප්පාදාදිගොත්තාභිභවනතො ගොත්‍රභූති, ''සකදාගාමිමග්ගං පටිලාභත්ථාය''තිආදීසු තීසු මග්ගවාරෙසු සොතාපන්නාදිගොත්තාභිභවනතො ගොත්‍රභූති අත්ථො වෙදිතබ්බො. ගොත්තත්ථො චෙත්ථ බීජත්ථො. වත්තනිපකරණෙ කිර වුත්තං – ගොත්තං වුච්චති නිබ්බානං සබ්බපරිපන්ථෙහි ගුත්තත්තා, තං පටිපජ්ජතීති ගොත්‍රභූති, අට්ඨ සමාපත්තියොපි ගොත්තං ගොත්‍රභුපරිපන්ථෙහි ගුත්තත්තා, තං ගොත්තං පටිපජ්ජතීති ගොත්‍රභූති වුත්තං. ''චතුන්නං මග්ගානංයෙව ගොත්‍රභු නිබ්බානාරම්මණං, චතස්සන්නං ඵලසමාපත්තීනං ගොත්‍රභු සඞ්ඛාරාරම්මණං ඵලසමාපත්තිනින්නත්තා''ති වදන්ති. වුත්තඤ්හෙතං විසුද්ධිමග්ගෙ – ''තස්ස පවත්තානුපුබ්බවිපස්සනස්ස සඞ්ඛාරාරම්මණගොත්‍රභුඤාණානන්තරං ඵලසමාපත්තිවසෙන නිරොධෙ චිත්තං අප්පෙතී''ති (විසුද්ධි. 2.863). තෙනෙවෙත්ථ මග්ගවාරෙසු සොළසමං කත්වා ගහිතස්ස බහිද්ධාසඞ්ඛාරනිමිත්තපදස්ස සමාපත්තිවාරෙසු ඡට්ඨං කත්වා ගහණං න කතන්ති වෙදිතබ්බං. ඉතරථා හි මූලපදගහණෙන ගහෙතබ්බං භවෙය්‍ය.

අඤ්ඤෙ පන ‘‘යො නිබ්බානෙ පඨමාභොගො පඨමසමන්නාහාරො, අයං වුච්චති ගොත්‍රභූ’’ති වදන්ති. තං ඵලං සන්ධාය න යුජ්ජති. **පන්නරස ගොත්‍රභුධම්මා කුසලා**ති එත්ථ අරහතො අභිභවිතබ්බනීවරණාභාවතො විතක්කවිචාරාදීනං සුඛෙනෙව පහාතබ්බභාවතො ච අභිභවනට්ඨෙන ගොත්‍රභුනාමං නාරහන්තීති කත්වා ගොත්‍රභූනං අබ්‍යාකතතා න වුත්තාති වෙදිතබ්බා. අරහතා පන ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්තෙන සඞ්ඛාරෙ අනභිභුය්‍ය සමාපජ්ජිතුං න සක්කාති ‘‘තයො ගොත්‍රභුධම්මා අබ්‍යාකතා’’ති වුත්තා. කෙචි පන ‘‘අට්ඨ සමාපත්තියො නිබ්බෙධභාගියා එව ඉධ නිද්දිට්ඨා, තස්මා අට්ඨ සමාපත්තිගොත්‍රභූ කුසලා හොන්තී’’ති වදන්ති. තථා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛායපි වෙදිතබ්බං.

60. **සාමිසඤ්චා**තිආදීසු වට්ටාමිසලොකාමිසකිලෙසාමිසානං කිලෙසාමිසෙන සාමිසං සනිකන්තිකත්තා. කිං තං? අට්ඨවිධං සමථගොත්‍රභුඤාණං. **වට්ටාමිසන්ති** චෙත්ථ තෙභූමකවට්ටමෙව. **ලොකාමිසන්ති** පඤ්ච කාමගුණා. **කිලෙසාමිසන්ති** කිලෙසා එව. **නිරාමිස**න්ති දසවිධං විපස්සනාගොත්‍රභුඤාණං අනිකන්තිකත්තා. න හි අරියා ගොත්‍රභුස්මිං නිකන්තිං කරොන්ති. පොත්ථකෙ ‘‘සාමිසඤ්චෙ’’ති ලිඛන්ති, තං න සුන්දරතරං. එවමෙව පණිහිතඤ්ච අප්පණිහිතං සඤ්ඤුත්තඤ්ච විසඤ්ඤුත්තං වුට්ඨිතඤ්ච අවුට්ඨිතං වෙදිතබ්බං. නිකන්තිපණිධියා හි **පණිහිතං** පත්ථිතන්ති අත්ථො. තදභාවෙන **අප්පණිහිතං.** නිකන්තිසඤ්ඤොගෙනෙව **සඤ්ඤුත්තං.** තදභාවෙන **විසඤ්ඤුත්තං. වුට්ඨිත**න්ති විපස්සනාගොත්‍රභුඤාණමෙව. තඤ්හි නිකන්තිච්ඡෙදකත්තා වුට්ඨිතං නාම. ඉතරං **අවුට්ඨිතං.** බහිද්ධා වුට්ඨානත්තා වා වුට්ඨිතං. ඵලගොත්‍රභුපි හි නිබ්බානජ්ඣාසයවසෙන නිබ්බානාභිමුඛීභූතත්තා බහිද්ධාසඞ්ඛාරනිමිත්තා වුට්ඨිතං නාමාති වෙදිතබ්බං. හෙට්ඨාභිභවනවුට්ඨානවිවට්ටනවාරෙසුපි ඵලගොත්‍රභු අජ්ඣාසයවසෙන නිබ්බානාභිමුඛීභූතත්තා අභිභුය්‍යති වුට්ඨාති විවට්ටතීති වෙදිතබ්බං. **තිණ්ණං විමොක්ඛාන පච්චයා**ති තිණ්ණං ලොකුත්තරවිමොක්ඛානං සමථගොත්‍රභු පකතූපනිස්සයපච්චයා හොන්ති, විපස්සනාගොත්‍රභු අනන්තරසමනන්තරූපනිස්සයපච්චයා හොන්ති. **පඤ්ඤා යස්ස පරිච්චිතා**ති පුබ්බභාගපඤ්ඤා යස්ස පරිචිතා පරිචිණ්ණා. **කුසලො විවට්ටෙ වුට්ඨානෙ**ති අසම්මොහවසෙනෙව විවට්ටසඞ්ඛාතෙ ගොත්‍රභුඤාණෙ කුසලො ඡෙකො, පුබ්බභාගඤාණෙන වා කුසලො. **නානාදිට්ඨීසු න කම්පතී**ති සමුච්ඡෙදෙන පහීනාසු නානප්පකාරාසු දිට්ඨීසු න වෙධතීති.

ගොත්‍රභුඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. මග්ගඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

61. මග්ගඤාණනිද්දෙසෙ **මිච්ඡාදිට්ඨියා වුට්ඨාතී**ති දිට්ඨානුසයප්පහානෙන සමුච්ඡෙදවසෙන ද්වාසට්ඨිභෙදතො මිච්ඡාදිට්ඨිතො

වුට්ඨාති. **තදනුවත්තකකිලෙසෙහීති** මිච්ඡාදිට්ඨිසම්පයොගවසෙන ච මිච්ඡාදිට්ඨිඋපනිස්සයෙන ච උප්පජ්ජමානෙහි මිච්ඡාදිට්ඨිඅනුවත්තමානෙහි නානාවිධෙහි කිලෙසෙහි. තෙන තදෙකට්ඨකිලෙසප්පහානං වුත්තං හොති. දුවිධඤ්හි එකට්ඨං සහජෙකට්ඨං පහානෙකට්ඨඤ්ච. තාය දිට්ඨියා සහ එකස්මිං චිත්තෙ, එකස්මිං පුග්ගලෙ වා යාව පහානා ඨිතාති තදෙකට්ඨා. දිට්ඨියා හි පහීයමානාය දිට්ඨිසම්පයුත්තෙසු ද්වීසු අසඞ්ඛාරිකචිත්තෙසු තාය දිට්ඨියා සහජාතා ලොභො මොහො උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තප්පන්ති ඉමෙ කිලෙසා, ද්වීසු සසඞ්ඛාරිකචිත්තෙසු තාය දිට්ඨියා සහජාතා ලොභො මොහො ථීනං උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තප්පන්ති ඉමෙ කිලෙසා **සහජෙකට්ඨවසෙන** පහීයන්ති. දිට්ඨිකිලෙසෙයෙව පහීයමානෙ තෙන සහ එකස්මිං පුග්ගලෙ ඨිතා අපායගමනීයා ලොභො දොසො මොහො මානො විචිකිච්ඡා ථීනං උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තප්පන්ති ඉමෙ කිලෙසා **පහානෙකට්ඨවසෙන** පහීයන්ති. **ඛන්ධෙහීති** තදනුවත්තකෙහෙව ඛන්ධෙහි, තං දිට්ඨිං අනුවත්තමානෙහි සහජෙකට්ඨෙහි ච පහානෙකට්ඨෙහි ච චතූහි අරූපක්ඛන්ධෙහි, තංසමුට්ඨානරූපෙහි වා සහ පඤ්චහි ඛන්ධෙහි මිච්ඡාදිට්ඨිආදිකිලෙසපච්චයා අනාගතෙ උප්පජ්ජිතබ්බෙහි විපාකක්ඛන්ධෙහි. **බහිද්ධා ච සබ්බනිමිත්තෙහීති** යථාවුත්තකිලෙසක්ඛන්ධතො බහිභූතෙහි සබ්බසඞ්ඛාරනිමිත්තෙහි. **මිච්ඡාසඞ්කප්පා වුට්ඨාතීති** සොතාපත්තිමග්ගෙන පහාතබ්බෙසු චතූසු දිට්ඨිසම්පයුත්තෙසු, විචිකිච්ඡාසහගතෙ චාති පඤ්චසු චිත්තෙසු අපායගමනීයසෙසාකුසලචිත්තෙසු ච මිච්ඡාසඞ්කප්පා වුට්ඨාති.

මිච්ඡාවාචාය වුට්ඨාතීති මුසාවාදතො චෙව අපායගමනීයපිසුණඵරුසසම්ඵප්පලාපෙහි ච වුට්ඨාති. **මිච්ඡාකම්මන්තා වුට්ඨාතීති** පාණාතිපාතාදින්නාදානමිච්ඡාචාරෙහි වුට්ඨාති. **මිච්ඡාආජීවා වුට්ඨාතීති** කුහනා ලපනා නෙමිත්තිකතා නිප්පෙසිකතා ලාභෙනලාභංනිජිගීසනතා, ආජීවහෙතුකෙහි වා සත්තහිපි කායවචීකම්මෙහි වුට්ඨාති. මිච්ඡාවායාමමිච්ඡාසතිමිච්ඡාසමාධීහි වුට්ඨානං මිච්ඡාසඞ්කප්පවුට්ඨානෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. **මිච්ඡාසතීති** ච සතියා පටිපක්ඛාකාරෙන උප්පජ්ජමානා අකුසලචිත්තුප්පාදමත්තමෙව. උපරිමග්ගත්තයෙ ''දස්සනට්ඨෙන සම්මාදිට්ඨී''තිආදීනි අට්ඨ මග්ගඞ්ගානි යථා පඨමජ්ඣානිකෙ පඨමමග්ගෙ ලබ්භන්ති, තථෙව ලබ්භන්ති. තත්ථ පඨමමග්ගෙ සම්මාදිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨිං පජහතීති සම්මාදිට්ඨි. සම්මාසඞ්කප්පාදයොපි මිච්ඡාසඞ්කප්පාදීනං පජහනට්ඨෙනෙව වෙදිතබ්බා. එවං සන්තෙ පඨමමග්ගෙනෙව ද්වාසට්ඨියා දිට්ඨිගතානං පහීනත්තා උපරිමග්ගත්තයෙන පහාතබ්බා දිට්ඨි නාම නත්ථි.

තත්ථ සම්මාදිට්ඨීති නාමං කථං හොතීති? යථා විසං අත්ථි වා හොතු මා වා, අගදො අගදොත්වෙව වුච්චති, එවං මිච්ඡාදිට්ඨි අත්ථි වා හොතු මා වා, අයං සම්මාදිට්ඨි එව නාම. යදි එවං නාමමත්තමෙවෙතං හොති,

උපරිමග්ගත්තයෙ පන සම්මාදිට්ඨියා කිච්චාභාවො ආපජ්ජති, මග්ගඞ්ගානි න පරිපූරෙන්ති. තස්මා සම්මාදිට්ඨි සකිච්චකා කාතබ්බා, මග්ගඞ්ගානි පරිපූරෙතබ්බානීති. සකිච්චකා චෙත්ථ සම්මාදිට්ඨි යථාලාභනියමෙන දීපෙතබ්බා. උපරිමග්ගත්තයවජ්ඣො හි එකො මානො අත්ථි, සො දිට්ඨිට්ඨානෙ තිට්ඨති, සා තං මානං පජහතීති සම්මාදිට්ඨි. සොතාපත්තිමග්ගස්මිඤ්හි සම්මාදිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨිං පජහති. සොතාපන්නස්ස පන සකදාගාමිමග්ගවජ්ඣො මානො අත්ථි, තං මානං පජහතීති සම්මාදිට්ඨි. තස්සෙව සත්තඅකුසලචිත්තසහජාතො සඞ්කප්පො අත්ථි, තෙහෙව චිත්තෙහි වාචඞ්ගචොපනං අත්ථි, කායඞ්ගචොපනං අත්ථි, පච්චයපරිභොගො අත්ථි, සහජාතවායාමො අත්ථි, අස්සතියභාවො අත්ථි, සහජාතචිත්තෙකග්ගතා අත්ථි, එතෙ මිච්ඡාසඞ්කප්පාදයො නාම. සකදාගාමිමග්ගෙ සම්මාසඞ්කප්පාදයො තෙසං පහානෙන සම්මාසඞ්කප්පාදයොති වෙදිතබ්බා. එවං සකදාගාමිමග්ගෙ අට්ඨඞ්ගානි සකිච්චකානි හොන්ති. සකදාගාමිස්ස අනාගාමිමග්ගවජ්ඣො මානො අත්ථි, සො දිට්ඨිට්ඨානෙ තිට්ඨති. තස්සෙව සත්තහි චිත්තෙහි සහජාතා සඞ්කප්පාදයො අත්ථි. තෙසං පහානෙන අනාගාමිමග්ගෙ අට්ඨන්නං අඞ්ගානං සකිච්චකතා වෙදිතබ්බා. අනාගාමිස්ස අරහත්තමග්ගවජ්ඣො මානො අත්ථි, සො දිට්ඨිට්ඨානෙ තිට්ඨති. යානි පනස්ස පඤ්ච අකුසලචිත්තානි, තෙහි සහජාතා සඞ්කප්පාදයො අත්ථි. තෙසං පහානෙන අරහත්තමග්ගෙ අට්ඨන්නං අඞ්ගානං සකිච්චකතා වෙදිතබ්බා.

ඔළාරිකාති කායවචීද්වාරෙ වීතික්කමස්ස පච්චයභාවෙන ථූලභූතම්හා. **කාමරාගසඤ්ඤොජනාති** මෙථුනරාගසඞ්ඛාතා සඤ්ඤොජනා. සො හි කාමභවෙ සඤ්ඤොජෙතීති සඤ්ඤොජනන්ති වුච්චති. **පටිඝසඤ්ඤොජනාති** බ්‍යාපාදසඤ්ඤොජනා. සො හි ආරම්මණෙ පටිහඤ්ඤතීති පටිඝන්ති වුච්චති. තෙ එව ථාමගතට්ඨෙන සන්තානෙ අනුසෙන්තීති **අනුසයා. අණුසහගතාති** අණුභූතා, සුඛුමභූතාති අත්ථො. තබ්භාවෙ හි එත්ථ සහගතසද්දො. සකදාගාමිස්ස හි කාමරාගබ්‍යාපාදා ද්වීහි කාරණෙහි අණුභූතා අධිච්චුප්පත්තියා ච පරියුට්ඨානමන්දතාය ච. තස්ස හි බාලපුථුජ්ජනස්ස විය කිලෙසා අභිණ්හං න උප්පජ්ජන්ති, කදාචි කරහචි උප්පජ්ජන්ති. උප්පජ්ජමානා ච බාලපුථුජ්ජනස්ස විය මද්දන්තා ඵරන්තා ඡාදෙන්තා අන්ධඅන්ධං කරොන්තා න උප්පජ්ජන්ති, ද්වීහි පන මග්ගෙහි පහීනත්තා මන්දමන්දා තනුකාකාරා හුත්වා උප්පජ්ජන්ති, වීතික්කමං පාපෙතුං සමත්ථා න හොන්ති. එවං තනුභූතා අනාගාමිමග්ගෙන පහීයන්ති **රූපරාගාති** රූපභවෙ ඡන්දරාගා. **අරූපරාගාති** අරූපභවෙ ඡන්දරාගා. **මානාති** උන්නතිලක්ඛණා. **උද්ධච්චාති** අවූපසමලක්ඛණා. **අවිජ්ජායාති** අන්ධලක්ඛණාය. **භවරාගානුසයාති** රූපරාගාරූපරාගවසෙන පවත්තභවරාගානුසයා.

62. ඉදානි මග්ගඤාණසංවණ්ණනං කරොන්තො **අජාතං ඣාපෙතීති**ආදිමාහ. තත්ථ ච **අජාතං ඣාපෙති ජාතෙන, ඣානං තෙන**

පවුච්චතීති අත්තනො සන්තානෙ පාතුභූතෙන තෙන තෙන ලොකුත්තරජ්ඣානෙන තංසමඞ්ගීපුග්ගලො අජාතමෙව තං තං කිලෙසං ඣාපෙති දහති සමුච්ඡින්දති, තෙන කාරණෙන තං ලොකුත්තරං ඣානන්ති පවුච්චතීති අත්ථො. **ඣානවිමොක්ඛෙ කුසලතාති** තස්මිං අරියමග්ගසම්පයුත්තෙ විතක්කාදිකෙ ඣානෙ ච විමොක්ඛසඞ්ඛාතෙ අරියමග්ගෙ ච අසම්මොහවසෙන කුසලතාය පඨමමග්ගෙනෙව පහීනාසු නානාදිට්ඨීසු න කම්පති. ඣානං නාම දුවිධං ආරම්මණූපනිජ්ඣානඤ්ච ලක්ඛණූපනිජ්ඣානඤ්ච. ලොකියපඨමජ්ඣානාදිකං කසිණාදිආරම්මණූපනිජ්ඣානට්ඨෙන ඣානං, විපස්සනාසඞ්ඛාරානං සභාවසාමඤ්ඤලක්ඛණූපනිජ්ඣානට්ඨෙන ඣානං, ලොකුත්තරං නිබ්බානෙ තථලක්ඛණූපනිජ්ඣානට්ඨෙන ඣානං. ඉධ පන ගොත්‍රභුනාපි සාධාරණං ලක්ඛණූපනිජ්ඣානට්ඨං අනාමසිත්වා අසාධාරණෙන කිලෙසඣාපනට්ඨෙන ඣානං වුත්තං. විමොක්ඛට්ඨො පනෙත්ථ නිබ්බානාරම්මණෙ සුට්ඨු අධිමුච්චනට්ඨො කිලෙසෙහි ච සුට්ඨු මුච්චනට්ඨො.

සමාදහිත්වා යථා චෙ විපස්සතීති අප්පනූපචාරඛණිකසමාධීනං අඤ්ඤතරෙන සමාධිනා පඨමං චිත්තසමාධානං කත්වා පච්ඡා යථා විපස්සති ච. සමුච්චයත්ථො චෙ-සද්දො විපස්සනං සමුච්චිනොති. **විපස්සමානො තථා චෙ සමාදහෙති** විපස්සනා නාමෙසා ලූඛභූතා නිරස්සාදා, සමථො ච නාම සිනිද්ධභූතො සඅස්සාදො. තස්මා තාය ලූඛභූතං චිත්තං සිනෙහෙතුං විපස්සමානො තථා ච සමාදහෙ. විපස්සමානො පුන සමාධිං පවිසිත්වා චිත්තසමාධානඤ්ච තථෙව කරෙය්‍ය, යථෙව විපස්සනන්ති අත්ථො. ඉධ චෙ-සද්දො සමාදහනං සමුච්චිනොති. උභයත්ථාපි ගාථාබන්ධානුවත්තනෙන චෙ-කාරො කතො, අත්ථො පන ච-කාරත්ථො එව. **විපස්සනා ච සමථො තදා අහූති** යස්මා සමථවිපස්සනානං යුගනද්ධභාවෙ සති අරියමග්ගපාතුභාවො හොති, තස්මා අරියමග්ගජනනසමත්ථත්තා යදා තදුභයසමායොගො හොති, තදා විපස්සනා ච සමථො ච අහු, සමථවිපස්සනා භූතා නාම හොතීති අත්ථො. තා ච සමථවිපස්සනා අරියමග්ගාභිමුඛීකාලෙ ච මග්ගක්ඛණෙ ච **සමානභාගා යුගනද්ධා වත්තරෙ** සමානො සමො භාගො කොට්ඨාසො එතෙසන්ති සමානභාගා, යුගෙ නද්ධා වියාති යුගනද්ධා, අඤ්ඤමඤ්ඤං අනතිවත්තනට්ඨෙන සමධුරා සමබලාති අත්ථො. විත්ථාරො පනස්ස යුගනද්ධකථායං ආවිභවිස්සති.

දුක්ඛා සඞ්ඛාරා සුඛො, නිරොධො ඉති දස්සනං. දුභතො වුට්ඨිතා පඤ්ඤා, ඵස්සෙති අමතං පදන්ති දුක්ඛා සඞ්ඛාරා, සුඛො නිරොධො නිබ්බානන්ති පටිපන්නස්ස තතො නිබ්බානදස්සනං අරියමග්ගඤාණං දුභතො වුට්ඨිතා පඤ්ඤා නාම. සා එව ච පඤ්ඤා අමතං පදං නිබ්බානං ආරම්මණඵුසනෙන ඵුසති, පටිලභතීති අත්ථො. නිබ්බානඤ්හි අතප්පකට්ඨෙන අමතසදිසන්ති අමතං, නාස්ස මතං මරණං වයො අත්ථීතිපි

අමතං, පුබ්බභාගතො පට්ඨාය මහතා උස්සාහෙන මහතියා පටිපදාය පජ්ජති පටිපජ්ජීයතීති පදන්ති වුච්චති.

විමොක්ඛචරියං ජානාතීති විමොක්ඛපවත්තිං අසම්මොහවසෙන ජානාති, පච්චවෙක්ඛණවසෙන ජානාති. ''දුභතො වුට්ඨානො විමොක්ඛො, දුභතො වුට්ඨානා චත්තාරො විමොක්ඛා, දුභතො වුට්ඨානානං අනුලොමා චත්තාරො විමොක්ඛා, දුභතො වුට්ඨානපටිප්පස්සද්ධි චත්තාරො විමොක්ඛා''ති හි උපරි විමොක්ඛකථායංයෙව (පටි. ම. 1.209 ආදයො) ආගතා විමොක්ඛචරියා වෙදිතබ්බා. තෙසං විත්ථාරො තත්ථෙව ආගතො. **නානත්තෙකත්තකොවිදොති** තෙසං විමොක්ඛානං නානාභාවෙ එකභාවෙ ච කුසලො. දුභතො වුට්ඨානවිමොක්ඛවසෙන හි තෙසං එකත්තං, චතුඅරියමග්ගවසෙන නානත්තං, එකෙකස්සාපි වා අරියමග්ගස්ස අනුපස්සනාභෙදෙන නානත්තං, අරියමග්ගභාවෙන එකත්තං වෙදිතබ්බං. **ද්වින්නං ඤාණානං කුසලතාති** දස්සනසඞ්ඛාතස්ස ච භාවනාසඞ්ඛාතස්ස චාති ඉමෙසං ද්වින්නං ඤාණානං කුසලතාය. **දස්සනන්ති** හි සොතාපත්තිමග්ගො. සො හි පඨමං නිබ්බානදස්සනතො දස්සනන්ති වුත්තො. ගොත්‍රභු පන කිඤ්චාපි පඨමතරං නිබ්බානං පස්සති, යථා පන රඤ්ඤො සන්තිකං කෙනචිදෙව කරණීයෙන ආගතො පුරිසො දූරතොව රථිකාය චරන්තං හත්ථික්ඛන්ධගතං රාජානං දිස්වාපි ''දිට්ඨො තෙ රාජා''ති පුට්ඨො දිස්වා කත්තබ්බකිච්චස්ස අකතත්තා ''න පස්සාමී''ති ආහ, එවමෙව නිබ්බානං දිස්වා කත්තබ්බස්ස කිලෙසප්පහානස්සාභාවා න ''දස්සන''න්ති වුච්චති. තඤ්හි ඤාණං මග්ගස්ස ආවජ්ජනට්ඨානෙ තිට්ඨති. **භාවනාති** සෙසමග්ගත්තයං. තඤ්හි පඨමමග්ගෙන දිට්ඨස්මිංයෙව ධම්මෙ භාවනාවසෙන උප්පජ්ජති, න අදිට්ඨපුබ්බං කිඤ්චි පස්සති, තස්මා ''භාවනා''ති වුච්චති. හෙට්ඨා පන භාවනාමග්ගස්ස අපරිනිට්ඨිතත්තා ''ද්වින්නං ඤාණාන''න්ති අවත්වා සොතාපත්තිසකදාගාමිඅනාගාමිමග්ගලාභිනො සන්ධාය ''ඣානවිමොක්ඛෙ කුසලතා''ති වුත්තං, අරහත්තමග්ගලාභිනො පන භාවනාමග්ගස්ස පරිනිට්ඨිතත්තා ''ද්වින්නං ඤාණානං කුසලතා''ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

මග්ගඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ඵලඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

63. ඵලඤාණනිද්දෙසෙ **තංපයොගප්පටිප්පස්සද්ධත්තාති** තස්ස අජ්ඣත්තබහිද්ධා වුට්ඨානපයොගස්ස පටිප්පස්සද්ධත්තා. මග්ගො හි සකක්ඛණෙ කිලෙසප්පහානෙන උභතො වුට්ඨානපයොගං කරොති නාම, ඵලක්ඛණෙ කිලෙසානං පහීනත්තා මග්ගස්ස උභතො වුට්ඨානපයොගො පටිප්පස්සද්ධො වූපසන්තො නාම හොති. **උප්පජ්ජතීති** මග්ගානන්තරං සකිං වා ද්වික්ඛත්තුං වා උප්පජ්ජති, ඵලසමාපත්තිකාලෙ පන බහුක්ඛත්තුං, නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස ද්වික්ඛත්තුං උප්පජ්ජති, සබ්බම්පි හි තං

පයොගප්පටිප්පස්සද්ධත්තා උප්පජ්ජති. **මග්ගස්සෙතං** **ඵලන්ති** ඵලං අපෙක්ඛිත්වා නපුංසකවචනං කතං. සකදාගාමිමග්ගක්ඛණාදීසුපි එකෙකමග්ගඞ්ගවසෙනෙව වුට්ඨානයොජනා වෙදිතබ්බා.

ඵලඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. විමුත්තිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

64. විමුත්තිඤාණනිද්දෙසෙ **සක්කායදිට්ඨීති** විජ්ජමානට්ඨෙන සති ඛන්ධපඤ්චකසඞ්ඛාතෙ කායෙ, සයං වා සතී තස්මිං කායෙ දිට්ඨීති සක්කායදිට්ඨි. **විචිකිච්ඡාති** විගතා චිකිච්ඡා, සභාවං වා විචිනන්තො එතාය කිච්ඡති කිලමතීති විචිකිච්ඡා. **සීලබ්බතපරාමාසොති** සීලෙන සුද්ධි වතෙන සුද්ධි සීලබ්බතෙන සුද්ධීති ගහිතඅභිනිවෙසො. සො හි සභාවං අතික්කමිත්වා පරතො ආමසතීති සීලබ්බතපරාමාසො. උභින්නං සමානෙපි දිට්ඨිභාවෙ තක්කඤ්ච පරූපදෙසඤ්ච විනා පකතියා එව සක්කායදිට්ඨිගහණතො පකතිභූතාය වීසතිවත්ථුකාය සක්කායදිට්ඨියා පහානෙනෙව සබ්බදිට්ඨිප්පහානදස්සනත්ථං සක්කායදිට්ඨි වුත්තා. සීලබ්බතපරාමාසො පන ''සුද්ධිපටිපදං පටිපජ්ජාමා''ති පටිපන්නානං පටිපදාය මිච්ඡාභාවදස්සනත්ථං විසුං වුත්තොති වෙදිතබ්බො. තිණ්ණම්පි අනුසයප්පහානෙනෙව පහානං දස්සෙතුං **දිට්ඨානුසයො විචිකිච්ඡානුසයොති** වුත්තං, න විසුං කිලෙසත්තා. **උපක්කිලෙසාති** කිලෙසෙන්ති උපතාපෙන්ති විබාධෙන්තීති කිලෙසා, ථාමගතට්ඨෙන භුසා කිලෙසාති උපක්කිලෙසා. **සම්මා සමුච්ඡින්නා හොන්තීති** සමුච්ඡෙදප්පහානෙන අනුප්පාදනිරොධෙන සම්මා සමුච්ඡින්නා හොන්ති. **සපරියුට්ඨානෙහීති** චිත්තං පරියොනන්ධන්තානි උට්ඨෙන්ති උප්පජ්ජන්තීති පරියුට්ඨානානි, සමුදාචාරප්පත්තානං කිලෙසානමෙතං අධිවචනං. සහ පරියුට්ඨානෙහීති සපරියුට්ඨානානි. තෙහි සපරියුට්ඨානෙහි අනුසයිතඋපක්කිලෙසෙහි. **චිත්තං විමුත්තං හොතීති** තෙසං අභබ්බුප්පත්තිකභූතත්තා සන්තතිවසෙන පවත්තමානං චිත්තං තතො විමුත්තං නාම හොති. තදෙව සුට්ඨු විමුත්තත්තා **සුවිමුත්තං. තංවිමුත්තිඤාතට්ඨෙනාති** තස්සා විමුත්තියා ජානනට්ඨෙන.

විමුත්තිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. පච්චවෙක්ඛණඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

65. පච්චවෙක්ඛණඤාණනිද්දෙසෙ මග්ගක්ඛණෙයෙව හෙතුට්ඨෙන පඨමං මග්ගඞ්ගානි විසුං විසුං වත්වා පුන මග්ගඞ්ගභූතෙ ච අමග්ගඞ්ගභූතෙ ච ධම්මෙ ''බුජ්ඣනට්ඨෙන බොධී''ති ලද්ධනාමස්ස අරියස්ස අඞ්ගභාවෙන බොජ්ඣඞ්ගෙ විසුං දස්සෙසි. සතිධම්මවිචයවීරියසමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගා හි මග්ගඞ්ගානෙව, පීතිපස්සද්ධිඋපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගා අමග්ගඞ්ගානි. පුන බලවසෙන ඉන්ද්‍රියවසෙන ච විසුං නිද්දිට්ඨෙසු සද්ධා එව අමග්ගඞ්ගභූතා. පුන මග්ගක්ඛණෙ ජාතෙයෙව ධම්මෙ රාසිවසෙන දස්සෙන්තො

ආධිපතෙය්‍යට්ඨෙනාතිආදිමාහ. තත්ථ **උපට්ඨානට්ඨෙන සතිපට්ඨානා**ති එකාව නිබ්බානාරම්මණා සති කායවෙදනාචිත්තධම්මෙසු සුභසුඛනිච්චඅත්තසඤ්ඤාපහානකිච්චසාධනවසෙන චත්තාරො සතිපට්ඨානා නාම. නිබ්බානාරම්මණං එකමෙව වීරියං උප්පන්නානුප්පන්නානං අකුසලානං පහානානුප්පත්තිකිච්චස්ස, අනුප්පන්නුප්පන්නානං කුසලානං උප්පාදට්ඨිතිකිච්චස්ස සාධනවසෙන චත්තාරො සම්මප්පධානා නාම.

තථට්ඨෙන සච්චාති දුක්ඛභාවාදීසු අවිසංවාදකට්ඨෙන චත්තාරි අරියසච්චානි. එතානෙව චෙත්ථ පටිවෙධට්ඨෙන තදා සමුදාගතානි, ‘‘අමතොගධං නිබ්බාන’’න්ති විසුං වුත්තං නිබ්බානඤ්ච, සෙසා පන ධම්මා පටිලාභට්ඨෙන තදා සමුදාගතා. ‘‘තථට්ඨෙන සච්චා තදා සමුදාගතා’’ති වචනතො මග්ගඵලපරියොසානෙ අවස්සං චත්තාරි සච්චානි පච්චවෙක්ඛතීති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං. ‘‘කතං කරණීයං නාපරං ඉත්ථත්තායාති පජානාතී’’ති (දී. නි. 1.248) වචනතො ච ‘‘දුක්ඛං මෙ පරිඤ්ඤාතං, සමුදයො මෙ පහීනො, නිරොධො මෙ සච්ඡිකතො, මග්ගො ච මෙ භාවිතො’’ති පච්චවෙක්ඛණං වුත්තමෙව හොති. තථා පච්චවෙක්ඛණං යුජ්ජති ච. **සමුදයො**ති චෙත්ථ තංතංමග්ගවජ්ඣොයෙව වෙදිතබ්බො. එත්ථ වුත්තසමුදයපච්චවෙක්ඛණවසෙනෙව අට්ඨකථායං දුවිධං කිලෙසපච්චවෙක්ඛණං මග්ගඵලනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණානි ඉධ සරූපෙනෙව ආගතානීති වුත්තානි. කෙවලං දුක්ඛපච්චවෙක්ඛණමෙව න වුත්තං. කිඤ්චාපි න වුත්තං, අථ ඛො පාඨසබ්භාවතො යුත්තිසබ්භාවතො ච ගහෙතබ්බමෙව. සච්චපටිවෙධත්ථඤ්හි පටිපන්නස්ස නිට්ඨිතෙ සච්චපටිවෙධෙ සයං කතකිච්චපච්චවෙක්ඛණං යුත්තමෙවාති. **අවික්ඛෙපට්ඨෙන සමථො**තිආදි මග්ගසම්පයුත්තෙ එව සමථවිපස්සනාධම්මෙ එකරසට්ඨෙන අනතිවත්තනට්ඨෙන ච දස්සෙතුං වුත්තං. **සංවරට්ඨෙන සීලවිසුද්ධී**ති සම්මාවාචාකම්මන්තාජීවා එව. **අවික්ඛෙපට්ඨෙන චිත්තවිසුද්ධී**ති සම්මාසමාධි එව. **දස්සනට්ඨෙන දිට්ඨිවිසුද්ධී**ති සම්මාදිට්ඨියෙව. **විමුත්තට්ඨෙනා**ති සමුච්ඡෙදවසෙන මග්ගවජ්ඣකිලෙසෙහි මුච්චනට්ඨෙන, නිබ්බානාරම්මණෙ වා අධිමුච්චනට්ඨෙන. **විමොක්ඛො**ති සමුච්ඡෙදවිමොක්ඛො, අරියමග්ගොයෙව. **පටිවෙධට්ඨෙන විජ්ජා**ති සච්චපටිවෙධට්ඨෙන විජ්ජා, සම්මාදිට්ඨියෙව. **පරිච්චාගට්ඨෙන විමුත්තී**ති මග්ගවජ්ඣකිලෙසානං පජහනට්ඨෙන තතො මුච්චනතො විමුත්ති, අරියමග්ගොයෙව. **සමුච්ඡෙදට්ඨෙන ඛයෙ ඤාණ**න්ති කිලෙසසමුච්ඡින්දනට්ඨෙන කිලෙසක්ඛයකරෙ අරියමග්ගෙ ඤාණං, සම්මාදිට්ඨියෙව.

ඡන්දාදයො හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා. කෙවලඤ්හෙත්ථ මග්ගක්ඛණෙයෙව මග්ගස්ස ආදිමජ්ඣපරියොසානාකාරෙන දස්සිතා. **විමුත්තී**ති චෙත්ථ මග්ගවිමුත්තියෙව. ‘‘තථට්ඨෙන සච්චා’’ති එත්ථ ගහිතම්පි ච නිබ්බානං ඉධ පරියොසානභාවදස්සනත්ථං පුන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

ඵලක්ඛණෙපි එසෙව නයො. එත්ථ පන **හෙතුට්ඨෙන මග්ගොති** ඵලමග්ගභාවෙනෙව. **සම්මප්පධානාති** මග්ගක්ඛණෙ චතුකිච්චසාධකස්ස වීරියකිච්චස්ස ඵලස්ස උප්පාදක්ඛණෙ සිද්ධත්තා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අඤ්ඤථා හි ඵලක්ඛණෙ සම්මප්පධානා එව න ලබ්භන්ති. වුත්තඤ්හි මග්ගක්ඛණෙ සත්තතිංස බොධිපක්ඛියධම්මෙ උද්ධරන්තෙන ථෙරෙන ''ඵලක්ඛණෙ ඨපෙත්වා චත්තාරො සම්මප්පධානෙ අවසෙසා තෙත්තිංස ධම්මා ලබ්භන්තී''ති. එවමෙව පටිවෙධකිච්චාදිසිද්ධිවසෙන සච්චාදීනිපි යථායොගං වෙදිතබ්බානි. **විමොක්ඛොති** ච ඵලවිමොක්ඛො. **විමුත්තීති** ඵලවිමුත්ති. **පටිප්පස්සද්ධට්ඨෙන අනුප්පාදෙ ඤාණං** වුත්තත්ථමෙව. **වුට්ඨහිත්වාති** අන්තරා වුට්ඨානාභාවා ඵලාවසානෙන එවං වුත්තං. **ඉමෙ ධම්මා තදා සමුදාගතාති** ඉමෙ වුත්තප්පකාරා ධම්මා මග්ගක්ඛණෙ ඵලක්ඛණෙ ච සමුදාගතාති පච්චවෙක්ඛතීති ඉති-සද්දං පාඨසෙසං කත්වා සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො.

පච්චවෙක්ඛණඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. වත්ථුනානත්තඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

66. වත්ථුනානත්තඤාණනිද්දෙසෙ **චක්ඛුං අජ්ඣත්තං වවත්ථෙතීති** අජ්ඣත්තභූතං චක්ඛුං වවත්ථපෙති. යථා සො චක්ඛුං වවත්ථපෙති, තථා වත්තුකාමො **කථං චක්ඛුං අජ්ඣත්තං වවත්ථෙතීති** පුච්ඡිත්වා පුන **චක්ඛු අවිජ්ජාසම්භූතන්ති වවත්ථෙතීති**ආදිනා වවත්ථාපනාකාරං දස්සෙති. තත්ථ අවිජ්ජාතණ්හා අතීතා උපත්ථම්භකහෙතුයො, කම්මං අතීතං ජනකහෙතු, ආහාරො ඉදානි උපත්ථම්භකහෙතු. එතෙන චක්ඛුපත්ථම්භකානි උතුචිත්තානි ගහිතානෙව හොන්ති. **චතුන්නං මහාභූතානං උපාදායාති** උපයොගත්ථෙ සාමිවචනං, චත්තාරි මහාභූතානි උපාදියිත්වා පවත්තන්ති අත්ථො. එතෙන පසාදචක්ඛුභාවො දස්සිතො හොති, සසම්භාරභාවො පටික්ඛිත්තො. **උප්පන්නන්ති** අද්ධාවසෙන, සන්තතිඛණවසෙන වා පච්චුප්පන්නං. **සමුදාගතන්ති** හෙතුතො සමුට්ඨිතං. එත්තාවතා විපස්සනාපුබ්බභාගෙ චක්ඛුවවත්ථානං දස්සිතං. **අහුත්වා සම්භූතන්ති**ආදීහි අනිච්චානුපස්සනා. පුබ්බෙ උදයා අවිජ්ජමානතො අහුත්වා සම්භූතං, උද්ධං වයා අභාවතො හුත්වා න භවිස්සති. **අන්තවන්තතොති** අන්තො අස්ස අත්ථීති අන්තවා, අන්තවා එව අන්තවන්තො යථා ''සතිමන්තො, ගතිමන්තො, ධිතිමන්තො ච යො ඉසී''ති (ථෙරගා. 1052). තතො අන්තවන්තතො, භඞ්ගවිජ්ජමානතොති අත්ථො. **අද්ධුවන්ති** සබ්බාවත්ථානිපාතිතාය, ථිරභාවස්ස ච අභාවතාය න ථිරං. **අසස්සතන්ති** න නිච්චං. **විපරිණාමධම්මන්ති** ජරාය චෙව මරණෙන චාති ද්වෙධා විපරිණාමපකතිකං. **චක්ඛු අනිච්චන්ති**ආදීනි **චක්ඛුං අනිච්චතොති**ආදීනි ච වුත්තත්ථානි. **මනොති** ඉධ භවඞ්ගමනස්ස අධිප්පෙතත්තා **අවිජ්ජාසම්භූතොති**ආදි යුජ්ජතියෙව. **ආහාරසම්භූතොති** එත්ථ

සම්පයුත්තඵස්සාහාරමනොසඤ්චෙතනාහාරවසෙන වෙදිතබ්බං. **උප්පන්නොති** ච අද්ධාසන්තතිවසෙන.

වත්ථුනානත්තඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

16. ගොචරනානත්තඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

67. ගොචරනානත්තඤාණනිද්දෙසෙ **රූපෙ බහිද්ධා වවත්ථෙතීති** අජ්ඣත්තතො බහිද්ධාභූතෙ රූපායතනධම්මෙ වවත්ථපෙතීති අත්ථො. **අවිජ්ජාසම්භූතාති**ආදි අත්තභාවපරියාපන්නකම්මජරූපත්තා වුත්තං. ආහාරොපි හි කම්මජරූපස්ස උපත්ථම්භකපච්චයො හොති. සද්දස්ස පන උතුචිත්තසමුට්ඨානත්තා අවිජ්ජාසම්භූතාදිචතුක්කං න වුත්තං. ඵොට්ඨබ්බානං සයං මහාභූතත්තා ''චතුන්නං මහාභූතානං උපාදායා''ති න වුත්තං. **ධම්මාති** වෙත්ථ භවඞ්ගමනොසම්පයුත්තා තයො අරූපිනො ඛන්ධා, ධම්මායතනපරියාපන්නානි සුඛුමරූපානි ච කම්මසමුට්ඨානානි, සබ්බානිපි රූපාදීනි ච. අපිච යානි යානි යෙන යෙන සමුට්ඨහන්ති, තානි තානි තෙන තෙන වෙදිතබ්බානි. ඉතරථා හි සකසන්තානපරියාපන්නාපි රූපාදයො ධම්මා සබ්බෙ න සඞ්ගණ්හෙය්‍යුං. යස්මා අනින්ද්‍රියබද්ධරූපාදයොපි විපස්සනූපගා, තස්මා තෙසං කම්මසම්භූතපදෙන සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. තෙපි හි සබ්බසත්තසාධාරණකම්මපච්චයඋතුසමුට්ඨානා. අඤ්ඤෙ පන ''අනින්ද්‍රියබද්ධා රූපාදයො අවිපස්සනූපගා''ති වදන්ති. තං පන –

> ''සබ්බෙ සඞ්ඛාරා අනිච්චාති, යදා පඤ්ඤාය පස්සති;
> අථ නිබ්බින්දති දුක්ඛෙ, එස මග්ගො විසුද්ධියා''ති. (ධ. ප. 277) –

ආදිකාය පාළියා විරුජ්ඣති. වුත්තඤ්ච විසුද්ධිමග්ගෙ – ''ඉධෙකච්චො ආදිතොව අජ්ඣත්තසඞ්ඛාරෙ අභිනිවිසිත්වා විපස්සති, යස්මා පන න සුද්ධඅජ්ඣත්තදස්සනමත්තෙනෙව මග්ගවුට්ඨානං හොති, බහිද්ධාපි දට්ඨබ්බමෙව, තස්මා පරස්ස ඛන්ධෙපි අනුපාදින්නසඞ්ඛාරෙපි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති විපස්සතී''ති (විසුද්ධි. 2.784). තස්මා පරෙසං චක්ඛාදිවවත්ථානම්පි අනින්ද්‍රියබද්ධරූපාදිවවත්ථානම්පි ඉච්ඡිතබ්බමෙව, තස්මා තෙභූමකසඞ්ඛාරා අවිපස්සනූපගා නාම නත්ථි.

ගොචරනානත්තඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

17. චරියානානත්තඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

68. චරියානානත්තඤාණනිද්දෙසෙ **විඤ්ඤාණචරියාති**ආදීසු ආරම්මණෙ චරතීති චරියා, විඤ්ඤාණමෙව චරියා **විඤ්ඤාණචරියා**. අඤ්ඤාණෙන චරණං, අඤ්ඤාණෙන වා චරති, අඤ්ඤාතෙ වා චරති, අඤ්ඤාණස්ස වා චරණන්ති **අඤ්ඤාණචරියා**. ඤාණමෙව චරියා, ඤාණෙන වා චරියා, ඤාණෙන වා චරති, ඤාතෙ වා චරති, ඤාණස්ස වා චරණන්ති **ඤාණචරියා. දස්සනත්ථායාති** රූපදස්සනත්ථාය පවත්තා. **ආවජ්ජනකිරියාබ්‍යාකතාති**

භවඞ්ගසන්තානතො අපනෙත්වා රූපාරම්මණෙ චිත්තසන්තානං ආවජ්ජෙති නාමෙතීති ආවජ්ජනං, විපාකාභාවතො කරණමත්තන්ති කිරියා, කුසලාකුසලවසෙන න බ්‍යාකතාති අබ්‍යාකතා. **දස්සනට්ඨොති** පස්සන්ති තෙන, සයං වා පස්සති, දස්සනමත්තමෙව වා තන්ති දස්සනං, දස්සනමෙව අත්ථො දස්සනට්ඨො. **චක්ඛුවිඤ්ඤාණ**න්ති කුසලවිපාකං වා අකුසලවිපාකං වා. **දිට්ඨත්තාති** අදිට්ඨෙ සම්පටිච්ඡනස්ස අභාවතො චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන රූපාරම්මණස්ස දිට්ඨත්තා. **අභිනිරොපනා විපාකමනොධාතූති** දිට්ඨාරම්මණමෙව ආරොහතීති අභිනිරොපනා, උභයවිපාකා සම්පටිච්ඡනමනොධාතු. **අභිනිරොපිතත්තාති** රූපාරම්මණං අභිරූළ්හත්තා. **විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතූති** උභයවිපාකා සන්තීරණමනොවිඤ්ඤාණධාතු. එස නයො සොතද්වාරාදීසුපි. සන්තීරණානන්තරං වොට්ඨබ්බනෙ අවුත්තෙපි අට්ඨකථාචරියෙහි වුත්තත්තා ලබ්භතීති ගහෙතබ්බං. **විජානනත්ථායාති** ධම්මාරම්මණස්ස චෙව රූපාදිආරම්මණස්ස ච විජානනත්ථාය. **ආවජ්ජනකිරියාබ්‍යාකතාති** මනොද්වාරාවජ්ජනචිත්තං. **විජානනට්ඨොති** තදනන්තරජවනවසෙන ආරම්මණස්ස විජානනමෙව අත්ථො, න අඤ්ඤො. උපරි අකුසලජවනානං විපස්සනාමග්ගඵලජවනානඤ්ච විසුං වුත්තත්තා සෙසජවනානි ඉධ ගහෙතබ්බානි සියුං. ‘‘කුසලෙහි කම්මෙහි විප්පයුත්තා චරතීති විඤ්ඤාණචරියා’’තිආදිවචනතො (පටි. ම. 1.70) පන හසිතුප්පාදචිත්තජවනමෙව ගහෙතබ්බං. ඡසු ද්වාරෙසු අහෙතුකානංයෙව චිත්තානං වුත්තත්තා ද්වෙ ආවජ්ජනානි ද්වෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණානි ද්වෙ සම්පටිච්ඡනානි තීණි සන්තීරණානි එකං හසිතුප්පාදචිත්තන්ති අට්ඨාරස අහෙතුකචිත්තානියෙව විඤ්ඤාණචරියාති වෙදිතබ්බානි.

69. ඉදානි විසයවිජානනමත්තට්ඨෙන විඤ්ඤාණචරියාති දස්සෙතුං **නීරාගා චරතී**තිආදිමාහ, විඤ්ඤාණඤ්හි රාගාදිසම්පයොගෙ සද්ධාදිසම්පයොගෙ ච අවත්ථන්තරං පාපුණාති, තෙසු අසති සකාවත්ථායමෙව තිට්ඨති. තස්මා නීරාගාදිවචනෙන තෙසං වුත්තවිඤ්ඤාණානං විඤ්ඤාණකිච්චමත්තං දස්සෙති. නත්ථි එතිස්සා රාගොති නීරාගා. නිරාගාති රස්සං කත්වාපි පඨන්ති. සො පන රජ්ජනවසෙන **රාගො**. ඉතරෙසු දූසනවසෙන **දොසො**. මුය්හනවසෙන **මොහො**. මඤ්ඤනවසෙන **මානො**. විපරීතදස්සනවසෙන **දිට්ඨි**. උද්ධතභාවො, අවූපසන්තභාවො වා **උද්ධච්චං. විචිකිච්ඡා** වුත්තත්ථා. අනුසෙන්තීති **අනුසයා**. ‘‘නිරනුසයා’’ති වත්තබ්බෙ **නානුසයාති** වුත්තං, සොයෙවත්ථො. පරියුට්ඨානප්පත්තානමෙවෙත්ථ අභාවො වෙදිතබ්බො. න හි විඤ්ඤාණචරියා පහීනානුසයානංයෙව වුත්තා. යා ච නීරාගාදිනාමා, සා රාගාදීහි විප්පයුත්තාව නාම හොතීති පරියායන්තරදස්සනත්ථං **රාගවිප්පයුත්තාති**ආදිමාහ. පුන අඤ්ඤෙහි ච විප්පයුත්තතං දස්සෙතුං **කුසලෙහි කම්මෙහී**තිආදිමාහ. කුසලානියෙව රාගාදිවජ්ජාභාවා **අනවජ්ජානි**. පරිසුද්ධභාවකරෙහි හිරිඔත්තප්පෙහි යුත්තත්තා **සුක්කානි**. පවත්තිසුඛත්තා සුඛො උදයො උප්පත්ති එතෙසන්ති **සුඛුද්‍රයානි,** සුඛවිපාකත්තා වා සුඛො

උදයො වඩ්ඪී එතෙසන්ති සුඛුද්‍රයානි. වුත්තවිපක්ඛෙන අකුසලානි යොජෙතබ්බානි. **විඤ්ඤාතෙ චරතීති** විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤායමානං ආරම්මණං විඤ්ඤාතං නාම, තස්මිං විඤ්ඤාතෙ ආරම්මණෙ. කිං වුත්තං හොති? නීලවණ්ණයොගතො නීලවත්ථං විය විඤ්ඤාණයොගතො විඤ්ඤාතං විඤ්ඤාණං නාම හොති, තස්මිං විඤ්ඤාණෙ චරතීති **විඤ්ඤාණචරියාති** වුත්තං හොති. **විඤ්ඤාණස්ස එවරූපා චරියා හොතීති** වුත්තප්පකාරස්ස විඤ්ඤාණස්ස වුත්තප්පකාරා චරියා හොතීති අත්ථො. ''විඤ්ඤාණස්ස චරියා''ති ච වොහාරවසෙන වුච්චති, විඤ්ඤාණතො පන විසුං චරියා නත්ථි. **පකතිපරිසුද්ධමිදං චිත්තං නික්කිලෙසට්ඨෙනාති** ඉදං වුත්තප්පකාරං චිත්තං රාගාදිකිලෙසාභාවෙන පකතියා එව පරිසුද්ධං. තස්මා විජානනමත්තමෙව චරියාති **විඤ්ඤාණචරියාති** වුත්තං හොති. නික්ලෙසට්ඨෙනාතිපි පාඨො.

අඤ්ඤාණචරියාය **මනාපියෙසූති** මනසි අප්පෙන්ති පසීදන්ති, මනං වා අප්පායන්ති වඩ්ඪෙන්තීති මනාපානි, මනාපානියෙව මනාපියානි. තෙසු මනාපියෙසු. තානි පන ඉට්ඨානි වා හොන්තු අනිට්ඨානි වා, ගහණවසෙන මනාපියානි. න හි ඉට්ඨස්මිංයෙව රාගො අනිට්ඨස්මිංයෙව දොසො උප්පජ්ජති. **රාගස්ස ජවනත්ථායාති** සන්තතිවසෙන රාගස්ස ජවනත්ථාය පවත්තා. **ආවජ්ජනකිරියාබ්‍යාකතාති** චක්ඛුද්වාරෙ අයොනිසො මනසිකාරභූතා ආවජ්ජනකිරියාබ්‍යාකතා මනොධාතු. **රාගස්ස ජවනාති** යෙභුය්‍යෙන සත්තක්ඛත්තුං රාගස්ස පවත්ති, පුනප්පුනං පවත්තො රාගොයෙව. **අඤ්ඤාණචරියාති** අඤ්ඤාණෙන රාගස්ස සම්භවතො අඤ්ඤාණෙන රාගස්ස චරියාති වුත්තං හොති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. **තදුභයෙන අසමපෙක්ඛනස්මිං වත්ථුස්මින්ති** රාගදොසවසෙන සමපෙක්ඛනවිරහිතෙ රූපාරම්මණසඞ්ඛාතෙ වත්ථුස්මිං. **මොහස්ස ජවනත්ථායාති** විචිකිච්ඡාඋද්ධච්චවසෙන මොහස්ස ජවනත්ථාය. **අඤ්ඤාණචරියාති** අඤ්ඤාණස්සෙව චරියා, න අඤ්ඤස්ස. **විනිබන්ධස්සාති**ආදීනි මානාදීනං සභාවවචනානි. තත්ථ **විනිබන්ධස්සාති** උන්නතිවසෙන විනිබන්ධිත්වා ඨිතස්ස. **පරාමට්ඨායාති** රූපස්ස අනිච්චභාවාදිං අතික්කමිත්වා පරතො නිච්චභාවාදිං ආමට්ඨාය ගහිතාය. **වික්ඛෙපගතස්සාති** රූපාරම්මණෙ වික්ඛිත්තභාවං ගතස්ස. **අනිට්ඨඞ්ගතායාති** අසන්නිට්ඨානභාවං ගතාය. **ථාමගතස්සාති** බලප්පත්තස්ස. **ධම්මෙසූති** රූපාදීසු වා ධම්මාරම්මණභූතෙසු වා ධම්මෙසු.

70. යස්මා රාගාදයො අඤ්ඤාණෙන හොන්ති, තස්මා රාගාදිසම්පයොගෙන අඤ්ඤාණං විසෙසෙන්තො **සරාගා චරතී**තිආදිමාහ. තත්ථ **සරාගා චරතීති** මොහමානදිට්ඨිමානානුසයදිට්ඨානුසයඅවිජ්ජානුසයජවනවසෙන චරියා වෙදිතබ්බා. **සදොසා චරතීති** මොහඅවිජ්ජානුසයජවනවසෙන. **සමොහා චරතීති** රාගදොසමානදිට්ඨිඋද්ධච්චවිචිකිච්ඡානුසයජවනවසෙන. **සමානා**

චරතීති රාගමොහකාමරාගභවරාගාවිජ්ජානුසයජවනවසෙන. **සදිට්ඨි චරතීති** රාගමොහකාමරාගාවිජ්ජානුසයජවනවසෙන. **සඋද්ධච්චා චරති සවිචිකිච්ඡා චරතීති** මොහඅවිජ්ජානුසයජවනවසෙන. **සානුසයා චරතීති** එත්ථාපි වුත්තනයෙනෙව එකෙකං අනුසයං මූලං කත්වා තස්මිං චිත්තෙ ලබ්භමානකසෙසානුසයවසෙන සානුසයතා යොජෙතබ්බා. **රාගසම්පයුත්තා**තිආදි සරාගාදිවෙවචනමෙව. සා එව හි චරියා සම්පයොගවසෙන සහ රාගාදීහි වත්තතීති සරාගාදිආදීනි නාමානි ලභති. රාගාදීහි සමං එකුප්පාදෙකනිරොධෙකවත්ථෙකාරම්මණාදීහි පකාරෙහි යුත්තාති **රාගසම්පයුත්තානී**තිආදීනි නාමානි ලභති. සායෙව ච යස්මා කුසලාදීහි කම්මෙහි විප්පයුත්තා, අකුසලාදීහි කම්මෙහි සම්පයුත්තා, තස්මාපි අඤ්ඤාණචරියාති දස්සෙතුං **කුසලෙහි කම්මෙහී**තිආදිමාහ. තත්ථ **අඤ්ඤාතෙති** මොහස්ස අඤ්ඤාණලක්ඛණත්තා යථාසභාවෙන අඤ්ඤාතෙ ආරම්මණෙ. සෙසං වුත්තත්ථමෙව.

71. ඤාණචරියායං යස්මා විවට්ටනානුපස්සනාදීනං අනන්තරපච්චයභූතා ආවජ්ජනකිරියාබ්‍යාකතා නත්ථි, තස්මා තෙසං අත්ථාය ආවජ්ජනකිරියාබ්‍යාකතං අවත්වා විවට්ටනානුපස්සනාදයොව වුත්තා. අනුලොමඤාණත්ථාය එව හි ආවජ්ජනා හොති, තතො විවට්ටනානුපස්සනාමග්ගඵලානි. **ඵලසමාපත්තීති** චෙත්ථ මග්ගානන්තරජා වා හොතු කාලන්තරජා වා, උභොපි අධිප්පෙතා. **නීරාගා චරතී**තිආදීසු රාගාදීනං පටිපක්ඛවසෙන නීරාගාදිතා වෙදිතබ්බා, විඤ්ඤාණචරියායං රාගාදීනං අභාවමත්තතට්ඨෙන. **ඤාතෙති** යථාසභාවතො ඤාතෙ. **අඤ්ඤා විඤ්ඤාණචරියා**තිආදීහි තිස්සන්නං චරියානං අඤ්ඤමඤ්ඤමසම්මිස්සතං දස්සෙති. විඤ්ඤාණකිච්චමත්තවසෙන හි අහෙතුකචිත්තුප්පාදා විඤ්ඤාණචරියා, අඤ්ඤාණකිච්චවතං ද්වාදසන්නං අකුසලචිත්තුප්පාදානං වසෙනෙව අඤ්ඤාණචරියා, විසෙසෙන ඤාණකිච්චකාරීනං විපස්සනාමග්ගඵලානං වසෙන ඤාණචරියා. එවමිමා අඤ්ඤමඤ්ඤමසම්මිස්සා ච, විපස්සනං ඨපෙත්වා සහෙතුකකාමාවචරකිරියාකුසලා ච, සහෙතුකකාමාවචරවිපාකා ච, රූපාවචරාරූපාවචරකුසලාබ්‍යාකතා ච තීහි චරියාහි විනිමුත්තාති වෙදිතබ්බා. නිබ්බානාරම්මණාය විවට්ටනානුපස්සනාය ඤාණචරියාය නිද්දිට්ඨත්තා නිබ්බානමග්ගඵලපච්චවෙක්ඛණභූතානි සෙක්ඛාසෙක්ඛානං පච්චවෙක්ඛණඤාණානි ඤාණචරියාය සඞ්ගහිතානීති වෙදිතබ්බානි. තානිපි හි විසෙසෙන ඤාණකිච්චකරානෙවාති.

චරියානානත්තඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

18. භූමිනානත්තඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

72. භූමිනානත්තඤාණනිද්දෙසෙ **භූමියොති** භාගා පරිච්ඡෙදා වා. **කාමාවචරාති** එත්ථ දුවිධො කාමො කිලෙසකාමො වත්ථුකාමො ච.

කිලෙසකාමො ඡන්දරාගො, වත්ථුකාමො තෙභූමකවට්ටං. කිලෙසකාමො කාමෙතීති කාමො, වත්ථුකාමො කාමීයතීති කාමො. සො දුවිධො කාමො පවත්තිවසෙන යස්මිං පදෙසෙ අවචරති, සො පදෙසො කාමො එත්ථ අවචරතීති කාමාවචරො. සො පන පදෙසො චතුන්නං අපායානං, මනුස්සලොකස්ස, ඡන්නඤ්ච දෙවලොකානං වසෙන එකාදසවිධො. යථා හි යස්මිං පදෙසෙ සසත්ථා පුරිසා අවචරන්ති, සො විජ්ජමානෙසුපි අඤ්ඤෙසු ද්විපදචතුප්පදෙසු අවචරන්තෙසු තෙසං අභිලක්ඛිතත්තා ‘‘සසත්ථාවචරො’’ති වුච්චති, එවං විජ්ජමානෙසුපි අඤ්ඤෙසු රූපාවචරාදීසු තත්ථ අවචරන්තෙසු තෙසං අභිලක්ඛිතත්තා අයං පදෙසො ‘‘කාමාවචරො’’ත්වෙව වුච්චති. ස්වායං යථා රූපභවො රූපං, එවං උත්තරපදලොපං කත්වා ‘‘කාමො’’ත්වෙව වුච්චති. තප්පටිබද්ධො එකෙකො ධම්මො ඉමස්මිං එකාදසවිධපදෙසසඞ්ඛාතෙ කාමෙ අවචරතීති කාමාවචරො. කිඤ්චාපි හි එත්ථ කෙචි ධම්මා රූපාරූපභවෙසුපි අවචරන්ති, යථා පන සඞ්ගාමෙ අවචරණතො ‘‘සඞ්ගාමාවචරො’’ති ලද්ධනාමො නාගො නගරෙ චරන්තොපි ‘‘සඞ්ගාමාවචරො’’ත්වෙව වුච්චති, ථලජලචරා ච පාණිනො අථලෙ අජලෙ ච ඨිතාපි ‘‘ථලචරා ජලචරා’’ත්වෙව වුච්චන්ති, එවං තෙ අඤ්ඤත්ථ අවචරන්තාපි කාමාවචරායෙවාති වෙදිතබ්බා. ආරම්මණකරණවසෙන වා එතෙසු වුත්තප්පකාරෙසු ධම්මෙසු කාමො අවචරතීති කාමාවචරා. කාමඤ්චෙස රූපාරූපාවචරධම්මෙසුපි අවචරති, යථා පන ‘‘වදතීති වච්ඡො, මහියං සෙතීති මහිංසො’’ති වුත්තෙ න යත්තකා වදන්ති, මහියං වා සෙන්ති, සබ්බෙසං තං නාමං හොති. එවංසම්පදමිදං වෙදිතබ්බං. එත්ථ සබ්බෙ තෙ ධම්මෙ එකරාසිං කත්වා වුත්තභූමිසද්දමපෙක්ඛිත්වා කාමාවචරාති ඉත්ථිලිඞ්ගවචනං කතං. රූපාවචරාතිආදීසු රූපභවො රූපං, තස්මිං රූපෙ අවචරන්තීති **රූපාවචරා**. අරූපභවො අරූපං, තස්මිං අරූපෙ අවචරන්තීති **අරූපාවචරා**. තෙභූමකවට්ටෙ පරියාපන්නා අන්තොගධාති පරියාපන්නා, තස්මිං න පරියාපන්නාති **අපරියාපන්නා**.

කාමාවචරාදිභූමිනිද්දෙසෙසු **හෙට්ඨතොති** හෙට්ඨාභාගෙන. **අවීචිනිරයන්ති** ජාලානං වා සත්තානං වා වෙදනානං වා වීචි අන්තරං ඡිද්දං එත්ථ නත්ථීති අවීචි. සුඛසඞ්ඛාතො අයො එත්ථ නත්ථීති නිරයො, නිරතිඅත්ථෙනපි නිරයො. **පරියන්තං කරිත්වාති** තං අවීචිසඞ්ඛාතං නිරයං අන්තං කත්වා. **උපරිතොති** උපරිභාගෙන. **පරනිම්මිතවසවත්තී දෙවෙති** පරනිම්මිතෙසු කාමෙසු වසං වත්තනතො එවංලද්ධවොහාරෙ දෙවෙ. **අන්තො කරිත්වාති** අන්තො පක්ඛිපිත්වා. **යං එතස්මිං අන්තරෙති** යෙ එතස්මිං ඔකාසෙ. **යන්ති** ච ලිඞ්ගවචනවිපල්ලාසො කතො. **එත්ථාවචරාති** ඉමිනා යස්මා තස්මිං අන්තරෙ අඤ්ඤෙපි චරන්ති කදාචි කත්ථචි සම්භවතො, තස්මා තෙසං අසඞ්ගණ්හනත්ථං අවචරාති වුත්තං. තෙන යෙ එකස්මිං අන්තරෙ ඔගාළ්හා හුත්වා චරන්ති, සබ්බත්ථ සදා ච සම්භවතො, අධොභාගෙ

ච චරන්ති අවීචිනිරයස්ස හෙට්ඨා භූතුපාදාය පවත්තිභාවෙන, තෙසං සඞ්ගහො කතො හොති. තෙ හි ඔගාළ්හා චරන්ති, අධොභාගෙ ච චරන්තීති අවචරා. **එත්ථ පරියාපන්නාති** ඉමිනා පන යස්මා එතෙ එත්ථාවචරා අඤ්ඤත්ථාපි අවචරන්ති, න පන තත්ථ පරියාපන්නා හොන්ති, තස්මා තෙසං අඤ්ඤත්ථාපි අවචරන්තානං පරිග්ගහො කතො හොති.

ඉදානි තෙ එත්ථ පරියාපන්නෙ ධම්මෙ රාසිසුඤ්ඤතාපච්චයභාවතො චෙව සභාවතො ච දස්සෙන්තො **ඛන්ධධාතුආයතනාති**ආදිමාහ. **බ්‍රහ්මලොකන්ති** පඨමජ්ඣානභූමිසඞ්ඛාතං බ්‍රහ්මට්ඨානං. **අකනිට්ඨෙති** උත්තමට්ඨෙන න කනිට්ඨෙ. **සමාපන්නස්සාති** සමාපත්තිං සමාපන්නස්ස. එතෙන කුසලජ්ඣානං වුත්තං. **උපපන්නස්සාති** විපාකවසෙන බ්‍රහ්මලොකෙ උපපන්නස්ස. එතෙන විපාකජ්ඣානං වුත්තං. **දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරිස්සාති** දිට්ඨෙව ධම්මෙ පච්චක්ඛෙ අත්තභාවෙ සුඛො විහාරො දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරො, සො අස්ස අත්ථීති දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරී, අරහා. තස්ස දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරිස්ස. එතෙන කිරියජ්ඣානං වුත්තං. **චෙතසිකාති** චෙතසි භවා චෙතසිකා, චිත්තසම්පයුත්තාති අත්ථො. **ආකාසානඤ්චායතනූපගෙති** ආකාසානඤ්චායතනසඞ්ඛාතං භවං උපගතෙ. දුතියපදෙපි එසෙව නයො. **මග්ගාති** චත්තාරො අරියමග්ගා. **මග්ගඵලානීති** චත්තාරි අරියමග්ගඵලානි. **අසඞ්ඛතා ච ධාතූති** පච්චයෙහි අකතා නිබ්බානධාතු.

අපරාපි චතස්සො භූමියොති එකෙකචතුක්කවසෙන වෙදිතබ්බා. **චත්තාරො සතිපට්ඨානාති** කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං වෙදනානුපස්සනාසතිපට්ඨානං චිත්තානුපස්සනාසතිපට්ඨානං ධම්මානුපස්සනාසතිපට්ඨානං. තස්සත්ථො – පතිට්ඨාතීති පට්ඨානං, උපට්ඨාති ඔක්කන්දිත්වා පක්ඛන්දිත්වා පවත්තතීති අත්ථො. සතියෙව පට්ඨානං සතිපට්ඨානං. අථ වා සරණට්ඨෙන සති, උපට්ඨානට්ඨෙන පට්ඨානං, සති ච සා පට්ඨානඤ්චාතිපි සතිපට්ඨානං. ආරම්මණවසෙන බහුකා තා සතියොති සතිපට්ඨානා. **චත්තාරො සම්මප්පධානාති** අනුප්පන්නානං අකුසලානං අනුප්පාදාය සම්මප්පධානං, උප්පන්නානං අකුසලානං පහානාය සම්මප්පධානං, අනුප්පන්නානං කුසලානං උප්පාදාය සම්මප්පධානං, උප්පන්නානං කුසලානං ඨිතියා සම්මප්පධානං. පදහන්ති වායමන්ති එතෙනාති පධානං, වීරියස්සෙතං නාමං. **සම්මප්පධානන්ති** අවිපරීතප්පධානං කාරණප්පධානං උපායප්පධානං යොනිසොපධානං. එකමෙව වීරියං කිච්චවසෙන චතුධා කත්වා සම්මප්පධානාති වුත්තං. **චත්තාරො ඉද්ධිපාදාති** ඡන්දිද්ධිපාදො, චිත්තිද්ධිපාදො, වීරියිද්ධිපාදො, වීමංසිද්ධිපාදො. තස්සත්ථො වුත්තොයෙව. **චත්තාරි ඣානානීති** විතක්කවිචාරපීතිසුඛචිත්තෙකග්ගතාවසෙන පඤ්චඞ්ගිකං පඨමජ්ඣානං. පීතිසුඛචිත්තෙකග්ගතාවසෙන තිවඞ්ගිකං දුතියජ්ඣානං, සුඛචිත්තකග්ගතාවසෙන දුවඞ්ගිකං තතියජ්ඣානං, උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතාවසෙන දුවඞ්ගිකං චතුත්ථජ්ඣානං. ඉමානි හි

අඞ්ගානි ආරම්මණූපනිජ්ඣානට්ඨෙන ඣානන්ති වුච්චන්ති. **චතස්සො අප්පමඤ්ඤායොති** මෙත්තා, කරුණා, මුදිතා, උපෙක්ඛා. ඵරණඅප්පමාණවසෙන අප්පමඤ්ඤායො. එතායො හි ආරම්මණවසෙන අප්පමාණෙ වා සත්තෙ ඵරන්ති, එකං සත්තම්පි වා අනවසෙසඵරණවසෙන ඵරන්තීති ඵරණඅප්පමාණවසෙන අප්පමඤ්ඤායොති වුච්චන්ති. **චතස්සො අරූපසමාපත්තියොති** ආකාසානඤ්චායතනසමාපත්ති, විඤ්ඤාණඤ්චායතනසමාපත්ති, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසමාපත්ති, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්ති. **චතස්සො පටිසම්භිදා** වුත්තත්ථා එව.

චතස්සො පටිපදාති ‘‘දුක්ඛා පටිපදා දන්ධාභිඤ්ඤා, දුක්ඛා පටිපදා ඛිප්පාභිඤ්ඤා, සුඛා පටිපදා දන්ධාභිඤ්ඤා, සුඛා පටිපදා ඛිප්පාභිඤ්ඤා’’ති (දී. නි. 3.311) වුත්තා චතස්සො පටිපදා. **චත්තාරි ආරම්මණානීති** පරිත්තං පරිත්තාරම්මණං, පරිත්තං අප්පමාණාරම්මණං, අප්පමාණං පරිත්තාරම්මණං, අප්පමාණං අප්පමාණාරම්මණන්ති (ධ. ස. 181 ආදයො) වුත්තානි චත්තාරි ආරම්මණානි. කසිණාදිආරම්මණානං අවවත්ථාපෙතබ්බතො ආරම්මණවන්තානි ඣානානි වුත්තානීති වෙදිතබ්බානි. **චත්තාරො අරියවංසාති** අරියා වුච්චන්ති බුද්ධා ච පච්චෙකබුද්ධා ච තථාගතසාවකා ච, තෙසං අරියානං වංසා තන්තියො පවෙණියොති අරියවංසා. කෙ පන තෙ? චීවරසන්තොසො පිණ්ඩපාතසන්තොසො සෙනාසනසන්තොසො භාවනාරාමතාති ඉමෙ චත්තාරො. ගිලානපච්චයසන්තොසො පිණ්ඩපාතසන්තොසෙ වුත්තෙ වුත්තොයෙව හොති. යො හි පිණ්ඩපාතෙ සන්තුට්ඨො, සො කථං ගිලානපච්චයෙ අසන්තුට්ඨො භවිස්සති.

චත්තාරි සඞ්ගහවත්ථූනීති චත්තාරි ජනසඞ්ගණ්හනකාරණානි – දානඤ්ච පෙය්‍යවජ්ජඤ්ච අත්ථචරියා ච සමානත්තතා චාති ඉමානි චත්තාරි. **දානන්ති** යථාරහං දානං. **පෙය්‍යවජ්ජන්ති** යථාරහං පියවචනං. **අත්ථචරියාති** තත්ථ තත්ථ කත්තබ්බස්ස කරණවසෙන කත්තබ්බාකත්තබ්බානුසාසනවසෙන ච වුද්ධිකිරියා. **සමානත්තතාති** සහ මානෙන සමානො, සපරිමාණො සපරිගණනොති අත්ථො. සමානො පරස්ස අත්තා එතෙනාති සමානත්තො, සමානත්තස්ස භාවො සමානත්තතා, ‘‘අයං මයා හීනො, අයං මයා සදිසො, අයං මයා අධිකො’’ති පරිගණෙත්වා තදනුරූපෙන උපචරණං කරණන්ති අත්ථො. ‘‘සමානසුඛදුක්ඛතා සමානත්තතා’’ති ච වදන්ති.

චත්තාරි චක්කානීති එත්ථ චක්කං නාම දාරුචක්කං, රතනචක්කං, ධම්මචක්කං, ඉරියාපථචක්කං, සම්පත්තිචක්කන්ති පඤ්චවිධං. තත්ථ ‘‘යං පන තං, දෙව, චක්කං ඡහි මාසෙහි නිට්ඨිතං ඡාරත්තූනෙහී’’ති (අ. නි. 3.15) ඉදං දාරුචක්කං. ‘‘චක්කං වත්තයතො පරිග්ගහෙත්වා’’ති (ජා. 1.13.68) ඉදං රතනචක්කං. ‘‘මයා පවත්තිතං චක්ක’’න්ති (සු. නි. 562) ඉදං ධම්මචක්කං.

‘‘චතුචක්කං නවද්වාර’’න්ති (සං. නි. 1.29) ඉදං ඉරියාපථචක්කං. ‘‘චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, චක්කානි, යෙහි සමන්නාගතානං දෙවමනුස්සානං චතුචක්කං වත්තති. කතමානි චත්තාරි? පතිරූපදෙසවාසො, සප්පුරිසාවස්සයො, අත්තසම්මාපණිධි, පුබ්බෙ ච කතපුඤ්ඤතා’’ති (අ. නි. 4.31) ඉදං සම්පත්තිචක්කං. ඉධාපි එතදෙව අධිප්පෙතං. තත්ථ **පතිරූපදෙසවාසොති** යත්ථ චතස්සො පරිසා සන්දිස්සන්ති, එවරූපෙ අනුච්ඡවිකෙ දෙසෙ වාසො. **සප්පුරිසාවස්සයොති** බුද්ධාදීනං සප්පුරිසානං අවස්සයනං සෙවනං භජනං. **අත්තසම්මාපණිධීති** අත්තනො සම්මා පතිට්ඨාපනං. සචෙ පුබ්බෙ අස්සද්ධාදීහි සමන්නාගතො හොති, තානි පහාය සද්ධාදීසු පතිට්ඨාපනං. **පුබ්බෙ ච කතපුඤ්ඤතාති** පුබ්බෙ උපචිතකුසලතා. ඉදමෙව චෙත්ථ පමාණං. යෙන හි ඤාණසම්පයුත්තචිත්තෙන කුසලකම්මං කතං හොති, තදෙව කුසලං තං පුරිසං පතිරූපදෙසෙ උපනෙති, සප්පුරිසෙ භජාපෙති, සො එව පුග්ගලො අත්තානං සම්මා ඨපෙතීති.

චත්තාරි ධම්මපදානීති චත්තාරො ධම්මකොට්ඨාසා. කතමානි චත්තාරි? අනභිජ්ඣා ධම්මපදං, අබ්‍යාපාදො ධම්මපදං, සම්මාසති ධම්මපදං, සම්මාසමාධි ධම්මපදං. **අනභිජ්ඣා ධම්මපදං** නාම අලොභො වා අනභිජ්ඣාවසෙන අධිගතජ්ඣානවිපස්සනාමග්ගඵලනිබ්බානානි වා. **අබ්‍යාපාදො ධම්මපදං** නාම අකොපො වා මෙත්තාසීසෙන අධිගතජ්ඣානාදීනි වා. **සම්මාසති ධම්මපදං** නාම සූපට්ඨිතස්සති වා සතිසීසෙන අධිගතජ්ඣානාදීනි වා. **සම්මාසමාධි ධම්මපදං** නාම අට්ඨසමාපත්ති වා අට්ඨසමාපත්තිසීසෙන අධිගතජ්ඣානාදීනි වා. දසඅසුභවසෙන වා අධිගතජ්ඣානාදීනි අනභිජ්ඣා ධම්මපදං, චතුබ්‍රහ්මවිහාරවසෙන අධිගතානි අබ්‍යාපාදො ධම්මපදං, දසානුස්සතිආහාරෙපටිකූලසඤ්ඤාවසෙන අධිගතානි සම්මාසති ධම්මපදං, දසකසිණආනාපානවසෙන අධිගතානි සම්මාසමාධි ධම්මපදන්ති. **ඉමා චතස්සො භූමියොති** එකෙකං චතුක්කවසෙනෙව යොජෙතබ්බං.

භූමිනානත්තඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

19. ධම්මනානත්තඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

73. ධම්මනානත්තඤාණනිද්දෙසෙ **කම්මපථෙති** කම්මානි ච තානි පථා ච අපායගමනායාති කම්මපථා, තෙ කම්මපථෙ. **දස කුසලකම්මපථා** නාම පාණාතිපාතා අදින්නාදානා කාමෙසුමිච්ඡාචාරා වෙරමණීති තීණි කායසුචරිතානි, මුසාවාදා පිසුණාය වාචාය ඵරුසාය වාචාය සම්ඵප්පලාපා වෙරමණීති චත්තාරි වචීසුචරිතානි, අනභිජ්ඣා අබ්‍යාපාදො සම්මාදිට්ඨීති තීණි මනොසුචරිතානි. **දස අකුසලකම්මපථා** නාම පාණාතිපාතො අදින්නාදානං කාමෙසුමිච්ඡාචාරොති තීණි කායදුච්චරිතානි, මුසාවාදො පිසුණා වාචා ඵරුසා වාචා සම්ඵප්පලාපොති චත්තාරි වචීදුච්චරිතානි, අභිජ්ඣා බ්‍යාපාදො මිච්ඡාදිට්ඨීති තීණි මනොදුච්චරිතානි. කුසලාකුසලාපි ච

පටිසන්ධිජනකායෙව කම්මපථාති වුත්තා, වුත්තාවසෙසා පටිසන්ධිජනනෙ අනෙකන්ති කත්තා කම්මපථාති න වුත්තා. ඔළාරිකකුසලාකුසලගහණෙනෙව සෙසකුසලාකුසලාපි ගහිතාති වෙදිතබ්බා. **රූපන්ති** භූතොපාදායභෙදතො අට්ඨවීසතිවිධං රූපං. **විපාකන්ති** කාමාවචරකුසලවිපාකානං සොළසන්නං, අකුසලවිපාකානං සත්තන්නඤ්ච වසෙන තෙවීසතිවිධං විපාකං. **කිරියන්ති** තිණ්ණමහෙතුකකිරියානං, අට්ඨන්නං සහෙතුකකිරියානඤ්ච වසෙන එකාදසවිධං කාමාවචරකිරියං. විපාකාභාවතො කිරියාමත්තාති කිරියා. එත්තාවතා කාමාවචරමෙව රූපාබ්යාකතවිපාකාබ්යාකතකිරියාබ්යාකතවසෙන වුත්තං.

ඉධට්ඨස්සාති ඉමස්මිං ලොකෙ ඨිතස්ස. යෙභුය්‍යෙන මනුස්සලොකෙ ඣානභාවනාසබ්භාවතො මනුස්සලොකවසෙන වුත්තං, ඣානානි පන කදාචි කරහචි දෙවලොකෙපි ලබ්භන්ති, රූපීබ්‍රහ්මලොකෙපි තත්‍රූපපත්තිකහෙට්ඨූපපත්තිකඋපරූපපත්තිකානං වසෙන ලබ්භන්ති. සුද්ධාවාසෙ පන අරූපාවචරෙ ච හෙට්ඨූපපත්තිකා නත්ථි. රූපාරූපාවචරෙසු අභාවිතජ්ඣානා හෙට්ඨා නිබ්බත්තමානා කාමාවචරසුගතියංයෙව නිබ්බත්තන්ති, න දුග්ගතියං. **තත්‍රූපපන්නස්සාති** විපාකවසෙන බ්‍රහ්මලොකෙ උපපන්නස්ස පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙන වත්තමානානි චත්තාරි විපාකජ්ඣානානි. රූපාරූපාවචරජ්ඣානසමාපත්තීසු කිරියාබ්යාකතානි න වුත්තානි. කිඤ්චාපි න වුත්තානි, අථ ඛො කුසලෙහි සමානපවත්තිත්තා කුසලෙසු වුත්තෙසු වුත්තානෙව හොන්තීති වෙදිතබ්බානි. යථා පට්ඨානෙ ‘‘කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජතී’’ති (පට්ඨා. 1.1.406, 409) කුසලජවනග්ගහණෙනෙව කිරියජවනං සඞ්ගහිතං, එවමිධාපි දට්ඨබ්බං. **සාමඤ්ඤඵලානීති** චත්තාරි සාමඤ්ඤඵලානි. එතෙන ලොකුත්තරවිපාකාබ්යාකතං වුත්තං. **නිබ්බානන්ති** නිබ්බානාබ්යාකතං.

පාමොජ්ජමූලකාති පාමොජ්ජං මූලං ආදි එතෙසන්ති පාමොජ්ජමූලකා, පාමොජ්ජාදිකාති අත්ථො. පාමොජ්ජෙන හි සමාගතානෙව හොන්ති. **අනිච්චතො මනසිකරොතො පාමොජ්ජං ජායතීති** එත්ථ යොනිසොමනසිකරොතොයෙව පාමොජ්ජං ජායති, න අයොනිසොමනසිකරොතො. අයොනිසොමනසිකරොතො කුසලුප්පත්තියෙව නත්ථි, පගෙව විපස්සනා. කස්මා සරූපෙන වුත්තන්ති චෙ? පාමොජ්ජස්ස බලවභාවදස්සනත්ථං. පාමොජ්ජෙ හි අසති පන්තෙසු ච සෙනාසනෙසු අධිකුසලෙසු ච ධම්මෙසු අරති උක්කණ්ඨිතා උප්පජ්ජති. එවං සති භාවනායෙව උක්කමති. පාමොජ්ජෙ පන සති අරතිඅභාවතො භාවනාපාරිපූරිං ගච්ඡති. යොනිසොමනසිකාරස්ස පන මූලභාවෙන භාවනාය බහූපකාරත්තං දස්සෙතුං උපරි නවකං වක්ඛති.

> ‘‘යතො යතො සම්මසති, ඛන්ධානං උදයබ්බයං;
> ලභතී පීතිපාමොජ්ජං, අමතං තං විජානත’’න්ති. (ධ. ප. 374) –

වචනතො විපස්සකස්ස විපස්සනාපච්චයා පාමොජ්ජං උප්පජ්ජති. ඉධ පන කලාපසම්මසනපච්චයා පාමොජ්ජං ගහෙතබ්බං. පමුදිතස්ස භාවො පාමොජ්ජං, දුබ්බලා පීති. ආදිකම්මත්ථෙ ප-කාරො දට්ඨබ්බො. **පමුදිතස්සාති** තෙන පාමොජ්ජෙන පමුදිතස්ස තුට්ඨස්ස. පමොදිතස්සාතිපි පාඨො. සොයෙවත්ථො. **පීතීති** බලවපීති. **පීතිමනස්සාති** පීතියුත්තමනස්ස. යුත්තසද්දස්ස ලොපො දට්ඨබ්බො යථා අස්සරථොති. **කායොති** නාමකායො, රූපකායෙන සහ වා. **පස්සම්භතීති** වූපසන්තදරථො හොති. **පස්සද්ධකායොති** උභයපස්සද්ධියොගෙන නිබ්බුතකායො. **සුඛං වෙදෙතීති** චෙතසිකං සුඛං වින්දති, කායිකසුඛෙන සහ වා. **සුඛිනොති** සුඛසමඞ්ගිස්ස. **චිත්තං සමාධියතීති** චිත්තං සමං ආධියති, එකග්ගං හොති. **සමාහිතෙ චිත්තෙති** භාවෙනභාවලක්ඛණත්ථෙ භුම්මවචනං. චිත්තසමාහිතභාවෙන හි යථාභූතජානනං ලක්ඛීයති. **යථාභූතං පජානාතීති** උදයබ්බයඤාණාදිවසෙන සඞ්ඛාරං යථාසභාවං ජානාති. **පස්සතීති** තංයෙව චක්ඛුනා දිට්ඨං විය ඵුටං කත්වා පඤ්ඤාචක්ඛුනා පස්සති. **නිබ්බින්දතීති** නවවිධවිපස්සනාඤාණයොගෙන සඞ්ඛාරෙසු උක්කණ්ඨති. **නිබ්බින්දං විරජ්ජතීති** තං විපස්සනං සිඛං පාපෙන්තො මග්ගඤාණයොගෙන සඞ්ඛාරෙහි විරත්තො හොති. **විරාගා විමුච්චතීති** විරාගසඞ්ඛාතමග්ගහෙතු ඵලවිමුත්තියා නිබ්බානෙ අධිමොක්ඛෙන විමුච්චති. කෙසුචි පන පොත්ථකෙසු ඉමස්මිං වාරෙ ''සමාහිතෙන චිත්තෙන ඉදං දුක්ඛන්ති යථාභූතං පජානාතී''තිආදි සච්චනයො ලිඛිතො, සොපි ච කෙසුචි පොත්ථකෙසු ''ඉදං දුක්ඛන්ති යොනිසො මනසි කරොතී''තිආදිනා නයෙන ලිඛිතො. වාරද්වයෙපි බ්‍යඤ්ජනතොයෙව විසෙසො, න අත්ථතො. ''නිබ්බින්දං විරජ්ජතී''ති හි මග්ගඤාණස්ස වුත්තත්තා මග්ගඤාණෙ ච සිද්ධෙ චතුසච්චාභිසමයකිච්චං සිද්ධමෙව හොති. තස්මා චතුසච්චනයෙන වුත්තවාරොපි ඉමිනා වාරෙන අත්ථතො අවිසිට්ඨොයෙව.

74. ඉදානි **අනිච්චතොති**ආදීහි ආරම්මණස්ස අවිසෙසෙත්වා වුත්තත්තා ආරම්මණං විසෙසෙන්තො **රූපං අනිච්චතො මනසි කරොතීති**ආදිමාහ. **යොනිසොමනසිකාරමූලකාති** යොනිසොමනසිකාරො මූලං පතිට්ඨා එතෙසන්ති යොනිසොමනසිකාරමූලකා. යොනිසොමනසිකාරං මුඤ්චිත්වායෙව හි පාමොජ්ජාදයො නව න හොන්ති. **සමාහිතෙන චිත්තෙනාති** කාරණභූතෙන චිත්තෙන. **යථාභූතං පජානාතීති** පඤ්ඤාය පජානාති. ''ඉදං දුක්ඛන්ති යොනිසො මනසි කරොතී''ති වුච්චමානෙ අනුස්සවවසෙන පුබ්බභාගසච්චානුබොධොපි සඞ්ගය්හති. **යොනිසොමනසිකාරොති** ච උපායෙන මනසිකාරො.

ධාතුනානත්තං පටිච්ච උප්පජ්ජති ඵස්සනානත්තන්ති චක්ඛාදිධාතුනානත්තං පටිච්ච චක්ඛුසම්ඵස්සාදිනානත්තං උප්පජ්ජතීති අත්ථො. **ඵස්සනානත්තං පටිච්චාති** චක්ඛුසම්ඵස්සාදිනානත්තං පටිච්ච. **වෙදනානානත්තන්ති** චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිවෙදනානානත්තං.

සඤ්ඤානානත්තන්ති කාමසඤ්ඤාදිනානත්තං. **සඞ්කප්පනානත්තන්ති** කාමසඞ්කප්පාදිනානත්තං. **ඡන්දනානත්තන්ති** සඞ්කප්පනානත්තතාය රූපෙ ඡන්දො සද්දෙ ඡන්දොති එවං ඡන්දනානත්තං උප්පජ්ජති. **පරිළාහනානත්තන්ති** ඡන්දනානත්තතාය රූපපරිළාහො සද්දපරිළාහොති එවං පරිළාහනානත්තං උප්පජ්ජති. **පරියෙසනානානත්තන්ති** පරිළාහනානත්තතාය රූපපරියෙසනාදිනානත්තං උප්පජ්ජති. **ලාභනානත්තන්ති** පරියෙසනානානත්තතාය රූපපටිලාභාදිනානත්තං උප්පජ්ජතීති.

ධම්මනානත්තඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

20-24. ඤාණපඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

75. ඤාණපඤ්චකනිද්දෙසෙ තෙසං පඤ්චන්නං ඤාණානං අනුපුබ්බසම්බන්ධසබ්භාවතො එකතොව පුච්ඡාවිස්සජ්ජනානි කතානි. **අභිඤ්ඤාතා හොන්තීති** ධම්මසභාවලක්ඛණජානනවසෙන සුට්ඨු ඤාතා හොන්ති. **ඤාතා හොන්තීති** ඤාතපරිඤ්ඤාවසෙන සභාවතො ඤාතත්තා ඤාතා නාම හොන්ති. යෙන ඤාණෙන තෙ ධම්මා ඤාතා හොන්ති, තං ඤාතට්ඨෙන ඤාණං, පජානනට්ඨෙන පඤ්ඤාති සම්බන්ධො. ඉමිනාව නයෙන සෙසඤාණානිපි යොජෙතබ්බානි. **පරිඤ්ඤාතා හොන්තීති** සාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන සමන්තතො ඤාතා හොන්ති. **තීරිතා හොන්තීති** තීරණපරිඤ්ඤාවසෙන අනිච්චාදිතො උපපරික්ඛිතා සමාපිතා නාම හොන්ති. **පහීනා හොන්තීති** අනිච්චානුපස්සනාදිනා ඤාණෙන නිච්චසඤ්ඤාදයො භඞ්ගානුපස්සනතො පට්ඨාය පහීනා හොන්ති. **පරිච්චත්තා හොන්තීති** පහානවසෙනෙව ඡඩ්ඩිතා නාම හොන්ති. **භාවිතා හොන්තීති** වඩ්ඪිතා පරිභාවිතා ච හොන්ති. **එකරසා හොන්තීති** සකිච්චසාධනපටිපක්ඛපහානෙන එකකිච්චා හොන්ති, පච්චනීකතො වා විමුත්තිවසෙන විමුත්තිරසෙන එකරසා හොන්ති. **සච්ඡිකතා හොන්තීති** පටිලාභවසෙන ඵලධම්මො පටිවෙධවසෙන නිබ්බානධම්මොති පච්චක්ඛකතා හොන්ති. **ඵස්සිතා හොන්තීති** පටිලාභඵුසනෙන පටිවෙධඵුසනෙන ච ඵස්සිතා අනුභූතා හොන්ති. ඉමානි පඤ්ච ඤාණානි හෙට්ඨා සුතමයඤාණවසෙන වුත්තානි, ඉධ සකිච්චසාධනවසෙන.

ඤාණපඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

25-28. පටිසම්භිදාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

76. පටිසම්භිදාඤාණනිද්දෙසෙ යස්මා ධම්මෙ අවුත්තෙ තස්ස කිච්චං න සක්කා වත්තුං, තස්මා උද්දිට්ඨානං පටිපාටිං අනාදියිත්වා පඨමං ධම්මා නිද්දිට්ඨා. ධම්මාදීනං අත්ථා වුත්තායෙව. **සද්ධින්ද්‍රියං ධම්මොතිආදීහි** ධම්මසද්දපරියාපන්නෙ ධම්මෙ වත්වා නානත්තසද්දස්ස අත්ථං දස්සෙන්තො **අඤ්ඤො සද්ධින්ද්‍රියං ධම්මොතිආදිමාහ**. ‘‘අඤ්ඤො

ධම්මො''ති හි වුත්තෙ ධම්මානං නානත්තං දස්සිතං හොති. **පටිවිදිතාති** අභිමුඛභාවෙන විදිතා පාකටා නාම හොන්ති. තෙන පටිසම්භිදාපදස්ස අත්ථො වුත්තො. **අධිමොක්ඛට්ඨො අත්ථො**තිආදීහි තෙසං සද්ධාදීනං අධිමුච්චනාදිකිච්චං අත්ථො නාමාති දස්සෙති. **සන්දස්සෙතුන්ති** පරං ඤාපෙතුකාමස්ස පරං සන්දස්සෙතුං. පරස්ස පන වචනං සුණන්තස්සාපි ලබ්භතියෙව. **බ්‍යඤ්ජනනිරුත්තාභිලාපාති** නාමබ්‍යඤ්ජනං නාමනිරුත්ති නාමාභිලාපො. නාමඤ්හි අත්ථං බ්‍යඤ්ජයතීති බ්‍යඤ්ජනං, ''සඞ්ඛතමභිසඞ්ඛරොන්තීති ඛො, භික්ඛවෙ, තස්මා සඞ්ඛාරාති වුච්චන්තී''ති (සං. නි. 3.79) එවං නිද්ධාරෙත්වා සහෙතුකං කත්වා වුච්චමානත්තා නිරුත්ති, අභිලපීයති එතෙන අත්ථොති අභිලාපොති වුච්චති.

නාමඤ්ච නාමෙතං චතුබ්බිධං – සාමඤ්ඤනාමං, ගුණනාමං, කිත්තිමනාමං, ඔපපාතිකනාමන්ති. තත්ථ පඨමකප්පිකෙසු මහාජනෙන සම්මන්නිත්වා ඨපිතත්තා ''මහාසම්මතො''ති රඤ්ඤො නාමං **සාමඤ්ඤනාමං**. යං සන්ධාය වුත්තං ''මහාජනසම්මතොති ඛො, වාසෙට්ඨ, 'මහාසම්මතො මහාසම්මතො'ත්වෙව පඨමං අක්ඛරං උපනිබ්බත්ත''න්ති (දී. නි. 3.131). ''ධම්මකථිකො පංසුකූලිකො විනයධරො තිපිටකධරො සද්ධො සතො''ති එවරූපං ගුණතො ආගතනාමං **ගුණනාමං**. ''භගවා අරහං සම්මාසම්බුද්ධො''තිආදීනිපි තථාගතස්ස අනෙකානි නාමසතානි ගුණනාමානෙව. තෙන වුත්තං –

> ''අසඞ්ඛ්‍යෙයානි නාමානි, සගුණෙන මහෙසිනො;
> ගුණෙහි නාමමුද්ධෙය්‍යං, අපි නාමසහස්සතො''ති.

යං පන ජාතස්ස කුමාරකස්ස නාමග්ගහණදිවසෙ දක්ඛිණෙය්‍යානං සක්කාරං කත්වා සමීපෙ ඨිතා ඤාතකා කප්පෙත්වා පකප්පෙත්වා ''අයං අසුකො නාමා''ති නාමං කරොන්ති, ඉදං **කිත්තිමනාමං**. යා පන පුරිමපඤ්ඤත්ති අපරපඤ්ඤත්තියං පතති, පුරිමවොහාරො පච්ඡිමවොහාරෙ පතති. සෙය්‍යථිදං, පුරිමකප්පෙපි චන්දො චන්දොයෙව නාම, එතරහිපි චන්දොයෙව. අතීතෙ සූරියො, සමුද්දො, පථවී, පබ්බතො පබ්බතොයෙව නාම, එතරහිපි පබ්බතොයෙවාති, ඉදං **ඔපපාතිකනාමං**. ඉදං චතුබ්බිධම්පි නාමං එකං නාමමෙව හොති, තං ලොකසඞ්කෙතමත්තසිද්ධං පරමත්ථතො අවිජ්ජමානං. අඤ්ඤෙ පන ''නාමං නාම අත්ථජොතකො සද්දො''ති වදන්ති. බලබොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගානං වුත්තනයානුසාරෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො.

පටිසම්භිදාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

29-31. ඤාණත්තයනිද්දෙසවණ්ණනා

78. ඤාණත්තයනිද්දෙසෙ **නිමිත්තන්ති** සඞ්ඛාරනිමිත්තං. **අනිමිත්තෙති** සඞ්ඛාරනිමිත්තපටිපක්ඛෙ නිබ්බානෙ. **අධිමුත්තත්තාති** තන්නින්නභාවෙන චිත්තස්ස විස්සට්ඨත්තා. **ඵුස්ස ඵුස්ස වයං පස්සතීති** සඞ්ඛාරනිමිත්තං ඤාණෙන ඵුසිත්වා ඵුසිත්වා තස්ස භඞ්ගං විපස්සනාඤාණෙනෙව පස්සති. එතෙන භඞ්ගානුපස්සනා සිද්ධා. සා අනිච්චානුපස්සනං සාධෙති, අනිච්චස්ස දුක්ඛත්තා සා දුක්ඛානුපස්සනං, දුක්ඛස්ස අනත්තත්තා සා අනත්තානුපස්සනන්ති එවමෙත්ථ තිස්සො අනුපස්සනා වුත්තා හොන්ති. **අනිමිත්තො විහාරොති** නිමිත්තං භයතො දිට්ඨත්තා සො විපස්සනත්තයවිහාරො අනිමිත්තවිහාරො නාම හොති. **පණිධින්ති** තණ්හං. **අප්පණිහිතෙති** තණ්හාපටිපක්ඛෙ නිබ්බානෙ. **අභිනිවෙසන්ති** අත්තාභිනිවෙසං. **සුඤ්ඤතෙති** අත්තවිරහිතෙ නිබ්බානෙ. **සුඤ්ඤතොති** සුඤ්ඤංයෙව සුඤ්ඤතො. **පවත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛිත්වාති** විපාකප්පවත්තං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය අජ්ඣුපෙක්ඛිත්වා. සුගතිසඞ්ඛාතවිපාකප්පවත්තාභිනන්දිනො හි සත්තා. අයං පන ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජිතුකාමො තං පවත්තං, සබ්බඤ්ච සඞ්ඛාරගතං අනිච්චාදිතො පස්සිත්වා අජ්ඣුපෙක්ඛතියෙව. එවඤ්හි දිට්ඨෙ ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජිතුං සක්කොති, න අඤ්ඤථා. **ආවජ්ජිත්වාති** ආවජ්ජනෙන ආවජ්ජිත්වා. **සමාපජ්ජතීති** ඵලසමාපත්තිං පටිපජ්ජති. **අනිමිත්තා සමාපත්තීති** නිමිත්තං භයතො දිස්වා සමාපන්නත්තා අනිමිත්තා සමාපත්ති නාම. **අනිමිත්තවිහාරසමාපත්තීති** විපස්සනාවිහාරවසෙන ච ඵලසමාපත්තිවසෙන ච තදුභයං නාම හොති.

79. ඉදානි සඞ්ඛාරනිමිත්තමෙව විභජිත්වා දස්සෙන්තො **රූපනිමිත්තන්ති**ආදිමාහ. ජරාමරණග්ගහණෙ වත්තබ්බං පුබ්බෙ වුත්තමෙව. ‘‘අඤ්ඤො අනිමිත්තවිහාරො’’තිආදීහි වුත්තෙයෙව නිගමෙත්වා දස්සෙති. සඞ්ඛෙපෙන **විහාරට්ඨෙ ඤාණං** නාම ඵලසමාපත්තියා පුබ්බභාගෙ සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණෙ ඨිතස්ස විපස්සනාවිහාරනානත්තෙ ඤාණං **සමාපත්තට්ඨෙ ඤාණං** නාම ඵලසමාපත්තිනානත්තෙ ඤාණං. **විහාරසමාපත්තට්ඨෙ ඤාණං** නාම තදුභයනානත්තෙ ඤාණං. විපස්සනාවිහාරෙනෙව වීතිනාමෙතුකාමො විපස්සනාවිහාරමෙව පවත්තෙති, ඵලසමාපත්තිවිහාරෙනෙව වීතිනාමෙතුකාමො විපස්සනාපටිපාටියා උස්සක්කිත්වා ඵලසමාපත්තිවිහාරමෙව පවත්තෙති, තදුභයෙන වීතිනාමෙතුකාමො තදුභයං පවත්තෙති. එවං පුග්ගලාධිප්පායවසෙන තිවිධං ජාතං. සෙසමෙත්ථ වත්තබ්බං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණවණ්ණනායං වුත්තමෙව.

ඤාණත්තයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

32. ආනන්තරිකසමාධිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

80. ආනන්තරිකසමාධිඤාණනිද්දෙසෙ **නෙක්ඛම්මවසෙනා**තිආදීසු නෙක්ඛම්මඅබ්‍යාපාදආලොකසඤ්ඤාඅවික්ඛෙපධම්මවවත්ථානඤාණපාමොජ්ජානි සුක්ඛවිපස්සකස්ස උපචාරජ්ඣානසම්පයුත්තා තස්ස තස්ස කිලෙසස්ස විපක්ඛභූතා සත්ත ධම්මා එකචිත්තසම්පයුත්තා එව. **චිත්තස්ස එකග්ගතා අවික්ඛෙපො**ති එකග්ගස්ස භාවො එකග්ගතා, නානාරම්මණෙ න වික්ඛිපති තෙන චිත්තන්ති අවික්ඛෙපො, චිත්තස්ස එකග්ගතාසඞ්ඛාතො අවික්ඛෙපොති අත්ථො. **සමාධී**ති එකාරම්මණෙ සමං ආධීයති තෙන චිත්තන්ති සමාධි නාමාති අත්ථො. **තස්ස සමාධිස්ස වසෙනා**ති උපචාරසමාධිනාපි සමාහිතචිත්තස්ස යථාභූතාවබොධතො වුත්තප්පකාරස්ස සමාධිස්ස වසෙන. **උප්පජ්ජති ඤාණ**න්ති මග්ගඤාණං යථාක්කමෙන උප්පජ්ජති. **ඛීයන්තී**ති සමුච්ඡෙදවසෙන ඛීයන්ති. **ඉතී**ති වුත්තප්පකාරස්ස අත්ථස්ස නිගමනං. **පඨමං සමථො**ති පුබ්බභාගෙ සමාධි හොති. **පච්ඡා ඤාණ**න්ති අපරභාගෙ මග්ගක්ඛණෙ ඤාණං හොති.

කාමාසවොති පඤ්චකාමගුණිකරාගො. **භවාසවො**ති රූපාරූපභවෙසු ඡන්දරාගො ඣානනිකන්ති සස්සතදිට්ඨිසහජාතො රාගො භවවසෙන පත්ථනා. **දිට්ඨාසවො**ති ද්වාසට්ඨි දිට්ඨියො. **අවිජ්ජාසවො**ති දුක්ඛාදීසු අට්ඨසු ඨානෙසු අඤ්ඤාණං. භුම්මවචනෙන ඔකාසපුච්ඡං කත්වා ‘‘සොතාපත්තිමග්ගෙනා’’තිආදිනා ආසවක්ඛයකරෙන මග්ගෙන ආසවක්ඛයං දස්සෙත්වා ‘‘එත්ථා’’ති ඔකාසවිස්සජ්ජනං කතං, මග්ගක්ඛණෙති වුත්තං හොති. **අනවසෙසො**ති නත්ථි එතස්ස අවසෙසොති අනවසෙසො. **අපායගමනීයා**ති නිරයතිරච්ඡානයොනිපෙත්තිවිසයාසුරකායා චත්තාරො සුඛසඞ්ඛාතා අයා අපෙතත්තා අපායා, යස්ස සංවිජ්ජති, තං පුග්ගලං අපායෙ ගමෙන්තීති අපායගමනීයො. ආසවක්ඛයකථා දුභතොවුට්ඨානකථායං වුත්තා.

අවික්ඛෙපවසෙනාති පවත්තමානස්ස සමාධිස්ස උපනිස්සයභූතසමාධිවසෙන. **පථවීකසිණවසෙනා**තිආදීසු දස කසිණානි තදාරම්මණිකඅප්පනාසමාධිවසෙන වුත්තානි, බුද්ධානුස්සතිආදයො මරණස්සති උපසමානුස්සති ච උපචාරජ්ඣානවසෙන වුත්තා, ආනාපානස්සති කායගතාසති ච අප්පනාසමාධිවසෙන වුත්තා, දස අසුභා පඨමජ්ඣානවසෙන වුත්තා.

බුද්ධං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති **බුද්ධානුස්සති**. ‘‘ඉතිපි සො භගවා අරහ’’න්තිආදිබුද්ධගුණාරම්මණාය (ම. නි. 1.74; අ. නි. 3.71; 9.27) සතියා එතං අධිවචනං, තස්සා බුද්ධානුස්සතියා වසෙන. තථා ධම්මං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති **ධම්මානුස්සති**. ‘‘ස්වාක්ඛාතො භගවතා ධම්මො’’තිආදිධම්මගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. සඞ්ඝං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති **සඞ්ඝානුස්සති**. ‘‘සුප්පටිපන්නො භගවතො

සාවකසඞ්ඝො''තිආදිසඞ්ඝගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. සීලං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති **සීලානුස්සති.** අත්තනො අඛණ්ඩතාදිසීලගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. චාගං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති **චාගානුස්සති.** අත්තනො මුත්තචාගතාදිචාගගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. දෙවතා ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති **දෙවතානුස්සති.** දෙවතා සක්ඛිට්ඨානෙ ඨපෙත්වා අත්තනො සද්ධාදිගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. ආනාපානෙ ආරබ්භ උප්පන්නා සති **ආනාපානස්සති.** ආනාපානනිමිත්තාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. මරණං ආරබ්භ උප්පන්නා සති **මරණස්සති.** එකභවපරියාපන්නජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡෙදසඞ්ඛාතමරණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. කුච්ඡිතානං කෙසාදීනං පටිකූලානං ආයත්තා ආකරත්තා කායොතිසඞ්ඛාතෙ සරීරෙ ගතා පවත්තා, තාදිසං වා කායං ගතා සති **කායගතාසති.** ''කායගතසතී''ති වත්තබ්බෙ රස්සං අකත්වා ''කායගතාසතී''ති වුත්තා. තථෙව ඉධාපි කායගතාසතිවසෙනාති වුත්තං. කෙසාදිකෙසු කායකොට්ඨාසෙසු පටිකූලනිමිත්තාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. උපසමං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති **උපසමානුස්සති.** සබ්බදුක්ඛූපසමාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. දස අසුභා හෙට්ඨා වුත්තත්ථා.

81. **දීඝං අස්සාසවසෙනාති**ආදීනි අප්පනූපචාරසමාධිභෙදංයෙව දස්සෙතුං වුත්තානි. **දීඝං අස්සාසවසෙනාති** දීඝන්ති වුත්තඅස්සාසවසෙන. ''දීඝං වා අස්සසන්තො දීඝං අස්සසාමීති පජානාතී''ති (දී. නි. 2.374; ම. නි. 1.107; 3.148) හි වුත්තං. එස නයො සෙසෙසුපි. **සබ්බකායපටිසංවෙදීති** සබ්බස්ස අස්සාසපස්සාසකායස්ස පටිසංවෙදී. **පස්සම්භයං කායසඞ්ඛාරන්ති** ඔළාරිකං අස්සාසපස්සාසඞ්ඛාතං කායසඞ්ඛාරං පස්සම්භෙන්තො වූපසමෙන්තො. ''දීඝං රස්සං සබ්බකායපටිසංවෙදී පස්සම්භයං කායසඞ්ඛාර''න්ති ඉමිනාව චතුක්කෙන අප්පනාසමාධි වුත්තො. **පීතිපටිසංවෙදීති** පීතිං පාකටං කරොන්තො. **චිත්තසඞ්ඛාරපටිසංවෙදීති** සඤ්ඤාවෙදනාසඞ්ඛාතං චිත්තසඞ්ඛාරං පාකටං කරොන්තො. **අභිප්පමොදයං චිත්තන්ති** චිත්තං මොදෙන්තො. **සමාදහං චිත්තන්ති** ආරම්මණෙ චිත්තං සමං ඨපෙන්තො. **විමොචයං චිත්තන්ති** චිත්තං නීවරණාදීහි විමොචෙන්තො. **පීතිපටිසංවෙදී සුඛපටිසංවෙදී චිත්තසඞ්ඛාරපටිසංවෙදී පස්සම්භයං චිත්තසඞ්ඛාරන්ති** චතුක්කඤ්ච **චිත්තපටිසංවෙදී අභිප්පමොදයං චිත්තං සමාදහං චිත්තං විමොචයං චිත්තන්ති** චතුක්කඤ්ච අප්පනාසමාධිවසෙන විපස්සනාසම්පයුත්තසමාධිවසෙන ච වුත්තානි. **අනිච්චානුපස්සීති** අනිච්චානුපස්සනාවසෙන. **විරාගානුපස්සීති** නිබ්බිදානුපසනාවසෙන. **නිරොධානුපස්සීති** භඞ්ගානුපස්සනාවසෙන. **පටිනිස්සග්ගානුපස්සීති** වුට්ඨානගාමිනීවිපස්සනාවසෙන. සා හි තදඞ්ගවසෙන සද්ධිං ඛන්ධාභිසඞ්ඛාරෙහි කිලෙසෙ පරිච්චජති. සඞ්ඛතදොසදස්සනෙන ච තබ්බිපරීතෙ නිබ්බානෙ තන්නින්නතාය පක්ඛන්දති. ඉදං චතුක්කං

විපස්සනාසම්පයුත්තසමාධිවසෙනෙව වුත්තං. **අස්සාසවසෙන පස්සාසවසෙනාති** චෙත්ථ අස්සාසපස්සාසපවත්තිමත්තං ගහෙත්වා වුත්තං, න තදාරම්මණකරණවසෙන. විත්ථාරො පනෙත්ථ ආනාපානකථායං ආවිභවිස්සති.

ආනන්තරිකසමාධිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

33. අරණවිහාරඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

82. අරණවිහාරඤාණනිද්දෙසෙ අනිච්චානුපස්සනාදයො වුත්තත්ථා. **සුඤ්ඤතො විහාරොති** අනත්තානුපස්සනාය වුට්ඨිතස්ස සුඤ්ඤතාකාරෙනෙව පවත්තා අරහත්තඵලසමාපත්ති. **අනිමිත්තො විහාරොති** අනිච්චානුපස්සනාය වුට්ඨිතස්ස අනිමිත්තාකාරෙන පවත්තා අරහත්තඵලසමාපත්ති. **අප්පණිහිතො විහාරොති** දුක්ඛානුපස්සනාය වුට්ඨිතස්ස අප්පණිහිතාකාරෙන පවත්තා අරහත්තඵලසමාපත්ති. **සුඤ්ඤතෙ අධිමුත්තතාති** සුඤ්ඤතෙ ඵලසමාපත්තියා පුබ්බභාගපඤ්ඤාවසෙන අධිමුත්තතා. සෙසද්වයෙපි එසෙව නයො. **පඨමං ඣානන්ති**ආදීහි අරහත්තඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජිතුකාමස්ස විපස්සනාය ආරම්මණභූතා ඣානසමාපත්තියො වුත්තා. අරහතොයෙව හි විපස්සනාඵලසමාපත්තිපණීතාධිමුත්තිඣානසමාපත්තියො සබ්බකිලෙසානං පහීනත්තා ‘‘අරණවිහාරො’’ති වත්තුං අරහන්ති.

පඨමෙන ඣානෙන නීවරණෙ හරතීති අරණවිහාරොති පඨමජ්ඣානසමඞ්ගී පඨමෙන ඣානෙන නීවරණෙ හරතීති තං පඨමං ඣානං අරණවිහාරොති අත්ථො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. අරහතො නීවරණාභාවෙපි නීවරණවිපක්ඛත්තා පඨමස්ස ඣානස්ස නීවරණෙ හරතීති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. විපස්සනාඵලසමාපත්තිපණීතාධිමුත්තිවසෙන තිධා අරණවිහාරඤාණං උද්දිසිත්වා කස්මා ඣානසමාපත්තියොව අරණවිහාරොති නිද්දිට්ඨාති චෙ? උද්දෙසවසෙනෙව තාසං තිස්සන්නං අරණවිහාරතාය සිද්ධත්තා. ඵලසමාපත්තිවිපස්සනාය පන භූමිභූතානං ඣානසමාපත්තීනං අරණවිහාරතා අවුත්තෙ න සිජ්ඣති, තස්මා අසිද්ධමෙව සාධෙතුං ‘‘පඨමං ඣානං අරණවිහාරො’’තිආදි වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තාසඤ්හි අරණවිහාරතා උද්දෙසවසෙන අසිද්ධාපි නිද්දෙසෙ වුත්තත්තා සිද්ධාති. තෙසං වා යොජිතනයෙනෙව ‘‘අනිච්චානුපස්සනා නිච්චසඤ්ඤං හරතීති අරණවිහාරො, දුක්ඛානුපස්සනා සුඛසඤ්ඤං හරතීති අරණවිහාරො, අනත්තානුපස්සනා අත්තසඤ්ඤං හරතීති අරණවිහාරො, සුඤ්ඤතො විහාරො අසුඤ්ඤතං හරතීති අරණවිහාරො, අනිමිත්තො විහාරො නිමිත්තං හරතීති අරණවිහාරො, අප්පණිහිතො විහාරො පණිධිං හරතීති අරණවිහාරො, සුඤ්ඤතාධිමුත්තතා අසුඤ්ඤතාධිමුත්තිං හරතීති අරණවිහාරො, අනිමිත්තාධිමුත්තතා නිමිත්තාධිමුත්තිං හරතීති අරණවිහාරො,

අප්පණිහිතාධිමුත්තතා පණිහිතාධිමුත්තිං හරතීති අරණවිහාරො''ති යොජෙත්වා ගහෙතබ්බං.

අරණවිහාරඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

34. නිරොධසමාපත්තිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

83. නිරොධසමාපත්තිඤාණනිද්දෙසෙ **සමථබලන්ති** කාමච්ඡන්දාදයො පච්චනීකධම්මෙ සමෙතීති සමථො, සොයෙව අකම්පනීයට්ඨෙන බලං. අනාගාමිඅරහන්තානංයෙව සමාධිපටිපක්ඛස්ස කාමච්ඡන්දස්ස පහානෙන සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිභාවප්පත්තත්තා තෙසංයෙව සමාධි බලප්පත්තොති කත්වා ''සමථබල''න්ති වුච්චති, න අඤ්ඤෙසං. සමාධිබලන්තිපි පාඨො. **විපස්සනාබලන්ති** අනිච්චාදිවසෙන විවිධෙහි ආකාරෙහි ධම්මෙ පස්සතීති විපස්සනා, සායෙව අකම්පනීයට්ඨෙන බලං. තෙසංයෙව උභින්නං බලප්පත්තං විපස්සනාඤාණං. තත්ථ සමථබලං අනුපුබ්බෙන චිත්තසන්තානවූපසමනත්ථං නිරොධෙ ච පටිපාදනත්ථං, විපස්සනාබලං පවත්තෙ ආදීනවදස්සනත්ථං නිරොධෙ ච ආනිසංසදස්සනත්ථං.

නීවරණෙති නිමිත්තත්ථෙ භුම්මවචනං, නීවරණනිමිත්තං නීවරණපච්චයාති අත්ථො. කරණත්ථෙ වා භුම්මවචනං, නීවරණෙනාති අත්ථො. **න කම්පතීති** ඣානසමඞ්ගීපුග්ගලො. අථ වා ඣානන්ති ඣානඞ්ගානං අධිප්පෙතත්තා පඨමෙන ඣානෙන තංසම්පයුත්තසමාධි නීවරණෙ න කම්පති. අයමෙව චෙත්ථ යොජනා ගහෙතබ්බා. **උද්ධච්චෙ චාති** උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදෙ උද්ධච්චෙ ච. **උද්ධච්චන්ති** ච උද්ධතභාවො, තං අවූපසමලක්ඛණං. **උද්ධච්චසහගතකිලෙසෙ චාති** උද්ධච්චෙන සහගතෙ එකුප්පාදාදිභාවං ගතෙ උද්ධච්චසම්පයුත්තෙ මොහඅහිරිකඅනොත්තප්පකිලෙසෙ ච. **ඛන්ධෙ චාති** උද්ධච්චසම්පයුත්තචතුක්ඛන්ධෙ ච. **න කම්පති න චලති න වෙධතීති** අඤ්ඤමඤ්ඤවෙවචනානි. උද්ධච්චෙ න කම්පති, උද්ධච්චසහගතකිලෙසෙ න චලති, උද්ධච්චසහගතක්ඛන්ධෙ න වෙධතීති යොජෙතබ්බං. විපස්සනාබලං සත්තන්නංයෙව අනුපස්සනානං වුත්තත්තා තාසංයෙව වසෙන විපස්සනාබලං පරිපුණ්ණං හොතීති වෙදිතබ්බං. **අවිජ්ජාය චාති** ද්වාදසසුපි අකුසලචිත්තුප්පාදෙසු අවිජ්ජාය ච. **අවිජ්ජාසහගතකිලෙසෙ චාති** යථායොගං අවිජ්ජාය සම්පයුත්තලොභදොසමානදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාථිනඋද්ධච්චඅහිරිකඅනොත්තප්ප කිලෙසෙ ච.

වචීසඞ්ඛාරාති විතක්කවිචාරා. ''පුබ්බෙ ඛො, ආවුසො විසාඛ, විතක්කෙත්වා විචාරෙත්වා පච්ඡා වාචං භින්දති, තස්මා විතක්කවිචාරා වචීසඞ්ඛාරො''ති (ම. නි. 1.463) වචනතො වාචං සඞ්ඛරොන්ති උප්පාදෙන්තීති වචීසඞ්ඛාරා. **කායසඞ්ඛාරාති** අස්සාසපස්සාසා.

‘‘අස්සාසපස්සාසා ඛො, ආවුසො විසාඛ, කායිකා එතෙ ධම්මා කායපටිබද්ධා, තස්මා අස්සාසපස්සාසා කායසඞ්ඛාරො’’ති (ම. නි. 1.463) වචනතො කායෙන සඞ්ඛරීයන්තීති කායසඞ්ඛාරා. **සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධන්ති** සඤ්ඤාය වෙදනාය ච නිරොධං. **චිත්තසඞ්ඛාරාති** සඤ්ඤා ච වෙදනා ච. ‘‘චෙතසිකා එතෙ ධම්මා චිත්තපටිබද්ධා, තස්මා සඤ්ඤා ච වෙදනා ච චිත්තසඞ්ඛාරො’’ති (ම. නි. 1.463) වචනතො චිත්තෙන සඞ්ඛරීයන්තීති චිත්තසඞ්ඛාරා.

84. ඤාණචරියාසු අනුපස්සනාවසානෙ, විවට්ටනානුපස්සනාගහණෙන වා තස්සා ආදිභූතා චරියාකථාය ඤාණචරියාති වුත්තා සෙසානුපස්සනාපි ගහිතා හොන්තීති වෙදිතබ්බං. **සොළසහි ඤාණචරියාහීති** ච උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදො, අනාගාමිස්ස පන අරහත්තමග්ගඵලවජ්ජාහි චුද්දසහිපි හොති පරිපුණ්ණබලත්තා.

85. **නවහි සමාධිචරියාහීති** එත්ථ පඨමජ්ඣානාදීහි අට්ඨ, පඨමජ්ඣානාදීනං පටිලාභත්ථාය සබ්බත්ථ උපචාරජ්ඣානවසෙන එකාති නව සමාධිචරියා. බලචරියානං කිං නානත්තං? සමථබලෙනපි හි ‘‘නෙක්ඛම්මවසෙනා’’තිආදීහි සත්තහි පරියායෙහි උපචාරසමාධි වුත්තො, පෙය්‍යාලවිත්ථාරතො ‘‘පඨමජ්ඣානවසෙනා’’තිආදීහි සමසත්තතියා වාරෙහි යථායොගං අප්පනූපචාරසමාධි වුත්තො, සමාධිචරියායපි ‘‘පඨමං ඣාන’’න්තිආදීහි අට්ඨහි පරියායෙහි අප්පනාසමාධි වුත්තො. **පඨමං ඣානං පටිලාභත්ථායා**තිආදීහි අට්ඨහි පරියායෙහි උපචාරසමාධි වුත්තොති උභයත්ථාපි අප්පනූපචාරසමාධියෙව වුත්තො. එවං සන්තෙපි අකම්පියට්ඨෙන බලානි වසීභාවට්ඨෙන චරියාති වෙදිතබ්බා. විපස්සනාබලෙ පන සත්ත අනුපස්සනාව ‘‘විපස්සනාබල’’න්ති වුත්තා, ඤාණචරියාය සත්ත ච අනුපස්සනා වුත්තා, විවට්ටනානුපස්සනාදයො නව ච විසෙසෙත්වා වුත්තා. ඉදං නෙසං නානත්තං. සත්ත අනුපස්සනා පන අකම්පියට්ඨෙන බලානි වසීභාවට්ඨෙන චරියාති වෙදිතබ්බා.

‘‘වසීභාවතා පඤ්ඤා’’ති (පටි. ම. 1.34 මාතිකා) එත්ථ වුත්තවසියො විස්සජ්ජෙතුං **වසීති පඤ්ච වසියොති** ඉත්ථිලිඞ්ගවොහාරෙන වුත්තං. වසො එව වසීති වුත්තං හොති. පුන පුග්ගලාධිට්ඨානාය දෙසනාය තා වසියො විස්සජ්ජෙන්තො **ආවජ්ජනවසීති**ආදිමාහ. ආවජ්ජනාය වසො ආවජ්ජනවසො, සො අස්ස අත්ථීති ආවජ්ජනවසී. එසෙව නයො සෙසෙසු. **පඨමං ඣානං යත්ථිච්ඡකන්ති** යත්ථ යත්ථ පදෙසෙ ඉච්ඡති ගාමෙ වා අරඤ්ඤෙ වා, තත්ථ තත්ථ ආවජ්ජති. **යදිච්ඡකන්ති** යදා යදා කාලෙ සීතකාලෙ වා උණ්හකාලෙ වා, තදා තදා ආවජ්ජති. අථ වා යං යං පඨමං ඣානං ඉච්ඡති පථවීකසිණාරම්මණං වා සෙසාරම්මණං වා, තං තං ආවජ්ජති. එකෙකකසිණාරම්මණස්සාපි ඣානස්ස වසිතානං වුත්තත්තා පුරිමයොජනායෙව සුන්දරතරා. **යාවතිච්ඡකන්ති** යාවතකං කාලං ඉච්ඡති

අච්ඡරාසඞ්ඝාතමත්තං සත්තාහං වා, තාවතකං කාලං ආවජ්ජති. **ආවජ්ජනායා**ති මනොද්වාරාවජ්ජනාය. **දන්ධායිතත්ත**න්ති අවසවත්තිභාවො, අලසභාවො වා. **සමාපජ්ජතී**ති පටිපජ්ජති, අප්පෙතීති අත්ථො. **අධිට්ඨාතී**ති අන්තොසමාපත්තියං අධිකං කත්වා තිට්ඨති. **වුට්ඨානවසියං**පඨමං ඣානන්ති නිස්සක්කත්ථෙ උපයොගවචනං, පඨමජ්ඣානාති අත්ථො. **පච්චවෙක්ඛතී**ති පච්චවෙක්ඛණජවනෙහි නිවත්තිත්වා පස්සති. අයමෙත්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන අත්ථප්පකාසනා – පඨමජ්ඣානතො වුට්ඨාය විතක්කං ආවජ්ජයතො භවඞ්ගං උපච්ඡින්දිත්වා පවත්තාවජ්ජනානන්තරං විතක්කාරම්මණානෙව චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි ජවන්ති, තතො ද්වෙ භවඞ්ගානි, තතො පුන විචාරාරම්මණං ආවජ්ජනං වුත්තනයෙනෙව ජවනානීති එවං පඤ්චසු ඣානඞ්ගෙසු යදා නිරන්තරං චිත්තං පෙසෙතුං සක්කොති, අථස්ස ආවජ්ජනවසී සිද්ධාව හොති. අයං පන මත්ථකප්පත්තා වසී භගවතො යමකපාටිහාරියෙව ලබ්භති. ඉතො පරං සීඝතරා ආවජ්ජනවසී නාම නත්ථි. අඤ්ඤෙසං පන අන්තරන්තරා භවඞ්ගවාරෙ ගණනා නත්ථි. මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්ස නන්දොපනන්දදමනෙ විය සීඝං සමාපත්තිසමාපජ්ජනසමත්ථතා සමාපජ්ජනවසී නාම. අච්ඡරාමත්තං වා දසච්ඡරාමත්තං වා ඛණං සමාපත්තිං ඨපෙතුං සමත්ථතා අධිට්ඨානවසී නාම. තථෙව තතො ලහුං වුට්ඨානසමත්ථතා වුට්ඨානවසී නාම. පච්චවෙක්ඛණවසී පන ආවජ්ජනවසියා එව වුත්තා. පච්චවෙක්ඛණජවනානෙව හි තත්ථ ආවජ්ජනානන්තරානීති. ඉති ආවජ්ජනවසියා සිද්ධාය පච්චවෙක්ඛණවසී සිද්ධා හොති, අධිට්ඨානවසියා ච සිද්ධාය වුට්ඨානවසී සිද්ධා හොති. එවං සන්තෙපි ''අයං පන මත්ථකප්පත්තා වසී භගවතො යමකපාටිහාරියෙව ලබ්භතී''ති වුත්තත්තා පාටිහාරියකාලෙ ඣානඞ්ගපච්චවෙක්ඛණානං අභාවතො නානාවිධවණ්ණාදිනිම්මානස්ස නානාකසිණවසෙන ඉජ්ඣනතො තංතංකසිණාරම්මණං ඣානං සමාපජ්ජිතුකාමස්ස යථාරුචි ලහුං තස්මිං කසිණෙ වුත්තනයෙන ආවජ්ජනපවත්තනසමත්ථතා ආවජ්ජනවසී, තදාවජ්ජනවීථියංයෙව තස්ස ඣානස්ස අප්පනාසමත්ථතාසමොපජ්ජනසමත්ථතා සමාපජ්ජනවසී. එවඤ්හි වුච්චමානෙ යුත්ති ච න විරුජ්ඣති, වසීපටිපාටි ච යථාක්කමෙනෙව යුජ්ජති. ඣානඞ්ගපච්චවෙක්ඛණායං පන ''මත්ථකප්පත්තායෙව පඤ්ච ජවනානී''ති වුත්තත්තා වුත්තනයෙන සත්තසුපි ජවනෙසු ජවන්තෙසු පච්චවෙක්ඛණවසීයෙව හොති. එවං සන්තෙ ''පඨමජ්ඣානං ආවජ්ජතී''ති වචනං න යුජ්ජතීති චෙ? යථා කසිණෙ පවත්තං ඣානං කාරණොපචාරෙන කසිණන්ති වුත්තං, තථා ඣානපච්චයං කසිණං ''සුඛො බුද්ධානමුප්පාදො''තිආදීසු (ධ. ප. 194) විය ඵලොපචාරෙන ඣානන්ති වුත්තං. යථාපරිච්ඡින්නෙ කාලෙ ඨත්වා වුට්ඨිතස්ස නිද්දාය පබුද්ධස්ස පුන නිද්දොක්කමනෙ විය පුන ඣානොක්කමනෙ සතිපි අධිට්ඨානවසීයෙව නාම, යථාපරිච්ඡෙදෙන වුට්ඨිතස්ස පන වුට්ඨානෙයෙව අධිට්ඨානෙ සතිපි වුට්ඨානවසී නාම හොතීති අයං තෙසං විසෙසො.

නිරොධසමාපත්තියා විභාවනත්ථං පන ඉදං පඤ්හකම්මං – කා නිරොධසමාපත්ති, කෙ තං සමාපජ්ජන්ති, කෙ න සමාපජ්ජන්ති, කත්ථ සමාපජ්ජන්ති, කස්මා සමාපජ්ජන්ති, කථඤ්චස්සා සමාපජ්ජනං හොති, කථං ඨානං, කථං වුට්ඨානං, වුට්ඨිතස්ස කින්නින්නං චිත්තං හොති, මතස්ස ච සමාපන්නස්ස ච කො විසෙසො, නිරොධසමාපත්ති කිං සඞ්ඛතා අසඞ්ඛතා ලොකියා ලොකුත්තරා නිප්ඵන්නා අනිප්ඵන්නාති?

තත්ථ **කා නිරොධසමාපත්තීති?** යා අනුපුබ්බනිරොධවසෙන චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං අප්පවත්ති.

කෙ තං සමාපජ්ජන්ති, කෙ න සමාපජ්ජන්තීති? සබ්බෙපි පුථුජ්ජනා සොතාපන්නා සකදාගාමිනො සුක්ඛවිපස්සකා ච අනාගාමී අරහන්තො න සමාපජ්ජන්ති, අට්ඨසමාපත්තිලාභිනො පන අනාගාමිනො ච ඛීණාසවා ච සමාපජ්ජන්ති.

කත්ථ සමාපජ්ජන්තීති? පඤ්චවොකාරභවෙ. කස්මා? අනුපුබ්බසමාපත්තිසබ්භාවතො. චතුවොකාරභවෙ පන පඨමජ්ඣානාදීනං උප්පත්තියෙව නත්ථි, තස්මා න සක්කා තත්ථ සමාපජ්ජිතුං.

කස්මා සමාපජ්ජන්තීති? සඞ්ඛාරානං පවත්තිභෙදෙ උක්කණ්ඨිත්වා දිට්ඨෙව ධම්මෙ අචිත්තකා හුත්වා ‘‘නිරොධං නිබ්බානං පත්වා සුඛං විහරිස්සාමා’’ති සමාපජ්ජන්ති.

කථං චස්සා සමාපජ්ජනං හොතීති? සමථවිපස්සනාවසෙන උස්සක්කිත්වා කතපුබ්බකිච්චස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං නිරොධයතො එවමස්සා සමාපජ්ජනං හොති. යො හි සමථවසෙනෙව උස්සක්කති, සො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තිං පත්වා තිට්ඨති. යො විපස්සනාවසෙනෙව උස්සක්කති, සො ඵලසමාපත්තිං පත්වා තිට්ඨති. යො පන උභයවසෙන උස්සක්කිත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං නිරොධෙති, සො තං සමාපජ්ජතීති අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො.

අයං පන විත්ථාරො – ඉධ භික්ඛු නිරොධං සමාපජ්ජිතුකාමො කතභත්තකිච්චො සුධොතහත්ථපාදො විවිත්තෙ ඔකාසෙ සුපඤ්ඤත්තෙ ආසනෙ නිසීදති පල්ලඞ්කං ආභුජිත්වා උජුං කායං පණිධාය පරිමුඛං සතිං උපට්ඨපෙත්වා. සො පඨමජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තත්ථ සඞ්ඛාරෙ අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සති. විපස්සනා පනෙසා තිවිධා හොති – සඞ්ඛාරපරිග්ගණ්හනකවිපස්සනා, ඵලසමාපත්තිවිපස්සනා, නිරොධසමාපත්තිවිපස්සනාති. තත්ථ සඞ්ඛාරපරිග්ගණ්හනකවිපස්සනා මන්දා වා හොතු තික්ඛා වා, මග්ගස්ස පදට්ඨානං හොතියෙව. ඵලසමාපත්තිවිපස්සනා තික්ඛාව වට්ටති මග්ගභාවනාසදිසා. නිරොධසමාපත්තිවිපස්සනා පන නාතිමන්දා නාතිතික්ඛා වට්ටති. තස්මා එස

නාතිමන්දාය නාතිතික්ඛාය විපස්සනාය තෙ සඞ්ඛාරෙ විපස්සති. තතො දුතියජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තත්ථ සඞ්ඛාරෙ තථෙව විපස්සති. තතො තතියජ්ඣානං…පෙ…. තතො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තත්ථ සඞ්ඛාරෙ තථෙව විපස්සති. අථ ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය චතුබ්බිධං පුබ්බකිච්චං කරොති – නානාබද්ධඅවිකොපනං, සඞ්ඝපටිමානනං, සත්ථුපක්කොසනං, අද්ධානපරිච්ඡෙදන්ති.

තත්ථ **නානාබද්ධඅවිකොපනන්ති** යං ඉමිනා භික්ඛුනා සද්ධිං එකාබද්ධං න හොති, නානාබද්ධං හුත්වා ඨිතං පත්තචීවරං වා මඤ්චපීඨං වා නිවාසගෙහං වා අඤ්ඤං වා පන කිඤ්චි පරික්ඛාරජාතං, තං යථා න විකුප්පති, අග්ගිඋදකවාතචොරඋන්දූරාදීනං වසෙන න විනස්සති, එවං අධිට්ඨාතබ්බං. තත්රිදං අධිට්ඨානවිධානං – ‘‘ඉදඤ්චිදඤ්ච ඉමස්මිං සත්තාහබ්භන්තරෙ මා අග්ගිනා ඣායතු, මා උදකෙන වුය්හතු, මා වාතෙන විද්ධංසතු, මා චොරෙහි හරීයතු, මා උන්දූරාදීහි ඛජ්ජතූ’’ති. එවං අධිට්ඨිතෙ තං සත්තාහං තස්ස න කොචි පරිස්සයො හොති, අනධිට්ඨහතො පන අග්ගිආදීහි විනස්සති. ඉදං නානාබද්ධඅවිකොපනං නාම. යං පන එකාබද්ධං හොති නිවාසනපාරුපනං වා නිසින්නාසනං වා, තත්ථ විසුං අධිට්ඨානකිච්චං නත්ථි, සමාපත්තියෙව නං රක්ඛති.

සඞ්ඝපටිමානනන්ති භික්ඛුසඞ්ඝස්ස පටිමානනං උදික්ඛනං. යාව එසො භික්ඛු ආගච්ඡති, තාව සඞ්ඝකම්මස්ස අකරණන්ති අත්ථො. එත්ථ ච න පටිමානනං එතස්ස පුබ්බකිච්චං, පටිමානනාවජ්ජනං පන පුබ්බකිච්චං. තස්මා එවං ආවජ්ජිතබ්බං – ‘‘සචෙ මයි සත්තාහං නිරොධං සමාපජ්ජිත්වා නිසින්නෙ සඞ්ඝො අපලොකනකම්මාදීසු කිඤ්චිදෙව කම්මං කත්තුකාමො හොති, යාව මං කොචි භික්ඛු ආගන්ත්වා න පක්කොසති, තාවදෙව වුට්ඨහිස්සාමී’’ති. එවං කත්වා සමාපන්නො හි තස්මිං සමයෙ වුට්ඨාතියෙව. යො පන එවං න කරොති, සඞ්ඝො ච සන්නිපතිත්වා තං අපස්සන්තො ‘‘අසුකො භික්ඛු කුහි’’න්ති පුච්ඡිත්වා ‘‘නිරොධං සමාපන්නො’’ති වුත්තෙ කඤ්චි භික්ඛුං පෙසෙති ‘‘ගච්ඡ තං සඞ්ඝස්ස වචනෙන පක්කොසා’’ති. අථස්ස තෙන භික්ඛුනා සවනූපචාරෙ ඨත්වා ‘‘සඞ්ඝො තං ආවුසො පටිමානෙතී’’ති වුත්තමත්තෙයෙව වුට්ඨානං හොති. එවංගරුකා හි සඞ්ඝස්ස ආණා නාම. තස්මා තං ආවජ්ජිත්වා යථා සයමෙව වුට්ඨාති, එවං සමාපජ්ජිතබ්බං.

සත්ථුපක්කොසනන්ති ඉධාපි සත්ථුපක්කොසනාවජ්ජනමෙව ඉමස්ස පුබ්බකිච්චං. තස්මා තම්පි එවං ආවජ්ජිතබ්බං – ‘‘සචෙ මයි සත්තාහං නිරොධං සමාපජ්ජිත්වා නිසින්නෙ සත්ථා ඔතිණ්ණෙ වත්ථුස්මිං සික්ඛාපදං වා පඤ්ඤපෙති, තථාරූපාය වා අට්ඨුප්පත්තියා ධම්මං දෙසෙති. යාව මං කොචි ආගන්ත්වා න පක්කොසති, තාවදෙව වුට්ඨහිස්සාමී’’ති. එවං කත්වා

නිසින්නො හි තස්මිං සමයෙ වුට්ඨාතියෙව. යො පන එවං න කරොති, සත්ථා ච සඞ්ඝෙ සන්නිපතිතෙ තං අපස්සන්තො ''අසුකො භික්ඛු කුහි''න්ති පුච්ඡිත්වා ''නිරොධං සමාපන්නො''ති වුත්තෙ කඤ්චි භික්ඛුං පෙසෙති ''ගච්ඡ තං මම වචනෙන පක්කොසා''ති. අථස්ස තෙන භික්ඛුනා සවනූපචාරෙ ඨත්වා සත්ථා ආයස්මන්තං ආමන්තෙතී''ති වුත්තමත්තෙයෙව වුට්ඨානං හොති. එවංගරුකඤ්හි සත්ථුපක්කොසනං. තස්මා තං ආවජ්ජිත්වා යථා සයමෙව වුට්ඨාති, එවං සමාපජ්ජිතබ්බං.

අද්ධානපරිච්ඡෙදොති ජීවිතද්ධානස්ස පරිච්ඡෙදො. ඉමිනා හි භික්ඛුනා අද්ධානපරිච්ඡෙදෙ කුසලෙන භවිතබ්බං. ''අත්තනො ආයුසඞ්ඛාරා සත්තාහං පවත්තිස්සන්ති, න පවත්තිස්සන්තී''ති ආවජ්ජිත්වාව සමාපජ්ජිතබ්බං. සචෙ හි සත්තාහබ්භන්තරෙ නිරුජ්ඣනකෙ ආයුසඞ්ඛාරෙ අනාවජ්ජිත්වාව සමාපජ්ජති, තස්ස නිරොධසමාපත්ති මරණං පටිබාහිතුං න සක්කොති. අන්තොනිරොධෙ මරණස්ස නත්ථිතාය අන්තරාව සමාපත්තිතො වුට්ඨාති, තස්මා එතං ආවජ්ජිත්වාව සමාපජ්ජිතබ්බං. අවසෙසඤ්හි අනාවජ්ජිතුම්පි වට්ටති, ඉදං පන ආවජ්ජිතබ්බමෙවාති වුත්තං. සො එවං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ඉමං පුබ්බකිච්චං කත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජති. අථෙකං වා ද්වෙ වා චිත්තවාරෙ අතික්කමිත්වා අචිත්තකො හොති, නිරොධං ඵුසති. කස්මා පනස්ස ද්වින්නං චිත්තානං උපරි චිත්තානි නප්පවත්තන්තීති? නිරොධස්ස පයොගත්තා. ඉදඤ්හි ඉමස්ස භික්ඛුනො ද්වෙ සමථවිපස්සනාධම්මෙ යුගනද්ධෙ කත්වා අට්ඨසමාපත්තිආරොහනං අනුපුබ්බනිරොධස්ස පයොගො, න නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තියාති නිරොධස්ස පයොගත්තා ද්වින්නං චිත්තානං උපරි නප්පවත්තන්ති.

කථං ඨානන්ති? එවං සමාපන්නාය පනස්සා කාලපරිච්ඡෙදවසෙන චෙව අන්තරා ආයුක්ඛයසඞ්ඝපටිමානනසත්ථුපක්කොසනාභාවෙන ච ඨානං හොති.

කථං වුට්ඨානන්ති? අනාගාමිස්ස අනාගාමිඵලසමාපත්තියා අරහතො අරහත්තඵලසමාපත්තියාති එවං ද්වෙධා වුට්ඨානං හොති.

වුට්ඨිතස්ස කින්නින්නං චිත්තං හොතීති? නිබ්බානනින්නං. වුත්තඤ්හෙතං – ''සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධසමාපත්තියා වුට්ඨිතස්ස ඛො, ආවුසො විසාඛ, භික්ඛුනො විවෙකනින්නං චිත්තං හොති විවෙකපොණං විවෙකපබ්භාර''න්ති (ම. නි. 1.464).

මතස්ස ච සමාපන්නස්ස ච කො විසෙසොති? අයම්පි අත්ථො සුත්තෙ වුත්තොයෙව. යථාහ – ''යො චායං, ආවුසො, මතො කාලඞ්කතො, තස්ස කායසඞ්ඛාරා නිරුද්ධා පටිප්පස්සද්ධා, වචීසඞ්ඛාරා, චිත්තසඞ්ඛාරා නිරුද්ධා පටිප්පස්සද්ධා, ආයු පරික්ඛීණො, උස්මා වූපසන්තා, ඉන්ද්‍රියානි පරිභින්නානි.

ය්වායං භික්ඛු සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං සමාපන්නො, තස්සපි කායසඞ්ඛාරා නිරුද්ධා පටිප්පස්සද්ධා, වචීසඞ්ඛාරා, චිත්තසඞ්ඛාරා නිරුද්ධා පටිප්පස්සද්ධා, ආයු අපරික්ඛීණො, උස්මා අවූපසන්තා, ඉන්ද්‍රියානි අපරිභින්නානී''ති (ම. නි. 1.457).

නිරොධසමාපත්ති කිං සඞ්ඛතාතිආදිපුච්ඡාය‌ං පන ''සඞ්ඛතා''තිපි ''අසඞ්ඛතා''තිපි ''ලොකියා''තිපි ''ලොකුත්තරා''තිපි න වත්තබ්බා. කස්මා? සභාවතො නත්ථිතාය. යස්මා පන සමාපජ්ජන්තස්ස වසෙන සමාපන්නො නාම හොති, තස්මා නිප්ඵන්නාති වත්තුං වට්ටති, නො අනිප්ඵන්නාති.

''ඉති සන්තා සමාපත්ති, අයං අරියනිසෙවිතා;
දිට්ඨෙව ධම්මෙ නිබ්බානමිති සඞ්ඛමුපාගතා''ති.

නිරොධසමාපත්තිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

35. පරිනිබ්බානඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

86. පරිනිබ්බානඤාණනිද්දෙසෙ **ඉධා**ති ඉමස්මිං සාසනෙ. **සම්පජානො**ති සාත්ථකසම්පජඤ්ඤං, සප්පායසම්පජඤ්ඤං, ගොචරසම්පජඤ්ඤං, අසම්මොහසම්පජඤ්ඤන්ති ඉමෙහි චතූහි සම්පජඤ්ඤෙහි සම්පජානො. **පවත්තන්ති** සබ්බත්ථ යථානුරූපං පරියුට්ඨානපවත්තඤ්ච අනුසයප්පවත්තඤ්ච. **පරියාදියතී**ති උපචාරප්පනාවසෙන වුත්තෙසු වික්ඛම්භනවසෙන, විපස්සනාවසෙන වුත්තෙසු තදඞ්ගවසෙන, මග්ගවසෙන වුත්තෙසු සමුච්ඡෙදවසෙන ඛෙපෙති අප්පවත්තං කරොති. පෙය්‍යාලමුඛෙන හි දුතියාදිඣානසමාපත්තිමහාවිපස්සනාමග්ගා සංඛිත්තා. යස්මා එතං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස පවත්තං ඤාණං පරිනිබ්බානෙ ඤාණං නාම හොති, තස්මා වික්ඛම්භනපරිනිබ්බානං තදඞ්ගපරිනිබ්බානං සමුච්ඡෙදපරිනිබ්බානන්තිපි වුත්තමෙව හොති. එතෙහි කිලෙසපරිනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණඤාණං වුත්තං. **අථ වා පනා**තිආදීහි ඛන්ධපරිනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණඤාණං නිද්දිසති. **අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා**ති දුවිධා හි නිබ්බානධාතු සඋපාදිසෙසා ච අනුපාදිසෙසා ච. තත්ථ උපාදීයතෙ ''අහං මමා''ති භුසං ගණ්හීයතීති උපාදි, ඛන්ධපඤ්චකස්සෙතං අධිවචනං. උපාදියෙව සෙසො අවසිට්ඨොති උපාදිසෙසො, සහ උපාදිසෙසෙන වත්තතීති සඋපාදිසෙසා. නත්ථෙත්ථ උපාදිසෙසොති අනුපාදිසෙසා. සඋපාදිසෙසා පඨමං වුත්තා. අයං පන අනුපාදිසෙසා. තාය අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා. **චක්ඛුපවත්තන්ති** චක්ඛුපවත්ති චක්ඛුසමුදාචාරො. **පරියාදියතී**ති ඛෙපීයති මද්දීයතීති. එස නයො සෙසෙසු.

පරිනිබ්බානඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

36. සමසීසට්ඨඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

87. සමසීසට්ඨඤාණනිද්දෙසෙ **පඤ්චක්ඛන්ධා**තිආදීහි දසහි රාසීහි සබ්බධම්මසඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. න හි එකෙකස්ස වසෙන ආයතනධාතුරාසිවජ්ජෙහි සෙසෙහි අට්ඨහි රාසීහි විසුං විසුං සබ්බධම්මො සඞ්ගය්හතීති. යස්මා පන ලොකුත්තරධම්මා හෙතුසමුච්ඡෙදෙන සමුච්ඡින්දිතබ්බා න හොන්ති, තස්මා සබ්බධම්මසද්දෙන සඞ්ගහිතාපි ලොකුත්තරධම්මා සමුච්ඡෙදවසෙන සම්භවතො ඉධ න ගහෙතබ්බා, හෙතුසමුච්ඡෙදෙන සමුච්ඡින්දිතබ්බා එව තෙභූමකධම්මා ගහෙතබ්බා. **සම්මා සමුච්ඡින්දතීති** යථායොගං වික්ඛම්භනතදඞ්ගසමුච්ඡෙදපහානවසෙන පරියුට්ඨානං අනුසයඤ්ච නිරොධෙන්තො සම්මා සමුච්ඡින්දති. එවං පුග්ගලාධිට්ඨානාය දෙසනාය සම්මා සමුච්ඡෙදො නිද්දිට්ඨො. **නිරොධෙතීති** අනුප්පාදනිරොධෙන නිරොධෙති. ඉමිනා සමුච්ඡෙදත්ථො වුත්තො. **න උපට්ඨාතීති** එවං නිරොධෙ කතෙ සො සො ධම්මො පුන න උපතිට්ඨති, න උප්පජ්ජතීති අත්ථො. ඉමිනා නිරොධත්ථො වුත්තො. එවං අනුපට්ඨහනධම්මවසෙන අනුපට්ඨානභාවො නිද්දිට්ඨො. **සම**න්ති කාමච්ඡන්දාදීනං සමිතත්තා සමං. තානි පන නෙක්ඛම්මාදීනි සත්ත, රූපාරූපජ්ඣානානි අට්ඨ, මහාවිපස්සනා අට්ඨාරස, අරියමග්ගා චත්තාරොති සත්තතිංස හොන්ති.

තෙරස සීසානි සීසභූතානං සබ්බෙසං සඞ්ගහවසෙන වුත්තානි. ඉධ පන සද්ධාදීනි අට්ඨෙව සීසානි යුජ්ජන්ති. න හි අරහතො තණ්හාදීනි පඤ්ච සීසානි සන්ති. **පලිබොධසීස**න්ති පලිබුන්ධනං පලිබොධො, නිබ්බානමග්ගාවරණන්ති අත්ථො. **සීස**න්ති පධානං, අධිකන්ති අත්ථො. පලිබොධොයෙව සීසං, තංසම්පයුත්තාදිසබ්බපලිබොධෙසු වා සීසන්ති පලිබොධසීසං. එස නයො සෙසෙසු. විසෙසතො පන **විනිබන්ධන**න්ති උන්නතිවසෙන සංසාරෙ බන්ධනං. **පරාමාසොති** අභිනිවෙසො. **වික්ඛෙපොති** විප්පකිණ්ණතා. **කිලෙසොති** කිලිස්සනං. **අධිමොක්ඛොති** අධිමුච්චනං. **පග්ගහොති** උස්සාහනං. **උපට්ඨාන**න්ති අපිලාපනං. **අවික්ඛෙපොති** අවිප්පකිණ්ණතා. **දස්සන**න්ති යථාසභාවපටිවෙධො. **පවත්ත**න්ති උපාදින්නක්ඛන්ධපවත්තං. **ගොචරොති** ආරම්මණං. ඉමෙසු ද්වාදසසුපි වාරෙසු පධානට්ඨො සීසට්ඨො. **විමොක්ඛොති** වික්ඛම්භනතදඞ්ගසමුච්ඡෙදපටිප්පස්සද්ධිනිස්සරණවිමුත්තීසු පඤ්චසු නිස්සරණවිමුත්ති නිබ්බානං. **සඞ්ඛාරසීස**න්ති සබ්බසඞ්ඛතසඞ්ඛාරානං සීසං, කොටි අවසානන්ති අත්ථො. එතෙන අනුපාදිසෙසපරිනිබ්බානං වුත්තං. සඞ්ඛාරාභාවමත්තවසෙන වා ඛන්ධපරිනිබ්බානමෙව වුත්තං හොති. නෙක්ඛම්මාදිකං සමඤ්ච සද්ධාදිකං සීසඤ්ච, සමසීසං වා අස්ස අත්ථීති සමසීසී. අථ වා තෙරසන්නං සීසානං තණ්හාදීනි පඤ්ච සීසානි සමුදයසච්චං, සද්ධාදීනි පඤ්ච මග්ගසච්චං, පවත්තසීසං ජීවිතින්ද්‍රියං දුක්ඛසච්චං, ගොචරසීසඤ්ච සඞ්ඛාරසීසඤ්ච නිරොධසච්චන්ති ඉමෙසං

චතුන්නං අරියසච්චානං එකස්මිං රොගෙ වා එකස්මිං ඉරියාපථෙ වා එකස්මිං සභාගජීවිතින්ද්‍රියෙ වා අභිසමයො ච අනුපාදිසෙසපරිනිබ්බානඤ්ච යස්ස හොති, සො පුබ්බෙ වුත්තසමානඤ්ච ඉමෙසඤ්ච සීසානං අත්ථිතාය සමසීසීති වුච්චති.

සමසීසට්ඨඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

37. සල්ලෙඛට්ඨඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

88. සල්ලෙඛට්ඨඤාණනිද්දෙසෙ **රාගො පුථූ**ති රාගො විසුං, ලොකුත්තරෙහි අසම්මිස්සොති අත්ථො. එස නයො සෙසෙසු. **රාගොති** රඤ්ජනට්ඨෙන. **දොසොති** දුස්සනට්ඨෙන. **මොහොති** මුය්හනට්ඨෙන. රඤ්ජනලක්ඛණො රාගො, දුස්සනලක්ඛණො දොසො, මුය්හනලක්ඛණො මොහොති ඉමෙ තයො සීසකිලෙසෙ වත්වා ඉදානි පභෙදතො දස්සෙන්තො **කොධොති**ආදිමාහ. තත්ථ කුජ්ඣනලක්ඛණො **කොධොති** ඉධ සත්තවත්ථුකො අධිප්පෙතො. උපනන්ධනලක්ඛණො **උපනාහො,** දළ්හභාවප්පත්තො කොධොයෙව. පරගුණමක්ඛනලක්ඛණො **මක්ඛො,** පරගුණපුඤ්ජනන්ති අත්ථො. යුගග්ගාහලක්ඛණො **පළාසො,** යුගග්ගාහවසෙන පරගුණදස්සනන්ති අත්ථො. පරසම්පත්තිඛීයනලක්ඛණා **ඉස්සා,** උසූයනාති අත්ථො. අත්තසම්පත්තිනිගූහනලක්ඛණං **මච්ඡරියං,** ''මය්හං අච්ඡරියං මා පරස්ස හොතූ''ති අත්ථො. අත්තනා කතපාපපටිච්ඡාදනලක්ඛණා **මායා,** පටිච්ඡාදනට්ඨෙන මායා වියාති අත්ථො. අත්තනො අවිජ්ජමානගුණප්පකාසනලක්ඛණං **සාඨෙය්‍යං,** සඨභාවොති අත්ථො. චිත්තස්ස උද්ධුමාතභාවලක්ඛණො **ථම්භො,** ථද්ධභාවොති අත්ථො. කරණුත්තරියලක්ඛණො **සාරම්භො**. උන්නතිලක්ඛණො **මානො**. අබ්භුන්නතිලක්ඛණො **අතිමානො**. මත්තභාවලක්ඛණො **මදො**. පඤ්චසු කාමගුණෙසු චිත්තවොසග්ගලක්ඛණො **පමාදො**.

එවං විසුං විසුං කිලෙසවසෙන පුථූ දස්සෙත්වා වුත්තකිලෙසෙ ච අවුත්තෙ ච අඤ්ඤෙ සබ්බසඞ්ගාහිකවසෙන දස්සෙතුං **සබ්බෙ කිලෙසාති**ආදිමාහ. තත්ථ දිට්ඨධම්මසම්පරායෙසු සත්තෙ කිලෙසෙන්ති උපතාපෙන්ති විබාධෙන්තීති කිලෙසා. අකුසලකම්මපථසඞ්ගහිතා ච අසඞ්ගහිතා ච. දුට්ඨු චරිතා, දුට්ඨා වා චරිතාති **දුච්චරිතා**. තෙ පන කායදුච්චරිතං වචීදුච්චරිතං මනොදුච්චරිතන්ති තිප්පකාරා. විපාකං අභිසඞ්ඛරොන්තීති **අභිසඞ්ඛාරා**. තෙපි පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරොති තිප්පකාරා. විපාකවසෙන භවං ගච්ඡන්තීතිභවගාමිනො, භවගාමිනො කම්මා **භවගාමිකම්මා**. ඉමිනා අභිසඞ්ඛාරභාවෙපි සති අවෙදනීයානි කම්මානි පටික්ඛිත්තානි හොන්තීති අයං විසෙසො. ''දුච්චරිතා''ති ච ''කම්මා''ති ච ලිඞ්ගවිපල්ලාසො කතො. **නානත්තෙකත්තන්ති** එත්ථ උද්දෙසෙ එකත්තසද්දස්ස අභාවෙපි නානත්තෙකත්තානං අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛත්තා එකත්තම්පි

නිද්දිසිතුකාමෙන ‘‘නානත්තෙකත්ත’’න්ති උද්දෙසො කතො. නානත්තසල්ලෙඛකෙ එකත්තෙ දස්සිතෙ සල්ලෙඛඤාණං සුඛෙන දස්සියතීති. **නානත්ත**න්ති අනවට්ඨිතත්තා සපරිප්ඵන්දත්තා ච නානාසභාවො. **එකත්ත**න්ති අවට්ඨිතත්තා අපරිප්ඵන්දත්තා ච එකසභාවො.

චරණතෙජොති චරන්ති තෙන අගතං දිසං නිබ්බානං ගච්ඡන්තීති චරණං. කිං තං? සීලං. තදෙව පටිපක්ඛතාපනට්ඨෙන තෙජො. **ගුණතෙජො**ති සීලෙන ලද්ධපතිට්ඨො සමාධිතෙජො. **පඤ්ඤාතෙජො**ති සමාධිනා ලද්ධපතිට්ඨො විපස්සනාතෙජො. **පුඤ්ඤතෙජො**ති විපස්සනාහි ලද්ධපතිට්ඨො අරියමග්ගකුසලතෙජො. **ධම්මතෙජො**ති චතුන්නං තෙජානං පතිට්ඨාභූතො බුද්ධවචනතෙජො. **චරණතෙජෙන තෙජිතත්තා**ති සීලතෙජෙන තිඛිණීකතත්තා. **දුස්සීල්‍යතෙජ**න්ති දුස්සීලභාවසඞ්ඛාතං තෙජං. තම්පි හි සන්තානං තාපනතො තෙජො නාම. **පරියාදියතී**ති ඛෙපෙති. **අගුණතෙජ**න්ති සමාධිස්ස පටිපක්ඛං වික්ඛෙපතෙජං. **දුප්පඤ්ඤතෙජ**න්ති විපස්සනාඤාණපටිපක්ඛං මොහතෙජං. **අපුඤ්ඤතෙජ**න්ති තංතංමග්ගවජ්ඣකිලෙසප්පහානෙන කිලෙසසහායං අකුසලකම්මතෙජං. න කෙවලඤ්හෙතං අපුඤ්ඤමෙව ඛෙපෙති, ‘‘අත්ථි, භික්ඛවෙ, කම්මං අකණ්හං අසුක්කං අකණ්හඅසුක්කවිපාකං කම්මං කම්මක්ඛයාය සංවත්තතී’’ති (අ. නි. 4.233; දී. නි. 3.312; ම. නි. 2.18) වචනතො කුසලකම්මම්පි ඛෙපෙතියෙව. පුඤ්ඤතෙජපටිපක්ඛවසෙන අපුඤ්ඤතෙජමෙව වුත්තං. **අධම්මතෙජ**න්ති නානාතිත්ථියානං සමයවචනතෙජං. ඉමස්ස ඤාණස්ස උද්දෙසවණ්ණනායං වුත්තෙ දුතියෙ අත්ථවිකප්පෙ රාගාදයො එකූනවීසති පුථු දුස්සීල්‍යතෙජා හොන්ති. ‘‘අභිසඞ්ඛාරා, භවගාමිකම්මා’’ති එත්ථ අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරා අකුසලකම්මඤ්ච අපුඤ්ඤතෙජා හොන්ති, ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරානි ලොකියකුසලකම්මානි පුඤ්ඤතෙජෙනෙව ඛෙපනීයතො අපුඤ්ඤතෙජපක්ඛිකාව හොන්ති. කාමච්ඡන්දාදයො පඤ්චදස නානත්තා අගුණතෙජා හොන්ති, නිච්චසඤ්ඤාදයො අට්ඨාරස නානත්තා දුප්පඤ්ඤතෙජා හොන්ති, චතුමග්ගවජ්ඣා චත්තාරො නානත්තා අපුඤ්ඤතෙජා හොන්ති. සොතාපත්තිමග්ගවජ්ඣනානත්තෙන අධම්මතෙජො සඞ්ගහෙතබ්බො.

නිද්දෙසෙ සල්ලෙඛපටිපක්ඛෙන අසල්ලෙඛෙන සල්ලෙඛං දස්සෙතුකාමෙන අසල්ලෙඛපුබ්බකො සල්ලෙඛො නිද්දිට්ඨො. නෙක්ඛම්මාදයො සත්තතිංස එකත්තධම්මාව පච්චනීකානං සල්ලිඛනතො ‘‘සල්ලෙඛො’’ති වුත්තා. තස්මිං නෙක්ඛම්මාදිකෙ සත්තතිංසපභෙදෙ සල්ලෙඛෙ ඤාණං **සල්ලෙඛට්ඨෙ ඤාණ**න්ති.

සල්ලෙඛට්ඨඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

38. වීරියාරම්භඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

89. වීරියාරම්භඤාණනිද්දෙසෙ **අනුප්පන්නානන්ති** එකස්මිං අත්තභාවෙ, එකස්මිං වා ආරම්මණෙ අනිබ්බත්තානං. අනමතග්ගෙ හි සංසාරෙ අනුප්පන්නා අකුසලා නාම නත්ථි, කුසලා පන අත්ථි. **පාපකානන්ති** ලාමකානං. **අකුසලානං ධම්මානන්ති** අකොසල්ලසම්භූතානං ධම්මානං. **අනුප්පාදායාති** න උප්පාදනත්ථාය. **උප්පන්නානන්ති** ඉමස්මිං අත්තභාවෙ නිබ්බත්තානං. **පහානායාති** පජහනත්ථාය. **අනුප්පන්නානං කුසලානං ධම්මානන්ති** ඉමස්මිං අත්තභාවෙ අනිබ්බත්තපුබ්බානං කොසල්ලසම්භූතානං ධම්මානං. **උප්පාදායාති** උප්පාදනත්ථාය. **උප්පන්නානන්ති** ඉමස්මිං අත්තභාවෙ නිබ්බත්තානං. **ඨිතියාති** ඨිතත්ථාය. **අසම්මොසායාති** අවිනාසත්ථාය. **භියොභාවායාති** පුනප්පුනභාවාය. **වෙපුල්ලායාති** විපුලභාවාය. **භාවනායාති** වඩ්ඪියා. **පාරිපූරියාති** පරිපූරණත්ථාය.

ඉදානි අකුසලෙසු කාමච්ඡන්දං, කුසලෙසු නෙක්ඛම්මං විසෙසෙත්වා දස්සෙතුං **අනුප්පන්නස්ස කාමච්ඡන්දස්සාති**ආදිමාහ. තත්ථ **කාමච්ඡන්දොති** සමාධිපටිපක්ඛො කාමරාගො. **නෙක්ඛම්මන්ති** පඨමජ්ඣානසමාධි, පඨමජ්ඣානං වා, සබ්බෙ එව වා කුසලා ධම්මා නෙක්ඛම්මං.

ඉදානි සබ්බකිලෙසානං සබ්බකිලෙසපටිපක්ඛස්ස අරහත්තමග්ගස්ස ච වසෙන යොජෙත්වා දස්සෙතුං **අනුප්පන්නානං සබ්බකිලෙසානන්ති**ආදිමාහ. තත්ථ **උප්පන්නස්ස අරහත්තමග්ගස්ස ඨිතියාති**ආදීසු උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නස්ස අරහත්තමග්ගස්ස ඨිතික්ඛණභඞ්ගක්ඛණවසෙන ''ඨිතියා''තිආදියොජනා වෙදිතබ්බා. විභඞ්ගට්ඨකථායම්පි ''යා චස්ස පවත්ති, අයමෙව ඨිති නාමා''ති (විභ. අට්ඨ. 406) වුත්තං. කෙචි පන ''අරහත්තමග්ගස්ස පුබ්බභාගමග්ගො දට්ඨබ්බො''ති වදන්ති.

වීරියාරම්භඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

39. අත්ථසන්දස්සනඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

90. අත්ථසන්දස්සනඤාණනිද්දෙසෙ **පඤ්චක්ඛන්ධාති**ආදීනි වුත්තත්ථානෙව. **පකාසෙතීති** පාකටං කරොති, සොතූනං ඤාණචක්ඛුනා දස්සනං සම්පාදෙතීති අත්ථො. **නානාධම්මාති** ලොකියලොකුත්තරා සබ්බධම්මා වුත්තා. කස්මා පකාසනානිද්දෙසෙ ලොකියා එව වුත්තාති චෙ? අනිච්චාදිවසෙන පකාසනාය ආරද්ධත්තා. ලොකුත්තරානඤ්ච අසම්මසනූපගත්තා ලොකුත්තරා න වුත්තා. නානාධම්මනිද්දෙසෙන පන අත්ථසන්දස්සනනිද්දෙසෙන ච තෙසං සඞ්ගහිතත්තා යථා තෙ පකාසෙතබ්බා, තථා පකාසනා පකාසනායෙව. **පජහන්තොති** සොතාරං පජහාපෙන්තොති අත්ථො. **සන්දස්සෙතීති** සොතූනං සම්මා දස්සෙති. කෙචි පන ''කාමච්ඡන්දස්ස පහීනත්තා නෙක්ඛම්මත්ථං සන්දස්සෙතී''තිආදිනා

නයෙන පඨන්ති. තෙසං උජුකමෙව සොතූනං දොසප්පහානෙ ගුණපටිලාභෙ ච කතෙ සිඛාප්පත්තං දෙසනාඤාණං හොතීති දස්සනත්ථං අයං නයො වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

අත්ථසන්දස්සනඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

40. දස්සනවිසුද්ධිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

91. දස්සනවිසුද්ධිඤාණනිද්දෙසෙ **සබ්බෙ ධම්මා එකසඞ්ගහිතාති** සබ්බෙ සඞ්ඛතාසඞ්ඛතා ධම්මා එකෙන සඞ්ගහිතා පරිච්ඡින්නා. **තථට්ඨෙනාති** භූතට්ඨෙන, අත්තනො අත්තනො සභාවවසෙන විජ්ජමානත්ථෙනාති අත්ථො. **අනත්තට්ඨෙනාති** කාරකවෙදකසඞ්ඛාතෙන අත්තනා රහිතට්ඨෙන. **සච්චට්ඨෙනාති** අවිසංවාදකට්ඨෙන, අත්තනො සභාවඤ්ඤථත්තාභාවෙනාති අත්ථො. **පටිවෙධට්ඨෙනාති** සභාවතො ඤාණෙන පටිවිජ්ඣිතබ්බට්ඨෙන. ඉධ ලොකුත්තරඤාණෙන අසම්මොහතො ආරම්මණතො ච පටිවෙධො වෙදිතබ්බො. **අභිජානනට්ඨෙනාති** ලොකිකෙන ඤාණෙන ආරම්මණතො, ලොකුත්තරෙන ඤාණෙන අසම්මොහතො ආරම්මණතො ච තෙසං තෙසං ධම්මානං සභාවතො අභිජානිතබ්බට්ඨෙන. ‘‘සබ්බං, භික්ඛවෙ, අභිඤ්ඤෙය්‍ය’’න්ති (සං. නි. 4.46) හි වුත්තං. **පරිජානනට්ඨෙනාති** වුත්තනයෙනෙව ලොකියලොකුත්තරෙහි ඤාණෙහි සභාවතො අභිඤ්ඤාතානං ධම්මානං අනිච්චාදිතො නියාානාදිතො ච පරිච්ඡින්දිත්වා ජානිතබ්බට්ඨෙන. ‘‘සබ්බං, භික්ඛවෙ, පරිඤ්ඤෙය්‍ය’’න්ති හි වුත්තං. **ධම්මට්ඨෙනාති** සභාවධාරණාදිනා ධම්මට්ඨෙන. **ධාතුට්ඨෙනාති** නිජ්ජීවතාදිනා ධාතුට්ඨෙන. **ඤාතට්ඨෙනාති** ලොකියලොකුත්තරෙහි ඤාණෙහි ඤාතුං සක්කුණෙය්‍යට්ඨෙන. යථා දට්ඨුං සක්කුණෙය්‍යාදිනා අත්ථෙන ‘‘දිට්ඨං සුතං මුතං විඤ්ඤාතං රූප’’න්ති වුත්තං, එවමිධාපි ඤාතුං සක්කුණෙය්‍යට්ඨො ඤාතට්ඨොති වෙදිතබ්බො. **සච්ඡිකිරියට්ඨෙනාති** ආරම්මණතො පච්චක්ඛකාතබ්බට්ඨෙන. **ඵුසනට්ඨෙනාති** පච්චක්ඛකතස්ස ආරම්මණතො පුනප්පුනං ඵුසිතබ්බට්ඨෙන. **අභිසමයට්ඨෙනාති** ලොකිකෙන ඤාණෙන අභිසමාගන්තබ්බට්ඨෙන. කිඤ්චාපි හි ‘‘තථට්ඨෙ පඤ්ඤා සච්චවිවට්ටෙ ඤාණං, අභිඤ්ඤාපඤ්ඤා ඤාතට්ඨෙ ඤාණං, සච්ඡිකිරියාපඤ්ඤා ඵස්සනට්ඨෙ ඤාණ’’න්ති එකෙකමෙව ඤාණං වුත්තං. අට්ඨකථායඤ්ච –

> ‘‘සමවායෙ ඛණෙ කාලෙ, සමූහෙ හෙතුදිට්ඨීසු;
> පටිලාභෙ පහානෙ ච, පටිවෙධෙ ච දිස්සතී’’ති . –

ගාථාවණ්ණනායං අභිසමයසද්දස්ස පටිවෙධත්ථො වුත්තො, ඉධ පන යථාවුත්තෙන අත්ථෙන තෙසං නානත්තං වෙදිතබ්බං. අට්ඨකථායමෙව හි සො ලොකියඤාණවසෙන ධම්මාභිසමයො වුත්තොති.

කාමච්ඡන්දො නානත්තන්ති වික්ඛෙපසබ්භාවතො නානාරම්මණත්තා ච නානාසභාවොති අත්ථො. එවං සබ්බකිලෙසා වෙදිතබ්බා. **නෙක්ඛම්මං එකත්තන්**ති චිත්තෙකග්ගතාසබ්භාවතො නානාරම්මණවික්ඛෙපාභාවතො ච එකසභාවන්ති අත්ථො. එවං සබ්බකුසලා වෙදිතබ්බා. ඉධ පෙය්‍යාලෙන සංඛිත්තානං බ්‍යාපාදාදීනං අකුසලානං යථාවුත්තෙන අත්ථෙන නානත්තං වෙදිතබ්බං. විතක්කවිචාරාදීනං පන හෙට්ඨිමානං හෙට්ඨිමානං උපරිමතො උපරිමතො ඔළාරිකට්ඨෙන නානත්තං වෙදිතබ්බං. යස්මා එකසඞ්ගහිතනානත්තෙකත්තානං පටිවෙධො මග්ගක්ඛණෙ සච්චපටිවෙධෙන සිජ්ඣති, තස්මා ‘‘පටිවෙධො’’ති පදං උද්ධරිත්වා සච්චාභිසමයං දස්සෙසි.

පරිඤ්ඤා පටිවෙධං පටිවිජ්ඣතීති පරිඤ්ඤාභිසමයෙන අභිසමෙති. එස නයො සෙසෙසු. සච්චාභිසමයකාලස්මිඤ්හි මග්ගඤාණස්ස එකක්ඛණෙ පරිඤ්ඤා, පහානං, සච්ඡිකිරියා, භාවනාති චත්තාරි කිච්චානි හොන්ති. යථා නාවා අපුබ්බං අචරිමං එකක්ඛණෙ චත්තාරි කිච්චානි කරොති, ඔරිමං තීරං පජහති, සොතං ඡින්දති, භණ්ඩං වහති, පාරිමං තීරං අප්පෙති, එවමෙව මග්ගඤාණං අපුබ්බං අචරිමං එකක්ඛණෙ චත්තාරි සච්චානි අභිසමෙති, දුක්ඛං පරිඤ්ඤාභිසමයෙන අභිසමෙති, සමුදයං පහානාභිසමයෙන අභිසමෙති, මග්ගං භාවනාභිසමයෙන අභිසමෙති, නිරොධං සච්ඡිකිරියාභිසමයෙන අභිසමෙති. කිං වුත්තං හොති? නිරොධං ආරම්මණං කත්වා කිච්චවසෙන චත්තාරිපි සච්චානි පාපුණාති පස්සති පටිවිජ්ඣතීති. යථා ඔරිමං තීරං පජහති, එවං මග්ගඤාණං දුක්ඛං පරිජානාති. යථා සොතං ඡින්දති, එවං සමුදයං පජහති. යථා භණ්ඩං වහති, එවං සහජාතාදිපච්චයතාය මග්ගං භාවෙති. යථා පාරිමං තීරං අප්පෙති, එවං පාරිමතීරභූතං නිරොධං සච්ඡිකරොතීති එවං උපමාසංසන්දනං වෙදිතබ්බං.

දස්සනං විසුජ්ඣතීති තංතංමග්ගවජ්ඣකිලෙසතමප්පහානෙන ඤාණදස්සනං විසුද්ධිභාවං පාපුණාති. **දස්සනං විසුද්ධන්**ති තස්ස තස්ස ඵලස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තස්ස තස්ස මග්ගඤාණස්ස කිච්චසිද්ධිප්පත්තිතො ඤාණදස්සනං විසුද්ධිභාවං පත්තං හොති. සබ්බධම්මානං එකසඞ්ගහිතාය නානත්තෙකත්තපටිවෙධපඤ්ඤාය මග්ගඵලඤාණෙහි සිද්ධිතො අන්තෙ මග්ගඵලඤාණානි වුත්තානි.

දස්සනවිසුද්ධිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

41-42. ඛන්තිඤාණපරියොගාහණඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

92-93. ඛන්තිඤාණපරියොගාහණඤාණනිද්දෙසෙසු **රූපං අනිච්චතො විදිතන්**ති අනිච්චානුපස්සනාය අනිච්චන්ති ඤාතං. **රූපං දුක්ඛතො විදිතන්**ති දුක්ඛානුපස්සනාය දුක්ඛන්ති ඤාතං. **රූපං අනත්තතො විදිතන්**ති අනත්තානුපස්සනාය අනත්තාති ඤාතං. **යං යං විදිතං, තං තං ඛමතීති** යං යං

රූපං අනිච්චාදිතො විදිතං, තං තං රූපං අනිච්චාදිතො ඛමති රුච්චති. ‘‘රූපං අනිච්චතො විදිතං, යං යං විදිතං, තං තං ඛමතී’’ති විසුං විසුඤ්ච කත්වා කෙසුචි පොත්ථකෙසු ලිඛිතං. ‘‘වෙදනා සඤ්ඤා සඞ්ඛාරා අනිච්චතො විදිතා’’තිආදිනා ලිඞ්ගවචනානි පරිවත්තෙත්වා යොජෙතබ්බානි. **ඵුසතී**ති විපස්සනාඤාණඵුසනෙන ඵුසති එරති. **පරියොගහතී**ති විපස්සනාඤාණෙන පවිසති. පරියොගාහතීතිපි පාඨො.

ඛන්තිඤාණපරියොගාහණඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

43. පදෙසවිහාරඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

94. පදෙසවිහාරඤාණනිද්දෙසෙ යෙනාකාරෙන මාතිකාය උද්දිට්ඨො පදෙසො පච්චවෙක්ඛිතබ්බො, තං දස්සෙන්තො **මිච්ඡාදිට්ඨිපච්චයාපි වෙදයිත**න්තිආදිමාහ. තත්ථ **මිච්ඡාදිට්ඨිපච්චයා**ති දිට්ඨිසම්පයුත්තවෙදනාපි වට්ටති දිට්ඨිං උපනිස්සයං කත්වා උප්පන්නා කුසලාකුසලවෙදනාපි විපාකවෙදනාපි. තත්ථ මිච්ඡාදිට්ඨිසම්පයුත්තා අකුසලාව හොති, දිට්ඨිං පන උපනිස්සාය කුසලාපි උප්පජ්ජන්ති අකුසලාපි. මිච්ඡාදිට්ඨිකා හි දිට්ඨිං උපනිස්සාය පක්ඛදිවසෙසු යාගුභත්තාදීනි දෙන්ති, අන්ධකුට්ටිආදීනං වත්තං පට්ඨපෙන්ති, චතුමහාපථෙ සාලං කරොන්ති, පොක්ඛරණිං ඛණාපෙන්ති, පුප්ඵාරාමං ඵලාරාමං රොපෙන්ති, නදීවිදුග්ගෙසු සෙතුං අත්ථරන්ති, විසමං සමං කරොන්ති. ඉති තෙසං කුසලා වෙදනා උප්පජ්ජති. මිච්ඡාදිට්ඨිං පන නිස්සාය සම්මාදිට්ඨිකෙ අක්කොසන්ති පරිභාසන්ති වධබන්ධාදීනි කරොන්ති, පාණං වධිත්වා දෙවතානං උපහරන්ති. ඉති නෙසං අකුසලා වෙදනා උප්පජ්ජති. විපාකවෙදනා පන භවන්තරගතානං හොති. සා පන මිච්ඡාදිට්ඨි සහජාතාය වෙදනාය සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි පච්චයො හොති, සමනන්තරනිරුද්ධා මිච්ඡාදිට්ඨි පච්චුප්පන්නමිච්ඡාදිට්ඨිසම්පයුත්තාය වෙදනාය අනන්තරසමනන්තරූපනිස්සයආසෙවනනත්ථිවිගතපච්චයෙහි පච්චයො හොති, මිච්ඡාදිට්ඨිං ගරුං කත්වා අභිනන්දන්තස්ස ලොභසහගතවෙදනාය ආරම්මණආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයපච්චයෙහි පච්චයො හොති, සබ්බාකුසලෙහි මිච්ඡාදිට්ඨිං ආරම්මණමත්තං කරොන්තස්ස සබ්බාකුසලවෙදනාය මිච්ඡාදිට්ඨිං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස විපස්සන්තස්ස කුසලාබ්යාකතවෙදනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො හොති, මිච්ඡාදිට්ඨිපච්චයෙන උප්පජ්ජමානානං කුසලාකුසලවෙදනානං භවන්තරෙ විපාකවෙදනානඤ්ච උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො හොති.

මිච්ඡාදිට්ඨිවූපසමපච්චයාති මිච්ඡාදිට්ඨිවූපසමො නාම සම්මාදිට්ඨි, තස්මා යං සම්මාදිට්ඨිපච්චයා වෙදයිතං වුත්තං, තදෙව ‘‘මිච්ඡාදිට්ඨිවූපසමපච්චයා’’ති වෙදිතබ්බං. කෙචි පන ‘‘මිච්ඡාදිට්ඨිවූපසමො නාම විපස්සනාක්ඛණෙ සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ වා’’ති වදන්ති.

සම්මාදිට්ඨිපච්චයාපි වෙදයිතන්ති එත්ථාපි සම්මාදිට්ඨිසම්පයුත්තවෙදනාපි වට්ටති සම්මාදිට්ඨිං උපනිස්සයං කත්වා උප්පන්නා කුසලාකුසලවෙදනාපි විපාකවෙදනාපි. තත්ථ සම්මාදිට්ඨිසම්පයුත්තා කුසලාව හොති, සම්මාදිට්ඨිං පන උපනිස්සාය බුද්ධපූජා දීපමාලාරොපනං මහාධම්මස්සවනං අප්පතිට්ඨිතෙ දිසාභාගෙ චෙතියපතිට්ඨාපනන්ති එවමාදීනි පුඤ්ඤානි කරොන්ති. ඉති නෙසං කුසලා වෙදනා උප්පජ්ජති. සම්මාදිට්ඨිමෙව නිස්සාය මිච්ඡාදිට්ඨිකෙ අක්කොසන්ති පරිභාසන්ති, අත්තානං උක්කංසන්ති, පරං වම්භෙන්ති. ඉති නෙසං අකුසලා වෙදනා උප්පජ්ජති. විපාකවෙදනා පන භවන්තරගතානංයෙව හොති. සා පන සම්මාදිට්ඨි සහජාතාය සමනන්තරනිරුද්ධාය පච්චුප්පන්නාය වෙදනාය මිච්ඡාදිට්ඨියා වුත්තපච්චයෙහෙව පච්චයො හොති, ලොකිකසම්මාදිට්ඨි පච්චවෙක්ඛණසම්පයුත්තාය විපස්සනාසම්පයුත්තාය නිකන්තිසම්පයුත්තාය ච වෙදනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො හොති, මිච්ඡාදිට්ඨියා වුත්තනයෙනෙව උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො හොති, මග්ගඵලසම්මාදිට්ඨි පච්චවෙක්ඛණසම්පයුත්තාය වෙදනාය ආරම්මණආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයපච්චයවසෙන පච්චයො හොති.

සම්මාදිට්ඨිවූපසමපච්චයාපි වෙදයිතන්ති සම්මාදිට්ඨිවූපසමො නාම මිච්ඡාදිට්ඨි, තස්මා යං මිච්ඡාදිට්ඨිපච්චයා වෙදයිතං වුත්තං, තදෙව ''සම්මාදිට්ඨිවූපසමපච්චයා''ති වෙදිතබ්බං. **මිච්ඡාසඞ්කප්පපච්චයා මිච්ඡාසඞ්කප්පවූපසමපච්චයා**තිආදීසුපි එසෙව නයො. යස්ස යස්ස හි ''වූපසමපච්චයා''ති වුච්චති, තස්ස තස්ස පටිපක්ඛධම්මපච්චයාව තං තං වෙදයිතං අධිප්පෙතං. මිච්ඡාඤාණාදීසු පන **මිච්ඡාඤාණං** නාම පාපකිරියාසු උපායචින්තා. අථ වා මිච්ඡාඤාණං මිච්ඡාපච්චවෙක්ඛණඤාණං. **සම්මාඤාණං** නාම විපස්සනාසම්මාදිට්ඨිං ලොකුත්තරසම්මාදිට්ඨිඤ්ච ඨපෙත්වා අවසෙසකුසලාබ්යාකතං ඤාණං. **මිච්ඡාවිමුත්ති** නාම පාපාධිමුත්තිතා. අථ වා අයාථාවවිමුත්ති අනිය්යානිකවිමුත්ති අවිමුත්තස්සෙව සතො විමුත්තිසඤ්ඤීති. **සම්මාවිමුත්ති** නාම කල්‍යාණාධිමුත්තිතා ඵලවිමුත්ති ච. සම්මාදිට්ඨිආදයො හෙට්ඨා වුත්තත්ථායෙව.

ඡන්දපච්චයාපීතිආදීසු පන ඡන්දො නාම ලොභො, ඡන්දපච්චයා අට්ඨලොභසහගතචිත්තසම්පයුත්තවෙදනා වෙදිතබ්බා. **ඡන්දවූපසමපච්චයා** පඨමජ්ඣානවෙදනාව. **විතක්කපච්චයා** පඨමජ්ඣානවෙදනා. **විතක්කවූපසමපච්චයා** දුතියජ්ඣානවෙදනා. **සඤ්ඤාපච්චයා** ඨපෙත්වා පඨමජ්ඣානං සෙසා ඡ සමාපත්තිවෙදනා. **සඤ්ඤාවූපසමපච්චයා** නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවෙදනා.

ඡන්දො ච අවූපසන්තො හොතීතිආදීසු සචෙ ඡන්දවිතක්කසඤ්ඤා අවූපසන්තා හොන්තීති අත්ථො. **තප්පච්චයාති** සො ඡන්දවිතක්කසඤ්ඤානං

අවූපසමො එව පච්චයො තප්පච්චයො, තස්මා තප්පච්චයා. ඡන්දවිතක්කසඤ්ඤාඅවූපසමපච්චයා වෙදනා හොතීති අත්ථො. සා අට්ඨලොභසහගතචිත්තසම්පයුත්තවෙදනා හොති. සචෙ ඡන්දො වූපසන්තො විතක්කසඤ්ඤා අවූපසන්තා. **තප්පච්චයාති** සො ඡන්දස්ස වූපසමො විතක්කසඤ්ඤානං අවූපසමො එව පච්චයො තප්පච්චයො, තස්මා තප්පච්චයා. සා පඨමජ්ඣානවෙදනාව. සචෙ ඡන්දවිතක්කා වූපසන්තා සඤ්ඤා අවූපසන්තා. **තප්පච්චයාති** සො ඡන්දවිතක්කානං වූපසමො සඤ්ඤාය අවූපසමො එව පච්චයො තප්පච්චයො, තස්මා තප්පච්චයා. සා දුතියජ්ඣානවෙදනාව. සචෙ ඡන්දවිතක්කසඤ්ඤා වූපසන්තා. **තප්පච්චයාති** සො ඡන්දවිතක්කසඤ්ඤානං වූපසමො එව පච්චයො තප්පච්චයො, තස්මා තප්පච්චයා. සා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවෙදනාව. කෙචි පන ''ඡන්දො නාම අප්පනං පාපුණිස්සාමීති පුබ්බභාගෙ ධම්මච්ඡන්දො, අප්පනාප්පත්තස්ස සො ඡන්දො වූපසන්තො හොති. පඨමජ්ඣානෙ විතක්කො හොති, දුතියජ්ඣානප්පත්තස්ස විතක්කො වූපසන්තො හොති. සත්තසු සමාපත්තීසු සඤ්ඤා හොති, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපන්නස්ස ච නිරොධං සමාපන්නස්ස ච සඤ්ඤා වූපසන්තා හොතී''ති එවං වණ්ණයන්ති. ඉධ පන නිරොධසමාපත්ති න යුජ්ජති. **අප්පත්තස්ස පත්තියාති** අරහත්තඵලස්ස පත්තත්ථාය. **අත්ථි ආයවන්ති** අත්ථි වීරියං. ආයාවන්තිපි පාඨො. **තස්මිම්පි ඨානෙ අනුප්පත්තෙති** තස්ස වීරියාරම්භස්ස වසෙන තස්මිං අරහත්තඵලස්ස කාරණෙ අරියමග්ගෙ අනුප්පත්තෙ. **තප්පච්චයාපි වෙදයිතන්ති** අරහත්තස්ස ඨානපච්චයා වෙදයිතං. එතෙන චතුමග්ගසහජාතා නිබ්බත්තිතලොකුත්තරවෙදනා ගහිතා. කෙචි පන ''ආයවන්ති පටිපත්ති. තස්මිම්පි ඨානෙ අනුප්පත්තෙති තස්සා භූමියා පත්තියා''ති වණ්ණයන්ති.

පදෙසවිහාරඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

44-49. විවට්ටඤාණඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

95. විවට්ටඤාණඡක්කනිද්දෙසෙ **නෙක්ඛම්මාධිපතත්තා පඤ්ඤාති** නෙක්ඛම්මං අධිකං කත්වා නෙක්ඛම්මාධිකභාවෙන පවත්තා පඤ්ඤා. **කාමච්ඡන්දතො සඤ්ඤාය විවට්ටතීති** නෙක්ඛම්මාධිපතිකතපඤ්ඤාසම්පයුත්තසඤ්ඤාය හෙතුභූතාය, කරණභූතාය වා කාමච්ඡන්දතො විවට්ටති පරාවත්තති, පරම්මුඛී හොතීති අත්ථො. එස නයො සෙසෙසු.

96. **කාමච්ඡන්දො නානත්තන්ති** කාමච්ඡන්දො සන්තවුත්තිතාය අභාවතො න එකසභාවො. **නෙක්ඛම්මං එකත්තන්ති** නෙක්ඛම්මං සන්තවුත්තිභාවතො එකසභාවො. **නෙක්ඛම්මෙකත්තං චෙතයතොති** කාමච්ඡන්දෙ ආදීනවදස්සනෙන නෙක්ඛම්මං පවත්තයතො.

කාමච්ඡන්දතො චිත්තං විවට්ටතීති දිට්ඨාදීනවතො කාමච්ඡන්දතො නෙක්ඛම්මක්ඛණෙ චිත්තං විවට්ටති. එස නයො සෙසෙසු.

97. කාමච්ඡන්දං පජහන්තොති නෙක්ඛම්මපවත්තික්ඛණෙ කාමච්ඡන්දං වික්ඛම්භනප්පහානෙන පජහන්තො. **නෙක්ඛම්මවසෙන චිත්තං අධිට්ඨාතීති** පටිලද්ධස්ස නෙක්ඛම්මස්ස වසෙන තංසම්පයුත්තචිත්තං අධිතිට්ඨති අධිකං කරොන්තො තිට්ඨති, පවත්තෙතීති අත්ථො. එස නයො සෙසෙසු.

98. චක්ඛු සුඤ්ඤං අත්තෙන වාති බාලජනපරිකප්පිතස්ස කාරකවෙදකසඞ්ඛාතස්ස අත්තනො අභාවා චක්ඛු අත්තෙන ච සුඤ්ඤං. යඤ්හි යත්ථ න හොති, තෙන තං සුඤ්ඤං නාම හොති. **අත්තනියෙන වාති** අත්තනො අභාවෙනෙව අත්තනො සන්තකස්සපි අභාවා අත්තනො සන්තකෙන ච සුඤ්ඤං. ලොකස්ස අත්තාති ච අත්තනියන්ති ච උභයථා ගාහසම්භවතො තදුභයගාහපටිසෙධනත්ථං අත්තාභාවො ච අත්තනියාභාවො ච වුත්තො. **නිච්චෙන වාති** භඞ්ගං අතික්කමිත්වා තිට්ඨන්තස්ස කස්සචි අභාවතො නිච්චෙන ච සුඤ්ඤං. **ධුවෙන වාති** පවත්තික්ඛණෙපි ථිරස්ස කස්සචි අභාවතො ධුවෙන ච සුඤ්ඤං. **සස්සතෙන වාති** සබ්බකාලෙපි විජ්ජමානස්ස කස්සචි අභාවතො සස්සතෙන ච සුඤ්ඤං. **අවිපරිණාමධම්මෙන වාති** ජරාභඞ්ගවසෙන ද්විධා අපරිවත්තමානපකතිකස්ස කස්සචි අභාවතො අවිපරිණාමධම්මෙන ච සුඤ්ඤං. අථ වා නිච්චභාවෙන ච ධුවභාවෙන ච සස්සතභාවෙන ච අවිපරිණාමධම්මභාවෙන ච සුඤ්ඤන්ති අත්ථො. සමුච්චයත්ථො වා-සද්දො. **යථාභූතං ජානතො පස්සතොති** ඉච්චෙවං අනත්තානුපස්සනාඤාණෙන යථාසභාවෙන ජානන්තස්ස චක්ඛුනා විය ච පස්සන්තස්ස. **චක්ඛාභිනිවෙසතො ඤාණං විවට්ටතීති** චක්ඛු අත්තාති වා අත්තනියන්ති වා පවත්තමානතො දිට්ඨාභිනිවෙසතො තදඞ්ගප්පහානවසෙන ඤාණං විවට්ටති. එස නයො සෙසෙසු.

99. නෙක්ඛම්මෙන කාමච්ඡන්දං වොසජ්ජතීති නෙක්ඛම්මලාභී පුග්ගලො නෙක්ඛම්මෙන තප්පටිපක්ඛං කාමච්ඡන්දං පරිච්චජති. **වොසග්ගෙ පඤ්ඤාති** කාමච්ඡන්දස්ස වොසග්ගභූතෙ නෙක්ඛම්මෙ තංසම්පයුත්තා පඤ්ඤා. එස නයො සෙසෙසු. **පීළනට්ඨාදයො** හෙට්ඨා වුත්තත්ථා එව. **පරිජානන්තො විවට්ටතීති** පුග්ගලාධිට්ඨානා දෙසනා, මග්ගසමඞ්ගීපුග්ගලො දුක්ඛස්ස චතුබ්බිධං අත්ථං කිච්චවසෙන පරිජානන්තො දුභතො වුට්ඨානවසෙන විවට්ටති, ඤාණවිවට්ටනෙපි ඤාණසමඞ්ගී විවට්ටතීති වුත්තො.

100. තථට්ඨෙ පඤ්ඤාති එතස්ස පුග්ගලස්සෙව තථට්ඨෙ විවට්ටනා පඤ්ඤා. එස නයො සෙසෙසු. ඉදානි මග්ගක්ඛණෙ එව කිච්චවසෙන ආකාරනානත්තතො ඡ විවට්ටඤාණානි දස්සෙතුං

සඤ්ඤාවිවට්ටොතිආදිමාතිකං ඨපෙත්වා තං අත්ථතො විභජන්තො **සඤ්ජානන්තො විවට්ටතී**තිආදිමාහ. තත්ථ **සඤ්ජානන්තො විවට්ටතීති සඤ්ඤාවිවට්ටොති** යස්මා පුබ්බභාගෙ නෙක්ඛම්මාදිං අධිපතිතො සඤ්ජානන්තො යොගී පච්ඡා නෙක්ඛම්මසම්පයුත්තඤාණෙන කාමච්ඡන්දාදිතො විවට්ටති, තස්මා තං ඤාණං සඤ්ඤාවිවට්ටො නාමාති අත්ථො. **චෙතයන්තො විවට්ටතීති චෙතොවිවට්ටොති** යස්මා යොගී නෙක්ඛම්මෙකත්තාදීනි චෙතයන්තො සම්පයුත්තඤාණෙන කාමච්ඡන්දාදිතො විවට්ටති, තස්මා තං ඤාණං චෙතොවිවට්ටො නාමාති අත්ථො. **විජානන්තො විවට්ටතීති චිත්තවිවට්ටොති** යස්මා යොගී නෙක්ඛම්මාදිවසෙන චිත්තාධිට්ඨානෙන විජානන්තො තංසම්පයුත්තඤාණෙන කාමච්ඡන්දාදිතො විවට්ටති, තස්මා තං ඤාණං චිත්තවිවට්ටො නාමාති අත්ථො. **ඤාණං කරොන්තො විවට්ටතීති ඤාණවිවට්ටොති** යස්මා යොගී ඡබ්බිධං අජ්ඣත්තිකායතනං අනත්තානුපස්සනාඤාණෙන සුඤ්ඤතො විදිතං කරොන්තො තෙනෙව ඤාණෙන දිට්ඨාභිනිවෙසතො විවට්ටති, තස්මා තං ඤාණං ඤාණවිවට්ටො නාමාති අත්ථො. **වොසජ්ජන්තො විවට්ටතීති විමොක්ඛවිවට්ටොති** යස්මා යොගී නෙක්ඛම්මාදීහි කාමච්ඡන්දාදීනි වොසජ්ජන්තො තංසම්පයුත්තඤාණෙන කාමච්ඡන්දාදිතො විවට්ටති, තස්මා තං ඤාණං විමොක්ඛවිවට්ටො නාමාති අත්ථො. **තථට්ඨෙ විවට්ටතීති සච්චවිවට්ටොති** යස්මා යොගී චතුබ්බිධෙ තථට්ඨෙ දුභතො වුට්ඨානවසෙන විවට්ටති, තස්මා මග්ගඤාණං සච්චවිවට්ටො නාමාති අත්ථො. මග්ගඤාණමෙව වා තථට්ඨෙ දුභතො වුට්ඨානභාවෙන විවට්ටතීති සච්චවිවට්ටොති අත්ථො.

යත්ථ සඤ්ඤාවිවට්ටොතිආදි සච්චවිවට්ටඤාණනිද්දෙසෙ වුත්තත්තා සච්චවිවට්ටඤාණක්ඛණමෙව සන්ධාය වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. මග්ගක්ඛණෙයෙව හි සබ්බානි යුජ්ජන්ති. කථං? ඤාණවිවට්ටෙ ඤාණඤ්හි වජ්ජෙත්වා සෙසෙසු අරියමග්ගො සරූපෙනෙව ආගතො. විපස්සනාකිච්චස්ස පන මග්ගෙනෙව සිජ්ඣනතො විපස්සනාකිච්චසිද්ධිවසෙන ඤාණවිවට්ටඤාණම්පි මග්ගක්ඛණෙ යුජ්ජති. මග්ගඤාණෙනෙව වා ''චක්ඛු සුඤ්ඤ''න්තිආදි කිච්චවසෙන පටිවිද්ධමෙව හොතීති මග්ගක්ඛණෙ තං ඤාණං වත්තුං යුජ්ජතියෙව. අත්ථයොජනා පනෙත්ථ ''යත්ථ මග්ගක්ඛණෙ සඤ්ඤාවිවට්ටො, තත්ථ චෙතොවිවට්ටො. යත්ථ මග්ගක්ඛණෙ චෙතොවිවට්ටො, තත්ථ සඤ්ඤාවිවට්ටො''ති එවමාදිනා නයෙන සබ්බසංසන්දනෙසු යොජනා කාතබ්බා. අථ වා සඤ්ඤාවිවට්ටචෙතොවිවට්ටචිත්තවිවට්ටවිමොක්ඛවිවට්ටෙසු චතුන්නං අරියමග්ගානං ආගතත්තා සච්චවිවට්ටො ආගතොයෙව හොති. ඤාණවිවට්ටො ච සච්චවිවට්ටෙනෙව කිච්චවසෙන සිද්ධො හොති. සඤ්ඤාචෙතොචිත්තවිමොක්ඛවිවට්ටෙස්වෙව ච පෙය්‍යාලෙ විත්ථාරියමානෙ ''අනත්තානුපස්සනාධිපතත්තා පඤ්ඤා අභිනිවෙසතො සඤ්ඤාය විවට්ටතීති අධිපතත්තා පඤ්ඤා සඤ්ඤාවිවට්ටෙ ඤාණ''න්ති ච,

‘‘අභිනිවෙසො නානත්තං, අනත්තානුපස්සනා එකත්තං. අනත්තානුපස්සනෙකත්තං චෙතයතො අභිනිවෙසතො චිත්තං විවට්ටතීති නානත්තෙ පඤ්ඤා චෙතොවිවට්ටෙ ඤාණ’’න්ති ච, ‘‘අභිනිවෙසං පජහන්තො අනත්තානුපස්සනාවසෙන චිත්තං අධිට්ඨාතීති අධිට්ඨානෙ පඤ්ඤා චිත්තවිවට්ටෙ ඤාණ’’න්ති ච, ‘‘අනත්තානුපස්සනාය අභිනිවෙසං වොසජ්ජතීති වොසග්ගෙ පඤ්ඤා විමොක්ඛවිවට්ටෙ ඤාණ’’න්ති ච පාඨසම්භවතො ඤාණවිවට්ටෙ ඤාණම්පි තෙසු ආගතමෙව හොති. ඤාණවිවට්ටෙ ච අනත්තානුපස්සනාය වුට්ඨාය අරියමග්ගං පටිලද්ධස්ස කිච්චවසෙන ‘‘චක්ඛු සුඤ්ඤං අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා’’තිආදියුජ්ජනතො සච්චවිවට්ටො ලබ්භති, තස්මා එකෙකස්මිං විවට්ටෙ සෙසා පඤ්ච පඤ්ච විවට්ටා ලබ්භන්ති. තස්මා එවං ‘‘යත්ථ සඤ්ඤාවිවට්ටො, තත්ථ චෙතොවිවට්ටො’’තිආදිකානි සංසන්දනානි වුත්තානීති වෙදිතබ්බං.

විවට්ටඤාණඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

50. ඉද්ධිවිධඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

101. ඉද්ධිවිධඤාණනිද්දෙසං **ඉධ භික්ඛූති** ඉමස්මිං සාසනෙ භික්ඛු. **ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරසමන්නාගත**න්ති එත්ථ ඡන්දහෙතුකො සමාධි, ඡන්දාධිකො වා සමාධි ඡන්දසමාධි, කත්තුකම්‍යතාඡන්දං අධිපතිං කරිත්වා පටිලද්ධසමාධිස්සෙතං අධිවචනං. පධානභූතා සඞ්ඛාරා පධානසඞ්ඛාරා, චතුකිච්චසාධකස්ස සම්මප්පධානවීරියස්සෙතං අධිවචනං. චතුකිච්චසාධනවසෙන බහුවචනං කතං. **සමන්නාගත**න්ති ඡන්දසමාධිනා ච පධානසඞ්ඛාරෙහි ච උපෙතං. **ඉද්ධිපාද**න්ති නිප්ඵත්තිපරියායෙන වා ඉජ්ඣනට්ඨෙන, ඉජ්ඣන්ති එතාය සත්තා ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා හොන්තීති ඉමිනා වා පරියායෙන ඉද්ධීති සඞ්ඛං ගතානං උපචාරජ්ඣානාදිකුසලචිත්තසම්පයුත්තානං ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරානං අධිට්ඨානට්ඨෙන පාදභූතං සෙසචිත්තචෙතසිකරාසින්ති අත්ථො. වුත්තඤ්හි ඉද්ධිපාදවිභඞ්ගෙ සුත්තන්තභාජනීයෙ ‘‘ඉද්ධිපාදොති තථාභූතස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො…පෙ…. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො’’ති (විභ. 434). අභිධම්මභාජනීයෙ ච ‘‘ඉද්ධිපාදොති තථාභූතස්ස ඵස්සො වෙදනා…පෙ…. පග්ගාහො අවික්ඛෙපො’’ති (විභ. 447) වුත්තං. තස්මා ‘‘සෙසචිත්තචෙතසිකරාසි’’න්ති එත්ථ? ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරෙසු එකෙකං ඉද්ධිං කත්වා ද්වීහි ද්වීහි සහ සෙසවචනං කතන්ති වෙදිතබ්බං. එවඤ්හි චත්තාරො ඛන්ධා සබ්බෙ ච ඵස්සාදයො ධම්මා සඞ්ගහිතා හොන්ති. ඉමිනා නයෙන සෙසෙසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. යථෙව හි ඡන්දං අධිපතිං කරිත්වා පටිලද්ධසමාධි ඡන්දසමාධීති වුත්තො, එවං වීරියං චිත්තං වීමංසං අධිපතිං කරිත්වා පටිලද්ධසමාධි වීමංසාසමාධීති වුච්චති. එවමෙකෙකස්මිං ඉද්ධිපාදෙ ඡන්දාදයො වීරියාදයො චිත්තාදයො වීමංසාදයොති තයො තයො ධම්මා ඉද්ධීපි හොන්ති ඉද්ධිපාදාපි, සෙසා පන සම්පයුත්තකා චත්තාරො

ඛන්ධා ඉද්ධිපාදායෙව. යස්මා වා ඉමෙ තයො තයො ධම්මා සම්පයුත්තකෙහි චතූහි ඛන්ධෙහි සද්ධිංයෙව ඉජ්ඣන්ති, න විනා තෙහි, තස්මා තෙන පරියායෙන සබ්බෙ චත්තාරොපි ඛන්ධා ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධි නාම හොන්ති, පතිට්ඨට්ඨෙන පාදා නාමාතිපි වෙදිතබ්බං.

වීරියසමාධිපධානසඞ්ඛාරසමන්නාගතන්ති එත්ථ පන වීරියන්ති ච පධානසඞ්ඛාරොති ච එකොයෙව. කස්මා ද්විධා වුත්තන්ති චෙ? වීරියස්ස අධිපතිභාවදස්සනවසෙනෙත්ථ පඨමං වීරියග්ගහණං කතං, තස්සෙව චතුකිච්චසාධකත්තදස්සනත්ථං පධානසඞ්ඛාරවචනං කතං. එවං ද්විධා වුත්තත්තා එව චෙත්ථාපි තයො තයො ධම්මාති වුත්තං. කෙචි පන ''විභඞ්ගෙ 'ඉද්ධීති යා තෙසං තෙසං ධම්මානං ඉද්ධි සමිද්ධි ඉජ්ඣනා සමිජ්ඣනා'ති (විභ. 434) වුත්තත්තා ඉද්ධි නාම අනිප්ඵන්නා, ඉද්ධිපාදො නිප්ඵන්නො''ති වදන්ති. ඉධ පන ඉද්ධිපි ඉද්ධිපාදොපි නිප්ඵන්නො ලක්ඛණබ්භාහතොති සන්නිට්ඨානං කතං. ඉද්ධි සමිද්ධීතිආදීහි ඉජ්ඣනාකාරෙන ධම්මා එව වුත්තාති වෙදිතබ්බං.

භාවෙතීති ආසෙවති. සුත්තන්තභාජනීයෙ (විභ. 431 ආදයො) විය ඉධාපි ඉද්ධිපාදභාවනා ලොකියා එව. තස්මා ඉද්ධිවිධං තාව සම්පාදෙතුකාමො ලොකියං ඉද්ධිපාදං භාවෙන්තො පථවීකසිණාදීසු අට්ඨසු කසිණෙසු අධිකතවසිප්පත්තඅට්ඨසමාපත්තිකො කසිණානුලොමතො කසිණපටිලොමතො කසිණානුලොමපටිලොමතො ඣානානුලොමතො ඣානපටිලොමතො ඣානානුලොමපටිලොමතො ඣානුක්කන්තිකතො කසිණුක්කන්තිකතො ඣානකසිණුක්කන්තිකතො අඞ්ගසඞ්කන්තිකතො ආරම්මණසඞ්කන්තිකතො අඞ්ගාරම්මණසඞ්කන්තිකතො අඞ්ගවවත්ථානතො ආරම්මණවවත්ථානතොති ඉමෙහි චුද්දසහි ආකාරෙහි චිත්තං පරිදමෙත්වා ඡන්දසීසවීරියසීසචිත්තසීසවීමංසාසීසවසෙන පුනප්පුනං ඣානං සමාපජ්ජති. අඞ්ගාරම්මණවවත්ථානම්පි කෙචි ඉච්ඡන්ති. පුබ්බහෙතුසම්පන්නෙන පන කසිණෙසු චතුක්කජ්ඣානමත්තෙ චිණ්ණවසිනාපි කාතුං වට්ටතීති තං තං ඉද්ධිපාදං සමාධිං භාවෙන්තො ''අනුප්පන්නානං පාපකානං අකුසලානං ධම්මානං අනුප්පාදායා''තිආදිකං (විභ. 432) චතුප්පකාරං වීරියං අධිට්ඨාති, තස්ස ච හානිවුද්ධියො ඤත්වා වීරියසමතං අධිට්ඨාති. සො එවං චතූසු ඉද්ධිපාදෙසු චිත්තං පරිභාවෙත්වා ඉද්ධිවිධං සම්පාදෙති.

සො ඉමෙසු චතූසු ඉද්ධිපාදෙසූතිආදීසු **සොති** සො භාවිතචතුරිද්ධිපාදො භික්ඛු. **චතූසු ඉද්ධිපාදෙසු චිත්තං පරිභාවෙතීති** පුනප්පුනං ඡන්දාදීසු එකෙකං අධිපතිං කත්වා ඣානසමාපජ්ජනවසෙන තෙසු චිත්තං පරිභාවෙති නාම, ඡන්දාදිවාසනං ගාහාපෙතීති අත්ථො. **පරිදමෙතීති** නිබ්බිසෙවනං කරොති. පුරිමං පච්ඡිමස්ස කාරණවචනං. පරිභාවිතඤ්හි චිත්තං පරිදමිතං හොතීති. **මුදුං කරොතීති** තථා දන්තං චිත්තං වසිප්පත්තං කරොති. වසෙ

වත්තමානඤ්හි චිත්තං ‘‘මුදූ’’ති වුච්චති. **කම්මනියන්ති** කම්මක්ඛමං කම්මයොග්ගං කරොති. මුදු හි චිත්තං කම්මනියං හොති සුධන්තමිව සුවණ්ණං, ඉධ පන ඉද්ධිවිධකම්මක්ඛමං. **සොති** සො පරිභාවිතචිත්තො භික්ඛු. **කායම්පි චිත්තෙ සමොදහතී**තිආදි ඉද්ධිකරණකාලෙ යථාසුඛං චිත්තචාරස්ස ඉජ්ඣනත්ථං යොගවිධානං දස්සෙතුං වුත්තං. තත්ථ **කායම්පි චිත්තෙ සමොදහතීති** අත්තනො කරජකායම්පි පාදකජ්ඣානචිත්තෙ සමොදහති පවෙසෙති ආරොපෙති, කායං චිත්තානුගතිකං කරොතීති අත්ථො. එවං කරණං අදිස්සමානෙන කායෙන ගමනස්ස උපකාරාය හොති. **චිත්තම්පි කායෙ සමොදහතීති** පාදකජ්ඣානචිත්තං අත්තනො කරජකායෙ සමොදහති ආරොපෙති, චිත්තම්පි කායානුගතිකං කරොතීති අත්ථො. එවං කරණං දිස්සමානෙන කායෙන ගමනස්ස උපකාරාය හොති. සමාදහතීතිපි පාඨො, පතිට්ඨාපෙතීති අත්ථො. **කායවසෙන චිත්තං පරිණාමෙතීති** පාදකජ්ඣානචිත්තං ගහෙත්වා කරජකායෙ ආරොපෙති කායානුගතිකං කරොති, ඉදං චිත්තං කායෙ සමොදහනස්ස වෙවචනං. **චිත්තවසෙන කායං පරිණාමෙතීති** කරජකායං ගහෙත්වා පාදකජ්ඣානචිත්තෙ ආරොපෙති, චිත්තානුගතිකං කරොති, ඉදං කායං චිත්තෙ සමොදහනස්ස වෙවචනං. **අධිට්ඨාතීති** ‘‘එවං හොතූ’’ති අධිට්ඨාති. සමොදහනස්ස අත්ථවිවරණත්ථං පරිණාමො වුත්තො, පරිණාමස්ස අත්ථවිවරණත්ථං අධිට්ඨානං වුත්තං. යස්මා සමොදහතීති මූලපදං, පරිණාමෙති අධිට්ඨාතීති තස්ස අත්ථනිද්දෙසපදානි, තස්මා තෙසං ද්වින්නංයෙව පදානං වසෙන පරිණාමෙත්වාති අධිට්ඨහිත්වාති වුත්තං, න වුත්තං සමොදහිත්වාති.

සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලහුසඤ්ඤඤ්ච කායෙ ඔක්කමිත්වා විහරතීති චතුත්ථජ්ඣානෙන සහජාතසුඛසඤ්ඤඤ්ච ලහුසඤ්ඤඤ්ච සමාපජ්ජනවසෙන කරජකායෙ ඔක්කමිත්වා පවෙසෙත්වා විහරති. තාය සඤ්ඤාය ඔක්කන්තකායස්ස පනස්ස කරජකායොපි තූලපිචු විය ලහුකො හොති. **සොති** සො කතයොගවිධානො භික්ඛු. **තථාභාවිතෙන චිත්තෙනාති** ඉත්ථම්භූතලක්ඛණෙ කරණවචනං, හෙතුඅත්ථෙ වා, තථාභාවිතෙන චිත්තෙන හෙතුභූතෙනාති අත්ථො. **පරිසුද්ධෙනාති** උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිභාවතො පරිසුද්ධෙන. පරිසුද්ධත්තායෙව **පරියොදාතෙන,** පභස්සරෙනාති අත්ථො. **ඉද්ධිවිධඤාණායාති** ඉද්ධිකොට්ඨාසෙ, ඉද්ධිවිකප්පෙ වා ඤාණත්ථාය. **චිත්තං අභිනීහරතීති** සො භික්ඛු වුත්තප්පකාරවසෙන තස්මිං චිත්තෙ අභිඤ්ඤාපාදකෙ ජාතෙ ඉද්ධිවිධඤාණාධිගමත්ථාය පරිකම්මචිත්තං අභිනීහරති, කසිණාරම්මණතො අපනෙත්වා ඉද්ධිවිධාභිමුඛං පෙසෙති. **අභිනින්නාමෙතීති** අධිගන්තබ්බඉද්ධිපොණං ඉද්ධිපබ්භාරං කරොති. **සොති** සො එවං කතචිත්තාභිනීහාරො භික්ඛු. **අනෙකවිහිතන්ති** අනෙකවිධං නානප්පකාරකං. **ඉද්ධිවිධන්ති** ඉද්ධිකොට්ඨාසං, ඉද්ධිවිකප්පං වා. **පච්චනුභොතීති** පච්චනුභවති, ඵස්සෙති සච්ඡිකරොති පාපුණාතීති අත්ථො.

102. ඉදානිස්ස අනෙකවිහිතභාවං දස්සෙන්තො **එකොපි හුත්වා**තිආදිමාහ. තත්ථ **එකොපි හුත්වා**ති ඉද්ධිකරණතො පුබ්බෙ පකතියා එකොපි හුත්වා. **බහුධා හොතී**ති බහූනං සන්තිකෙ චඞ්කමිතුකාමො වා, සජ්ඣායං වා කත්තුකාමො, පඤ්හං වා පුච්ඡිතුකාමො හුත්වා සතම්පි සහස්සම්පි හොති. කථං පනායමෙවං හොති? ඉද්ධියා භූමිපාදපදමූලභූතෙ ධම්මෙ සම්පාදෙත්වා අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය සචෙ සතං ඉච්ඡති, ''සතං හොමි සතං හොමී''ති පරිකම්මං කත්වා පුන පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අධිට්ඨාති. අධිට්ඨානචිත්තෙන සහෙව සතං හොති. සහස්සාදීසුපි එසෙව නයො. සචෙ එවං න ඉජ්ඣති, පුන පරිකම්මං කත්වා දුතියම්පි සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අධිට්ඨාතබ්බං. සංයුත්තට්ඨකථායඤ්හි ''එකවාරං ද්වෙවාරං සමාපජ්ජිතුං වට්ටතී''ති වුත්තං. තත්ථ පාදකජ්ඣානචිත්තං නිමිත්තාරම්මණං, පරිකම්මචිත්තානි සතාරම්මණානි වා සහස්සාරම්මණානි වා. තානි ච ඛො වණ්ණවසෙනෙව, නො පණ්ණත්තිවසෙන. අධිට්ඨානචිත්තම්පි තථෙව සතාරම්මණං වා සහස්සාරම්මණං වා, තං පඨමප්පනාචිත්තමිව ගොත්‍රභුඅනන්තරං එකමෙව උප්පජ්ජති රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානිකං. තත්ථ යෙ තෙ බහූ නිම්මිතා, තෙ අනියමෙත්වා නිම්මිතත්තා ඉද්ධිමතා සදිසාව හොන්ති. ඨානනිසජ්ජාදීසු වා භාසිතතුණ්හීභාවාදීසු වා යං යං ඉද්ධිමා කරොති, තංතදෙව කරොන්ති. සචෙ පන නානාවණ්ණෙ කාතුකාමො හොති, කෙචි පඨමවයෙ කෙචි මජ්ඣිමවයෙ කෙචි පච්ඡිමවයෙ, තථා දීඝකෙසෙ උපඩ්ඪමුණ්ඩමුණ්ඩෙ මිස්සකකෙසෙ උපඩ්ඪරත්තචීවරෙ පණ්ඩුකචීවරෙ පදභාණධම්මකථාසරභඤ්ඤපඤ්හපුච්ඡනපඤ්හවිස්සජ්ජනරජනපචනචීවරසිබ්බනධොවනාදීනි කරොන්තෙ, අපරෙපි වා නානප්පකාරකෙ කාතුකාමො හොති, තෙන පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය ''එත්තකා භික්ඛූ පඨමවයා හොන්තූ''තිආදිනා නයෙන පරිකම්මං කත්වා පුන සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අධිට්ඨාතබ්බං. අධිට්ඨානචිත්තෙන සද්ධිං ඉච්ඡිතප්පකාරායෙව හොන්තීති. එස නයො ''බහුධාපි හුත්වා එකො හොතී''තිආදීසු. අයං පන විසෙසො – ඉමිනා හි භික්ඛුනා එවං බහුභාවං නිම්මිනිත්වා පුන ''එකොව හුත්වා චඞ්කමිස්සාමි, සජ්ඣායං කරිස්සාමි, පඤ්හං පුච්ඡිස්සාමී''ති චින්තෙත්වා වා ''අයං විහාරො අප්පභික්ඛුකො, සචෙ කෙචි ආගමිස්සන්ති, කුතො ඉමෙ එත්තකා එකසදිසා භික්ඛූ අද්ධා ථෙරස්ස එසානුභාවොති මං ජානිස්සන්තී''ති අප්පිච්ඡතාය වා අන්තරාව ''එකො හොමී''ති ඉච්ඡන්තෙන පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ''එකො හොමී''ති පරිකම්මං කත්වා පුන සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ''එකො හොමී''ති අධිට්ඨාතබ්බං. අධිට්ඨානචිත්තෙන සද්ධිංයෙව එකො හොති. එවං අකරොන්තො පන යථාපරිච්ඡින්නකාලවසෙන සයමෙව එකො හොති.

ආවිභාවන්ති පාකටභාවං කරොතීති අත්ථො. **තිරොභාවන්ති** පටිච්ඡන්නභාවං කරොතීති අත්ථො. ආවිභාවං පච්චනුභොති, තිරොභාවං පච්චනුභොතීති පුරිමෙන වා සම්බන්ධො. තත්‍රායං ඉද්ධිමා ආවිභාවං

කත්තුකාමො අන්ධකාරං වා ආලොකං කරොති, පටිච්ඡන්නං වා විවටං කරොති, අනාපාථං වා ආපාථං කරොති. කථං? අයඤ්හි යථා පටිච්ඡන්නොපි දූරෙ ඨිතොපි වා දිස්සති, එවං අත්තානං වා පරං වා කත්තුකාමො පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය ''ඉදං අන්ධකාරං ආලොකජාතං හොතූ''ති වා, ''ඉදං පටිච්ඡන්නං විවටං හොතූ''ති වා, ''ඉදං අනාපාථං ආපාථං හොතූ''ති වා ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා වුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාති. සහ අධිට්ඨානා යථාධිට්ඨිතමෙව හොති. පරෙ දූරෙ ඨිතාපි පස්සන්ති, සයම්පි පස්සිතුකාමො පස්සති. තිරොභාවං කත්තුකාමො පන ආලොකං වා අන්ධකාරං කරොති, අප්පටිච්ඡන්නං වා පටිච්ඡන්නං, ආපාථං වා අනාපාථං කරොති. කථං? අයඤ්හි යථා අප්පටිච්ඡන්නොපි සමීපෙ ඨිතොපි වා න දිස්සති, එවං අත්තානං වා පරං වා කත්තුකාමො පාදකජ්ඣානා වුට්ඨහිත්වා ''ඉදං ආලොකට්ඨානං අන්ධකාරං හොතූ''ති වා, ''ඉදං අප්පටිච්ඡන්නං පටිච්ඡන්නං හොතූ''ති වා, ''ඉදං ආපාථං අනාපාථං හොතූ''ති වා ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා වුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාති. සහ අධිට්ඨානා යථාධිට්ඨිතමෙව හොති. පරෙ සමීපෙ ඨිතාපි න පස්සන්ති, සයම්පි අපස්සිතුකාමො න පස්සති. අපිච සබ්බම්පි පාකටපාටිහාරියං ආවිභාවො නාම, අපාකටපාටිහාරියං තිරොභාවො නාම. තත්ථ පාකටපාටිහාරියෙ ඉද්ධිපි පඤ්ඤායති ඉද්ධිමාපි. තං යමකපාටිහාරියෙන දීපෙතබ්බං. අපාකටපාටිහාරියෙ ඉද්ධියෙව පඤ්ඤායති, න ඉද්ධිමා. තං මහකසුත්තෙන (සං. නි. 4.346) ච බ්‍රහ්මනිමන්තනිකසුත්තෙන (ම. නි. 1.501 ආදයො) ච දීපෙතබ්බං.

තිරොකුට්ටන්ති පරකුට්ටං, කුට්ටස්ස පරභාගන්ති වුත්තං හොති. එස නයො **තිරොපාකාරතිරොපබ්බතෙසු. කුට්ටොති** ච ගෙහභිත්ති. **පාකාරොති** ගෙහවිහාරගාමාදීනං පරික්ඛෙපපාකාරො. **පබ්බතොති** පංසුපබ්බතො වා පාසාණපබ්බතො වා. **අසජ්ජමානොති** අලග්ගමානො. **සෙය්‍යථාපි ආකාසෙති** ආකාසෙ විය. එවං ගන්තුකාමෙන පන ආකාසකසිණං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය කුට්ටං වා පාකාරං වා පබ්බතං වා ආවජ්ජිත්වා කතපරිකම්මෙන ''ආකාසො හොතූ''ති අධිට්ඨාතබ්බො, ආකාසොව හොති. අධො ඔතරිතුකාමස්ස, උද්ධං වා ආරොහිතුකාමස්ස සුසිරො හොති, විනිවිජ්ඣිත්වා ගන්තුකාමස්ස ඡිද්දො. සො තත්ථ අසජ්ජමානො ගච්ඡති. සචෙ පනස්ස භික්ඛුනො අධිට්ඨහිත්වා ගච්ඡන්තස්ස අන්තරා පබ්බතො වා රුක්ඛො වා උට්ඨෙති, කිං පුන සමාපජ්ජිත්වා අධිට්ඨාතබ්බන්ති? දොසො නත්ථි. පුන සමාපජ්ජිත්වා අධිට්ඨානඤ්හි උපජ්ඣායස්ස සන්තිකෙ නිස්සයග්ගහණසදිසං හොති. ඉමිනා පන භික්ඛුනා ''ආකාසො හොතූ''ති අධිට්ඨිතත්තා ආකාසො හොතියෙව. පුරිමාධිට්ඨානබලෙනෙව චස්ස අන්තරා අඤ්ඤො පබ්බතො වා රුක්ඛො වා උතුමයො උට්ඨහිස්සතීති අට්ඨානමෙතං. අඤ්ඤෙන ඉද්ධිමතා නිම්මිතෙ පන පඨමං නිම්මානං බලවං හොති. ඉතරෙන තස්ස උද්ධං වා අධො වා ගන්තබ්බං.

පථවියාපි උම්මුජ්ජනිමුජ්ජන්ති එත්ථ **උම්මුජ්ජන්ති** උට්ඨානං, **නිමුජ්ජන්ති** සංසීදනං, උම්මුජ්ජඤ්ච නිමුජ්ජඤ්ච උම්මුජ්ජනිමුජ්ජං. එවං කත්තුකාමෙන පන ආපොකසිණං සමාපජ්ජිත්වා උට්ඨාය ''එත්තකෙ ඨානෙ පථවී උදකං හොතූ''ති පරිච්ඡින්දිත්වා පරිකම්මං කත්වා වුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාතබ්බං. සහ අධිට්ඨානා යථාපරිච්ඡින්නෙ ඨානෙ පථවී උදකමෙව හොති. සො තත්ථ උම්මුජ්ජනිමුජ්ජං කරොති සෙය්‍යථාපි උදකෙ. න කෙවලඤ්ච උම්මුජ්ජනිමුජ්ජමෙව, න්හානපානමුඛධොවනභණ්ඩකධොවනාදීසු යං යං ඉච්ඡති, තං තං කරොති. න කෙවලඤ්ච උදකමෙව කරොති, සප්පිතෙලමධුඵාණිතාදීසුපි යං යං ඉච්ඡති, තං තං ''ඉදඤ්චිදඤ්ච එත්තකං හොතූ''ති ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා අධිට්ඨහන්තස්ස යථාධිට්ඨිතමෙව හොති. උද්ධරිත්වා භාජනගතං කරොන්තස්ස සප්පි සප්පියෙව හොති, තෙලාදීනි තෙලාදීනියෙව, උදකං උදකමෙව. සො තත්ථ තෙමිතුකාමොව තෙමෙති, න තෙමිතුකාමො න තෙමෙති. තස්සෙව ච සා පථවී උදකං හොති, සෙසජනස්ස පථවීයෙව. තත්ථ මනුස්සා පත්තිකාපි ගච්ඡන්ති, යානාදීහිපි ගච්ඡන්ති, කසිකම්මාදීනිපි කරොන්තියෙව. සචෙ පනායං ''තෙසම්පි උදකං හොතූ''ති ඉච්ඡති, හොතියෙව. පරිච්ඡින්නකාලං පන අතික්කමිත්වා යං පකතියා ඝටතළාකාදීසු උදකං, තං ඨපෙත්වා අවසෙසං පරිච්ඡින්නට්ඨානං පථවීයෙව හොති.

උදකෙපි අභිජ්ජමානෙ ගච්ඡතීති එත්ථ යං උදකං අක්කමිත්වා සංසීදති, තං භිජ්ජමානන්ති වුච්චති, විපරීතං අභිජ්ජමානං. එවං ගන්තුකාමෙන පන පථවීකසිණං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ''එත්තකෙ ඨානෙ උදකං පථවී හොතූ''ති පරිච්ඡින්දිත්වා පරිකම්මං කත්වා වුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාතබ්බං. සහ අධිට්ඨානා යථාපරිච්ඡින්නට්ඨානෙ උදකං පථවීයෙව හොති. සො තත්ථ ගච්ඡති සෙය්‍යථාපි පථවියං. න කෙවලඤ්ච ගච්ඡති, යං යං ඉරියාපථං ඉච්ඡති, තං තං කප්පෙති. න කෙවලඤ්ච පථවිමෙව කරොති, මණිසුවණ්ණපබ්බතරුක්ඛාදීසුපි යං යං ඉච්ඡති, තං තං වුත්තනයෙනෙව ආවජ්ජිත්වා අධිට්ඨාති, යථාධිට්ඨිතමෙව හොති. තස්සෙව ච තං උදකං පථවී හොති, සෙසජනස්ස උදකමෙව. මච්ඡකච්ඡපා ච උදකකාකාදයො ච යථාරුචි විචරන්ති. සචෙ පනායං අඤ්ඤෙසම්පි මනුස්සානං තං පථවිං කාතුං ඉච්ඡති, කරොතියෙව. යථාපරිච්ඡින්නකාලාතික්කමෙන පන උදකමෙව හොති.

ආකාසෙපි පල්ලඞ්කෙන කමතීති අන්තලික්ඛෙ සමන්තතො ඌරුබද්ධාසනෙන ගච්ඡති. **පක්ඛී සකුණොති** පක්ඛෙහි යුත්තො සකුණො, න අපරිපුණ්ණපක්ඛො ලූනපක්ඛො වා. තාදිසො හි ආකාසෙ ගන්තුං න සක්කොති. එවමාකාසෙ ගන්තුකාමෙන පන පථවීකසිණං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය සචෙ නිසින්නො ගන්තුමිච්ඡති, පල්ලඞ්කප්පමාණං ඨානං පරිච්ඡින්දිත්වා පරිකම්මං කත්වා වුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාතබ්බං. සචෙ නිපන්නො ගන්තුකාමො හොති, මඤ්චප්පමාණං, සචෙ පදසා ගන්තුකාමො හොති, මග්ගප්පමාණන්ති එවං යථානුරූපං ඨානං පරිච්ඡින්දිත්වා

වුත්තනයෙනෙව ‘‘පථවී හොතූ’’ති අධිට්ඨාතබ්බං. සහ අධිට්ඨානා පථවීයෙව හොති. ආකාසෙ ගන්තුකාමෙන ච භික්ඛුනා දිබ්බචක්ඛුලාභිනාපි භවිතබ්බං. කස්මා? යස්මා අන්තරා උතුසමුට්ඨානා වා පබ්බතරුක්ඛාදයො හොන්ති, නාගසුපණ්ණාදයො වා උසූයන්තා මාපෙන්ති, තෙසං දස්සනත්ථං. තෙ පන දිස්වා කිං කාතබ්බන්ති? පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ‘‘ආකාසො හොතූ’’ති පරිකම්මං කත්වා අධිට්ඨාතබ්බං. අපිච ඔකාසෙ ඔරොහණත්ථම්පි ඉමිනා දිබ්බචක්ඛුලාභිනා භවිතබ්බං. අයඤ්හි සචෙ අනොකාසෙ න්හානතිත්ථෙ වා ගාමද්වාරෙ වා ඔරොහති, මහාජනස්ස පාකටො හොති, තස්මා දිබ්බචක්ඛුනා පස්සිත්වා අනොකාසං වජ්ජෙත්වා ඔකාසෙ ඔතරතීති.

ඉමෙපි චන්දිමසූරියෙ එවංමහිද්ධිකෙ එවංමහානුභාවෙති එත්ථ චන්දිමසූරියානං ද්වාචත්තාලීසයොජනසහස්සොපරි චරණෙන මහිද්ධිකතා, තීසු දීපෙසු එකක්ඛණෙ ආලොකකරණෙන මහානුභාවතා වෙදිතබ්බා, එවං උපරිචරණආලොකඵරණෙහි වා මහිද්ධිකෙ, තෙනෙව මහිද්ධිකත්තෙන මහානුභාවෙ. **පරාමසතීති** පරිග්ගණ්හාති, එකදෙසෙ වා ඵුසති. **පරිමජ්ජතීති** සමන්තතො ආදාසතලං විය පරිමජ්ජති. අයං පනස්ස ඉද්ධි අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානවසෙනෙව ඉජ්ඣති, නත්ථෙත්ථ කසිණසමාපත්තිනියමො. ස්වායං යදි ඉච්ඡති ගන්ත්වා පරාමසිතුං, ගන්ත්වා පරාමසති. සචෙ පන ඉධෙව නිසින්නකො වා නිපන්නකො වා පරාමසිතුකාමො හොති, ‘‘හත්ථපාසෙ හොතූ’’ති අධිට්ඨාති. අධිට්ඨානබලෙන වණ්ටා මුත්තතාලඵලං විය ආගන්ත්වා හත්ථපාසෙ ඨිතෙ වා පරාමසති, හත්ථං වා වඩ්ඪෙත්වා පරාමසති. හත්ථං වඩ්ඪෙන්තස්ස පන කිං උපාදින්නකං වඩ්ඪති අනුපාදින්නකං වාති? උපාදින්නකං නිස්සාය අනුපාදින්නකං වඩ්ඪති. යො එවං කත්වා න කෙවලං චන්දිමසූරියෙ පරාමසති, සචෙ ඉච්ඡති, පාදකථලිකං කත්වා පාදෙ ඨපෙති, පීඨං කත්වා නිසීදති, මඤ්චං කත්වා නිපජ්ජති, අපස්සෙනඵලකං කත්වා අපස්සයති. යථා එකො, එවං අපරොපි. අනෙකෙසුපි හි භික්ඛුසතසහස්සෙසු එවං කරොන්තෙසු තෙසඤ්ච එකමෙකස්ස තථෙව ඉජ්ඣති. චන්දිමසූරියානඤ්ච ගමනම්පි ආලොකකරණම්පි තථෙව හොති. යථා හි පාතිසහස්සෙසු උදකපූරෙසු සබ්බපාතීසු චන්දමණ්ඩලානි දිස්සන්ති, පාකතිකමෙව චන්දස්ස ගමනං ආලොකකරණඤ්ච හොති, තථූපමමෙතං පාටිහාරියං. **යාව බ්‍රහ්මලොකාපි කායෙන වසං වත්තෙතීති** බ්‍රහ්මලොකං පරිච්ඡෙදං කත්වා එත්ථන්තරෙ අනෙකවිධං අභිඤ්ඤං කරොන්තො අත්තනො කායෙන වසං ඉස්සරියං වත්තෙති. විත්ථාරො පනෙත්ථ ඉද්ධිකථායං ආවිභවිස්සතීති.

ඉද්ධිවිධඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

51. සොතධාතුවිසුද්ධිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

103. සොතධාතුවිසුද්ධිඤාණනිද්දෙසෙ **දූරෙපි සද්දානන්**තිආදි දිබ්බසොතං උප්පාදෙතුකාමස්ස ආදිකම්මිකස්ස භික්ඛුනො උපායසන්දස්සනත්ථං වුත්තං. තත්ථ **දූරෙපි සද්දානං සද්දනිමිත්ත**න්ති දූරෙ සද්දානං අන්තරෙ සද්දං. සද්දොයෙව හි නිමිත්තකරණවසෙන සද්දනිමිත්තං. ''දූරෙ''ති වුත්තෙපි පකතිසොතස්ස ආපාථට්ඨානෙයෙව. **ඔළාරිකාන**න්ති ථූලානං. **සුඛුමාන**න්ති අණූනං. **සණ්හසණ්හාන**න්ති සණ්හතොපි සණ්හානං, අතිසණ්හානන්ති අත්ථො. එතෙන පරමසුඛුමා සද්දා වුත්තා හොන්ති. ඉමං ඤාණං උප්පාදෙතුකාමෙන ආදිකම්මිකෙන ඣායිනා අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය පරිකම්මසමාධිචිත්තෙන පඨමතරං පකතිසොතපථෙ දූරෙ ඔළාරිකො අරඤ්ඤෙ සීහාදීනං සද්දො ආවජ්ජිතබ්බො. විහාරෙ ඝණ්ඩිසද්දො භෙරිසද්දො සඞ්ඛසද්දො සාමණෙරදහරභික්ඛූනං සබ්බථාමෙන සජ්ඣායන්තානං සජ්ඣායනසද්දො පකතිකථං කථෙන්තානං ''කිං, භන්තෙ, කිං, ආවුසො''තිආදිසද්දො සකුණසද්දො වාතසද්දො පදසද්දො පක්කුථිතඋදකස්ස චිච්චිටායනසද්දො ආතපෙ සුස්සමානතාලපණ්ණසද්දො කුන්ථකිපිල්ලිකාදිසද්දොති එවං සබ්බොළාරිකතො පභුති යථාක්කමෙන සුඛුමසුඛුමසද්දා ආවජ්ජිතබ්බා.

එවං කරොන්තෙන ච පුරත්ථිමාදීසු දසසු දිසාසු කමෙන එකෙකිස්සා දිසාය සද්දනිමිත්තං වුත්තනයෙන මනසි කාතබ්බං. මනසි කරොන්තෙන ච යෙ සද්දා පකතිසොතස්ස සුය්‍යන්ති, තෙසු පකතිසොතමොධාය මනොද්වාරිකෙන චිත්තෙන මනසි කාතබ්බං. තස්ස තෙ සද්දා පකතිචිත්තස්සාපි පාකටා හොන්ති, පරිකම්මසමාධිචිත්තස්ස පන අතිවිය පාකටා හොන්ති. තස්සෙවං සද්දනිමිත්තං මනසිකරොතො ඉදානි දිබ්බසොතධාතු උප්පජ්ජිස්සතීති තෙසු සද්දෙසු අඤ්ඤතරං ආරම්මණං කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනං උප්පජ්ජති, තස්මිං නිරුද්ධෙ චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි ජවන්ති. යෙසං පුරිමානි තීණි චත්තාරි වා පරිකම්මොපචාරානුලොමගොත්‍රභුනාමකානි කාමාවචරානි, චතුත්ථං පඤ්චමං වා අප්පනාචිත්තං රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානිකං. තත්ථ යං තෙන අප්පනාචිත්තෙන සද්ධිං උප්පන්නං ඤාණං, අයං දිබ්බසොතධාතු. තං ථාමගතං කරොන්තෙන ''එත්ථන්තරෙ සද්දං සුණාමී''ති එකඞ්ගුලමත්තං පරිච්ඡින්දිත්වා වඩ්ඪෙතබ්බං, තතො ද්වඞ්ගුලචතුරඞ්ගුලඅට්ඨඞ්ගුලවිදත්ථිරතනඅන්තොගබ්භපමුඛ-පාසාදපරිවෙණසඞ්ඝාරාමගොචරගාමජනපදාදිවසෙන යාව චක්කවාළං, තතො වා භිය්‍යොපි පරිච්ඡින්දිත්වා පරිච්ඡින්දිත්වා වඩ්ඪෙතබ්බං. එවං අධිගතාභිඤ්ඤො එස පාදකජ්ඣානාරම්මණෙන ඵුට්ඨොකාසබ්භන්තරගතෙ සද්දෙ පුන පාදකජ්ඣානං අසමාපජ්ජිත්වාපි අභිඤ්ඤාඤාණෙන සුණාතියෙව. එවං සුණන්තො ච සචෙපි යාවබ්‍රහ්මලොකා සඞ්ඛභෙරිපණවාදිසද්දෙහි එකකොලාහලං හොති, පාටියෙක්කං

වවත්ථාපෙතුකාමතාය සති ‘‘අයං සඞ්ඛසද්දො, අයං භෙරිසද්දො’’ති වවත්ථාපෙතුං සක්කොතියෙව. අභිඤ්ඤාඤාණෙන සුතෙ සාත්ථකෙ සද්දෙ පච්ඡා කාමාවචරචිත්තෙන අත්ථං ජානාති. දිබ්බසොතං පකතිසොතවතොයෙව උප්පජ්ජති, නො බධිරස්ස. පච්ඡා පකතිසොතෙ විනට්ඨෙපි දිබ්බසොතං න විනස්සතීති වදන්ති.

සො දිබ්බාය සොතධාතුයාති එත්ථ දිබ්බසදිසත්තා දිබ්බා. දෙවානඤ්හි සුචරිතකම්මාභිනිබ්බත්තා පිත්තසෙම්හරුධිරාදීහි අපලිබුද්ධා උපක්කිලෙසවිමුත්තතාය දූරෙපි ආරම්මණසම්පටිච්ඡනසමත්ථා දිබ්බා පසාදසොතධාතු හොති. අයඤ්චාපි ඉමස්ස භික්ඛුනො වීරියභාවනාබලනිබ්බත්තා ඤාණසොතධාතු තාදිසායෙවාති දිබ්බසදිසත්තා දිබ්බා. අපිච දිබ්බවිහාරවසෙන පටිලද්ධත්තා, අත්තනා ච දිබ්බවිහාරසන්නිස්සිතත්තාපි දිබ්බා, සවනට්ඨෙන නිජ්ජීවට්ඨෙන ච සොතධාතු, සොතධාතුකිච්චකරණෙන ච සොතධාතු වියාතිපි සොතධාතු. තාය දිබ්බාය සොතධාතුයා. **විසුද්ධායාති** පරිසුද්ධාය නිරුපක්කිලෙසාය. **අතික්කන්තමානුසිකායාති** මනුස්සූපචාරං අතික්කමිත්වා සද්දසවනෙන මානුසිකං මංසසොතධාතුං අතික්කන්තාය වීතිවත්තිත්වා ඨිතාය. **උභො සද්දෙ සුණාතීති** ද්වෙ සද්දෙ සුණාති. කතමෙ ද්වෙ? **දිබ්බෙ ච මානුසෙ ච,** දෙවානඤ්ච මනුස්සානඤ්ච සද්දෙති වුත්තං හොති. එතෙන පදෙසපරියාදානං වෙදිතබ්බං. **යෙ දූරෙ සන්තිකෙ චාති** යෙ සද්දා දූරෙ පරචක්කවාළෙපි, යෙ ච සන්තිකෙ අන්තමසො සදෙහසන්නිස්සිතපාණකසද්දාපි, තෙ සුණාතීති වුත්තං හොති. එතෙන නිප්පදෙසපරියාදානං වෙදිතබ්බන්ති.

සොතධාතුවිසුද්ධිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

52. චෙතොපරියඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

104. චෙතොපරියඤාණනිද්දෙසෙ **සො එවං පජානාතීති** ඉදානි වත්තබ්බං විධානං උපදිසති. **ඉදං රූපං සොමනස්සින්ද්‍රියසමුට්ඨිතන්ති**ආදි ආදිකම්මිකෙන ඣායිනා පටිපජ්ජිතබ්බං විධානං. කථං? එතඤ්හි ඤාණං උප්පාදෙතුකාමෙන ඣායිනා පඨමං තාව දිබ්බචක්ඛුඤාණං උප්පාදෙතබ්බං. එතඤ්හි දිබ්බචක්ඛුවසෙන ඉජ්ඣති, තං එතස්ස පරිකම්මං. තස්මා තෙන භික්ඛුනා ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා දිබ්බෙන චක්ඛුනා පරස්ස හදයරූපං නිස්සාය වත්තමානස්ස ලොහිතස්ස වණ්ණං පස්සිත්වා පස්සිත්වා චිත්තං පරියෙසිතබ්බං. තඤ්හි ලොහිතං කුසලසොමනස්සෙ වත්තමානෙ රත්තං හොති නිග්‍රොධපක්කවණ්ණං, අකුසලසොමනස්සෙ වත්තමානෙ තදෙව ලුළිතං හොති, දොමනස්සෙ වත්තමානෙ කාළකං හොති ජම්බුපක්කවණ්ණං ලුළිතං. කුසලුපෙක්ඛාය වත්තමානාය පසන්නං හොති තිලතෙලවණ්ණං. අකුසලුපෙක්ඛාය වත්තමානාය තදෙව ලුළිතං හොති. තස්මා තෙන ‘‘ඉදං රූපං සොමනස්සින්ද්‍රියසමුට්ඨිතං, ඉදං රූපං දොමනස්සින්ද්‍රියසමුට්ඨිතං, ඉදං

රූපං උපෙක්ඛින්ද්‍රියසමුට්ඨිත''න්ති පරස්ස හදයලොහිතවණ්ණං පස්සිත්වා පස්සිත්වා චිත්තං පරියෙසන්තෙන චෙතොපරියඤාණං ථාමගතං කාතබ්බං. එවං ථාමගතෙ හි තස්මිං අනුක්කමෙන සබ්බම්පි කාමාවචරාදිභෙදං චිත්තං පජානාති චිත්තා චිත්තමෙව සඞ්කමන්තො විනා හදයරූපදස්සනෙන. වුත්තම්පි චෙතං අට්ඨකථායං –

> ''ආරුප්පෙ පරස්ස චිත්තං ජානිතුකාමො කස්ස හදයරූපං පස්සති, කස්සින්ද්‍රියවිකාරං ඔලොකෙතීති? න කස්සචි. ඉද්ධිමතො විසයො එස, යදිදං යත්ථ කත්ථචි චිත්තං ආවජ්ජන්තො සොළසප්පභෙදං චිත්තං ජානාති. අකතාභිනිවෙසස්ස පන වසෙන අයං කථා''ති (විසුද්ධි. 2.401).

පරසත්තානන්ති අත්තානං ඨපෙත්වා සෙසසත්තානං. **පරපුග්ගලානන්ති** ඉදම්පි ඉමිනා එකත්ථමෙව, වෙනෙය්‍යවසෙන පන දෙසනාවිලාසෙන ච බ්‍යඤ්ජනෙන නානත්තං කතං. **චෙතසා චෙතො පරිච්ච පජානාතීති** අත්තනො චිත්තෙන තෙසං චිත්තං පරිච්ඡින්දිත්වා සරාගාදිවසෙන නානප්පකාරතො ජානාති. **සරාගං වා**තිආදීසු වා-සද්දො සමුච්චයත්ථො. තත්ථ අට්ඨවිධං ලොභසහගතචිත්තං **සරාගං** චිත්තං නාම, අවසෙසං චතුභූමකකුසලාබ්‍යාකතචිත්තං **වීතරාගං** නාම. ද්වෙ දොමනස්සචිත්තානි, ද්වෙ විචිකිච්ඡාඋද්ධච්චචිත්තානීති ඉමානි පන චත්තාරි චිත්තානි ඉමස්මිං දුකෙ සඞ්ගහං න ගච්ඡන්ති. කෙචි පන ථෙරා තානිපි වීතරාගපදෙන සඞ්ගණ්හන්ති. දුවිධං පන දොමනස්සසහගතං චිත්තං **සදොසං** චිත්තං නාම, සබ්බම්පි චතුභූමකං කුසලාබ්‍යාකතං **වීතදොසං** නාම. සෙසානි දස අකුසලචිත්තානි ඉමස්මිං දුකෙ සඞ්ගහං න ගච්ඡන්ති. කෙචි පන ථෙරා තානිපි වීතදොසපදෙන සඞ්ගණ්හන්ති. **සමොහං වීතමොහන්ති** එත්ථ පන මොහෙකහෙතුකවසෙන විචිකිච්ඡාඋද්ධච්චසහගතද්වයමෙව **සමොහං**. මොහස්ස පන සබ්බාකුසලෙසු සම්භවතො ද්වාදසවිධම්පි අකුසලං චිත්තං ''සමොහ''න්ති වෙදිතබ්බං. අවසෙසං කුසලාබ්‍යාකතං **වීතමොහං**. ථිනමිද්ධානුගතං පන **සංඛිත්තං,** උද්ධච්චානුගතං **වික්ඛිත්තං**. රූපාවචරාරූපාවචරං **මහග්ගතං,** අවසෙසං **අමහග්ගතං**. සබ්බම්පි තෙභූමකං **සඋත්තරං,** ලොකුත්තරං **අනුත්තරං**. උපචාරප්පත්තං අප්පනාප්පත්තඤ්ච **සමාහිතං,** තදුභයමසම්පත්තං **අසමාහිතං**. තදඞ්ගවික්ඛම්භනසමුච්ඡෙදපටිප්පස්සද්ධිනිස්සරණවිමුත්තිප්පත්තං **විමුත්තං,** පඤ්චවිධම්පි එතං විමුත්තිමප්පත්තං **අවිමුත්තන්ති** වෙදිතබ්බං. ඉති චෙතොපරියඤාණලාභී භික්ඛු සොළසප්පභෙදම්පි චිත්තං පජානාති. පුථුජ්ජනා පන අරියානං මග්ගඵලචිත්තං න ජානන්ති, අරියාපි ච හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා උපරිමානං උපරිමානං මග්ගඵලචිත්තං න ජානන්ති, උපරිමා උපරිමා පන හෙට්ඨිමානං හෙට්ඨිමානං චිත්තං ජානන්තීති.

චෙතොපරියඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

53. පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

105. පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණනිද්දෙසෙ **එවං පජානාතී**තිආදි චතූසු ඉද්ධිපාදෙසු පරිභාවිතචිත්තස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං උප්පාදෙතුකාමස්ස තදුප්පාදනවිධානදස්සනත්ථං වුත්තං. කමතො හි පටිච්චසමුප්පාදං පස්සිත්වා විඤ්ඤාණනාමරූපසළායතනඵස්සවෙදනාසඞ්ඛාතං පච්චුප්පන්නං ඵලසඞ්ඛෙපං පස්සති, තස්ස පච්චයං පුරිමභවෙ කම්මකිලෙසසඞ්ඛාතං හෙතුසඞ්ඛෙපං පස්සති, තස්ස පච්චයං පුරිමභවෙයෙව ඵලසඞ්ඛෙපං පස්සති, තස්ස පච්චයං තතියභවෙ හෙතුසඞ්ඛෙපං පස්සති. එවං පටිච්චසමුප්පාදදස්සනෙන ජාතිපරම්පරං පස්සති. එවං බහූපකාරො පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස පටිච්චසමුප්පාදමනසිකාරො. තත්ථ ‘‘ඉමස්මිං සති ඉදං හොති, ඉමස්සුප්පාදා ඉදං උප්පජ්ජතී’’ති ඉදං පටිච්චසමුප්පාදනිද්දෙසස්ස උද්දෙසවචනං. එවං තෙසං අඤ්ඤතරවචනෙනෙව අත්ථෙ සිද්ධෙ ද්විධා වචනං කස්මාති චෙ? අත්ථනානත්තසබ්භාවතො. කථං? **ඉමස්මිං සතී**ති ඉමස්මිං පච්චයෙ විජ්ජමානෙ. ඉදං සබ්බපච්චයානං සාධාරණවචනං. **ඉදං හොතී**ති ඉදං පච්චයුප්පන්නං භවති. ඉදං සබ්බපච්චයුප්පන්නානං සාධාරණවචනං. ඉමිනා සකලෙන වචනෙන අහෙතුකවාදො පටිසිද්ධො හොති. යෙ හි ධම්මා පච්චයසම්භවා හොන්ති, න පච්චයාභාවා, තෙ අහෙතුකා නාම න හොන්තීති. **ඉමස්සුප්පාදා**ති ඉමස්ස පච්චයස්ස උප්පාදහෙතු. ඉදං සබ්බපච්චයානං උප්පාදවන්තතාදීපනවචනං. **ඉදං උප්පජ්ජතී**ති ඉදං පච්චයුප්පන්නං උප්පජ්ජති. ඉදං සබ්බපච්චයුප්පන්නානං තතො උප්පජ්ජමානතාදීපනවචනං. ඉමිනා සකලෙන වචනෙන සස්සතාහෙතුකවාදො පටිසිද්ධො හොති. යෙ හි උප්පාදවන්තො ධම්මා, තෙ අනිච්චා. තස්මා සතිපි සහෙතුකත්තෙ අනිච්චහෙතුකා එතෙ ධම්මා න ලොකෙ නිච්චසම්මතපකතිපුරිසාදිහෙතුකාති වුත්තං හොති.

යදිදන්ති නිද්දිසිතබ්බත්ථසන්දස්සනං. **අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා**ති එත්ථ යං පටිච්ච ඵලමෙති, සො පච්චයො. **පටිච්චා**ති න විනා, අපච්චක්ඛිත්වාති අත්ථො. **එතී**ති උප්පජ්ජති චෙව පවත්තති චාති අත්ථො. අපිච උපකාරකට්ඨො පච්චයට්ඨො, අවිජ්ජා ච සා පච්චයො චාති අවිජ්ජාපච්චයො. තස්මා අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා සම්භවන්තීති යොජනා. එවං සම්භවන්ති-සද්දස්ස සෙසපදෙහිපි යොජනා කාතබ්බා. සොකාදීසු ච සොචනං **සොකො**. පරිදෙවනං **පරිදෙවො**. දුක්ඛතීති **දුක්ඛං**. උප්පාදට්ඨිතිවසෙන වා ද්වෙධා ඛනතීතිපි දුක්ඛං. දුම්මනස්ස භාවො **දොමනස්සං**. භුසො ආයාසො **උපායාසො**. **සම්භවන්තී**ති නිබ්බත්තන්ති. **එවන්ති** නිද්දිට්ඨනයනිදස්සනං. තෙන අවිජ්ජාදීහෙව කාරණෙහි, න ඉස්සරනිම්මානාදීහීති දස්සෙති. **එතස්සා**ති යථාවුත්තස්ස. **කෙවලස්සා**ති අසම්මිස්සස්ස, සකලස්ස වා. **දුක්ඛක්ඛන්ධස්සා**ති දුක්ඛසමූහස්ස, න සත්තස්ස න සුඛසුභාදීනං. **සමුදයො**ති නිබ්බත්ති. **හොතී**ති සම්භවති.

තත්ථ කතමා අවිජ්ජා? දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණං, දුක්ඛසමුදයෙ අඤ්ඤාණං, දුක්ඛනිරොධෙ අඤ්ඤාණං, දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය අඤ්ඤාණං, පුබ්බන්තෙ අඤ්ඤාණං, අපරන්තෙ අඤ්ඤාණං, පුබ්බන්තාපරන්තෙ අඤ්ඤාණං, ඉදප්පච්චයතාපටිච්චසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු අඤ්ඤාණං. කතමෙ සඞ්ඛාරා? පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො, අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො, ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො, කායසඞ්ඛාරො, වචීසඞ්ඛාරො, චිත්තසඞ්ඛාරො. අට්ඨ කාමාවචරකුසලචෙතනා පඤ්ච රූපාවචරකුසලචෙතනා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො, ද්වාදස අකුසලචෙතනා අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො, චතස්සො අරූපාවචරකුසලචෙතනා ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො. කායසඤ්චෙතනා කායසඞ්ඛාරො, වචීසඤ්චෙතනා වචීසඞ්ඛාරො, මනොසඤ්චෙතනා චිත්තසඞ්ඛාරො.

තත්ථ සියා – කථං පනෙතං ජානිතබ්බං ‘‘ඉමෙ සඞ්ඛාරා අවිජ්ජාපච්චයා හොන්තී’’ති? අවිජ්ජාභාවෙ භාවතො. යස්ස හි දුක්ඛාදීසු අවිජ්ජාසඞ්ඛාතං අඤ්ඤාණං අප්පහීනං හොති. සො දුක්ඛෙ තාව පුබ්බන්තාදීසු ච අඤ්ඤාණෙන සංසාරදුක්ඛං සුඛසඤ්ඤාය ගහෙත්වා තස්සෙව හෙතුභූතෙ තිවිධෙපි සඞ්ඛාරෙ ආරභති. සමුදයෙ අඤ්ඤාණෙන දුක්ඛහෙතුභූතෙපි තණ්හාපරික්ඛාරෙ සඞ්ඛාරෙ සුඛහෙතුතො මඤ්ඤමානො ආරභති. නිරොධෙ පන මග්ගෙ ච අඤ්ඤාණෙන දුක්ඛස්ස අනිරොධභූතෙපි ගතිවිසෙසෙ දුක්ඛනිරොධසඤ්ඤී හුත්වා නිරොධස්ස ච අමග්ගභූතෙසුපි යඤ්ඤාමරතපාදීසු නිරොධමග්ගසඤ්ඤී හුත්වා දුක්ඛනිරොධං පත්ථයමානො යඤ්ඤාමරතපාදිමුඛෙන තිවිධෙපි සඞ්ඛාරෙ ආරභති.

අපිච සො තාය චතූසු සච්චෙසු අප්පහීනාවිජ්ජතාය විසෙසතො ජාතිජරාරොගමරණාදිඅනෙකාදීනවවොකිණ්ණම්පි පුඤ්ඤඵලසඞ්ඛාතං දුක්ඛං දුක්ඛතො අජානන්තො තස්ස අධිගමාය කායවචීචිත්තසඞ්ඛාරභෙදං පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං ආරභති දෙවච්ඡරකාමකො විය මරුපපාතං. සුඛසම්මතස්සාපි ච තස්ස පුඤ්ඤඵලස්ස අන්තෙ මහාපරිළාහජනිකං විපරිණාමදුක්ඛතං අප්පස්සාදතඤ්ච අපස්සන්තොපි තප්පච්චයං වුත්තප්පකාරමෙව පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං ආරභති සලභො විය දීපසිඛාභිනිපාතං, මධුබින්දුගිද්ධො විය ච මධුලිත්තසත්ථධාරාලෙහනං. කාමූපසෙවනාදීසු ච සවිපාකෙසු ආදීනවං අපස්සන්තො සුඛසඤ්ඤාය චෙව කිලෙසාභිභූතතාය ච ද්වාරත්තයප්පවත්තම්පි අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං ආරභති බාලො විය ගූථකීළනං, මරිතුකාමො විය ච විසඛාදනං. ආරුප්පවිපාකෙසු චාපි සඞ්ඛාරවිපරිණාමදුක්ඛතං අනවබුජ්ඣමානො සස්සතාදිවිපල්ලාසෙන චිත්තසඞ්ඛාරභූතං ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරං ආරභති දිසාමූළ්හො විය පිසාචනගරාභිමුඛමග්ගගමනං. එවං යස්මා අවිජ්ජාභාවතොව සඞ්ඛාරභාවො, න අභාවතො, තස්මා ජානිතබ්බමෙතං ‘‘ඉමෙ සඞ්ඛාරා අවිජ්ජාපච්චයා හොන්තී’’ති.

එත්ථාහ – ගණ්හාම තාව එතං ‘‘අවිජ්ජා සඞ්ඛාරානං පච්චයො’’ති. කිං පනායමෙකාව අවිජ්ජා සඞ්ඛාරානං පච්චයො, උදාහු අඤ්ඤෙපි පච්චයා සන්තීති? කිං පනෙත්ථ යදි තාව එකාව, එකකාරණවාදො ආපජ්ජති. අථ අඤ්ඤෙපි සන්ති, ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා’’ති එකකාරණනිද්දෙසො නුපපජ්ජතීති? න නුපපජ්ජති. කස්මා? යස්මා –

‘‘එකං න එකතො ඉධ, නානෙකමනෙකතොපි නො එකං;
ඵලමත්ථි අත්ථි පන එක-හෙතුඵලදීපනෙ අත්ථො’’.

භගවා හි කත්ථචි පධානත්තා කත්ථචි පාකටත්තා කත්ථචි අසාධාරණත්තා දෙසනාවිලාසස්ස ච වෙනෙය්‍යානඤ්ච අනුරූපතො එකමෙව හෙතුඤ්ච ඵලඤ්ච දීපෙති. තස්මා අයමිධ අවිජ්ජා විජ්ජමානෙසුපි අඤ්ඤෙසු වත්ථාරම්මණසහජාතධම්මාදීසු සඞ්ඛාරකාරණෙසු ‘‘අස්සාදානුපස්සිනො තණ්හා පවඩ්ඪතී’’ති (සං. නි. 2.52) ච, ‘‘අවිජ්ජාසමුදයා ආසවසමුදයො’’ති (ම. නි. 1.104) ච වචනතො අඤ්ඤෙසම්පි තණ්හාදීනං සඞ්ඛාරහෙතූනං හෙතූති පධානත්තා, ‘‘අවිද්වා, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජාගතො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරම්පි අභිසඞ්ඛරොතී’’ති පාකටත්තා, අසාධාරණත්තා ච සඞ්ඛාරානං හෙතුභාවෙන දීපිතාති වෙදිතබ්බා. එතෙනෙව ච එකෙකහෙතුඵලදීපනපරිහාරවචනෙන සබ්බත්ථ එකෙකහෙතුඵලදීපනෙ පයොජනං වෙදිතබ්බන්ති.

එත්ථාහ – එවං සන්තෙපි එකන්තානිට්ඨඵලාය සාවජ්ජාය අවිජ්ජාය කථං පුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරපච්චයත්තං යුජ්ජති? න හි නිම්බබීජතො උච්ඡු උප්පජ්ජතීති. කථං න යුජ්ජිස්සති? ලොකස්මිඤ්හි –

‘‘විරුද්ධො චාවිරුද්ධො ච, සදිසාසදිසො තථා;
ධම්මානං පච්චයො සිද්ධො, විපාකා එව තෙ ච න’’.

ඉති අයං අවිජ්ජා විපාකවසෙන එකන්තානිට්ඨඵලා, සභාවවසෙන ච සාවජ්ජාපි සමානා සබ්බෙසම්පි එතෙසං පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනං යථානුරූපං ඨානකිච්චසභාවවිරුද්ධාවිරුද්ධපච්චයවසෙන සදිසාසදිසපච්චයවසෙන ච පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බා.

අපිච –

‘‘චුතූපපාතෙ සංසාරෙ, සඞ්ඛාරානඤ්ච ලක්ඛණෙ;
යො පටිච්චසමුප්පන්න-ධම්මෙසු ච විමුය්හති.

‘‘අභිසඞ්ඛරොති සො එතෙ, සඞ්ඛාරෙ තිවිධෙ යතො;
අවිජ්ජා පච්චයො තෙසං, තිවිධානං අයං තතො.

‘‘යථාපි නාම ජච්චන්ධො, නරො අපරිණායකො;

එකදා යාති මග්ගෙන, උම්මග්ගෙනාපි එකදා.

‘‘සංසාරෙ සංසරං බාලො, තථා අපරිණායකො;
කරොති එකදා පුඤ්ඤං, අපුඤ්ඤමපි එකදා.

‘‘යදා ච ඤත්වා සො ධම්මං, සච්චානි අභිසමෙස්සති;
තදා අවිජ්ජූපසමා, උපසන්තො චරිස්සතී’’ති.

සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණන්ති ඡ විඤ්ඤාණකායා චක්ඛුවිඤ්ඤාණං සොතවිඤ්ඤාණං ඝානවිඤ්ඤාණං ජිව්හාවිඤ්ඤාණං කායවිඤ්ඤාණං මනොවිඤ්ඤාණං. තත්ථ චක්ඛුවිඤ්ඤාණං කුසලවිපාකං අකුසලවිපාකන්ති දුවිධං. තථා සොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණානි. මනොවිඤ්ඤාණං ද්වෙ විපාකමනොධාතුයො, තිස්සො අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො, අට්ඨ සහෙතුකවිපාකචිත්තානි, පඤ්ච රූපාවචරානි, චත්තාරි අරූපාවචරානීති බාවීසතිවිධං. ඉති සබ්බානි බාත්තිංස ලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණානි.

තත්ථ සියා – කථං පනෙතං ජානිතබ්බං ‘‘ඉදං වුත්තප්පකාරං විඤ්ඤාණං සඞ්ඛාරපච්චයා හොතී’’ති? උපචිතකම්මාභාවෙ විපාකාභාවතො. විපාකඤ්හෙතං, විපාකඤ්ච න උපචිතකම්මාභාවෙ උප්පජ්ජති. යදි උප්පජ්ජෙය්‍ය, සබ්බෙසං සබ්බවිපාකානි උප්පජ්ජෙය්‍යුං, න ච උප්පජ්ජන්තීති ජානිතබ්බමෙතං ‘‘සඞ්ඛාරපච්චයා ඉදං විඤ්ඤාණං හොතී’’ති. සබ්බමෙව හි ඉදං පවත්තිපටිසන්ධිවසෙන ද්වෙධා පවත්තති. තත්ථ ද්වෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණානි ද්වෙ මනොධාතුයො සොමනස්සසහගතාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතූති ඉමානි තෙරස පඤ්චවොකාරභවෙ පවත්තියංයෙව පවත්තන්ති, සෙසානි එකූනවීසති තීසු භවෙසු යථානුරූපං පවත්තියම්පි පටිසන්ධියම්පි පවත්තන්ති.

‘‘ලද්ධප්පච්චයමිති ධම්මමත්තමෙතං භවන්තරමුපෙති;
නාස්ස තතො සඞ්කන්ති, න තතො හෙතුං විනා හොති’’.

ඉති හෙතං ලද්ධප්පච්චයං රූපාරූපධම්මමත්තං උප්පජ්ජමානං භවන්තරමුපෙතීති වුච්චති, න සත්තො, න ජීවො. තස්ස ච නාපි අතීතභවතො ඉධ සඞ්කන්ති අත්ථි, නාපි තතො හෙතුං විනා ඉධ පාතුභාවො. එත්ථ ච පුරිමං චවනතො චුති, පච්ඡිමං භවන්තරාදිපටිසන්ධානතො පටිසන්ධීති වුච්චති.

එත්ථාහ – නනු එවං අසඞ්කන්තිපාතුභාවෙ සති යෙ ඉමස්මිං මනුස්සත්තභාවෙ ඛන්ධා, තෙසං නිරුද්ධත්තා, ඵලප්පච්චයස්ස ච කම්මස්ස තත්ථ අගමනතො, අඤ්ඤස්ස අඤ්ඤතො ච තං ඵලං සියා. උපභුඤ්ජකෙ ච අසති කස්ස තං ඵලං සියා. තස්මා න සුන්දරමිදං විධානන්ති. තත්‍රිදං වුච්චති –

‘‘සන්තානෙ යං ඵලං එතං, නාඤ්ඤස්ස න ච අඤ්ඤතො;
බීජානං අභිසඞ්ඛාරො, එතස්සත්ථස්ස සාධකො.

‘‘ඵලස්සුප්පත්තියා එව, සිද්ධා භුඤ්ජකසම්මුති;
ඵලුප්පාදෙන රුක්ඛස්ස, යථා ඵලති සම්මුතී’’ති.

යොපි වදෙය්‍ය ‘‘එවං සන්තෙපි එතෙ සඞ්ඛාරා විජ්ජමානා වා ඵලස්ස පච්චයා සියුං අවිජ්ජමානා වා. යදි ච විජ්ජමානා, පවත්තික්ඛණෙයෙව නෙසං විපාකෙන භවිතබ්බං. අථාපි අවිජ්ජමානා, පවත්තිතො පුබ්බෙ පච්ඡා ච නිච්චං ඵලාවහා සියු’’න්ති. සො එවං වත්තබ්බො –

‘‘කතත්තා පච්චයා එතෙ, න ච නිච්චං ඵලාවහා;
පාටිභොගාදිකං තත්ථ, වෙදිතබ්බං නිදස්සන’’න්ති.

විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති ඉධ වෙදනා සඤ්ඤා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධා නාමං, චත්තාරි ච මහාභූතානි චතුන්නඤ්ච මහාභූතානං උපාදායරූපං රූපං. අභාවකගබ්භසෙය්‍යකානං අණ්ඩජානඤ්ච පටිසන්ධික්ඛණෙ වත්ථුදසකං කායදසකන්ති වීසති රූපානි, තයො ච අරූපිනො ඛන්ධාති එතෙ තෙවීසති ධම්මා විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති වෙදිතබ්බා. සභාවකානං භාවදසකං පක්ඛිපිත්වා තෙත්තිංස, ඔපපාතිකසත්තෙසු බ්‍රහ්මකායිකාදීනං පටිසන්ධික්ඛණෙ චක්ඛුසොතවත්ථුදසකානි ජීවිතින්ද්‍රියනවකඤ්චාති එකූනචත්තාලීස රූපානි, තයො ච අරූපිනො ඛන්ධාති එතෙ ද්වාචත්තාලීස ධම්මා විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං. කාමභවෙ පන සෙසඔපපාතිකානං සංසෙදජානං වා සභාවකපරිපුණ්ණායතනානං පටිසන්ධික්ඛණෙ චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායවත්ථුභාවදසකානීති සත්තති රූපානි, තයො ච අරූපිනො ඛන්ධාති එතෙ තෙසත්තති ධම්මා විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං. එස උක්කංසො. අවකංසෙන පන තංතංදසකවිකලානං තස්ස තස්ස වසෙන හාපෙත්වා හාපෙත්වා පටිසන්ධියං විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපසඞ්ඛා වෙදිතබ්බා. අරූපීනං පන තයොව අරූපිනො ඛන්ධා, අසඤ්ඤානං රූපතො ජීවිතින්ද්‍රියනවකමෙවාති. එස තාව පටිසන්ධියං නයො.

තත්ථ සියා – කථං පනෙතං ජානිතබ්බං ‘‘පටිසන්ධිනාමරූපං විඤ්ඤාණපච්චයා හොතී’’ති? සුත්තතො යුත්තිතො ච. සුත්තෙ හි ‘‘චිත්තානුපරිවත්තිනො ධම්මා’’තිආදිනා (ධ. ස. දුකමාතිකා 62) නයෙන බහුධා වෙදනාදීනං විඤ්ඤාණපච්චයතා සිද්ධා. යුත්තිතො පන –

චිත්තජෙන හි රූපෙන, ඉධ දිට්ඨෙන සිජ්ඣති;
අදිට්ඨස්සාපි රූපස්ස, විඤ්ඤාණං පච්චයො ඉති.

නාමරූපපච්චයා සළායතනන්ති නාමං වුත්තමෙව. ඉධ පන රූපං නියමතො චත්තාරි භූතානි ඡ වත්ථූනි ජීවිතින්ද්‍රියන්ති එකාදසවිධං.

සළායතනං – චක්ඛායතනං, සොතායතනං, ඝානායතනං, ජිව්හායතනං, කායායතනං, මනායතනං.

තත්ථ සියා – කථං පනෙතං ජානිතබ්බං ‘‘නාමරූපං සළායතනස්ස පච්චයො’’ති? නාමරූපභාවෙ භාවතො. තස්ස තස්ස හි නාමස්ස රූපස්ස ච භාවෙ තං තං ආයතනං හොති, න අඤ්ඤථාති.

සළායතනපච්චයා ඵස්සොති –

‘‘ඡළෙව ඵස්සා සඞ්ඛෙපා, චක්ඛුසම්ඵස්සආදයො;
විඤ්ඤාණමිව බාත්තිංස, විත්ථාරෙන භවන්ති තෙ’’.

ඵස්සපච්චයා වෙදනාති –

‘‘ද්වාරතො වෙදනා වුත්තා, චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිකා;
ඡළෙව තා පභෙදෙන, ඉධ බාත්තිංස වෙදනා’’.

වෙදනාපච්චයා තණ්හාති –

‘‘රූපතණ්හාදිභෙදෙන, ඡ තණ්හා ඉධ දීපිතා;
එකෙකා තිවිධා තත්ථ, පවත්තාකාරතො මතා.

‘‘දුක්ඛී සුඛං පත්ථයති, සුඛී භියොපි ඉච්ඡති;
උපෙක්ඛා පන සන්තත්තා, සුඛමිච්චෙව භාසිතා.

‘‘තණ්හාය පච්චයා තස්මා, හොන්ති තිස්සොපි වෙදනා;
වෙදනාපච්චයා තණ්හා, ඉති වුත්තා මහෙසිනා’’.

තණ්හාපච්චයා උපාදානන්ති චත්තාරි උපාදානානි – කාමුපාදානං, දිට්ඨුපාදානං, සීලබ්බතුපාදානං, අත්තවාදුපාදානං. **උපාදානපච්චයා භවොති** ඉධ කම්මභවො අධිප්පෙතො. උපපත්තිභවො පන පදුද්ධාරවසෙන වුත්තො. **භවපච්චයා ජාතීති** කම්මභවපච්චයා පටිසන්ධිඛන්ධානං පාතුභාවො.

තත්ථ සියා – කථං පනෙතං ජානිතබ්බං ‘‘භවො ජාතියා පච්චයො’’ති චෙ? බාහිරපච්චයසමත්තෙපි හීනපණීතාදිවිසෙසදස්සනතො. බාහිරානඤ්හි ජනකජනනිසුක්කසොණිතාහාරාදීනං පච්චයානං සමත්තෙපි සත්තානං යමකානම්පි සතං හීනප්පණීතතාදිවිසෙසො දිස්සති. සො ච න අහෙතුකො සබ්බදා ච සබ්බෙසඤ්ච අභාවතො, න කම්මභවතො අඤ්ඤහෙතුකො තදභිනිබ්බත්තකසත්තානං අජ්ඣත්තසන්තානෙ අඤ්ඤස්ස කාරණස්ස අභාවතොති කම්මභවහෙතුකොයෙව. කම්මඤ්හි සත්තානං හීනප්පණීතතාදිවිසෙසස්ස හෙතු. තෙනාහ භගවා – ‘‘කම්මං සත්තෙ විභජති, යදිදං හීනප්පණීතතායා’’ති (ම. නි. 3.289).

ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්තිආදීසු යස්මා අසති ජාතියා ජරාමරණං නාම සොකාදයො වා ධම්මා න හොන්ති, ජාතියා පන සති ජරාමරණඤ්චෙව ජරාමරණසඞ්ඛාතදුක්ඛධම්මඵුට්ඨස්ස ච බාලස්ස ජරාමරණාභිසම්බන්ධා වා තෙන තෙන දුක්ඛධම්මෙන ඵුට්ඨස්ස අනභිසම්බන්ධා වා සොකාදයො ච ධම්මා හොන්ති, තස්මා අයං ජාති ජරාමරණස්ස චෙව සොකාදීනඤ්ච පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බා.

සො තථාභාවිතෙන චිත්තෙනාතිආදීසු **පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණායා**ති එතස්ස ඤාණස්ස අධිගමාය, පත්තියාති වුත්තං හොති. **අනෙකවිහිත**න්ති අනෙකවිධං නානප්පකාරං, අනෙකෙහි වා පකාරෙහි පවත්තිතං, සංවණ්ණිතන්ති අත්ථො. **පුබ්බෙනිවාස**න්ති සමනන්තරාතීතං භවං ආදිං කත්වා තත්ථ තත්ථ නිවුත්ථසන්තානං. **අනුස්සරතී**ති ඛන්ධපටිපාටිවසෙන චුතිපටිසන්ධිවසෙන වා අනුගන්ත්වා අනුගන්ත්වා සරති. ඉමඤ්හි පුබ්බෙනිවාසං ඡ ජනා අනුස්සරන්ති තිත්ථියා පකතිසාවකා මහාසාවකා අග්ගසාවකා පච්චෙකබුද්ධා බුද්ධාති. තත්ථ **තිත්ථියා** චත්තාලීසංයෙව කප්පෙ අනුස්සරන්ති, න තතො පරං. කස්මා? දුබ්බලපඤ්ඤත්තා. තෙසඤ්හි නාමරූපපරිච්ඡෙදවිරහිතත්තා දුබ්බලා පඤ්ඤා හොති. **පකතිසාවකා** කප්පසතම්පි කප්පසහස්සම්පි අනුස්සරන්තියෙව බලවපඤ්ඤත්තා. අසීති **මහාසාවකා** සතසහස්සකප්පෙ අනුස්සරන්ති. ද්වෙ **අග්ගසාවකා** එකමසඞ්ඛෙය්‍යං කප්පසතසහස්සඤ්ච. **පච්චෙකබුද්ධා** ද්වෙ අසඞ්ඛෙය්‍යානි සතසහස්සඤ්ච. එත්තකො හි තෙසං අභිනීහාරො. **බුද්ධානං** පන පරිච්ඡෙදො නාම නත්ථි. තිත්ථියා ච ඛන්ධපටිපාටිමෙව සරන්ති, පටිපාටිං මුඤ්චිත්වා චුතිපටිසන්ධිවසෙන සරිතුං න සක්කොන්ති. යථා අන්ධා යට්ඨිං අමුඤ්චිත්වාව ගච්ඡන්ති, එවං තෙ ඛන්ධපටිපාටිං අමුඤ්චිත්වාව සරන්ති. පකතිසාවකා ඛන්ධපටිපාටියාපි අනුස්සරන්ති, චුතිපටිසන්ධිවසෙනාපි සඞ්කමන්ති, තථා අසීති මහාසාවකා. ද්වින්නං පන අග්ගසාවකානං ඛන්ධපටිපාටිකිච්චං නත්ථි. එකස්ස අත්තභාවස්ස චුතිං දිස්වා පටිසන්ධිං පස්සන්ති, පුන අපරස්ස චුතිං දිස්වා පටිසන්ධින්ති එවං චුතිපටිසන්ධිවසෙනෙව සඞ්කමන්තා ගච්ඡන්ති, තථා පච්චෙකබුද්ධා. බුද්ධානං පන නෙව ඛන්ධපටිපාටිකිච්චං, න චුතිපටිසන්ධිවසෙන සඞ්කමනකිච්චං අත්ථි. තෙසඤ්හි අනෙකාසු කප්පකොටීසු හෙට්ඨා වා උපරි වා යං යං ඨානං ඉච්ඡන්ති, තං තං පාකටමෙව හොති. තස්මා අනෙකාපි කප්පකොටියො සඞ්ඛිපිත්වා යං යං ඉච්ඡන්ති, තත්ථ තත්ථෙව ඔක්කමන්තා සීහොක්කන්තවසෙන ගච්ඡන්ති. එවං ගච්ඡන්තානඤ්ච නෙසං ඤාණං අන්තරන්තරාසු ජාතීසු අසජ්ජමානං ඉච්ඡිතිච්ඡිතට්ඨානමෙව ගණ්හාති.

ඉමෙසු පන ඡසු පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරන්තෙසු තිත්ථියානං පුබ්බෙනිවාසදස්සනං ඛජ්ජොපනකප්පභාසදිසං හුත්වා උපට්ඨාති, පකතිසාවකානං දීපප්පභාසදිසං, මහාසාවකානං උක්කාපභාසදිසං, අග්ගසාවකානං ඔසධිතාරකාපභාසදිසං, පච්චෙකබුද්ධානං චන්දප්පභාසදිසං.

බුද්ධානං රස්මිසහස්සපටිමණ්ඩිතසරදසූරියමණ්ඩලසදිසං හුත්වා උපට්ඨාති. තිත්ථියානං පුබ්බෙනිවාසානුස්සරණං අන්ධානං යට්ඨිකොටිගමනං විය හොති. පකතිසාවකානං දණ්ඩකසෙතුගමනං විය, මහාසාවකානං ජඞ්ඝසෙතුගමනං විය, අග්ගසාවකානං සකටසෙතුගමනං විය, පච්චෙකබුද්ධානං ජඞ්ඝමග්ගගමනං විය, බුද්ධානං මහාසකටමග්ගගමනං විය හොති. ඉමස්මිං පන අධිකාරෙ සාවකානං පුබ්බෙනිවාසානුස්සරණං අධිප්පෙතං.

තස්මා එවං අනුස්සරිතුකාමෙන ආදිකම්මිකෙන භික්ඛුනා පච්ඡාභත්තං පිණ්ඩපාතපටික්කන්තෙන රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන පටිපාටියා චත්තාරි ඣානානි සමාපජ්ජිත්වා අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය වුත්තනයෙන පටිච්චසමුප්පාදං පච්චවෙක්ඛිත්වා සබ්බපච්ඡිමා නිසජ්ජා ආවජ්ජිතබ්බා. තතො ආසනපඤ්ඤාපනං සෙනාසනප්පවෙසනං පත්තචීවරපටිසාමනං භොජනකාලො ගාමතො ආගමනකාලො ගාමෙ පිණ්ඩාය චරිතකාලො ගාමං පිණ්ඩාය පවිට්ඨකාලො විහාරතො නික්ඛමනකාලො චෙතියබොධිවන්දනකාලො පත්තධොවනකාලො පත්තපටිග්ගහණකාලො පත්තපටිග්ගහණතො යාව මුඛධොවනා කතකිච්චං පච්චූසකාලෙ කතකිච්චං, මජ්ඣිමයාමෙ පඨමයාමෙ කතකිච්චන්ති එවං පටිලොමක්කමෙන සකලං රත්තින්දිවං කතකිච්චං ආවජ්ජිතබ්බං. එත්තකං පන පකතිචිත්තස්සපි පාකටං හොති, පරිකම්මසමාධිචිත්තස්ස පන අතිපාකටමෙව. සචෙ පනෙත්ථ කිඤ්චි න පාකටං හොති, පුන පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ආවජ්ජිතබ්බං. එත්තකෙන දීපෙ ජලිතෙ විය පාකටං හොති. එවං පටිලොමක්කමෙනෙව දුතියදිවසෙපි තතියචතුත්ථපඤ්චමදිවසෙසුපි දසාහෙපි අද්ධමාසෙපි මාසෙපි සංවච්ඡරෙපි කතකිච්චං ආවජ්ජිතබ්බං. එතෙනෙව උපායෙන දස වස්සානි වීසති වස්සානීති යාව ඉමස්මිං භවෙ අත්තනො පටිසන්ධි, තාව ආවජ්ජන්තෙන පුරිමභවෙ චුතික්ඛණෙ පවත්තං නාමරූපං ආවජ්ජිතබ්බං. පහොති හි පණ්ඩිතො භික්ඛු පඨමවාරෙනෙව පටිසන්ධිං උග්ඝාටෙත්වා චුතික්ඛණෙ නාමරූපං ආරම්මණං කාතුං. යස්මා පන පුරිමභවෙ නාමරූපං අසෙසං නිරුද්ධං, ඉධ අඤ්ඤං උප්පන්නං, තස්මා තං ඨානං ආහුන්දරිකං අන්ධතමමිව හොති සුදුද්දසං දුප්පඤ්ඤෙන. තෙනාපි ''න සක්කොමහං පටිසන්ධිං උග්ඝාටෙත්වා චුතික්ඛණෙ නාමරූපාරම්මණං කාතු''න්ති ධුරනික්ඛෙපො න කාතබ්බො. තදෙව පන පාදකජ්ඣානං පුනප්පුනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය වුට්ඨාය තං ඨානං ආවජ්ජිතබ්බං.

එවං කරොන්තො හි සෙය්‍යථාපි නාම බලවා පුරිසො කූටාගාරකණ්ණිකත්ථාය මහාරුක්ඛං ඡින්දන්තො සාඛාපලාසච්ඡෙදනමත්තෙනෙව ඵරසුධාරාය විපන්නාය මහාරුක්ඛං ඡින්දිතුං අසක්කොන්තොපි ධුරනික්ඛෙපං අකත්වාව කම්මාරසාලං ගන්ත්වා තිඛිණං ඵරසුං කාරාපෙත්වා පුන ආගන්ත්වා ඡින්දෙය්‍ය, පුන විපන්නාය ච

පුනපි තථෙව කාරෙත්වා ඡින්දෙය්‍ය, සො එවං ඡින්දන්තො ඡින්නස්ස ඡින්නස්ස පුන ඡෙත්තබ්බාභාවතො අඡින්නස්ස ච ඡෙදනතො නචිරස්සෙව මහාරුක්ඛං පාතෙය්‍ය, එවමෙව පාදකජ්ඣානා වුට්ඨාය පුබ්බෙ ආවජ්ජිතං අනාවජ්ජිත්වා පටිසන්ධිමෙව ආවජ්ජන්තො තං නචිරස්සෙව පටිසන්ධිං උග්ඝාටෙත්වා චුතික්ඛණෙ නාමරූපං ආරම්මණං කරෙය්‍යාති. තත්ථ පච්ඡිමනිසජ්ජතො පභුති යාව පටිසන්ධිතො ආරම්මණං කත්වා පවත්තං ඤාණං පුබ්බෙනිවාසඤාණං නාම න හොති, තං පන පරිකම්මසමාධිඤාණං නාම හොති. ‘‘අතීතංසඤාණ’’න්ති පෙතං එකෙ වදන්ති. තං අතීතංසඤාණස්ස රූපාවචරත්තා රූපාවචරං සන්ධාය වචනං න යුජ්ජති. යදා පනස්ස භික්ඛුනො පටිසන්ධිං අතික්කම්ම චුතික්ඛණෙ පවත්තං නාමරූපං ආරම්මණං කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනං උප්පජ්ජිත්වා පුබ්බෙ වුත්තනයෙන අප්පනාචිත්තං උප්පජ්ජති, තදාස්ස තෙන චිත්තෙන සම්පයුත්තං ඤාණං පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං නාම. තෙන ඤාණෙන සම්පයුත්තාය සතියා පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරති.

තත්ථ **සෙය්‍යථීදන්ති** ආරද්ධප්පකාරදස්සනත්ථෙ නිපාතො. තෙනෙව ය්වායං පුබ්බෙනිවාසො ආරද්ධො, තස්ස පකාරප්පභෙදං දස්සෙන්තො **එකම්පි ජාතින්ති**ආදිමාහ. තත්ථ **එකම්පි ජාතින්ති** එකම්පි පටිසන්ධිමූලං චුතිපරියොසානං එකභවපරියාපන්නං ඛන්ධසන්තානං. එස නයො **ද්වෙපි ජාතියොති**ආදීසු. **අනෙකෙපි සංවට්ටකප්පෙති**ආදීසු පන පරිහායමානො කප්පො සංවට්ටකප්පො තදා සබ්බෙසං බ්‍රහ්මලොකෙ සන්නිපතනතො. වඩ්ඪමානො කප්පො විවට්ටකප්පො තදා බ්‍රහ්මලොකතො සත්තානං විවට්ටනතො. තත්ථ සංවට්ටෙන සංවට්ටට්ඨායී ගහිතො හොති තංමූලකත්තා. විවට්ටෙන ච විවට්ටට්ඨායී. එවඤ්හි සති ‘‘චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, කප්පස්ස අසඞ්ඛෙය්‍යානි. කතමානි චත්තාරි? යදා, භික්ඛවෙ, කප්පො සංවට්ටති, තං න සුකරං සඞ්ඛාතුං. යදා, භික්ඛවෙ, කප්පො සංවට්ටො තිට්ඨති…පෙ…. යදා, භික්ඛවෙ, කප්පො විවට්ටති…පෙ…. යදා, භික්ඛවෙ, කප්පො විවට්ටො තිට්ඨති, තං න සුකරං සඞ්ඛාතු’’න්ති (අ. නි. 4.156) වුත්තානි චත්තාරි අසඞ්ඛෙය්‍යානි පරිග්ගහිතානි හොන්ති.

තත්ථ තයො සංවට්ටා – තෙජොසංවට්ටො, ආපොසංවට්ටො, වායොසංවට්ටොති. තිස්සො සංවට්ටසීමා – ආභස්සරා, සුභකිණ්හා, වෙහප්ඵලාති. යදා කප්පො තෙජෙන සංවට්ටති, ආභස්සරතො හෙට්ඨා අග්ගිනා ඩය්හති. යදා ආපෙන සංවට්ටති, සුභකිණ්හතො හෙට්ඨා උදකෙන විලීයති. යදා වායුනා සංවට්ටති, වෙහප්ඵලතො හෙට්ඨා වාතෙන විද්ධංසීයති. විත්ථාරතො පන සදාපි එකං බුද්ධක්ඛෙත්තං විනස්සති. බුද්ධක්ඛෙත්තං නාම තිවිධං හොති – ජාතික්ඛෙත්තං, ආණාක්ඛෙත්තං, විසයක්ඛෙත්තඤ්ච. තත්ථ **ජාතික්ඛෙත්තං** දසසහස්සචක්කවාළපරියන්තං හොති, යං තථාගතස්ස පටිසන්ධිගහණාදීසු කම්පති. **ආණාක්ඛෙත්තං** කොටිසතසහස්සචක්කවාළපරියන්තං, යත්ථ රතනපරිත්තං, ඛන්ධපරිත්තං,

ධජග්ගපරිත්තං, ආටානාටියපරිත්තං, මොරපරිත්තන්ති ඉමෙසං පරිත්තානං ආනුභාවො වත්තති. **විසයක්ඛෙත්තං** අනන්තමපරිමාණං, යං ‘‘යාවතා වා පන ආකඞ්ඛෙය්‍යා’’ති (අ. නි. 3.81) වුත්තං. තත්ථ යං යං තථාගතො ආකඞ්ඛති, තං තං ජානාති. එවමෙතෙසු තීසු බුද්ධක්ඛෙත්තෙසු එකං ආණාක්ඛෙත්තං විනස්සති, තස්මිං පන විනස්සන්තෙ ජාතික්ඛෙත්තං විනට්ඨමෙව හොති, විනස්සන්තඤ්ච එකතොව විනස්සති, සණ්ඨහන්තඤ්ච එකතොව සණ්ඨහති.

තස්සෙවං විනාසො ච සණ්ඨහනඤ්ච වෙදිතබ්බං – යස්මිං සමයෙ කප්පො අග්ගිනා නස්සති, ආදිතොව කප්පවිනාසකමහාමෙඝො වුට්ඨහිත්වා කොටිසතසහස්සචක්කවාළෙ එකං මහාවස්සං වස්සති. මනුස්සා තුට්ඨා සබ්බබීජානි නීහරිත්වා වපන්ති. සස්සෙසු පන ගොඛායිතකමත්තෙසු ජාතෙසු ගද්‍රභරවං රවන්තො එකබින්දුමත්තම්පි න වස්සති, තදා පච්ඡින්නං පච්ඡින්නමෙව වස්සං හොති. වස්සූපජීවිනො සත්තා කමෙන බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තන්ති, පුප්ඵඵලූපජීවිනියො ච දෙවතා. එවං දීඝෙ අද්ධානෙ වීතිවත්තෙ තත්ථ තත්ථ උදකං පරික්ඛයං ගච්ඡති. අථානුක්කමෙන මච්ඡකච්ඡපාපි කාලං කත්වා බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තන්ති, නෙරයිකසත්තාපි. තත්ථ ‘‘නෙරයිකා සත්තමසූරියපාතුභාවෙ විනස්සන්තී’’ති එකෙ. ඣානං විනා නත්ථි බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්ති, එතෙසඤ්ච කෙචි දුබ්භික්ඛපීළිතා, කෙචි අභබ්බා ඣානාධිගමාය, තෙ කථං තත්ථ නිබ්බත්තන්තීති? දෙවලොකෙ පටිලද්ධජ්ඣානවසෙන. තදා හි ‘‘වස්සසතසහස්සස්ස අච්චයෙන කප්පවුට්ඨානං භවිස්සතී’’ති ලොකබ්‍යූහා නාම කාමාවචරදෙවා මුත්තසිරා විකිණ්ණකෙසා රුදමුඛා අස්සූනි හත්ථෙහි පුඤ්ඡමානා රත්තවත්ථනිවත්ථා අතිවිය විරූපවෙසධාරිනො හුත්වා මනුස්සපථෙ විචරන්තා එවං ආරොචෙන්ති – ‘‘මාරිසා, මාරිසා, ඉතො වස්සසතසහස්සස්ස අච්චයෙන කප්පවුට්ඨානං භවිස්සති, අයං ලොකො විනස්සිස්සති, මහාසමුද්දොපි උස්සුස්සිස්සති, අයඤ්ච මහාපථවී සිනෙරු ච පබ්බතරාජා උද්දය්හිස්සන්ති විනස්සිස්සන්ති, යාව බ්‍රහ්මලොකා ලොකවිනාසො භවිස්සති. මෙත්තං, මාරිසා, භාවෙථ. කරුණං… මුදිතං… උපෙක්ඛං, මාරිසා, භාවෙථ. මාතරං උපට්ඨහථ, පිතරං උපට්ඨහථ, කුලෙ ජෙට්ඨාපචායිනො හොථා’’ති. තෙසං වචනං සුත්වා යෙභුය්‍යෙන මනුස්සා ච භුම්මා දෙවා ච සංවෙගජාතා අඤ්ඤමඤ්ඤං මුදුචිත්තා හුත්වා මෙත්තාදීනි පුඤ්ඤානි කරිත්වා දෙවලොකෙ නිබ්බත්තන්ති. තත්ථ දිබ්බසුධාභොජනං භුඤ්ජිත්වා වායොකසිණෙ පරිකම්මං කත්වා ඣානං පටිලභන්ති. තදඤ්ඤෙ පන අපරපරියවෙදනීයෙන කම්මෙන දෙවලොකෙ නිබ්බත්තන්ති. අපරපරියවෙදනීයකම්මරහිතො හි සංසාරෙ සංසරන්තො නාම සත්තො නත්ථි. තෙපි තත්ථ තථෙව ඣානං පටිලභන්ති. එවං දෙවලොකෙ පටිලද්ධජ්ඣානවසෙන සබ්බෙපි බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තන්තීති.

වස්සූපච්ඡෙදතො පන උද්ධං දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන දුතියො සූරියො පාතුභවති, තස්මිං පාතුභූතෙ නෙව රත්තිපරිච්ඡෙදො, න දිවාපරිච්ඡෙදො පඤ්ඤායති. එකො සූරියො උදෙති, එකො අත්ථං ගච්ඡති, අවිච්ඡින්නසූරියසන්තාපොව ලොකො හොති. යථා ච පකතිසූරියෙ සූරියදෙවපුත්තො හොති, එවං කප්පවිනාසකසූරියෙ නත්ථි. තත්ථ පකතිසූරියෙ වත්තමානෙ ආකාසෙ වලාහකාපි ධූමසිඛාපි චරන්ති. කප්පවිනාසකසූරියෙ වත්තමානෙ විගතධූමවලාහකං ආදාසමණ්ඩලං විය නිම්මලං නභං හොති. ඨපෙත්වා පඤ්ච මහානදියො සෙසකුන්නදීආදීසු උදකං සුස්සති.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන තතියො සූරියො පාතුභවති, යස්ස පාතුභාවා මහානදියොපි සුස්සන්ති.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන චතුත්ථො සූරියො පාතුභවති, යස්ස පාතුභාවා හිමවති මහානදීනං පභවා – ‘‘සීහපපාතනො, හංසපාතනො, කණ්ණමුණ්ඩකො, රථකාරදහො, අනොතත්තදහො, ඡද්දන්තදහො, කුණාලදහො’’ති ඉමෙ සත්ත මහාසරා සුස්සන්ති.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන පඤ්චමො සූරියො පාතුභවති, යස්ස පාතුභාවා අනුපුබ්බෙන මහාසමුද්දෙ අඞ්ගුලිපබ්බතෙමනමත්තම්පි උදකං න සණ්ඨාති.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන ඡට්ඨො සූරියො පාතුභවති, යස්ස පාතුභාවා සකලචක්කවාළං එකධූමං හොති පරියාදින්නසිනෙහං ධූමෙන. යථා චිදං, එවං කොටිසතසහස්සචක්කවාළානිපි.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන සත්තමො සූරියො පාතුභවති, යස්ස පාතුභාවා සකලචක්කවාළං එකජාලං හොති සද්ධිං කොටිසතසහස්සචක්කවාළෙහි. යොජනසතිකාදිභෙදානි සිනෙරුකූටානිපි පලුජ්ජිත්වා ආකාසෙයෙව අන්තරධායන්ති. සා අග්ගිජාලා උට්ඨහිත්වා චාතුමහාරාජිකෙ ගණ්හාති. තත්ථ කනකවිමානරතනවිමානමණිවිමානානි ඣාපෙත්වා තාවතිංසභවනං ගණ්හාති. එතෙනෙව උපායෙන යාව පඨමජ්ඣානභූමිං ගණ්හාති. තත්ථ තයොපි. බ්‍රහ්මලොකෙ ඣාපෙත්වා ආභස්සරෙ ආහච්ච තිට්ඨති. සා යාව අණුමත්තම්පි සඞ්ඛාරගතං අත්ථි, තාව න නිබ්බායති. සබ්බසඞ්ඛාරපරික්ඛයා පන සප්පිතෙලඣාපනග්ගිසිඛා විය ඡාරිකම්පි අනවසෙසෙත්වා නිබ්බායති. හෙට්ඨාආකාසෙන සහ උපරිආකාසො එකො හොති මහන්ධකාරො.

අථ දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන මහාමෙඝො උට්ඨහිත්වා පඨමං සුඛුමං සුඛුමං වස්සති. අනුපුබ්බෙන කුමුදනාළයට්ඨිමුසලතාලක්ඛන්ධාදිප්පමාණාහි ධාරාහි වස්සන්තො කොටිසතසහස්සචක්කවාළෙසු සබ්බං දඞ්ඪට්ඨානං

පූරෙත්වා අන්තරධායති. තං උදකං හෙට්ඨා ච තිරියඤ්ච වාතො සමුට්ඨහිත්වා ඝනං කරොති පරිවටුමං පදුමිනිපත්තෙ උදකබින්දුසදිසං. කථං තාව මහන්තං උදකරාසිං ඝනං කරොතීති චෙ? විවරසම්පදානතො. තං හිස්ස තහිං තහිං විවරං දෙති. තං එවං වාතෙන සම්පිණ්ඩියමානං ඝනං කරියමානං පරික්ඛයමානං අනුපුබ්බෙන හෙට්ඨා ඔතරති. ඔතිණ්ණෙ ඔතිණ්ණෙ උදකෙ බ්‍රහ්මලොකට්ඨානෙ බ්‍රහ්මලොකා, උපරි චතුකාමාවචරදෙවලොකට්ඨානෙ ච දෙවලොකා පාතුභවන්ති. පුරිමපථවිට්ඨානං ඔතිණ්ණෙ පන බලවවාතා උප්පජ්ජන්ති. තෙ තං පිහිතද්වාරෙ ධමකරණෙ ඨිතඋදකමිව නිරුස්සාසං කත්වා රුම්භන්ති. මධුරොදකං පරික්ඛයං ගච්ඡමානං උපරි රසපථවිං සමුට්ඨාපෙති. සා වණ්ණසම්පන්නා චෙව හොති ගන්ධරසසම්පන්නා ච නිරුදකපායාසස්ස උපරි පටලං විය. තදා ච ආභස්සරබ්‍රහ්මලොකෙ පඨමතරාභිනිබ්බත්තා සත්තා ආයුක්ඛයා වා පුඤ්ඤක්ඛයා වා තතො චවිත්වා ඉධූපපජ්ජන්ති. තෙ හොන්ති සයංපභා අන්තලික්ඛචරා. තෙ **අග්ගඤ්ඤසුත්තෙ** (දී. නි. 3.120) වුත්තනයෙන තං රසපථවිං සායිත්වා තණ්හාභිභූතා ආලුප්පකාරකං පරිභුඤ්ජිතුං උපක්කමන්ති.

අථ තෙසං සයංපභා අන්තරධායති, අන්ධකාරො හොති. තෙ අන්ධකාරං දිස්වා භායන්ති. තතො නෙසං භයං නාසෙත්වා සූරභාවං ජනයන්තං පරිපුණ්ණපඤ්ඤාසයොජනං සූරියමණ්ඩලං පාතුභවති. තෙ තං දිස්වා ‘‘ආලොකං පටිලභිම්හා’’ති හට්ඨතුට්ඨා හුත්වා ‘‘අම්හාකං භීතානං භයං නාසෙත්වා සූරභාවං ජනයන්තො උට්ඨිතො, තස්මා සූරියො හොතූ’’ති සූරියොත්වෙවස්ස නාමං කරොන්ති. අථ සූරියෙ දිවසං ආලොකං කත්වා අත්ථඞ්ගතෙ ‘‘යම්පි ආලොකං ලභිම්හ, සොපි නො නට්ඨො’’ති පුන භීතා හොන්ති, තෙසං එවං හොති ‘‘සාධු වතස්ස සචෙ අඤ්ඤං ආලොකං ලභෙය්‍යාමා’’ති. තෙසං චිත්තං ඤත්වා විය එකූනපඤ්ඤාසයොජනං චන්දමණ්ඩලං පාතුභවති. තෙ තං දිස්වා භිය්‍යොසොමත්තාය හට්ඨතුට්ඨා හුත්වා ‘‘අම්හාකං ඡන්දං ඤත්වා විය උට්ඨිතො, තස්මා චන්දො හොතූ’’ති චන්දොත්වෙවස්ස නාමං කරොන්ති.

එවං චන්දිමසූරියෙසු පාතුභූතෙසු නක්ඛත්තානි තාරකරූපානි පාතුභවන්ති. තතො පභුති රත්තින්දිවා පඤ්ඤායන්ති අනුක්කමෙන ච මාසද්ධමාසඋතුසංවච්ඡරා. චන්දිමසූරියානං පන පාතුභූතදිවසෙයෙව සිනෙරුචක්කවාළහිමවන්තපබ්බතා පාතුභවන්ති. තෙ ච ඛො අපුබ්බං අචරිමං ඵග්ගුණපුණ්ණමදිවසෙයෙව පාතුභවන්ති. කථං? යථා නාම කඞ්ගුභත්තෙ පච්චමානෙ එකප්පහාරෙනෙව පුබ්බුළකා උට්ඨහන්ති, එකෙ පදෙසා ථූපථූපා හොන්ති, එකෙ නින්නනින්නා එකෙ සමසමා, එවමෙවං ථූපථූපට්ඨානෙ පබ්බතා හොන්ති නින්නනින්නට්ඨානෙ සමුද්දා සමසමට්ඨානෙ දීපාති.

අථ තෙසං සත්තානං රසපථවිං පරිභුඤ්ජන්තානං කමෙන එකච්චෙ වණ්ණවන්තො, එකච්චෙ දුබ්බණ්ණා හොන්ති. තත්ථ වණ්ණවන්තො

දුබ්බණ්ණෙ අතිමඤ්ඤන්ති. තෙසං අතිමානපච්චයා සා රසපථවී අන්තරධායති, භූමිපප්පටකො පාතුභවති. අථ තෙසං තෙනෙව නයෙන සොපි අන්තරධායති, පදාලතා පාතුභවති. තෙනෙව නයෙන සාපි අන්තරධායති, අකට්ඨපාකො සාලි පාතුභවති අකණො අථුසො සුද්ධො සුගන්ධො තණ්ඩුලප්ඵලො. තතො නෙසං භාජනානි උප්පජ්ජන්ති. තෙ සාලිං භාජනෙ ඨපෙත්වා පාසාණපිට්ඨියං ඨපෙන්ති. සයමෙව ජාලාසිඛා උට්ඨහිත්වා තං පචති. සො හොති ඔදනො සුමනජාතිපුප්ඵසදිසො. න තස්ස සූපෙන වා බ්‍යඤ්ජනෙන වා කරණීයං අත්ථි, යං යං රසං භුඤ්ජිතුකාමා හොන්ති, තං තං රසොව හොති. තෙසං තං ඔළාරිකං ආහාරං ආහරයතං තතො පභුති මුත්තකරීසං සඤ්ජායති. අථ නෙසං තස්ස නික්ඛමනත්ථාය වණමුඛානි පභිජ්ජන්ති. පුරිසස්ස පුරිසභාවො, ඉත්ථියා ඉත්ථිභාවො පාතුභවති. තත්‍ර සුදං ඉත්ථී පුරිසං, පුරිසො ච ඉත්ථිං අතිවෙලං උපනිජ්ඣායති. තෙසං අතිවෙලං උපනිජ්ඣායනපච්චයා කාමපරිළාහො උප්පජ්ජති. තතො මෙථුනං ධම්මං පටිසෙවන්ති. තෙ අසද්ධම්මපටිසෙවනපච්චයා විඤ්ඤූහි ගරහියමානා විහෙඨියමානා තස්ස අසද්ධම්මස්ස පටිච්ඡාදනහෙතු අගාරානි කරොන්ති. තෙ අගාරං අජ්ඣාවසමානා අනුක්කමෙන අඤ්ඤතරස්ස අලසජාතිකස්ස සත්තස්ස දිට්ඨානුගතිං ආපජ්ජන්තා සන්නිධිං කරොන්ති. තතො පභුති කණොපි ථුසොපි තණ්ඩුලං පරියොනන්ධති, ලායිතට්ඨානම්පි න පටිවිරූහති. තෙ සන්නිපතිත්වා අනුත්ථුනන්ති ‘‘පාපකා වත භො ධම්මා සත්තෙසු පාතුභූතා, මයඤ්හි පුබ්බෙ මනොමයා අහුම්හා’’ති **අග්ගඤ්ඤසුත්තෙ** (දී. නි. 3.128) වුත්තනයෙන විත්ථාරෙතබ්බං. තතො මරියාදං ඨපෙන්ති.

අථ අඤ්ඤතරො සත්තො අඤ්ඤස්ස භාගං අදින්නං ආදියති. තං ද්වික්ඛත්තුං පරිභාසිත්වා තතියවාරෙ පාණිලෙඩ්ඩුදණ්ඩෙහි පහරන්ති. තෙ එවං අදින්නාදානගරහමුසාවාදදණ්ඩාදානෙසු උප්පන්නෙසු සන්නිපතිත්වා චින්තයන්ති ‘‘යංනූන මයං එකං සත්තං සම්මන්නෙය්‍යාම, යො නො සම්මා ඛීයිතබ්බං ඛීයෙය්‍ය, ගරහිතබ්බං ගරහෙය්‍ය, පබ්බාජෙතබ්බං පබ්බාජෙය්‍ය. මයං පනස්ස සාලීනං භාගං අනුපදස්සාමා’’ති. එවං කතසන්නිට්ඨානෙසු පන සත්තෙසු ඉමස්මිං තාව කප්පෙ අයමෙව භගවා බොධිසත්තභූතො තෙන සමයෙන තෙසු සත්තෙසු අභිරූපතරො ච දස්සනීයතරො ච මහෙසක්ඛතරො ච බුද්ධිසම්පන්නො පටිබලො නිග්ගහපග්ගහං කාතුං. තෙ තං උපසඞ්කමිත්වා යාචිත්වා සම්මන්නිංසු. සො ‘‘තෙන මහාජනෙන සම්මතොති **මහාසම්මතො,** ඛෙත්තානං අධිපතීති **ඛත්තියො,** ධම්මෙන සමෙන පරෙ රඤ්ජෙතීති **රාජා’’**ති තීහි නාමෙහි පඤ්ඤායිත්ථ. යඤ්හි ලොකෙ අච්ඡරියට්ඨානං, බොධිසත්තොව තත්ථ ආදිපුරිසොති. එවං බොධිසත්තං ආදිං කත්වා ඛත්තියමණ්ඩලෙ සණ්ඨිතෙ අනුපුබ්බෙන බ්‍රාහ්මණාදයොපි වණ්ණා සණ්ඨහිංසු. තත්ථ කප්පවිනාසකමහාමෙඝතො යාව ජාලූපච්ඡෙදො, ඉදමෙකමසඞ්ඛෙය්‍යං **සංවට්ටොති** වුච්චති. කප්පවිනාසකජාලූපච්ඡෙදතො යාව කොටිසතසහස්සචක්කවාළපරිපූරකො

සම්පත්තිමහාමෙඝො, ඉදං දුතියමසඞ්ඛෙය්‍යං **සංවට්ටට්ඨායීති** වුච්චති. සම්පත්තිමහාමෙඝතො යාව චන්දිමසූරියපාතුභාවො, ඉදං තතියමසඞ්ඛෙය්‍යං **විවට්ටොති** වුච්චති. චන්දිමසූරියපාතුභාවතො යාව පුන කප්පවිනාසකමහාමෙඝො, ඉදං චතුත්ථමසඞ්ඛෙය්‍යං **විවට්ටට්ඨායීති** වුච්චති. ඉමානි චත්තාරි අසඞ්ඛෙය්‍යානි එකො මහාකප්පො හොති. එවං තාව අග්ගිනා විනාසො ච සණ්ඨහනඤ්ච වෙදිතබ්බං.

යස්මිං පන සමයෙ කප්පො උදකෙන නස්සති, ආදිතොව කප්පවිනාසකමහාමෙඝො උට්ඨහිත්වාති පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව විත්ථාරෙතබ්බං. අයං පන විසෙසො – යථා තත්ථ දුතියො සූරියො, එවමිධ කප්පවිනාසකො ඛාරුදකමහාමෙඝො උට්ඨාති. සො ආදිතො සුඛුමං සුඛුමං වස්සන්තො අනුක්කමෙන මහාධාරාහි කොටිසතසහස්සචක්කවාළානං පූරෙන්තො වස්සති. ඛාරුදකෙන ඵුට්ඨඵුට්ඨා පථවීපබ්බතාදයො විලීයන්ති. උදකං සමන්තතො වාතෙහි ධාරීයති. පථවිතො යාව දුතියජ්ඣානභූමිං උදකං ගණ්හාති, තත්ථ තයොපි බ්‍රහ්මලොකෙ විලීයාපෙත්වා සුභකිණ්හෙ ආහච්ච තිට්ඨති. තං යාව අණුමත්තම්පි සඞ්ඛාරගතං අත්ථි, තාව න වූපසම්මති.

උදකානුගතං පන සබ්බසඞ්ඛාරගතං අභිභවිත්වා සහසා වූපසම්මති, අන්තරධානං ගච්ඡති. හෙට්ඨාආකාසෙන සහ උපරිආකාසො එකො හොති මහන්ධකාරොති සබ්බං වුත්තසදිසං. කෙවලං පනිධ ආභස්සරබ්‍රහ්මලොකං ආදිං කත්වා ලොකො පාතුභවති. සුභකිණ්හතො ච චවිත්වා ආභස්සරට්ඨානාදීසු සත්තා නිබ්බත්තන්ති. තත්ථ කප්පවිනාසකමහාමෙඝතො යාව කප්පවිනාසකඛාරුදකූපච්ඡෙදො, ඉදමෙකං අසඞ්ඛෙය්‍යං. උදකූපච්ඡෙදතො යාව සම්පත්තිමහාමෙඝො, ඉදං දුතියමසඞ්ඛෙය්‍යං. සම්පත්තිමහාමෙඝතො…පෙ…. ඉමානි චත්තාරි අසඞ්ඛෙය්‍යානි එකො මහාකප්පො හොති. එවං උදකෙන විනාසො ච සණ්ඨහනඤ්ච වෙදිතබ්බං.

යස්මිං පන සමයෙ කප්පො වාතෙන විනස්සති, ආදිතොව කප්පවිනාසකමහාමෙඝො වුට්ඨහිත්වාති පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව විත්ථාරෙතබ්බං. අයං පන විසෙසො – යථා තත්ථ දුතියසූරියො, එවමිධ කප්පවිනාසනත්ථං වාතො සමුට්ඨාති. සො පඨමං ථූලරජං උට්ඨාපෙති, තතො සණ්හරජං සුඛුමවාලිකං ථූලවාලිකං සක්ඛරපාසාණාදයොති යාව කූටාගාරමත්තෙ පාසාණෙ විසමට්ඨානෙ ඨිතමහාරුක්ඛෙ ච උට්ඨාපෙති. තෙ පථවිතො නභමුග්ගතා න පුන පතන්ති, තත්ථෙව චුණ්ණවිචුණ්ණා හුත්වා අභාවං ගච්ඡන්ති. අථානුක්කමෙන හෙට්ඨාමහාපථවියා වාතො සමුට්ඨහිත්වා පථවිං පරිවත්තෙත්වා උද්ධංමූලං කත්වා ආකාසෙ ඛිපති. යොජනසතප්පමාණා පථවිප්පදෙසා ද්වියොජනතියොජනචතුයොජනපඤ්චයොජනසතප්පමාණාපි භිජ්ජිත්වා වාතවෙගුක්ඛිත්තා ආකාසෙයෙව චුණ්ණවිචුණ්ණා හුත්වා අභාවං ගච්ඡන්ති.

චක්කවාළපබ්බතම්පි සිනෙරුපබ්බතම්පි වාතො උක්ඛිපිත්වා ආකාසෙ ඛිපති. තෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං අභිහන්ත්වා චුණ්ණවිචුණ්ණා හුත්වා විනස්සන්ති. එතෙනෙව උපායෙන භූමට්ඨකවිමානානි ච ආකාසට්ඨකවිමානානි ච විනාසෙන්තො ඡ කාමාවචරදෙවලොකෙ විනාසෙත්වා කොටිසතසහස්සචක්කවාළානි විනාසෙති. තත්ථ චක්කවාළා චක්කවාළෙහි, හිමවන්තා හිමවන්තෙහි, සිනෙරූ සිනෙරූහි අඤ්ඤමඤ්ඤං සමාගන්ත්වා චුණ්ණවිචුණ්ණා හුත්වා විනස්සන්ති. පථවිතො යාව තතියජ්ඣානභූමිං වාතො ගණ්හාති, තත්ථ තයො බ්‍රහ්මලොකෙ විනාසෙත්වා වෙහප්ඵලෙ ආහච්ච තිට්ඨති. එවං සබ්බසඞ්ඛාරගතං විනාසෙත්වා සයම්පි විනස්සති. හෙට්ඨාආකාසෙන සහ උපරිආකාසො එකො හොති මහන්ධකාරොති සබ්බං වුත්තසදිසං. ඉධ පන සුභකිණ්හබ්‍රහ්මලොකං ආදිං කත්වා ලොකො පාතුභවති. වෙහප්ඵලතො ච චවිත්වා සුභකිණ්හට්ඨානාදීසු සත්තා නිබ්බත්තන්ති. තත්ථ කප්පවිනාසකමහාමෙඝතො යාව කප්පවිනාසකවාතූපච්ඡෙදො, ඉදමෙකං අසඞ්ඛෙය්‍යං. වාතූපච්ඡෙදතො යාව සම්පත්තිමහාමෙඝො, ඉදං දුතියමසඞ්ඛෙය්‍යං...පෙ.... ඉමානි චත්තාරි අසඞ්ඛෙය්‍යානි එකො මහාකප්පො හොති. එවං වාතෙන විනාසො ච සණ්ඨහනඤ්ච වෙදිතබ්බං.

කිං කාරණා එවං ලොකො විනස්සති? අකුසලමූලකාරණා. අකුසලමූලෙසු හි උස්සන්නෙසු එවං ලොකො විනස්සති. සො ච ඛො රාගෙ උස්සන්නතරෙ අග්ගිනා විනස්සති, දොසෙ උස්සන්නතරෙ උදකෙන විනස්සති. කෙචි පන ''දොසෙ උස්සන්නතරෙ අග්ගිනා, රාගෙ උදකෙනා''ති වදන්ති. මොහෙ උස්සන්නතරෙ වාතෙන විනස්සති. එවං විනස්සන්තොපි ච නිරන්තරමෙව සත්ත වාරෙ අග්ගිනා නස්සති, අට්ඨමෙ වාරෙ උදකෙන. පුන සත්ත වාරෙ අග්ගිනා, අට්ඨමෙ වාරෙ උදකෙනාති එවං අට්ඨමෙ අට්ඨමෙ වාරෙ විනස්සන්තො සත්තක්ඛත්තුං උදකෙන විනස්සිත්වා පුන සත්ත වාරෙ අග්ගිනා නස්සති. එත්තාවතා තෙසට්ඨි කප්පා අතීතා හොන්ති. එත්ථන්තරෙ උදකෙන නස්සනවාරං සම්පත්තම්පි පටිබාහිත්වා ලද්ධොකාසො වාතො පරිපුණ්ණචතුසට්ඨිකප්පායුකෙ සුභකිණ්හෙ විද්ධංසෙන්තො ලොකං විනාසෙති.

පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරන්තොපි ච කප්පානුස්සරණකො භික්ඛු එතෙසු කප්පෙසු අනෙකෙපි සංවට්ටකප්පෙ අනෙකෙපි විවට්ටකප්පෙ අනෙකෙපි සංවට්ටවිවට්ටකප්පෙ අනුස්සරති. **සංවට්ටකප්පෙ විවට්ටකප්පෙති** ච කප්පස්ස අඩ්ඪං ගහෙත්වා වුත්තං. **සංවට්ටවිවට්ටකප්පෙති** සකලකප්පං ගහෙත්වා වුත්තං. කථං අනුස්සරතීති චෙ? **අමුත්‍රාසි**න්තිආදිනා නයෙන. තත්ථ **අමුත්‍රාසි**න්ති අමුම්හි සංවට්ටකප්පෙ අහං අමුම්හි භවෙ වා යොනියා වා ගතියා වා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා වා සත්තාවාසෙ වා සත්තනිකායෙ වා ආසිං. **එවංනාමොති** තිස්සො වා ඵුස්සො වා. **එවංගොත්තොති** කච්චානො වා කස්සපො වා. ඉදමස්ස අතීතභවෙ අත්තනො නාමගොත්තානුස්සරණවසෙන

වුත්තං. සචෙ පන තස්මිං කාලෙ අත්තනො වණ්ණසම්පත්තිං වා ලූඛපණීතජීවිකභාවං වා සුඛදුක්ඛබහුලතං වා අප්පායුකදීඝායුකභාවං වා අනුස්සරිතුකාමො හොති, තම්පි අනුස්සරතියෙව. තෙනාහ ‘‘එවංවණ්ණො…පෙ…. එවමායුපරියන්තො’’ති. තත්ථ **එවංවණ්ණොති** ඔදාතො වා සාමො වා. **එවමාහාරොති** සාලිමංසොදනාහාරො වා පවත්තඵලභොජනො වා. **එවංසුඛදුක්ඛප්පටිසංවෙදීති** අනෙකප්පකාරෙන කායිකචෙතසිකානං සාමිසනිරාමිසාදිප්පභෙදානං වා සුඛදුක්ඛානං පටිසංවෙදී. **එවමායුපරියන්තොති** එවං වස්සසතපරිමාණායුපරියන්තො වා චතුරාසීතිකප්පසතසහස්සායුපරියන්තො වා.

සො තතො චුතො අමුත්‍ර උදපාදින්ති සො අහං තතො භවතො යොනිතො ගතිතො විඤ්ඤාණට්ඨිතිතො සත්තාවාසතො සත්තනිකායතො වා චුතො පුන අමුකස්මිං නාම භවෙ යොනියා ගතියා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා සත්තාවාසෙ සත්තනිකායෙ වා උදපාදිං. **තත්‍රාපාසින්ති** අථ තත්‍රාපි භවෙ යොනියා ගතියා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා සත්තාවාසෙ සත්තනිකායෙ වා පුන අහොසිං. **එවංනාමොති**ආදි වුත්තනයමෙව. අපිච යස්මා **අමුත්‍රාසින්ති** ඉදං අනුපුබ්බෙන ආරොහන්තස්ස යාවතිච්ඡකං (විසුද්ධි. 2.410) අනුස්සරණං, **සො තතො චුතොති** පටිනිවත්තන්තස්ස පච්චවෙක්ඛණං, තස්මා **ඉධූපපන්නොති** ඉමිස්සා ඉධූපපත්තියා අනන්තරමෙවස්ස උපපත්තිට්ඨානං සන්ධාය **අමුත්‍ර උදපාදින්ති** ඉදං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **තත්‍රාපාසින්ති** එවමාදි පනස්ස තත්‍ර ඉමිස්සා උපපත්තියා අනන්තරෙ උපපත්තිට්ඨානෙ නාමගොත්තාදීනං අනුස්සරණදස්සනත්ථං වුත්තං. **සො තතො චුතො ඉධූපපන්නොති** ස්වාහං තතො අනන්තරූපපත්තිට්ඨානතො චුතො ඉධ අමුකස්මිං නාම ඛත්තියකුලෙ වා බ්‍රාහ්මණකුලෙ වා නිබ්බත්තොති. **ඉතීති** එවං. **සාකාරං සඋද්දෙසන්ති** නාමගොත්තවසෙන සඋද්දෙසං, වණ්ණාදිවසෙන සාකාරං. නාමගොත්තෙන හි සත්තො තිස්සො ඵුස්සො කස්සපොති උද්දිසීයති, වණ්ණාදීහි සාමො ඔදාතොති නානත්තතො පඤ්ඤායති. තස්මා නාමගොත්තං උද්දෙසො, ඉතරෙ ආකාරාති.

පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

54. දිබ්බචක්ඛුඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

106. දිබ්බචක්ඛුඤාණනිද්දෙසෙ **ආලොකසඤ්ඤං මනසි කරොතීති** දිවා වා රත්තිං වා සූරියජොතිචන්දමණිආලොකං ආලොකොති මනසි කරොති. එවං මනසිකරොන්තො ච ආලොකොති සඤ්ඤං මනසි පවත්තනතො ‘‘ආලොකසඤ්ඤං මනසි කරොතී’’ති වුච්චති. **දිවාසඤ්ඤං අධිට්ඨාතීති** එවං ආලොකසඤ්ඤං මනසිකරිත්වා දිවාති සඤ්ඤං ඨපෙති. **යථා දිවා තථා රත්තින්ති** යථා දිවා ආලොකො දිට්ඨො, තථෙව රත්තිම්පි මනසි කරොති. **යථා රත්තිං තථා දිවාති** යථා රත්තිං ආලොකො දිට්ඨො, තථෙව දිවාපි මනසි කරොති. **ඉති විවටෙන චෙතසාති** එවං අපිහිතෙන චිත්තෙන.

අපරියොනද්ධෙනාති සමන්තතො අනද්ධෙන. **සප්පභාසං චිත්තං භාවෙතීති** සඔභාසං චිත්තං වඩ්ඩෙති. එතෙන දිබ්බචක්ඛුස්ස පරිකම්මාලොකාරම්මණං චිත්තං කථිතං. ආලොකකසිණාරම්මණං චතුත්ථජ්ඣානමෙව වා සන්ධාය වුත්තං. තස්සෙවං භාවයතො ඔභාසජාතං චිත්තං හොති විගතන්ධකාරාවරණං. තෙන හි දිබ්බචක්ඛුං උප්පාදෙතුකාමෙන ආදිකම්මිකෙන කුලපුත්තෙන ඉමිස්සායෙව පාළියා අනුසාරෙන කසිණාරම්මණං අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානං සබ්බාකාරෙන අභිනීහාරක්ඛමං කත්වා ''තෙජොකසිණං ඔදාතකසිණං ආලොකකසිණ''න්ති ඉමෙසු තීසු කසිණෙසු අඤ්ඤතරං ආසන්නං කාතබ්බං, උපචාරජ්ඣානගොචරං කත්වා වඩ්ඩෙත්වා ඨපෙතබ්බං, න තත්ථ අප්පනා උප්පාදෙතබ්බාති අධිප්පායො. සචෙ හි උප්පාදෙති, පාදකජ්ඣානනිස්සයං හොති, න පරිකම්මනිස්සයං. ඉමෙසු ච පන තීසු ආලොකකසිණංයෙව සෙට්ඨතරං, තදනුලොමෙන පන ඉතරං කසිණද්වයම්පි වුත්තං. තස්මා ආලොකකසිණං ඉතරෙසං වා අඤ්ඤතරං ආරම්මණං කත්වා චත්තාරි ඣානානි උප්පාදෙත්වා පුන උපචාරභූමියංයෙව ඨත්වා කසිණං වඩ්ඩෙතබ්බං. වඩ්ඪිතවඩ්ඪිතට්ඨානස්ස අන්තොයෙව රූපගතං පස්සිතබ්බං. රූපගතං පස්සතො පනස්ස තෙන බ්‍යාපාරෙන පරිකම්මචිත්තෙන ආලොකඵරණං අකුබ්බතො පරිකම්මස්ස වාරො අතික්කමති, තතො ආලොකො අන්තරධායති, තස්මිං අන්තරහිතෙ රූපගතම්පි න දිස්සති. අථානෙන පුනප්පුනං පාදකජ්ඣානමෙව පවිසිත්වා තතො වුට්ඨාය ආලොකො ඵරිතබ්බො. එවං අනුක්කමෙන ආලොකො ථාමගතො හොතීති. ''එත්ථ ආලොකො හොතූ''ති යත්තකං ඨානං පරිච්ඡින්දති, තත්ථ ආලොකො තිට්ඨතියෙව. දිවසම්පි නිසීදිත්වා පස්සතො රූපදස්සනං හොති. තත්ථ යදා තස්ස භික්ඛුනො මංසචක්ඛුස්ස අනාපාථගතං අන්තොකුච්ඡිගතං හදයවත්ථුනිස්සිතං හෙට්ඨාපථවීතලනිස්සිතං තිරොකුට්ටපබ්බතපාකාරගතං පරචක්කවාළගතන්ති ඉදං රූපං ඤාණචක්ඛුස්ස ආපාථං ආගච්ඡති, මංසචක්ඛුනා දිස්සමානං විය හොති, තදා දිබ්බචක්ඛු උප්පන්නං හොති. තදෙව චෙත්ථ රූපදස්සනසමත්ථං, න පුබ්බභාගචිත්තානි.

තත්‍රායං දිබ්බචක්ඛුනො උප්පත්තික්කමො – වුත්තප්පකාරමෙතං රූපමාරම්මණං කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙ තදෙව රූපමාරම්මණං කත්වා චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි උප්පජ්ජන්තීති පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. ඉදං පන ඤාණං ''සත්තානං චුතූපපාතෙ ඤාණ''න්තිපි ''දිබ්බචක්ඛුඤාණ''න්තිපි වුච්චති. තං පනෙතං පුථුජ්ජනස්ස පරිපන්ථො හොති. සො හි ''යත්ථ යත්ථ ආලොකො හොතූ''ති අධිට්ඨාති, තං තං පථවීසමුද්දපබ්බතෙ විනිවිජ්ඣිත්වාපි එකාලොකං හොති. අථස්ස තත්ථ භයානකානි යක්ඛරක්ඛසාදිරූපානි පස්සතො භයං උප්පජ්ජති. තෙන චිත්තවික්ඛෙපං පත්වා ඣානවිබ්භන්තකො හොති. තස්මා රූපදස්සනෙ අප්පමත්තෙන භවිතබ්බං.

සත්තානං චුතූපපාතඤාණායාති සත්තානං චුතියා ච උපපාතෙ ච ඤාණාය. යෙන ඤාණෙන සත්තානං චුති ච උපපාතො ච ඤායති, තදත්ථං දිබ්බචක්ඛුඤාණත්ථන්ති වුත්තං හොති. **දිබ්බෙන චක්ඛුනාති** වුත්තත්ථමෙව. **විසුද්ධෙනාති** චුතූපපාතදස්සනෙන දිට්ඨිවිසුද්ධිහෙතුත්තා විසුද්ධං. යො හි චුතිමත්තමෙව පස්සති, න උපපාතං, සො උච්ඡෙදදිට්ඨිං ගණ්හාති. යො උපපාතමෙව පස්සති, න චුතිං, සො නවසත්තපාතුභාවදිට්ඨිං ගණ්හාති. යො පන තදුභයං පස්සති, සො යස්මා දුවිධම්පි තං දිට්ඨිගතමතිවත්තති, තස්මාස්ස තං දස්සනං දිට්ඨිවිසුද්ධිහෙතු හොති. උභයඤ්චෙතං බුද්ධපුත්තා පස්සන්ති. තෙන වුත්තං – ‘‘චුතූපපාතදස්සනෙන දිට්ඨිවිසුද්ධිහෙතුත්තා විසුද්ධ’’න්ති. මනුස්සූපචාරං අතික්කමිත්වා රූපදස්සනෙන **අතික්කන්තමානුසකං,** මානුසකං වා මංසචක්ඛුං අතික්කන්තත්තා අතික්කන්තමානුසකං. තෙන දිබ්බෙන චක්ඛුනා විසුද්ධෙන අතික්කන්තමානුසකෙන.

සත්තෙ පස්සතීති මනුස්සානං මංසචක්ඛුනා විය සත්තෙ ඔලොකෙති. **චවමානෙ උපපජ්ජමානෙති** එත්ථ චුතික්ඛණෙ උපපත්තික්ඛණෙ වා දිබ්බචක්ඛුනා දට්ඨුං න සක්කා, යෙ පන ආසන්නචුතිකා ඉදානි චවිස්සන්ති. තෙ **චවමානා.** යෙ ච ගහිතපටිසන්ධිකා සම්පතිනිබ්බත්තා වා, තෙ **උපපජ්ජමානාති** අධිප්පෙතා. තෙ එවරූපෙ චවමානෙ ච උපපජ්ජමානෙ ච පස්සතීති දස්සෙති. **හීනෙති** මොහනිස්සන්දයුත්තත්තා හීනානං ජාතිකුලභොගාදීනං වසෙන හීළිතෙ ඔහීළිතෙ ඔඤ්ඤාතෙ අවඤ්ඤාතෙ. **පණීතෙති** අමොහනිස්සන්දයුත්තත්තා තබ්බිපරීතෙ. **සුවණ්ණෙති** අදොසනිස්සන්දයුත්තත්තා ඉට්ඨකන්තමනාපවණ්ණයුත්තෙ. **දුබ්බණ්ණෙති** දොසනිස්සන්දයුත්තත්තා අනිට්ඨාකන්තාමනාපවණ්ණයුත්තෙ, අනභිරූපෙ විරූපෙතිපි අත්ථො. **සුගතෙති** සුගතිගතෙ, අලොභනිස්සන්දයුත්තත්තා වා අඩ්ඪෙ මහද්ධනෙ. **දුග්ගතෙති** දුග්ගතිගතෙ, ලොභනිස්සන්දයුත්තත්තා වා දලිද්දෙ අප්පන්නපානෙ. **යථාකම්මූපගෙති** යං යං කම්මං උපචිතං, තෙන තෙන උපගතෙ. තත්ථ පුරිමෙහි ‘‘චවමානෙ’’තිආදීහි දිබ්බචක්ඛුකිච්චං වුත්තං, ඉමිනා පන පදෙන යථාකම්මූපගඤාණකිච්චං.

තස්ස ච ඤාණස්ස අයමුප්පත්තික්කමො – ඉධ භික්ඛු හෙට්ඨානිරයාභිමුඛං ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා නෙරයිකෙ සත්තෙ පස්සති මහාදුක්ඛමනුභවමානෙ, තං දස්සනං දිබ්බචක්ඛුකිච්චමෙව. සො එවං මනසි කරොති ‘‘කිං නු ඛො කම්මං කත්වා ඉමෙ සත්තා එතං දුක්ඛමනුභවන්තී’’ති. අථස්ස ‘‘ඉදං නාම කත්වා’’ති තංකම්මාරම්මණං ඤාණමුප්පජ්ජති. තථා උපරිදෙවලොකාභිමුඛං ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා නන්දනවනමිස්සකවනඵාරුසකවනාදීසු සත්තෙ පස්සති මහාසම්පත්තිං අනුභවමානෙ, තම්පි දස්සනං දිබ්බචක්ඛුකිච්චමෙව. සො එවං මනසි කරොති ‘‘කිං නු ඛො කම්මං කත්වා ඉමෙ සත්තා එතං සම්පත්තිං අනුභවන්තී’’ති. අථස්ස ‘‘ඉදං නාම කත්වා’’ති තංකම්මාරම්මණං ඤාණමුප්පජ්ජති. ඉදං යථාකම්මූපගඤාණං නාම. ඉමස්ස විසුං පරිකම්මං නාම නත්ථි. යථා චිමස්ස,

එවං අනාගතංසඤාණස්සාපි. දිබ්බචක්ඛුපාදකානෙව හි ඉමානි දිබ්බචක්ඛුනා සහෙව ඉජ්ඣන්ති.

ඉමෙ වත භොන්තොතිආදීසු **ඉමෙ**ති දිබ්බචක්ඛුනා දිට්ඨානං නිදස්සනවචනං. **වතා**ති අනුලොමවචනත්ථෙ නිපාතො. **භොන්තො**ති භවන්තො. දුට්ඨු චරිතං, දුට්ඨං වා චරිතං කිලෙසපූතිකත්තාති දුච්චරිතං, කායෙන දුච්චරිතං, කායතො වා උප්පන්නං දුච්චරිතන්ති **කායදුච්චරිතං.** ඉතරෙසුපි එසෙව නයො. **සමන්නාගතා**ති සමඞ්ගීභූතා. **අරියානං උපවාදකා**ති බුද්ධපච්චෙකබුද්ධසාවකානං අරියානං අන්තමසො ගිහිසොතාපන්නානම්පි අනත්ථකාමා හුත්වා අන්තිමවත්ථුනා වා ගුණපරිධංසනෙන වා උපවාදකා, අක්කොසකා ගරහකාති වුත්තං හොති. තත්ථ ''නත්ථි ඉමෙසං සමණධම්මො, අස්සමණා එතෙ''ති වදන්තො අන්තිමවත්ථුනා උපවදති, ''නත්ථි ඉමෙසං ඣානං වා විමොක්ඛො වා මග්ගො වා ඵලං වා''තිආදීනි වදන්තො ගුණපරිධංසනෙන උපවදතීති වෙදිතබ්බො. සො ච ජානං වා උපවදෙය්‍ය අජානං වා, උභයථාපි අරියූපවාදොව හොති. භාරියං කම්මං ආනන්තරියසදිසං සග්ගාවරණං මග්ගාවරණඤ්ච, සතෙකිච්ඡං පන හොති. තස්මා යො අරියං උපවදති, තෙන ගන්ත්වා සචෙ අත්තනා වුඩ්ඪතරො හොති, උක්කුටිකං නිසීදිත්වා ''අහං ආයස්මන්තං ඉදඤ්චිදඤ්ච අවචං, තං මෙ ඛමාහී''ති ඛමාපෙතබ්බො. සචෙ නවකතරො හොති, වන්දිත්වා උක්කුටිකං නිසීදිත්වා අඤ්ජලිං පග්ගහෙත්වා ''අහං, භන්තෙ, තුම්හෙ ඉදඤ්චිදඤ්ච අවචං, තං මෙ ඛමථා''ති ඛමාපෙතබ්බො. සචෙ දිසාපක්කන්තො හොති, සයං වා ගන්ත්වා සද්ධිවිහාරිකාදිකෙ වා පෙසෙත්වා ඛමාපෙතබ්බො. සචෙ නාපි ගන්තුං න පෙසෙතුං සක්කා හොති, යෙ තස්මිං විහාරෙ භික්ඛූ වසන්ති, තෙසං සන්තිකං ගන්ත්වා සචෙ නවකතරා හොන්ති, උක්කුටිකං නිසීදිත්වා, සචෙ වුඩ්ඪතරා, වුඩ්ඪෙ වුත්තනයෙනෙව පටිපජ්ජිත්වා ''අහං, භන්තෙ, අසුකං නාම ආයස්මන්තං ඉදඤ්චිදඤ්ච අවචං, ඛමතු මෙ සො ආයස්මා''ති වත්වා ඛමාපෙතබ්බො. සම්මුඛා අක්ඛමන්තෙපි එතදෙව කාතබ්බං. සචෙ එකචාරිකභික්ඛු හොති, නෙව තස්ස වසනට්ඨානං, න ගතට්ඨානං පඤ්ඤායති, එකස්ස පණ්ඩිතස්ස භික්ඛුනො සන්තිකං ගන්ත්වා ''අහං, භන්තෙ, අසුකං නාම ආයස්මන්තං ඉදඤ්චිදඤ්ච අවචං, තං මෙ අනුස්සරතො විප්පටිසාරො හොති, කිං කරොමී''ති වත්තබ්බං. සො වක්ඛති ''තුම්හෙ මා චින්තයිත්ථ, ථෙරො තුම්හාකං ඛමති, චිත්තං වූපසමෙථා''ති. තෙනාපි අරියස්ස ගතදිසාභිමුඛෙන අඤ්ජලිං පග්ගහෙත්වා ''ඛමථා''ති වත්තබ්බං. යදි සො පරිනිබ්බුතො හොති, පරිනිබ්බුතමඤ්චට්ඨානං ගන්ත්වා යාව සිවථිකං ගන්ත්වාපි ඛමාපෙතබ්බං. එවං කතෙ නෙව සග්ගාවරණං, න මග්ගාවරණං හොති, පාකතිකමෙව හොතීති.

මිච්ඡාදිට්ඨිකාති විපරීතදස්සනා. **මිච්ඡාදිට්ඨිකම්මසමාදානා**ති මිච්ඡාදිට්ඨිවසෙන සමාදින්නනානාවිධකම්මා, යෙ ච මිච්ඡාදිට්ඨිමූලකෙසු

කායකම්මාදීසු අඤ්ඤෙපි සමාදපෙන්ති. එත්ථ ච වචීදුච්චරිතග්ගහණෙනෙව අරියූපවාදෙ, මනොදුච්චරිතග්ගහණෙන ච මිච්ඡාදිට්ඨියා සඞ්ගහිතායපි ඉමෙසං ද්වින්නං පුන වචනං මහාසාවජ්ජභාවදස්සනත්ථන්ති වෙදිතබ්බං. මහාසාවජ්ජො හි අරියූපවාදො ආනන්තරියසදිසත්තා. වුත්තම්පි චෙතං ''සෙය්‍යථාපි, සාරිපුත්ත, භික්ඛු සීලසම්පන්නො සමාධිසම්පන්නො පඤ්ඤාසම්පන්නො දිට්ඨෙව ධම්මෙ අඤ්ඤං ආරාධෙය්‍ය, එවංසම්පදමිදං සාරිපුත්ත වදාමි තං වාචං අප්පහාය තං චිත්තං අප්පහාය තං දිට්ඨිං අප්පටිනිස්සජ්ජිත්වා යථාභතං නික්ඛිත්තො, එවං නිරයෙ''ති (ම. නි. 1.149). මිච්ඡාදිට්ඨිතො ච මහාසාවජ්ජතරං නාම අඤ්ඤං නත්ථි. යථාහ – ''නාහං, භික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකධම්මම්පි සමනුපස්සාමි, යං එවං මහාසාවජ්ජං, යථයිදං, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාදිට්ඨිපරමානි, භික්ඛවෙ, වජ්ජානී''ති (අ. නි. 1.310).

කායස්ස භෙදාති උපාදින්නක්ඛන්ධපරිච්චාගා. **පරං මරණා**ති තදනන්තරං අභිනිබ්බත්තික්ඛන්ධග්ගහණෙ. අථ වා **කායස්ස භෙදා**ති ජීවිතින්ද්‍රියස්සුපච්ඡෙදා. **පරං මරණා**ති චුතිචිත්තතො උද්ධං. **අපායන්**ති එවමාදි සබ්බං නිරයවෙවචනමෙව. නිරයො හි සග්ගමොක්ඛහෙතුභූතා පුඤ්ඤසම්මතා අයා අපෙතත්තා, සුඛානං වා ආයස්ස අභාවා අපායො. දුක්ඛස්ස ගති පටිසරණන්ති **දුග්ගති,** දොසබහුලතාය වා දුට්ඨෙන කම්මුනා නිබ්බත්තා ගති දුග්ගති. විවසා නිපතන්ති තත්ථ දුක්කටකාරිනොති **විනිපාතො,** විනස්සන්තා වා එත්ථ පතන්ති සම්භිජ්ජමානඞ්ගපච්චඞ්ගාතිපි විනිපාතො. නත්ථි එත්ථ අස්සාදසඤ්ඤිතො අයොති **නිරයො.**

අථ වා අපායග්ගහණෙන තිරච්ඡානයොනිං දීපෙති. තිරච්ඡානයොනි හි අපායො සුගතිතො අපෙතත්තා, න දුග්ගති මහෙසක්ඛානං නාගරාජාදීනං සම්භවතො. දුග්ගතිග්ගහණෙන පෙත්තිවිසයං. සො හි අපායො චෙව දුග්ගති ච සුගතිතො අපෙතත්තා දුක්ඛස්ස ච ගතිභූතත්තා, න තු විනිපාතො අසුරසදිසං අවිනිපතිතත්තා. විනිපාතග්ගහණෙන අසුරකායං. සො හි යථාවුත්තෙන අත්ථෙන අපායො චෙව දුග්ගති ච සබ්බසමුස්සයෙහි ච විනිපතිතත්තා විනිපාතොති වුච්චති. නිරයග්ගහණෙන අවීචිආදිමනෙකප්පකාරං නිරයමෙවාති. **උපපන්නා**ති උපගතා, තත්ථ අභිනිබ්බත්තාති අධිප්පායො. වුත්තවිපරියායෙන සුක්කපක්ඛො වෙදිතබ්බො.

අයං පන විසෙසො – තත්ථ සුගතිග්ගහණෙන මනුස්සගතිපි සඞ්ගය්හති, සග්ගග්ගහණෙන දෙවගතියෙව. තත්ථ සුන්දරා ගතීති **සුගති.** රූපාදීහි විසයෙහි සුට්ඨු අග්ගොති **සග්ගො.** සො සබ්බොපි ලුජ්ජනපලුජ්ජනට්ඨෙන **ලොකො**ති අයං වචනත්ථො. ඉති ''දිබ්බෙන චක්ඛුනා''තිආදි සබ්බං නිගමනවචනං. එවං දිබ්බෙන චක්ඛුනා පස්සතීති අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපත්ථොති.

දිබ්බචක්ඛුඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චඤාණපකිණ්ණකං

ඉමෙසු පඤ්චසු ඤාණෙසු **ඉද්ධිවිධඤාණං** පරිත්තමහග්ගතඅතීතානාගතපච්චුප්පන්නඅජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණවසෙන සත්තසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. **සොතධාතුවිසුද්ධිඤාණං** පරිත්තපච්චුප්පන්නඅජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණවසෙන චතූසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. **චෙතොපරියඤාණං** පරිත්තමහග්ගතඅප්පමාණමග්ගඅතීතානාගතපච්චුප්පන්නබහිද්ධාරම්මණවසෙන අට්ඨසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. **පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං**

පරිත්තමහග්ගතඅප්පමාණමග්ගඅතීතඅජ්ඣත්තබහිද්ධානවත්තබ්බාරම්මණවසෙන අට්ඨසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. **දිබ්බචක්ඛුඤාණං** පරිත්තපච්චුප්පන්නඅජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණවසෙන චතූසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. **යථාකම්මූපගඤාණං** පරිත්තමහග්ගතඅතීතඅජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණවසෙන පඤ්චසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. **අනාගතංසඤාණං** පරිත්තමහග්ගතඅප්පමාණමග්ගඅනාගතඅජ්ඣත්තබහිද්ධානවත්තබ්බාරම්මණවසෙන අට්ඨසු ආරම්මණෙසු පවත්තතීති.

පඤ්චඤාණපකිණ්ණකං නිට්ඨිතං.

55. ආසවක්ඛයඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

107. ආසවක්ඛයඤාණනිද්දෙසෙ **අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියාදීනි** වුත්තත්ථානි. **කති ඨානානි ගච්ඡතීති** එකෙකස්ස උප්පත්තිට්ඨානනියමනත්ථං පුච්ඡා. **එකං ඨානං ගච්ඡතීති** එකස්මිං ඨානෙ උප්පජ්ජතීති වුත්තං හොති. උප්පත්තිඔකාසට්ඨානඤ්හි තිට්ඨති එත්ථාති ඨානන්ති වුච්චති. **ඡ ඨානානීති** ඡ මග්ගඵලක්ඛණෙ. ඉන්ද්‍රියානං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියාදීසු තීසු එකෙකමෙව අධිකං හොතීති දස්සනත්ථං **සද්ධින්ද්‍රියං අධිමොක්ඛපරිවාරං හොතීති**ආදි වුත්තං. යථා ‘‘සද්ධින්ද්‍රියස්ස අධිමොක්ඛට්ඨො’’තිආදීසු (පටි. ම. 1.12) අධිමොක්ඛාදයො සද්ධින්ද්‍රියාදීනං කිච්චවසෙන වුත්තා, එවමිධාපි ‘‘අධිමොක්ඛපරිවාරං හොතී’’ති සද්ධින්ද්‍රියං අධිමොක්ඛත්ථෙන පරිවාරං හොතීති වුත්තං හොති. එස නයො සෙසෙසුපි. **පරිවාරන්ති** ච ලිඞ්ගවිපල්ලාසො කතො. **පඤ්ඤින්ද්‍රියන්ති** අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියමෙව පජානනසභාවදස්සනත්ථං විසුං කත්වා වුත්තං. අභිධම්මෙපි (විභ. 219) හි පඤ්ඤාය කිච්චවිසෙසදස්සනත්ථං මග්ගක්ඛණෙ ච ඵලක්ඛණෙ ච එකාව පඤ්ඤා අට්ඨධා විභත්තා. **අභිසන්දනපරිවාරන්ති** න්හානියචුණ්ණානං උදකං විය චිත්තචෙතසිකානං සිනෙහනකිච්චෙන පරිවාරං හොති. ඉදං

සොමනස්සසම්පයුත්තමග්ගවසෙනෙව වුත්තං. උපෙක්ඛාසම්පයුත්තමග්ගෙ පන සොමනස්සින්ද්‍රියට්ඨානෙ උපෙක්ඛින්ද්‍රියං දට්ඨබ්බං. තං පන සම්පයුත්තානං නාතිඋපබ්‍රූහනපරිවාරන්ති ගහෙතබ්බං. **පවත්තසන්තතාධිපතෙය්‍යපරිවාරන්**ති පවත්තා සන්තති පවත්තසන්තති, වත්තමානසන්තානන්ති අත්ථො. අධිපතිභාවො ආධිපතෙය්‍යං, පවත්තසන්තතියා ආධිපතෙය්‍යං පවත්තසන්තතාධිපතෙය්‍යං. වත්තමානජීවිතින්ද්‍රියස්ස උපරිපවත්තියා ච පච්චයත්තා පුබ්බාපරවසෙන පවත්තසන්තතියා අධිපතිභාවෙන අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියස්ස පරිවාරං හොති.

සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ ජාතා ධම්මාතිආදි සබ්බෙසං මග්ගසම්පයුත්තකානං වණ්ණභණනත්ථං වුත්තං. තත්ථ **මග්ගක්ඛණෙ ජාතා**ති මග්ගසමුට්ඨිතා එව, න අඤ්ඤෙ. යස්මා පන මග්ගසමුට්ඨිතම්පි රූපං කුසලාදිනාමං න ලභති, තස්මා තං අපනෙන්තො **ඨපෙත්වා චිත්තසමුට්ඨානං රූපන්**ති ආහ. සබ්බෙව හි තෙ ධම්මා කුච්ඡිතානං සලනාදීහි අත්ථෙහි **කුසලා.** තෙ ආරම්මණං කත්වා පවත්තමානා නත්ථි එතෙසං ආසවාති **අනාසවා.** වට්ටමූලං ඡින්දන්තා නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා වට්ටතො නිය්‍යන්තීති **නිය්‍යානිකා.** කුසලාකුසලසඞ්ඛාතා චයා අපෙතත්තා අපචයසඞ්ඛාතං නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා පවත්තනතො අපචයං ගච්ඡන්තීති **අපචයගාමිනො,** පවත්තං අපචිනන්තා විද්ධංසෙන්තා ගච්ඡන්තීතිපි අපචයගාමිනො. ලොකෙ අපරියාපන්නභාවෙන ලොකතො උත්තරා උත්තිණ්ණාති **ලොකුත්තරා.** නිබ්බානං ආරම්මණං එතෙසන්ති **නිබ්බානාරම්මණා.**

ඉමානි අට්ඨින්ද්‍රියානීතිආදි පුබ්බෙ වුත්තපරිවාරභාවස්ස ච තෙන සහගතාදිභාවස්ස ච ආදිවුත්තආකාරානඤ්ච දීපනත්ථං වුත්තං. තත්ථ **අට්ඨින්ද්‍රියානී**ති පුබ්බෙ වුත්තනයෙන පඤ්ඤින්ද්‍රියෙන සහ අට්ඨ. **සහජාතපරිවාරා**ති අට්ඨසු එකෙකෙන සහ ඉතරෙ ඉතරෙ සත්ත සහජාතා හුත්වා තස්ස සහජාතපරිවාරා හොන්ති. තථෙව අඤ්ඤං අඤ්ඤස්ස අඤ්ඤං අඤ්ඤස්සාති එවං **අඤ්ඤමඤ්ඤපරිවාරා** හොන්ති. තථෙව අඤ්ඤමඤ්ඤං **නිස්සයපරිවාරා සම්පයුත්තපරිවාරා** ච හොන්ති. **සහගතා**ති තෙන අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියෙන සහ එකුප්පාදාදිභාවං ගතා. **සහජාතා**ති තෙනෙව සහ ජාතා. **සංසට්ඨා**ති තෙනෙව සහ මිස්සිතා. **සම්පයුත්තා**ති තෙනෙව සමං එකුප්පාදාදිපකාරෙහි යුත්තා. **තෙවා**ති තෙ එව අට්ඨ ඉන්ද්‍රියධම්මා. **තස්සා**ති අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියස්ස. **ආකාරා**ති පරිවාරකොට්ඨාසා.

ඵලක්ඛණෙ ජාතා ධම්මා සබ්බෙව අබ්‍යාකතා හොන්තීති රූපස්සපි අබ්‍යාකතත්තා චිත්තසමුට්ඨානරූපෙන සහ වුත්තා. මග්ගස්සෙව කුසලත්තා නිය්‍යානිකත්තා අපචයගාමිත්තා ච ඵලක්ඛණෙ ‘‘කුසලා’’ති ච

‘‘නියානිකා’’ති ච ‘‘අපචයගාමිනො’’ති ච න වුත්තං. **ඉතීති**ආදි වුත්තප්පකාරනිගමනං. තත්ථ **අට්ඨට්ඨකානීති** අට්ඨසු මග්ගඵලෙසු එකෙකස්ස අට්ඨකස්ස වසෙන අට්ඨ ඉන්ද්‍රියඅට්ඨකානි. **චතුසට්ඨී හොන්තීති** චතුසට්ඨි ආකාරා හොන්ති. **ආසවා**තිආදි හෙට්ඨා වුත්තත්ථමෙව. ඉධ අරහත්තමග්ගවජ්ඣෙයෙව ආසවෙ අවත්වා සෙසමග්ගත්තයවජ්ඣානම්පි වචනං ආසවක්ඛයවචනසාමඤ්ඤමත්තෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අරහත්තමග්ගඤාණමෙව හි කෙචි ආසවෙ අසෙසෙත්වා ආසවානං ඛෙපනතො ‘‘ඛයෙ ඤාණ’’න්ති වුච්චති. තස්මායෙව ච අරහායෙව ඛීණාසවොති වුච්චතීති.

ආසවක්ඛයඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

56-63. සච්චඤාණචතුක්කද්වයනිද්දෙසවණ්ණනා

108-9. සච්චඤාණචතුක්කද්වයනිද්දෙසෙ **දුක්ඛස්ස පීළනට්ඨො**තිආදීනි වුත්තත්ථානෙව. **මග්ගසමඞ්ගිස්ස ඤාණං දුක්ඛෙපෙතං ඤාණ**න්තිආදි අනන්තරචතුක්කෙ විය එකාභිසමයවසෙන වුත්තං. දුවිධඤ්හි සච්චඤාණං ලොකියං ලොකුත්තරඤ්ච. ලොකිකං දුවිධං අනුබොධඤාණං පච්චවෙක්ඛණඤාණඤ්ච. **අනුබොධඤාණං** ආදිකම්මිකස්ස අනුස්සවාදිවසෙන නිරොධෙ මග්ගෙ ච පවත්තති, දුක්ඛෙ සමුදයෙ ච ආරම්මණකරණවසෙන. **පච්චවෙක්ඛණඤාණං** පටිවිද්ධසච්චස්ස චතූසුපි සච්චෙසු ආරම්මණකරණවසෙන. ලොකුත්තරං පටිවෙධඤාණං නිරොධමාරම්මණං කත්වා කිච්චතො චත්තාරි සච්චානි පටිවිජ්ඣති. යථාහ – ‘‘යො, භික්ඛවෙ, දුක්ඛං පස්සති, දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සති, දුක්ඛනිරොධම්පි පස්සති, දුක්ඛනිරොධගාමිනිං පටිපදම්පි පස්සතී’’ති (සං. නි. 5.1100) සබ්බං වත්තබ්බං. ඉධාපි ඉමිනා වාරෙන ඉදමෙව වුත්තං. තං පන ලොකුත්තරම්පි ‘‘දුක්ඛෙ ඤාණ’’න්තිආදීනි නාමානි ලභතීති දස්සනත්ථං වුත්තං. ඉධ පන ලොකිකඤාණමෙව අධිප්පෙතං. තස්මායෙව ච **තත්ථ කතමං දුක්ඛෙ ඤාණ**න්තිආදිමාහ.

තත්ථ **දුක්ඛං ආරබ්භා**ති දුක්ඛසච්චං ආලම්බිත්වා, ආරම්මණං කත්වාති අත්ථො. **පඤ්ඤා**තිආදීසු තස්ස තස්ස අත්ථස්ස පාකටකරණසඞ්ඛාතෙන පඤ්ඤාපනට්ඨෙන **පඤ්ඤා,** තෙන තෙන වා අනිච්චාදිනා පකාරෙන ධම්මෙ ජානාතීතිපි පඤ්ඤා. ඉදමස්සා සභාවපදං. පජානනාකාරො **පජානනා.** අනිච්චාදීනි විචිනාතීති **විචයො. පවිචයොති** උපසග්ගෙන පදං වඩ්ඪිතං, පකාරෙන විචයොති අත්ථො. චතුසච්චධම්මං විචිනාතීති **ධම්මවිචයො.** අනිච්චාදීනං සම්මා ලක්ඛණවසෙන **සල්ලක්ඛණා.** සා එව උපසග්ගනානත්තෙන **උපලක්ඛණා පච්චුපලක්ඛණාති** වුත්තා. භුසං ලක්ඛණා තෙ තෙ අනිච්චාදිධම්මෙ පටිච්ච උපලක්ඛණාති අත්ථො. පණ්ඩිතභාවො **පණ්ඩිච්චං.** කුසලභාවො **කොසල්ලං.** නිපුණභාවො **නෙපුඤ්ඤං.** අනිච්චාදීනං විභාවනවසෙන **වෙභබ්‍යා.** අනිච්චාදීනං

චින්තනකවසෙන **චින්තා,** යස්ස උප්පජ්ජති, තං අනිච්චාදීනි චින්තාපෙතීතිපි චින්තා. අනිච්චාදීනි උපපරික්ඛතීති **උපපරික්ඛා. භූරීති** පථවී. අයම්පි සණ්හට්ඨෙන විත්ථතට්ඨෙන ච භූරී වියාති භූරී. අථ වා පඤ්ඤායෙව භූතෙ අත්ථෙ රමතීති භූරීති වුච්චති. අසනි විය සිලුච්චයෙ කිලෙසෙ මෙධතී හිංසතීති **මෙධා,** ඛිප්පං ගහණධාරණට්ඨෙන වා මෙධා. යස්ස උප්පජ්ජති, තං අත්තහිතපටිපත්තියං සම්පයුත්තධම්මෙ ච යාථාවලක්ඛණපටිවෙධෙ පරිනෙතීති **පරිණායිකා.** ධම්මෙ අනිච්චාදිවසෙන විවිධා පස්සතීති **විපස්සනා.** සම්මා පකාරෙහි අනිච්චාදීනි ජානාතීති සම්පජානො, තස්ස භාවො **සම්පජඤ්ඤං.** උප්පථපටිපන්නෙ සින්ධවෙ වීථිආරොපනත්ථං පතොදො විය උප්පථෙ ධාවනකං කූටචිත්තං වීථිආරොපනත්ථං විජ්ඣතීති පතොදො විය **පතොදො.**

දස්සනලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කරොතීති ඉන්ද්‍රියං, පඤ්ඤාසඞ්ඛාතං ඉන්ද්‍රියං **පඤ්ඤින්ද්‍රියං.** කිං වුත්තං හොති? නයිදං ‘‘පුරිසස්ස ඉන්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රිය’’න්තිආදි විය පඤ්ඤාය ඉන්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියං. අථ ඛො පඤ්ඤා එව ඉන්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියන්ති වුත්තං හොති. අවිජ්ජාය න කම්පතීති **පඤ්ඤාබලං.** කිලෙසච්ඡෙදනට්ඨෙන පඤ්ඤාව සත්ථං **පඤ්ඤාසත්ථං.** අච්චුග්ගතට්ඨෙන පඤ්ඤාව පාසාදො **පඤ්ඤාපාසාදො.** ආලොකනට්ඨෙන පඤ්ඤාව ආලොකො **පඤ්ඤාආලොකො.** ඔභාසනට්ඨෙන පඤ්ඤාව ඔභාසො **පඤ්ඤාඔභාසො.** පජ්ජොතනට්ඨෙන පඤ්ඤාව පජ්ජොතො **පඤ්ඤාපජ්ජොතො.** පඤ්ඤවතො හි එකපල්ලඞ්කෙන නිසින්නස්ස දසසහස්සිලොකධාතු එකාලොකා එකොභාසා එකපජ්ජොතා හොති. තෙනෙතං වුත්තං. ඉමෙසු පන තීසු පදෙසු එකපදෙනාපි එතස්මිං අත්ථෙ සිද්ධෙ යානි පනෙතානි භගවතා ‘‘චත්තාරොමෙ, භික්ඛවෙ, ආලොකා. කතමෙ චත්තාරො? චන්දාලොකො, සූරියාලොකො, අග්ගාලොකො, පඤ්ඤාලොකො. ඉමෙ ඛො, භික්ඛවෙ, චත්තාරො ආලොකා. එතදග්ගං, භික්ඛවෙ, ඉමෙසං චතුන්නං ආලොකානං යදිදං පඤ්ඤාලොකො’’. තථා ‘‘චත්තාරොමෙ, භික්ඛවෙ, ඔභාසා. චත්තාරොමෙ, භික්ඛවෙ, පජ්ජොතා’’ති (අ. නි. 4.144-145) සත්තානං අජ්ඣාසයවසෙන සුත්තානි දෙසිතානි. තදනුරූපෙනෙව ඉධාපි ථෙරෙන දෙසනා කතා. අත්ථො හි අනෙකෙහි ආකාරෙහි විභජ්ජමානො සුවිභත්තො හොති, අඤ්ඤථා ච අඤ්ඤො බුජ්ඣති, අඤ්ඤථා අඤ්ඤොති. රතිකරණට්ඨෙන පන රතිදායකට්ඨෙන රතිජනකට්ඨෙන චිත්තීකතට්ඨෙන දුල්ලභපාතුභාවට්ඨෙන අතුලට්ඨෙන අනොමසත්තපරිභොගට්ඨෙන ච පඤ්ඤාව රතනං **පඤ්ඤාරතනං.**

න තෙන සත්තා මුය්හන්ති, සයං වා ආරම්මණෙ න මුය්හතීති **අමොහො. ධම්මවිචය**පදං වුත්තත්ථමෙව. කස්මා පනෙතං පුන වුත්තන්ති? අමොහස්ස මොහපටිපක්ඛභාවදීපනත්ථං. තෙනෙතං දීපෙති ‘‘ය්වායං අමොහො, සො න කෙවලං මොහතො අඤ්ඤො ධම්මො, මොහස්ස පන පටිපක්ඛො ධම්මවිචයසඞ්ඛාතො අමොහො නාම ඉධ අධිප්පෙතො’’ති. **සම්මාදිට්ඨීති**

යාථාවනියානිකකුසලදිට්ඨී. ''තත්ථ කතමං දුක්ඛසමුදයෙ ඤාණං, තත්ථ කතමං දුක්ඛනිරොධෙ ඤාණං, තත්ථ කතමං දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණ''න්ති පුච්ඡාවචනානි සඞ්ඛෙපවසෙන වුත්තානීති.

සච්චඤාණචතුක්කද්වයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

64-67. සුද්ධිකපටිසම්භිදාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

110. සුද්ධිකපටිසම්භිදාඤාණනිද්දෙසෙ ඉමෙසං ඤාණානං පභෙදාභාවතොයෙව හෙට්ඨා විය පභෙදං අදස්සෙත්වායෙව **අත්ථෙසු ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා**තිආදි වුත්තං. පඤ්ඤාපභෙදාභාවෙපි අත්තනා පටිවිද්ධචතුසච්චධම්මමත්තවසෙන නානත්තසබ්භාවතො **අත්ථනානත්තෙ පඤ්ඤා අත්ථපටිසම්භිදෙ ඤාණ**න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ **නානත්තෙ**ති අත්ථාදීනං අනෙකභාවෙ. **ववත්ථානෙ**ති අත්ථාදීනං නිච්ඡයනෙ. **සල්ලක්ඛණෙ**ති අත්ථාදීනං සම්මාදස්සනෙ. **උපලක්ඛණෙ**ති අත්ථාදීනං භුසංදස්සනෙ. **පභෙදෙ**ති අත්ථාදීනං නානාභෙදෙ. **පභාවනෙ**ති අත්ථාදීනං පාකටීකරණෙන උප්පාදනෙ. **ජොතනෙ**ති අත්ථාදීනං දීපනෙ. **විරොචනෙ**ති අත්ථාදීනං විවිධා දීපනෙ. **පකාසනෙ**ති අත්ථාදීනං පභාසනෙ. ''නානත්තෙ''ති මූලපදං කත්වා සබ්බසාධාරණවසෙන වුත්තං. ''වවත්ථානෙ''ති සොතාපන්නස්ස වසෙන, ''සල්ලක්ඛණෙ උපලක්ඛණෙ''ති සකදාගාමිස්ස වසෙන, ''පභෙදෙ පභාවනෙ''ති අනාගාමිස්ස වසෙන, ''ජොතනෙ විරොචනෙ පකාසනෙ''ති අරහතො වසෙන වුත්තන්ති එවම්පෙත්ථ යොජනා කාතබ්බාති.

සුද්ධිකපටිසම්භිදාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

68. ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

111. ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණනිද්දෙසෙ **තථාගතස්සා**ති වචනෙ උද්දෙසෙ සරූපතො අවිජ්ජමානෙපි ''ඡ ඤාණානි අසාධාරණානි සාවකෙහී''ති (පටි. ම. මාතිකා 1.73) වුත්තත්තා ''තථාගතස්සා''ති වුත්තමෙව හොති. තස්මා උද්දෙසෙ අත්ථතො සිද්ධස්ස තථාගතවචනස්ස නිද්දෙසෙ ගහණං කතං. **සත්තෙ පස්සතී**ති රූපාදීසු ඡන්දරාගෙන සත්තතාය ලග්ගතාය සත්තා, තෙ සත්තෙ ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණෙන චක්ඛුනා පස්සති ඔලොකෙති. **අප්පරජක්ඛෙ**ති පඤ්ඤාමයෙ අක්ඛිම්හි අප්පං රාගාදිරජො එතෙසන්ති අප්පරජක්ඛා, අප්පං රාගාදිරජො එතෙසන්ති වා අප්පරජක්ඛා. තෙ අප්පරජක්ඛෙ. **මහාරජක්ඛෙ**ති පඤ්ඤාමයෙ අක්ඛිම්හි මහන්තං රාගාදිරජො එතෙසන්ති මහාරජක්ඛා, මහන්තං රාගාදිරජො එතෙසන්ති වා මහාරජක්ඛා. **තික්ඛින්ද්‍රියෙ මුදින්ද්‍රියෙ**ති තික්ඛානි සද්ධාදීනි ඉන්ද්‍රියානි එතෙසන්ති තික්ඛින්ද්‍රියා, මුදූනි සද්ධාදීනි ඉන්ද්‍රියානි එතෙසන්ති මුදින්ද්‍රියා. **ස්වාකාරෙ ද්වාකාරෙ**ති සුන්දරා සද්ධාදයො ආකාරා කොට්ඨාසා එතෙසන්ති ස්වාකාරා, කුච්ඡිතා ගරහිතා සද්ධාදයො ආකාරා කොට්ඨාසා

එතෙසන්ති ද්වාකාරා. **සුවිඤ්ඤාපයෙ දුවිඤ්ඤාපයෙ**ති යෙ කථිතං කාරණං සල්ලක්ඛෙන්ති සුඛෙන සක්කා හොන්ති විඤ්ඤාපෙතුං, තෙ සුවිඤ්ඤාපයා, තබ්බිපරීතා දුවිඤ්ඤාපයා. **අප්පෙකච්චෙ පරලොකවජ්ජභයදස්සාවිනො**ති අපි එකෙ පරලොකඤ්චෙව රාගාදිවජ්ජඤ්ච භයතො පස්සන්තෙ, ඉමස්ස පන පදස්ස නිද්දෙසෙ පරලොකස්සෙව න වුත්තත්තා ඛන්ධාදිලොකෙ ච රාගාදිවජ්ජෙ ච පරං බාළ්හං භයං පස්සනසීලාති පරලොකවජ්ජභයදස්සාවිනො. තෙ පරලොකවජ්ජභයදස්සාවිනෙති එවමත්ථො ගහෙතබ්බො. **අප්පෙකච්චෙ න පරලොකවජ්ජභයදස්සාවිනො**ති තබ්බිපරීතෙ. **ලොකො**ති ච ලුජ්ජනපලුජ්ජනට්ඨෙන. **වජ්ජ**න්ති ච වජ්ජනීයට්ඨෙන. එත්තාවතා උද්දෙසස්ස නිද්දෙසො කතො හොති.

පුන නිද්දෙසස්ස පටිනිද්දෙසං කරොන්තො **අප්පරජක්ඛෙ මහාරජක්ඛෙ**තිආදිමාහ. තත්ථ තීසු රතනෙසු ඔකප්පනසඞ්ඛාතා සද්ධා අස්ස අත්ථීති **සද්ධො.** සො සද්ධාසම්පන්නො පුග්ගලො අස්සද්ධියරජස්ස චෙව අස්සද්ධියමූලකස්ස සෙසාකුසලරජස්ස ච අප්පකත්තා **අප්පරජක්ඛො.** නත්ථි එතස්ස සද්ධාති **අස්සද්ධො.** සො වුත්තප්පකාරස්ස රජස්ස මහන්තත්තා **මහාරජක්ඛො.** ආරද්ධං වීරියමනෙනාති **ආරද්ධවීරියො.** සො කොසජ්ජරජස්ස චෙව කොසජ්ජමූලකස්ස සෙසාකුසලරජස්ස ච අප්පකත්තා අප්පරජක්ඛො. හීනවීරියත්තා කුච්ඡිතෙන ආකාරෙන සීදතීති කුසීදො, කුසීදො එව **කුසීතො.** සො වුත්තප්පකාරස්ස රජස්ස මහන්තත්තා මහාරජක්ඛො. ආරම්මණං උපෙච්ච ඨිතා සති අස්සාති **උපට්ඨිතස්සති.** සො මුට්ඨස්සච්චරජස්ස චෙව මුට්ඨස්සච්චමූලකස්ස සෙසාකුසලරජස්ස ච අප්පකත්තා අප්පරජක්ඛො. මුට්ඨා නට්ඨා සති අස්සාති **මුට්ඨස්සති.** සො වුත්තප්පකාරස්ස රජස්ස මහන්තත්තා මහාරජක්ඛො. අප්පනාසමාධිනා උපචාරසමාධිනා වා ආරම්මණෙ සමං, සම්මා වා ආහිතො ඨිතොති **සමාහිතො,** සමාහිතචිත්තොති වා සමාහිතො. සො උද්ධච්චරජස්ස චෙව උද්ධච්චමූලකස්ස සෙසාකුසලරජස්ස ච අප්පකත්තා අප්පරජක්ඛො. න සමාහිතො **අසමාහිතො.** සො වුත්තප්පකාරස්ස රජස්ස මහන්තත්තා මහාරජක්ඛො. උදයත්ථගාමිනී පඤ්ඤා අස්ස අත්ථීති **පඤ්ඤවා.** සො මොහරජස්ස චෙව මොහමූලකස්ස සෙසාකුසලරජස්ස ච අප්පකත්තා අප්පරජක්ඛො. මොහමූළ්හත්තා දුට්ඨා පඤ්ඤා අස්සාති **දුප්පඤ්ඤො.** සො වුත්තප්පකාරස්ස රජස්ස මහන්තත්තා මහාරජක්ඛො. **සද්ධො පුග්ගලො තික්ඛින්ද්‍රියො**ති බහුලං උප්පජ්ජමානාය බලවතියා සද්ධාය සද්ධො, තෙනෙව සද්ධින්ද්‍රියෙන තික්ඛින්ද්‍රියො. **අස්සද්ධො පුග්ගලො මුදින්ද්‍රියො**ති බහුලං උප්පජ්ජමානෙන අස්සද්ධියෙන අස්සද්ධො, අන්තරන්තරා උප්පජ්ජමානෙන දුබ්බලෙන සද්ධින්ද්‍රියෙන මුදින්ද්‍රියො. එස නයො සෙසෙසුපි. **සද්ධො පුග්ගලො ස්වාකාරො**ති තාය එව සද්ධාය සොභනාකාරො. **අස්සද්ධො පුග්ගලො ද්වාකාරො**ති තෙනෙව අස්සද්ධියෙන විරූපාකාරො. එස නයො සෙසෙසුපි. **සුවිඤ්ඤාපයො**ති

සුඛෙන විඤ්ඤාපෙතුං සක්කුණෙය්‍යො. **දුවිඤ්ඤාපයොති** දුක්ඛෙන විඤ්ඤාපෙතුං සක්කුණෙය්‍යො. **පරලොකවජ්ජභයදස්සාවීති** එත්ථ යස්මා පඤ්ඤාසම්පන්නස්සෙව සද්ධාදීනි සුපරිසුද්ධානි හොන්ති, තස්මා සුපරිසුද්ධසද්ධාදිසම්පන්නො තංසම්පයුත්තාය, සුපරිසුද්ධසද්ධාදිසම්පන්නොපි වා තප්පච්චයාය පඤ්ඤාය පරලොකවජ්ජභයදස්සාවී හොති. තස්මා එව හි සද්ධාදයොපි චත්තාරො ''පරලොකවජ්ජභයදස්සාවී''ති වුත්තා.

112. ඉදානි ''පරලොකවජ්ජභයදස්සාවී''ති එත්ථ වුත්තං ලොකඤ්ච වජ්ජඤ්ච දස්සෙතුං **ලොකොති**ආදිමාහ. එත්ථ ඛන්ධා එව ලුජ්ජනපලුජ්ජනට්ඨෙන ලොකොති **ඛන්ධලොකො**. සෙසද්වයෙපි එසෙව නයො. **විපත්තිභවලොකොති** අපායලොකො. සො හි අනිට්ඨඵලත්තා විරූපො ලාභොති විපත්ති, භවතීති භවො, විපත්ති එව භවො විපත්තිභවො, විපත්තිභවො එව ලොකො විපත්තිභවලොකො. **විපත්තිසම්භවලොකොති** අපායූපගං කම්මං. තඤ්හි සම්භවති එතස්මා ඵලන්ති සම්භවො, විපත්තියා සම්භවො විපත්තිසම්භවො, විපත්තිසම්භවො එව ලොකො විපත්තිසම්භවලොකො. **සම්පත්තිභවලොකොති** සුගතිලොකො. සො හි ඉට්ඨඵලත්තා සුන්දරො ලාභොති සම්පත්ති, භවතීති භවො, සම්පත්ති එව භවො සම්පත්තිභවො, සම්පත්තිභවො එව ලොකො සම්පත්තිභවලොකො. **සම්පත්තිසම්භවලොකොති** සුගතූපගං කම්මං. තඤ්හි සම්භවති එතස්මා ඵලන්ති සම්භවො, සම්පත්තියා සම්භවො සම්පත්තිසම්භවො, සම්පත්තිසම්භවො එව ලොකො සම්පත්තිසම්භවලොකො. **එකො ලොකොති**ආදීනි හෙට්ඨා වුත්තත්ථානෙව.

වජ්ජන්ති නපුංසකවචනං අසුකොති අනිද්දිට්ඨත්තා කතං. **කිලෙසාති** රාගාදයො. **දුච්චරිතාති** පාණාතිපාතාදයො. **අභිසඞ්ඛාරාති** පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදයො. **භවගාමිකම්මාති** අත්තනො විපාකදානවසෙන භවං ගච්ඡන්තීති භවගාමිනො, අභිසඞ්ඛාරෙසුපි විපාකජනකානෙව කම්මානි වුත්තානි. **ඉතීති** වුත්තප්පකාරනිදස්සනං. **ඉමස්මිඤ්ච ලොකෙ ඉමස්මිඤ්ච වජ්ජෙති** වුත්තප්පකාරෙ ලොකෙ ච වජ්ජෙ ච. **තිබ්බා භයසඤ්ඤාති** බලවතී භයසඤ්ඤා. **තිබ්බාති** පරසද්දස්ස අත්ථො වුත්තො, **භයසඤ්ඤාති** භයසද්දස්ස, ලොකවජ්ජද්වයම්පි හි භයවත්ථුත්තා සයඤ්ච සභයත්තා භයං, භයමිති සඤ්ඤා භයසඤ්ඤා. **පච්චුපට්ඨිතා හොතීති** තං තං පටිච්ච උපෙච්ච ඨිතා හොති. **සෙය්‍යථාපි උක්ඛිත්තාසිකෙ වධකෙති** යථා නාම පහරිතුං උච්චාරිතඛග්ගෙ පච්චාමිත්තෙ තිබ්බා භයසඤ්ඤා පච්චුපට්ඨිතා හොති, එවමෙව ලොකෙ ච වජ්ජෙ ච තිබ්බා භයසඤ්ඤා පච්චුපට්ඨිතා හොති. **ඉමෙහි පඤ්ඤාසාය ආකාරෙහීති** අප්පරජක්ඛපඤ්චකාදීසු දසසු පඤ්චකෙසු එකෙකස්මිං පඤ්චන්නං පඤ්චන්නං ආකාරානං වසෙන පඤ්ඤාසාය ආකාරෙහි. **ඉමානි පඤ්චින්ද්‍රියානීති** සද්ධින්ද්‍රියාදීනි පඤ්චින්ද්‍රියානි. **ජානාතීති**

තථාගතො පඤ්ඤාය පජානාති. **පස්සතීති** දිබ්බචක්ඛුනා දිට්ඨං විය කරොති. **අඤ්ඤාතීති** සබ්බාකාරමරියාදාහි ජානාති. **පටිවිජ්ඣතීති** එකදෙසං අසෙසෙත්වා නිරවසෙසදස්සනවසෙන පඤ්ඤාය පදාලෙතීති.

ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

69. ආසයානුසයඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

113. ආසයානුසයඤාණනිද්දෙසෙ **ඉධ තථාගතොති**ආදි පඤ්චධා ඨපිතො නිද්දෙසො. තත්ථ **ආසයානුසයා** වුත්තත්ථා එව. **චරිතන්ති** පුබ්බෙ කතං කුසලාකුසලං කම්මං. **අධිමුත්තින්ති** සම්පති කුසලෙ අකුසලෙ වා චිත්තවොසග්ගො. **භබ්බාභබ්බෙති** භබ්බෙ ච අභබ්බෙ ච. අරියාය ජාතියා සම්භවන්ති ජායන්තීති භබ්බා. වත්තමානසමීපෙ වත්තමානවචනං. භවිස්සන්ති ජායිස්සන්තීති වා භබ්බා, භාජනභූතාති අත්ථො. යෙ අරියමග්ගපටිවෙධස්ස අනුච්ඡවිකා උපනිස්සයසම්පන්නා, තෙ භබ්බා. වුත්තපටිපක්ඛා අභබ්බා.

කතමො සත්තානං ආසයොතිආදි නිද්දෙසස්ස පටිනිද්දෙසො. තත්ථ **සස්සතොති** නිච්චො. **ලොකොති** අත්තා. ඉධ සරීරංයෙව නස්සති, අත්තා පන ඉධ පරත්ථ ච සොයෙවාති මඤ්ඤන්ති. සො හි සයංයෙව ආලොකෙතීති කත්වා ‘‘ලොකො’’ති මඤ්ඤන්ති. **අසස්සතොති** අනිච්චො. අත්තා සරීරෙනෙව සහ නස්සතීති මඤ්ඤන්ති. **අන්තවාති** පරිත්තෙ කසිණෙ ඣානං උප්පාදෙත්වා තංපරිත්තකසිණාරම්මණං චිත්තං සපරියන්තො අත්තාති මඤ්ඤන්ති. **අනන්තවාති** න අන්තවා අප්පමාණෙ කසිණෙ ඣානං උප්පාදෙත්වා තංඅප්පමාණකසිණාරම්මණං චිත්තං අපරියන්තො අත්තාති මඤ්ඤන්ති. **තං ජීවං තං සරීරන්ති** ජීවො ච සරීරඤ්ච තංයෙව. **ජීවොති** අත්තා, ලිඞ්ගවිපල්ලාසෙන නපුංසකවචනං කතං. **සරීරන්ති** රාසට්ඨෙන ඛන්ධපඤ්චකං. **අඤ්ඤං ජීවං අඤ්ඤං සරීරන්ති** අඤ්ඤො ජීවො අඤ්ඤං ඛන්ධපඤ්චකං. **හොති තථාගතො පරං මරණාති** ඛන්ධා ඉධෙව විනස්සන්ති, සත්තො මරණතො පරං හොති විජ්ජති න නස්සති. ‘‘තථාගතො’’ති චෙත්ථ සත්තාධිවචනන්ති වදන්ති. කෙචි පන ‘‘තථාගතොති අරහා’’ති වදන්ති. ඉමෙ ‘‘න හොතී’’ති පක්ඛෙ දොසං දිස්වා එවං ගණ්හන්ති. **න හොති තථාගතො පරං මරණාති** ඛන්ධාපි ඉධෙව නස්සන්ති, තථාගතො ච මරණතො පරං න හොති උච්ඡිජ්ජති විනස්සති. ඉමෙ ‘‘හොතී’’ති පක්ඛෙ දොසං දිස්වා එවං ගණ්හන්ති. **හොති ච න ච හොතීති** ඉමෙ එකෙකපක්ඛපරිග්ගහෙ දොසං දිස්වා උභයපක්ඛං ගණ්හන්ති. **නෙව හොති න න හොතීති** ඉමෙ උභයපක්ඛපරිග්ගහෙ උභයදොසාපත්තිං දිස්වා ‘‘හොතීති ච න හොති, නෙව හොතීති ච න හොතී’’ති අමරාවික්ඛෙපපක්ඛං ගණ්හන්ති.

අයං පනෙත්ථ අට්ඨකථානයො – ‘‘සස්සතො ලොකොති වා’’තිආදීහි දසහාකාරෙහි දිට්ඨිපභෙදොව වුත්තො. තත්ථ **සස්සතො ලොකොති** ච ඛන්ධපඤ්චකං ලොකොති ගහෙත්වා ‘‘අයං ලොකො නිච්චො ධුවො සබ්බකාලිකො’’ති ගණ්හන්තස්ස සස්සතන්ති ගහණාකාරප්පවත්තා දිට්ඨි. **අසස්සතොති** තමෙව ලොකං ‘‘උච්ඡිජ්ජති විනස්සතී’’ති ගණ්හන්තස්ස උච්ඡෙදග්ගහණාකාරප්පවත්තා දිට්ඨි. **අන්තවාති** පරිත්තකසිණලාභිනො සුප්පමත්තෙ වා සරාවමත්තෙ වා කසිණෙ සමාපන්නස්ස අන්තොසමාපත්තියං පවත්තිතරූපාරූපධම්මෙ ‘‘ලොකො’’ති ච කසිණපරිච්ඡෙදන්තෙන ‘‘අන්තවා’’ති ච ගණ්හන්තස්ස ‘‘අන්තවා ලොකො’’ති ගහණාකාරප්පවත්තා දිට්ඨි. සා සස්සතදිට්ඨිපි හොති උච්ඡෙදදිට්ඨිපි. විපුලකසිණලාභිනො පන තස්මිං කසිණෙ සමාපන්නස්ස අන්තොසමාපත්තියං පවත්තිතරූපාරූපධම්මෙ ‘‘ලොකො’’ති ච කසිණපරිච්ඡෙදන්තෙන ‘‘න අන්තවා’’ති ච ගණ්හන්තස්ස ‘‘අනන්තවා ලොකො’’ති ගහණාකාරප්පවත්තා දිට්ඨි. සා සස්සතදිට්ඨිපි හොති උච්ඡෙදදිට්ඨිපි. **තං ජීවං තං සරීරන්ති** භෙදනධම්මස්ස සරීරස්සෙව ‘‘ජීව’’න්ති ගහිතත්තා ‘‘සරීරෙ උච්ඡිජ්ජමානෙ ජීවම්පි උච්ඡිජ්ජතී’’ති උච්ඡෙදග්ගහණාකාරප්පවත්තා දිට්ඨි. දුතියපදෙ සරීරතො අඤ්ඤස්ස ජීවස්ස ගහිතත්තා ‘‘සරීරෙ උච්ඡිජ්ජමානෙපි ජීවං න උච්ඡිජ්ජතී’’ති සස්සතග්ගහණාකාරප්පවත්තා දිට්ඨි. **හොති තථාගතොතිආදීසු** ‘‘සත්තො තථාගතො නාම, සො පරං මරණා හොතී’’ති ගණ්හතො පඨමා සස්සතදිට්ඨි. ‘‘න හොතී’’ති ගණ්හතො දුතියා උච්ඡෙදදිට්ඨි. ‘‘හොති ච න ච හොතී’’ති ගණ්හතො තතියා එකච්චසස්සතදිට්ඨි. ‘‘නෙව හොති න න හොතී’’ති ගණ්හතො චතුත්ථා අමරාවික්ඛෙපදිට්ඨීති.

ඉතීති වුත්තප්පකාරදිට්ඨිනිස්සයනිදස්සනං. **භවදිට්ඨිසන්නිස්සිතා වා සත්තා හොන්ති විභවදිට්ඨිසන්නිස්සිතා වාති** භවො වුච්චති සස්සතො, සස්සතවසෙන උප්පජ්ජමානදිට්ඨි භවදිට්ඨි, භවොති දිට්ඨීති වුත්තං හොති. විභවො වුච්චති උච්ඡෙදො, උච්ඡෙදවසෙන උප්පජ්ජමානදිට්ඨි විභවදිට්ඨි, විභවොති දිට්ඨීති වුත්තං හොති. වුත්තප්පකාරා දසවිධා දිට්ඨි භවදිට්ඨි ච විභවදිට්ඨි චාති ද්විධාව හොති. තාසු ද්වීසු එකෙකං සන්නිස්සිතා අපස්සිතා අල්ලීනා සත්තා හොන්ති.

එතෙ වා පන උභො අන්තෙ අනුපගම්මාති එත්ථ ‘‘අග්ගිතො වා උදකතො වා මිථුභෙදා වා’’තිආදීසු (දී. නි. 2.152) විය වා-සද්දො සමුච්චයත්ථො. එතෙ වුත්තප්පකාරෙ සස්සතුච්ඡෙදවසෙන ද්වෙ පක්ඛෙ ච න උපගන්ත්වා අනල්ලීයිත්වා පහායාති අත්ථො. ‘‘අනුලොමිකා වා ඛන්තී’’ති විකප්පත්ථොව. **ඉදප්පච්චයතාපටිච්චසමුප්පන්නෙසූති** ඉමෙසං ජරාමරණාදීනං පච්චයා ඉදප්පච්චයා, ඉදප්පච්චයා එව ඉදප්පච්චයතා, ඉදප්පච්චයානං වා සමූහො ඉදප්පච්චයතා. ලක්ඛණං පනෙත්ථ සද්දසත්ථතො පරියෙසිතබ්බං. තෙ තෙ පච්චයෙ පටිච්ච සහ සම්මා ච

උප්පන්නා පටිච්චසමුප්පන්නා. තස්සා ඉදප්පච්චයතාය ච තෙසු පටිච්චසමුප්පන්නෙසු ච ධම්මෙසු. **අනුලොමිකා**ති ලොකුත්තරධම්මානං අනුලොමතො අනුලොමිකා. **ඛන්තී**ති ඤාණං. ඤාණඤ්හි ඛමනතො ඛන්ති. **පටිලද්ධා හොතී**ති සත්තෙහි අධිගතා හොති. ඉදප්පච්චයතාය ඛන්තියා උච්ඡෙදත්තානුපගමො හොති පච්චයුප්පන්නධම්මානං පච්චයසාමග්ගියං ආයත්තවුත්තිත්තා පච්චයානුපරමදස්සනෙන ඵලානුපරමදස්සනතො. පටිච්චසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු ඛන්තියා සස්සතත්තානුපගමො හොති පච්චයසාමග්ගියං නවනවානං පච්චයුප්පන්නධම්මානං උප්පාදදස්සනතො. එවමෙතෙ උභො අන්තෙ අනුපගම්ම පටිච්චසමුප්පාදපටිච්චසමුප්පන්නධම්මදස්සනෙන න උච්ඡෙදො න සස්සතොති පවත්තං සම්මාදස්සනං ''අනුලොමිකා ඛන්තී''ති වෙදිතබ්බං. එවඤ්හි තදුභයදිට්ඨිපටිපක්ඛභූතා සම්මාදිට්ඨි වුත්තා හොති. **යථාභූතං වා ඤාණ**න්ති යථාභූතං යථාසභාවං නෙය්‍යං. තත්ථ පවත්තඤාණම්පි විසයවොහාරෙන ''යථාභූතඤාණ''න්ති වුත්තං. තං පන සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාපරියන්තං විපස්සනාඤාණං ඉධාධිප්පෙතං. හෙට්ඨා පන ''යථාභූතඤාණදස්සන''න්ති භයතූපට්ඨානඤාණං වුත්තං. යථාභූතං වා ඤාණං සත්තෙහි පටිලද්ධං හොතීති සම්බන්ධො.

ඉදානි ''සස්සතො ලොකො''තිආදීහි මිච්ඡාදිට්ඨිපරිභාවිතං ''එතෙ වා පනා''තිආදීහි සම්මාදිට්ඨිපරිභාවිතං සත්තසන්තානං දස්සෙත්වා ''කාමං සෙවන්තඤ්ඤෙව''තිආදීහි සෙසාකුසලෙහි සෙසකුසලෙහි ච පරිභාවිතං සත්තසන්තානං දස්සෙති. තත්ථ කාමං සෙවන්තංයෙව පුග්ගලං තථාගතො ජානාතීති යොජනා කාතබ්බා. **සෙවන්ත**න්ති ච අභිණ්හසමුදාචාරවසෙන සෙවමානං. පුබ්බෙ ආසෙවිතවසෙන කිලෙසකාමො ගරු අස්සාති **කාමගරුකො.** තථෙව කාමො ආසයෙ සන්තානෙ අස්සාති **කාමාසයො.** සන්තානවසෙනෙව කාමෙ අධිමුත්තො ලග්ගොති **කාමාධිමුත්තො.** සෙසෙසුපි එසෙව නයො. **නෙක්ඛම්මා**දීනි වුත්තත්ථානෙව. කාමාදීහි ච තීහි සෙසාකුසලා, නෙක්ඛම්මාදීහි තීහි සෙසකුසලා ගහිතාව හොන්තීති වෙදිතබ්බා. ''අයං සත්තානං ආසයො''ති තිධා වුත්තං සන්තානමෙව දස්සෙති.

අයං පනෙත්ථ අට්ඨකථානයො – ''ඉති භවදිට්ඨිසන්නිස්සිතා වා''ති එවං සස්සතදිට්ඨිං වා සන්නිස්සිතා. සස්සතදිට්ඨි හි එත්ථ භවදිට්ඨීති වුත්තා, උච්ඡෙදදිට්ඨි ච විභවදිට්ඨීති. සබ්බදිට්ඨීනඤ්හි සස්සතුච්ඡෙදදිට්ඨීහි සඞ්ගහිතත්තා සබ්බෙපිමෙ දිට්ඨිගතිකා සත්තා ඉමාව ද්වෙ දිට්ඨියො සන්නිස්සිතා හොන්ති. වුත්තම්පි චෙතං ''ද්වයනිස්සිතො ඛ්වායං, කච්චාන, ලොකො යෙභුය්‍යෙන අත්ථිතඤ්චෙව නත්ථිතඤ්චා''ති (සං. නි. 2.15). එත්ථ හි **අත්ථිතා**ති සස්සතං. **නත්ථිතා**ති උච්ඡෙදො. අයං තාව වට්ටනිස්සිතානං පුථුජ්ජනානං සත්තානං ආසයො. ඉදානි විවට්ටනිස්සිතානං සුද්ධසත්තානං ආසයං දස්සෙතුං ''එතෙ වා පන උභො අන්තෙ

අනුපගම්මා''තිආදි වුත්තං. තත්ථ ''එතෙ වා පනා''ති එතෙයෙව. ''උභො අන්තෙ''ති සස්සතුච්ඡෙදසඞ්ඛාතෙ ද්වෙ අන්තෙ. ''අනුපගම්මා''ති න අල්ලීයිත්වා. ''ඉදප්පච්චයතාපටිච්චසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසූ''ති ඉදප්පච්චයතාය චෙව පටිච්චසමුප්පන්නධම්මෙසු ච. ''අනුලොමිකා ඛන්තී''ති විපස්සනාඤාණං. ''යථාභූතං ඤාණ''න්ති මග්ගඤාණං. ඉදං වුත්තං හොති – යා පටිච්චසමුප්පාදෙ චෙව පටිච්චසමුප්පන්නධම්මෙසු ච එතෙ උභො සස්සතුච්ඡෙදඅන්තෙ අනුපගන්ත්වා විපස්සනා පටිලද්ධා, යඤ්ච තතො උත්තරි මග්ගඤාණං, අයං සත්තානං ආසයො. අයං වට්ටනිස්සිතානඤ්ච විවට්ටනිස්සිතානඤ්ච සබ්බෙසම්පි සත්තානං ආසයො ඉදං වසනට්ඨානන්ති. අයං ආචරියානං සමානට්ඨකථා.

විතණ්ඩවාදී පනාහ ''මග්ගො නාම වාසං විද්ධංසෙන්තො ගච්ඡති, ත්වං මග්ගො වාසොති වදෙසී''ති? සො වත්තබ්බො ''ත්වං අරියවාසභාණකො හොසි න හොසී''ති? සචෙ ''න හොමී''ති වදති, ''ත්වං අභාණකතාය න ජානාසී''ති වත්තබ්බො. සචෙ ''භාණකොස්මී''ති වදති, ''සුත්තං ආහරා''ති වත්තබ්බො. සචෙ ආහරති, ඉච්චෙතං කුසලං. නො චෙ ආහරති, සයං ආහරිතබ්බං ''දසයිමෙ, භික්ඛවෙ, අරියාවාසා, යදරියා ආවසිංසු වා ආවසන්ති වා ආවසිස්සන්ති වා''ති (අ. නි. 10.19). එතඤ්හි සුත්තං මග්ගස්ස වාසභාවං දීපෙති. තස්මා සුකථිතමෙවෙතන්ති. ඉමං පන භගවා සත්තානං ආසයං ජානන්තො ඉමෙසඤ්ච දිට්ඨිගතානං ඉමෙසඤ්ච විපස්සනාඤාණමග්ගඤාණානං අප්පවත්තික්ඛණෙපි ජානාති එව. තස්මායෙව ච ''කාමං සෙවන්තංයෙව ජානාතී''තිආදි වුත්තන්ති.

අනුසයනිද්දෙසෙ **අනුසයා**ති කෙනට්ඨෙන අනුසයා? අනුසයනට්ඨෙන. කො එස අනුසයනට්ඨො නාමාති? අප්පහීනට්ඨො. එතෙ හි අප්පහීනට්ඨෙන තස්ස තස්ස සන්තානෙ අනුසෙන්ති නාම. තස්මා ''අනුසයා''ති වුච්චන්ති. **අනුසෙන්තී**ති අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො. අථාපි සියා – අනුසයනට්ඨො නාම අප්පහීනාකාරො, සො ච උප්පජ්ජතීති වත්තුං න යුජ්ජති, තස්මා න අනුසයා උප්පජ්ජන්තීති. තත්‍රිදං පටිවචනං – න අප්පහීනාකාරො, අනුසයොති පන අප්පහීනට්ඨෙන ථාමගතකිලෙසො වුච්චති. සො චිත්තසම්පයුත්තො සාරම්මණො සප්පච්චයට්ඨෙන සහෙතුකො එකන්තාකුසලො අතීතොපි හොති අනාගතොපි පච්චුප්පන්නොපි, තස්මා උප්පජ්ජතීති වත්තුං යුජ්ජතීති. තත්‍රිදං පමාණං – ඉධෙව තාව අභිසමයකථාය (පටි. ම. 3.21) ''පච්චුප්පන්නෙ කිලෙසෙ පජහතී''ති පුච්ඡං කත්වා අනුසයානං පච්චුප්පන්නභාවස්ස අත්ථිතාය ''ථාමගතො අනුසයං පජහතී''ති වුත්තං. ධම්මසඞ්ගණියං මොහස්ස පදභාජනෙ ''අවිජ්ජානුසයො අවිජ්ජාපරියුට්ඨානං අවිජ්ජාලඞ්ගී මොහො අකුසලමූලං, අයං තස්මිං සමයෙ මොහො හොතී''ති (ධ. ස. 390) අකුසලචිත්තෙන සද්ධිං මොහස්ස උප්පන්නභාවො වුත්තො. කථාවත්ථුස්මිං ''අනුසයා අබ්‍යාකතා අනුසයා අහෙතුකා අනුසයා චිත්තවිප්පයුත්තා''ති සබ්බෙ වාදා පටිසෙධිතා.

අනුසයයමකෙ සත්තන්නං මහාවාරානං අඤ්ඤතරස්මිං උප්පජ්ජනවාරෙ ‘‘යස්ස කාමරාගානුසයො උප්පජ්ජති, තස්ස පටිඝානුසයො උප්පජ්ජතී’’තිආදි (යම. 2.අනුසයයමක.300) වුත්තං. තස්මා ‘‘අනුසෙන්තීති අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තී’’ති යං වුත්තං, තං ඉමිනා තන්තිප්පමාණෙන යුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යම්පි ‘‘චිත්තසම්පයුත්තො සාරම්මණො’’තිආදි වුත්තං, තම්පි සුවුත්තමෙව. අනුසයො හි නාමෙස පරිනිප්ඵන්නො චිත්තසම්පයුත්තො අකුසලධම්මොති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං.

කාමරාගානුසයොතිආදීසු කාමරාගො ච සො අප්පහීනට්ඨෙන අනුසයො චාති කාමරාගානුසයො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. කාමරාගානුසයො චෙත්ථ ලොභසහගතචිත්තෙසු සහජාතවසෙන ආරම්මණවසෙන ච මනාපෙසු අවසෙසකාමාවචරධම්මෙසු ආරම්මණවසෙනෙව උප්පජ්ජමානො ලොභො. **පටිඝානුසයො** ච දොමනස්සසහගතචිත්තෙසු සහජාතවසෙන ආරම්මණවසෙන ච අමනාපෙසු අවසෙසකාමාවචරධම්මෙසු ආරම්මණවසෙනෙව උප්පජ්ජමානො දොසො. **මානානුසයො** දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තලොභසහගතචිත්තෙසු සහජාතවසෙන ආරම්මණවසෙන ච දුක්ඛවෙදනාවජ්ජෙසු අවසෙසකාමාවචරධම්මෙසු රූපාරූපාවචරධම්මෙසු ච ආරම්මණවසෙනෙව උප්පජ්ජමානො මානො. **දිට්ඨානුසයො** චතූසු දිට්ඨිගතසම්පයුත්තෙසු. **විචිකිච්ඡානුසයො** විචිකිච්ඡාසහගතෙ. **අවිජ්ජානුසයො** ද්වාදසසු අකුසලචිත්තෙසු සහජාතවසෙන ආරම්මණවසෙන ච. තයොපි අවසෙසතෙභූමකධම්මෙසු ආරම්මණවසෙනෙව උප්පජ්ජමානා දිට්ඨිවිචිකිච්ඡාමොහා. භවරාගානුසයො චතූසු දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තෙසු උප්පජ්ජමානොපි සහජාතවසෙන න වුත්තො, ආරම්මණවසෙනෙව පන රූපාරූපාවචරධම්මෙසු උප්පජ්ජමානො ලොභො වුත්තො.

114. ඉදානි යථාවුත්තානං අනුසයානං අනුසයනට්ඨානං දස්සෙන්තො **යං ලොකෙ**තිආදිමාහ. තත්ථ **යං ලොකෙ පියරූපන්ති** යං ඉමස්මිං ලොකෙ පියජාතිකං පියසභාවං. **සාතරූපන්ති** සාතජාතිකං අස්සාදපදට්ඨානං ඉට්ඨාරම්මණං. **එත්ථ සත්තානං කාමරාගානුසයො අනුසෙතීති** එතස්මිං ඉට්ඨාරම්මණෙ සත්තානං අප්පහීනට්ඨෙන කාමරාගානුසයො අනුසෙති. ‘‘පියරූපං සාතරූප’’න්ති ච ඉධ කාමාවචරධම්මොයෙව අධිප්පෙතො. යථා නාම උදකෙ නිමුග්ගස්ස හෙට්ඨා ච උපරි ච සමන්තා ච උදකමෙව හොති, එවමෙව ඉට්ඨාරම්මණෙ රාගුප්පත්ති නාම සත්තානං ආචිණ්ණසමාචිණ්ණා. තථා අනිට්ඨාරම්මණෙ පටිඝුප්පත්ති. **ඉති ඉමෙසු ද්වීසු ධම්මෙසූති** එවං ඉමෙසු ද්වීසු ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණධම්මෙසු. **අවිජ්ජානුපතිතාති** කාමරාගපටිඝසම්පයුත්තා හුත්වා ආරම්මණකරණවසෙන අවිජ්ජා අනුපතිතා අනුගතා. විච්ඡෙදං කත්වාපි පාඨො. **තදෙකට්ඨොති** තාය අවිජ්ජාය සහජෙකට්ඨවසෙන එකතො ඨිතො. **මානො ච දිට්ඨි ච විචිකිච්ඡා චාති** නවවිධමානො, ද්වාසට්ඨිවිධා දිට්ඨි, අට්ඨවත්ථුකා විචිකිච්ඡා, තදෙකට්ඨො

මානො ච තදෙකට්ඨා දිට්ඨි ච තදෙකට්ඨා විචිකිච්ඡා චාති යොජනා. **දට්ඨබ්බාති** පස්සිතබ්බා අවගන්තබ්බා. තයො එකතො කත්වා බහුවචනං කතං. භවරාගානුසයො පනෙත්ථ කාමරාගානුසයෙනෙව සඞ්ගහිතොති වෙදිතබ්බො.

චරිතනිද්දෙසෙ තෙරස චෙතනා **පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො.** ද්වාදස **අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො.** චතස්සො **ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො.** තත්ථ කාමාවචරො **පරිත්තභූමකො.** ඉතරො **මහාභූමකො.** තීසුපි වා එතෙසු යො කොචි අප්පවිපාකො **පරිත්තභූමකො,** මහාවිපාකො **මහාභූමකොති** වෙදිතබ්බො.

115. අධිමුත්තිනිද්දෙසෙ **සන්තීති** සංවිජ්ජන්ති. **හීනාධිමුත්තිකාති** ලාමකජ්ඣාසයා. **පණීතාධිමුත්තිකාති** කල්‍යාණජ්ඣාසයා. **සෙවන්තීති** නිස්සයන්ති අල්ලීයන්ති. **භජන්තීති** උපසඞ්කමන්ති. **පයිරුපාසන්තීති** පුනප්පුනං උපසඞ්කමන්ති. සචෙ හි ආචරියුපජ්ඣායා න සීලවන්තො හොන්ති, අන්තෙවාසිකසද්ධිවිහාරිකා සීලවන්තො, තෙ අත්තනො ආචරියුපජ්ඣායෙපි න උපසඞ්කමන්ති, අත්තනො සදිසෙ සාරුප්පෙ භික්ඛූයෙව උපසඞ්කමන්ති. සචෙපි ආචරියුපජ්ඣායා සාරුප්පා භික්ඛූ, ඉතරෙ අසාරුප්පා, තෙපි න ආචරියුපජ්ඣායෙ උපසඞ්කමන්ති, අත්තනො සදිසෙ හීනාධිමුත්තිකෙයෙව උපසඞ්කමන්ති. එවං උපසඞ්කමනං පන න කෙවලං එතරහියෙව, අතීතානාගතෙපීති දස්සෙතුං **අතීතම්පි අද්ධානන්ති**ආදිමාහ. තත්ථ **අතීතම්පි අද්ධානන්ති** අතීතස්මිං කාලෙ, අච්චන්තසංයොගත්ථෙ වා උපයොගවචනං. සෙසං උත්තානත්ථමෙව. ඉදං පන දුස්සීලානං දුස්සීලසෙවනමෙව, සීලවන්තානං සීලවන්තසෙවනමෙව, දුප්පඤ්ඤානං දුප්පඤ්ඤසෙවනමෙව, පඤ්ඤවන්තානං පඤ්ඤවන්තසෙවනමෙව කො නියමෙතීති? අජ්ඣාසයධාතු නියමෙතීති.

භබ්බාභබ්බනිද්දෙසෙ ඡඩ්ඩෙතබ්බෙ පඨමං නිද්දිසිත්වා ගහෙතබ්බෙ පච්ඡා නිද්දිසිතුං උද්දෙසස්ස උප්පටිපාටියා පඨමං අභබ්බා නිද්දිට්ඨා. උද්දෙසෙ පන ද්වන්දසමාසෙ අච්චිතස්ස ච මන්දක්ඛරස්ස ච පදස්ස පුබ්බනිපාතලක්ඛණවසෙන භබ්බසද්දො පුබ්බං පයුත්තො. **කම්මාවරණෙනාති** පඤ්චවිධෙන ආනන්තරියකම්මෙන. **සමන්නාගතාති** සමඞ්ගීභූතා. **කිලෙසාවරණෙනාති** නියතමිච්ඡාදිට්ඨියා. ඉමානි ද්වෙ සග්ගමග්ගානං ආවරණතො ආවරණානි. භික්ඛුනීදූසකාදීනි කම්මානිපි කම්මාවරණෙනෙව සඞ්ගහිතානි. **විපාකාවරණෙනාති** අහෙතුකපටිසන්ධියා. යස්මා පන දුහෙතුකානම්පි අරියමග්ගපටිවෙධො නත්ථි, තස්මා දුහෙතුකා පටිසන්ධිපි විපාකාවරණමෙවාති වෙදිතබ්බා, **අස්සද්ධාති** බුද්ධාදීසු සද්ධාරහිතා. **අච්ඡන්දිකාති** කත්තුකම්‍යතාකුසලච්ඡන්දරහිතා. උත්තරකුරුකා මනුස්සා අච්ඡන්දිකට්ඨානං පවිට්ඨා. **දුප්පඤ්ඤාති** භවඞ්ගපඤ්ඤාය පරිහීනා. භවඞ්ගපඤ්ඤාය පන පරිපුණ්ණායපි යස්ස

භවඞ්ගං ලොකුත්තරස්ස පාදකං න හොති, සොපි දුප්පඤ්ඤොයෙව නාම. **අභබ්බා නියාමං ඔක්කමිතුං කුසලෙසු ධම්මෙසු සම්මත්තන්ති** කුසලෙසු ධම්මෙසු සම්මත්තනියාමසඞ්ඛාතං අරියමග්ගං ඔක්කමිතුං අභබ්බා. අරියමග්ගො හි සම්මා සභාවොති සම්මත්තං, සොයෙව අනන්තරඵලදානෙ, සයමෙව වා අචලභාවතො නියාමො, තං ඔක්කමිතුං පවිසිතුං අභබ්බා. **න කම්මාවරණෙනාති**ආදීනි වුත්තවිපරියායෙනෙව වෙදිතබ්බානීති.

ආසයානුසයඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

70. යමකපාටිහීරඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

116. යමකපාටිහීරඤාණනිද්දෙසෙ **අසාධාරණං සාවකෙහීති** සෙසාසාධාරණඤාණනිද්දෙසෙ අඤ්ඤවචනෙහි ඔකාසාභාවතො න වුත්තං, ඉධ පන අඤ්ඤවචනාභාවතො වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **උපරිමකායතොති** නාභියා උද්ධං සරීරතො. **අග්ගික්ඛන්ධො පවත්තතීති** තෙජොකසිණාරම්මණං පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ‘‘උපරිමකායතො අග්ගිජාලා වුට්ඨාතූ’’ති ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා අනන්තරං අභිඤ්ඤාඤාණෙන ‘‘උපරිමකායතො අග්ගිජාලා වුට්ඨාතූ’’ති අධිට්ඨිතෙ සහ අධිට්ඨානා උපරිමකායතො අග්ගිජාලා වුට්ඨාති. සා හි ඉධ රාසට්ඨෙන ඛන්ධොති වුත්තා. **හෙට්ඨිමකායතොති** නාභිතො හෙට්ඨා සරීරතො. **උදකධාරා පවත්තතීති** ආපොකසිණාරම්මණං පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ‘‘හෙට්ඨිමකායතො උදකධාරා වුට්ඨාතූ’’ති ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා අනන්තරං අභිඤ්ඤාඤාණෙන ‘‘හෙට්ඨිමකායතො උදකධාරා වුට්ඨාතූ’’ති අධිට්ඨිතෙ සහ අධිට්ඨානා හෙට්ඨිමකායතො උදකධාරා වුට්ඨාති. උභයත්ථාපි අබ්බොච්ඡෙදවසෙන පවත්තතීති වුත්තං. අධිට්ඨානස්ස ආවජ්ජනස්ස ච අන්තරෙ ද්වෙ භවඞ්ගචිත්තානි වත්තන්ති. තස්මායෙව යුගලා හුත්වා අග්ගික්ඛන්ධඋදකධාරා පවත්තන්ති, අන්තරං න පඤ්ඤායති. අඤ්ඤෙසං පන භවඞ්ගපරිච්ඡෙදො නත්ථි. **පුරත්ථිමකායතොති** අභිමුඛපස්සතො. **පච්ඡිමකායතොති** පිට්ඨිපස්සතො. **දක්ඛිණඅක්ඛිතො වාමඅක්ඛිතොති**ආදි සමාසපාඨොයෙව, න අඤ්ඤො. දක්ඛිණනාසිකාසොතතො වාමනාසිකාසොතතොති පාඨො සුන්දරො. රස්සං කත්වාපි පඨන්ති. **අංසකූටතොති** එත්ථ අබ්භුග්ගතට්ඨෙන කූටො වියාති කූටො, අංසොයෙව කූටො අංසකූටො. **අඞ්ගුලඞ්ගුලෙහීති** අඞ්ගුලීහි අඞ්ගුලීහි. **අඞ්ගුලන්තරිකාහීති** අඞ්ගුලීනං අන්තරිකාහි. **එකෙකලොමතො අග්ගික්ඛන්ධො පවත්තති, එකෙකලොමතො උදකධාරා පවත්තතීති** උභයත්ථාපි ආමෙඩිතවචනෙන සබ්බලොමානං පරියාදින්නත්තා එකෙකලොමතොව අග්ගික්ඛන්ධඋදකධාරා යුගලා යුගලා හුත්වා පවත්තන්තීති වුත්තං හොති. **ලොමකූපතො ලොමකූපතො අග්ගික්ඛන්ධො පවත්තති, ලොමකූපතො ලොමකූපතො උදකධාරා පවත්තතීති** එත්ථාපි එසෙව නයො. කෙසුචි පොත්ථකෙසු ‘‘එකෙකලොමතො අග්ගික්ඛන්ධො

පවත්තති. ලොමකූපතො ලොමකූපතො උදකධාරා පවත්තති, ලොමකූපතො ලොමකූපතො අග්ගික්ඛන්ධො පවත්තති, එකෙකලොමතො උදකධාරා පවත්තතී''ති ලිඛිතං. තම්පි යුජ්ජතියෙව. පාටිහීරස්ස අතිසුඛුමත්තදීපනතො පන පුරිමපාඨොයෙව සුන්දරතරො.

ඉදානි **ඡන්නං වණ්ණානන්ති** කො සම්බන්ධො? හෙට්ඨා ''උපරිමකායතො''තිආදීහි අනෙකෙහි සරීරාවයවා වුත්තා. තෙන සරීරාවයවසම්බන්ධො පවත්තතීති වචනසම්බන්ධෙන ච යමකපාටිහීරාධිකාරෙන ච ඡන්නං වණ්ණානං සරීරාවයවභූතානං රස්මියො යමකා හුත්වා පවත්තන්තීති වුත්තං හොති. සාමිවචනසම්බන්ධෙන ච අවස්සං ''රස්මියො''ති පාඨසෙසො ඉච්ඡිතබ්බොයෙව. **නීලානන්ති** උමාපුප්ඵවණ්ණානං. **පීතකානන්ති** කණිකාරපුප්ඵවණ්ණානං. **លොහිතකානන්ති** ඉන්දගොපකවණ්ණානං. **ඔදාතානන්ති** ඔසධිතාරකවණ්ණානං. **මඤ්ජිට්ඨානන්ති** මන්දරත්තවණ්ණානං. **පභස්සරානන්ති** පභාසනපකතිකානං පභස්සරවණ්ණානං. පභස්සරවණ්ණො විසුං අවිජ්ජමානෙපි වුත්තෙසු පඤ්චසු වණ්ණෙසු යෙ යෙ පභා සමුජ්ජලා, තෙ තෙ පභස්සරා. තථා හි තථාගතස්ස යමකපාටිහීරං කරොන්තස්ස යමකපාටිහීරඤාණබලෙනෙව කෙසමස්සූනඤ්චෙව අක්ඛීනඤ්ච නීලට්ඨානෙහි නීලරස්මියො නික්ඛමන්ති, යාසං වසෙන ගගනතලං අඤ්ජනචුණ්ණසමොකිණ්ණං විය උමාපුප්ඵනීලුප්පලදලසඤ්ඡන්නං විය වීතිපතන්තමණිතාලවණ්ටං විය පසාරිතමෙචකපටං විය ච හොති. ඡවිතො චෙව අක්ඛීනඤ්ච පීතකට්ඨානෙහි පීතරස්මියො නික්ඛමන්ති, යාසං වසෙන දිසාභාගා සුවණ්ණරසනිසිඤ්චමානා විය සුවණ්ණපටපසාරිතා විය කුඞ්කුමචුණ්ණකණිකාරපුප්ඵසම්පරිකිණ්ණා විය ච විරොචන්ති. මංසලොහිතෙහි චෙව අක්ඛීනඤ්ච රත්තට්ඨානෙහි ලොහිතරස්මියො නික්ඛමන්ති, යාසං වසෙන දිසාභාගා චිනපිට්ඨචුණ්ණරඤ්ජිතා විය සුපක්කලාඛාරසනිසිඤ්චමානා විය රත්තකම්බලපරික්ඛිත්තා විය ජයසුමනපාලිභද්දකබන්ධුජීවකකුසුමසම්පරිකිණ්ණා විය ච විරොචන්ති. අට්ඨීහි චෙව දන්තෙහි ච අක්ඛීනඤ්ච සෙතට්ඨානෙහි ඔදාතරස්මියො නික්ඛමන්ති, යාසං වසෙන දිසාභාගා රජතකුටෙහි ආසිඤ්චමානඛීරධාරාසම්පරිකිණ්ණා විය පසාරිතරජතපට්ටවිතානා විය වීතිපතන්තරජතතාලවණ්ටා විය කුන්දකුමුදසින්දුවාරසුමනමල්ලිකාදිකුසුමසඤ්ඡන්නා විය ච විරොචන්ති. හත්ථතලපාදතලාදීහි මන්දරත්තට්ඨානෙහි මඤ්ජිට්ඨරස්මියො නික්ඛමන්ති, යාසං වසෙන දිසාභාගා පවාළජාලපරික්ඛිත්තා විය රත්තකුරවකකුසුමසමොකිණ්ණා විය ච විරොචන්ති. උණ්ණානඛාදීහි පභස්සරට්ඨානෙහි පභස්සරරස්මියො නික්ඛමන්ති, යාසං වසෙන දිසාභාගා ඔසධිතාරකපුඤ්ජපුණ්ණා විය විජ්ජුපටලාදිපරිපුණ්ණා විය ච විරොචන්ති.

භගවා චඞ්කමතීතිආදි ‘‘භගවතො ච නිම්මිතානඤ්ච නානාඉරියාපථකරණං යමකපාටිහීරෙනෙව හොතී’’ති දස්සනත්ථං වුත්තං. තෙසඤ්හි නිම්මිතානං ඉරියාපථා යුගලාව හුත්වා වත්තන්ති. යදි නිම්මිතා බහුකා හොන්ති, ‘‘නිම්මිතො’’තිආදි කස්මා එකවචනං කතන්ති චෙ? නිම්මිතෙසුපි එකෙකස්ස නානාඉරියාපථභාවදස්සනත්ථං. බහුවචනෙන හි වුත්තෙ සබ්බෙපි නිම්මිතා සකිං එකෙකඉරියාපථිකා විය හොන්ති. එකවචනෙන පන වුත්තෙ නිම්මිතෙසු එකෙකො නානාඉරියාපථිකොති ඤායති. තස්මා එකවචනනිද්දෙසො කතො. චූළපන්ථකත්ථෙරොපි තාව නානාඉරියාපථිකභික්ඛූනං සහස්සං මාපෙසි, කිං පන භගවා යමකපාටිහීරෙ බහූ නිම්මිතෙ න කරිස්සති. චූළපන්ථකත්ථෙරං මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤෙසං සාවකානං එකාවජ්ජනෙන නානාඉරියපථිකානං නානාරූපානඤ්ච නිම්මානං න ඉජ්ඣති. අනියමෙත්වා හි නිම්මිතා ඉද්ධිමතා සදිසාව හොන්ති. ඨානනිසජ්ජාදීසු වා භාසිතතුණ්හීභාවාදීසු වා යං යං ඉද්ධිමා කරොති, තං තදෙව කරොන්ති, විසදිසකරණං නානාකිරියාකරණඤ්ච ‘‘එත්තකා ඊදිසා හොන්තු, එත්තකා ඉමං නාම කරොන්තූ’’ති විසුං විසුං ආවජ්ජිත්වා අධිට්ඨානෙන ඉජ්ඣති. තථාගතස්ස පන එකාවජ්ජනාධිට්ඨානෙනෙව නානප්පකාරනිම්මානං ඉජ්ඣති. එවමෙව අග්ගික්ඛන්ධඋදකධාරානිම්මානෙ ච නානාවණ්ණනිම්මානෙ ච වෙදිතබ්බං. තත්ථ **භගවා චඞ්කමතී**ති ආකාසෙ වා පථවියං වා චඞ්කමති. **නිම්මිතොති** ඉද්ධියා මාපිතබුද්ධරූපං. **තිට්ඨති වා**තිආදීනිපි ආකාසෙ වා පථවියං වා. **කප්පෙතී**ති කරොති. **භගවා තිට්ඨතී**තිආදීසුපි එසෙව නයොති.

යමකපාටිහීරඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

71. මහාකරුණාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

117. මහාකරුණාඤාණනිද්දෙසෙ **බහුකෙහි ආකාරෙහී**ති ඉදානි වුච්චමානෙහි එකූනනවුතියා පකාරෙහි. **පස්සන්තාන**න්ති ඤාණචක්ඛුනා ච බුද්ධචක්ඛුනා ච ඔලොකෙන්තානං. **ඔක්කමතී**ති ඔතරති පවිසති. **ආදිත්තොති** දුක්ඛලක්ඛණවසෙන පීළායොගතො සන්තාපනට්ඨෙන ආදීපිතො. ‘‘යදනිච්චං, තං දුක්ඛ’’න්ති (සං. නි. 3.15) වුත්තත්තා සබ්බසඞ්ඛතස්ස චෙව දුක්ඛලක්ඛණවසෙන පීළිතත්තා දුක්ඛස්ස ච කරුණාය මූලභූතත්තා පඨමං දුක්ඛලක්ඛණවසෙන ‘‘ආදිත්තො’’ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. රාගාදීහි ආදිත්තතං පන උපරි වක්ඛති. අථ වා **ආදිත්තොති** රාගාදීහියෙව ආදිත්තො. උපරි පන ‘‘තස්ස නත්ථඤ්ඤො කොචි නිබ්බාපෙතා’’ති අත්ථාපෙක්ඛනවසෙන පුන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **ලොකසන්නිවාසොති** පඤ්චක්ඛන්ධා ලුජ්ජනපලුජ්ජනට්ඨෙන ලොකො, තණ්හාදිට්ඨිවසෙන සන්නිවසන්ති එත්ථ සත්තාති සන්නිවාසො, ලොකොව සන්නිවාසො ලොකසන්නිවාසො. දුක්ඛිතං ඛන්ධසන්තානං උපාදාය සත්තවොහාරසබ්භාවතො ලොකසන්නිවාසයොගතො සත්තසමූහොපි ලොකසන්නිවාසො. සොපි ච සහඛන්ධකොයෙව. **උය්‍යුත්තොති** අනෙකෙසු

කිච්චෙසු නිච්චබ්‍යාපාරතාය කතයොගො කතඋස්සාහො, සතතකිච්චෙසු සඋස්සුක්කොති අත්ථො. සට්ටනයුත්තොති වා උය්‍යුත්තො. **පයාතොති** පබ්බතෙය්‍යා නදී විය අනවට්ඨිතගමනෙන මරණාය යාතුං ආරද්ධො. **කුම්මග්ගප්පටිපන්නොති** කුච්ඡිතං මිච්ඡාමග්ගං පටිපන්නො. උපරි පන ‘‘විපථපක්ඛන්දො’’ති නානාපදෙහි විසෙසෙත්වා වුත්තං.

උපනීයතීති ජරාවසෙන මරණාය උපනීයති හරීයති. ජරා හි ‘‘ආයුනො සංහානී’’ති (සං. නි. 2.2) වුත්තා. **අද්ධුවොති** න ථිරො, සදා තථෙව න හොති. යස්මා අද්ධුවො, තස්මා උපනීයතීති පුරිමස්ස කාරණවචනමෙතං. එතෙන සකාරණං ජරාදුක්ඛං වුත්තං. තං ජරාදුක්ඛං දිස්වා ජරාපාරිජුඤ්ඤරහිතාපි විඤ්ඤූ පබ්බජන්ති. **අතාණොති** තායිතුං රක්ඛිතුං සමත්ථෙන රහිතො, අනාරක්ඛොති වුත්තං හොති. **අනභිස්සරොති** අභිසරිත්වා අභිගන්ත්වා බ්‍යාහරණෙන අස්සාසෙතුං සමත්ථෙන රහිතො, අසහායොති වා අත්ථො. යස්මා අනභිස්සරො, තස්මා අතාණොති පුරිමස්ස කාරණවචනමෙතං. එතෙන සකාරණං පියවිප්පයොගදුක්ඛං වුත්තං. තං පියවිප්පයොගදුක්ඛං දිස්වා ඤාතිපාරිජුඤ්ඤරහිතාපි විඤ්ඤූ පබ්බජන්ති. **අස්සකොති** සකභණ්ඩරහිතො. **සබ්බං පහාය ගමනීයන්ති** සකභණ්ඩන්ති සල්ලක්ඛිතං සබ්බං පහාය ලොකෙන ගන්තබ්බං. යස්මා සබ්බං පහාය ගමනීයං, තස්මා අස්සකොති පුරිමස්ස කාරණවචනමෙතං. එතෙන සකාරණං මරණදුක්ඛං වුත්තං. තං දිස්වා භොගපාරිජුඤ්ඤරහිතාපි විඤ්ඤූ පබ්බජන්ති. අඤ්ඤත්ථ ‘‘කම්මස්සකා මාණවසත්තා’’ති (ම. නි. 3.289) වුත්තං, ඉධ ච රට්ඨපාලසුත්තෙ ච ‘‘අස්සකො ලොකො’’ති (ම. නි. 2.305) වුත්තං, තං කථං යුජ්ජතීති චෙ? පහාය ගමනීයං සන්ධාය ‘‘අස්සකො’’ති වුත්තං, කම්මං පන න පහාය ගමනීයං. තස්මා ‘‘කම්මස්සකා’’ති වුත්තං. රට්ඨපාලසුත්තෙයෙව ච එවමෙතං වුත්තං ‘‘ත්වං පන යථාකම්මං ගමිස්සසී’’ති (ම. නි. 2.306). **ඌනොති** පාරිපූරිරහිතො. **අතිත්තොති** භියො‍යො භියො‍යො පත්ථනායපි න සුහිතො. ඉදං ඌනභාවස්ස කාරණවචනං. **තණ්හාදාසොති** තණ්හාය වසෙ වත්තනතො තණ්හාය දාසභූතො. ඉදං අතිත්තභාවස්ස කාරණවචනං. එතෙන ඉච්ඡාරොගාපදෙසෙන සකාරණං බ්‍යාධිදුක්ඛං වුත්තං. තං බ්‍යාධිදුක්ඛං දිස්වා බ්‍යාධිපාරිජුඤ්ඤරහිතාපි විඤ්ඤූ පබ්බජන්ති. **අතායනොති** පුත්තාදීහිපි තායනස්ස අභාවතො අතායනො අනාරක්ඛො, අලබ්භනෙය්‍යඛෙමො වා. **අලෙණොති** අල්ලීයිතුං නිස්සිතුං අනරහො අල්ලීනානම්පි ච ලෙණකිච්චාකාරකො. **අසරණොති** නිස්සිතානං න භයසාරකො න භයවිනාසකො. **අසරණීභූතොති** පුරෙ උප්පත්තියා අත්තනො අභාවෙනෙව අසරණො, උප්පත්තිසමකාලමෙව අසරණීභූතොති අත්ථො.

උද්ධතොති සබ්බාකුසලෙසු උද්ධච්චස්ස උප්පජ්ජනතො සත්තසන්තානෙ ච අකුසලුප්පත්තිබාහුල්ලතො අකුසලසමඞ්ගීලොකො තෙන උද්ධච්චෙන උද්ධතො. **අවූපසන්තොති** අවූපසමනලක්ඛණස්ස

උද්ධච්චවසෙනෙව යොගෙන අවූපසන්තො භන්තමිගපටිභාගො. ‘‘උපනීයති ලොකො’’තිආදීසු චතූසු ච ‘‘උද්ධතො ලොකො’’ති ච පඤ්චසු ඨානෙසු ලොකොති ආගතං, සෙසෙසු ලොකසන්නිවාසොති. උභයථාපි ලොකොයෙව. **සසල්ලොති** පීළාජනකතාය අන්තොතුදනතාය දුන්නීහරණීයතාය ච සල්ලාති සඞ්ඛං ගතෙහි රාගාදීහි සල්ලෙහි සහවත්තනකො. **විද්ධොති** මිගාදයො කදාචි පරෙහි විද්ධා හොන්ති, අයං පන ලොකො නිච්චං අත්තනාව විද්ධො. **පුථුසල්ලෙහීති** ‘‘සත්ත සල්ලානි – රාගසල්ලං, දොසසල්ලං, මොහසල්ලං, මානසල්ලං, දිට්ඨිසල්ලං, කිලෙසසල්ලං, දුච්චරිතසල්ල’’න්ති (මහානි. 174) වුත්තෙහි සත්තහි සල්ලෙහි. **තස්සාති** තස්ස ලොකසන්නිවාසස්ස. **සල්ලානං උද්ධතාති** තෙසං සල්ලානං සත්තසන්තානතො උද්ධරිතා පුග්ගලො. **අඤ්ඤත්‍ර මයාති** මං ඨපෙත්වා. යෙපි භගවතො සාවකා සල්ලානි උද්ධරන්ති, තෙසං භගවතො වචනෙනෙව උද්ධරණතො භගවාව උද්ධරති නාම. **අවිජ්ජන්ධකාරාවරණොති** අවිජ්ජා එව සභාවදස්සනච්ඡාදනෙන අන්ධං විය කරොතීති අවිජ්ජන්ධකාරො, සොව සභාවාවගමනනිවාරණෙන ආවරණං එතස්සාති අවිජ්ජන්ධකාරාවරණො. **කිලෙසපඤ්ජරපක්ඛිත්තොති** කිලෙසා එව කුසලගමනසන්නිරුජ්ඣනට්ඨෙන පඤ්ජරොති කිලෙසපඤ්ජරො, අවිජ්ජාපභවෙ කිලෙසපඤ්ජරෙ පක්ඛිත්තො පාතිතො. **ආලොකං දස්සෙතාති** පඤ්ඤාලොකං දස්සනසීලො, පඤ්ඤාලොකස්ස දස්සෙතාති වා අත්ථො. **අවිජ්ජාගතොති** අවිජ්ජං ගතො පවිට්ඨො. න කෙවලං අවිජ්ජාය ආවරණමත්තමෙව, අථ ඛො ගහනගතො විය අවිජ්ජාකොසස්ස අන්තො පවිට්ඨොති පුරිමතො විසෙසො. **අණ්ඩභූතොති**ආදයො ච විසෙසායෙව. **අණ්ඩභූතොති** අණ්ඩෙ භූතො නිබ්බත්තො. යථා හි අණ්ඩෙ නිබ්බත්තා එකච්චෙ සත්තා ‘‘අණ්ඩභූතා’’ති වුච්චන්ති, එවමයං ලොකො අවිජ්ජණ්ඩකොසෙ නිබ්බත්තත්තා ‘‘අණ්ඩභූතො’’ති වුච්චති. **පරියොනද්ධොති** තෙන අවිජ්ජණ්ඩකොසෙන සමන්තතො ඔනද්ධො බද්ධො වෙඨිතො.

තන්තාකුලකජාතොති තන්තං විය ආකුලභූතො. යථා නාම දුන්නික්ඛිත්තං මූසිකච්ඡින්නං පෙසකාරානං තන්තං තහිං තහිං ආකුලං හොති, ඉදං අග්ගං ඉදං මූලන්ති අග්ගෙන වා අග්ගං, මූලෙන වා මූලං සමානෙතුං දුක්කරං හොති, එවමෙව සත්තා පච්චයාකාරෙ ඛලිතා ආකුලා බ්‍යාකුලා හොන්ති, න සක්කොන්ති පච්චයාකාරං උජුං කාතුං. තත්ථ තන්තං පච්චත්තපුරිසකාරෙ ඨත්වා සක්කාපි භවෙය්‍ය උජුං කාතුං, ඨපෙත්වා පන ද්වෙ බොධිසත්තෙ අඤ්ඤො සත්තො අත්තනො ධම්මතාය පච්චයාකාරං උජුං කාතුං සමත්ථො නාම නත්ථි. යථා පන ආකුලං තන්තං කඤ්ජිකං දත්වා කොච්ඡෙන පහටං තත්ථ තත්ථ කුලකජාතං හොති ගණ්ඨිබද්ධං, එවමයං ලොකො පච්චයෙසු පක්ඛලිත්වා පච්චයෙ උජුං කාතුං අසක්කොන්තො ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිගතවසෙන කුලකජාතො හොති ගණ්ඨිබද්ධො. යෙ හි කෙචි

දිට්ඨියො නිස්සිතා, සබ්බෙ තෙ පච්චයං උජුං කාතුං න සක්කොන්තියෙව. **කුලාගණ්ඨිකජාතොති** කුලාගණ්ඨිකං විය භූතො. කුලාගණ්ඨිකං වුච්චති පෙසකාරකඤ්ජිකසුත්තං. ''කුලා නාම සකුණිකා, තස්සා කුලාවකො''තිපි එකෙ. යථා තදුභයම්පි ආකුලං අග්ගෙන වා අග්ගං, මූලෙන වා මූලං සමානෙතුං දුක්කරන්ති පුරිමනයෙනෙව යොජෙතබ්බං. **මුඤ්ජපබ්බජභූතොති** මුඤ්ජතිණං විය පබ්බජතිණං විය ච භූතො මුඤ්ජතිණපබ්බජතිණසදිසො ජාතො. යථා තානි තිණානි කොට්ටෙත්වා කොට්ටෙත්වා කතරජ්ජු ජිණ්ණකාලෙ කත්ථචි පතිතං ගහෙත්වා තෙසං තිණානං ''ඉදං අග්ගං ඉදං මූල''න්ති අග්ගෙන වා අග්ගං, මූලෙන වා මූලං සමානෙතුං දුක්කරං, තම්පි පච්චත්තපුරිසකාරෙ ඨත්වා සක්කා භවෙය්‍ය උජුං කාතුං, ඨපෙත්වා පන ද්වෙ බොධිසත්තෙ අඤ්ඤො සත්තො අත්තනො ධම්මතාය පච්චයාකාරං උජුං කාතුං සමත්ථො නාම නත්ථි. එවමයං ලොකො පච්චයාකාරං උජුං කාතුං අසක්කොන්තො ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිගතවසෙන ගණ්ඨිජාතො හුත්වා අපායං දුග්ගතිං විනිපාතං සංසාරං නාතිවත්තති.

තත්ථ **අපායොති** නිරයො තිරච්ඡානයොනි පෙත්තිවිසයො අසුරකායො. සබ්බෙපි හි තෙ වඩ්ඪිසඞ්ඛාතස්ස ආයස්ස අභාවතො ''අපායො''ති වුච්චන්ති. තථා දුක්ඛස්ස ගතිභාවතො **දුග්ගති**. සුඛසමුස්සයතො විනිපතිතත්තා **විනිපාතො**. ඉතරො පන –

> ''ඛන්ධානඤ්ච පටිපාටි, ධාතුආයතනාන ච;
> අබ්බොච්ඡින්නං වත්තමානා, සංසාරොති පවුච්චති''.

තං සබ්බම්පි නාතිවත්තති නාතික්කමති. අථ ඛො චුතිතො පටිසන්ධිං, පටිසන්ධිතො චුතින්ති එවං පුනප්පුනං චුතිපටිසන්ධියො ගණ්හමානො තීසු භවෙසු චතූසු යොනීසු පඤ්චසු ගතීසු සත්තසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු නවසු සත්තාවාසෙසු මහාසමුද්දෙ වාතුක්ඛිත්තනාවා විය යන්තගොණො විය ච පරිබ්භමතියෙව. **අවිජ්ජාවිසදොසසල්ලිත්තොති** අවිජ්ජායෙව අකුසලුප්පාදනෙන කුසලජීවිතනාසනතො විසන්ති අවිජ්ජාවිසං, තදෙව සන්තානදූසනතො අවිජ්ජාවිසදොසො, තෙන අනුසයපරියුට්ඨානදුච්චරිතභූතෙන භුසං ලිත්තො මක්ඛිතොති අවිජ්ජාවිසදොසසල්ලිත්තො. **කිලෙසකලලීභූතොති** අවිජ්ජාදිමූලකා කිලෙසා එව ඔසීදනට්ඨෙන කලලං කද්දමොති කිලෙසකලලං, තදස්ස අත්ථීති කිලෙසකලලී, එවංභූතො. **රාගදොසමොහජටාජටිතොති** ලොභපටිඝාවිජ්ජාසඞ්ඛාතා රාගදොසමොහා එව රූපාදීසු ආරම්මණෙසු හෙට්ඨුපරියවසෙන පුනප්පුනං උප්පජ්ජනතො සංසිබ්බනට්ඨෙන වෙළුගුම්බාදීනං සාඛාජාලසඞ්ඛාතා ජටා වියාති ජටා, තාය රාගදොසමොහජටාය ජටිතො. යථා නාම වෙළුජටාදීහි වෙළුආදයො, එවං තාය ජටාය අයං ලොකො ජටිතො විනද්ධො සංසිබ්බිතොති අත්ථො. **ජටං**

විජටෙතාති ඉමං එවං තෙධාතුකං ලොකං ජටෙත්වා ඨිතං ජටං විජටෙතා සංඡින්දිතා සම්පදාලයිතා.

තණ්හාසඞ්ඝාටපටිමුක්කොති තණ්හා එව අබ්බොච්ඡින්නං පවත්තිතො සඞ්ඝටිතට්ඨෙන සඞ්ඝාටොති තණ්හාසඞ්ඝාටො, තස්මිං තණ්හාසඞ්ඝාටෙ පටිමුක්කො අනුපවිට්ඨො අන්තොගතොති තණ්හාසඞ්ඝාටපටිමුක්කො. **තණ්හාජාලෙන ඔත්ථටො**ති තණ්හා එව පුබ්බෙ වුත්තනයෙන සංසිබ්බනට්ඨෙන ජාලන්ති තණ්හාජාලං, තෙන තණ්හාජාලෙන ඔත්ථටො සමන්තතො ඡාදිතො පලිවෙඨිතො. **තණ්හාසොතෙන වුය්හතී**ති තණ්හා එව සංසාරෙ ආකඩ්ඪනට්ඨෙන සොතොති තණ්හාසොතො, තෙන තණ්හාසොතෙන වුය්හති ආකඩ්ඪියති. **තණ්හාසඤ්ඤොජනෙන සඤ්ඤුත්තො**ති තණ්හා එව ලොකං වට්ටස්මිං සංයොජනතො බන්ධනතො සංයොජනන්ති තණ්හාසංයොජනං, තෙන තණ්හාසංයොජනෙන සඤ්ඤුත්තො බද්ධො. **තණ්හානුසයෙන අනුසටො**ති තණ්හා එව අනුසයනට්ඨෙන අනුසයොති තණ්හානුසයො, තෙන තණ්හානුසයෙන අනුසටො අනුගතො ථාමගතො. **තණ්හාසන්තාපෙන සන්තප්පතී**ති තණ්හා එව පවත්තිකාලෙ ඵලකාලෙ ච ලොකං සන්තාපෙතීති සන්තාපො, තෙන තණ්හාසන්තාපෙන සන්තප්පති සන්තාපියති. **තණ්හාපරිළාහෙන පරිඩය්හතී**ති තණ්හා එව බලවභූතා පවත්තිකාලෙ ඵලකාලෙ ච සමන්තතො දහනට්ඨෙන මහාපරිළාහොති තණ්හාපරිළාහො, තෙන තණ්හාපරිළාහෙන පරිඩය්හති සමන්තතො ඩහියති. **දිට්ඨිසඞ්ඝාටා**දයො ඉමිනාව නයෙන යොජෙතබ්බා.

අනුගතොති අනුපවිට්ඨො. **අනුසටො**ති අනුධාවිතො. **අභිභූතො**ති පීළිතො. **අබ්භාහතො**ති අභිආහතො අභිමුඛං භුසං පහතො. **දුක්ඛෙ පතිට්ඨිතො**ති දුක්ඛෙ ඛන්ධපඤ්චකෙ සුඛවිපල්ලාසෙන පතිට්ඨිතො අභිනිවිට්ඨො.

තණ්හාය උඩ්ඩිතොති තණ්හාය උල්ලඞ්ඝිතො. චක්ඛු හි තණ්හාරජ්ජුනා ආවුනිත්වා රූපනාගදන්තෙ උඩ්ඩිතං, සොතාදීනි තණ්හාරජ්ජුනා ආවුනිත්වා සද්දාදිනාගදන්තෙසු උඩ්ඩිතානි. තංසමඞ්ගීලොකොපි උඩ්ඩිතොයෙව නාම. **ජරාපාකාරපරික්ඛිත්තො**ති අනතික්කමනීයට්ඨෙන පාකාරභූතාය ජරාය පරිවාරිතො. **මච්චුපාසෙන පරික්ඛිත්තො**ති දුම්මොචනීයට්ඨෙන පාසභූතෙන මරණෙන බද්ධො. **මහාබන්ධනබද්ධො**ති දළ්හත්තා දුච්ඡෙදත්තා ච මහන්තෙහි බන්ධනෙහි බද්ධො. **රාගබන්ධනෙනා**ති රාගො එව බන්ධති සංසාරතො චලිතුං න දෙතීති රාගබන්ධනං. තෙන රාගබන්ධනෙන. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. **කිලෙසබන්ධනෙනා**ති වුත්තාවසෙසෙන කිලෙසබන්ධනෙන. **දුච්චරිතබන්ධනෙනා**ති තිවිධෙන. සුචරිතං පන බන්ධනමොක්ඛස්ස හෙතුභූතං බන්ධනමොක්ඛභූතඤ්ච අත්ථි. තස්මා තං න ගහෙතබ්බං.

බන්ධනං මොචෙතාති තස්ස බන්ධනං මොචෙතා. බන්ධනා මොචෙතාතිපි පාඨො, බන්ධනතො තං මොචෙතාති අත්ථො. **මහාසම්බාධප්පටිපන්නොති** කුසලසඤ්චාරපීළනෙන මහාසම්බාධසඞ්ඛාතං රාගදොසමොහමානදිට්ඨිකිලෙසදුච්චරිතගහනං පටිපන්නො. **ඔකාසං දස්සෙතාති** ලොකියලොකුත්තරසමාධිපඤ්ඤාඔකාසං දස්සෙතා. **මහාපලිබොධෙන පලිබුද්ධොති** මහානිවාරණෙන නිවුතො. මහාලෙපෙන වා ලිත්තො. **පලිබොධොති** ච රාගාදිසත්තවිධො එව. ‘‘තණ්හාදිට්ඨිපලිබොධො’’ති එකෙ. **පලිබොධං ඡෙතාති** තං පලිබොධං ඡින්දිතා. **මහාපපාතෙති** පඤ්චගතිපපාතෙ, ජාතිජරාමරණපපාතෙ වා. තං සබ්බම්පි දුරුත්තරණට්ඨෙන පපාතො. **පපාතා උද්ධතාති** තම්හා පපාතතො උද්ධරිතා. **මහාකන්තාරප්පටිපන්නොති** ජාතිජරාබ්‍යාධිමරණසොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසකන්තාරං පටිපන්නො. සබ්බම්පි තං දුරතික්කමනට්ඨෙන කන්තාරො, තං **කන්තාරං තාරෙතා.** කන්තාරා තාරෙතාති වා පාඨො. **මහාසංසාරප්පටිපන්නොති** අබ්බොච්ඡින්නං ඛන්ධසන්තානං පටිපන්නො. **සංසාරා මොචෙතාති** සංසාරතො මොචෙතා. සංසාරං මොචෙතාති වා පාඨො. **මහාවිදුග්ගෙති** සංසාරවිදුග්ගෙ. සංසාරොයෙව හි දුග්ගමනට්ඨෙන විදුග්ගො. **සම්පරිවත්තතීති** භුසං නිවත්තිත්වා චරති. **මහාපලිපෙති** මහන්තෙ කාමකද්දමෙ. කාමො හි ඔසීදනට්ඨෙන පලිපො. **පලිපන්නොති** ලග්ගො. මහාපලිපපලිපන්නොතිපි පාඨො.

අබ්භාහතොති සබ්බොපද්දවෙහි අබ්භාහතො. **රාගග්ගිනාති** රාගාදයොයෙව අනුදහනට්ඨෙන අග්ගි, තෙන රාගග්ගිනා. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. **උන්නීතකොති** උග්ගහෙත්වා නීතො, ජාතියා උග්ගහෙත්වා ජරාදිඋපද්දවාය නීතොති අත්ථො. ක-කාරො පනෙත්ථ අනුකම්පාය දට්ඨබ්බො. **හඤ්ඤති නිච්චමතාණොති** පරිත්තායකෙන රහිතො සතතං පීළියති. **පත්තදණ්ඩොති** රාජාදීහි ලද්ධආණො. **තක්කරොති** චොරො. **වජ්ජබන්ධනබද්ධොති** රාගාදිවජ්ජබන්ධනෙහි බද්ධො. **ආඝාතනපච්චුපට්ඨිතොති** මරණධම්මගණ්ඨිකට්ඨානං උපෙච්ච ඨිතො. **කොචි බන්ධනා මොචෙතා.** කොචි බන්ධනං මොචෙතාතිපි පාඨො. **අනාථොති** නත්ථි එතස්ස නාථො ඉස්සරො, සයං වා න නාථො න ඉස්සරොති අනාථො, අසරණොති වා අත්ථො. **පරමකාපඤ්ඤප්පත්තොති** ජරාදිපටිබාහනෙ අප්පහුතාය අතීව කපණභාවං පත්තො. **තායෙතාති** රක්ඛිතා. තායිතාති වා පාඨො සුන්දරො. **දුක්ඛාභිතුන්නොති** ජාතිදුක්ඛාදීහි අනෙකෙහි දුක්ඛෙහි අභිතුන්නො අතිබ්‍යාධිතො අතිකම්පිතො ච. **චිරරත්තං පීළිතොති** දුක්ඛෙහෙව දීඝමද්ධානං පීළිතො සට්ටිතො. **ගධිතොති** ගෙධෙන ගිද්ධො, අභිජ්ඣාකායගන්ථෙන වා ගන්ථිතො. **නිච්චං පිපාසිතොති** පාතුං භුඤ්ජිතුං ඉච්ඡා පිපාසා, සා තණ්හා එව, තණ්හාපිපාසාය නිරන්තරං පිපාසිතො.

අන්ධොති දස්සනට්ඨෙන චක්ඛූති සඞ්ඛං ගතාය පඤ්ඤාය අභාවතො කාණො. පඤ්ඤා හි ධම්මසභාවං පස්සති. **අචක්ඛුකොති** තං පන අන්ධත්තං න පච්ඡා සම්භූතං, පකතියා එව අවිජ්ජමානචක්ඛුකොති තමෙව අන්ධත්තං විසෙසෙති. **හතනෙත්තොති** නයනට්ඨෙන නෙත්තන්ති සඞ්ඛං ගතාය පඤ්ඤාය අභාවතොයෙව විනට්ඨනෙත්තකො. සමවිසමං දස්සෙන්තං අත්තභාවං නෙතීති නෙත්තන්ති හි වුත්තං. පඤ්ඤාය සුගතිඤ්ච අගතිඤ්ච නයති. හතනෙත්තත්තායෙවස්ස නෙතුඅභාවං දස්සෙන්තො **අපරිණායකොති** ආහ, අවිජ්ජමානනෙත්තකොති අත්ථො. අඤ්ඤොපිස්ස නෙතා න විජ්ජතීති වුත්තං හොති. **විපථපක්ඛන්දොති** විපරීතො, විසමො වා පථො විපථො, තං විපථං පක්ඛන්දො පවිට්ඨොති විපථපක්ඛන්දො, මිච්ඡාපථසඞ්ඛාතං මිච්ඡාදිට්ඨිං පටිපන්නොති අත්ථො. **අඤ්ජසාපරද්ධොති** අඤ්ජසෙ උජුමග්ගස්මිං මජ්ඣිමපටිපදාය අපරද්ධො විරද්ධො. **අරියපථං ආනෙතාති** අරියං අට්ඨඞ්ගිකං මග්ගං උපනෙතා පටිපාදයිතා. **මහොඝපක්ඛන්දොති** යස්ස සංවිජ්ජන්ති, තං වට්ටස්මිං ඔහනන්ති ඔසීදාපෙන්තීති ඔඝා, පකතිඔඝතො මහන්තා ඔඝාති මහොඝා. තෙ කාමොඝො භවොඝො දිට්ඨොඝො අවිජ්ජොඝොති චතුප්පභෙදා. තෙ මහොඝෙ පක්ඛන්දො පවිට්ඨොති මහොඝපක්ඛන්දො, සංසාරසඞ්ඛාතං මහොඝං වා පක්ඛන්දොති.

118. ඉදානි එකුත්තරිකනයො. තත්ථ **ද්වීහි දිට්ඨිගතෙහීති** සස්සතුච්ඡෙදදිට්ඨීහි. තත්ථ දිට්ඨියෙව දිට්ඨිගතං ''ගූථගතං මුත්තගත''න්තිආදීනි (අ. නි. 9.11) විය. ගන්තබ්බාභාවතො වා දිට්ඨියා ගතමත්තමෙවෙතන්ති දිට්ඨිගතං, දිට්ඨීසු ගතං ඉදං දස්සනං ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිඅන්තොගධත්තාතිපි දිට්ඨිගතං. ද්වාසට්ඨිතෙසට්ඨිදිට්ඨියොපි හි සස්සතදිට්ඨි උච්ඡෙදදිට්ඨීති ද්වෙව දිට්ඨියො හොන්ති. තස්මා සඞ්ඛෙපෙන සබ්බා දිට්ඨියො අන්තො කරොන්තො ''ද්වීහි දිට්ඨිගතෙහී''ති වුත්තං. **පරියුට්ඨිතොති** පරියුට්ඨානං පත්තො සමුදාචාරං පත්තො, උප්පජ්ජිතුං අප්පදානෙන කුසලවාරස්ස ගහණං පත්තොති අත්ථො. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා – ''ද්වීහි, භික්ඛවෙ, දිට්ඨිගතෙහි පරියුට්ඨිතා දෙවමනුස්සා ඔලීයන්ති එකෙ, අතිධාවන්ති එකෙ, චක්ඛුමන්තො ච පස්සන්තී''තිආදි (ඉතිවු. 49).

තීහි දුච්චරිතෙහීති තිවිධකායදුච්චරිතෙන චතුබ්බිධවචීදුච්චරිතෙන තිවිධමනොදුච්චරිතෙන. **විප්පටිපන්නොති** විරූපං පටිපන්නො, මිච්ඡාපටිපන්නොති අත්ථො. **යොගෙහි යුත්තොති** වට්ටස්මිං යොජෙන්තීති යොගා, ඊතිඅත්ථෙන වා යොගා, තෙහි යොගෙහි යුත්තො සමප්පිතො. **චතුයොගයොජිතොති** කාමයොගො, භවයොගො, දිට්ඨියොගො, අවිජ්ජායොගොති ඉමෙහි චතූහි යොගෙහි සකටස්මිං යොගො විය වට්ටස්මිං යොජිතො. පඤ්චකාමගුණිකො රාගො කාමයොගො. රූපාරූපභවෙසු ඡන්දරාගො, ඣානනිකන්ති ච, සස්සතදිට්ඨිසහජාතො රාගො භවවසෙන

පත්ථනා භවයොගො. ද්වාසට්ඨි දිට්ඨියො දිට්ඨියොගො. අට්ඨසු ඨානෙසු අඤ්ඤාණං අවිජ්ජායොගො. තෙ එව චත්තාරො බලවභූතා ඔඝා, දුබ්බලභූතා යොගා.

චතූහි ගන්ථෙහීති යස්ස සංවිජ්ජන්ති, තං චුතිපටිසන්ධිවසෙන වට්ටස්මිං ගන්ථෙන්ති ඝටෙන්තීති ගන්ථා. තෙ අභිජ්ඣා කායගන්ථො, බ්‍යාපාදො කායගන්ථො, සීලබ්බතපරාමාසො කායගන්ථො, ඉදංසච්චාභිනිවෙසො කායගන්ථොති චතුප්පභෙදා. අභිජ්ඣායන්ති එතාය, සයං වා අභිජ්ඣායති, අභිජ්ඣායනමත්තමෙව වා එසාති අභිජ්ඣා, ලොභොයෙව. නාමකායං ගන්ථෙති චුතිපටිසන්ධිවසෙන වට්ටස්මිං ඝටෙතීති කායගන්ථො. බ්‍යාපජ්ජති තෙන චිත්තං පූතිභාවං ගච්ඡති, බ්‍යාපාදයති වා විනයාචාරරූපසම්පත්තිහිතසුඛාදීනීති බ්‍යාපාදො. ඉතො බහිද්ධා සමණබ්‍රාහ්මණානං සීලෙන සුද්ධි වතෙන සුද්ධි සීලවතෙන සුද්ධීති පරාමසනං සීලබ්බතපරාමාසො. සබ්බඤ්ඤුභාසිතම්පි පටික්ඛිපිත්වා ‘‘සස්සතො ලොකො, ඉදමෙව සච්චං මොඝමඤ්ඤ’’න්තිආදිනා ආකාරෙන අභිනිවිසතීති ඉදංසච්චාභිනිවෙසො. තෙහි චතූහි ගන්ථෙහි ගන්ථිතො, බද්ධොති අත්ථො.

චතූහි උපාදානෙහීති භුසං ආදියන්ති දළ්හග්ගාහං ගණ්හන්තීති උපාදානා. තෙ කාමුපාදානං දිට්ඨුපාදානං සීලබ්බතුපාදානං අත්තවාදුපාදානන්ති චතුප්පභෙදා. වත්ථුසඞ්ඛාතං කාමං උපාදියතීති කාමුපාදානං, කාමො ච සො උපාදානඤ්චාතිපි කාමුපාදානං. දිට්ඨි ච සා උපාදානඤ්චාති දිට්ඨුපාදානං, දිට්ඨිං උපාදියතීතිපි දිට්ඨුපාදානං. ‘‘සස්සතො අත්තා ච ලොකො චා’’තිආදීසු (පටි. ම. 1.147) හි පුරිමදිට්ඨිං උත්තරදිට්ඨි උපාදියති. සීලබ්බතං උපාදියතීති සීලබ්බතුපාදානං, සීලබ්බතඤ්ච තං උපාදානඤ්චාතිපි සීලබ්බතුපාදානං. ගොසීලගොවතාදීනි හි එවං විසුද්ධීති අභිනිවෙසතො සයමෙව උපාදානානි. වදන්ති එතෙනාති වාදො, උපාදියන්ති එතෙනාති උපාදානං. කිං වදන්ති, උපාදියන්ති වා? අත්තානං. අත්තනො වාදුපාදානං අත්තවාදුපාදානං, අත්තවාදමත්තමෙව වා අත්තාති උපාදියන්ති එතෙනාති අත්තවාදුපාදානං. ඨපෙත්වා ඉමා ද්වෙ දිට්ඨියො සබ්බාපි දිට්ඨි දිට්ඨුපාදානං. තෙහි චතූහි උපාදානෙහි. **උපාදීයතීති** භුසං ගණ්හීයති. උපාදියතීති වා පාඨො, ලොකො උපාදානෙහි තං තං ආරම්මණං භුසං ගණ්හාතීති අත්ථො.

පඤ්චගතිසමාරුළ්හොති සුකතදුක්කටකාරණෙහි ගම්මති උපසඞ්කමීයතීති ගති, සභොකාසකා ඛන්ධා. නිරයො තිරච්ඡානයොනි පෙත්තිවිසයො මනුස්සා දෙවාති ඉමා පඤ්ච ගතියො වොක්කමනභාවෙන භුසං ආරුළ්හො. **පඤ්චහි කාමගුණෙහීති** රූපසද්දගන්ධරසඵොට්ඨබ්බසඞ්ඛාතෙහි පඤ්චහි වත්ථුකාමකොට්ඨාසෙහි. **රජ්ජතීති** අයොනිසොමනසිකාරං පටිච්ච රාගුප්පාදනෙන තෙහි රඤ්ජීයති, සාරත්තො කරීයතීති අත්ථො. **පඤ්චහි නීවරණෙහීති** චිත්තං නීවරන්ති

පරියොනන්ධන්තීති නීවරණා. කාමච්ඡන්දබ්‍යාපාදථිනමිද්ධඋද්ධච්චකුක්කුච්චවිචිකිච්ඡාසඞ්ඛාතෙහි පඤ්චහි නීවරණෙහි. **ඔත්ථටොති** උපරිතො පිහිතො.

ඡහි විවාදමූලෙහීති ඡහි විවාදස්ස මූලෙහි. යථාහ –

‘‘ඡයිමානි, භික්ඛවෙ, විවාදමූලානි. කතමානි ඡ? ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු කොධනො හොති උපනාහී. යො සො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු කොධනො හොති උපනාහී. සො සත්ථරිපි අගාරවො විහරති අප්පතිස්සො, ධම්මෙපි, සඞ්ඝෙපි, සික්ඛායපි න පරිපූරකාරී. යො සො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු සත්ථරි අගාරවො විහරති අප්පතිස්සො, ධම්මෙපි, සඞ්ඝෙපි, සික්ඛායපි න පරිපූරකාරී, සො සඞ්ඝෙ විවාදං ජනෙති. යො හොති විවාදො බහුජනාහිතාය බහුජනාසුඛාය බහුනො ජනස්ස අනත්ථාය අහිතාය දුක්ඛාය දෙවමනුස්සානං. එවරූපං චෙ තුම්හෙ, භික්ඛවෙ, විවාදමූලං අජ්ඣත්තං වා බහිද්ධා වා සමනුපස්සෙය්‍යාථ, තත්‍ර තුම්හෙ, භික්ඛවෙ, තස්සෙව පාපකස්ස විවාදමූලස්ස පහානාය වායමෙය්‍යාථ. එවරූපං චෙ තුම්හෙ, භික්ඛවෙ, විවාදමූලං අජ්ඣත්තං වා බහිද්ධා වා න සමනුපස්සෙය්‍යාථ. තත්‍ර තුම්හෙ, භික්ඛවෙ, තස්සෙව පාපකස්ස විවාදමූලස්ස ආයතිං අනවස්සවාය පටිපජ්ජෙය්‍යාථ. එවමෙතස්ස පාපකස්ස විවාදමූලස්ස පහානං හොති. එවමෙතස්ස පාපකස්ස විවාදමූලස්ස ආයතිං අනවස්සවො හොති.

‘‘පුන චපරං, භික්ඛවෙ, භික්ඛු මක්ඛී හොති පළාසී. ඉස්සුකී හොති මච්ඡරී. සඨො හොති මායාවී. පාපිච්ඡො හොති මිච්ඡාදිට්ඨී. සන්දිට්ඨිපරාමාසී හොති ආධානග්ගාහී දුප්පටිනිස්සග්ගී. යො සො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු සන්දිට්ඨිපරාමාසී හොති ආධානග්ගාහී දුප්පටිනිස්සග්ගී, සො සත්ථරිපි…පෙ…. ආයතිං අනවස්සවො හොතී’’ති (පරි. 272; අ. නි. 6.36).

තත්ථ **කොධනොති** කුජ්ඣනලක්ඛණෙන කොධෙන සමන්නාගතො. **උපනාහීති** වෙරඅප්පටිනිස්සජ්ජනලක්ඛණෙන උපනාහෙන සමන්නාගතො. **අහිතාය දුක්ඛාය දෙවමනුස්සානන්ති** ද්වින්නං භික්ඛූනං විවාදො කථං දෙවමනුස්සානං අහිතාය දුක්ඛාය සංවත්තතීති? කොසම්බකක්ඛන්ධකෙ (මහාව. 451 ආදයො) විය ද්වීසු භික්ඛූසු විවාදං ආපන්නෙසු තස්මිං විහාරෙ තෙසං අන්තෙවාසිකා විවදන්ති, තෙසං ඔවාදං ගණ්හන්තො භික්ඛුනිසඞ්ඝො විවදති, තතො තෙසං උපට්ඨාකාපි විවදන්ති. අථ මනුස්සානං ආරක්ඛදෙවතා ද්වෙ කොට්ඨාසා හොන්ති. ධම්මවාදීනං ආරක්ඛදෙවතා ධම්මවාදිනියො හොන්ති අධම්මවාදීනං අධම්මවාදිනියො. තතො ආරක්ඛදෙවතානං මිත්තා භුම්මට්ඨදෙවතා භිජ්ජන්ති. එවං පරම්පරාය යාව බ්‍රහ්මලොකා ඨපෙත්වා අරියසාවකෙ සබ්බෙ දෙවමනුස්සා ද්වෙ කොට්ඨාසා හොන්ති. ධම්මවාදීහි

පන අධම්මවාදිනොව බහුතරා හොන්ති. තතො යං බහුකෙහි ගහිතං, සබ්බං තං සච්චන්ති ධම්මං විස්සජ්ජෙත්වා බහුතරාව අධම්මං ගණ්හන්ති. තෙ අධම්මං පුරක්ඛත්වා විහරන්තා අපායෙසු නිබ්බත්තන්ති. එවං ද්වින්නං භික්ඛූනං විවාදො දෙවමනුස්සානං අහිතාය දුක්ඛාය හොති. **අජ්ඣත්තං වා**ති තුම්හාකං අබ්භන්තරපරිසාය වා. **බහිද්ධා වා**ති පරෙසං පරිසාය වා. **මක්ඛී**ති පරෙසං ගුණමක්ඛණලක්ඛණෙන මක්ඛෙන සමන්නාගතො. **පළාසී**ති යුගග්ගාහලක්ඛණෙන පළාසෙන සමන්නාගතො. **ඉස්සුකී**ති පරෙසං සක්කාරාදිඉස්සායනලක්ඛණාය ඉස්සාය සමන්නාගතො. **මච්ඡරී**ති ආවාසමච්ඡරියාදීහි පඤ්චහි මච්ඡරියෙහි සමන්නාගතො. **සඨො**ති කෙරාටිකො. **මායාවී**ති කතපාපපටිච්ඡාදකො. **පාපිච්ඡො**ති අසන්තසම්භාවනිච්ඡකො දුස්සීලො. **මිච්ඡාදිට්ඨී**ති නත්ථිකවාදී අහෙතුකවාදී අකිරියවාදී. **සන්දිට්ඨිපරාමාසී**ති සයං දිට්ඨිමෙව පරාමසති. **ආධානග්ගාහී**ති දළ්හග්ගාහී. **දුප්පටිනිස්සග්ගී**ති න සක්කා හොති ගහිතං විස්සජ්ජාපෙතුං. ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගෙ පන ''තත්ථ කතමානි ඡ විවාදමූලානි? කොධො මක්ඛො ඉස්සා සාඨෙය්‍යං පාපිච්ඡතා සන්දිට්ඨිපරාමාසිතා, ඉමානි ඡ විවාදමූලානී''ති (විභ. 944) පධානවසෙන එකෙකොයෙව ධම්මො වුත්තො.

ඡහි තණ්හාකායෙහීති ''රූපතණ්හා, සද්දතණ්හා, ගන්ධතණ්හා, රසතණ්හා, ඵොට්ඨබ්බතණ්හා, ධම්මතණ්හා''ති (විභ. 944) වුත්තාහි ඡහි තණ්හාහි. තත්ථ යස්මා එකෙකායෙව තණ්හා අනෙකවිසයත්තා එකෙකස්මිම්පි විසයෙ පුනප්පුනං උප්පත්තිතො අනෙකා හොන්ති, තස්මා සමූහට්ඨෙන කායසද්දෙන යොජෙත්වා තණ්හාකායාති වුත්තං. තණ්හාකායාති වුත්තෙපි තණ්හා එව. **රජ්ජතී**ති සයං ආරම්මණෙ රජ්ජති, සාරත්තො හොති.

ඡහි දිට්ඨිගතෙහීති සබ්බාසවසුත්තෙ වුත්තෙහි. වුත්තඤ්හි තත්ථ –

''තස්ස එවං අයොනිසො මනසිකරොතො ඡන්නං දිට්ඨීනං අඤ්ඤතරා දිට්ඨි උප්පජ්ජති. 'අත්ථි මෙ අත්තා'ති වා අස්ස සච්චතො ථෙතතො දිට්ඨි උප්පජ්ජති, 'නත්ථි මෙ අත්තා'ති වා අස්ස සච්චතො ථෙතතො දිට්ඨි උප්පජ්ජති, 'අත්තනාව අත්තානං සඤ්ජානාමී'ති වා අස්ස සච්චතො ථෙතතො දිට්ඨි උප්පජ්ජති, 'අත්තනාව අනත්තානං සඤ්ජානාමී'ති වා අස්ස සච්චතො ථෙතතො දිට්ඨි උප්පජ්ජති, 'අනත්තනාව අත්තානං සඤ්ජානාමී'ති වා අස්ස සච්චතො ථෙතතො දිට්ඨි උප්පජ්ජති. අථ වා පනස්ස එවං දිට්ඨි හොති 'යො මෙ අයං අත්තා වදො වෙදෙය්‍යො තත්‍ර තත්‍ර කල්‍යාණපාපකානං කම්මානං විපාකං පටිසංවෙදෙති, සො ච ඛො පන මෙ අයං අත්තා නිච්චො ධුවො සස්සතො අවිපරිණාමධම්මො සස්සතිසමං තථෙව ඨස්සතී'''ති (ම. නි. 1.19).

තත්ථ **අත්ථි මෙ අත්තාති** සස්සතදිට්ඨි සබ්බකාලෙසු අත්තනො අත්ථිතං ගණ්හාති. **සච්චතො ථෙතතොති** භූතතො ච ථිරතො ච, ''ඉදං සච්ච''න්ති සුට්ඨු දළ්හභාවෙනාති වුත්තං හොති. **නත්ථි මෙ අත්තාති** උච්ඡෙදදිට්ඨි සතො සත්තස්ස තත්ථ තත්ථ විභවග්ගහණතො. අථ වා පුරිමාපි තීසු කාලෙසු අත්ථීති ගහණතො සස්සතදිට්ඨි, පච්චුප්පන්නමෙව අත්ථීති ගණ්හන්තී උච්ඡෙදදිට්ඨි, පච්ඡිමාපි අතීතානාගතෙසු නත්ථීති ගහණතො ''භස්සන්තා ආහුතියො''ති ගහිතදිට්ඨිගතිකානං විය උච්ඡෙදදිට්ඨි. අතීතෙ එව නත්ථීති ගණ්හන්තී අධිච්චසමුප්පන්නකස්ස විය සස්සතදිට්ඨි. **අත්තනාව අත්තානං සඤ්ජානාමීති** සඤ්ඤාක්ඛන්ධසීසෙන ඛන්ධෙ අත්තාති ගහෙත්වා සඤ්ඤාය අවසෙසක්ඛන්ධෙ සඤ්ජානතො ඉමිනා අත්තනා ඉමං අත්තානං සඤ්ජානාමීති හොති. **අත්තනාව අනත්තානන්ති** සඤ්ඤාක්ඛන්ධංයෙව අත්තාති ගහෙත්වා, ඉතරෙ චත්තාරොපි අනත්තාති ගහෙත්වා සඤ්ඤාය තෙ සඤ්ජානතො එවං හොති. **අනත්තනාව අත්තානන්ති** සඤ්ඤාක්ඛන්ධං අනත්තාති ගහෙත්වා, ඉතරෙ චත්තාරොපි අත්තාති ගහෙත්වා සඤ්ඤාය තෙ සඤ්ජානතො එවං හොති. සබ්බාපි සස්සතුච්ඡෙදදිට්ඨියොව. **වදො වෙදෙය්‍යොති**ආදයො පන සස්සතදිට්ඨියා එව අභිනිවෙසාකාරා. තත්ථ වදතීති වදො, වචීකම්මස්ස කාරකොති වුත්තං හොති. වෙදයතීති වෙදෙය්‍යො, ජානාති අනුභවති චාති වුත්තං හොති. කිං වෙදෙතීති? **තත්‍ර තත්‍ර කල්‍යාණපාපකානං කම්මානං විපාකං පටිසංවෙදෙති. තත්‍ර තත්‍රාති** තෙසු තෙසු යොනිගතිඨිතිනිවාසනිකායෙසු ආරම්මණෙසු වා. **නිච්චොති** උප්පාදවයරහිතො. **ධුවොති** ථිරො සාරභූතො. **සස්සතොති** සබ්බකාලිකො. **අවිපරිණාමධම්මොති** අත්තනො පකතිභාවං අවිජහනධම්මො, කකණ්ටකො විය නානප්පකාරතං නාපජ්ජති. **සස්සතිසමන්ති** චන්දසූරියසමුද්දමහාපථවීපබ්බතා ලොකවොහාරෙන සස්සතියොති වුච්චන්ති. සස්සතීහි සමං සස්සතිසමං. යාව සස්සතියො තිට්ඨන්ති, තාව තථෙව ඨස්සතීති ගණ්හතො එවං දිට්ඨි හොති.

ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගෙ පන ''තත්‍ර තත්‍ර දීඝරත්තං කල්‍යාණපාපකානං කම්මානං විපාකං පච්චනුභොති, න සො ජාතො නාහොසි, න සො ජාතො න භවිස්සති, නිච්චො ධුවො සස්සතො අවිපරිණාමධම්මොති වා පනස්ස සච්චතො ථෙතතො දිට්ඨි උප්පජ්ජතී''ති (විභ. 948) ඡ දිට්ඨි එවං විසෙසෙත්වා වුත්තා.

තත්ථ **න සො ජාතො නාහොසීති** සො අත්තා අජාතිධම්මතො න ජාතො නාම, සදා විජ්ජමානොයෙවාති අත්ථො. තෙනෙව අතීතෙ නාහොසි, අනාගතෙ න භවිස්සති. යො හි ජාතො, සො අහොසි. යො ච ජායිස්සති, සො භවිස්සතීති වුච්චති. අථ වා **න සො ජාතො නාහොසීති** සො සදා විජ්ජමානත්තා අතීතෙපි න ජාතු න අහොසි, අනාගතෙපි න ජාතු න භවිස්සති. **අනුසයා** වුත්තත්ථා.

සත්තහි සඤ්ඤොජනෙහීති සත්තකනිපාතෙ වුත්තෙහි. වුත්තඤ්හි තත්ථ –

> ‘‘සත්තිමානි, භික්ඛවෙ, සංයොජනානි. කතමානි සත්ත? අනුනයසංයොජනං, පටිඝසංයොජනං, දිට්ඨිසංයොජනං, විචිකිච්ඡාසංයොජනං, මානසංයොජනං, භවරාගසංයොජනං, අවිජ්ජාසංයොජනං. ඉමානි ඛො, භික්ඛවෙ, සත්ත සංයොජනානී’’ති (අ. නි. 7.8).

තත්ථ **අනුනයසංයොජනන්ති** කාමරාගසංයොජනං. සබ්බානෙවෙතානි බන්ධනට්ඨෙන සංයොජනානි.

සත්තහි මානෙහීති ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගෙ වුත්තෙහි. වුත්තඤ්හි තත්ථ –

> ‘‘මානො, අතිමානො, මානාතිමානො, ඔමානො, අධිමානො, අස්මිමානො, මිච්ඡාමානො’’ති (විභ. 950).

තත්ථ **මානොති** සෙය්‍යාදිවසෙන පුග්ගලං අනාමසිත්වා ජාතිආදීසු වත්ථුවසෙනෙව උන්නති. **අතිමානොති** ජාතිආදීහි ‘‘මයා සදිසො නත්ථී’’ති අතික්කමිත්වා උන්නති. **මානාතිමානොති** ‘‘අයං පුබ්බෙ මයා සදිසො, ඉදානි අහං සෙට්ඨො, අයං හීනතරො’’ති උප්පන්නමානො. **ඔමානොති** ජාතිආදීහි අත්තානං හෙට්ඨා කත්වා පවත්තමානො, හීනොහමස්මීති මානොයෙව. **අධිමානොති** අනධිගතෙයෙව චතුසච්චධම්මෙ අධිගතොති මානො. අයං පන අධිමානො පරිසුද්ධසීලස්ස කම්මට්ඨානෙ අප්පමත්තස්ස නාමරූපං වවත්ථපෙත්වා පච්චයපරිග්ගහෙන විතිණ්ණකඞ්ඛස්ස තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සඞ්ඛාරෙ සම්මසන්තස්ස ආරද්ධවිපස්සකස්ස පුථුජ්ජනස්ස උප්පජ්ජති, න අඤ්ඤෙසං. **අස්මිමානොති** රූපාදීසු ඛන්ධෙසු අස්මීති මානො, ‘‘අහං රූප’’න්තිආදිවසෙන උප්පන්නමානොති වුත්තං හොති. **මිච්ඡාමානොති** පාපකෙන කම්මායතනාදිනා උප්පන්නමානො.

ලොකධම්මා වුත්තත්ථා. **සම්පරිවත්තතීති** ලොකධම්මෙහි හෙතුභූතෙහි ලාභාදීසු චතූසු අනුරොධවසෙන, අලාභාදීසු චතූසු පටිවිරොධවසෙන භුසං නිවත්තති, පකතිභාවං ජහාතීති අත්ථො. **මිච්ඡත්තාපි** වුත්තත්ථා. **නියාතොති** ගතො පක්ඛන්දො, අභිභූතොති අත්ථො.

අට්ඨහි පුරිසදොසෙහීති අට්ඨකනිපාතෙ උපමාහි සහ, ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගෙ උපමං විනා වුත්තෙහි. වුත්තඤ්හි තත්ථ –

> ‘‘කතමෙ අට්ඨ පුරිසදොසා? ඉධ භික්ඛූ භික්ඛුං ආපත්තියා චොදෙන්ති. සො භික්ඛු භික්ඛූහි ආපත්තියා චොදියමානො ‘න සරාමි න සරාමී’ති අස්සතියාව නිබ්බෙඨෙති. අයං පඨමො පුරිසදොසො.

‘‘පුන චපරං භික්ඛු භික්ඛුං ආපත්තියා චොදෙන්ති. සො භික්ඛු භික්ඛූහි ආපත්තියා චොදියමානො චොදකංයෙව පටිප්ඵරති ‘කිං නු ඛො තුය්හං බාලස්ස අබ්‍යත්තස්ස භණිතෙන, ත්වම්පි නාම මං භණිතබ්බං මඤ්ඤසී’ති? අයං දුතියො පුරිසදොසො.

‘‘පුන චපරං භික්ඛු භික්ඛුං ආපත්තියා චොදෙන්ති. සො භික්ඛු භික්ඛූහි ආපත්තියා චොදියමානො චොදකංයෙව පච්චාරොපෙති ‘ත්වම්පි ඛොසි ඉත්ථන්නාමං ආපත්තිං ආපන්නො, ත්වං තාව පඨමං පටිකරොහී’ති. අයං තතියො පුරිසදොසො.

‘‘පුන චපරං භික්ඛු භික්ඛුං ආපත්තියා චොදෙන්ති. සො භික්ඛු භික්ඛූහි ආපත්තියා චොදියමානො අඤ්ඤෙනඤ්ඤං පටිචරති, බහිද්ධා කථං අපනාමෙති, කොපඤ්ච දොසඤ්ච අප්පච්චයඤ්ච පාතුකරොති. අයං චතුත්ථො පුරිසදොසො.

‘‘පුන චපරං භික්ඛු භික්ඛුං ආපත්තියා චොදෙන්ති. සො භික්ඛු භික්ඛූහි ආපත්තියා චොදියමානො සඞ්ඝමජ්ඣෙ බාහාවික්ඛෙපකං භණති. අයං පඤ්චමො පුරිසදොසො.

‘‘පුන චපරං භික්ඛු භික්ඛුං ආපත්තියා චොදෙන්ති. සො භික්ඛු භික්ඛූහි ආපත්තියා චොදියමානො අනාදියිත්වා සඞ්ඝං අනාදියිත්වා චොදකං සාපත්තිකොව යෙන කාමං පක්කමති. අයං ඡට්ඨො පුරිසදොසො.

‘‘පුන චපරං භික්ඛු භික්ඛුං ආපත්තියා චොදෙන්ති. සො භික්ඛු භික්ඛූහි ආපත්තියා චොදියමානො ‘නෙවාහං ආපන්නොම්හි, න පනාහං අනාපන්නොම්හී’ති සො තුණ්හීභූතො සඞ්ඝං විහෙසෙති. අයං සත්තමො පුරිසදොසො.

‘‘පුන චපරං භික්ඛු භික්ඛුං ආපත්තියා චොදෙන්ති. සො භික්ඛු භික්ඛූහි ආපත්තියා චොදියමානො එවමාහ – ‘කිං නු ඛො තුම්හෙ ආයස්මන්තො අතිබාළ්හං මයි බ්‍යාවටා? ඉදානාහං සික්ඛං පච්චක්ඛාය හීනායාවත්තිස්සාමී’ති. සො සික්ඛං පච්චක්ඛාය හීනායාවත්තිත්වා එවමාහ ‘ඉදානි ඛො තුම්හෙ ආයස්මන්තො අත්තමනා හොථා’ති. අයං අට්ඨමො පුරිසදොසො. ඉමෙ අට්ඨ පුරිසදොසා’’ති (විභ. 957; අ. නි. 8.14).

තත්ථ **පුරිසදොසාති** පුරිසානං දොසා, තෙ පන පුරිසසන්තානං දූසෙන්තීති දොසා. **න සරාමි න සරාමීති** ‘‘මයා එතස්ස කම්මස්ස කතට්ඨානං නස්සරාමි න සල්ලක්ඛෙමී’’ති එවං අස්සතිභාවෙන නිබ්බෙඨෙති මොචෙති. **චොදකංයෙව පටිප්ඵරතීති** පටිවිරුද්ධො හුත්වා ඵරති, පටිආණිභාවෙන

තිට්ඨති. **කිං නු ඛො තුය්හන්ති** තුය්හං බාලස්ස අබ්‍යත්තස්ස භණිතෙන නාම කිං, යො ත්වං නෙව වත්ථුං, න ආපත්තිං, න චොදනං ජානාසීති දීපෙති. ත්වම්පි නාම එවං කිඤ්චි අජානන්තො භණිතබ්බං මඤ්ඤසීති අජ්ඣොත්ථරති. **පච්චාරොපෙතීති** ''ත්වම්පි ඛොසී''තිආදීනි වදන්තො පතිආරොපෙති. **පටිකරොහීති** දෙසනාගාමිනිං දෙසෙහි, වුට්ඨානගාමිනිතො වුට්ඨාහි, තතො සුද්ධන්තෙ පතිට්ඨිතො අඤ්ඤං චොදෙස්සසීති දීපෙති. **අඤ්ඤෙනඤ්ඤං පටිචරතීති** අඤ්ඤෙන කාරණෙන, වචනෙන වා අඤ්ඤං කාරණං, වචනං වා පටිච්ඡාදෙති. ''ආපත්තිං ආපන්නොසී''ති වුත්තො ''කො ආපන්නො, කිං ආපන්නො, කිස්මිං ආපන්නො, කථං ආපන්නො, කං භණථ, කිං භණථා''ති භණති. ''එවරූපං කිඤ්චි තයා දිට්ඨ''න්ති වුත්තෙ ''න සුණාමී''ති සොතං උපනෙති. **බහිද්ධා කථං අපනාමෙතීති** ''ඉත්ථන්නාමං ආපත්තිං ආපන්නොසී''ති පුට්ඨො ''පාටලිපුත්තං ගතොම්හී''ති වත්වා පුන ''න තව පාටලිපුත්තගමනං පුච්ඡාමා''ති වුත්තෙ තතො රාජගහං ගතොම්හීති. ''රාජගහං වා යාහි බ්‍රාහ්මණගෙහං වා, ආපත්තිං ආපන්නොසී''ති. ''තත්ථ මෙ සූකරමංසං ලද්ධ''න්තිආදීනි වදන්තො කථං බහිද්ධා වික්ඛිපති. **කොපන්ති** කුපිතභාවං, **දොසන්ති** දුට්ඨභාවං. උභයම්පෙතං කොධස්සෙව නාමං. **අප්පච්චයන්ති** අසන්තුට්ඨාකාරං, දොමනස්සස්සෙතං නාමං. **පාතුකරොතීති** දස්සෙති පකාසෙති. **බාහාවික්ඛෙපකං භණතීති** බාහං වික්ඛිපිත්වා වික්ඛිපිත්වා අලජ්ජිවචනං වදති. **අනාදියිත්වාති** චිත්තීකාරෙන අග්ගහෙත්වා අවජානිත්වා, අනාදරො හුත්වාති අත්ථො. **විහෙසෙතීති** විහෙඨෙති බාධති. **අතිබාළ්හන්ති** අතිදළ්හං අතිප්පමාණං. **මයි බ්‍යාවටාති** මයි බ්‍යාපාරං ආපන්නා. **හීනායාවත්තිත්වාති** හීනස්ස ගිහිභාවස්ස අත්ථාය ආවත්තිත්වා, ගිහී හුත්වාති අත්ථො. **අත්තමනා හොථාති** තුට්ඨචිත්තා හොථ, ''මයා ලභිතබ්බං ලභථ, මයා වසිතබ්බට්ඨානෙ වසථ, ඵාසුවිහාරො වො මයා කතො''ති අධිප්පායෙන වදති. **දුස්සතීති** දුට්ඨො හොති.

නවහි ආඝාතවත්ථූහීති සත්තෙසු උප්පත්තිවසෙනෙව කථිතානි. යථාහ –

> ''නවයිමානි, භික්ඛවෙ, ආඝාතවත්ථූනි. කතමානි නව? 'අනත්ථං මෙ අචරී'ති ආඝාතං බන්ධති, 'අනත්ථං මෙ චරතී'ති ආඝාතං බන්ධති, 'අනත්ථං මෙ චරිස්සතී'ති ආඝාතං බන්ධති, 'පියස්ස මෙ මනාපස්ස අනත්ථං අචරි, අනත්ථං චරති, අනත්ථං චරිස්සතී'ති ආඝාතං බන්ධති, 'අප්පියස්ස මෙ අමනාපස්ස අත්ථං අචරි, අත්ථං චරති, අත්ථං චරිස්සතී'ති ආඝාතං බන්ධති. ඉමානි ඛො, භික්ඛවෙ, නව ආඝාතවත්ථූනී''ති (අ. නි. 9.29).

තත්ථ **ආඝාතවත්ථූනීති** ආඝාතකාරණානි. **ආඝාතන්ති** චෙත්ථ කොපො, සොයෙව උපරූපරි කොපස්ස වත්ථුත්තා ආඝාතවත්ථු. **ආඝාතං බන්ධතීති** කොපං බන්ධති කරොති උප්පාදෙති. ''අත්ථං මෙ නාචරි, න චරති, න

චරිස්සති. පියස්ස මෙ මනාපස්ස අත්ථං නාචරි, න චරති, න චරිස්සති. අප්පියස්ස මෙ අමනාපස්ස අනත්ථං නාචරි, න චරති, න චරිස්සතී''ති (මහානි. 85; විභ. 960; ධ. ස. 1066) නිද්දෙසෙ වුත්තානි අපරානිපි නව ආඝාතවත්ථූනි ඉමෙහෙව නවහි සඞ්ගහිතානි. **ආඝාති**තොති ඝට්ටිතො.

නවවිධමානෙහීති කතමෙ නවවිධමානා? සෙය්‍යස්ස සෙය්‍යොහමස්මීති මානො, සෙය්‍යස්ස සදිසොහමස්මීති මානො, සෙය්‍යස්ස හීනොහමස්මීති මානො. සදිසස්ස සෙය්‍යොහමස්මීති මානො, සදිසස්ස සදිසොහමස්මීති මානො, සදිසස්ස හීනොහමස්මීති මානො. හීනස්ස සෙය්‍යොහමස්මීති මානො, හීනස්ස සදිසොහමස්මීති මානො, හීනස්ස හීනොහමස්මීති මානො. ඉමෙ නවවිධමානා (විභ. 962).

එත්ථ පන **සෙය්‍යස්ස සෙය්‍යොහමස්මීති මානො** රාජූනඤ්චෙව පබ්බජිතානඤ්ච උප්පජ්ජති. රාජා හි ''රට්ඨෙන වා ධනෙන වා වාහනෙහි වා කො මයා සදිසො අත්ථී''ති එතං මානං කරොති, පබ්බජිතොපි ''සීලධුතඞ්ගාදීහි කො මයා සදිසො අත්ථී''ති එතං මානං කරොති.

සෙය්‍යස්ස සදිසොහමස්මීති මානොපි එතෙසංයෙව උප්පජ්ජති. රාජා හි ''රට්ඨෙන වා ධනෙන වා වාහනෙහි වා අඤ්ඤරාජූහි සද්ධිං මය්හං කිං නානාකරණ''න්ති එතං මානං කරොති, පබ්බජිතොපි ''සීලධුතඞ්ගාදීහි අඤ්ඤෙන භික්ඛුනා මය්හං කිං නානාකරණ''න්ති එතං මානං කරොති.

සෙය්‍යස්ස හීනොහමස්මීති මානොපි එතෙසංයෙව උප්පජ්ජති. යස්ස හි රඤ්ඤො රට්ඨං වා ධනං වා වාහනාදීනි වා නාතිසම්පන්නානි හොන්ති, සො ''මය්හං රාජාති වොහාරසුඛමත්තකමෙව, කිං රාජා නාම අහ''න්ති එතං මානං කරොති, පබ්බජිතොපි අප්පලාභසක්කාරො ''අහං ධම්මකථිකො බහුස්සුතො මහාථෙරොති කථාමත්තමෙව, කිං ධම්මකථිකො නාමාහං, කිං බහුස්සුතො නාමාහං, කිං මහාථෙරො නාමාහං, යස්ස මෙ ලාභසක්කාරො නත්ථී''ති එතං මානං කරොති.

සදිසස්ස සෙය්‍යොහමස්මීති මානාදයො අමච්චාදීනං උප්පජ්ජන්ති. අමච්චො වා හි රට්ඨියො වා ''භොගයානවාහනාදීහි කො මයා සදිසො අඤ්ඤො රාජපුරිසො අත්ථී''ති වා, ''මය්හං අඤ්ඤෙහි සද්ධිං කිං නානාකරණ''න්ති වා, ''අමච්චොති නාමමෙව මය්හං, ඝාසච්ඡාදනමත්තම්පි මෙ නත්ථි, කිං අමච්චො නාමාහ''න්ති වා එතං මානං කරොති.

හීනස්ස සෙය්‍යොහමස්මීති මානාදයො දාසාදීනං උප්පජ්ජන්ති. දාසො හි ''මාතිතො වා පිතිතො වා කො මයා සදිසො අඤ්ඤො දාසො නාම අත්ථි, අඤ්ඤෙ ජීවිතුං අසක්කොන්තා කුච්ඡිහෙතු දාසා නාම ජාතා, අහං පන පවෙණිආගතත්තා සෙය්‍යො''ති වා, ''පවෙණිආගතභාවෙන උභතොසුද්ධිකදාසත්තෙන අසුකදාසෙන නාම සද්ධිං මය්හං කිං

නානාකරණ''න්ති වා, ''කුච්ඡිවසෙනාහං දාසබ්‍යං උපගතො, මාතාපිතුකොටියා පන මෙ දාසට්ඨානං නත්ථි, කිං දාසො නාම අහ''න්ති වා එතං මානං කරොති. යථා ච දාසො, එවං පුක්කුසචණ්ඩාලාදයොපි එතං මානං කරොන්තියෙව. එත්ථ ච සෙය්‍යස්ස සෙය්‍යොහමස්මීති උප්පන්නමානොව යාථාවමානො, ඉතරෙ ද්වෙ අයාථාවමානා. තථා සදිසස්ස සදිසොහමස්මීති හීනස්ස හීනොහමස්මීති උප්පන්නමානොව යාථාවමානො, ඉතරෙ ද්වෙ අයාථාවමානා. තත්ථ යාථාවමානා අරහත්තමග්ගවජ්ඣා, අයාථාවමානා සොතාපත්තිමග්ගවජ්ඣාති.

තණ්හාමූලකා වුත්තායෙව. **රජ්ජතීති** න කෙවලං රාගෙනෙව රජ්ජති, අථ ඛො තණ්හාමූලකානං පරියෙසනාදීනම්පි සම්භවතො තණ්හාමූලකෙහි සබ්බෙහි අකුසලධම්මෙහි රජ්ජති, යුජ්ජති බජ්ඣතීති අධිප්පායො.

දසහි කිලෙසවත්ථූහීති කතමානි දස කිලෙසවත්ථූනි? ලොභො, දොසො, මොහො, මානො, දිට්ඨි, විචිකිච්ඡා, ථිනං, උද්ධච්චං, අහිරිකං, අනොත්තප්පන්ති ඉමානි දස කිලෙසවත්ථූනි (විභ. 966).

තත්ථ කිලෙසා එව **කිලෙසවත්ථූනි,** වසන්ති වා එත්ථ අඛීණාසවා සත්තා ලොභාදීසු පතිට්ඨිතත්තාති වත්ථූනි, කිලෙසා ච තෙ තප්පතිට්ඨානං සත්තානං වත්ථූනි චාති කිලෙසවත්ථූනි. යස්මා චෙත්ථ අනන්තරපච්චයාදිභාවෙන උප්පජ්ජමානාපි කිලෙසා වසන්ති එව නාම, තස්මා කිලෙසානං වත්ථූනීතිපි කිලෙසවත්ථූනි. ලුබ්භන්ති තෙන, සයං වා ලුබ්භති, ලුබ්භනමත්තමෙව වා තන්ති **ලොභො.** දුස්සන්ති තෙන, සයං වා දුස්සති, දුස්සනමත්තමෙව වා තන්ති **දොසො.** මුය්හන්ති තෙන, සයං වා මුය්හති, මුය්හනමත්තමෙව වා තන්ති **මොහො.** මඤ්ඤතීති **මානො. දිට්ඨිආදයො** වුත්තත්ථාව. න හිරීයතීති අහිරිකො, තස්ස භාවො **අහිරිකං.** න ඔත්තප්පතීති අනොත්තප්පී, තස්ස භාවො **අනොත්තප්පං.** තෙසු අහිරිකං කායදුච්චරිතාදීහි අජිගුච්ඡනලක්ඛණං, අනොත්තප්පං තෙහෙව අසාරජ්ජනලක්ඛණං, **කිලිස්සතීති** උපතාපීයති විබාධීයති.

දසහි ආඝාතවත්ථූහීති පුබ්බෙ වුත්තෙහි නවහි ච ''අට්ඨානෙ වා පනාඝාතො ජායතී''ති (ධ. ස. 1066) වුත්තෙන චාති දසහි. අනත්ථං මෙ අචරීතිආදීනිපි හි අවිකප්පෙත්වා ඛාණුකණ්ටකාදිම්හිපි අට්ඨානෙ ආඝාතො උප්පජ්ජති.

දසහි අකුසලකම්මපථෙහීති කතමෙ දස අකුසලකම්මපථා (දී. නි. 3.360)? පාණාතිපාතො, අදින්නාදානං, කාමෙසුමිච්ඡාචාරො, මුසාවාදො, පිසුණා වාචා, ඵරුසා වාචා, සම්ඵප්පලාපො, අභිජ්ඣා, බ්‍යාපාදො, මිච්ඡාදිට්ඨි. ඉමෙ දස අකුසලකම්මපථා. තත්ථ අකුසලකම්මානි ච තානි පථා ච දුග්ගතියාති **අකුසලකම්මපථා. සමන්නාගතොති** සමඞ්ගීභූතො.

දසහි සඤ්ඤොජනෙහීති කතමානි දස සංයොජනානි (ධ. ස. 1118)? කාමරාගසංයොජනං, පටිඝසංයොජනං, මානසංයොජනං, දිට්ඨිසංයොජනං, විචිකිච්ඡාසංයොජනං, සීලබ්බතපරාමාසසංයොජනං, භවරාගසංයොජනං, ඉස්සාසංයොජනං, මච්ඡරියසංයොජනං, අවිජ්ජාසංයොජනං, ඉමානි දස සංයොජනානි. **මිච්ඡත්තා** වුත්තායෙව.

දසවත්ථුකාය මිච්ඡාදිට්ඨියාති කතමා දසවත්ථුකා මිච්ඡාදිට්ඨි (විභ. 971)? නත්ථි දින්නං, නත්ථි යිට්ඨං, නත්ථි හුතං, නත්ථි සුකතදුක්කටානං කම්මානං ඵලං විපාකො, නත්ථි අයං ලොකො, නත්ථි පරො ලොකො, නත්ථි මාතා, නත්ථි පිතා, නත්ථි සත්තා ඔපපාතිකා, නත්ථි ලොකෙ සමණබ්‍රාහ්මණා සම්මග්ගතා සම්මාපටිපන්නා යෙ ඉමඤ්ච ලොකං පරඤ්ච ලොකං සයං අභිඤ්ඤා සච්ඡිකත්වා පවෙදෙන්ති. අයං දසවත්ථුකා මිච්ඡාදිට්ඨි.

තත්ථ **දසවත්ථුකාති** දස වත්ථූනි එතිස්සාති දසවත්ථුකා. **නත්ථි දින්නන්ති** දින්නං නාම අත්ථි, සක්කා කස්සචි කිඤ්චි දාතුන්ති ජානාති. දින්නස්ස පන ඵලං විපාකො නත්ථීති ගණ්හාති. **නත්ථි යිට්ඨන්ති** යිට්ඨං වුච්චති මහායාගො, තං යජිතුං සක්කාති ජානාති. යිට්ඨස්ස පන ඵලං විපාකො නත්ථීති ගණ්හාති. **හුතන්ති** ආහුනපාහුනමඞ්ගලකිරියා, තං කාතුං සක්කාති ජානාති. තස්ස පන ඵලං විපාකො නත්ථීති ගණ්හාති. **සුකතදුක්කටානන්ති** එත්ථ දස කුසලකම්මපථා සුකතකම්මානි නාම, දස අකුසලකම්මපථා දුක්කටකම්මානි නාම. තෙසං අත්ථිභාවං ජානාති. ඵලං විපාකො පන නත්ථීති ගණ්හාති. **නත්ථි අයං ලොකොති** පරලොකෙ ඨිතො ඉමං ලොකං නත්ථීති ගණ්හාති. **නත්ථි පරො ලොකොති** ඉධලොකෙ ඨිතො පරලොකං නත්ථීති ගණ්හාති. **නත්ථි මාතා නත්ථි පිතාති** මාතාපිතූනං අත්ථිභාවං ජානාති. තෙසු කතප්පච්චයෙන කොචි ඵලං විපාකො නත්ථීති ගණ්හාති. **නත්ථි සත්තා ඔපපාතිකාති** චවනකඋපපජ්ජනකසත්තා නත්ථීති ගණ්හාති. **සම්මග්ගතා සම්මාපටිපන්නාති** අනුලොමපටිපදං පටිපන්නා ධම්මිකසමණබ්‍රාහ්මණා ලොකස්මිං නත්ථීති ගණ්හාති. **යෙ ඉමඤ්ච ලොකං...පෙ.... පවෙදෙන්තීති** ඉමඤ්ච පරඤ්ච ලොකං අත්තනාව අභිවිසිට්ඨෙන ඤාණෙන ඤත්වා පවෙදනසමත්ථො සබ්බඤ්ඤු බුද්ධො නත්ථීති ගණ්හාති.

අන්තග්ගාහිකාය දිට්ඨියාති ‘‘සස්සතො ලොකො’’තිආදිකං එකෙකං අන්තං භාගං ගණ්හාතීති අන්තග්ගාහිකා. අථ වා අන්තස්ස ගාහො අන්තග්ගාහො, අන්තග්ගාහො අස්සා අත්ථීති අන්තග්ගාහිකා. තාය අන්තග්ගාහිකාය. සා පන වුත්තායෙව.

අට්ඨසතතණ්හාපපඤ්චසතෙහීති අට්ඨුත්තරං සතං අට්ඨසතං. සංසාරෙ පපඤ්චෙති චිරං වසාපෙතීති පපඤ්චො, තණ්හා එව පපඤ්චො

තණ්හාපපඤ්චො, ආරම්මණභෙදෙන පුනප්පුනං උප්පත්තිවසෙන ච තණ්හානං බහුකත්තා බහුවචනං කත්වා තණ්හාපපඤ්චානං සතං තණ්හාපපඤ්චසතං. තෙන ''තණ්හාපපඤ්චසතෙනා''ති වත්තබ්බෙ වචනවිපල්ලාසවසෙන ''තණ්හාපපඤ්චසතෙහී''ති බහුවචනනිද්දෙසො කතො. අට්ඨසතන්ති සඞ්ඛාතෙන තණ්හාපපඤ්චසතෙනාති අත්ථො දට්ඨබ්බො. අට්ඨ අබ්බොහාරිකානි කත්වා සතමෙව ගහිතන්ති වෙදිතබ්බං. ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගෙ පන තණ්හාවිචරිතානීති ආගතං. යථාහ –

> ''අට්ඨාරස තණ්හාවිචරිතානි අජ්ඣත්තිකස්ස උපාදාය, අට්ඨාරස තණ්හාවිචරිතානි බාහිරස්ස උපාදාය, තදෙකජ්ඣං අභිසඤ්ඤූහිත්වා අභිසඞ්ඛිපිත්වා ඡත්තිංස තණ්හාවිචරිතානි හොන්ති. ඉති අතීතානි ඡත්තිංස තණ්හාවිචරිතානි, අනාගතානි ඡත්තිංස තණ්හාවිචරිතානි, පච්චුප්පන්නානි ඡත්තිංස තණ්හාවිචරිතානි තදෙකජ්ඣං අභිසඤ්ඤූහිත්වා අභිසඞ්ඛිපිත්වා අට්ඨතණ්හාවිචරිතසතං හොතී''ති (විභ. 842).

තණ්හාපපඤ්චායෙව පනෙත්ථ **තණ්හාවිචරිතානීති** වුත්තා. තණ්හාසමුදාචාරා තණ්හාපවත්තියොති අත්ථො. **අජ්ඣත්තිකස්ස උපාදායාති** අජ්ඣත්තිකං ඛන්ධපඤ්චකං උපාදාය. ඉදඤ්හි උපයොගත්ථෙ සාමිවචනං. විත්ථාරො පනස්ස තස්ස නිද්දෙසෙ (විභ. 973) වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. අයං පන අපරො නයො – රූපාරම්මණායෙව කාමතණ්හා, භවතණ්හා, විභවතණ්හාති තිස්සො තණ්හා හොන්ති, තථා සද්දාදිආරම්මණාති ඡසු ආරම්මණෙසු අට්ඨාරස තණ්හා හොන්ති, අජ්ඣත්තාරම්මණා අට්ඨාරස, බහිද්ධාරම්මණා අට්ඨාරසාති ඡත්තිංස හොන්ති. තා එව අතීතාරම්මණා ඡත්තිංස, අනාගතාරම්මණා ඡත්තිංස, පච්චුප්පන්නාරම්මණා ඡත්තිංසාති අට්ඨතණ්හාවිචරිතසතං හොති. **පපඤ්චිතොති** ආරම්මණෙ, සංසාරෙ වා පපඤ්චිතො චිරවාසිතො.

ද්වාසට්ඨියා දිට්ඨිගතෙහීති ''කතමානි ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි බ්‍රහ්මජාලෙ වෙය්‍යාකරණෙ වුත්තානි භගවතා? චත්තාරො සස්සතවාදා, චත්තාරො එකච්චසස්සතවාදා, චත්තාරො අන්තානන්තිකා, චත්තාරො අමරාවික්ඛෙපිකා, ද්වෙ අධිච්චසමුප්පන්නිකා, සොළස සඤ්ඤීවාදා, අට්ඨ අසඤ්ඤීවාදා, අට්ඨ නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීවාදා, සත්ත උච්ඡෙදවාදා, පඤ්ච දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදාති ඉමානි ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි බ්‍රහ්මජාලෙ වෙය්‍යාකරණෙ වුත්තානි භගවතා''ති (විභ. 977). විත්ථාරො පනෙත්ථ බ්‍රහ්මජාලසුත්තෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

අහඤ්චම්හි තිණ්ණොති අහඤ්ච චතුරොඝං, සංසාරසමුද්දං වා තිණ්ණො අම්හි භවාමි. **මුත්තොති** රාගාදිබන්ධනෙහි මුත්තො. **දන්තොති** නිබ්බිසෙවනො නිප්පරිප්ඵන්දො. **සන්තොති** සීතීභූතො. **අස්සත්ථොති**

නිබ්බානදස්සනෙ ලද්ධස්සාසො. **පරිනිබ්බුතොති** කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බුතො. **පහොමීති** සමත්ථොම්හි. **ඛොඉති** එකංසත්ථෙ නිපාතො. **පරෙ ච පරිනිබ්බාපෙතුන්**ති එත්ථ පරෙ ච-සද්දො ''පරෙ ච තාරෙතු''න්තිආදීහිපි යොජෙතබ්බොති.

මහාකරුණාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

72-73. සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

119. සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ **කතමං තථාගතස්ස සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණ**න්ති පුච්ඡිත්වා තෙන සමගතිකත්තා තෙනෙව සහ අනාවරණඤාණං නිද්දිට්ඨං. න හි අනාවරණඤාණං ධම්මතො විසුං අත්ථි, එකමෙව හෙතං ඤාණං ආකාරභෙදතො ද්වෙධා වුච්චති සද්ධින්ද්‍රියසද්ධාබලාදීනි විය. සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණමෙව හි නත්ථි එතස්ස ආවරණන්ති, කෙනචි ධම්මෙන, පුග්ගලෙන වා ආවරණං කාතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය අනාවරණන්ති වුච්චති ආවජ්ජනපටිබද්ධත්තා සබ්බධම්මානං. අඤ්ඤෙ පන ආවජ්ජිත්වාපි න ජානන්ති. කෙචි පනාහු ''මනොවිඤ්ඤාණං විය සබ්බාරම්මණිකත්තා සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං. තංයෙව ඤාණං ඉන්දවජිරං විය විසයෙසු අප්පටිහතත්තා අනාවරණඤාණං. අනුපුබ්බසබ්බඤ්ඤුතාපටික්ඛෙපො සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං, සකිංසබ්බඤ්ඤුතාපටික්ඛෙපො අනාවරණඤාණං, භගවා සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණපටිලාභෙනපි සබ්බඤ්ඤූති වුච්චති, න ච අනුපුබ්බසබ්බඤ්ඤූ. අනාවරණඤාණපටිලාභෙනපි සබ්බඤ්ඤූති වුච්චති, න ච සකිංසබ්බඤ්ඤූ''ති.

සබ්බං සඞ්ඛතමසඞ්ඛතං අනවසෙසං ජානාතීති එත්ථ **සබ්බන්ති** ජාතිවසෙන සබ්බධම්මානං නිස්සෙසපරියාදානං. **අනවසෙසන්ති** එකෙකස්සෙව ධම්මස්ස සබ්බාකාරවසෙන නිස්සෙසපරියාදානං. **සඞ්ඛතමසඞ්ඛතන්**ති ද්විධා පභෙදදස්සනං. සඞ්ඛතඤ්හි එකො පභෙදො, අසඞ්ඛතං එකො පභෙදො. පච්චයෙහි සඞ්ගම්ම කතන්ති සඞ්ඛතං. ඛන්ධපඤ්චකං. තථා න සඞ්ඛතන්ති අසඞ්ඛතං. නිබ්බානං. සඞ්ඛතං අනිච්චදුක්ඛානත්තාදීහි ආකාරෙහි අනවසෙසං ජානාති, අසඞ්ඛතං සුඤ්ඤතානිමිත්තඅප්පණිහිතාදීහි ආකාරෙහි අනවසෙසං ජානාති. නත්ථි එතස්ස සඞ්ඛතස්ස අසඞ්ඛතස්ස ච අවසෙසොති අනවසෙසං. සඞ්ඛතං අසඞ්ඛතඤ්ච. අනෙකභෙදාපි පඤ්ඤත්ති පච්චයෙහි අකතත්තා අසඞ්ඛතපක්ඛං භජති. සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණඤ්හි සබ්බාපි පඤ්ඤත්තියො අනෙකභෙදතො ජානාති. අථ වා **සබ්බන්ති** සබ්බධම්මග්ගහණං. **අනවසෙසන්ති** නිප්පදෙසග්ගහණං. **තත්ථ ආවරණං නත්ථීති** තත්ථ තස්මිං අනවසෙසෙ සඞ්ඛතාසඞ්ඛතෙ නිස්සඞ්ගත්තා සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස ආවරණං නත්ථීති තදෙව සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං අනාවරණඤාණං නාමාති අත්ථො.

120. ඉදානි අනෙකවිසයභෙදතො දස්සෙතුං **අතීතන්ති**ආදිමාහ. තත්ථ **අතීතං අනාගතං පච්චුප්පන්නන්ති** කාලභෙදතො දස්සිතං, **චක්ඛු චෙව රූපා චාති**ආදි වත්ථාරම්මණභෙදතො. **එවං තං සබ්බන්ති** තෙසං චක්ඛුරූපානං අනවසෙසපරියාදානං. එවං සෙසෙසු. **යාවතාති** අනවසෙසපරියාදානං. **අනිච්චට්ඨන්ති**ආදි සාමඤ්ඤලක්ඛණභෙදතො දස්සිතං. **අනිච්චට්ඨන්ති** ච අනිච්චාකාරං. පච්චත්තත්ථෙ වා උපයොගවචනං. එස නයො එදිසෙසු. **රූපස්සාති**ආදි ඛන්ධභෙදතො දස්සිතං. **චක්ඛුස්ස...පෙ.... ජරාමරණස්සාති** හෙට්ඨා වුත්තපෙය්‍යාලනයෙන යොජෙතබ්බං. **අභිඤ්ඤායාති**ආදීසු හෙට්ඨා වුත්තඤාණානෙව. **අභිඤ්ඤට්ඨන්ති** අභිජානනසභාවං. එස නයො එදිසෙසු. **ඛන්ධානං ඛන්ධට්ඨන්ති**ආදි හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. **කුසලෙ ධම්මෙති**ආදි කුසලත්තිකවසෙන භෙදො. **කාමාවචරෙ ධම්මෙති**ආදි චතුභූමකවසෙන. උභයත්ථාපි ‘‘සබ්බෙ ජානාතී’’ති බහුවචනපාඨො සුන්දරො. එකවචනසොතෙ පතිතත්තා පන පොත්ථකෙසු එකවචනෙන ලිඛිතං. **දුක්ඛස්සාති**ආදි චුද්දසන්නං බුද්ධඤාණානං විසයභෙදො. **ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තෙ ඤාණන්ති**ආදීනි චත්තාරි ඤාණානි වත්වා සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං කස්මා න වුත්තන්ති චෙ? වුච්චමානස්ස සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණත්තා. විසයභෙදතො හි සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණෙ වුච්චමානෙ තං ඤාණං න වත්තබ්බං හොති, සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං පන සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස විසයො හොතියෙව.

පුන කාළකාරාමසුත්තන්තාදීසු (අ. නි. 4.24) වුත්තනයෙන සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණභූමිං දස්සෙන්තො **යාවතා සදෙවකස්ස ලොකස්සාති**ආදිමාහ. තත්ථ සහ දෙවෙහි **සදෙවකස්ස**. සහ මාරෙන **සමාරකස්ස**. සහ බ්‍රහ්මුනා **සබ්‍රහ්මකස්ස** ලොකස්ස. සහ සමණබ්‍රාහ්මණෙහි **සස්සමණබ්‍රාහ්මණියා**. සහ දෙවමනුස්සෙහි **සදෙවමනුස්සාය** පජාය. පජාතත්තා **පජාති** සත්තලොකස්ස පරියායවචනමෙතං. තත්ථ සදෙවකවචනෙන පඤ්චකාමාවචරදෙවග්ගහණං, සමාරකවචනෙන ඡට්ඨකාමාවචරදෙවග්ගහණං, සබ්‍රහ්මකවචනෙන බ්‍රහ්මකායිකාදිබ්‍රහ්මග්ගහණං, සස්සමණබ්‍රාහ්මණිවචනෙන සාසනස්ස පච්චත්ථිකපච්චාමිත්තසමණබ්‍රාහ්මණග්ගහණං සමිතපාපබාහිතපාපසමණබ්‍රාහ්මණග්ගහණඤ්ච, පජාවචනෙන සත්තලොකග්ගහණං, සදෙවමනුස්සවචනෙන සම්මුතිදෙවසෙසමනුස්සග්ගහණං වෙදිතබ්බං. එවමෙත්ථ තීහි පදෙහි ඔකාසලොකො, ද්වීහි පජාවසෙන සත්තලොකො ගහිතොති වෙදිතබ්බො.

අපරො නයො – සදෙවකග්ගහණෙන අරූපාවචරලොකො ගහිතො, සමාරකග්ගහණෙන ඡකාමාවචරදෙවලොකො, සබ්‍රහ්මකග්ගහණෙන රූපාවචරබ්‍රහ්මලොකො, සස්සමණබ්‍රාහ්මණාදිග්ගහණෙන චතුපරිසවසෙන, සම්මුතිදෙවෙහි වා සහ මනුස්සලොකො, අවසෙසසත්තලොකො වා.

අපිචෙත්ථ සදෙවකවචනෙන උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදතො සබ්බස්සපි ලොකස්ස දිට්ඨාදිජානනභාවං සාධෙති. තතො යෙසං සියා ‘‘මාරො මහානුභාවො ඡකාමාවචරිස්සරො වසවත්තී, කිං තස්සාපි දිට්ඨාදිං ජානාතී’’ති, තෙසං විමතිං විධමන්තො ‘‘සමාරකස්සා’’ති ආහ. යෙසං පන සියා ‘‘බ්‍රහ්මා මහානුභාවො එකඞ්ගුලියා එකස්මිං චක්කවාළසහස්සෙ ආලොකං ඵරති, ද්වීහි...පෙ.... දසහි අඞ්ගුලීහි දසසු චක්කවාළසහස්සෙසු ආලොකං ඵරති, අනුත්තරඤ්ච ඣානසමාපත්තිසුඛං පටිසංවෙදෙති, කිං තස්සාපි දිට්ඨාදිං ජානාතී’’ති, තෙසං විමතිං විධමන්තො ‘‘සබ්‍රහ්මකස්සා’’ති ආහ. තතො යෙසං සියා ‘‘පුථූ සමණබ්‍රාහ්මණා සාසනස්ස පච්චත්ථිකා, කිං තෙසම්පි දිට්ඨාදිං ජානාතී’’ති, තෙසං විමතිං විධමන්තො ‘‘සස්සමණබ්‍රාහ්මණියා පජායා’’ති ආහ. එවං උක්කට්ඨානං දිට්ඨාදිජානනභාවං පකාසෙත්වා අථ සම්මුතිදෙවෙ අවසෙසමනුස්සෙ ච උපාදාය උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදවසෙන සෙසසත්තලොකස්ස දිට්ඨාදිජානනභාවං පකාසෙති. අයමෙත්ථ අනුසන්ධික්කමො. පොරාණා පනාහු – **සදෙවකස්සා**ති දෙවතාහි සද්ධිං අවසෙසලොකස්ස. **සමාරකස්සා**ති මාරෙන සද්ධිං අවසෙසලොකස්ස. **සබ්‍රහ්මකස්සා**ති බ්‍රහ්මෙහි සද්ධිං අවසෙසලොකස්ස. එවං සබ්බෙපි තිභවූපගෙ සත්තෙ තීහාකාරෙහි තීසු පදෙසු පක්ඛිපිත්වා පුන ද්වීහාකාරෙහි පරියාදාතුං **සස්සමණබ්‍රාහ්මණියා පජාය සදෙවමනුස්සායා**ති වුත්තං. එවං පඤ්චහි පදෙහි තෙන තෙන ආකාරෙන තෙධාතුකමෙව පරියාදින්නං හොතීති.

දිට්ඨන්ති රූපායතනං. **සුත**න්ති සද්දායතනං. **මුත**න්ති පත්වා ගහෙතබ්බතො ගන්ධායතනං, රසායතනං, ඵොට්ඨබ්බායතනං. **විඤ්ඤාත**න්ති සුඛදුක්ඛාදිධම්මාරම්මණං. **පත්ත**න්ති පරියෙසිත්වා වා අපරියෙසිත්වා වා පත්තං. **පරියෙසිත**න්ති පත්තං වා අප්පත්තං වා පරියෙසිතං. **අනුවිචරිතං මනසා**ති චිත්තෙන අනුසඤ්චරිතං. **සබ්බං ජානාතී**ති ඉමිනා එතං දස්සෙති – යං අපරිමානාසු ලොකධාතූසු ඉමස්ස සදෙවකස්ස ලොකස්ස ‘‘නීලං පීත’’න්තිආදි (ධ. ස. 619) රූපාරම්මණං චක්ඛුද්වාරෙ ආපාථං ආගච්ඡති, අයං සත්තො ඉමස්මිං ඛණෙ ඉමං නාම රූපාරම්මණං දිස්වා සුමනො වා දුම්මනො වා මජ්ඣත්තො වා ජාතොති තං සබ්බං තථාගතස්ස සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං ජානාති. තථා යං අපරිමාණාසු ලොකධාතූසු ඉමස්ස සදෙවකස්ස ලොකස්ස ‘‘භෙරිසද්දො, මුදිඞ්ගසද්දො’’තිආදි සද්දාරම්මණං සොතද්වාරෙ ආපාථං ආගච්ඡති, ‘‘මූලගන්ධො තචගන්ධො’’තිආදි (ධ. ස. 624-627) ගන්ධාරම්මණං ඝානද්වාරෙ ආපාථං ආගච්ඡති, ‘‘මූලරසො, ඛන්ධරසො’’තිආදි (ධ. ස. 628-631) රසාරම්මණං ජිව්හාද්වාරෙ ආපාථං ආගච්ඡති, ‘‘කක්ඛළං, මුදුක’’න්තිආදි (ධ. ස. 647-650) පථවීධාතුතෙජොධාතුවායොධාතුභෙදං ඵොට්ඨබ්බාරම්මණං කායද්වාරෙ ආපාථං ආගච්ඡති, අයං සත්තො ඉමස්මිං ඛණෙ ඉමං නාම ඵොට්ඨබ්බාරම්මණං ඵුසිත්වා සුමනො වා දුම්මනො වා මජ්ඣත්තො වා ජාතොති තං සබ්බං තථාගතස්ස සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං

ජානාති. තථා යං අපරිමාණාසු ලොකධාතූසු ඉමස්ස සදෙවකස්ස ලොකස්ස සුඛදුක්ඛාදිභෙදං ධම්මාරම්මණං මනොද්වාරෙ ආපාථං ආගච්ඡති, අයං සත්තො ඉමස්මිං ඛණෙ ඉමං නාම ධම්මාරම්මණං විජානිත්වා සුමනො වා දුම්මනො වා මජ්ඣත්තො වා ජාතොති තං සබ්බං තථාගතස්ස සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං ජානාති. ඉමස්ස පන මහාජනස්ස පරියෙසිත්වා අප්පත්තම්පි අත්ථි, පරියෙසිත්වා පත්තම්පි අත්ථි. අපරියෙසිත්වා අප්පත්තම්පි අත්ථි, අපරියෙසිත්වා පත්තම්පි අත්ථි. සබ්බං තථාගතස්ස සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණෙන අප්පත්තං නාම නත්ථීති.

121. පුන අපරෙන පරියායෙන සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණභාවසාධනත්ථං **න තස්සාති** ගාථමාහ. තත්ථ **න තස්ස අද්දිට්ඨමිධත්ථි කිඤ්චීති** තස්ස තථාගතස්ස ඉධ ඉමස්මිං තෙධාතුකෙ ලොකෙ, ඉමස්මිං පච්චුප්පන්නකාලෙ වා පඤ්ඤාචක්ඛුනා අද්දිට්ඨං නාම කිඤ්චි අප්පමත්තකම්පි න අත්ථි න සංවිජ්ජති. **අත්ථීති** ඉදං වත්තමානකාලිකං ආඛ්‍යාතපදං. ඉමිනා පච්චුප්පන්නකාලිකස්ස සබ්බධම්මස්ස ඤාතභාවං දස්සෙති. ගාථාබන්ධසුඛත්ථං පනෙත්ථ ද-කාරො සංයුත්තො. **අථො අවිඤ්ඤාතන්ති** එත්ථ **අථොඉති** වචනොපාදානෙ නිපාතො. **අවිඤ්ඤාත**න්ති අතීතකාලිකං අවිඤ්ඤාතං නාම කිඤ්චි ධම්මජාතං. නාහොසීති පාඨසෙසො. අබ්‍යයභූතස්ස අත්ථිසද්දස්ස ගහණෙ පාඨසෙසං විනාපි යුජ්ජතියෙව. ඉමිනා අතීතකාලිකස්ස සබ්බධම්මස්ස ඤාතභාවං දස්සෙති. **අජානිතබ්බන්ති** අනාගතකාලිකං අජානිතබ්බං නාම ධම්මජාතං න භවිස්සති, නත්ථි වා. ඉමිනා අනාගතකාලිකස්ස සබ්බධම්මස්ස ඤාතභාවං දස්සෙති. ජානනකිරියාවිසෙසනමත්තමෙව වා එත්ථ අ-කාරො. **සබ්බං අභිඤ්ඤාසි යදත්ථි නෙය්‍යන්ති** එත්ථ යං තෙකාලිකං වා කාලවිමුත්තං වා නෙය්‍යං ජානිතබ්බං කිඤ්චි ධම්මජාතං අත්ථි, තං සබ්බං තථාගතො අභිඤ්ඤාසි අධිකෙන සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණෙන ජානි පටිවිජ්ඣි. එත්ථ අත්ථිසද්දෙන තෙකාලිකස්ස කාලවිමුත්තස්ස ච ගහණා අත්ථි-සද්දො අබ්‍යයභූතොයෙව දට්ඨබ්බො. **තථාගතො තෙන සමන්තචක්ඛූති** කාලවසෙන ඔකාසවසෙන ච නිප්පදෙසත්තා සමන්තා සබ්බතො පවත්තං ඤාණචක්ඛු අස්සාති සමන්තචක්ඛු. තෙන යථාවුත්තෙන කාරණෙන තථාගතො සමන්තචක්ඛු, සබ්බඤ්ඤූති වුත්තං හොති. ඉමිස්සා ගාථාය පුග්ගලාධිට්ඨානාය දෙසනාය සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං සාධිතං.

පුන බුද්ධඤාණානං විසයවසෙන සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං දස්සෙතුකාමො **සමන්තචක්ඛූති කෙනට්ඨෙන සමන්තචක්ඛූ**තිආදිමාහ. තත්ථ ගාථාය **සමන්තචක්ඛූති** වුත්තපදෙ යං තං සමන්තචක්ඛු, තං කෙනට්ඨෙන සමන්තචක්ඛූති අත්ථො. අත්ථො පනස්ස **යාවතා දුක්ඛස්ස දුක්ඛට්ඨොති**ආදීහි වුත්තොයෙව හොති. සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණඤ්හි සමන්තචක්ඛු. යථාහ – ‘‘සමන්තචක්ඛු වුච්චති සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණ’’න්ති (චූළනි. ධොතකමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 32). තස්මිං

සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණට්ඨෙ වුත්තෙ සමන්තචක්ඛුට්ඨො වුත්තොයෙව හොතීති. බුද්ධස්සෙව ඤාණානීති **බුද්ධඤාණානි. දුක්ඛෙ ඤාණාදීනිපි** හි සබ්බාකාරෙන බුද්ධස්සෙව භගවතො පවත්තන්ති, ඉතරෙසං පන එකදෙසමත්තෙනෙව පවත්තන්ති. **සාවකසාධාරණානීති** පන එකදෙසෙනාපි අත්ථිතං සන්ධාය වුත්තං. **සබ්බො ඤාතොති** සබ්බො ඤාණෙන ඤාතො. **අඤ්ඤාතො දුක්ඛට්ඨො නත්ථීති** වුත්තමෙව අත්ථං පටිසෙධෙන විභාවෙති. **සබ්බො දිට්ඨොති** න කෙවලං ඤාතමත්තොයෙව, අථ ඛො චක්ඛුනා දිට්ඨො විය කතො. **සබ්බො විදිතොති** න කෙවලං දිට්ඨමත්තොයෙව, අථ ඛො පාකටො. **සබ්බො සච්ඡිකතොති** න කෙවලං විදිතොයෙව, අථ ඛො තත්ථ ඤාණපටිලාභවසෙන පච්චක්ඛීකතො. **සබ්බො ඵස්සිතොති** න කෙවලං සච්ඡිකතොයෙව, අථ ඛො පුනප්පුනං යථාරුචි සමුදාචාරවසෙන ඵුට්ඨොති. අථ වා **ඤාතො** සභාවලක්ඛණවසෙන. **දිට්ඨො** සාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන. **විදිතො** රසවසෙන. **සච්ඡිකතො** පච්චුපට්ඨානවසෙන. **ඵස්සිතො** පදට්ඨානවසෙන. අථ වා ඤාතො ඤාණුප්පාදවසෙන. දිට්ඨො චක්ඛුප්පාදවසෙන. විදිතො පඤ්ඤුප්පාදවසෙන. සච්ඡිකතො විජ්ජුප්පාදවසෙන. ඵස්සිතො ආලොකුප්පාදවසෙන. ‘‘යාවතා දුක්ඛස්ස දුක්ඛට්ඨො, සබ්බො දිට්ඨො, අදිට්ඨො දුක්ඛට්ඨො නත්ථී’’තිආදිනා නයෙන ච ‘‘යාවතා සදෙවකස්ස ලොකස්ස…පෙ…. අනුවිචරිතං මනසා, සබ්බං ඤාතං, අඤ්ඤාතං නත්ථී’’තිආදිනා නයෙන ච විත්ථාරො වෙදිතබ්බො. පඨමං වුත්තගාථා නිගමනවසෙන පුන වුත්තා. තංනිගමනෙයෙව හි කතෙ ඤාණනිගමනම්පි කතමෙව හොතීති.

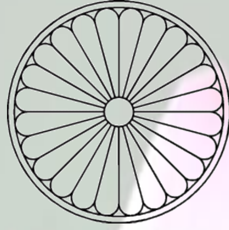
සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සද්ධම්මප්පකාසිනියා පටිසම්භිදාමග්ග-අට්ඨකථාය

ඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති සද්ධම්මප්පකාසිනියා පටිසම්භිදාමග්ග-අට්ඨකථාය

පඨමො භාගො නිට්ඨිතො.

සබ්බදානං ධම්ම දානං ජිනාති,
සබ්බරසං ධම්ම රසං ජිනාති;
සබ්බරතිං ධම්ම රතිං ජිනාති
තණ්හක්ඛයො සබ්බදුක්ඛං ජිනාති

(ධම්මපදය තණ්හා වග්ගො)

ධම්මාරාමො ධම්මරතො - ධම්මං අනුවිචින්තයං;
ධම්මං අනුස්සරං භික්ඛු - සද්ධම්මා න පරිහායති.

(ධම්මපදය භික්ඛු වග්ගො)

ධම්මො පනෙසො සුගතප්පසත්ථො,
තරණීව සංසාර මහණ්ණවස්ස;
බ්‍රහ්මාසුරාදීහි නමස්සනීයෙහා,
රසො රසානං පරමො තිලොකෙ.

මහාගදො මච්චුජරා පහානො,
සබ්බීතිනාසාය විසෙසමන්තො;
සබ්බත්ථි දානෙන ච කප්පරුක්ඛො,
චින්තාමණී භද්දඝටොව ධම්මො.

ධම්මං විනා නත්ථි පිතාව මාතා,
තමෙව තාණං සරණං පතිට්ඨා;
තස්මා හි භො කිච්චමඤ්ඤෙදප්පහාය,
සුණාථ ධාරෙථ චරාථ ධම්මෙ.

(රසවාහිනී)

චිරං තිට්ඨතු ලොකස්මිං - සම්මා සම්බුද්ධ සාසානං!

ධර්ම දානය පිණිසයි.........